

**Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київський університет права НАН України
Академія військово-історичних наук і козацтва
Харківський науково-дослідний інститут козацтва
Академічне співтовариство Міхала Балудянського м. Кошиці
Щецинський університет, Університет Тлемсена
Литовський університет спорту, Мішкольцький університет**

ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

**МАТЕРІАЛИ І МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

20-21 листопада 2020 р.

Харків

**Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київський університет права НАН України
Академія військово-історичних наук і козацтва
Харківський науково-дослідний інститут козацтва
Академічне співтовариство Міхала Балудянського м. Кошиці
Щецинський університет, Університет Тлемсена
Литовський університет спорту, Мішкольцький університет**

ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

МАТЕРІАЛИ І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**Філософські читання,
присвячені Всесвітньому Дню філософії,
75-річчю завершення Другої світової війни
та 135-річчю заснування Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»**

20-21 листопада 2020 р.

Харків

Рекомендовано до друку

*Вченою радою факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету «ХПІ» (протокол № 2 від 20 жовтня 2020 р.)
Президією Академії військово-історичних наук і козацтва
(протокол № від 15 жовтня 2020 р.)*

Редакційна колегія:

Головний редактор: Тарароєв Я. В., д-р філос. наук, професор.

Заступник головного редактора: Кіпенський А. В., д-р техн. наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Корабльова Н. С., д-р філософ. наук, професор;

Панков Г.Д., д-р філос. наук, професор;

Проценко О. П., д-р філос. наук, професор;

Чаплигін О. К., д-р філос. наук, професор;

Технічний редактор: Дишкант Т. М., канд. філос. наук, доцент

Філософія в сучасному світі : Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 листопада 2020 р. / Ред. кол. Я. В. Тарароєв, А. В. Кіпенський, Н. С. Корабльова Н. С [та ін.]. – Харків : Друкарня Мадрид, 2020. –294 с. – укр., англ. та рос. мовами.
ISBN 978-617-7845-97-2

Збірник містить матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, в яких подано стислий виклад доповідей та повідомлень його учасників. У доповідях висвітлені актуальні філософські проблеми сучасного суспільства та розвитку філософії науки і техніки, правові та соціокультурні питання української держави, питання духовного та фізичного здоров'я нації.

Рекомендовано для провідних науковців, викладачів, аспірантів, а також всіх, хто цікавиться філософськими проблемами сучасності.

УДК 101/1

Матеріали опубліковані у електронному репозиторії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (ISSN 2409-5982).

Дані репозиторію інтегровані до: проекту OpenAire, системи Bielefeld Academic Search Engine, системи пошуку у відкритих архівах України та індексуються Google Scholar.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Оргкомітет конференції може не поділяти висловлену авторами позицію.

ФАЛЕРИСТИКА ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ИЗ ИСТОРИИ СОВЕТСКОЙ НАГРАДНОЙ СИСТЕМЫ

(к 75-летию завершения второй мировой войны)

Кипенский А.В.

Академия военно-исторических наук и казачества

г. Харьков, Украина

«Не будь искушения, не было бы и венца;
не будь подвигов, не было бы и наград;
не будь борьбы, не было бы и почестей;
не будь скорби, не было бы и утешения;
не будь зимы, не было бы и лета».

*Иоанн Златоуст архиепископ
Константинопольский, богослов*

Введение. На протяжении столетий, неотъемлемыми атрибутами каждого государства и общества являются *награды*. По мере развития государств, меняются виды и символика наград, однако до сегодняшнего дня, они остаются достаточно популярными знаками внешнего отличия за героизм и мужество в опасных ситуациях, прилежание и усердие в труде, мудрость и эффективность в руководстве и управлении [1]. Историю формирования и развития наградных систем изучает специальная историческая дисциплина – *фалеристика*. Введение этого термина применительно к наградам произошло в 1937 г. по инициативе чехословацкого исследователя и коллекционера О. Пильца. Именно поэтому термин «фалеристика» включает в себя не только изучение, но и коллекционирование орденов, медалей, нагрудных знаков, значков и знаков различия [2, 3].

Самыми высокими наградами в фалеристике принято считать *ордена*. Орден, как правило, представляет собой государственную награду, т.е. устанавливаемую исключительно законами государства. Описание внешнего вида знака ордена, порядок награждения орденом, правила его ношения и хранения определяются Статутом ордена. Атрибутами орденов являются знак ордена, лента, фрачный знак ордена или значок на лацкан, планка с лентой и орденская книжка. Знаки орденов выполняются из благородных металлов с использованием цветных эмалей, драгоценных и полудрагоценных камней в виде звезд, крестов или имеют овальную (круглую) форму.

К награждению орденами могут быть представлены отдельные граждане, коллективы, государственные, военные, гражданские учреждения или организации. Награждение орденами производится за героизм и мужество при защите Отечества, охране конституционных прав и свобод человека, за выдающиеся заслуги в развитии экономики, науки, культуры, социальной сферы, государственного строительства и общественной деятельности. Получение ордена достаточно часто предполагает изменение или укрепление социального статуса награжденного. В последние два-три десятилетия появились ведомственные и общественные ордена, которые вручаются от имени соответствующих ведомств или общественных организаций, объединений или движений.

Следующей ступенью наград в фалеристике считаются *медали*. Обычно медали изготавливаются из благородных или цветных металлов, или их сплавов и представляют собой круглую пластинку с рельефным изображением. С помощью специального ушка медаль соединяется с колодкой, покрытой эмалью или обтянутой специальной лентой. На оборотной стороне колодки предусмотрена булавка для крепления к одежде. С некоторой условностью все медали могут быть разделены на *наградные* и *сувенирные* [2]. К первой группе медалей относятся государственные награды за особые заслуги, памятные медали и юбилейные медали.

Медали за особые заслуги представляют собой награды за личное мужество, отвагу и выдающиеся заслуги в военной сфере и при охране общественного порядка, за трудовую доблесть и трудовые отличия в производственной сфере, за заслуги в развитии науки, техники, культуры, спорта, за успехи в учёбе. Вручение таких медалей производится отдельным гражданам и обычно не приводит к изменению или укреплению их социального статуса.

Памятные медали представляют собой знаки, учрежденные в память важного события государственного масштаба; службы в особо отличившихся воинских частях или соединениях; участия в особых мероприятиях или операциях по защите отечества и окружающей среды. Памятные медали вручаются всем участникам события. Однако при этом в ряде случаев медали могут учреждаться в нескольких разновидностях в зависимости от степени участия, характера деятельности и других обстоятельств. Различия в медалях могут быть выделены металлом, из которого изготавливается медаль, надписями на лицевой (аверс) или оборотной (реверс) стороне медали, цветом ленты.

Юбилейные медали – знаки, учрежденные в память юбилея какого-либо события, имеющего общегосударственное значение. Они предназначены для награждения в первую очередь участников этого события. Юбилейные медали могут также вручаться и другим гражданам, имеющим то или иное отношение к указанному событию. Перечень всех награждаемых определяется положением о медали.

Сувенирные медали принято условно разделять на два вида.

Сувенирные памятные и юбилейные медали выпускаются государством, ведомствами, учреждениями и общественными организациями к памятным или юбилейным датам важных общественных событий, происходящих в различных сферах государственной деятельности или связанных с историей отдельных воинских подразделений, гражданских учреждений и общественных организаций.

Художественно-декоративные медали не рассматриваются как награды. Это скульптурные памятники малой формы, позволяющие запечатлеть на века значительные события различных эпох, облики видных государственных деятелей, выдающихся личностей науки и искусства. Развитие тематики медальерного искусства до начала XX века достаточно строго шло в рамках основных жанров: портретного, исторического, батального, пейзажного и бытового. XX век дал новый импульс в развитии указанных жанров и тематических границ медали. В частности, усилился интерес медальеров к освоению космоса, постижению законов природы, выдающимся научным открытиям, взаимоотношениям человечества с природой и окружающей средой [4].

Кроме орденов и медалей для награждения граждан используются государственные, ведомственные и общественные *знаки отличия*. Эти знаки вручаются за самые различные заслуги, а также в память о разнообразных событиях (в т.ч. о юбилеях) в жизни государства, общества, ведомства или учреждения.

До 1941 г. в Советском Союзе для награждения за *боевые заслуги и подвиги* были учреждены ордена Красного Знамени и Красной Звезды (в отдельных случаях за особо выдающиеся заслуги в защите Отечества мог быть вручен орден Ленина – высшая награда СССР) и три медали: «Золотая Звезда» (вручалась Герою Советского Союза вместе с орденом Ленина за заслуги перед Советским государством и обществом, связанные с совершением геройского подвига), «За отвагу» и «За боевые заслуги». Великая Отечественная война 1941–1945 гг. была самым трудным периодом в истории СССР, поскольку под угрозой оказалось существование не только самого государства, но и многочисленных народов, веками населявших его территорию. В памяти благодарных потомков эта война сохранилась не только как поражения первых месяцев войны, гибель родных и близких людей, разрушение любимых городов, сел и деревень, но и как подвиги бойцов Красной Армии и Флота, ополченцев, партизан и подпольщиков, которые остановили, а затем и разгромили фашистские армии.

Массовый героизм советских людей потребовал учреждения новых боевых наград.

Цель данной работы – ретроспективный анализ развития советской наградной системы в годы Великой Отечественной войны, как результат массового героизма защитников Отечества – бойцов и командиров Советских Вооруженных сил, партизан и подпольщиков.

Боевые награды СССР, учрежденные до 1941 г. В начальный период Великой Отечественной войны бойцов и командиров Советских Вооруженных Сил награждали орденами и медалями, учрежденными еще в довоенные годы.

Первым советским орденом был **орден Красного Знамени**. Это один из высших орденов СССР, который как общесоюзная награда утвержден Постановлением Президиума ЦИК СССР от 1 августа 1924 г. Статут ордена Красного Знамени утвержден Постановлением ЦИК СССР от 11 января 1932 г.

Награждение орденом Красного знамени производилось за особо значительные подвиги, совершенные в боевой обстановке с явной опасностью для жизни; за выдающееся руководство боевыми операциями воинских частей, соединений и проявленные при этом особые храбрость и мужество; за успешные боевые действия воинских частей, военных кораблей и соединений, которые не смотря на упорное сопротивление противника, потери и неблагоприятные условия, одержали победу над противником или нанесли ему крупное поражение [5]. Орденом Красного Знамени также награждались войсковые части, военные корабли, государственные и общественные организации.

В начале Великой отечественной войны награждение орденом Красного Знамени было большой редкостью. Первый кавалер ордена появился летом 1941 г. Им стал летчик, старший политрук А.А. Артемов. Первым воинским соединением, ставшим Краснознаменным в годы войны, была 99-я стрелковая дивизия под командованием полковника Н.И. Дементьева, удостоенная столь высокой награды за освобождение от немцев города Перемышля к вечеру 23 июня 1941 года. Дивизия удерживала город до 27 июня, после чего отошла на восток по приказу командования. К концу войны это подразделение совершило немало подвигов, получило Гвардейское звание, и стало именоваться 88-я Гвардейская Запорожская Краснознаменная, орденов Ленина, Суворова и Богдана Хмельницкого стрелковая дивизия. Примечательно, что эта дивизия еще в 1940 году была названа лучшей в Красной армии [6]. В 1943 г. Красная Армия начала одерживать крупные победы и количество, награжденных орденом Красного Знамени начало увеличиваться. Однако этот орден по прежнему оставался «элитной» наградой, которую получали командиры соединений, полков и батальонов, а также летчики за личное мужество, проявленное в воздушных боях.

Всего за годы войны состоялось 238 тысяч награждений орденом Красного Знамени. Среди них – более 3270 награждений соединений, частей, подразделений и предприятий.

Высшей наградой в СССР был **орден Ленина**. Он учрежден Постановлением Президиума ЦИК СССР от 6 апреля 1930 г. Статут ордена утвержден Постановлением Президиума ЦИК СССР от 5 мая 1930 г. Знак ордена Ленина имел несколько вариантов исполнения. Последний довоенный образец был утвержден 11 июня 1936 г. В статуте было предусмотрено награждение орденом Ленина граждан СССР за особо важные заслуги в защите социалистического Отечества и укреплении обороноспособности Союза ССР, а также воинских частей, военных кораблей и соединений [5].

В годы Великой Отечественной войны орденом Ленина было произведено более 41 тысячи награждений. Среди награжденных – 20 иностранцев. Во время войны право называться «ордена Ленина» получили 207 воинских частей, соединений и военно-учебных заведений [6].

Орден Красной Звезды – один из первых советских орденов и второй из боевых по времени учреждения. Орден был утвержден Постановлением Президиума ЦИК СССР от 6 апреля 1930 г. для награждения за большие заслуги в деле обороны СССР в мирное и в военное время, в

обеспечении государственной безопасности. Статут ордена утвержден Постановлением Президиума ЦИК СССР от 5 мая 1930 г. [5].

В годы Великой Отечественной войны орден Красной Звезды стал одной из самых распространённых наград. Более 2 миллионов человек получили 2860 тысяч орденов. Орденом было награждено 1740 воинских частей, соединений и учреждений Красной Армии и тыла, в том числе 14 чехословацких и польских воинских частей [6].

Боевые награды СССР, учрежденные до 1941 г.: орден Ленина (а), орден Красного Знамени (б), орден Красной Звезды (в), медаль «За отвагу» (г), медаль «За боевые заслуги» (д), медаль «Золотая Звезда» (е)

Медаль «За отвагу» учреждена Указом Президиума Верховного Совета СССР от 17 октября 1938 г. для награждения за личное мужество и отвагу, проявленные при защите Отечества и исполнении воинского долга. Этим же Указом утверждены Положение о медали и ее описание [5].

С момента своего появления эта медаль являлась высшей среди медалей СССР и оставалась такой до распада Советского Союза. В отличие от других медалей и орденов, нередко вручаемых «за участие», медалью «За отвагу» награждали исключительно за храбрость, проявленную на поле боя. Именно это послужило причиной для огромной популярности награды среди фронтовиков. Медалью награждался рядовой и сержантский состав, но нередко она вручалась и младшим офицерам.

В ходе Великой Отечественной войны некоторые бойцы Красной Армии были удостоены четырёх и даже пяти медалей «За отвагу». Шестью медалями «За отвагу» был награжден

сержант медицинской службы Семён Васильевич Грецов. Всего за годы войны медалью «За отвагу» было произведено более 4 миллионов наградений [6].

Медаль «За боевые заслуги» учреждена Указом Президиума Верховного Совета СССР от 17 октября 1938 г. для награждения военнослужащих Красной Армии, Военно-Морского флота, пограничных и внутренних войск и других граждан СССР за активное содействие успеху боевых действий и укрепление боевой готовности войск. Тогда же утверждено Положение о медали и ее описание [5]. За годы войны медаль «За боевые заслуги» была вручена более 5 миллионов раз [6].

Медаль «Золотая Звезда» – знак особого отличия Героя Советского Союза, учреждена Указом Президиума Верховного Совета СССР от 1 августа 1939 г. Описание медали «Золотая Звезда» утверждено Указом Президиума Верховного Совета СССР от 16 октября 1939 г. Звание Героя Советского Союза присваивалось за заслуги перед государством и обществом, связанные с совершением героического подвига. Герою Советского Союза вручались орден Ленина, медаль «Золотая Звезда» и грамота Президиума Верховного совета СССР [5].

В годы Великой Отечественной войны одними из первых звания Героя Советского Союза были удостоены летчики-истребители М.П. Жуков, С.И. Здоровцев и П.Т. Харитонов, совершившие свои подвиги в небе над Ленинградом. Дважды медали «Золотая Звезда» за подвиги в годы войны удостоилось 115 человек. Трижды звания Героя Советского Союза и медали «Золотая Звезда» были удостоены два лётчика – гвардии майор И.Н. Кожедуб (330 боевых вылетов, 120 воздушных боев, 62 сбитых самолета противника, в том числе один реактивный) и гвардии полковник А.И. Покрышкин (свыше 600 боевых вылетов, 156 воздушных боев, 59 сбитых самолетов противника). Всего за подвиги, совершённые в годы Великой Отечественной войны, высокого звания Герой Советского Союза было удостоено 11657 человек (из них 3051 посмертно) [7].

Трижды Герои Советского Союза
Иван Никитович Кожедуб и Александр Иванович Покрышкин

Звания Героя Советского Союза в военные годы получили тринадцать иностранцев. Среди них четыре французских летчика полка «Нормандия-Неман» Марсель Альбер, Роллан де ла Пуап, Жак Андре и Марсель Лефевр; командир роты 1-го Чехословацкого пехотного батальона Отакар Ярош, совершивший героический подвиг в боях под Харьковом (первый иностранец, удостоенный звания Герой Советского Союза); капитан Войска Польского Владислав Высоцкий; заместитель командира 1-го пехотного полка Польской дивизии Юлиуш Хибнер; рядовая

женской роты автоматчиков Войска Польского Анеля Кживонь; офицер Чехословацкой народной армии Иосиф Буршик; командир роты автоматчиков 1-го пехотного батальона 1-й отдельной чехословацкой пехотной бригады поручик Антонин Сохор; командир роты танков Т-70 танкового батальона 1-й отдельной чехословацкой пехотной бригады подпоручик Рихард Тесаржик; организатор и командир словацкого партизанского отряда, действовавшего на оккупированной территории Белорусской и Украинской ССР Ян Налепка; командир танкового батальона в 1-м Чехословацком армейском корпусе Степан Николаевич Вайда. Общество не забыло о славных подвигах братьев по оружию, во многих городах Советского Союза им были установлены памятники, их именами названы проспекты, площади и улицы.

Памятник летчикам французского авиаполка «Нормандия-Неман», г. Москва

Памятник совместной борьбе советских и чехословацких воинов, с. Соколово, Харьковская область

Ордена за военные заслуги, учрежденные в 1941–1945 гг. С первых дней Великой Отечественной войны, не смотря на отступление и колоссальные потери убитыми, ранеными и плененными, бойцы и командиры Советских Вооруженных Сил проявляли невиданные ранее мужество и отвагу. Для тех, кто героически сражался с захватчиками Верховный Совет СССР учредил новые боевые ордена.

Орден Отечественной войны. В серии орденов военного времени этот орден стал первым. Он был учрежден Указом Президиума Верховного Совета СССР от 20 мая 1942 г. для награждения лиц рядового и начальствующего состава Красной Армии, Военно-Морского Флота и партизанских отрядов, проявивших в боях за Родину храбрость, стойкость и мужество. Орден Отечественной войны состоит из двух степеней. В зависимости от значимости подвига совершивший его награждался орденом I (высшей) или II степени.

Первыми орденами Отечественной войны I степени были награждены воины-артиллеристы 32-го гвардейского полка капитан И.И. Крикливый, младший политрук И.К. Стаченко и старший сержант А.В. Смирнов, отличившиеся в боях на Харьковском направлении. Ордена Отечественной войны II степени первыми получили артиллеристы того же полка сержанты С.Т. Жарко, М.Г. Немфира, П.В. Нестеренко и рядовые Н.И. Григорьев, А.И. Кулинец и И.П. Петрош. Всего в годы войны было произведено 324 тысячи награждений орденом Отечественной войны I степени и 951 тысяча – II степени [1]. Среди награжденных несколько сотен иностранцев – воинов Войска Польского, чехословацкого корпуса, авиаполка «Нормандия Неман» и других частей и соединений, сражавшихся против Германии [6].

Орден Отечественной войны занимал скромное место в советской наградной системе, не относился к числу редких наград, однако история его появления и условия награждения сделали

его весьма примечательным. Это была первая награда, появившаяся во время Великой Отечественной войны. В течение 35 лет это был единственный советский орден, который после смерти награжденного передавался его семье как память (в 1977 г. этот порядок распространился на все ордена и медали). Среди всех советских орденов Орден Отечественной войны имел самый обширный Статут, в котором был приведен детальный перечень конкретных заслуг, за которые могло быть произведено награждение орденом. У младших офицеров и сержантов, командовавших ротами, взводами и отделениями этот орден был очень популярен, поскольку награждения высшими орденами в то время было большой редкостью. Комплект из орденов Красной Звезды и Отечественной войны I и II степени назывался «офицерским набором», что делало его обладателя полным кавалером доступных ему наград. Еще одной особенностью ордена является его изготовление и вручение ветеранам-фронтовикам в 1985 г. в канун 40-летия Великой Победы.

Война народов СССР против фашистской Германии и ее союзников приобрела характер отечественной. Это послужило поводом для учреждения орденов, названных именами великих полководцев Александра Суворова, Михаила Кутузова и Александра Невского. Все три ордена были учреждены указом Президиума Верховного Совета СССР от 29 июля 1942 года [2]. Для изготовления орденов использовались платина, золото и серебро.

Орден Суворова был учреждён для награждения командиров Красной Армии за выдающиеся успехи в деле управления войсками, отличную организацию боевых операций и проявленную при этом решительность и настойчивость в их проведении, в результате чего была достигнута победа в боях за Родину в Отечественной войне. Орден Суворова состоит из трех степеней [1].

Орденом Суворова I степени награждались командующие фронтами и армиями, их заместители, начальники штабов, начальники оперативных управлений и оперативных отделов, начальники родов войск фронтов и армий. Первым кавалером ордена Суворова I степени стал Маршал Советского Союза Г.К. Жуков (28 января 1943 г.). За время войны орденом Суворова I степени был награжден 391 человек.

Орденом Суворова II степени награждались командиры корпусов, дивизий и бригад, их заместители и начальники штабов. Орденом Суворова II степени № 1 был награжден командир 24-го танкового корпуса генерал-лейтенант танковых войск В.М. Баданов (26 декабря 1942 г.), под командованием которого была захвачена станица Тацинская (Ростовская область) и вражеский аэродром, на котором находилось около 350 самолетов. Орденом Суворова II степени всего было награждено более 2600 человек.

Орденом Суворова III степени награждались командиры полков и батальонов, начальники штабов полков и командиры рот. 3 февраля 1943 г. Орденом Суворова III степени № 1 за нанесение большого урона превосходящим силам противника был награжден майор З.Н. Гаранин. Орденом Суворова III степени всего было награждено 4012 человек.

Орден Кутузова был учрежден для награждения командиров Красной Армии за хорошо разработанный и проведенный план операции – фронтовой, армейской или отдельного соединения, в результате чего противнику нанесено тяжелое поражение, а наши войска сохранили свою боеспособность. Орден состоит из трех степеней (орден Кутузова III степени учрежден Указом Президиума Верховного Совета СССР от 8 февраля 1943 г.) [5].

Орденом Кутузова I степени награждались командующие фронтами и армиями, их заместители и начальники штабов. Первым кавалером ордена Кутузова I степени стал командующий 24-й армией Донского фронта генерал-лейтенант И.В. Галанин (за бои под Сталинградом). За годы войны было произведено 669 вручений ордена Кутузова I степени. Этим орденом были награждены четыре воинских соединения и Ленинградский Кировский завод за выпуск и ремонт танков и артиллерийских орудий в осажденном городе.

Орденом Кутузова II степени награждались командиры корпусов, дивизий, бригад и

начальники их штабов. Одним из первых кавалеров ордена Кутузова II степени стал командир 13-й гвардейской дивизии генерал-майор А.И. Родимцев. Дивизия, которой он командовал, героически сражалась за Сталинград. Всего за годы войны орден Кутузова II был вручен 3325 раз, в том числе более чем 530 соединениям и частям.

Орденом Кутузова III степени награждались командиры полков, батальонов, рот и начальники штабов полков. Орден Кутузова III степени с № 1 был вручен начальнику штаба артиллерии 21 армии полковнику М.Т. Парфенову, отличившемуся в Курском сражении. Орден Кутузова III степени за годы войны был вручен 3328 раз, в том числе 1060 соединениям и частям.

а

б

в

г

д

е

ж

з

и

к

л

м

Боевые ордена и медали СССР учрежденные в военные годы (1941–1945):
 орден Отечественной войны (а); орден Суворова I степени (б); орден Кутузова I степени (в);
 орден Александра Невского (г); орден Богдана Хмельницкого I степени (д); орден «Победа» (е);
 орден Ушакова I степени (ж); орден Нахимова I степени (з); орден Славы I степени (и);
 медаль Ушакова (к); медаль Нахимова (л);
 медаль «Партизану Отечественной войны » I степени (м)

Орден Александра Невского был учрежден для награждения командиров дивизий, бригад, полков, батальонов, рот и взводов Красной Армии, проявивших в боях за Родину личную отвагу, мужество, храбрость и умелым командованием обеспечивших успешные действия своих частей. Кавалером ордена Александра Невского № 1 стал командир батальона морской пехоты 154 морской стрелковой бригады старший лейтенант И.Н. Рубан. Батальон И.Н. Рубана прикрывая форсирование Дона, отразил несколько вражеских атак и уничтожил 7 танков и более 200 солдат и офицеров. В период Великой Отечественной войны было произведено более 42 тысяч награждений орденом Александра Невского, среди них 70 иностранных генералов и офицеров. 1480 воинских частей и соединений получили право прикрепить этот орден к своему боевому знамени, в том числе и Краснознаменный истребительный авиационный полк «Нормандия-Неман» [6].

Орден Богдана Хмельницкого. Летом 1943 г. Красная Армия перешла в решительное наступление на всех фронтах и нанесла врагу ряд сокрушительных ударов. Были освобождены Орловщина, Смоленщина, Донбасс и Левобережная Украина. В дни ожесточенных боев за Украину Указом Президиума Верховного Совета СССР от 10 октября 1943 г. был учрежден орден имени украинского национального героя – Богдана Хмельницкого. Инициаторами создания ордена были известные украинские деятели культуры – кинорежиссер А.П. Довженко и поэт Н.П. Бажан [6].

Орден Богдана Хмельницкого был учрежден для награждения командиров и бойцов Красной Армии и Военно-Морского Флота, руководителей партизанских отрядов и партизан, проявивших особую решительность и умение в операциях по разгрому врага, высокий патриотизм, мужество и самоотверженность в борьбе за освобождение родной земли от немецких захватчиков. Орден состоит из трех степеней.

Орденом Богдана Хмельницкого I степени награждались командующие фронтами, флотами, армиями и флотилиями, их заместители, начальники штабов, начальники оперативных управлений, отделов и начальники родов войск фронтов, флотов, армий и флотилий. Орденом Богдана Хмельницкого I степени № 1 был награжден командующий 12-й армией генерал-майор А.И. Данилов за освобождение города Запорожье. За годы войны было произведено 323 вручения ордена Богдана Хмельницкого I степени.

Орденом Богдана Хмельницкого II степени награждались командиры корпусов, дивизий, бригад и полков, их заместители и начальники штабов, командиры соединений партизанских отрядов, их заместители и начальники штабов, командиры партизанских отрядов. Орден № 1 Богдана Хмельницкого II степени был вручен командиру саперного батальона майору Б.В. Тарасенко за наведение переправы через Днепр. Орден № 2 за ту же операцию получил командир стрелковой бригады подполковник И.А. Каплун. Всего за годы войны орден Богдана Хмельницкого II был вручен 2390 раз.

Орденом Богдана Хмельницкого III степени награждался рядовой, сержантский, старшинский и офицерский состав до командира батальона, командиры подразделений партизанских отрядов и партизаны. Первым орденом Богдана Хмельницкого III степени был награжден заместитель командира батальона старший лейтенант Т.Д. Рыбин. Орден Богдана Хмельницкого III степени за годы войны был вручен 5738 раз.

Орденом Богдана Хмельницкого было награждено 106 частей и соединений, 10 из них орденом I степени. Первой этого ордена была удостоена 1-я отдельная ордена Суворова II степени чехословацкая бригада генерала Л. Свободы за участие в освобождении г. Белая Церковь [6].

Особенностью ордена Богдана Хмельницкого было то, что третьей его степенью могли быть награждены даже рядовые бойцы и партизаны. В знак уважения к народу Украинской ССР, проявившему мужество и героизм в борьбе с немецко-фашистскими захватчиками, надписи на орденах Богдана Хмельницкого были выполнены на украинском языке: «БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ».

Орден «Победа». В ноябре 1943 г. советскими войсками была проведена киевская наступательная операция (часть операции «Битва за Днепр»), целью которой был разгром группировки немецко-фашистских войск в районе Киева и освобождение столицы Советской Украины. В результате этой операции 6 ноября был освобожден город Киев, а на правом берегу Днепра создан стратегический плацдарм глубиной до 150 км. Освобождение Киева имело огромное военное и политическое значение.

К этому времени советскими войсками уже было одержано несколько значительных побед: под Москвой, в Сталинграде, на Курской дуге, на Северном Кавказе. В этих боях блестяще проявила себя плеяда советских полководцев. Для награждения высшего командного состава указом Президиума Верховного Совета СССР от 8 ноября 1943 г. был учрежден высший военный орден СССР – орден «Победа» [2]. Это был не только самый большой по размерам (расстояние между противоположными лучами звезды – 72 мм) и самый красивый орден СССР, но и самый дорогой. Для изготовления ордена использовались платина (47 г), золото (2 г), серебро (19 г), пять крупных рубинов (всего 25 карат) и 170 бриллиантов (общей массой 16 карат).

Орден «Победа» награждались за успешное проведение боевых операций в масштабе одного или нескольких фронтов в результате которых фронтовая обстановка менялась в пользу Красной Армии. Первое награждение состоялось 10 апреля 1944 г. Орденом № 1 был награжден командующий 1-м Украинским фронтом Маршал Советского Союза Г.К. Жуков; орденом № 2 – начальник Генерального штаба Маршал Советского Союза А.М. Василевский; орденом № 3 – Верховный Главнокомандующий Маршал Советского Союза И. В. Сталин. Все они были отмечены этой наградой за освобождение Правобережной Украины.

Первые кавалеры ордена «Победа»
Г.К. Жуков, А.М. Василевский, И.В. Сталин

В 1945 г. орденом «Победа» были награждены командующий 1-м Белорусским фронтом Маршал Советского Союза Г.К. Жуков (повторно); командующий 2-м Белорусским фронтом Маршал Советского Союза К.К. Рокоссовский; командующий 1-м Украинским фронтом Маршал Советского Союза И.С. Конев; командующий 3-м Белорусским фронтом Маршал Советского Союза А.М. Василевский (повторно); командующий 2-м Украинским фронтом Маршал Советского Союза Р.Я. Малиновский; командующий 3-м Украинским фронтом Маршал Советского Союза Ф.И. Толбухин; командующий Ленинградским фронтом Маршал Советского

Союза Л.А. Говоров; представитель Ставки Верховного Главнокомандования Маршал Советского Союза С.К. Тимошенко; начальник Генерального штаба генерал армии А.И. Антонов; Верховный Главнокомандующий Маршал Советского Союза И.В. Сталин (повторно). По итогам войны с Японией орденом «Победа» был награжден командующий Дальневосточным фронтом Маршал Советского Союза К.А. Мерецков [6].

После окончания войны было принято решение наградить орденом «Победа» военачальников союзных войск. За «выдающиеся успехи в проведении боевых операций большого масштаба, в результате которых была достигнута победа Объединённых наций над гитлеровской Германией», были награждены: генерал армии США Дуайт Эйзенхауэр; фельдмаршал сэр Бернард Лоу Монтгомери; король Румынии Михай I Гогенцоллерн-Зигмаринген; Маршал Польши Михал Роля-Жимерский; Маршал Югославии Иосип Броз Тито.

Орден Славы был учрежден Указом Президиума Верховного Совета СССР от 8 ноября 1943 г. в один день с учреждением ордена «Победа». Этот орден предназначался для награждения лиц рядового и сержантского состава Красной Армии, а в авиации и лиц, имеющих звание младшего лейтенанта, которые совершили в боях за Родину славные подвиги, проявили храбрость, мужество и бесстрашие.

Первоначально орден должен был носить имя прославленного героя Отечественной войны 1812 г. Петра Багратиона и иметь четыре степени как знаменитый Георгиевский крест, а цвета орденской ленты соответствовать цветам ленты военного ордена Святого Великомученика и Чудотворца Георгия Победоносца (орден Российской империи). Однако И.В. Сталин принял решение число степеней уменьшить до трех, цвета орденской ленты оставить без изменения (одинаковые для всех трех степеней), а награду назвать орденом Славы, так как «победы без славы не бывает». Орден Славы I степени изготавливался из золота 950 пробы, II степен – из серебра с золотым медальоном, III степени – полностью из серебра [2].

Награждение орденом Славы производилось последовательно: III степенью, II степенью и I степенью. Право награждения орденами Славы III степени предоставлялось командирам соединений, орденами Славы II степени – начиная от командующего армией (флотилией), орденами Славы I степени мог награждать только Президиум Верховного Совета СССР.

Награждение орденом Славы продолжалось с ноября 1943 г. до лета 1945 г. За этот период кавалерами ордена III степени стали 980 тысяч человек, II степени – 46 тысяч человек, I степени, т.е. полными кавалерами ордена, – 2562 человека. Среди полных кавалеров – четыре Героя Советского Союза: морской пехотинец старшина П.Х. Дубинда, летчик-штурмовик лейтенант И.Г. Драченко, артиллеристы старшие сержанты А.В. Алешин и Н.И. Кузнецов. Не смотря на то, что война не женское дело, полные кавалеры ордена Славы есть и среди женщин: снайпер старшина Н.П. Петрова, пулеметчица сержант Д.Ю. Станилиене, медсестра старшина М.С. Нечепорукова, воздушный стрелок-радист гвардии старшина Н.А. Журкина-Киек [6].

Статут ордена Славы предусматривал повышение полных кавалеров ордена в звании, что являлось исключением для советской наградной системы, а также некоторые льготы, которые в некоторых странах, вышедших из СССР, сохраняются, и по сей день. Это, в частности, льготы по пенсионному обеспечению, налогообложению, медицинскому обслуживанию, санаторно-курортному и медикаментозному обеспечению.

Награды военным морякам, учрежденные в 1941–1945 гг. Война с агрессором велась советскими войсками не только на суше, но и на море. Северный флот в контакте с Военно-Морскими Силами союзников обеспечивал внешние коммуникации, связывающие северные порты СССР с их портами. Балтийский флот участвовал в обороне Лиепаи, Таллина, Моонзундских островов, полуострова Ханко, Ораниенбаумского плацдарма, островов Выборгского залива и северного побережья Ладожского озера. Черноморский флот совместно с Сухопутными войсками участвовал в обороне Одессы и эвакуации ее жителей и военного гарнизона. Корабли Черноморского флота были задействованы в обороне Севастополя и

Северного Кавказа, в защите Новороссийска и Керчи. На реках и озерах активные боевые действия вели военные флотилии: Азовская, Днепровская, Дунайская, Пинская, Онежская, Ладожская и Волжская. Тихоокеанский флот и Амурская флотилия в годы войны находились в постоянной боевой готовности, а после объявления войны Японии, перешли к активным боевым действиям. Тихоокеанский флот участвовал в разгроме Квантунской армии, в освобождении Кореи, Манчжурии, Южного Сахалина и Курильских островов. За годы войны Военно-морской флот СССР направил на сухопутные фронты свыше 400 тысяч матросов, старшин и офицеров; силами флота было высажено свыше ста морских оперативных и тактических десантов общей численностью более 250 тысяч человек [8].

С целью отметить героизм советских моряков главнокомандующий Военно-Морским Флотом СССР адмирал флота Н.Г. Кузнецов еще в 1943 г. докладывал в Ставку Верховного Главнокомандующего о целесообразности учреждения наград имени выдающихся флотоводцев Федора Федоровича Ушакова и Павла Степановича Нахимова. В тот момент его идея поддержки не получила, однако уже 3 марта 1944 г. Указом Президиума Верховного Совета СССР были учреждены награды для военных моряков.

Статут *ордена Ушакова* предусматривал награждение офицеров Военно-Морского Флота за выдающиеся успехи в разработке, проведении и обеспечении активных морских операций, в результате чего в боях за Родину была достигнута победа над численно превосходящим врагом. Орден Ушакова состоял из двух степеней. В зависимости от значимости подвига совершивший его награждался орденом I (высшей) или II степени.

Первыми кавалерами ордена Ушакова I степени стали командир бригады подводных лодок контр-адмирал П.И. Болтунов и командующий Военно-Воздушными Силами Черноморского флота генерал-лейтенант авиации В.В. Ермаченков. В числе первых ордена Ушакова I степени были удостоены адмиралы И.С. Исаков, Н.Г. Кузнецов, Ф.С. Октябрьский, В.Ф. Трибуц, генерал М.И. Самохин. За годы войны орденом Ушакова I степени было награждено 25 человек (из них 11 человек – дважды) и восемь флотских соединений.

Первыми кавалерами ордена Ушакова II степени стали 14 офицеров-подводников Северного флота и группа морских лётчиков. Знак ордена Ушакова II степени № 1 получил контр-адмирал Ю.Ф. Ралль, дальний родственник великого флотоводца Ф.Ф. Ушакова. Всего за годы войны орденом Ушакова II степени было награждено 182 человека (из них 12 человек – дважды) и двенадцать флотских соединений.

Орден Нахимова был учрежден для награждения офицеров Военно-Морского Флота за выдающиеся успехи в разработке, проведении и обеспечении морских операций, в результате которых была отражена наступательная операция противника или обеспечены активные операции флота, нанесен противнику значительный урон и сохранены свои основные силы. Орден Нахимова состоит из двух степеней. В зависимости от значимости подвига совершивший его награждался орденом I (высшей) или II степени. Первые награждения орденом Нахимова производились не Указом Президиума Верховного Совета СССР, а приказом командующего флотом.

Первым кавалером ордена Нахимова I степени стал начальник береговой обороны Черноморского Флота генерал-лейтенант П.А. Моргунов. Знак ордена Нахимова I степени № 1 был вручен командиру бригады шхерных кораблей Балтийского Флота контр-адмиралу Н.Э. Фельдману. За годы войны орденом Нахимова I степени было награждено 75 офицеров, из них 5 – дважды.

Орденом Нахимова II степени с № 1 был награжден Капитан 1 ранга Г.Н. Слизский. Но первым кавалером ордена Нахимова II степени был младший лейтенант Н.И. Васин, лётчик 46-го штурмового авиаполка Северного флота. Он был награждён приказом командующего Северным флотом 5 апреля 1944 года, но 16 мая 1944 года Н.И. Васин погиб в бою и ордена получить не успел. Всего за годы войны орденом Нахимова II степени было награждено

458 морских офицеров [6].

3 марта 1944 г. одновременно с учреждением орденов Ушакова и Нахимова Указом Президиума Верховного Совета СССР были учреждены медали Ушакова и Нахимова [2].

Медалью Ушакова награждались матросы и солдаты, сержанты, старшины и мичманы Военно-Морского Флота за личное мужество и отвагу, проявленные в боях с противником, при выполнении боевых задач кораблей и частей Военно-Морского Флота, при исполнении воинского долга в условиях, сопряженных с риском для жизни.

Первыми награжденными медалью Ушакова на Черноморском флоте стали мичманы С.В. Горохов, В.П. Степаненко и старшина 1-й статьи В.И. Шевбунов (20 апреля 1944 г.). На Северном флоте медали был удостоен старшина 2-й статьи Н.В. Фадеев (26 мая 1944 г.). Всего за годы войны медалью Ушакова были награждены около 15 тысяч человек [6].

Медалью Нахимова награждались матросы и солдаты, сержанты, старшины и мичманы Военно-Морского Флота за умелые, инициативные и смелые действия, способствовавшие успешному выполнению боевых задач.

Первые награждения медалью Нахимова были произведены на Северном флоте. Медалью были отмечены разведчик сержант М.А. Колосов и краснофлотцы Е.В. Толстов и Ф.Г. Мошков (10 апреля 1944 г.). За годы войны медалью Нахимова было награждено около 13 тысяч военных моряков [6]. Медали Ушакова и Нахимова не предназначались для награждения офицеров. Однако известны случаи награждения этими медалями младших офицеров флота по просьбе матросских коллективов. Такие награждения свидетельствовали о личном мужестве офицеров, проявленном в боях вместе с рядовым составом [2].

Медаль партизанам Отечественной войны. Вооруженная борьба с фашистскими захватчиками велась не только на фронтах, но и во вражеском тылу. Сотни тысяч граждан включились в подпольную и партизанскую борьбу. Еще до оккупации во многих городах создавались партизанские отряды и подпольные организации. Уже к концу 1941 г. на оккупированной территории действовало более трех тысяч партизанских отрядов. Принимая во внимание массовый характер сопротивления оккупантам 30 мая 1942 г. по решению Государственного комитета обороны был создан Центральный штаб партизанского движения во главе с П.К. Пономаренко. Всего в годы войны в тылу врага насчитывалось более шести тысяч партизанских отрядов, в которых сражалось свыше миллиона партизан. Партизаны и подпольщики внесли неоценимый вклад в дело разгрома немецко-фашистских оккупантов [8]. Для награждения участников партизанского движения Указом Президиума Верховного Совета СССР от 2 февраля 1943 г. была учреждена **медаль «Партизану Отечественной войны» I и II степени**. Медалью награждались партизаны, начальствующий состав партизанских отрядов и организаторы партизанского движения, проявившие храбрость, стойкость и мужество в партизанской борьбе за Родину в тылу немецко-фашистских захватчиков [2].

Медалью «Партизану Отечественной войны» I степени награждались за особые заслуги в деле организации партизанского движения, за отвагу, геройство и выдающиеся успехи в партизанской борьбе за Родину в тылу немецко-фашистских захватчиков. Медаль «Партизану Отечественной войны» II степени вручалась за личное боевое отличие в выполнении приказов и заданий командования, за активное содействие в партизанской борьбе против фашистских захватчиков. Всего за участие в партизанском движении медалью I степени было награждено более 56 тысяч человек, медалью II степени – около 71 тысячи человек [1].

Награды за оборону городов и территорий. Довоенная советская доктрина обороны предполагала ее обеспечение главным образом за счет армейских операций, позволяющих создать надежную оборону в полосе шириной 80–100 км и глубиной 40–60 км. Однако в войне с фашистской Германией ситуация складывалась иначе. Стратегические оборонительные операции приходилось проводить на всем советско-германском фронте (шириной 500–800 км при глубине обороны 150–500 км). При этом оборонительные операции проводились силами

нескольких фронтов и заключались в сочетании упорного удержания рубежей с проведением частых наступательных операций (контударов), но постепенным отходом вглубь страны.

В ходе стратегической обороны постепенно накапливался опыт в организации и способах ведения оборонительных операций. В результате этого советскими войсками была достигнута основная цель обороны – отражение наступления противника и создание условий для перехода в контрнаступление. В дальнейшем до окончания войны советские войска вели оборонительные операции только оперативного масштаба в ходе общего стратегического наступления. Суть этих операций заключалась в отражении контрударов противника и пресечении его попыток перейти в контрнаступление [8].

Первые медали за оборону советских городов были учреждены Указом Президиума Верховного Совета СССР от 22 декабря 1942 г. Это были медали «За оборону Ленинграда», «За оборону Одессы», «За оборону Севастополя» и «За оборону Сталинграда» [5].

Медаль «За оборону Ленинграда». Одна из директив Гитлера, известная как План «Барбаросса», предусматривала нападение на СССР тремя группами армий по трём основным направлениям. Одним из направлений был Ленинград, на котором наступала группа армий «Север». Ленинград был вторым по значению городом в СССР с населением около 3,2 млн человек. Он давал стране почти четверть от всей продукции тяжёлого машиностроения и треть продукции электротехнической промышленности, в нём действовало 333 крупных промышленных предприятия, на них работало 565 тыс. человек. Работало большое количество заводов и фабрик местной промышленности и артелей. Примерно 75 % выпускаемой продукции приходилось на оборонный комплекс.

Непосредственное наступление немецко-фашистских войск (38 немецких и финских дивизий) на Ленинград началось 10 июля 1941 г. с рубежа реки Великая. Для обороны Ленинграда были объединены усилия войск Северного (командующий генерал-лейтенант М.М. Попов), Северо-Западного (командующий генерал майор П.П. Собенников), Ленинградского (командующие: генерал-лейтенант М.М. Попов; с 5 сентября Маршал Советского Союза К.Е. Ворошилов; с 12 сентября генерал армии Г.К. Жуков; с 10 октября генерал-майор И.И. Федюнинский; с 26 октября генерал-лейтенант М.С. Хозин) и Карельского (командующий генерал-лейтенант В.А. Фролов) фронтов, Балтийского флота (командующий вице-адмирал В.Ф. Трибуц) и трудящихся города (Ленинградская оборонительная операция 1941 г.).

Защитники Ленинграда

На подступах к городу развернулось строительство оборонительных рубежей. В результате героических действий всех защитников города был сорван план противника по захвату Ленинграда с ходу. Однако, прорвавшись через станцию Мга и овладев городом

Шлиссенбургом, фашистские войска отрезали Ленинград с суши и установили его блокаду (8 сентября 1941 г.) [7, 8]. Бои под Ленинградом не прекратились, но изменился их характер. Фашистские войска приступили к разрушению города массированными артиллерийскими обстрелами и бомбёжками. Особенно сильными были бомбовые и артиллерийские удары в октябре–ноябре 1941 года. На Ленинград было сброшено несколько тысяч зажигательных бомб, с целью вызвать массовые пожары. Фашисты всеми силами пытались сломить сопротивление защитников города, задушить их голодом, прервать связь города со страной.

С 12 по 30 января 1943 г. была проведена наступательная операция войск Ленинградского (командующий генерал-полковник Л.А. Говоров) и Волховского (командующий генерал армии К.А. Мерецков) фронтов во взаимодействии с Балтийским флотом (командующий адмирал В.Ф. Трибуц). В результате этой операции советские войска прорвали оборону противника и образовали коридор шириной 8–11 км, восстановив сухопутную связь Ленинграда со страной. Окончательно блокада была снята с Ленинграда в результате Ленинградско-Новгородской операции 1944 г., целью которой было разгромить немецко-фашистскую группу армий «Север», полностью снять блокаду Ленинграда и освободить Ленинградскую область. Блокада Ленинграда продолжалась 872 дня, но оборона города отличалась исключительным упорством и исключительной активностью его защитников, которая сочеталась с контрударами и наступательными операциями.

Для награждения всех участников обороны Ленинграда была учреждена специальная медаль «За оборону Ленинграда». Медаль вручалась непосредственным участникам боевых действий по защите города, а также тем, кто содействовал обороне города своей работой на предприятиях, в учреждениях, участвовал в строительстве оборонительных сооружений, в противовоздушной обороне, в охране коммунального хозяйства, в борьбе с пожарами, в организации общественного питания, в уходе за больными, ранеными и детьми. Всего было награждено 1470 тысяч человек [6].

Медаль «За оборону Одессы». Летом 1941 г. для захвата Одессы была брошена 4 румынская армия. Оборону города осуществляли Отдельная Приморская армия (командующие генерал-лейтенант Г.П. Сафонов, генерал-майор И.Е. Петров) и часть сил Черноморского флота при активной поддержке населения города. Благодаря героическим действиям защитников противнику, не смотря на пятикратное превосходство овладеть городом сходу не удалось. После того, когда войска южного фронта отошли за Днепр от Никополя до Херсона, Одесса оказалась далеко в тылу противника. Был образован Одесский оборонительный район. Советские войска стойко отражали яростные атаки врага, проявляя невиданные героизм и самоотверженность. Однако ввиду ухудшения положения Южного фронта в период с 1 по 16 октября 1941 г. войска из Одессы были эвакуированы в Крым. Оборона Одессы велась 73 дня, что в значительной степени оказалось возможным благодаря глубокоэшелонированной системе инженерных сооружений, общей протяженностью превышающей 250 км, в сооружении которых приняли участие более 100 тысяч человек [7].

Одесса и Одесская область были освобождены советскими войсками в начале 1944 г. в результате Одесской операции, проведенной силами войск 3-го Украинского фронта (командующий генерал армии Р.Я. Малиновский) при содействии сил Черноморского флота (командующий адмирал Ф.С. Октябрьский) во взаимодействии со 2-м Украинским фронтом (командующий маршал Советского Союза И.С. Конев). Двумя ударами (на Раздельную и Тирасполь, и на Николаев и Одессу) советские войска разгромили противостоящую группировку противника и, продвинувшись на 180 км, освободили Николаевскую и Одесскую области, а также значительную часть Советской Молдавии.

По ходатайству Народного комиссариата обороны для защитников Одессы была учреждена медаль «За оборону Одессы». Этой медалью награждались все участники обороны Одессы – военнослужащие и лица из гражданского населения, принимавшие непосредственное

участие в обороне города. Всего медалью «За оборону Одессы» было награждено около 30 тысяч человек [6].

Защитники Одессы

Защитники Севастополя

Медаль «За оборону Севастополя». Осенью 1941 г. для захвата Севастополя была брошена 11 немецко-фашистская армия. Защитниками Севастополя стали советские войска, силы Черноморского флота и местное население. Поскольку вражеским войскам сразу не удалось завладеть городом, началась его оборона, для чего был создан Севастопольский оборонительный район. Свыше 15 тысяч севастопольцев добровольно вступили в народное ополчение и были направлены на пополнение воинских частей. Войска Севастопольского оборонительного района при поддержке кораблей и авиации Черноморского флота мужественно отражали ожесточенные атаки противника. К середине июня 1942 г. стал ощущаться недостаток боеприпасов, силы защитников города истощились, а противник продолжал непрерывные атаки, блокировал город с воздуха и моря. Когда резервы истощились, остатки войск Севастопольского оборонительного района оставили Севастополь. Оборона Севастополя продолжалась 250 дней и стала примером массового героизма советских воинов [7].

Освобождение Севастополя и всего Крымского полуострова стало результатом Крымской операции 1944 г. В этой операции участвовали войска 4-го Украинского фронта (командующий генерал армии Ф.И. Толбухин), Отдельная Приморская армия (командующий генерал армии А.И. Еременко, а с 15 апреля – генерал-лейтенант К.С. Мельник), силы Черноморского флота (командующий адмирал Ф.С. Октябрьский) и Азовская военная флотилия (командующий контр-адмирал С.Г. Горшков).

В ознаменование великого подвига защитников Севастополя была учреждена медаль «За оборону Севастополя». Этой медалью были награждены все участники обороны города – бойцы и командиры Красной Армии, Военно-Морского флота, другие военнослужащие и гражданские лица, принимавшие непосредственное участие в обороне Севастополя. Медалью «За оборону Севастополя» было награждено около 50 тысяч человек [6].

Медаль «За оборону Сталинграда». В конце июня 1942 г. немецко-фашистские войска начали второе общее наступление, в результате чего уже 17 июля бои начались на подступах к Сталинграду. Для защиты города была подготовлена и проведена Сталинградская оборонительная операция. Эта операция осуществлялась силами Сталинградского (командующие: маршал Советского Союза С.К. Тимошенко, с июля генерал-лейтенант В.Н. Гордов, с августа генерал-полковник А.И. Еременко), Юго-Восточного (командующий генерал-полковник А.И. Еременко) и Донского (командующий генерал-лейтенант К.К. Рокоссовский) фронтов. В операции также участвовали Волжская военная флотилия

(командующий контр-адмирал Д.Д. Рогачёв) и сталинградский корпусной район противовоздушной обороны (командующий полковник Е.А. Райнин) [7].

Девизом защитников Сталинграда стали слова: «За Волгой для нас земли нет!». Они сражались за каждый квартал, за каждый дом, прочно удерживая рубежи. Для взятия города фашисты перебросили к Сталинграду крупные резервы. 200 дней и ночей продолжалась великая битва на Волге. В результате контрнаступления войск Сталинградского фронта в окружение попала крупная группировка войск противника под командованием фельдмаршала Ф. Паулюса, которая капитулировала 2 февраля 1943 г. Великая Сталинградская битва закончилась безоговорочной победой советских войск, которая стала переломным моментом не только в ходе Великой Отечественной войны, но и всей Второй мировой войны.

Защитники Сталинграда

Подвиги советских воинов были отмечены многочисленными наградами, среди которых и *медаль «За оборону Сталинграда»*. Медаль была вручена всем участникам обороны Сталинграда, принимавшим непосредственное участие в обороне города. Всего было вручено около 760 тысяч медалей [6].

Медаль «За оборону Москвы». Сражение под Москвой было одним из крупнейших в ходе всей Великой Отечественной войны. Генеральное наступление на Москву немецко-фашистской группы армий «Центр» началось 30 сентября 1941 г. Уже 19 октября в городе и прилегающих районах Постановлением Государственного Комитета Обороны было введено осадное положение. Срочно формировались дивизии народного ополчения, были предприняты беспрецедентные меры противовоздушной обороны. На подступах к столице были построены десятки километров противотанковых рвов и сотни оборонительных сооружений.

Планами немецкого командования предусматривался захват города до наступления зимы, однако упорное сопротивление войск Западного (командующий генерал-полковник И.С. Конев; с 10 октября Г.К. Жуков), Резервного (командующий Маршал Советского Союза С.М. Буденный), Брянского (командующий генерал-лейтенант А.И. Еременко; с октября генерал-майор Г.Ф. Захаров) и Калининского (командующий генерал-полковник И.С. Конев) фронтов не позволило им осуществиться [7]. Слова политрука В.Г. Клочкова: «Велика Россия, а отступать некуда, позади Москва», которые он сказал своим солдатам, стали своеобразным девизом всех защитников города. В результате тяжелых кровопролитных боев частям и соединениям советских вооруженных сил удалось в начале декабря 1941 г. остановить наступление немецких войск и перейти в решительное контрнаступление. В начале января 1942 г. контрнаступление под Москвой переросло в общее наступление советских войск на основных направлениях всего советско-германского фронта. Немецкие войска были отброшены

от города на 150–300 км. Пытаясь овладеть Москвой, гитлеровцы потеряли более полумиллиона человек, 1300 танков, 2500 орудий, более 15000 машин и другой техники. Победа под Москвой стала первым крупным поражением фашистов во Второй мировой войне [2].

Для награждения участников героической обороны Москвы Указом Президиума Верховного Совета СССР от 1 мая 1944 г. была учреждена медаль «*За оборону Москвы*». Этой медалью награждались все военнослужащие и вольнонаемный состав Красной Армии, участвовавшие в обороне Москвы не менее одного месяца в период с 19 октября 1941 г. по 25 января 1942 г. Медалью «*За оборону Москвы*» награждались также военнослужащие частей Московской зоны противовоздушной обороны, а также гражданское население, принимавшее непосредственное участие в обороне города. Всего медалью было награждено более 1020 тысяч человек [6].

Защитники Москвы

Медаль «*За оборону Кавказа*». Совокупность оборонительных и наступательных операций, проведенных советскими войсками в 1942–1943 гг. с целью обороны Кавказа и разгрома, вторгшихся в его пределы немецко-фашистских войск, получила название «*Битва за Кавказ*» [8]. В Битве за Кавказ участвовали войска Южного (командующие: генерал-лейтенант Р.Я. Малиновский; с 1 января 1943 г. генерал-полковник А.И. Еременко), Северо-Кавказского (командующие: Маршал Советского Союза С.М. Буденный; с 24 января 1943 г. генерал-лейтенант И.И. Месленников) и Закавказского (командующий генерал армии И.В. Тюленев) фронтов, Черноморский флот (командующие: вице-адмирал Ф.С. Октябрьский; с 24 марта 1943 г. контр-адмирал Л.А. Владимирский), Азовская и Каспийская военные флотилии [7].

25 июля 1942 г. немецко-фашистские войска начали наступление на Кавказ с плацдармов в нижнем течении Дона. Однако уже через несколько дней противник вынужден был повернуть 4-ю танковую армию на сталинградское направление, что ослабило его группировку на Северном Кавказе. Но большой перевес в силах все же оставался на стороне врага. До конца 1942 г. советскими войсками был проведен ряд оборонительных операций, которые обескровили врага и позволили выиграть время для подготовки к наступлению. Эти сражения велись по фронту от 320 до 1000 км и на глубину от 400 до 800 км. В ходе наступления армии Северо-Кавказского фронта к началу мая 1943 г. вышли к Таманскому полуострову, где встретили упорное сопротивление противника. К сожалению, прорвать этот рубеж обороны весной 1943 г. советским войскам не удалось. Только в начале осени была прорвана оборона противника и освобожден город Новороссийск. Войска Северо-Кавказского фронта во взаимодействии с авиацией, Черноморским флотом и Азовской военной флотилией завершили разгром таманской группировки противника и 9 октября 1943 г. полностью

очистили от фашистских захватчиков Таманский полуостров. Потери врага только за время наступательных операций составили 281 тысячу солдат и офицеров, 1358 танков, 2 тысячи самолетов, свыше 7 тысяч орудий и минометов, 22 тысячи автомашин.

Для защитников Кавказа Указом Президиума Верховного Совета СССР от 1 мая 1944 г. была учреждена медаль «За оборону Кавказа». Медалью награждались военнослужащие Красной Армии и Военно-Морского Флота, участвовавшие в обороне Кавказа не менее трех месяцев в период с июля 1942 г. по октябрь 1943 г., а также лица из гражданского населения и те, кто принимал активное участие в строительстве оборонительных рубежей и укреплений с осени 1941 г. Всего медалью «За оборону Кавказа» было награждено около 870 тысяч человек [6].

Защитники Кавказа

Медаль «За оборону Советского Заполярья». Обороной Советского Заполярья 1941–1944 гг. принято называть боевые действия советских войск Карельского фронта (командующие: генерал В.А. Фролов; с февраля 1944 г. генерал армии К.А. Мерецков), Северного флота (командующий адмирал А.Г. Головкин) и Беломорской военной флотилии против немецко-фашистских и финских войск на Кольском полуострове, в Северной Карелии, на Баренцевом, Белом и Карском морях. Войска противника стремились захватить Кольский полуостров с богатыми запасами полезных ископаемых, а также незамерзающий порт Мурманск [8].

Огромную роль в обороне Советского Заполярья сыграли моряки Северного флота. Боевые действия им приходилось вести в тяжелейших погодных условиях – суровые морозы, сильные штормовые ветра и долгая полярная ночь. Не смотря на это, защитникам Советского Заполярья удалось обеспечить бесперебойную работу внутренних и внешних морских и сухопутных коммуникаций на севере страны. Кроме того моряки Северного флота сопровождали морские транспорты, которые доставляли в Советский Союз военную технику, оружие, боеприпасы и снаряжение от союзников. В октябре 1944 г. советскими войсками была проведена Петсамо-Киркенесская операция, в результате которой враг был изгнан из Советского Заполярья.

Для награждения участников героической обороны Заполярья Указом Президиума Верховного Совета СССР от 5 декабря 1944 г. была учреждена медаль «За оборону Советского Заполярья». Медалью награждались военнослужащие и вольнонаемные частей, соединений и учреждений Красной Армии и Военно-Морского Флота, фактически участвовавшие в обороне Советского Заполярья не менее шести месяцев, а также участники операций в период с 20 сентября по 1 ноября 1944 г. Всего медалью «За оборону Советского Заполярья» было награждено более 350 тысяч человек [6].

Защитники Советского Заполярья

а

б

в

г

д

е

ж

з

Награды за оборону городов и территорий: медаль «За оборону Ленинграда» (*а*);
 медаль «За оборону Одессы» (*б*); медаль «За оборону Севастополя» (*в*);
 медаль «За оборону Сталинграда» (*г*); медаль «За оборону Москвы» (*д*);
 медаль «За оборону Кавказа» (*е*); медаль «За оборону Советского Заполярья» (*ж*);
 медаль «За оборону Киева» (*з*);

Медаль «За оборону Киева» – последняя награда из серии «За оборону городов и территорий». Она была учреждена Указом Президиума Верховного Совета СССР от 21 июня 1961 г. к двадцатилетию киевской оборонительной операции 1941 г. [2].

Эта операция проводилась войсками Юго-Западного фронта (командующий генерал-полковник М.П. Кирпонос) в период с 7 июля по 21 сентября. 7–8 июля танковые соединения противника прорвали оборону советских войск южнее Новгород–Волынского, захватили Бердичев, Житомир и 11 июля вышли к реке Ирпень, что в 15–20 км от Киева. Однако стойкая оборона войск Киевского укрепленного района и контрудары 5-й и 6-й армий сорвали планы врага захватить город с ходу. 30 июля войска противника возобновили наступление на Киев, нанося главный удар в стык Киевского укрепленного района и 26 армии, соединения которой под натиском превосходящих сил противника вынуждены были отойти. В защите города активное участие принимала Пинская военная флотилия и трудящиеся Киева и прилегающих районов. Вместе с войсками сражалось около 35 тысяч бойцов народного ополчения. Упорное сопротивление защитников столицы Украины привело к длительной задержке наступления противника, сковав на киевском направлении 17 вражеских дивизий [8].

Защитники Киева

В конце августа войска противника форсировали Днепр севернее Киева и в районе Черникова сомкнули свой левый фланг с частями, наступающими с севера. В результате продвижения противника войска Юго-Западного фронта оказались окруженными. В ночь на 19 сентября по приказу Ставки Верховного Главнокомандующего советские войска оставили Киев. Попытки незначительными силами деблокировать окруженные войска успеха не имели. Лишь незначительной их части удалось вырваться из окружения небольшими группами. К концу сентября войска Юго-Западного фронта отошли на рубеж Белополье, Шишаки, Красноград, где им было приказано занять оборону.

Киевская оборонительная операция продолжалась более 2,5 месяцев и велась на территории свыше 300 км по фронту и до 600 км в глубину. Длительная и упорная борьба войск Юго-Западного фронта сыграла важнейшую роль в срыве плана Blitzkrieg (молниеносная война) немецкого командования.

От немецко-фашистских захватчиков Киев был освобожден 6 ноября 1943 г. в результате проведения киевской наступательной операции 1943 г. Эта операция проводилась силами 1-го Украинского фронта (командующий генерал армии Н.Ф. Ватулин) в период с 3 по 13 ноября и являлась частью Битвы за Днепр 1943 г.

В 1961 г. Киев назван городом-героем, а медалью «За оборону Киева» были награждены

военнослужащие Советской Армии и все трудящиеся, которые принимали участие в обороне Киева в рядах народного ополчения, на сооружении оборонительных укреплений, работающие на фабриках и заводах, обслуживающих нужды фронта, участники киевского подполья и партизаны, сражавшиеся с врагом под Киевом. Всего медалью «За оборону Киева» были награждены 105 тысяч человек [6].

Награды за взятие и освобождение европейских столиц. В 1944 г. положение Германии резко ухудшилось. Поражения на советско-германском фронте привели к обострению внутрисполитической обстановки в самой Германии и в странах сателлитах, особенно в тех которые отправили свои войска на восточный фронт (см. табл.) [9].

Численность войск союзников Германии, выделенных для войны против СССР

	Личный состав	Дивизии расчетные	Орудия и минометы	Танки	Самолеты
Финляндия	340600	17,5	2047	86	307
Словакия	42500	2,5	246	35	51
Венгрия	44500	2,5	200	160	100
Румыния	380400	17,5	3255	60	423
Италия	61900	3,0	925	61	83
ИТОГО	869900	42,0	6673	402	964

Перед советскими войсками была поставлена задача – изгнать оккупантов с советской земли, оказать помощь народам Европы в освобождении от фашистских захватчиков и закончить войну полным разгромом врага на территории самой Германии [8]. В результате целого ряда наступательных операций советских вооруженных сил фашистские войска были оттеснены за пределы СССР и в октябре 1944 г. практически вся Государственная граница СССР, существовавшая к началу Великой Отечественной войны, была восстановлена.

С перехода советскими войсками Государственной границы СССР началось освобождение Европы. Для награждения военнослужащих советских вооруженных сил, освободивших Европу от фашизма Указом Президиума Верховного Совета СССР от 9 июня 1945 г. были учреждены четыре медали «За взятие» и три медали «За освобождение».

Медаль «За взятие Будапешта». В период с 29 октября 1944 г. по 13 февраля 1945 г. силами 2-го (командующий Маршал Советского Союза Р.Я. Малиновский) и частью 3-го (командующий Маршал Советского Союза Ф.И. Толбухин) Украинского фронтов была проведена Будапештская стратегическая наступательная операция [7, 8]. Важнейшим итогом этой операции стало поражение немецко-фашистской группы армий «Юг», освобождение Будапешта и вывод Венгрии из войны на стороне фашистской Германии. Кроме того были созданы благоприятные условия для наступления в Чехословакии и на венском направлении.

Для награждения участников героического штурма и взятия Будапешта была учреждена медаль «За взятие Будапешта». Медаль вручалась военнослужащим Красной Армии и Военно-Морского Флота, непосредственно участвовавшим в штурме Будапешта. Всего медалью «За взятие Будапешта» было награждено более 350 тысяч человек [6].

Памятник советским воинам-освободителям
в Будапеште

Памятник 1200 погибшим воинам-
гвардейцам в Калининграде

Медаль «За взятие Кенигсберга». Кенигсберг – административный центр германской провинции Восточная Пруссия, фактически представлял собой крепость, которую немецко-фашистское командование подготовило к длительному сопротивлению в условиях полной изоляции. В городе имелись подземные заводы, арсеналы и склады. В центре Кенигсберга находилась цитадель, рассчитанная на гарнизон в несколько тысяч человек. Кенигсберг обороняли четыре пехотных дивизии, несколько отдельных полков и батальонов, всего около 130 тысяч человек. В их распоряжении находилось около 4 тысяч орудий и минометов, 108 танков и штурмовых орудий, 170 самолетов. В период с 6 по 9 апреля 1945 г. войсками 3-го Белорусского фронта (командующий Маршал Советского Союза А.М. Василевский) при поддержке Балтийского флота (командующий адмирал В.Ф. Трибуц) в ходе Восточно-Прусской операции 1945 г. была проведена Кенигсбергская наступательная операция [8]. В результате проведения этой операции советским войскам удалось уничтожить кенигсбергскую группировку противника и овладеть городом и крепостью Кенигсберг. 17 октября 1945 г., город был передан под юрисдикцию Советского Союза, а в 1946 г. переименован в Калининград.

В ознаменование победы, одержанной под Кенигсбергом, была учреждена медаль «За взятие Кенигсберга». Она вручалась военнослужащим Красной Армии и Военно-Морского Флота, принимавшим непосредственное участие в боевых действиях в районе Кенигсберга в период с 23 января по 10 апреля 1945 г. Всего медалью «За взятие Кенигсберга» было награждено около 760 тысяч человек [6].

Медаль «За взятие Вены». С целью завершения разгрома немецко-фашистских войск в западной части Венгрии и освобождения столицы Австрии – Вены, войсками 3-го (командующий Маршал Советского Союза Ф.И. Толбухин) и левого крыла 2-го (командующий Маршал Советского Союза Р.Я. Малиновский) Украинских фронтов при участии болгарских и югославских войск в период с 16 марта по 15 апреля 1945 г. была проведена Венская стратегическая наступательная операция. В результате проведения этой операции от немецко-фашистских войск полностью была освобождена Венгрия и восточная часть Австрии с ее столицей, кроме того советским войскам удалось овладеть южными подступами к фашистской Германии [7, 8]. Венской наступательной операцией было положено начало возрождению австрийской государственности, она способствовала действиям англо-американских армий и сил Сопротивления в Северной Италии, вынудила вражескую группировку к отходу из Югославии.

Для награждения участников героического штурма и взятия Вены была учреждена

медаль «За взятие Вены». Эта медаль Вручалась всем военнослужащим Красной Армии и Военно-Морского Флота, непосредственно участвовавшим в штурме Вены. Всего было награждено более 270 тысяч человек [6].

Памятник советским воинам
в Вене

Памятник Воину-освободителю
в Трептов-парке Берлина

Медаль «За взятие Берлина». Для разгрома группировки противника и овладения Берлином – столицей фашистской Германии Советским Командованием в короткие сроки была разработана завершающая стратегическая Берлинская наступательная операция. Операция проводилась силами 2-го Белорусского (командующий Маршал Советского Союза К.К. Рокоссовский), 1-го Белорусского (командующий Маршал Советского Союза Г.К. Жуков), 1-го Украинского (командующий Маршал Советского Союза И.С. Конев) фронтов при участии части сил Балтийского флота (командующий адмирал В.Ф. Трибуц) и Днепровской военной флотилии, а также 1-й и 2-й армий Войска Польского [7]. На подступах к Берлину гитлеровцами были построены мощные оборонительные сооружения. 16–19 апреля советские войска прорвали оборону противника, а 20 апреля огнем артиллерии 1-го Украинского фронта было положено начало историческому штурму столицы фашистской Германии. 25 апреля недалеко от города Торгау на реке Эльба войска 1-го Украинского фронта СССР встретились с войсками 1-й армии США. В результате встречи войск союзников остатки вооружённых сил Германии были расколоты на две части – северную и южную. 29 апреля начались бои за рейхстаг – «здание государственного собрания». Уже 1 мая над рейхстагом развивалось Красное Знамя, которое туда водрузили разведчики 150-й стрелковой дивизии М.А. Егоров и М.В. Кантария. За этот подвиг им было присвоено звание Герой Советского Союза. Утром 2 мая комендант Берлина, видя бесполезность дальнейшего сопротивления, подписал приказ о сдаче гарнизона в плен.

Акт о безоговорочной капитуляции германских вооружённых сил был подписан представителями верховного командования вермахта и верховного командования союзников по антигитлеровской коалиции 7 мая в 02:41 по центральноевропейскому времени. Капитуляция вступила в силу 8 мая в 23:01 по центральноевропейскому времени или 9 мая в 01:01 по московскому времени.

Для награждения доблестных участников Берлинской операции была учреждена медаль «За взятие Берлина». Она вручалась военнослужащим Красной Армии и Военно-Морского Флота, непосредственно участвовавшим в штурме Берлина, а также организаторам и руководителям боевых операций. Всего было вручено более миллиона медалей [6].

Медаль «За освобождение Белграда». С целью разгрома группировки немецко-фашистских войск в Югославии и освобождения Белграда в период с 28 сентября по 20 октября

1944 г. советскими войсками 3-го Украинского фронта (командующий Маршал Советского Союза Ф.И. Толбухин) была проведена Белградская операция. В операции принимали участие Народно-освободительная армия Югославии (командующий маршал И. Броз Тито) и войска Отечественного фронта Болгарии [7]. Белградская операция проводилась при длине фронта от 400 до 620 км и глубине до 200 км при среднесуточной скорости наступления 8–9 км.

В ходе Белградской операции была разгромлена армейская группа «Сербия», нанесено поражение значительной части группы армий «Е», освобождены Белград (20 октября) и большая часть Сербии. Кроме того, результатом наступления советских, югославских и болгарских войск стало овладение городом Ниш, который являлся мощным опорным пунктом противника, а также – трассой Салоники–Белград, что ограничило возможности перемещений группы армий «Е». Все это позволило армии Югославии образовать сплошную линию фронта и создало благоприятные условия для полного освобождения страны.

Для награждения участников Белградской операции была учреждена медаль «За освобождения Белграда». Этой медалью награждались военнослужащие Красной Армии и Военно-Морского Флота, непосредственные участники штурма и освобождения города, а также организаторы и руководители боевой операции. Всего было вручено около 70 тысяч медалей [6].

Награды за взятие и освобождение европейских столиц: медаль «За взятие Будапешта» (а); медаль «За взятие Кенигсберга» (б); медаль «За взятие Вены» (в); медаль «За взятие Берлина» (г); медаль «За освобождение Белграда» (д); медаль «За освобождение Варшавы» (е); медаль «За освобождение Праги» (ж);

Медаль «За освобождение Варшавы». Варшавско-Познанская операция была проведена в период с 14 января по 3 февраля, как часть стратегической Висло-Одерской операции 1945 г. Операция проводилась силами 1-го Белорусского фронта (командующий Маршал Советского Союза Г.К. Жуков) с участием 1-й армии Войска Польского (командующий генерал С.Г. Поплавский). В ходе операции советско-польские войска разгромили противника и 17 января освободили Варшаву. Затем продвинувшись вглубь до 500 км, вышли на реку Одер, захватили плацдарм на ее западном берегу в районе города Кюстрина и блокировали крепость Познань. Кюстринский плацдарм сыграл важную роль в подготовке и осуществлении Берлинской наступательной операции [7, 8].

Для награждения участников героического штурма и освобождения Варшавы была учреждена медаль «За освобождения Варшавы». Этой медалью награждались военнослужащие Красной Армии – непосредственные участники Варшавско-Познанской операции, а также ее организаторы и руководители. Всего было произведено более 690 тысяч наградений [6].

Памятник Благодарности Солдатам Красной Армии в Варшаве (уничтожен Польскими городскими властями в октябре 2018 г.)

Памятник Советским Солдатам на Ольшанском воинском захоронении в Праге

Медаль «За освобождение Праги». После Берлинской операции 1945 г. на территории Чехословакии и в северных районах Австрии продолжали сопротивляться остатки фашистских войск: группа армий «Центр» и часть сил группы армий «Австрия», всего свыше 900 тысяч человек, 9700 орудий и минометов, 1900 танков и штурмовых орудий, 1000 самолетов. Для освобождения Чехословакии от захватчиков, а также с целью оказания помощи восставшему населению (Майское восстание) в период с 6 по 11 мая была проведена Пражская стратегическая наступательная операция. Операция проводилась силами 1-го (командующий Маршал Советского Союза И.С. Конев), 2-го (командующий Маршал Советского Союза Р.Я. Малиновский) и 4-го (командующий генерал армии А.И. Еременко) Украинских фронтов. Кроме того в операции принимали участие 2-я Армия Войска Польского, 1-я и 4-я Румынские Армии, 1-й Чехословацкий армейский корпус. В результате успешного проведения Пражской операции вся группировка противника в Чехословакии оказалась окруженной. Около 860 тысяч солдат и офицеров противника было взято в плен. Это была последняя операция Советских Вооруженных Сил в войне против фашистской Германии (после ее капитуляции) [7, 8].

Для награждения участников, организаторов и руководителей Пражской стратегической операции была учреждена медаль «За освобождение Праги». Ее вручили более 395 тысячам человек [6].

После Второй мировой войны на территории Европы было установлено около четырех тысяч памятников советским солдатам. С распадом Восточного блока неблагодарные потомки освобожденных народов начали процесс их сноса, который продолжается до сих пор. Мы видим, как памятники падают в Европе, и вновь становимся сопричастны событиям тех лет. Разрушая советские мемориалы, политики некоторых стран раздувают огонь войны, угасший 75 лет назад после взятия Берлина. К сожалению, и в Украине имеют место случаи вандализма по отношению к памятникам советским воинам. Разумеется, политики этих стран играют для своего зрителя в своем маленьком театре, но эти спектакли транслируются по всему миру и у большинства здравомыслящих людей вызывают лишь негативные эмоции. При этом другая часть государств бережно относится к советскому наследию. Это Германия, Норвегия, Сербия и Словакия, где руководство и общество понимают, как нужно относиться к памяти о войне [10].

Карта памятников советским солдатам, установленных после Второй Мировой войны

Хочется надеяться, что хранение в семейных архивах боевых и трудовых советских наград, как скульптурных памятников малой формы, и наградных документов на имена наших предков не будет преследоваться различными «законами о десоветизации и декоммунизации».

Награды за победу и доблестный труд. Победа в Великой Отечественной войне и Второй мировой войне в целом была достигнута совместными усилиями стран-участниц Антигитлеровской коалиции. Историческое значение и цена этой Победы состоит и в том, что политически и практически был решен вопрос об устранении из жизни общества нацизма и фашизма как общественно-политических явлений. Народы мира поняли античеловеческую сущность идеологии и стратегий фашизма; узнали такие симптомы возможной катастрофы, как национальная и расовая истерия, шовинистический угар, слепая вера в собственное предназначение, борьба, не ограниченная выбором средств; увидели опасность применения разрушительных средств для судеб человечества.

Для достижения победы во Второй мировой войне со стороны Советского Союза участвовало более 34 миллионов советских военнослужащих. В Армию и на Флот было призвано 490 тысяч женщин. К 1941 г. военной промышленностью было произведено свыше 17 тысяч боевых самолётов, 7,6 тысяч танков, свыше 80 тысяч орудий и миномётов, свыше 200 тысяч

пулемётов и автоматов. ВМФ получил свыше 100 различных новых боевых кораблей, в постройке находилось ещё 269 кораблей. Однако это количество не могло удовлетворить потребности Вооруженных Сил. Именно поэтому в СССР с самого начала войны были мобилизованы все силы и средства государства для победы над врагом. Строились новые металлургические заводы и расширялись существовавшие на Урале и в Сибири, резко увеличилась добыча угля в Кузбассе, были введены в строй новые электростанции. Быстро разворачивалось военное производство, рост которого позволил повысить уровень технического оснащения вооруженных сил. В период с 1 июля 1941 г. по 30 июня 1945 г. На оборонных предприятиях СССР было произведено винтовок и карабинов 12 миллионов штук; пистолетов-пулеметов 6103 тысяч; ручных и станковых пулеметов около 955 тысяч; минометов около 350 тысяч; орудий более 188 тысяч; танков и самоходных артиллерийских установок более 95 тысяч; боевых самолетов более 100 тысяч; автомашин и тягачей более 200 тысяч штук. Достигнутый в стране коренной перелом в экономическом единоборстве с врагом стал материальной основой коренного перелома в ходе военных действий [8, 11].

Для того чтобы увековечить память о Великой Победе советского народа, его боевых и трудовых подвигах Президиумом Верховного Совета СССР были учреждены медали за победу и за доблестный труд.

Медаль «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945гг.» была учреждена Указом от 9 мая 1945 г. На лицевой стороне медали помещен барельеф Верховного Главнокомандующего СССР И.В. Сталина и две фразы «НАШЕ ДЕЛО ПРАВОЕ» и «МЫ ПОБЕДИЛИ», на обратной стороне – «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945гг.». Медалью награждались все военнослужащие и лица вольнонаемного состава Красной Армии и Военно-Морского Флота, непосредственно участвовавшие в боевых действиях на фронтах Отечественной войны или обеспечивавшие победу своей работой в военных округах.

Всего медалью «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945гг.» было награждено около 15 миллионов человек. Это была самая распространенная медаль в СССР. Она долгие годы была отличительным знаком ветерана войны. Лента медали имела те же цвета (пламени и дыма), что и у ордена Славы [6].

Награды за победу и доблестный труд: медаль «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945гг.» (а); медаль «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» (б); медаль «За победу над Японией» (в)

Медаль «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» учреждена Указом от 6 июня 1945 г. На лицевой стороне медали помещен барельеф Верховного Главнокомандующего СССР И.В. Сталина и две фразы «НАШЕ ДЕЛО ПРАВОЕ» и «МЫ

ПОБЕДИЛИ», на обратной стороне – «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.». Медалью награждались рабочие, инженерно-технический персонал, служащие промышленности и транспорта, колхозники и специалисты сельского хозяйства, работники науки, техники, искусства и литературы, работники советских органов и общественных организаций, обеспечившие своим трудом победу Советского Союза над Германией в Великой Отечественной войне. Всего медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» было награждено 16,1 миллионов человек [1].

Медаль «За победу над Японией». С разгромом фашистских войск и капитуляцией Германии война в Европе закончилась, однако, союзник Германии – Япония продолжала вести войну с США и Англией на Дальнем Востоке. Несмотря на значительные потери, Япония обладала крупными вооруженными силами (5,5 миллионов человек) и оказывала упорное сопротивление. С целью подавления сопротивления Японии в начале августа 1945 г. авиация США сбросила на японские города Хиросима и Нагасаки две атомные бомбы, в результате чего пострадало около 500 тысяч мирных жителей. Выполняя свои обязательства по Ялтинскому соглашению 1945 г., Советский Союз вступил в войну с Японией. Советские войска, ведя наступление на фронте протяженностью свыше пяти тысяч километров, во взаимодействии с Тихоокеанским флотом, Амурской военной флотилией и войсками Монгольской Народной Республики за 23 дня разгромили почти миллионную Квантунскую Армию и японские войска на Южном Сахалине и Курильских островах. Кроме того были освобождены Северо-Восточный Китай и Северная Корея. Дальнейшее сопротивление было равносильно самоубийству и 2 сентября 1945 г. в Токийской бухте на борту американского линкора «Миссури» в присутствии командующих союзными войсками представители Японии подписали акт о безоговорочной капитуляции. Это событие ознаменовало собой завершение Второй мировой войны, в частности войны на Тихом океане и советско-японской войны [8].

Линкор «Миссури», на котором был подписан акт о капитуляции Японии

Для награждения участников разгрома японских войск Указом Президиума Верховного Совета СССР от 30 сентября 1945 г. была учреждена медаль «За победу над Японией». Медалью награждались военнослужащие и лица вольнонаемного состава Красной Армии и Военно-Морского Флота, которые принимали непосредственное участие в боевых действиях против Японии в составе 1-го и 2-го Дальневосточных фронтов, Забайкальского фронта,

Тихоокеанского флота и Амурской речной флотилии. Всего медалью «За победу над Японией» было награждено более 1800 тысяч человек [6].

Знаки воинской доблести. В годы Великой Отечественной войны в целях поощрения особо выдающихся бойцов из числа рядового и младшего начальствующего состава Красной Армии и Военно-Морского Флота Президиумом Верховного Совета СССР по предложению Народного комиссариата СССР было учреждено несколько знаков воинской доблести.

Знаки «Гвардия». В сентябре 1941 г., когда советские войска вели тяжелые бои с немецко-фашистскими захватчиками, проявляя беспримерный героизм и стойкость, был издан приказ Народного комиссара обороны СССР, в котором отмечалась особая воинская доблесть 100-й (командир генерал-майор И.Н. Руссиянов), 127-й (командир полковник А.З. Акименко), 153-й (командир полковник Н.А. Гаген) и 161-й (командир полковник П.Ф. Москвитин) стрелковых дивизий. Этим приказом отличившиеся соединения были переименованы в 1-ю, 2-ю, 3-ю и 4-ю гвардейские стрелковые дивизии. Так было положено начало советской гвардии [12].

21 мая 1942 г. Указом Президиума Верховного Совета СССР одновременно с введением для военнослужащих гвардейских званий был учрежден нагрудный знак «Гвардия». Для личного состава Военно-Морского Флота гвардейский нагрудный знак представлял собой прямоугольную пластину, обтянутую муаровой лентой оранжевого цвета с тремя черными продольными полосами (как у ордена Славы). Для офицерского состава гвардейских кораблей и частей пластинка была золотистого цвета. Для старшинского (сержантского) состава и матросов – серебристого.

Создание советской гвардии стало одним из важнейших мероприятий в области военного строительства. Гвардейские подразделения служили образцом безаветной преданности Родине, непоколебимой воли к победе, стойкости и упорства. В военные годы часто говорили: «Там, где гвардия наступает, – врагу не устоять. Там, где гвардия обороняется, – врагу не пройти».

Знаки воинской доблести: знак «Гвардия» (а); знак «Гвардия» для Военно-Морского Флота (б);
знак «Снайпер» (в); знак «Отличный пулеметчик» (г); знак «Отличный минометчик» (д);
знак «Отличный артиллерист» (е); знак «Отличный танкист» (ж);
знак «Отличный подводник» (з); знак «Отличный торпедист» (и);

Знаки отличных воинов. Одновременно с учреждением нагрудного знака «Гвардия» Указом Президиума Верховного Совета СССР от 21 мая 1942 г. были учреждены нагрудные знаки «Снайпер», «Отличный пулеметчик», «Отличный минометчик», «Отличный артиллерист», «Отличный танкист», «Отличный подводник» и «Отличный торпедист». Эти знаки были

учреждены для поощрения особо выдающихся стрелков, пулеметчиков, минометчиков, артиллеристов, танкистов, подводников и торпедистов из числа рядового и младшего начальствующего состава Красной Армии и Военно-Морского Флота. Согласно положению знаками награждались воины указанных специальностей, систематически показывающие высокие образцы владения оружием и дисциплинированности [6].

В ходе Великой Отечественной войны был учрежден еще целый ряд нагрудных знаков для поощрения отличных воинов: «Отличный минер» и «Отличный сапер» (19 августа 1942 г.); «Отличник санитарной службы» (4 ноября 1942 г.); «Отличник желдорвойск» (21 декабря 1942 г.); «Отличный разведчик» (10 марта 1943 г.); «Отличный связист» (3 апреля 1943 г.); «Отличный понтонер» (5 апреля 1943 г.); «Отличник ПВО» (30 апреля 1943 г.); «Отличный повар», «Отличный пекарь», «Отличный шофер», «Отличный дорожник» (8 июля 1943 г.); «Отличный тракторист» (10 сентября 1943 г.); «Отличный пожарник» (22 ноября 1944 г.).

Награды для матерей за многодетность и воспитание детей. К лету 1944 г. значительная часть оккупированных территорий Советского Союза была освобождена от фашистских захватчиков. Война забрала миллионы человеческих жизней, большинство из которых – мужчины молодого и среднего возраста. Население страны существенно снизилось. В условиях больших демографических потерь для женщин за заслуги в рождении и воспитании детей был учрежден орден «Материнская слава» трех степеней (девять, восемь и семь детей соответственно) и «Медаль материнства» двух степеней (шесть и пять детей соответственно). Эти награды были учреждены Указом Президиума Верховного Совета СССР от 8 июля 1944 г. [5]. 18 августа 1944 г. Указом Президиума Верховного Совета СССР было учреждено звание «Мать-героиня», как высшая степень отличия с вручением ордена «Мать-героиня» (десять и более детей).

День Победы. 9 мая как день Победы был учрежден Указом Президиума Верховного Совета СССР от 8 мая 1945 года, который предписал считать этот день нерабочим. В соответствии с приказом Верховного Главнокомандующего в ознаменование полной победы над Германией 9 мая 1945 г. в 22 часа в Москве был произведен салют тридцатью артиллерийскими залпами из тысячи орудий. Завершающим этапом первого празднования победы над Германией стал Парад Победы, состоявшийся 24 июня 1945 г. [13].

В 1945–1947 гг. День Победы являлся нерабочим днём, однако указом Президиума Верховного Совета СССР от 23 декабря 1947 г. выходной был отменён – нужно было восстанавливать страну. Не смотря на это на протяжении последующих двадцати лет вся страна, вместе с ветеранами минувшей войны, отмечала День Победы, невзирая на отсутствие официального выходного.

День Победы стал вновь выходным днем лишь в 1965 г. на 20-летний юбилей разгрома фашистской Германии. Обязательным атрибутом праздника стал парад в Москве на Красной площади и салют. С шестидесятых годов военные парады 9 мая стали проводиться во многих городах СССР. В этот день воинские части и военные училища маршем проходили по улицам городов к военным мемориалам или памятникам погибшим воинам, где проводились митинги и возложение цветов.

День Победы празднуется и является нерабочим днём почти на всей территории СНГ: в Азербайджане, Армении, Белоруссии, Казахстане, Киргизии, Молдавии, России, Таджикистане, Узбекистане, а также в Грузии, Абхазии, Южной Осетии, Нагорно-Карабахской Республике и Приднестровье.

С 1991 по 2015 годы День Победы на Украине официально отмечался как «День Победы в Великой Отечественной войне». Однако 9 апреля 2015 г. Верховная Рада Украины приняла закон «Об увековечении победы над нацизмом во Второй мировой войне 1939–1945 гг.». 9 мая закон был подписан президентом и 21 мая вступил в силу.

Несмотря на официальный отказ от празднования Дня Победы, его продолжают

праздновать неофициально. В частности, в ряде областных и районных центров Украины проводятся митинги и шествия «Бессмертного полка», к памятникам советских воинов возлагаются цветы. К сожалению, эти мероприятия часто омрачаются стычками с представителями националистических организаций.

В Израиле День Победы – государственный праздник. В этой стране 9 мая проходят праздничные парады с участием ветеранов Великой Отечественной войны, огромная роль которых в разгроме Германии не сразу, но получила признание государства Израиль.

С 2007 года, в Лондоне (Великобритания) ежегодно проводится празднование Дня Победы. Центром внимания являются Северные конвои, в которых Великобритания играла одну из основных ролей. Празднование проходит 9 мая, и состоит из церемонии на борту крейсера «Белфаст» (музей, пришвартованный на южном берегу Темзы), с участием британских и российских ветеранов, членов британской королевской семьи, российских и британских дипломатов.

С 1945 по 1989 годы Народная Республика Болгария ежегодно праздновала День Победы. В 1989 г. День Победы был исключён из перечня официальных государственных праздников, однако многие люди продолжают его отмечать.

В Германии 8 мая официально отмечают как День освобождения. И хотя этот день не является государственным праздником, по всей стране, как правило, проводятся различные памятные мероприятия, особенно в годы юбилеев. Кроме того, в Берлине 9 мая в Трептов-парке проводятся памятные мероприятия, возлагаются венки к памятнику воина-освободителя и организуются народные гуляния, в которых, в первую очередь, принимает участие русскоязычное население.

Послевоенные юбилейные и памятные награды ко дню Победы. После Великой Отечественной войны наградная система Советского Союза увеличивалась незначительными темпами и то в основном за счет медалей, учрежденных для награждения «за заслуги в решении важнейших народнохозяйственных задач СССР». Это объясняется тем, что война и временная оккупация части советской территории фашистскими войсками причинили огромный экономический ущерб. Для восстановления разрушенных заводов, фабрик и шахт потребовались действительно колоссальные усилия. Однако параллельно с этим начали появляться медали, приуроченные к различным юбилейным датам. Среди них и медали посвященные юбилеям Победы в Великой отечественной войне.

Юбилейная медаль «Двадцать лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» учреждена Указом Президиума Верховного Совета СССР от 7 мая 1965 г. в ознаменование 20-летия Победы над фашистской Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. [5].

Медалью награждались все военнослужащие и лица вольнонаёмного состава, принимавшие в рядах Вооружённых Сил Союза ССР участие в Великой Отечественной войне 1941–1945 годов, партизаны Великой Отечественной войны, весь личный состав Вооружённых Сил Союза ССР, а также другие лица, награждённые медалью «За Победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.».

Постановлениями Президиума Верховного Совета СССР от 16 августа 1966 г. и от 19 января 1968 г. награждение медалью было распространено на военнослужащих и лиц вольнонаёмного состава частей и соединений Советской Армии, Тихоокеанского Флота и Амурской речной военной флотилии, охранявших государственную границу СССР на Дальнем Востоке в период Великой Отечественной войны 1941–1945 гг., и на участников подполья, действовавших против немецко-фашистских захватчиков на временно оккупированной территории в период Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.

Всего юбилейной медалью «Двадцать лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» было награждено более 16 миллионов человек.

Нагрудный знак «25 лет победы в Великой Отечественной войне» учрежден приказом министра обороны СССР в мае 1970 г. [12].

Нагрудным знаком были награждены все непосредственные участники Великой Отечественной войны, военнослужащие социалистических стран, а также главы военных делегаций стран, прибывшие в СССР на празднование Дня Победы в 1970 г.

Первые нагрудные знаки были вручены 8 мая 1970 г. прославленным советским полководцам и военачальникам. В удостоверении к знаку было записано «За доблесть и отвагу в Великой Отечественной войне». Знак был очень популярен у ветеранов войны. Позже его так и стали называть: знак «Ветеран войны».

Юбилейная медаль «Тридцать лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» учреждена Указом Президиума Верховного Совета СССР от 25 апреля 1975 г. в ознаменование 30-летия Победы над фашистской Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. [5].

Медалью с надписью на оборотной стороне «УЧАСТНИКУ ВОЙНЫ» награждались все военнослужащие и лица вольнонаёмного состава, принимавшие в рядах Вооружённых Сил Союза ССР участие в боевых действиях на фронтах Великой Отечественной войны, партизаны Великой Отечественной войны и участники подполья. Медалью с надписью «УЧАСТНИКУ ТРУДОВОГО ФРОНТА» награждались труженики тыла, удостоенные ранее медали «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.».

Всего юбилейной медалью «Тридцать лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» награждено более 14 миллионов человек.

Юбилейная медаль «Сорок лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» учреждена Указом Президиума Верховного Совета СССР от 12 апреля 1985 года в ознаменование 40-летия Победы над фашистской Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. [5]. Медаль была выпущена в трех модификациях: с надписью на обратной стороне «УЧАСТНИКУ ВОЙНЫ» для участников боевых действий и с надписью – «УЧАСТНИКУ ТРУДОВОГО ФРОНТА» для тружеников тыла. На медалях, отчеканенных для награждения иностранных граждан, надписи на реверсе медали – «УЧАСТНИКУ ВОЙНЫ» или «УЧАСТНИКУ ТРУДОВОГО ФРОНТА» отсутствуют.

Медалью награждались все военнослужащие и лица вольнонаёмного состава, принимавшие в рядах Вооружённых Сил Союза ССР участие в боевых действиях на фронтах Великой Отечественной войны и в войне с Японией, партизаны Великой Отечественной войны и участники советского подполья, труженики тыла.

Юбилейный орден Отечественной войны. К 40-летию Победы Указом Президиума Верховного Совета СССР от 11 марта 1985 г. юбилейным орденом Отечественной войны I степени было награждено более 2 миллионов человек, II степени – около 5,5 миллионов человек. Орденом Отечественной войны были награждены все жившие на тот момент ветераны войны.

В Указе Президиума Верховного Совета СССР говорилось, что орденом Отечественной войны I степени должны быть награждены Герои Советского Союза – участники Великой Отечественной войны; полные кавалеры ордена Славы; маршалы, генералы и адмиралы, принимавшие непосредственное участие в Великой Отечественной войне; лица, принимавшие непосредственное участие в Великой Отечественной войне в составе действующей армии, партизанских формирований или в подполье удостоенные орденов или медалей «За отвагу», Ушакова, «За боевые заслуги», Нахимова, «Партизану Отечественной войны»; инвалиды Великой Отечественной войны, получившие ранения в боях за Родину.

Орденом Отечественной войны II степени должны быть награждены лица, принимавшие непосредственное участие в Великой Отечественной войне в составе действующей армии, партизанских формированиях или в подполье, если они не подлежат награждению орденом

Отечественной войны I степени в соответствии с вышеупомянутым Указом». Действие Указа Президиума Верховного Совета СССР распространялось и на участников войны с Японией.

Юбилейные медали и знаки: медаль «Двадцать лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945» (а); знак «Двадцать пять лет Победы в Великой Отечественной войне» (б); медаль «Тридцать лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945» (в); медаль «Сорок лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945» (г); медаль «50 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945» (д); медаль «60 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945» (е); медаль «65 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945» (ж); медаль «70 лет Победы над нацизмом» (з)

Юбилейные медали СНГ. После распада Советского Союза в продолжение лучших традиций его наградной системы решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств было учреждено несколько Юбилейных медалей для ветеранов Великой Отечественной войны. Это были медали к 50-летию, к 60-летию и к 65-летию Победы. Кроме того к 100-летию Маршала Советского Союза Г.К. Жукова была учреждена медаль его имени. Все эти медали вошли в наградную систему Украины [1] и вручались гражданам Украины от имени президентов Украины Л.Д. Кучмы, В.А. Ющенко и В.Ф. Януковича.

Следует отметить, что в последние тридцать лет появилось большое количество медалей в ознаменование юбилейных дат освобождения от фашистских захватчиков России, Украины и Беларуси, а также отдельных городов этих стран. Эти медали вручались от имени глав государств, органов местного самоуправления и общественных организаций.

Юбилейная медаль «50 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» – государственная награда России, Украины, Казахстана и Белоруссии. Положение о юбилейной медали утверждено Решением Совета глав государств-участниц Содружества Независимых Государств от 24 декабря 1993 г. и подписано от имени Украины 11 мая 1994 г. Медалью награждались ветераны Великой Отечественной войны, труженики тыла в годы войны, бывшие несовершеннолетние узники концлагерей, гетто и других мест принудительного содержания, созданных фашистами и их союзниками в период второй мировой войны.

Медаль Жукова учреждена Решением Совета глав государств-участниц Содружества Независимых Государств от 26 мая 1995 г. и Указом Президента Украины от 18 марта 1998 г. Медалью награждались военнослужащие и лица вольнонаёмного состава Красной Армии, Военно-Морского Флота, других воинских подразделений, партизаны, участники подполья за храбрость, стойкость и мужество, проявленные в боевых действиях с немецко-фашистскими захватчиками, японскими милитаристами, и в ознаменование 100-летия со дня рождения Г.К. Жукова.

Юбилейная медаль «60 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» учреждена Решением Совета глав государств-участниц Содружества Независимых Государств, подписанным от имени Украины 7 октября 2002 г. и 19 сентября 2003 г., и Указом Президента Украины от 21 февраля 2005 г. Медалью награждались ветераны Великой Отечественной войны, труженики тыла в годы войны, бывшие несовершеннолетние узники концлагерей, гетто и других мест принудительного содержания, созданных фашистами и их союзниками в период второй мировой войны.

Юбилейная медаль «65 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» учреждена Решением Совета глав государств-участниц Содружества Независимых Государств от 10 октября 2008 г. и Указом Президента Украины от 26 марта 2009 г. Медалью награждались ветераны Великой Отечественной войны, труженики тыла в годы войны, жертвы нацистских преследований.

Юбилейная медаль «70 лет Победы над нацизмом» – знак отличия президента Украины – государственная награда Украины, учрежденная в ознаменование 70-й годовщины Победы над нацизмом, в честь подвига, мужества и самоотверженности борцов против нацизма, за свободу и независимость Отечества. Медаль учреждена Указом президента Украины П.А. Порошенко от 29 апреля 2015 г.

Медалью награждались участники боевых действий и инвалиды войны; бывшие несовершеннолетние узники концентрационных лагерей, гетто, других мест принудительного содержания, созданных нацистской Германией и её союзниками в период Второй мировой войны, а также дети, которые родились в указанных местах принудительного содержания их родителей; бывшие малолетние узники концентрационных лагерей, гетто и других мест принудительного содержания, признанные инвалидами от общего заболевания, трудового увечья и по другим причинам.

К **75-летию Победы** ни одна из ветвей власти Украины не удосужилось учредить памятной медали или нагрудного знака для ветеранов войны. Тем не менее, юбилейные медали были разработаны и изготовлены такими частными предприятиями как Производственно-творческим объединением «Орден», предприятием «Награды Украины», компанией «Гарант и партнеры», производственным предприятием «Герольдмайстер» и др. Эти награды вручались ветеранам от имени органов местного самоуправления и общественных организаций.

Города-герои. Одной из традиций Советского Союза было награждение за трудовые достижения и воинскую доблесть не только отдельных граждан, но и целых коллективов промышленных предприятий и колхозов, воинских частей, городов и даже республик. Впервые словосочетание город-герой прозвучало в Приказе № 20 Верховного главнокомандующего от 1 мая 1945 г. Тогда городами героями были названы Ленинград, Сталинград, Севастополь и

Одесса. Киев был назван городом-героем в Указе Президиума Верховного Совета СССР от 21 июня 1961 г., которым учреждалась медаль «За оборону Киева» [14].

Положение о почётном звании «Город-Герой» было утверждено Указом Президиума Верховного Совета СССР 8 мая 1965 года. В этот же день вышло еще семь указов, в соответствии с которыми Ленинграду (ныне Санкт-Петербург) и Киеву вручалась медаль «Золотая Звезда», Волгограду (бывшему Сталинграду), Севастополю и Одессе вручались медаль «Золотая Звезда» и орден Ленина, а Москве и Брестской крепости впервые присваивалось звание «Город-Герой» и «Крепость-Герой» соответственно с вручением медали «Золотая Звезда» и ордена Ленина. 18 июля 1980 г., формулировка Положения была изменена: в нём стало говориться не о почётном звании, а о высшей степени отличия – звании «Город-Герой». Звание «Город-Герой» присваивалась городам Советского Союза, трудящиеся которых проявили массовый героизм и мужество в защите Родины в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Городу, удостоенному высшей степени отличия – звания «Город-Герой» вручались высшая награда СССР – орден Ленина, медаль «Золотая Звезда» и выдавалась Грамота Президиума Верховного Совета СССР. В городе, удостоенном высшей степени отличия – звания «Город-Герой», устанавливался обелиск с изображением ордена Ленина, медали «Золотая Звезда» и текстом Указа Президиума Верховного Совета СССР.

Город-Герой Киев

Город-Герой Одесса

Город-Герой
Севастополь

Город-Герой Керчь

Всего высшей степени отличия – звания «Город-Герой» были удостоены двенадцать городов Советского Союза. Кроме упомянутых выше городов это: Керчь, Новороссийск и Минск (в 1973 г.), Тула (1976 г.), Мурманск и Смоленск (в 1985 г.).

Заключение. Советская наградная система, как и наградные системы других стран мира, является отражением истории государства. Каждая новая награда, будь то медаль или орден, это очередная страница в истории страны, это символы государства и традиции его народа. До начала Великой Отечественной войны в Советском Союзе было учреждено всего пять орденов и семь медалей, включая медали – знаки особого отличия Героя Советского Союза и Героя Социалистического Труда. В военные годы было учреждено 11 орденов (с учетом степеней – 24) и 21 медаль (с учетом степеней – 23). После войны было учреждено 5 орденов (с учетом

степеней – 9) и 28 медалей (с учетом степеней – 29), из которых 11 – медали, учрежденные для награждения в связи с важнейшими юбилейными датами в истории государства. Таким образом, если за годы существования Советского Союза с 1922 г. по 1991 г. (почти 70 лет) было учреждено 38 орденов и 59 медалей, то на четыре военных года приходится 24 ордена и 23 медали, т.е. почти половина всех наград (здесь не учитываются почетные звания, которые учреждались на всех этапах истории СССР).

Из сказанного следует, что годы Великой Отечественной войны отличались огромным количеством событий, имевших важнейшее значение для истории государства, высочайшим подъемом героизма и патриотизма народа, который защищал свое Отечество от врага.

Советскому Союзу Победа досталась особенно высокой ценой. Общие людские потери СССР в ходе войны составили 26,6 миллионов человек. В их числе убитые в бою и умершие от ран военнослужащие, партизаны и подпольщики, умершие от голода и болезней, погибшие от бомбежек и артобстрелов мирные граждане, расстрелянные карателями и замученные в концлагерях военнопленные. Более миллиона воинов Советских Вооруженных Сил отдали свои жизни при освобождении народов Европы и Азии.

Ущерб от прямого уничтожения и разрушения материальных ценностей на территории Советского Союза составил почти 41 % потерь всех стран, участвовавших в войне. СССР утратил за годы войны около 30 % национального богатства. Полностью или частично превратились в руины или были сожжены 1710 городов и поселков, более 70 тысяч сел и деревень. Беспрецедентному варварскому опустошению подверглись центры и объекты культуры, национальные святыни. Среди них 427 разграбленных музеев, 1670 уничтоженных и поврежденных церквей, соборов, храмов, монастырей, синагог, сотни библиотек и архивов, 180 миллионов украденных и уничтоженных книг, 564 тысячи похищенных картин, скульптур и многое другое.

В последние годы в Украине появились люди, считающие себя историками, политологами и политиками, которые утверждают, что наши предки не так и не с теми воевали за свою Родину, не тех победили, и даже первыми напали на фашистскую Германию. Они предлагают переписать историю, уничтожить памятники героям войны, переименовать улицы и площади, названные их именами. Отвергая свою историю, выискивая в прошлом страны и в делах своих отцов и дедов ошибки, обвиняя их во всех несчастьях и бедах, они не понимают, что совершают ошибки и промахи, которые им не простят идущие на смену поколения. Можно не любить советскую власть, ненавидеть Сталина, но глумиться над великим народом, который собственной кровью и самопожертвованием спас мир от фашизма могут только те, кто в своей слепой ненависти к прошлому стал подобен безродным бродягам и духовным отщепенцам.

Никто не вправе забывать о героизме наших предков. Подвиг защитников Отечества бессмертен. Память о каждом бойце, защищавшем нашу Родину, священна. Чувство безграничной благодарности тем, кто тогда сражался за нашу сегодняшнюю свободу, должно быть в сердце каждого, кто считает себя гражданином своей страны. Безмолвным напоминанием о трагических и героических событиях далеких военных лет нам долгие годы будут служить как произведения монументального искусства, так и скульптурные памятники малой формы – ордена и медали наших дедов и отцов.

Список источников информации

1. Потрашков С.В. Награды СССР, России и Украины. – Харьков, Белгород: «Клуб семейного досуга», 2011. – 416 с.
2. Изотова М.А., Царева Т.Б. Все награды России и СССР. Ордена медали и наградные знаки. – Ростов н/Д: Владис, 2009. – 432 с.
3. Ильинский В.Н. Значки и их коллекционирование. – М.: Связь, 1977. – 192 с.
4. Косарева А.В. Искусство медали. – М.: Просвещение, 1982. – 127 с.

5. Государственные награды Союза ССР / Сост. В.В. Матвеев. – К.: Вища шк. Головное изд-во, 1987. – 271 с.
6. Награды, знаки различия и униформа Великой Отечественной войны / И.Е. Гусев, Д.А. Тарас, В.Н. Шунков и А.Н. Ядловский. – М.: АСТ, 2015. – 256 с.
7. Военный энциклопедический словарь / Пред. Гл. ред. комиссии С.А. Ахромеев. – М.: Воениздат, 1986. – 863 с.
8. Великая Отечественная война 1941–1945: Энциклопедия / Гл. ред. М.М. Козлов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 832 с.
9. Мельтюхов М. Сателлиты Германии. URL: <https://rg.ru/2016/06/16/rodina-sssr-germaniya.html> (Дата обращения 01.08.2020).
10. Зимин Д. Почему памятников солдатам Победы все меньше на карте Европы. URL: <https://dailystorm.ru/obschestvo/pochemu-pamyatnikov-soldatam-pobedy-vse-menshe-na-karte-evropy> (Дата обращения 08.08.2020).
11. СССР: энциклопедический справочник / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Сов. Энциклопедия, 1982. – 607 с.
12. Доманк А.С. Знаки воинской доблести. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Патриот, 1990. – 134 с.
13. День Победы [Электронный ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/День_Победы (дата обращения: 16.08.2020).
14. Города-герои // Большая советская энциклопедия / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1969–1978.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ». 135 РОКІВ ВІД ПОЧАТКУ ДІЯЛЬНОСТІ

Гутник М.В., Скляр В.М.

***Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна***

Цієї осені Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» святкує свій 135-річний ювілей. Цей університет є безпосереднім спадкоємцем першого у Наддніпрянській Україні вищого технічного навчального закладу – Харківського практичного технологічного інституту (з 1898 р. – Харківського технологічного інституту).

Восени 1870 р. Міністерство фінансів доручило Навчальному комітету Санкт-петербурзького технологічного інституту (СПбТІ) підготувати матеріали щодо організації нового вищого навчального закладу. Обов'язки спостереження за веденням будівництва нового інститут поклали на Харківський будівельний комітет, до складу якого входили автор проекту – архітектор-художник Р.Р. Генріхсен і губернський інженер В.В. Потресов. Спочатку передбачалося побудувати сім корпусів: п'ять – для аудиторій, лабораторій і майстерень; один – під квартири для службовців і один – для газового заводу. На початку 1877 р. побудовано хімічну й фізико-хімічну лабораторії, механічну майстерню й газовий завод (див. рис.).

Директором інституту призначено Віктора Львовича Кирпичова – професора прикладної механіки Санкт-Петербурзького практичного технологічного інституту (СПбТІ). Саме завдяки його зусиллям викладання механіки було піднято на високий рівень. Вчений прагнув використовувати нові математичні та фізичні методи у рішенні складних технічних проблем, а також запропонував інженерні методики у постановці наукового експерименту. Він підготував і читав із 1886 р. по 1898 р. у ХПТІ такі навчальні курси як «Опір матеріалів», «Графічна

статика», «Деталі машин», «Загальне керівництво проектуванням з механіки», «Застосування механічної теорії теплоти», «Теоретична механіка» [1, арк. 7].

Газовий завод та Головний аудиторний корпус у 1885 р.

До наукової та викладацької діяльності у галузі механіки у ХПТІ В. Л. Кирпичов залучив провідних викладачів із СПбТІ: В. І. Альбицького, Х. С. Головіна, О. В. Гречанінова, К. О. Зворикіна, Г. О. Латишева, О. І. Предтеченського, а також із Харківського Імператорського університету: А. О. Ляпунова, пізніше В. А. Стеклова.

Віктор Кирпичов

Володимир Альбіцький

В. І. Альбицький – професор механіки, починаючи з 1886 р. читав курси з прикладної механіки, гідравліки та здійснював загальне керівництво кресленням. Х. С. Головін викладав курс із будівельної механіки у СПбТІ, був ад'юнкт-професором, з 1888 р. викладав будівельну механіку у ХПТІ, став помічником директора. Вчений застосував рівняння двовірної пружності

при розрахунках напруг у кругових арках і показав, що елементарна теорія вигину кривого бруса великої кривизни прямокутного поперечного перетину досить вірна для практичних застосувань. Випускник Санкт-Петербурзького технологічного інституту О. В. Гречанінов із 1886 р. читав курси лекцій з теоретичної та прикладної механіки, будування парових машин та креслення у ХПТІ. К. О. Зворикін з 1888 р. читав курси лекцій з технології деревини, мукомельних млинів, викладав проектування з механіки та керував проектами парових котлів. За працю 1893 р. «Робота та зусилля, необхідні для відділення стружок» науковець був удостоєний премії Російського Технічного товариства. У своєму дослідженні для вимірювання зусиль він вперше застосував динамометр. Методика викладеного матеріалу була настільки досконалою, що від сучасних досліджень вона відрізняється лише технічною оснащеністю. Наступного року було надруковано його працю «Курс з мукомельного виробництва», який став навчальним посібником для студентів ХПТІ з означеного предмету [2].

Костянтин Зворикін

Аполлон Мевіус

З 25 серпня 1887 р. викладачем металургії та завідувачем першої в Україні кафедри металургії став А. Ф. Мевіус. Талановитий науковець та інженер, окрім викладання лекцій з металургії, керував на 5 курсі дипломними проектами з будівництва металургійних заводів та їхнього обладнання, а також очолював виробничу практику студентів на металургійних заводах. Однак, у ХПТІ не вистачало досвідченого механіка для будівництва, оснащення й експлуатації навчальних майстерень. У 1888 р. В.Л. Кирпичов запросив на цю посаду механіка-практика В.С. Кнаббе й одночасно надав з початку 1888–1889 навчального року невелике навчальне навантаження з курсу механічної технології. У 1889 р. опубліковано працю В. С. Кнаббе – «Супутник механіка», у якій узагальнено відомості з довідникових та інших матеріалів, а також власних досліджень автора. Цей довідник підсумовував його роботу як механіка-практика. За клопотанням директора закладу з вересня 1893 р. В. С. Кнаббе призначено ад'юнктом–професором по кафедрі механічної технології [3, с. 233; 4, с. 43].

Соціальний статус професорів був досить високим. Фактично, всі вони мали дворянський титул. Проте, оплата праці професорів технологічного інституту залишалася дещо нижчою, ніж професорів університетів. За вислугу терміном 30 років професори отримували пенсію у повному розмірі заробітної плати [5, с. 25]. На початку ХХ ст. інститут мав два житлові будинки: 12 професорських квартир, 4 ад'юнкт-професорських та 10 лаборантських. Для

професорів та ад'юнкт-професорів, які не були забезпечені житлом на території інституту виплачувалися так звані «квартирні», відповідно, 600 та 400 рублів на рік [5, с. 39]. Окрім заробітної плати, усі професори та ад'юнкт-професори отримували також «столові». Помічник директора, секретар, декани та члени Господарчого комітету мали додаткову доплату [5, с. 27].

У 1902 р. відкрито інститутську їдальню, якою опікувалася Н.Ф. Латишева [6, с. 6]. У 1905 р. За ініціативи професора М. Д. Пильчикова почали видаватися «Вісті Харківського технологічного інституту» і «Народна енциклопедія наукових і прикладних знань».

Основними формами занять були лекції, лабораторні та практичні заняття. Протягом перших років існування інституту студенти користувалися рукописними лекціями професорів та підручними, переважно іноземними чи перекладеними. Однак, поступово курси лекцій, підручники та посібники для практичних та лабораторних занять були підготовлені професорами інституту і мали літографічне чи друкарське виконання. Започатковано також наукові студії у галузі природничих та технічних наук, які мали переважно прикладний характер.

Таким чином, уже в перші роки діяльності ХПТІ завдяки зусиллям першого директора професора Віктора Львовича Кирпичова створено потужну на той час матеріально-технічну базу, організовано навчальний процес та забезпечено кваліфікованим професорсько-викладацьким складом, розпочато плідну наукову роботу. Визначальною ознакою перших років діяльності ХПТІ стало органічне поєднання новаторського наукового пошуку з ефективною освітньою діяльністю. У сучасному НТУ «ХПІ» плекаються історичні традиції. Нині Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» посідає чільне місце в системі закладів вищої освіти України.

Література

1. Державний архів Харківської області. Ф. 770, Оп. 1, Спр. 63, Распределение классных учебных занятий на I, II и III курсах 1887 г., 24 арк.
2. Гутник М.В. Становлення механіки як провідного напрямку наукових досліджень у Харківському практичному технологічному інституті (1885–1898). *Матеріали 14-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки» (Львів, 8–10 жовтня 2015 р.)*. Київ; Львів, 2015. – С.142–145.
3. Гутник М.В. Внесок професора В. Кнаббе у становлення галузі механічної технології в Україні наприкінці XIX – на початку XX століття. *Українознавство*. № 4(57). 2015. С. 222 – 230.
4. Федосова И.В. Предпосылки становления и развития высшего инженерно-технического образования в Украине во второй половине XIX – первой половине XX в. *Азимут научных исследований : педагогика и психология*, 2013. № 1. – С. 42–45.
5. Устав Харьковского технологического института Александра III. На правах рукописи. Проект. – Харьков: Типография и литография М. Зильберберг и С-вья, 1906. – 40 с.
6. Светлой памяти Н.Ф. Латышевой. *Утро*. № 2409. – 26 Августа 1914.

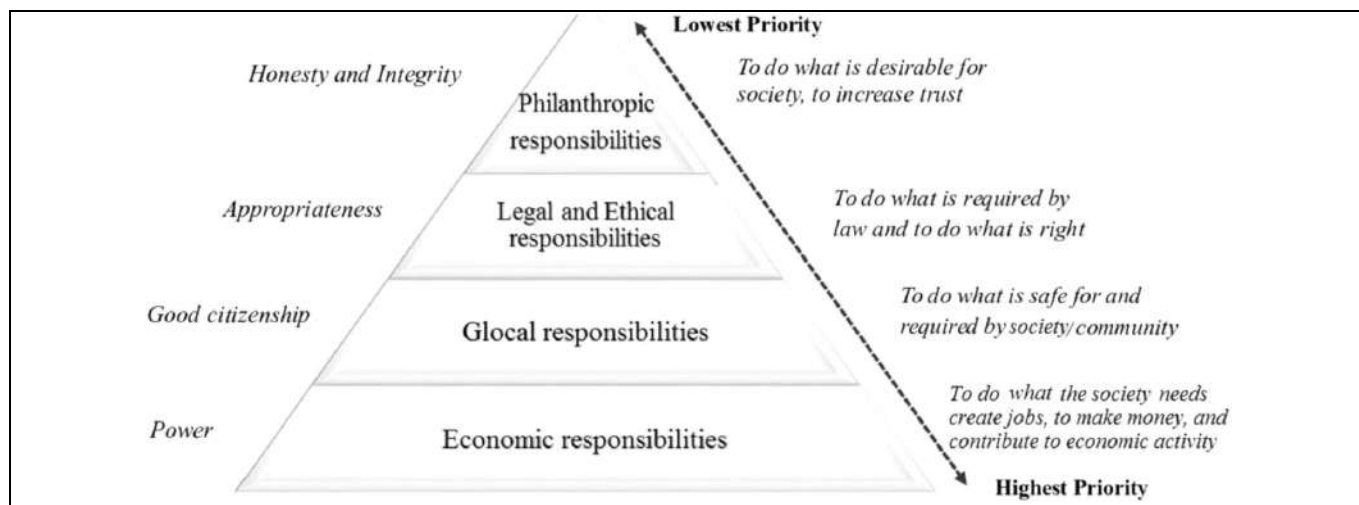
ФІЛОСОФІЯ У СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ

IMPLEMENTATION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRINCIPLES HOW INNOVATIVE BUSINESS MANAGEMENT PHILOSOPHY AND PRACTICE

Andriukaitiene Regina

Lithuanian Sports University, Kaunas, Lithuania

Corporate social responsibility has been considered an essential part of managerial and administrative sciences in recent decades (Sindhu & Arif , 2017). Arican and Guner (2013) states, that CSR has been a longstanding practice in the corporate arena and thus, it has represented an attractive and fruit ful topic for both academics and practitioners. Yet, despite its importance and hundreds of studies conducted, the CSR construct still lacks a generally accepted definition (Green and Peloza, 2011). There exist a variety of theoretical perspectives and definitions to explain the CSR phenomenon (McWilliams et al., 2006; Vlachos, 2012). According to Kadlubek (2015), there are four dimensions of corporate social responsibility which are the following: Economic Dimension, Legal Dimension, Ethical Dimension and Philanthropic Dimension Corporate social responsibility is a fundamental element of corporate marketing strategies. Among those, the most cited definition is the one proposed by Carroll (1979; 1991). Carroll (1979, p. 500) present CSR as a mic, legal, ethical, and discretionary expectations that society has of from a firm are to be performed not only for the sake of the firm but also for the sake of society at large. Masoud (2017) Given that the development of Carrolls' Pyramid Model of CSR occurred in the West, it has not been effective as an analytical tool for the developing world. However, Visser's attempt to remedy this has also been ineffective in providing a comprehensive description of CSR responsibilities. Hence, after reviewing these major contributions, together with several minor ones introduced to try to remedy the deficiencies identified in the two models mentioned, the author has produced the International Pyramid Model of CSR, which is seen to bring the following benefits.

International Pyramid Model of CSR (Masoud, 2017)

The model is devised after revisiting both Carroll's and Visser's models which are well-known and understood, and therefore, the concepts involved in it are well articulated, and it is easy for its audience to understand. The model is flexible in respect of the tiers and scope of CSR responsibility, and therefore, can provide solutions for a range of different circumstances, both national and commercial. The model acknowledges a transition in focus from the early concept of CSR which focused on economic responsibilities to one that acknowledges global, legal and ethical, and philanthropic responsibilities, and thus allows a holistic approach to social responsibility practices in different countries. The model acknowledges the important role of economic responsibility, suggesting that good management should enable greater economic prosperity to be able to generate an increase in capital spending, create jobs, contribute towards education, support the development of human resources, and generally invest more in society in general. The inclusion of global responsibilities in the second row of the International Pyramid emphasises the link between the global and the local, and encourages CSR activities to look beyond the immediate population to the wider population of the country concerned, and even beyond that to the global community as a means of identifying worthwhile social goals and remedying social concerns. The visual depiction of legal and ethical responsibilities shows them as being inter-related, as ethical issues are often a driving force behind the creation of laws and regulations.

An ever more diverse range of businesses are adopting CSR strategies as a core part of their business model. Socially responsible business can contribute to restoring trust in the market in the post-crisis context. In last years European Commission encouraging international business development and in same time, CSR instruments development in all types of organizations for encourage responsible business conduct [Andreescu].

There is no doubt concerning the practical implementation benefits of social responsibility concept when it comes to the public's expectations, but it is quite difficult to draw a boundary between these benefits and costs of the organization to realize socially responsible behavior. The problem stems from implementation of social responsibility concept in practice. Long-term success of the organizations depend on how sustainable they are while integrating into the environment and assessing stakeholders' social sentiments - the relationship between the organization and the surrounding environment should be formed on the basis of social responsibility. According Bhalla and Holly (2019), modern definitions of CSR have focused on the "triple bottom line," stressing the concern for people, profit, and the environment (Fombrun et al., 2000) and a focus on several categories such as ethics, diversity, environmental sustainability and philanthropy (Chandler and Werther, 2014). CSR plays a vital role in influencing the public's attitude toward an organization or its brands (Sen and Bhattacharya, 2001). CSR is considered as an umbrella term, which includes various realms such as community support programs, ethical employee treatment, diversity and environmentally - friendly initiatives (Ailawadi et al., 2014; Coombs and Holladay, 2012). According to Kolk (2012) Corporate social responsibility soon manifests itself through the leadership of a firm in a way where there is a belief that it is economically beneficial, respecting the law, ethical and socially maintained.

Engaging in strategic corporate social responsibility (CSR) initiatives is one of the strategies firms employ to positively influence stakeholder perceptions and induce desirable business outcomes. However, merely employing CSR initiatives may not always guarantee success, as poorly executed and inadequately managed CSR initiatives might be counterproductive for a company and even inhibit that company from reaping those initiatives' benefits. The CSR literature claims that stakeholder participation and third-party organization (TPO) endorsements are effective CSR management approaches, yet little scholarly attention has been given to their effects on customers' attitudes and intentions (Wang et al., 2020).

Mishra (2012) stresses that when companies strengthen CSRs for their stakeholders, consumers not only express their satisfaction, respect or charm, but also identify it. Identification becomes so strong that consumers become ambassadors of the brand of firms with long-term loyalty. Whitfield

(2012) argue,s that CSR's activities can improve the organisation's performance by saving costs immediately, strengthening, the reputation of the organization and discouraging regulatory action that could lead to high costs for the organization.. Galbreath (2009) mentions that CSA is expected to show justice or decency to the client, leading to higher satisfaction. As essay Smith (2017), one would come out, as a social responsibility for a sustainable letter, the advantage is that it has a culture capable of sewing activities. Both financial indicators and consumer assessments of the activities of SSA in enterprises are positively linked to perceived financial performance and ethical norms (Stanaland, 2011; Smith, 2012). The potential perceived consequences of ISA include variables such as reputation, trust, loyalty and risk perception. Stanaland (2011) and Smith (2012) indicates, that the increase in the number of users due to CSR activity is linked to the reputation of the company, consumer confidence and loyal. However Of study Dimitriadis and Zilakaki (2019) indicate that Corporate Social Responsibility have not a significant direct effect on customer loyalty, while corporate image and customer satisfaction have a significant positive effect on customer loyalty. According to Kadlubek (2015) and customer loyalty is seen as a vital goal for the survival and growth of a business. Customer loyalty is one of the most representative ways in which consumers express their satisfaction with corporate performance. Customer loyalty is predicted by the customer's attitude and intentions towards the service offered and the repetitive purchasing behavior. A complex approach to measuring consumer loyalty involves incorporating the dimensions of attitudes and behaviors and has been extensively used in the literature on the study of consumer loyalty (Aramburu and Pescador, 2019, cit. Dimitriadis, Zilakaki, 2019). Every business (private or public, organization or non-governmental organization), in order to establish itself, to become better known in its field and to build its image, uses various methods and develops various activities such as advertising, public relations and in the recent years corporate social responsibility that has been a concept increasingly associated with the corporate image over the last decade (Engizek and Bahar,2017). Social responsibility promotes corporate responsibility, social awareness, sensitivity, awareness and business ethics. CSR has a positive impact on shaping corporate image and reputation. Consumers demand respect policies, as companies are more easily appraised than in the future. Because consumers are attracted to ethical practices, they are more likely to contribute to further business profitability. So establishing a positive image of business between commercial entities, non- governmental organizations, the educational world, local communities and the public sector can only positively impact company influence and dominance. It is both important and encouraging for managers to know that consumers tend to reward those companies with CSR activities by being more loyal to them. Besides its direct effect on customer loyalty, CSR also enhances and customer satisfaction, which also indirectly leads to customer loyalty and this suggests that managers should invest more in social initiatives. Given that CSR has stronger effect than service quality on all of the customer-related outcomes proposed in the model, managers should strategically allocate their resources, giving more emphasis to CSR initiatives (Arıcan and Guner, 2013). Initiatives to apply social responsibility are an effective tool for managing organizations.

Conclusions

The concept of social responsibility in the scientific literature is presented as extremely complex, involving corporate citizenship, sustainable development, stakeholder management, environmental management, business ethics and corporate social performance results, that is why social responsibility can be assessed as implementation of ethical, sustainability and responsibility principles in the daily activities of an organization.

In the global context, the need to review social responsibility models and actualize in line with the global factors is emerging and proposals are therefore available to broaden the concept of CSR.

The benefits of applying the principles of corporate social responsibility are based on studies and the practice of organizations, which shows that corporate social responsibility (if properly implemented) improves operational efficiency, customer loyalty, improves the reputation and financial opportunities of organizations and provides other benefits.

References

1. Ailawadi, K.L., Neslin, S.A., Luan, Y.J. and Taylor, G.A. (2014), “Does retailer CSR enhance behavioral loyalty? A case for benefit segmentation”, *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 31, No. 2, pp. 156-167.
2. Aramburu, I.A. and Pescador, I.G. (2019). The Effects of Corporate Social Responsibility on Customer Loyalty: The Mediating Effect of Reputation in Cooperative Banks Versus Commercial Banks in the Basque Country. *Journal of Business Ethics*, 154(3), 701.
3. Arican E, and Guner, S. (2013). The impact of corporate social responsibility, service quality and customer- company identification on customers. Turkey, 9th International Strategic Management Conference Procedia - Social and Behavioral Sciences 99, 304 – 313.
4. Beldad, A.D., Seijdel, C.T. & de Jong, M.D.T. Managing Corporate Social Responsibility (CSR) Together: The Effects of Stakeholder Participation and Third-Party Organization (TPO) Endorsement on CSR Initiative Effectiveness. *Corp Reputation Rev* 23, 225–240 (2020). <https://doi.org/10.1057/s41299-019-00082-0>.
5. Bhalla, N. and Holly K. (2019). Examining cultural impacts on consumers’ environmental CSR outcomes. *Corporate , Communications: An International Journal*, Vol. 24 No. 3, 2019, pp. 569-592. DOI 10.1108/CCIJ-09-2018-0094.
6. Chandler, D. and Werther, W.B. (2014), *Strategic Corporate Social Responsibility*, Sage, Los Angeles, CA.
7. Coombs, W.T. and Holladay, S.J. (2012), *Managing Corporate Social Responsibility: A Communication Approach*, Wiley-Blackwell, Chichester.
8. Dimitriadis, E., Zilakaki, E. (2019). The Effect of Corporate Social Responsibility on Customer Loyalty in Mobile Telephone Companies. *International Journal of Economics and Business Administration*, Vol. VII(4), p. 433-450.
9. Engizek, N. and Yasin, B. (2017). How CSR and overall service quality lead to affective commitment: mediating role of company reputation. *Social responsibility*, Vol. 13 (1), pp. 111-125.
10. Escamilla-Solano, S.; Fernández-Portillo, A.; Paule-Vianez, J.; Plaza-Casado, P. Effect of the Disclosure of Corporate Social Responsibility on Business Profitability. A Dimensional Analysis in the Spanish Stock Market. *Sustainability* **2019**, *11*, 6732.
11. Fombrun, C.J., Gardberg, N.A. and Barnett, M.L. (2000), “Opportunity platforms and safety nets: corporate citizenship and reputational risk”, *Business and Society Review*, Vol. 105 No. 1, pp. 85-106.
12. Garcia de los Salmones, M.M., Perez, A. και Rodriguez del Bosque, I. 2009. The social role of financial companies as a determinant of consumer behavior. *International Journal of Bank Marketing*, 27(6), 467-485.
13. Gierlich-Joas, M., Hess, T. & Neuburger, R. More self-organization, more control—or even both? Inverse transparency as a digital leadership concept. *Bus Res* (2020). <https://doi.org/10.1007/s40685-020-00130-0>.
14. Goodwin, H. (2013). What role does certification play in ensuring responsible tourism? – In WTM blog. Retrieved January 18, 2014, from <http://www.wtmlondon.com/library/What-role-does-certificationplay-in-ensuring-Responsible-Tourism#sthash.azaYgVZj.dpuf>.
15. Kadlubek, M. 2015. The essence of corporate social responsibility and the performance of selected company. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 213, 509-515.
16. Masoud, N. (2017). How to win the battle of ideas in corporate social responsibility: the International Pyramid Model of CSR. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 2:4 DOI 10.1186/s40991-017-0015-y.

17. Sen, S. and Bhattacharya, C.B. (2001), “Does doing good always lead to doing better? Consumer reactions to corporate social responsibility”, *Journal of Marketing Research*, Vol. 38 No. 2, pp. 225-243.
18. Sindhu, M. I. & Arif, M. | (2017) Corporate social responsibility and loyalty: Intervening influence of customer satisfaction and trust, *Cogent Business & Management*, 4:1, 1396655 <https://doi.org/10.1080/23311975.2017.1396655>.
19. Smith, A. D. (2007). Making the case for the competitive advantage of corporate social responsibility. *Business Strategy Series*, 8 (3), pp. 186–195.
20. Stanaland, A.J.S., Lwin, M.O. & Murphy, P.E. Consumer Perceptions of the Antecedents and Consequences of Corporate Social Responsibility. *Journal Business Ethics* 102, 47–55 (2011). <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0904-z>.
21. Wang, X., Yuen, K.F., Yiik Wong, D. and Li, K.X. (2020). How can the maritime industry meet Sustainable Development Goals? An analysis of sustainability reports from the social entrepreneurship perspective. *Transportation Research Part D: Transport and Environment* 78, pages.

ОСНОВНОЙ ИНСТРУМЕНТ СПЕЦИАЛИСТОВ ЛЮБОГО ПРОФИЛЯ

Михал Вархола

*Академическое сообщество Михала Балудянского
г. Кошице, Словакия*

Вместо введения. В настоящее время, когда большинство людей не пишут ручкой, для письма используют в основном компьютер а обыкновенная ручка в многих случаях выполняет только роль сувениров, презентов, рекламы отдельных учреждений и фирм. У многих людей, а у меня лично, таких ручек полные коробки. С философической точки зрения, ручка выполнила, и еще постоянно выполняет большую службу в развитии общества, наверно также нужно согласится с высказыванием Михаила Орлова - специалиста по практическому руководству для изобретательного мышления, что: *«...скорость развития цивилизации определяется скоростью развития ручки ...»*.

Немного о развитии ручки в следующих главах.

1. Тенденции развития ручки.

Действительно, гусиное перо с чернильницей (рис. 1, а) было наиболее распространенным средством для сохранения и передачи знания в течение 2,5–3 тысяч лет примерно до конца XVIII века, пока слуга господина Янсена (тогдашнего мера города Аахена в Германии) не изготовил металлический наконечник для гусиного пера своего хозяина.

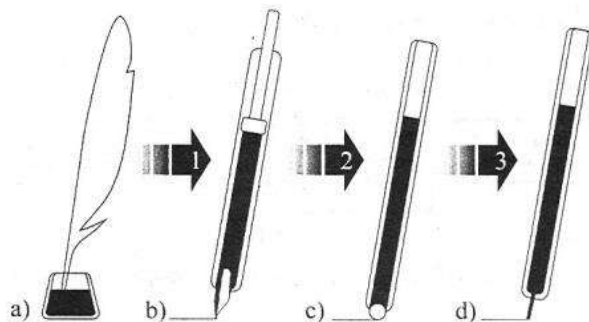

Рис.1. Эволюция жидкосных ручек

a – гусиное перо с чернильницей; b – авторучка; c – шариковая ручка; d – капиллярная ручка

Впоследствии наконечники, которые и стали называться перьями, прошли длинную конструкционную эволюцию. Но суть способа письма пером оставалась неизменной: нужно было обмакивать наконечник в чернила и потом писать пером на бумаге, пока чернила на наконечнике не кончатся или не засохнут.

Только 100 лет назад в начале XX века началось быстрое развитие устройств, которые привели к формированию перьевой авторучки (рис. 1, b).

Еще почти через 50 лет началось быстрое распространение шариковой ручки (рис.1, c).

Затем через 25 лет – примерно вдвое быстрее, а это означает ускорение! – началось массовое распространение капиллярных ручек (рис. 1, d).

2. За 3000 лет от гусиного пера – к авторучке (переход 1)

Гусиное перо, даже снабженное металлическим наконечником, обладало главным недостатком, состоящим в том, что чернила неравномерно переходили на бумагу, высыхали прямо на наконечнике или, напротив, срывались в виде кляксы. Также чернила быстро кончались на кончике пера, и приходилось отвлекаться, аккуратно обмакивать перо в чернильницу и осторожно подносить к бумаге, чтобы не сорвалась ни одна капля. Кроме того, если чернил на перо мало, то след становится тонким, и надо часто обмакивать перо; если чернил много, то след может стать слишком жирным. Исходя из сказанного можно сформулировать идеальную модель: *на острие пера чернил должно быть сколько угодно много, чтобы можно создать след любой длины, и – на острие пера чернил не должно быть совсем, чтобы они не высыхали и не падали в виде клякс!* Значит нам нужно «перо – краник» и колбу с чернилами в перо, чтобы решить данное противоречие.

Так и произошло на практике, примерно 100 лет назад: острие пера сделали состоящим из двух частей благодаря тонкому разрезу вдоль пера до того места, где перо соединяется с одной или многими тонкими трубочками, которые связаны с колбой для хранения чернил (рис.2). Когда перо не находится в работе, канал закрыт для прохода по нему чернил, так как обе половинки острия плотно соприкасаются друг с другом. Когда перо прижимается к бумаге, обе половинки острия расходятся, и чернила вытекают в образовавшийся канал. Вот и все если коротко.

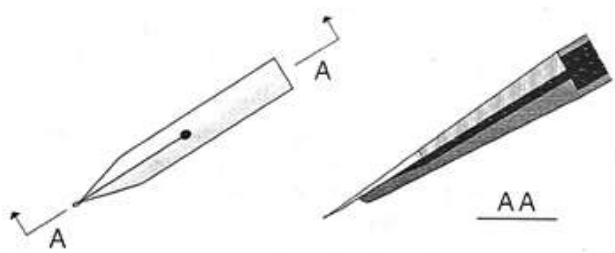

Рис.2 Принципиальное устройство рабочего органа авторучки

3. За 50 лет от авторучки – к шариковой ручке (переход 2)

Нетрудно понять, что при малейшей неточности или при старении пера (*вот почему такая разница в их стоимостях*) чернила могут самопроизвольно вытекать и образовать кляксы. Также чернила легко вытекают при изменении давления воздуха, а именно, при его уменьшении (например в самолетах) – *не понятны почему появились кляксы в карманах пиджаков, правда?* А если применить густые чернила, чтобы не вытекали и малыми долями наносить их на бумагу? Почти 50 лет прошло пока данное противоречие было решено. Кстати можно именно сделать ручку в виде миниатюрной типографической машины, где густая типографическая краска попадает на одной стороне вала и переносится на бумагу в другой стороне. В принципе, это вполне конструктивная идея!

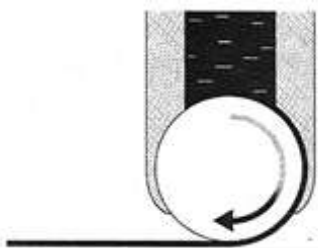

Рис.3 Принципиальное устройство рабочего органа шариковой ручки

Мы не знаем, так ли именно думал в 1938 году изобретатель шариковой ручки венгерский журналист **Laszlo Biro**, но в качестве первых «густых чернил» он использовал именно типографическую краску а вместо типографического ролика он поставил шарик. Вращающийся шарик (энергия вращения передается от руки, прижимая шарик к бумаге) обеспечивает принцип переноса краски от колбы на бумагу (рис.3). Блестящим образом разрешено противоречие.

4.3а 25 лет от шариковой ручки - к капиллярной ручке (переход 3)

Но не все хорошо и в шариковой ручке. Паста быстро засыхала. Иногда также выдавливалась при изменении давления. Обнаруживались слои кляксы и в этой ручки. Пальцы быстро уставали, так как требовалось намного большее усилие, чем при письме чернильной авторучкой.

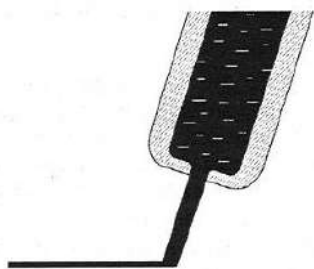

Рис.4 Принципиальное устройство капиллярной ручки

Обострим в начале приведенное противоречие: чернила должны быть «быстротекущими» и всегда присутствовать на острие рабочего органа, но не вытекать и не создавать клякс. Значит как-то затруднить продвижение чернил из колбы до самого острия пера. *Аналоги?* Оказывается были. Еще 3300 лет назад в древнем Египте использовались чернильные ручки с медным корпусом, охватывающим свинцовую заостренную трубочку, содержащую внутри себя волокнистую тростниковую палочку, наполненную чернилами (рис.4).

Конечно, сегодня мы можем сказать, что для создания капиллярных ручек изобретатели в Японии использовали в 1963 году особый *физический эффект* движения жидкости в тончайших каналах – капиллярный эффект! И все же справедливо и то, что прообразом современной капиллярной ручки вполне достойно может служить тростниковая ручка из древнего Египта.

5. Дополнительный пример: эра электронных ручек

За последние 50 лет были изобретены десятки принципов работы электронных ручек. Исходя из них мы видим, что «старая ручка», прошедшая тысячи лет развития, приобрела в электронных ручках новое качество: функцию передачи создаваемого изображения в компьютер и с тем связанное его хранение, печать, дополнение.... Мы научились вводить в компьютер рукописную информацию, создаваемую на бумаге, на школьной доске, на экране телевизора или компьютерного монитора, на карточках разного направления (напр. кредитные,...), на экранах мобильных телефонов, и т.д., и т.д.

И все же всем им присущ один принципиальный недостаток: применение «специальных» ручек. ***А старая надежная ручка всегда в кармане, готова к работе!***

Заключение. Сейчас, когда в развитых странах большинство взрослых людей почти не пишет ручкой, а набирает текст на компьютере, многие недооценивают важность обучения детей письму. И вопреки тому нужно надеяться на то, что навык ручного письма не будет утрачен ни в ближайшем, ни в отдаленном будущем. Это лучший способ фиксации идей и мыслей, гораздо более естественный, чем набор текста на компьютере, даже в университете записывание лекций эффективнее в плане запоминания, чем печатание. Это особый вид контакта с информацией, с преподавателем. Написанное рукой слово более наглядно, лучше

запоминается. Доказано, что навыки ручного письма связаны с уровнем IQ человека, письмо развивает интеллект.

Наконец письмо – это форма визуального самовыражения, очень личная форма, что персонально крайне важно. Наш мир все более и более унифицируется, и если ты пишешь рукой, у тебя твой собственный, индивидуальный почерк, ты не превращаешься в «номер», в безликую единицу, а остаешься уникальной личностью. Несмотря на функциональность цифровых девайсов, именно это позволяет пишущим инструментам оставаться востребованными.

При этом ручка не предмет роскоши, а необходимый повседневный предмет.

MARKET CHANGE USING GENERAL INTEREST THEORY

Indrė Knyvienė, Stasys Girdzijauskas, Vera Moskaliova
Kaunas University of Applied Sciences, Kaunas, Lithuania

Research background: With the emergence of a market economy in today's global world, various financial shocks plague various world economies. Conventional theoretical methods cannot solve the crises they experience (Smick, 2009). A sufficiently complex task was faced by K. Arrow and G. Debreu, the creators of the economic equilibrium model, who set themselves the task of developing economic theory based on the general model of physics (Stermann, 2000; Sornette, 2003). Thus, it became clear why imperfect research instruments were used (Dubnikovas, 2013; Girdzijauskas, Štreimikienė, 2010). Systems are being developed that would allow identifying and forecasting economic crises, looking for solutions to existing situations.

Prediction is a complex process, performed not only on the basis of historical data (Marchetti, 1991), but also on the basis of various models. The theories discussed in the article are based on the concept of the free market. According to classical theory, a free market is a market in which the state does not intervene, which has an unlimited number of participants and in which prices are set only by the operation of a demand-supply mechanism, i. when demand and supply forces operate unhindered. Prof. Girdzijauskas (2015) states: “The theory of general interest offers the following definition of the free market: a free market is a market in which demand is approximately equal to or less than supply. Meanwhile, a market in which demand remains above supply for a sufficiently long time is called a deficit. Researchers (Girdzijauskas, Moskaliova, Čiegis) performed market analysis in terms of general interest, i. in terms of filling markets with capital. For a market to be filled, it must be finite or closed (Girdzijauskas et al., 2011).

Deficit markets, from the point of view of general interest theory, are closed-type markets. In them, demand must outpace supply for a sufficiently long period. The existing stable deficit causes both price increases and only market warming. Financial markets have been found to play a decisive role in deficit formation. In the case of capital surplus, a situation is formed when the deficit is formed in the conditions of overproduction (Moskaliova et al., 2018). The market can transform into free and constrained under certain conditions in terms of supply and demand. Economic stability is greatly affected by financial bubbles.

Purpose: The aim of this article is to study the phenomenon of market transformation in a saturated market and the causes of financial bubbles with the help of general interest theory.

In order to achieve the set goal, the following tasks are set:

1. After the analysis of scientific literature, to present the development of product growth theories.
2. To study the transformation of markets with the help of economic logistic analysis.

3. To present the preconditions for the formation of the phenomenon of market transformation.
The object of research is the transformation of markets.

Research methods: methods of analysis and synthesis of general interest theory, mathematical modeling and phenomenological method were used to analyze the scientific literature at the theoretical level and the theoretical and empirical research of other authors.

Research Methodology: For modelling limited growth back in the 19th century. Models by B. Gompertz and P. Verhulst were developed at the beginning of the 19th century. In their view, the maximum value of the grown product can be determined using the growth limit parameter. Calling this meaning is called potential capital (potential product or potential population). Thus, limited growth models have so far not overtaken composite and simple interest models.

Logistic (limited growth) models are used to study how different populations are growing. Different models can be applied when growth is modelled in individual business areas. P. Ferhulst's model is used in the fields of biology, F. Bass or B. Gompertz's models are used as growth functions in the fields of social sciences. Classic logistics models are not sufficiently exploited, they were not used to calculate interest. This is because the variables in these models are not expressed in terms of accepted parameters. (Girdzijauskas, Čiegis, Dubnikovas, 2020).

G. Galilei, T. R. Malthus were the first to begin analyzing population growth studies. 1838 In his population study, Mr. Ferhulst proposed the following model of the logistic growth curve:

$$K(t) = \frac{K_p}{1 + (K_p/K_0 - 1) \cdot \exp(-m \cdot t)} \quad (1)$$

Where $K(t)$ is the amount of product (capital) accumulated during t periods (sometimes K is used instead of $K(t)$),

K_0 is the initial size of the product,

K_p - potential (marginal, maximum) value of product (capital), t - duration (number of periods), m - coefficient influencing population growth rate (Moskaliova et al., 2018).

Malthus' interest – simple and compound percentages – has been used to model economic growth since ancient times. These are models of infinite growth. As early as the 19th century. in the beginning it was understood that infinite growth is incompatible with the processes that actually take place in nature and society. As a result, models of limited growth have been developed. However, even those models, although modeling growth, were not adapted for interest calculation (Moskaliova et al., 2018).

An essential step in the calculation of interest (interest) was taken when, based on formula (1), general (logistical) interest was formed in the form (Girdzijauskas, 2002):

$$K(t) = \frac{K_p \cdot K_0 \cdot (1+i)^t}{(K_p - K_0) + K_0 \cdot (1+i)^t} \quad (2)$$

Where thus the composite percentage is even included twice in the general percentage model (in the numerator and denominator). This seems to externally show that the overall percentage is related to the composite percentage. The same is observed when examining analytically: with an indefinite increase in the growth threshold, formula (2) becomes a formula for compound interest.

The logistic curve is a general percentage growth trajectory in the form of a horizontally elongated letter S. It is constrained both from below and from above. Composite percentages, meanwhile, are an infinitely growing exponential function. The newly constructed structural scheme of gross percentages is distinguished by the fact that it shows a smooth transition from one level to another (Moskaliova et al., 2018).

As M. Dubnikov (2013) states: “In addition to the above-mentioned general interest (2), there is another very important expression of general interest - the dependence of the growth rate i on

saturation. From the general interest equation (2) we find the dependence of the growth rate i on the degree of saturation K / K_p , ($K_0 < K < K_p$) ”:

$$i = \sqrt[n]{\frac{K}{K_0} \cdot \frac{1 - K_0/K_p}{1 - K/K_p}} - 1. \quad (3)$$

Based on formula (3), it is possible to plot the dependence of general interest rate growth rates on the degree of saturation K / K_p . When $K = 0$, then $K / K_p = 0$, and when $K = K_p$, then $K / K_p = 1$. Thus, in the calculations we assume that K / K_p varies in the interval (0; 1). For example, the following growth parameters can be taken: $K_0 = 0.75$, $K = 1$, $n = 2$, $i_0 = 15.5\%$ assuming that $K_0 < K < K_p$ (Fig. 2) (Girdzijauskas, 2018).

Thus, as the degree of saturation increases, the general interest rate increases steadily. As the degree of saturation approaches, the increase becomes hyperbolic. It can be said that such a change in the productivity rate is not accidental.

Conclusions

1. For modeling limited growth in the 19th century. models by Gompertz and Ferhulst were developed at the beginning of the 19th century. They used a certain parameter to model the limited growth, the maximum possible value of the grown product. This value was called potential capital (potential product or potential population). The core of logistical analysis is the overall percentage model. The essence of the general percentage theory, which differs from the above models, is that the limiting factor that limits the space for population growth is the potential population. In an economy, this limiting factor would be the maximum amount of capital that can be invested.

2. As the supply-demand ratio changes, so do the characteristics of the market itself. This change in characteristics leads to a phenomenon - the transformation of the market, that is, when a market that is self-adaptive fails to adapt itself and therefore the market changes to self-adaptive or vice versa. The phenomenological approach helps to detect and understand market transformation when the market is linked to supply and demand cases. It is this approach in logistical analysis that helps to re-explain economic growth and justify market transformation.

3. The formed market saturation effect and positive feedback can understand the crowd effect, therefore the phenomenological method is used to form this assumption. The study revealed that the analysis of economic processes and their management, applying to the theory of common interest (gross interest), revealed new aspects of the theory, which allowed to better explain such economic phenomena as financial bubbles, inflation, market saturation.

Keywords general interest theory, market, economic cycles.

References

1. Čiegis R., Girdzijauskas S. (2018) (1). Austrų ekonomikos mokyklos verslo ciklų teorija bendrųjų palūkanų požiūriu. *Regional Formation and Development Studies*, No. 2 (25).
2. Čiegis, R., Girdzijauskas, S (2018) (2). Retų prekių kainų burbulai arba vertės paradoksas (*Rare Goods Prices Bubbles or Value Paradox*). *Regional Formation and Development Studies*. ISSN 2029-9370, Vol 25, No 3 (2018), 36-43 p. <http://journals.ku.lt/index.php/RFDS/article/view/1808>.
3. Dubnikovas M. (2013). Perteklinis likvidumas ir kredito spąstai finansų rinkose pagal logistinę valdymo teoriją. 353 – 395 p./ *Finansų rinkų įžvalgos*: Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 836 p.
4. Moskaliova V., Girdzijauskas S., Čiegis R. (2018). Rinkos transformacija, arba klasikinės ir keinsistinės teorijų suderinamumas (Market Transformation or Compatibility of Classical and Keynesian Theories)/*Regional Formation and Development Studies*. ISSN 2029-9370, Vol 24, No 1 (2018), 85-96 p. Elektroninis išteklis: <http://journals.ku.lt/index.php/RFDS/article/view/1685>.

5. Siegel J.J. (2003). What in an Asset Price Bubble? An Operational Definition. *European Financial Management*, vol. 9 No 1, pp.11–24.

6. Sterman J.D. (2000). *Business dynamics, Systems Thinking and Modeling for a Complex World.*, 9 – S-Shape Growth: Epidemics, Innovation Diffusion and the Growth of New Products, ISBN0-07-231135-5, p. 950.

JĘZYK I KOMUNIKACJA W DYDAKTYCE KONSTRUKTYWISTYCZNEJ

Jacek Moroz

Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, Rzeczpospolita Polska

Koncepcja konstruktywistyczna w zasadniczej mierze opiera się na założeniu o kreatywnej (w sensie ontologicznym) roli języka. Oznacza to, że istnienie klasy obiektów *O* uzależnione jest od systemu pojęciowego *S*, co generuje następującą konsekwencję: *S*1 implikuje *O*1, *S*2 implikuje *O*2 itd. A zatem każdy rodzaj ontologii „jest wytwarzany” i zrelatywizowany do systemu pojęciowego. Przyjmuję, że system pojęciowy jest produktem kulturowo-społecznym, nie zaś jednostkowym (co oznacza, że nie ma on charakteru *stricte* psychologicznego). Niemniej, niejako niezależnie od przyjętego założenia o kulturowo-społecznych źródłach ontologii, nie można wykluczyć, że dany system pojęciowy, a zatem i „stojąca za nim” ontologia, uzależniony jest również od jakichś czynników pozakulturowych (w rozważaniach nad poznawczą rolą języka mówi się niekiedy o epistemicznie wyzwalającej roli bodźców pozajęzykowych, niemniej kwestia ta wydaje się być niezwykle skomplikowana, choćby z tego powodu, że właściwie każde odniesienie się do czegoś co językiem nie jest, wymaga jednak użycia języka, w jakiejś jego odmianie). Zgodnie z takim podejściem „rzeczywistość” nie jest więc czymś, co bytuje niezależnie wobec wszelkich aktów epistemicznych, ujawniając swoją naturę na drodze bezpośredniego poznania zmysłowego lub – jak twierdzą realiści krytyczni – poprzez zastosowanie subtelnych metod i narzędzi naukowych, które, mniej lub bardziej precyzyjnie, odsłaniają strukturę świata. Rozważania natury metafizycznej tracą swoją pierwotną i bardzo sugestywną moc w chwili, gdy uświadomimy sobie jak wiele przednaukowych założeń musimy przyjąć, by w ogóle wejść w tego rodzaju dyskurs. Między innymi dlatego konstruktywista całą swoją uwagę kieruje na epistemologiczne zagadnienia doświadczania i rozumienia, a zatem konstruowania rzeczywistości, nie zaś jej odkrywania. W tym kontekście kwestią zasadniczą dla rozważań konstruktywistycznych staje się odpowiedź na pytanie o to, co właściwie kryje się za stwierdzeniem, że „konstruujemy rzeczywistość”?

Radykalny konstruktywizm Ernsta von Glasersfelda bazuje na założeniu, że podmiot nie może przekraczać granic własnego poznania, one zaś wyznaczane są przez indywidualne doświadczenie (Glasersfeld, 1995). Takie jednak wyjaśnienie nie jest wystarczające, wciąż bowiem borykamy się z pojęciem „doświadczenia”, które wcale nie musi być uznane za pierwotne i niedefiniowalne. A zatem kolejnym krokiem w dochodzeniu do rozumienia podstaw konstruktywizmu będzie pytanie o to, jakim rodzajem zjawiska jest doświadczenie?, a dalej – co dzieje się gdy doświadczamy?

Odpowiednie uwydatnienie intersubiektywności może dostarczyć modelowego i jak najbardziej naukowego wyjaśnienia wielu, interesujących z perspektywy teorii kształcenia, zjawisk (m.in. doświadczenia i jego roli w procesie uczenia się). Samo zjawisko intersubiektywności staje się lepiej zrozumiałe w momencie „usytuowania” jej w kontekście fenomenu komunikacji ludzkiej, która wydaje się w zasadniczy i nierozzerwalny sposób splecać ze sobą doświadczenie i język (oczywiście jeśli zakładamy, że język jest konstytutywny dla myśli). W efekcie, istnienie intersubiektywności przynajmniej częściowo można tłumaczyć istnieniem języka i komunikacji.

Akceptacja dla takiej perspektywy rodzi potrzebę przyjęcia językowego modelu poznania i komunikacji, który z jednej strony mógłby wyjaśnić sposób funkcjonowania języka i komunikacji, z

drugiej zaś, umożliwić jego analizę, prowadząc do lepszego zrozumienia procesu uczenia się. Takiego modelu „dostarcza” *teoria relewancji* Dana Sperbera i Deidre Wilson. W opozycji do kodowego modelu jej twórcy twierdzili, że komunikacja ujmowana być powinna jako „proces inferencyjnego rozpoznawania intencji osoby komunikującej” (Sperber, Wilson, 2011, s. 11). Informacje, które komunikujemy na codzień są nasycone „elementami kontekstowymi”, nadawca zaś *a priori* przyjmuje założenie, że odbiorca jest w stanie odczytać towarzyszący wypowiedzi kontekst, jednocześnie właściwie ją interpretując (tj. zgodnie z intencją mówiącego). Zasadniczą tezę postawioną w pracy *Relewancja. Komunikacja i poznanie* jest twierdzenie, że ludzkie poznanie nastawione jest na maksymalizację relewancji. Zdaniem Sperbera i Wilson koszt przetworzenia bodźca nie może przekroczyć uzyskanej korzyści poznawczej, w takim przypadku bilans musi być zawsze dodatni. A zatem korzyść poznawcza oznacza zwiększenie efektu kognitywnego przy możliwie minimalnym wysiłku poznawczym. *Teoria relewancji* oferując niezwykle techniczny opis modelu poznania i komunikacji, kreśli jednocześnie precyzyjną perspektywę poznawczą. Sperber i Wilson nie pytają co jest przedmiotem komunikacji, ale na czym ona polega, co przekłada się na próbę ustalenia w jaki sposób fizyczny bodziec prowadzi ostatecznie do podobieństwa myśli (reprezentacji mentalnej).

Jeśli teorię uczenia się potraktujemy jako element naszej aktywności mentalnej, w zdecydowanej części zakorzenionej w kulturowo usankcjonowanym i społecznie funkcjonującym języku, to model Sperbera i Wilson może posłużyć wyjaśnieniu w jaki sposób, w efekcie zachodzenia procesu uczenia się, dochodzi do zmian na poziomie reprezentacji umysłowych, które odzwierciedlają się w kognitywnych możliwościach kategoryzowania zjawisk i procesów. Teoria relewancji dodatkowo „dostarcza argumentów” na rzecz zdecydowanego odrzucenia archaicznego już, niemniej wciąż realizowanego w szkołach, programu edukacyjnego, w którym uczeń przyjmuje rolę biernego odbiorcy informacji. Uważam, że zmianę paradygmatu dydaktycznego należy rozpocząć właśnie od obalenia mitu, zgodnie z którym komunikacja językowa stanowi „prosty” mechanizm przekazu informacji od nadawcy do odbiorcy. Wydaje się, iż jest to wynik niewystarczającego problematyzowania zjawiska komunikacji, do którego zbyt często podchodzi się w sposób zdroworozsądkowy. W konsekwencji nieznaną złożonych mechanizmów procesu komunikacyjnego prowadzi do przeoczenia faktu, że codzienny kontakt werbalny jest mocno naznaczony elementami kontekstowymi, co przekłada się na wystąpienie sytuacji komunikacyjnie niejednoznacznych. Tym bardziej, tworząc przestrzeń uczenia się, nauczyciele powinni zrozumieć, że administracyjnie narzucone cele kształcenia stanowią jedynie próbę wyznaczenia „naukowo usankcjonowanych” wymagań dydaktycznych, które w zamyśle miałyby korespondować z faktycznymi kognitywnymi możliwościami uczniów. Niemniej tak sformułowane cele nie uwzględniają doświadczeń uczniów, a zatem pomijają niezwykle ważny czynnik wpływający na sposób kształtowania się ich aparatu konceptualizacyjnego. W efekcie formalnie narzucone wymagania nigdy nie zastąpią wysoce zindywidualizowanej orientacji nauczyciela w modelach konceptualizacyjnych, którymi dysponują, lub potencjalnie mogliby dysponować, jego uczniowie. Nieznajomość sposobu postrzegania świata przez ucznia, jest w pewnym sensie, nieznajomością jego możliwości poznawczych, co w praktyce edukacyjnej może się przekładać na niepowodzenia szkolne uczniów z jednej strony, z drugiej zaś na dydaktyczne porażki nauczyciela.

Celem referatu jest wskazanie modelu komunikacji jako narzędzia, które, z uwagi na odpowiednie mechanizmy językowo-komunikacyjne, umożliwiają pośredni dostęp do procesów mentalnych ucznia. Podkreślając zasadniczą rolę języka w sposobie i możliwościach rozumienia rzeczywistości, wyakcentuję perspektywę językowo-komunikacyjną, sytuując ją w centrum dydaktyki konstruktywistycznej.

«ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ» ТА «ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ» (філософські проблеми)

*Аврунін О.Г., **Россіхін В.В.

**Харківський національний університет радіоелектроніки ,*

***Харківська медична академія післядипломної освіти,*

Академія військово-історичних наук і козацтва, м.Харків, Україна

У сучасному суспільстві процеси інформатизації здобувають глобальний характер. Інформатика, комп'ютерна техніка, автоматизовані системи визначають магістральні напрями розвитку ефективності виробництва та технологій, проектно-конструкторських розробок і наукових досліджень. Комп'ютери істотно перетворюють зміст характеру праці та навчання, по-новому ставлять проблеми розвитку людського інтелекту та особистості, впливають на світогляд людини. Осмислення соціальних, інтелектуальних і культурних наслідків масового впровадження інформаційних технологій становить найважливіше завдання сучасної філософії.

Філософські проблеми сучасної інформатики містять у собі гносеологічні, онтологічні, антропологічні, етичні, культурологічні, соціально-історичні аспекти [3, 9]. Однієї із серйозних гносеологічних проблем, що стала особливо актуальною у зв'язку з розвитком інформатики, є проблема співвідношення мислення людини та машинного мислення, "штучного інтелекту".

Штучний інтелект – це "мир думок", втілених у технічний пристрій. Не буде перебільшенням сказати: у середині ХХ століття відбулося надзвичайно важливе для історії цивілізації подія – "мир думок" і мир технічних пристроїв злилися, уперше думка, відірвавшись від людського тіла, початку діяти самостійно.

Проблема співвідношення людського та машинного мислення породила полярні думки про можливості штучного інтелекту – від "**машиношанувальників**", проти яких застерігав Р. Вінер у своїй книзі "Творець і робот", що схилиються перед машиною "за те, що вона вільна від людських обмежень відносно швидкості та точності" [1, с. 64], до дослідників, не схильних сподіватися на швидкий та нескінченний прогрес у цій області [4]. Ще в 1960-і рр. Р. Вінер відзначав безсумнівні достоїнства мозку людини як органа мислення в порівнянні з машинами. "Головне із цих переваг, очевидно, здатність мозку оперувати з нечітко обкресленими поняттями. У таких випадках обчислювальні машини, принаймні в цей час, майже не здатні до самопрограмування. Тим часом наш мозок вільно сприймає вірші, романи, картини, зміст яких будь-яка обчислювальна машина повинна була б відкинути як щось аморфне. Віддайте ж людині - людське, а обчислювальній машині - машинне. У цьому й повинна, очевидно, полягати розумна лінія поведінки при організації спільних дій людей і машин. Лінія ця рівною мірою далека від устремління **машиношанувальників**, та від поглядів тих, хто у всякому використанні механічних помічників у розумовій діяльності вбачає блюзнірство та приниження людини" [1, с. 82].

За час, що пройшло з тих пор, коли Вінер висловив ці думки, комп'ютерна техніка та технологія використання комп'ютерів настільки вдосконалилися, що виникло запитання про розробку особливої частини теорії пізнання. Нова область гносеології була позначена як інформаційна епістемологія, її завдання – дослідження процесу формування знань у комп'ютерах. Рішення цього завдання припускає перегляд або уточнення багатьох понять традиційної гносеології, що розглядає інтелект як людська якість у тісному зв'язку з пізнавальними здатностями людини і його діяльністю. В оцінках сучасними дослідниками ролі штучного інтелекту в розвитку людства в сьогоденні та майбутньому можна виділити два підходи.

Перший підхід найбільше чітко сформулював А.П. Назаретян у книзі "Інтелект у Вселеній". На його думку, зростання питомої ваги розумової праці в людській діяльності відбиває загальноеволюційний закон, що вимагає для складних систем випереджального розвитку інтелекту стосовно двох інших векторів росту – технологічному потенціалу та організаційної

складності – і відповідно до управлінських домагань [5]. У міру рішення інших глобальних проблем на передній план буде виступати нова - відносини між природним і штучним розумом. І якщо людство доросте до реального виникнення проблеми "двовладдя інтелектів", то конфронтаційні підходи до її рішення будуть відразу ж відкинуті, мова може йти тільки про різні варіанти їхнього синтезу. Формування таких симбіотичних структур у перспективі забезпечило б діалектичне зняття протиріч між безмежними потенціями інтелектуального розвитку і обмеженнями можливостей, потребами, мотивами біологічного організму.

Другий підхід розробив менш оптимістично настроєний сучасний російський учений А.А. Мальцев. Його стаття "Інтелект і ресурс" - спроба остудити захвати гарячих шанувальників штучного інтелекту та їхньої надії на рішення всіх проблем за допомогою комп'ютерного мислення. Він указує, що вже зараз доводиться зіштовхуватися з деякими принциповими обмеженнями при складанні алгоритмів, по яких працюють комп'ютери. Крім того, Мальцев порушує питання про переексплуатацію, виснаження інтелектуального ресурсу, про певну "сумарну стелю" людського інтелекту, існування якого значно обмежує можливості прогресу в цій області.

Інша найважливіша філософська проблема сучасної інформатики складається в появі нового типу буття – машинно-інформаційного та пов'язаного із цим питанням про визначення онтологічного статусу віртуальної реальності (від лат. virtual - можливий, такий, котрий може або повинен з'явитися за певних умов). Розвиток сучасних інформаційних технологій привів до формування нового поняття – "віртуальна реальність", що означає, що людина може бачити, чути, переживати за допомогою персонального комп'ютера та глобальної комп'ютерної мережі.

Багато вчених зв'язують із віртуальною реальністю утворену комп'ютерними засобами модель реальності, що створює ефект присутності людини в ній, дозволяє діяти з уявлюваними об'єктами. Проблеми віртуальності оформилися в самостійний напрямок у психології, оскільки віртуальна реальність тісно пов'язана із психологічними характеристиками особистості, являючи собою інореальність, у якій виявляються воля та сваволя людських мотивацій. Психологи вивчають особистісні цілі моделювання віртуальної реальності, виділяючи в якості пріоритетних: стан задоволеності, компенсацію емоційних або ментальних втрат, пошук змістів в умовах гіпотетичного, умовно передбачуваного діалогу.

У той же час проблеми віртуальності мають потребу у філософській рефлексії основних властивостей віртуального буття на рівні його теоретичного аналізу. Говорячи про атрибутику віртуальної реальності, необхідно відзначити два суперечливих моменти: з одного боку, віртуальна реальність ідентична актуальній реальності - вона містить у собі простір, час, рух, розвиток, відбиття, а з іншого боку - вона володіє ідеально-артефактними, віртуально-специфічними властивостями [2, с. 232-234; 9].

Принципово нового, потребуючого наукового дослідження та філософського осмислення є наступні властивості віртуальної реальності:

- панорамність – будь-яка подія може бути прочитана як з погляду власної інтерпретації, та і з багатьох інших точок зору;
- полісемантичність – віртуальна реальність загострює проблеми особистої самоідентифікації та у той же час повністю їх знімає, роблячи особистість байдужною до її об'єктивного буття;
- безтілесна предметність – віртуальна реальність, фіксуючи безліч незвідних друг до друга, онтологічно самостійних реальностей, є їхньою моделюючою імітацією, причому віртуальна реальність моделюється відповідно до потреб тілесного та екзистенціального характеру та створює можливі поля та зрізи проявів подвійності людини.

Як основні функції віртуальної реальності називають: породженість, актуальність, автономність, інтерактивність [8].

При рішенні проблеми типологізації віртуального буття варто зіставити поняття віртуальної реальності та поняття, що затвердилося у фізиці як "віртуальна частка". "Віртуальна частка – це такі об'єкти у квантовій теорії поля, наділені всіма тими ж характеристиками, що й реальні "фізичні частки", але не задовольняючим деяким істотним умовам. Наприклад, для віртуального фотона маса його не обов'язково нульова, а енергія не є обов'язково позитивною. Жодна з них не існує таким чином, як звичайні частки. Вони не мають буття наявним, виступають як би на мить із потенційності, повністю ніколи не актуалізуючись" [7, с. 226]. На думку багатьох авторів, якщо стосовно до віртуальних часток можна говорити про їх мерехтливість та недовтілення, то комп'ютерна віртуальна реальність – область парадоксального. Віртуальна реальність досить відчутна, але предметною сутністю, буттям самим по собі вона не володіє. Вона існує, поки її існування підтримується активністю сфери, що породжує. На думку А.Ю. Севальнікова, "парадоксальність такого буття полягає в тому, що "існує" те, чого по суті нема" [7, с. 227].

На наш погляд, найбільше точно відбиває сутність віртуальної реальності підхід, заснований на визнанні її поліонтологічності, множинності її буттєвого прояву: "Підхід, заснований на визнанні поліонтичної реальності, одержав назву віртуалістики" [6. С. 91]. Віртуалістика - проблема Номо 17* (*-людина віртуальна), актуалізація якої стала наслідком інформаційної революції, яка чекає свого осмислення. На думку багатьох дослідників, саме ця проблема стане однією із центральних в ХХІ в.

Література

1. Винер Н. Творец и робот. – М., 1966. – 212 с.
2. Лешкевич Г. Г. Актуальные проблемы науки ХХІ в.: Философия для аспирантов : учеб, пособие. – Ростов н/Д, 2003., – 68 с.
3. Лопатин В.Н. Информационная безопасность России: Человек. Общество. Государство. – СПб., 2000. – 286 с.
4. Мальцев А.А. Интеллект как ресурс // Мышление, когнитивные науки, искусственный интеллект. – М., 1988., – 116с.
5. Назаретян А.Л. Интеллект во Вселенной. – М., 1991. – 188с.
6. Носов Н.А. Виртуальная парадигма // Виртуальные реальности. – М., 1998. – 156 с.
7. Севальников А.Ю. Виртуальная реальность и проблема ее описания // Смирновские чтения. – М., 1999. – С 78-81.
8. Сидоров М.М. Философские проблемы информатики // Философия; под ред. В.Н. Лавриненко. – М., 2004.
9. Крянев Ю.В., Моторина Л.Е. История и философия науки (Философия науки) (2-е издание, переработанное и дополненное). – М.. 2011. – 312с.

ЗАМІТКИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІДЕОЛОГІЙ ТА РЕЖИМІВ

Алексєєв І.Г.

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна*

В українському суспільстві багато людей (можливо навіть переважна більшість) знають, що існують різні політичні ідеології, що у першу чергу їх поділяють на ліві та праві. Також приблизно ця ж сама частина населення повинна розуміти, що існують суспільства, де більше і де менше свободи. Свобода асоціюється з демократією. Рівень свободи у суспільстві характеризується терміном "режим".

Поділ на лівих та правих є дуже сталою і поширеною структурою політичної культури всього людства. Простого і загальноприйнятого визначення, хто такі ліві й праві, нема. Але визначень траплялося чути й бачити багато. Ризикну запропонувати своє, дилетантське.

Ліві – це підпорядковані принципу, що в суспільстві дуже важливою цінністю є самоорганізація. Праві – це підпорядковані принципу, що в суспільстві дуже важливою цінністю є гієрархія. Значить ті громадсько-політичні діячі, котрі схильні до обговорень, утворення сприятливих для народження істини дискусійних платформ, “горизонтального управління”, котрі уникають створювати та демонструвати гієрархічні структури – то лівачи. Їхня діяльність, справді, створює найкращі умови для вправ у самоорганізації.

Носії риторики (і, головне, соціальних практик!), де “головне – знати своє місце”, “допомагати меншим”, “дослухатися до більших”, “встановити порядок” – то праві. Динамічність та складність багатьох ситуацій не позбавляє цю дихотомію умовності. Звичайно, в лівих є гієрархія, а у правих – діалог. Але пріоритети й ідеальні картини їх розділяють. Запропонована мною дихотомія звертає увагу на дві дуже великі цінності, які поки не для всіх зрозумілі. Нехай конкуренція між цими пріоритетами завжди буде в мирній площині та на науковій основі.

Мінімальне розуміння, як суспільство влаштовано, вимагає знати, що таке режим.

Я кілька років уже ставлю експеримент, вживаючи вислів “при режимі Ющенка”, згадуючи “помаранчеві часи”. Зазвичай це викликає у співрозмовників усмішку, а інколи протест: “при Ющенку не був режим, режим був при Януковичі!” – хоча насправді все це режим. У будь-якому підручнику з політології написано, що режим буває демократичним, авторитарним або тоталітарним. Це спостереження свідчить за те, що класифікація режимів входить до мінімальних політологічних знань, поширених у нашому суспільстві. Але глибоко її загал не знає. Тому, мабуть, така спрощена класифікація і має велике поширення.

Усі явища та ідеали переплітаються у реальному суспільстві і кожне може переважати відповідно до часу, місця, обставин.

Наприклад, вислів, який належить, начебто, Мао Цзедуну “ви маєте виконувати не лише ті накази, які розумієте, але й ті, які не розумієте” – суть авторитаризм. Тому що визначення авторитету – коли не розуміючи, сприймаєш щось на віру, і це абсолютно невід’ємна риса мислення за будь-яких установок й у будь-які часи. Авторитаризм як режим зсуває модель управління суспільством у бік неусвідомленого слідування розпоряджень правителів, хоча він не обов’язково відкидає роботу з їхнього боку над підняттям рівня усвідомлення населення.

А от коли сучасний політик (на момент редагування цієї доповіді – вже не політик!) Ігор Швайка каже мені на початку 2010го року: “Якщо ви займаєтесь громадською роботою окремо від партії – ви зраджуєте партію, тому що витрачаєте свої сили на щось інше, а можна було би на підтримку партії.” – це у дусі тоталітаризму. Адже тоталітаризм – це установка на повне підпорядкування людини. Якщо у будь-якому масштабі та вимірі з’являються ознаки такої установки, маємо підстави вжити слово “тоталітаризм”. Адже саме слово тоталітаризм походить від латинського “повністю”.

Демократія класично визначається, як “прийняття рішення голосами більшості з урахуванням інтересів меншості”. Це занадто широке визначення і не єдине; і демократії бувають різні. Важливішим за визначення зараз є такий факт:

Демократія працює за умови виконання деяких умов з боку населення, дві найважливіші серед них:

1. Брати активну участь у виборчому процесі. Без цього ми взагалі ні на що не впливаємо.
2. Брати участь у розбудові політичних партій. Без цього ми маємо "вибір без вибору".

Другий пункт не виконує практично ніхто, замість цього беремо участь в акціях протесту в разі чого.

Отже, подарували нам пилосос, а він – не сесе. Тому що інструкцію не читали. Або читали, але не виконуємо. Або не завжди виконуємо, бо воно не подобається, чи потребує якихось таких навичок, що воно важко нам дається.

Ця ситуація провокує припущення, що грецьке “демос” більш правильно перекладати на українську мову як “шляхта”. Вивчення цього питання буде предметом наступного дослідження.

Практикуючі політики можуть багато давати політології та масовій політичній свідомості. Мені дуже сподобалися класифікації режимів, котрі я почув вісім років тому.

Вікторія Сюмар пропонує ось таку шкалу:

Диктатура (“слово “тоталітаризм” – не вживаємо, це трохи інше поняття і тоталітаризм вимагає певних технологій, він був лише у двадцятому столітті”).

Авторитаризм

Патерналізм (“це коли мешканці будинки запрошують депутата вкрутити у під’їзді лампочку, він їм вкручує, а вони йому всі дружно аплодують”).

Популізм

Зріла демократія

Україна на той момент, за словами Вікторії Сюмар, знаходилася поміж патерналізмом і популізмом. Ані подальша діяльність Януковича, ані його скидання і наступні події — не встигли сильно зрушити український політичний режим. Швидкі зміни 2019-2020 р.р. і безліч соціологічних досліджень, проведених у цей час, дозволяють дослідити, які, все таки, відбулися зрушення. Але це уже виходить за межі даних заміток. А виходить тому, що я великих змін і не бачу.

Олександр Солонтай же виклав своє пояснення найпоширенішої трієстої класифікації. Воно мені здається дуже цінним своєю простотою.

Демократія — це коли кожна людина може вільно висловлювати свої погляди.

Авторитаризм — це коли за погляди людину переслідують.

Тоталітаризм — це коли за погляди знищують.

Ось яким класифікаціям навчили мене Вікторія Сюмар та Олександр Солонтай.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Ашанін В. С., Мудрик В. І.

Харківська державна академія фізичної культури, Харків

Комунальний заклад Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Харківської обласної ради, Харків, Україна

Актуальність дослідження полягає в тому, що одним із пріоритетних шляхів реформування освітньої галузі, новою концепцією освіти є формування компетентностей (Закон України «Про вищу освіту», 2014 р.), що надає можливість майбутньому фахівцю успішно здійснювати професійну діяльність у сучасному інформаційному суспільстві. Цей підхід є обґрунтованим та об’єктивним явищем у сучасній вищій освіті, оскільки перехід до інформаційного суспільства, прискорення темпів розвитку суспільства, поява нових вимог до фахівців, розвиток процесів інформатизації зумовили переорієнтацію освітньої концепції із знанневої у компетентнісну [4, 5, 6, 7, 8, 11].

Одна з вимог сучасного стану полягає в вирішенні даної проблеми на основі багатомірного аналізу з залученням різних наук у тому числі філософії, що дозволяє по-новому поглянути на освіту в XXI ст. [1, 2, 9].

Найбільш перспективною визнано освіту, яка розвивається на основі двох взаємопов'язаних принципів: вміння студентів, а в майбутньому спеціалістів, швидко орієнтуватися в стрімко зростаючому потоці інформації, знаходити потрібне і уміння застосувати отриману інформацію.

Стало очевидним, що метою освітньої діяльності служить не тріада - «знання, уміння і навички», а культурні потреби і творчі здібності педагогів, вчителів, учнів, батьків, керівників і всіх тих, хто так чи інакше включається в простір освітньої діяльності.

У доповіді міжнародної комісії за освітою для XXI ст. «Освіта: прихований скарб» Жак Делор, сформулювавши чотири стовпи, на яких ґрунтується освіта (навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити), визначив, по суті, базові глобальні **компетентності** [10]. Згідно Делору, найважливіший принцип освіти - «навчитися робити, з тим щоб придбати не тільки професійну кваліфікацію, а й, в більш широкому сенсі, **компетентність**, яка дає можливість справлятися з різними численними ситуаціями і більш плідно жити і працювати на індивідуальному так і колективному рівнях».

На сучасному етапі розвитку науки в галузі фізичної культури і спорту відбувається посилення і наростання складності й абстрактності наукового знання різнопланових наук: філософії, соціології, педагогіки і др. , інтенсивна її математизація і комп'ютеризація як база нових інформаційних технологій для аналізу різноманітних даних [2, 3]. Це обумовлено тим, що кожна людина відрізняється від іншої, і більш того, одна і та ж людина має різні можливості в прояві своїх властивостей, завдяки впливу великої кількості різних факторів. Тому практично будь-яка наукова робота передбачає ретельний аналіз числових масивів випадкових величин.

В останні роки в задачах фізичного виховання і спорту все частіше проводяться дослідження, які вимагають об'єктивну необхідність застосування багатовимірних методів дослідження експериментальних даних, але формуванню у майбутніх фахівців компетентності з опрацювання даних у процесі вивчення дисциплін інформаційної спрямованості не приділяється достатньої уваги.

Використання електронних освітніх технологій, спеціальних комп'ютерних програм у сполученні з традиційними формами проведення занять надає можливість підвищити ефективність навчання. У випадку застосування електронного навчання при формуванні компетентності з опрацювання та аналізу експериментальних даних, практично всі студенти є залученими в пізнавальну діяльність, постійний обмін знаннями. При цьому інформаційно-комунікаційні технології практично природно поєднують в собі методи і засоби навчання та обробки даних [12].

Для того щоб випускники могли стати висококваліфікованими і компетентними працівниками, їм необхідно не тільки опанувати певним набором знань і умінь, але також отримати достатній досвід роботи з сучасними інформаційними технологіями, а головне, придбати здатність до саморозвитку, вдосконалення своїх професійних компетенцій, . Все це, в сукупності з певним недоліком аудиторного часу і постійним зростанням кількості призначеної для засвоєння інформації, робить необхідним використання в процесі навчання, як невід'ємну частину його складових, електронних освітніх технологій для розвитку професійно-значущих якостей майбутніх фахівців.

В даний час, з появою потужних і простих у застосуванні програмних засобів, фахівець в області фізичного виховання і спорту може реалізувати весь процес багатовимірного аналізу даних, не вдаючись в обчислювальні складності. Для цього йому достатньо знати загальне призначення методу, вимоги до вихідних даних та основні показники для інтерпретації отриманих результатів. Саме таких знань, компактних за обсягом і далеких від обчислювальних тонкощів, йому часто не вистачає, що викликає нагальну необхідність запровадження спеціальних навчальних дисциплін, які включають методи багатовимірного аналізу, в програму підготовки випускників ЗВО фізичної культури і спорту та факультетів фізичного виховання.

Практика свідчить, що вивченню методів багатовимірного аналізу у вузах фізичної культури і спорту не приділяють достатньо уваги, крім того, практично відсутнє знання по класифікації методів багатовимірного аналізу, їх зв'язку з типовими завданнями які вирішуються в професійній діяльності і точної класифікації експериментальних даних. Слід відзначити, що нами не виявлено робіт, в яких розглянуто застосування інформаційних технологій для вдосконалення навчального процесу з формування компетентності випускників вузів в опануванні навичок використання багатовимірних методів аналізу.

Недостатня розробленість вищезазначених проблем і визначила тему наукової роботи «Формування компетентності випускників вузів фізичної культури та факультетів фізичного виховання з використання методів багатомірного аналізу засобами електронного навчання».

Тому ми визначили мету та завдання дослідження: розробка методики формування компетентності випускників вузів фізичної культури і спорту та факультетів фізкультурної спрямованості з використання методів багатомірного аналізу в задачах професійної спрямованості з використанням засобів електронного навчання.

У зв'язку з обмеженою кількістю сторінок статті, ми в стислій формі обґрунтовуємо наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, шляхи удосконалення майбутнього дослідження:

- обґрунтовано поняття інформаційної компетентності здобувачів освіти з використання методів багатовимірної статистики в задачах фізичного виховання та спорту;
- обґрунтовано алгоритм методики використання методів багатомірного аналізу при підготовці фахівців у вищих навчальних закладах фізичної культури та спорту;
- встановлено, що компетентність з опрацюванням професійно-орієнтованих даних містить у собі взаємообумовлені складові, – когнітивну (характеризується розумінням сутності опрацювання емпіричних даних за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій) та діяльнісну складову;
- експериментально доведено здатність студентами ефективно застосовувати вміння та навички, дослідницькі методи при опрацюванні багатовимірних даних, висловлювати судження щодо отриманих результатів;
- доповнено дані щодо застосування електронного навчання, як засобу формування інформаційної компетентності випускників вищих навчальних закладах фізичної культури та спорту та факультетів фізичного виховання.

Наше дослідження свідчить про те, що підвищення компетентності студентів потребує:

- розглядати усі параметри майбутньої системи освіти і при цьому модернізувати систему її управління на усіх рівнях;
- посилити міждисциплінарність навчання на основі фундаментального знання, отриманого студентами ЗВО;
- формувати у студентів здатність діяти в ситуації невизначеності, що припускає здійснення вибору способу дії;
- розвивати здатність студента діяти самостійно.

Аналіз показує, що у зв'язку з вищевикладеним, необхідно більш поглиблене вивчення, як на теоретичному, так і на практичному рівні наступних проблем :

- особливості процесу переходу системи освіти в новий якісний стан, в нову просторово-часову систему координат;
- параметри системи багаторівневого менеджменту, структуру ЗВО, процесу взаємодії, взаємозалежності між суб'єктом і об'єктами учбового, наукового, виховного процесу;
- міжгалузевого знання в порівнянні з галузевим знанням, з метою посилення ролі міждисциплінарності сучасного знання, що дозволить координувати темпи зростання фундаментального знання, темпи зростання прикладного знання з урахуванням вимог ринку на довгострокову і короткострокову перспективу.

Використані джерела

1. Аксюта В.Г. Формування інформаційної компетентності випускників вузу спортивного профілю /В.Г.Аксюта, В.В.Трегуб//Молода спортивна наука України. – Львів: ЛДУФК, 2015. – Т.4. – С.116-121.
2. Ашанин В.С. О многомерности данных в задачах физической культуры и спорта / Сб.науч. ст., VIII Межд. науч.-пр. конф. «Актуальные научные исследования в современном мире», декабрь 2015 г. Переяслав-Хмельницкий. – В.8, Ч.1, 2015. – С.7-12.
3. Ашанин В.С. Комп'ютерне моделювання моніторингу знань студентів вищих навчальних закладів фізичної культури / В.С.Ашанин, Л.В.Філенко., М.С.Нестеренко // Теорія та методика фізичного виховання. – Харків, 2011. –№5. – С.42-45.
4. Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: Методическое пособие / В. И. Байдеко. – М.: Издательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 72 с.
5. Болотов В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / Болотов, В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 9–14.
6. Гулай О.І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти [Електронний ресурс] / О.І. Гулай // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки: Електронне наукове фахове видання. – 2009. – № 2. – С. 41–51. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/Vnadsps/2009_2/09goipro.pdf.
7. Закон України «Про вищусвіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України, офіційний веб-портал. – 2014. – № 37-38. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
8. Мудрик В. И. Методологические основы новой образовательной парадигмы / В. И. Мудрик, С. А. Заветный // Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи : V міжнар. наук.конф., 24-25 квіт. 2014 р. : тези доп. – Харків, 2014. – С. 119.
9. Пономарева Г. Ф. Педагогіка фізичного виховання: сучасні організаційні технології у загальноосвітньому навчальному закладі : навч. метод. посіб. / Г.Ф. Пономарева, Т. С. Бондар, В. В. Золочевський. – Х.: ФОП Бровін О.В., 2012. – 193 с.
10. Режим доступу - e-mail: contact@ifap.ru Сайт: <http://www.ifap.ru>.
11. Boreham N. Models for the Analysis of Work Competence: A Critical Review / N. Boreham, R. Samurcay, M. Fischer // Work process knowledge. – Routledge, London, 2002. – 376 p.
12. Петренко Ю.І. Теоретичні основи формування кінезіологічної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту засобами інформаційних технологій. Фізико-математична освіта : науковий журнал. 2018. Вип. 1. Ч.2. С.22-25.

THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN THE UKRAINIAN ENVIRONMENT

A.A. Badan

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, Ukraine

Language is a key tool of communication. In the modern world the most commonly used language is English. Many experts call it the primary tool of prosperity in most areas of human activity. It has long ceased to be associated with the British domination. Instead, the American variant of the English language has come to the fore, and the fact is not surprising: it is associated with the US wealth, modern technologies and the role of the country throughout the world.

Anyhow, whatever the variant, American or British, the language proficiency opens up hundreds of opportunities for business and individuals. The explanation lies in the major factor for the

stimulus of mastering English, the appearance of the global world, hence the appearance of the global culture. In the global culture people tend to understand each other better speaking a common language, lingua franca. Understanding each other better leads to successful economic cooperation, disappearance of prejudices and fears, expanding your personal horizons and a higher self-esteem.

However, the countries which appear most vulnerable in this respect are former post-Soviet and modern totalitarian countries. The explanation is also quite obvious: totalitarianism was trying to restrict the spread of foreign languages in its fear to invite more civilized culture that would change their totalitarian world.

As for Ukraine, its position among the post-totalitarian countries is quite unique: having gained its independence thirty years ago, it still bears the imprint of the Soviet mentality which is unfriendly to foreign languages: while most businesses and educational schools are declaring their will to expand the students' possibilities of learning foreign language, little is done on Ministerial level to support the idea by increasing teaching hours, or provide proper refresher courses for schoolteachers in the rural areas, or enabling the foreign language teachers to immerse in a native-speaking environment. The result is this: we still remain underprivileged even in comparison with our immediate neighbors of the former Soviet block: Poland, Hungary, the Czech Republic, Slovenia, Slovakia, etc. This is what situation looks like from the outside.

On the inside level, the Ukrainian citizens fall into two rough categories: those who have a fair command of English, fair enough for their job & study, and those who are deprived of this advantage. It would be false to assume that those "with the English tongue" are all young, or had an opportunity to master it abroad. Or, on the other hand, that those deprived of speaking English are all "old-timers" or those who failed to study the international language. It's all mixed up, actually.

Let's for the sake of convenience call them "English-speakers" and "non-speakers". The situation is very similar to that in the computer world. Those who are not confident users of computers, are deprived of communication in all areas: private, business, job efficiency, daily life and many more.

The fundamental reasons for the demarcation line are numerous: economic reasons, national cultures, personal attitude, etc. But it's up to the higher governmental structures to give a fair analysis of the situation with the two generations in both English proficiency & computer literacy in order to move on to a more civilized and better world. As L. de Valees [1] puts it: "The importance of communication is often overlooked ...

In order to prepare our nation's children to be the next generation of future entrepreneurs, doctors, scientists, ... we must foster an environment from young age that promotes multilingual learning. Through this we are setting ourselves for growth, prosperity, security, and, ultimately, prosperity."

Thus, it's up to us to create our own environment. It's up to us all (students, parents, educators) to learn new ways of seeing things. Who are the reliable partners? Mass media, Internet and new technologies of learning and teaching foreign languages, for sure.

Among the twenty-five reasons to study foreign language [1] there are not so obvious but nonetheless important things that have to be highlighted for English language learners from the start: analytical skills improve, creativity is increased, it expands your view of the world, it is simply part of a very basic liberal education. "To educate" is to lead out of ... narrowness & darkness.

No less important is another observation in [2]: it improves personality & increases your sense of self world.

It would be wrong not to mention, however, that under present circumstances of rapid computer and English speaking fields growing, the transition of culture standards between the above-mentioned generations of proficiency while the divide is becoming wider and wilder. Those with computer and English speaking skills in Ukraine are able to learn new skills and see the new horizons, whereas those lacking the skills are sinking even deeper into the world of disappointment and disillusion. Who is to blame? The factors are manifold: the history, the local cultures, economics and individual culture.

One more observation as for the gradual transition from “non-speakers” to “fluent speakers”, from “non-users” to “confident users”. All the modern languages, Ukrainian included, are full of English borrowings, like “fake news”, “screening”, “bullying” and the like. Those who are “English-speakers” have no difficulty understanding and mastering them.

On the contrary, in Ukraine the older generation of “non-speakers” (not necessarily uneducated or advanced in age) are deprived of the luxury to understand not only the “new-speak”, but the modern culture in general. Moreover, they are also deprived financially to be able to purchase the devices which have been around for decades now, like simple PCs, tablets or mobile telephones, neither are they able to do a computer-user course because of their advanced age or simply the absence of any course oriented on senior citizens.

The comparison with the modern “non-speakers” underprivileged citizens leads to the conclusion of manifold factors which shouldn’t be overlooked: in the Western world there have always been favorable opportunities for people to see the world, to travel abroad and to enjoy the modern technologies, so they could pick up the newly introduced English borrowings faster and easier on account of their access to computers and English-speaking environment.

So, to sum it up, much of the extent of “the great divide” is rooted in the difference in national cultures, national character, personal attitudes, mentality, and, above all, in the living standards which allow or demand to master something new to survive or live successfully in the modern world. The solution of the problem might lie in the introduction of special programs for senior users and/or substantial increase in teaching hours on all levels of education.

References

1. “Protected: Order – September 14, 2015 @ 04:09 PM.” 2014. Trinity Washington University. <https://discover.trinitydc.edu/order-sep.-14-2015-0409pm> (October 5, 2020).
2. Paul d’Astoli. The importance of learning foreign languages in today’s world. <https://www.linkedin.com/pulse/importance-learning-foreign-languages-today-world-paul-d-astoli> (published on Jan. 27, 2016).

ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА «ЖИЗНИ»

Безродный А.Г.

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, г. Харьков, Украина

Актуальность проблемы. Испокон веков феномен «жизни» волновал все великие умы человечества. Философы и «учёные умы» неоднократно предпринимали попытку ответить на вопрос – что такое жизнь? Каковы её отличительные черты и особенности. Где пролегает грань между миром живого и неживого? Ответы на эти значимые для социума вопросы трансформировались в зависимости от исторической эпохи и мировоззренческой позиции, занимаемой философом или естествоиспытателем. Как это ни парадоксально, но окончательный ответ на данный вопрос до сих пор не сформулирован.

Наличие «канонической» точки зрения на вопрос о природе «жизни» очень актуально для многих как естественных, так гуманитарных наук. Остановимся более детально на феномене биологического знания. И посмотрим на то, как там «обстоят дела» с разъяснением феномена «жизни».

Биология определяется, согласно энциклопедическому словарю, как «совокупность наук о живой природе. Предмет биологии – все проявления жизни: строение и функции живых существ и их природных сообществ, распространение, происхождение и развитие, связи друг с

другом и с неживой природой. Задачи биологии – изучение закономерностей этих проявлений, раскрытие сущности жизни (выделено мною – А.Б.), систематизация живых существ» [5, с. 60].

Обратим внимание на положение о «раскрытии сущности жизни», которое можно рассматривать в качестве ключевого для понимания природы естественнонаучного знания. В данном случае наблюдается не просто понятийная неопределенность, а фундаментальная проблема, стоящая как перед биологией, так и перед философским мировоззрением, – *что есть жизнь?* Поскольку без четкого ответа на данный вопрос невозможно говорить ни об объектах биологического исследования, ни о самом праве на существование естествознания (биологии и др. научных дисциплин) как отдельной области научного мировоззрения. Ибо, в противном случае, мы неизбежно будем сталкиваться с парадоксальной ситуацией, при которой существует наука, которая не знает (незнающая наука!?), что она изучает.

Вскрытие подобного противоречия возможно только в русле *философского анализа*, изначально стоящего вне рамок биологической традиции с её методологическими установками, но самое главное, вне рамок носителей данной традиции. Для профессионального биолога, со школьной скамьи воспитанного в полной уверенности, что такой предмет как «Биология» существует, принципиально сложно примириться с фундаментальной биологической неопределенностью – что есть живое? (тот самый «*bios*», чей «*logos*» познаётся). Вполне вероятно критическое возражение со стороны любого биолога, выдержанное в том ключе, что биология, изучая объекты своего исследования, «шаг за шагом» постепенно приближается к пониманию феномена живого, и невозможно требовать от дисциплины полноты научной картины ни на одном из этапов её существования. Однако и подобная позиция не снимает такой методологически важной проблемы – что (какие объекты) следует изучать, чтобы приблизиться к пониманию сущности жизни? Какие из этих объектов можно отнести к живым, а какие не соответствуют критериям «живого» объекта?

В поисках ответа на поставленные выше вопросы, попытаемся проследить грань между живым и неживым. Наличие подобной грани, а вернее даже пропасти, вполне очевидно при сопоставлении слона и кусочка ученического мела, лежащего у доски. Кажется, что «рассортировать» данные объекты на «живые» и «неживые» не составляет никакого труда. Слон – биологический объект, а кусочек мела – это без сомнения объект, который следует отнести к неживой природе. Мнимая простота подобного деления может несколько усложниться, если мы примем во внимание тот факт, что хорошо известный нам со школьной скамьи кусочек мела является не чем иным, как останками простейших (живых!) организмов, которые и сформировали соответствующие меловые отложения. Иными словами, в нашем примере «слон – кусочек мела» мы имеем живое и останки живого.

Общепринятая биологическая традиция при анализе дилеммы живое/неживое предлагает руководствоваться критериями живого. В качестве источника «критериев жизни» воспользуемся общепризнанным сборником П. Кемпа и К. Армса «Введение в биологию». Весьма показательно, что глава «Что такое жизнь?» начинается с такого пассажа: «...дать четкое определение жизни чрезвычайно трудно. Живые организмы обладают рядом признаков, отсутствующих у большинства неживых систем, но среди этих признаков нет ни одного такого, который был бы присущ только живому. Единственный способ описать жизнь – это перечислить основные свойства живых организмов» [6, с. 18].

Рассмотрим и проанализируем основные критерии живого, параллельно высказывая некоторые контраргументы (контраргумент на каждый приводимый аргумент).

1. *Живые организмы характеризуются высокоупорядоченным строением. Аргумент.* Химические вещества, из которых построены живые организмы, гораздо сложнее и достигают более высокого уровня организации, чем те вещества, из которых состоит большинство неживых систем [1, с. 8]. *Контраргумент.* Объективная оценка степени сложности того или иного вещества может вызывать множество справедливых нареканий. Более устойчивыми, а,

следовательно, и более стабильными являются как раз наименее сложные вещества и образования. Иными словами, чем проще система (в данном случае живая система), тем она более надежна. Животные организмы, которые принято называть простыми (бактерии, одноклеточные и т.п.), гораздо устойчивее к воздействию внешних повреждающих факторов, чем так называемые высокоорганизованные животные.

2. *Живые организмы получают энергию из окружающей среды и используют её на поддержание и усиление своей высокой упорядоченности.* **Аргумент.** Все организмы используют энергию для поддержания своего существования, роста и размножения». **Контраргумент.** Вряд ли кто-то будет возражать против того, что неживые объекты также включены в глобальный круговорот вещества и энергии. Лежащий на «солнышке» камень также поглощает тепловую энергию, причём при этом, расширяясь (чем не аналог такого процесса как рост, если под ним понимать изменение линейных размеров). Даже если включить в понятие «рост» и изменение внутренней структуры объекта, то такие примеры, как «ржавление» остова затонувшего корабля или изменение очертаний морского пляжа, после наноса на него набежавшей волной новых элементов. Вполне убедительно способны показать, что «неживое» поддерживает свою упорядоченность с изменением внутренней структуры.

3. *Живые организмы активно реагируют на окружающую среду.* **Аргумент.** Если толкнуть камень, то он пассивно сдвинется с места. Способность реагировать на внешние раздражения – универсальное свойство всех живых существ. **Контраргумент.** Неживое также реагирует на внешние раздражения, как и живое. Сжатие при охлаждении, испарение внутренней жидкости при нагревании, что неизбежно ведет к снижению температуры объекта, и многое другое. Если бы речь шла о живом, то мы бы с гордостью сказали, что данный объект стремится к поддержанию своего гомеостаза. Многие из нас, гуляя по осеннему парку, с наслаждением «пинали» лежащие на аллее плоды каштана (живые объекты). Причем, последние (О, ужас!), подобно камням – «пассивно сдвигались с места».

4. *Живые организмы развиваются.* **Аргумент.** Рост кристалла осуществляется путем добавления подобных себе или сходных единиц, у растения же или животного развиваются новые ветви или новые органы, отличающиеся по структуре и химическому составу. **Контраргумент.** Блестящие контрдоводы против подобных утверждений приводятся в революционной книге А. Лима-де-Фариа «Эволюция без отбора: автоэволюция формы и функции» [7]. Под автоэволюцией автор понимает трансформацию заложенного в организации вещества и энергии, которая привела к образованию и канализации биологических процессов. Иными словами, при всем кажущемся многообразии форм живых организмов, существует лишь очень ограниченное число возможных паттернов их модификации. Основные паттерны закладываются ещё на уровне организации кристаллов. Став базовыми, они направляют (канализируют) всю последующую автоэволюцию органического мира. Высшие существа только повторяют структуру и функцию, «установленную» еще на уровне молекул и кристаллов. Мир – это мир гомологичных, связанных предписанным единством плана строения структур.

5. *Все живое размножается.* **Аргумент.** Новые организмы – бактерии, животные, растения и грибы – возникают только в результате размножения других таких же организмов. **Контраргумент.** Процесс размножения представляет собой (при упрощенном понимании) не более чем механизм умножения числа подобных особей. Растрескиваясь, любой камень способен воспроизвести два или даже более камешка, подобно тому, как делятся перетяжкой простейшие. Падая, крупная капля «порождает» множество подобных себе по структуре и свойствам капелек и т. п. Всегда можно услышать возражение – половинки кирпича «не похожи» на целый кирпич и они не способны дорасти до размеров исходного объекта. Однако если скрупулёзно подойти к таким понятиям как «похожесть», «одинаковость размеров» и т.п.,

то и два слонёнка будут не похожи на свою маму-слониху, и они в точности не повторяют все её линейные параметры.

6. *Информация, необходимая каждому организму для того, чтобы выжить, развиваться и размножаться, расщепляется в нем и передается от каждого индивидуума к его потомкам.* **Аргумент.** Генетический материал детерминирует возможные пределы развития организма, его структур, функций и реакций на окружающую среду. Этот материал передается потомкам данного организма. Однако генетическая информация несколько варьирует, так что родители и потомки обычно сходны, но не идентичны. **Контраргумент.** Предположения о роли особых структур в наследовании (в последующем ДНК, гены) впервые были высказаны А. Вейсманом. Согласно его гипотезе, соматическая клетка не оказывает никакого воздействия на клетки зародышевой линии, которая в свою очередь играет ведущую роль в процессе передачи наследуемой информации. Классические воззрения – гены контролируют форму и функции организма посредством передачи информации от ДНК к белку, ключевому элементу любой организации.

7. *Живые организмы адаптированы к своей среде.* **Аргумент.** Достаточно ознакомиться со строением рыбы, дождевого червя или лягушки, чтобы представить себе в общих чертах, как они живут. **Контраргумент.** Камень, лежащий на берегу или на дне реки, также адаптирован к условиям, в которых он находится (вполне возможно утверждать, что обрастание водорослями на дне реки есть не что иное, как «стремление» приспособиться, т.е. снизить трение водного потока). «Вода камень точит». Понятие адаптации является одним из наиболее запутанных терминов во всей эволюционной теории. Анализ процесса адаптации невозможен без привлечения такого понятия, как экологическая ниша – среда и ресурсы, которые используются представителями данного вида. Иными словами, экологическая ниша – это вид, среда и ресурсы, доступные организму. Когда говорят о том, что вид адаптирован к данной экологической нише, то тавтологически утверждают – вид приспособлен сам к себе, ибо он сам является компонентом ниши, в которую он встраивается. Если организм существует в данный момент, то сам факт его существования уже свидетельствует о его адаптации к условиям существования. С эволюционной точки зрения, в наименее выгодных условиях находятся сверхадаптанты (например, саблезубые кошки или современные гепарды). Сделав ставку на высокоспециализированное (высокоадаптированное) развитие некоторых своих анатомо-физиологических структур, они утрачивают пластичность и уже не способны «переприспособиться». Заметим, что самым сверхадаптированным к условиям среды принято считать человека.

В последнее время к анализу феномена живого широко стал применяться *антропный принцип*. В общих чертах, он указывает на то, что феномен жизни может быть понят, только если жизнь является глобальным феноменом. Исследователь должен «окинуть взором» иную жизнь, жизнь в иных проявлениях и формах, жизнь, отличную от его «собственной жизни». Своеобразный «взгляд со стороны», который позволит отбросить частности (уникальность жизни на Земле) и перейти к абстрагированному пониманию жизни.

Из этого следует, что так называемые исключительно функциональные определения жизни, претендующие на высокий уровень индуктивных обобщений, якобы освобождающий их от гео- и антропоцентризма, в принципе невозможны. В таких определениях по существу постулируются в качестве абстрактных атрибутов те или иные реальные свойства пока единственной известной формы жизни, существующей на нашей планете [2, 4, 9, 10].

Подводя краткий итог, вышеизложенному анализу, следует заметить, что при попытках определения феномена жизни мы сталкиваемся со значительными методологическими затруднениями. Данный феномен сложно определить как при описании внутренней структуры живого объекта, так и при анализе механизмов его функционирования. Причину подобного положения дел А. Бергсон в «Творческой эволюции» комментирует следующим образом: «... наша логика является главным образом логикой твердых тел ... наша мысль, в своей чисто

логічеської форми, не способна представити себе дійсительну природу життя, глибокий змісл еволюційного руху ... мисль тільки проявлення, один из видів життя, – як же може она охопити життя?» [3, с. 24]. Таким образом, при «пони́манні феномена життя» перед нами встаєт следующая дилемма: 1) либо мы должны признати, что «жизнь» не может быть познана в пределах «живой системы» (живой исследователь) (аналог теоремы Гёделя «о мощности системы»); 2) либо признати, что «жизнь» есть своеобразный априорный феномен (в стиле рассуждений И. Канта). Каждый из нас обладает априорным восприятием «живого». При этом мы не можем вывести апостериорно характеристики «живого» из опыта или наблюдения.

Список использованной литературы

1. Антипов Г.А., Кочергин А.Н. Проблемы методологии биологического исследования. – Новоси́б., 1988.
2. Бауэр Э.О. Теоретическая биология. – М.–Л., 1937.
3. Бергсон А. Творческая эволюция / А. Бергсон. - Минск: Харвест, 1998. – 127 с.
4. Вернадский В.И. Биосфера. – М., 1967.
5. Биологический энциклопедический словарь – М.: Сов. энциклопедия, 1986. – 832 с.
6. Кемп П., Армс К. Введение в биологию [пер. с англ.] / П. Кемп, К. Армс. – М.: Мир, 1993. – 672с.
7. Лима-де-Фариа А. Эволюция без отбора: автоэволюция формы и функции [пер. со шведского] / А. Лима-де-Фариа. – М.: Мир, 1991. – 456с.
8. Лисеев И.К. Философский анализ оснований биологии. – М., 1991.
9. Медвар Дж., Медвар П. Наука о жизни. Современные концепции в биологии. – М.: Мир, 1983 – 207 с.
10. Югай Г.А. Общая теория жизни. – М.: Мысль, 1985 – 225 с.

МІФ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ГЕОПОЛІТИКИ

Білецький І.П.

ХНУ імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Поняття цивілізації є одним із ключових у теорії геополітики. Саму геополітику нерідко заперечують чи то послідовники марксизму, чи то лібералізму; однак, останнім часом теорії геополітики, зокрема цивілізаційні, набувають широкого поширення та популярності. Тут слід, насамперед, згадати широковідому книгу Самюела Гантінгтона «Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку», яка здобула широкий резонанс після подій 11 вересня 2001 р. Цивілізаційні протистояння – це протистояння не між класами, ідеологіями чи економічними інтересами, а між народами з різними культурними ідентичностями [3, с. 20]. Гантінгтон пише про сіньську (китайську), японську, індуйтську, мусульманську, африканську, православну, латиноамериканську, західну, північноамериканську (дочірню від західної) цивілізації [3, с. 43-47]. При більш глибокому аналізі підхід Гантінгтона, не зважаючи на всю його яскравість та позірну евристичну силу, не може не викликати запитань. Зокрема, запитань щодо наведених Гантінгтоном цивілізацій. Чи існує нині якась окрема африканська чи латиноамериканська цивілізація? Чи існує окрема японська цивілізація? Чи вона є лише варіантом китайської? Як щодо православної цивілізації? Чи слід відносити до неї традиційно православні Грецію, Болгарію, Румунію, країни, які ввійшли до складу Євросоюзу? Чи може православна цивілізація – це насамперед Росія? Але чи можна називати Російську цивілізацію¹

¹ Росію часто вважали і вважають окремою цивілізацією.

православною, якщо не більше 10 % її населення регулярно відвідує церкву?² [4, с. 124-125].

Теорія Гантінгтона являє собою *de facto* модернізовану версію Освальда Шпенглера про те, що не існує загальнолюдської історії, існують лише історії окремих культур-цивілізацій. Кожна цивілізація проходить відповідні стадії розвитку, з яких головними є стадія культури (стадія якісного зростання, коли розкриваються закладені потенції) та власне цивілізації (стадія кількісного росту). Кожна культура-цивілізація має свою душу, душа – це її внутрішній устрій. Таке визначення концептів культури і цивілізації, однак, ніколи не набуло помітного поширення – звичайно культуру розуміють як набір смислових кодів (світоглядних уявлень та орієнтирів, цінностей і т.п.), тобто речей не емпіричних, а внутрішніх, ідеальних, тобто того, що Шпенглер визначає як душу культури-цивілізації; цивілізація ж розуміється як зовнішня, матеріальна сторона людського життя (будинки, технології, товари тощо). Шпенглер писав, виходячи з реалій першої половини ХХ століття, й писав про історію. Гантінгтон же пише на початку ХХІ століття й пише про сучасність. Після закінчення холодної війни, пише Гантінгтон, світ вперше став багатополосним. Прогнози Ф. Фукуями про кінець історії не справдилися, тому що на зміну одним (ідеологічним) протистоянням прийшли інші. Протистояння цивілізаційні [3, с. 13]. До честі Гантінгтона слід також додати, що він сам визнавав, що його система - це лише певна модель, яка працює тільки в певному наближенні [3, с. 23-24].

В якому наближенні? Російський аналітик Сергій Переслєгін визначає цивілізацію як спосіб взаємодії людини з оточуючим світом [4, с.100]. Далі він пропонує класифікувати цивілізації за чотирма парами дихотомічних категорій: час – простір, індивідуалізм – колективізм, раціональність – трансцендентність, матеріалізм – духовність) [4]; що дає 16 можливих варіантів-комбінацій, з яких за Переслєгіним на сьогодні реалізуються лише три – Західна (Євроатлантична) (часо-орієнтована, індивідуалістична, раціональна, матеріалістична цивілізація), Афразійська (мусульманська) (часо-орієнтована, колективістська, раціональна, матеріалістична), Євразійська (включає Китай, Японію, Корею, Індію) (просторо-орієнтована, колективістська, духовна, раціональна у випадку Китаю та трансцендентна у випадку Індії). Що стосується останньої, то очевидно, що її слід розділити на китайську та індійську навіть, якщо слідувати критеріям Переслєгіна, а тим більше, якщо брати до уваги реальні відмінності між індійською та китайською культурами.

Що є стосується самих категорій, то я вважаю їх надто абстрактними для того, щоби бути реально застосовними для аналізу реальних геополітичних процесів. Без сумніву ми можемо говорити про існування і певне протистояння західної та мусульманської цивілізації. Раніше я говорив про п'ять парадигм філософування - індійську, китайську, античну (греко-римську), авраамічну (юдео-християнську) та модерну (сциєнтиську). Тобто в основі світобачення обох лежать *de facto* одні й ті ж самі погляди – монотеїзм, креаціонізм, авторитет істини священного писання тощо. Однак, шляхи цих цивілізацій починають розходитися відразу після виникнення ісламу. Ключовим моментом уявляється те, що на Заході з часів раннього середньовіччя складається система свого роду двовладдя церкви та світської влади, яка в подальшому стає основою ідеї принципу розподілу гілок влади в західному світі; в мусульманському світі ж нічого подібного ніколи не виникало – халіф був одночасно і світським і духовним лідером. Колективізм та індивідуалізм подібно їн'ї ян не існують один без одного і навіть у рамках різних національних культур Заходу можуть співвідноситися по різному. Інші ж категорії є набутком досить незначної меншості, яка зазвичай не має впливу на реальний розвиток подій. Або принаймні ті імпліцитні впливи, які зазначені категорії можуть мати, з горою перекриваються іншими, суттєвішими чинниками. Індійська культура свого часу вплинула на культуру Китаю та інших країн китайського культурного впливу, але цей вплив був досить

² За даними нульових років. Навряд чи нині, через десять років, щось кардинально змінилося, не зважаючи на всю православну риторичку в сучасній Росії.

обмеженим – з Індії у Китай прийшов буддизм, який, однак, набув у самому Китаї форм досить відмінних від індійських. Отже індійська та китайська цивілізації є принципово різними.

Таким чином, що залишається, що вводить цивілізацію у життя? Я вважаю, що наступне:

- цивілізаційна ідентичність (відмінна від етнічної чи національної, по відношенню до якої остання виступає як певна наднаціональна ідентичність);
- технології (в широкому розумінні слова і насамперед гуманітарні та соціальні технології, які власне й відрізняють одну цивілізацію від іншої);
- ресурси, необхідні для реалізації зазначених технологій (ресурси в широкому розумінні цього слова, насамперед - людські ресурси).

Мільйон років тому усе людство репрезентувало одну єдину цивілізацію, цивілізацію кам'яного віку (принаймні так це виглядає з точки зору сьогодення). Тобто, у цей час спосіб життя людей на різних континентах не проявляв жодних видимих відмінностей. Диференціація починається пізніше. З часом людство поступово починає ділитися на багато відмінних одна від одної цивілізацій. Наприклад, у XV столітті можна говорити про християнську західну, християнську східну (православну), мусульманську, китайську, індійську цивілізації, цивілізації ацтеків та інків, африканські цивілізації. В сучасному ж світі можна говорити лише про 4 повноцінні цивілізації – західна, мусульманська, китайська та індійська. Їх особливості можна представити у виді таблиці:

	Західна	Мусульманська	Китайська	Індійська
Ідентичність	Європеєць, американець	мусульманин	китайська	Індуїзм і т.п.
Технологія	Розподіл гілок влади + суч. матеріальна техніка	шаріат	Умовне конфуціанство	Кастова система
Ресурси	Європа, США, Канада до 1 млрд. чоловік	Мусульманський світ, 1,5 млрд чоловік	Китай, 1,3 млрд. чол.	Індія, Шрі ланка і т.п., 1 млрд. чол.

Наявність наднаціональної цивілізаційної ідентичності є очевидною у випадку західної, індійської та мусульманської цивілізацій. Дещо складніше з цивілізацією китайською. Тут можна говорити або про цивілізацію – націю, або звернути увагу на наявність великої внутрішньої різноманітності всередині самого Китаю, яка робить його подібним до певного роду багатонаціонального утворення³.

Що стосується технологій, то тут маємо наступне. Базовими технологіями західної цивілізації є пріоритет особистості над групою, права і свободи особистості, в т.ч. політичні свободи і демократія. Демократія означає загальне виборче право за принципом одна людина – один голос. Політичні ж свободи стають можливими через систему розділення влади на різні гілки. Ці два принципи західна цивілізація змогла нав'язати решті майже усього іншого світу. Серед додаткових принципів можна згадати раціоналізм, який можна визначити (на відміну від підходу Переслєгіна) як систему формального кодифікованого права та наукового дискурсу, а також індустриальні технології. Ці моменти так само були перейняті іншими цивілізаціями.

³ Маються на увазі поділи всередині самої китайської нації. Так, наприклад, деякі китайці розмовляють на діалектах, що є абсолютно незрозумілими для носіїв інших діалектів.

Базовими технологіями інших цивілізацій XX століття виступають: конфуціанство для китайської цивілізації, шариат для мусульманської та кастова система для індійської⁴. Ресурси – людські, територіальні, природні, культурно-семіотичні – це ресурси країн, що входять до складу відповідних цивілізацій. Деякі країни з названих Гантінгтоном (Росія, Японія) зависають у повітрі. Так Росія нерідко позиціонує себе як окрему цивілізацію, однак, для того щоб бути справжньою цивілізацією їй не вистачає ані власних оригінальних технологій, ані людських та культурно-семіотичних ресурсів. Те ж саме стосується Японії.

Наявність у сучасному світі чотирьох зазначених цивілізацій є цілком очевидним емпіричним фактом. Але що слідує з цього факту? Які евристичні перспективи відкриває наведена модель? Чи означає вона те, що кожна цивілізація розвивається за своїми власними, відмінними від інших, законами? Розглянемо приклад китайської цивілізації.

Китайські світогляд і культура є організмичними, тобто сприймають оточуючий світ як єдиний організм, кожна жива істота чи неживий предмет є свого роду органами цього організму. Коли кожен орган знаходиться на своєму місці і належним чином виконує свої функції (слідuje своєму дао, як це називають у Китаї), в організмі - всесвіті панують мир і гармонія. Якщо хтось або щось відступає від свого дао, то починаються негаразди. Філософія в цьому контексті стає мистецтвом відновлення й збереження гармонії (тобто роз'яснення того, в чому чие дао полягає, а також аргументах, чому кожен має слідувати йому). Тобто дао - ключовий концепт усієї китайської філософії, далі тільки питання в тому, як його витлумачити. Конфуціанство розглядає шлях-дао людини у суспільстві, даосизм у всесвіті [2, с. 81]. Як було сказано, базова технологія китайської цивілізації – конфуціанство. Але що таке конфуціанство? Це система соціально-етичної філософії. В сучасному тлумаченні вона зводиться до наступного: людина стає людиною лише у суспільстві, суспільство – організм, окрема людина – частина (орган) цього організму, і як частина організму вона має свої місце і функцію, виконувати яку – її обов'язок. Благородна людина думає про обов'язок, підла про вигоду, - говорив Конфуцій. Благородна людина знає, в чому полягає її дао, і слідує йому. Саме на благородних людях, які слідуєть обов'язку, тримається суспільство. Якщо західна цивілізація приходить урешті решт до ідеї рівності і демократії (за принципом одна людина – один голос), то китайська в лиці конфуціанства до принципу меритократії (згідно з яким, право голосу мають лише найбільш достойні). Головна проблема демократії – некомпетентність виборців. Мало хто з них здатний чи, принаймні, готовий розбиратися в усіх нюансах передвиборних програм та систем. Тому демократичні вибори є суто ірраціональним процесом, свого роду лотереєю, яка не може дати бажаних результатів [1, с. 33].

Американський дослідник Деніел Белл вважає, що сутністю конфуціанства, у дотичні до соціальних та політичних проблем, є принцип меритократії. Чи має така система переваги над західною системою. Даніел Белл пише: «На сьогодні Китай показує недостатньо високий рівень у сенсі державного управління, а Сполучені Штати – недостатньо низький, щоб політична меритократія Китаю відіграла роль «м'якої влади» в інших країнах» [1, с. 43].

Власне в сучасному світі система «одна людина – один голос» приймається не тому, що вона є ефективною, а як захист індивідуальних свобод [1, с. 165]. Певним аналогом системи меритократії компетентних може служити Палата лордів у Великобританії. Її роль, однак, постійно знижується [1, с. 166].

Згідно ж з китайським політичним мислителем Цзян Цином, проблема демократії полягає в тому, що вибір врешті решт обумовлюється приземленими бажаннями та інтересами виборців. При цьому нехтуються моральні аспекти, а також виникає конфлікт між коротко- і довготерміновими інтересами. Для того щоб розв'язати зазначені проблеми, слід зробити акцент на т.зв. «сакральних цінностях». Під останніми Цзян Цин розуміє конфуціанський «шлях

⁴ Звичайно, що це лише спрощений підхід. У дійсності все набагато складніше.

гуманної влади». У стародавні часи «шлях гуманної влади» реалізувався через монархічну систему правління досконалих правителів династій Ся, Шан, Чжоу. В сучасних же умовах «шлях гуманної влади» може бути реалізований за допомогою трипалатного парламенту, який мав би складатися з Палати людей (представники населення), Палати вірцевих осіб (репрезентація сакральної легітимності) та Палати нації (репрезентація культурних цінностей). Палата людей обирається звичайним демократичним способом. У Палату вірцевих осіб обираються мислителі, які проходять екзаменацію на знання класичних конфуціанських творів, а також оцінюються за випробувальним терміном перебування на адміністративній посаді. Головою Палати нації має бути нащадок Конфуція, який набирає членів палати з числа видатних представників культури, патріотів, нащадків визначних історичних особистостей. Закон, щоби бути прийнятим, має бути схваленим принаймні двома палатами. При цьому Палата вірцевих осіб має право вето, однак її голосу самого по собі недостатньо для прийняття рішення. Останнє відрізняє її від Опікунської ради в теократичному Ірані [1, с. 167-169].

Візьмемо західну і мусульманську цивілізації. Світоглядні основи обох слід шукати у т.зв. авраамічних релігіях: християнстві та ісламі відповідно. Авраамічні релігії та світогляди виходять з ідеї єдиного бога - творця, який створив цей світ (монотеїзм, креаціонізм), приписав йому закони, управляє ним і т.д., і т.п. Відповідні речі, хоча і є предметом віри в авраамічних релігіях, тим не менш розглядаються як більш менш самоочевидні з усіма витікаючими наслідками. Бог створив світ, приписав йому закони, закони можна пізнати розумом. Звідси можливість науки в сучасному розумінні цього слова. Сучасне західне світобачення є сциєнтистським, але цей сциєнтизм є результатом довгої еволюції західної культури, яка врешті решт відкинула світоглядні засади авраамічних релігій і зробила науку своїм символом віри. Тобто, якщо в середні віки науковці шукали підтвердження своїх ідей у Священному писанні, то тепер навпаки богослови намагаються знайти підтвердження релігійних догматів у наукових теоріях [2, с. 81]. Мусульманська цивілізація, чий внесок у розвиток науки не можна применшувати, в цьому плані відрізняється від західної хіба що іншими пропорціями елементів наукового та релігійного.

Література

1. Белл Деніел. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії. / Белл Деніел. – Київ, «Наш формат», 2017. – 310 с.
2. Білецький І.П. Феномен науки в контексті парадигм філософування/ Білецький І.П. //Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки», Випуск № 56, 2017. – 100 с.
3. Гангтінгтон Самюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. / Гангтінгтон Самюел П. – Львів, «Кальварія», 2006. – 480 с.
4. Переслегин Сергей. Самоучитель игры на мировой шахматной доске. / Переслегин Сергей. – Москва: АСТ, Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2007. – 622 с.

THE PUBLICITY OF EDUCATION: CHALLENGES OF TODAY

Vasylieva Lyudmila, Chmykhun Svitlana

National Aerospace Zhukovsky University, Kharkiv, Ukraine

The education is one of most important institutional public environment, which includes completely new contemporary public strategies. If we consider the whole European public-educational environment, which is trying to reach the conditions of anthropogenic singularity, there is a tendency to acquire new models of socio-educational practices, which significantly change not only the criteria of

social identification of the younger generation but also actualize the question of finding a compromise between conformist plurality and identical integrity. It is known that the educational strategy is intended to engage in the norms of public morality as many students as possible. At the same time, it should not be direct but indirect, involve young people impartially in the process of acquiring scientific knowledge and mastering the profession. Consequently, the ethical priorities in a universal educational strategy are a system of value-based meanings of morality and a set of imperative models aimed at the effectiveness of communicative practices. Modern accessible communication, intensively using advanced public techniques and technologies, makes the so-called culture of public individualism in the postmodern environment, making specific laws to support and adjust the individual life experiences of each person. According to E. Munnier's point of view, communication forms the interpersonal environment of people, it is "blocked by the need for a person to subjugate himself to such people, possess them. Each of us is either a tyrant or a servant ... It is only necessary for a person to look at me, and the ground crumbles under feet, the presence of the "Other" hinders my freedom, his choice becomes an obstacle in my way" [3, c. 65].

The modern subject of educational and public communication is a person who is trying to declare himself successfully – is often referred to as a linguistic or communicative personality. Such a concept has a rather ambiguous interpretation and there is a dialectical contradiction in these two definitions. On the one hand, the student involves the phenomenon of individuality, and on the other – it has to give up the uniqueness to become a part of a certain public environment. And such opposition between uniqueness and standardization, cliché, unification can be very easily demonstrated by the person to the public in various forms. All of this is just a primordial endeavor to satisfy all those existing standards of being an ideal representative of the human race. Thus, "the social body dictates the way the physical body is perceived. The physical experience of the body is always modified by the social categories through which it is known ..." [1, c. 127].

The communicative organization of a person in the educational and public sphere is a rather broad phenomenon, which, in our opinion, includes the following components: 1) cognitive (communicative consciousness, which implies knowledge about communication, its laws, norms, in particular knowledge of emotional norms of communication, as well as knowledge of the material (verbal and a verbal) on which the communication is constructed); 2) motivational (the need for communication, the emotions caused by communication, which are expressed in the process); 3) operationally active (communicative behavior, communicative abilities); 4) culturally communicative (communication skills and competences). Thinking about public communication from an educated person point of view and in parallel an objective process of transferring information from one subject (source) to another (recipient) in the postmodern environment, It should be understood as an actual process of new content constructing, interpreting behavioral norms and rules. This is related to the fact that modern mankind claims certain innovativeness of its understanding within the informational, post-industrial requirements, which indicate the immanence of cultural factors, which become the main resources of modern public communication, such as "... communication systems, transfer of experience, production of knowledge, creative post-industry..." [5, c. 45].

Speaking about personal communication in the educational and public area, or educational and public introductions of individual contents, we have a hypothesis – public communications are aimed at the transfer of information concerning the personal interest of an individual in the multifaceted field of social relations.

For the technogenic person, who is at all levels of the educational public environment, the starting point of moral choice in the present day is precisely the surrogate public realities, in which new educational actors become information channels with superficial, over-visualized action information, which is oriented on the simplicity and accessibility. "By its nature, this reality is subjective, but it is objective for every individual, and its measure of interpretation is a measure of social inclusion, a measure of subject socialization" [2, c.92]. Considering that the modern person cannot separate himself

from society, he is essentially becoming an active hostage of the modern public educational environment. Here, "the main difference between different virtual realities in terms of sociality is the circle of epigones for which specific virtual reality is the referent of the real. If it is all mankind, then it is a mankind culture, if it is a nation, then virtual reality is called "the state." If a single group of people is commonly referred to as a "subculture". Finally, if it is an individual virtual reality of the individual, depending on the way of representing and extrapolating this reality, the author is proclaimed either a genius, innovator, or deviant, schizophrenic" [2, c. 93].

Modern publicity in the field of education is a demonstrative environment of human existence, which models the various practices and forms of a human being through the realization of the personal world of the individual in individual techniques and technologies. That is, the concept should be evaluated not at the level of the social sphere of society, but the level of personality, its representation, and manifestation in this society. We believe that such a partial embodiment of the publicity phenomenon understanding forms a separate anthropological series of studies of publicity and reveals its universal characteristics through the educational sphere.

The notion of communicative competence of a modern young person becomes important; he is learning and constantly is in a volatile and informationally saturated public and educational environment. He must have sophisticated communication skills in social public adaptation, at least the simplest techniques of effective interpersonal communication, in which morality would not have a shady, hidden nature, did not focus on the physiological hidden nature of the person and did not invent surrogate identities. Such publicity, with the involvement in the educational environment of communicative skills of competence, is a requirement of modern technogenic civilization. It is a universal form of consensus communication and the solution of social and communication problems at all levels of interaction of social subjects. It should be a universal attribute of all social and communicative processes and be a crucial component of the intellectual development of young people and a strategic component of the survival of all mankind. It should be emphasized that in the present time, when information and communication can act as effective activators of the values and moral principles of educational culture, such communication competences are necessary for the rapid formation of a separate youth culture, which would support the values of tolerance, tolerance and healthy lifestyle. At the same time, the publicity of education is the "person-forming plane" of the social existence that models human identity and becomes an intersubjective environment of social inter-projection (where the subject sees himself in the "Other" or finds himself in the "Other"). And it is the development of science and education that causes periodic modification, improvement of the whole system of public communications, which shapes the value priorities of new generations.

Список використаної літератури

1. Газнюк Л. Соматичне буття персонального світу особистості : монографія. – Харків : ХДАФК, 2003. – 356 с.
2. Корабльова В. Покоління в полі культури: множинність репрезентації : монографія. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – 180 с.
3. Мунье, Э. Персонализм – М. : Искусство, 1992. – 143 с.
4. Наумов С. Публичные коммуникации как феномен нетрадиционного . Философия управления: проблемы и стратегии / Рос. акад. наук, Ин-т философии ; отв. ред. В. М. Розин. – М. : ИФРАН, 2010. – С. 241–254.
5. Florida R. The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. New York : Basic book, 2002. 156 p.

КОГНІТИВНА НАУКА ТА ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ СВІДОМОСТІ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ РАКУРС

Владленова І.В., Єрмоловський М.А.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Когнітивна наука – це міждисциплінарне дослідження розуму та інтелекту, яке охоплює філософію, психологію, штучний інтелект, нейронауку, лінгвістику та антропологію, фізико-технічні засоби вивчення мозку. Когнітивна наука спрямовується на пошук пояснення того, як фізичні процеси в мозку породжують суб'єктивний досвід, та як сформулювати це в контексті філософсько-методологічного апарату. Як тільки встановлюється кореляція між суб'єктивним досвідом та об'єктивними фактами про мозок, ми отримуємо наукове розуміння свідомості. В цьому нам допомагають відкриття нових фактів про мозок, формування нової психофізичної парадигми та усвідомлення того, що старі концепції, які ми використовували в дискусії про свідомість, повинні бути змінені, оскільки вони роблять цю проблему початково нерозв'язною. Використання емпіричної бази у філософії розуму – це тенденція, яка зростає і становить базис, на якому формується експериментальна філософія. Потенційна цінність міждисциплінарних досліджень в таких умовах дуже висока та не підлягає сумніву. Більш того, теоретичність та абстрактність філософського знання набуває більш точного, науково-експериментального вигляду та «виправдовує» розмитий статус філософії в ряду інших наук.

Інтелектуальне походження когнітивістики сягає середини ХХ століття, коли на тлі розвитку експериментальних технологій дослідники в різних галузях знань почали розробляти теорії розуму, використовуючи експериментальні дослідження. Філософські ж спроби зрозуміти розум та його роботу, свідомість, сягають принаймні декілька тисячоліть від Платона та Аристотеля, Б. Паскаля та Р. Декарта. Філософи завжди намагалися пояснити природу та сутність свідомості, людського знання. Дослідження розуму в рамках філософії проводилося аж до ХІХ століття, а потім стала розвиватися експериментальна психологія. Вільгельм Вундт та його студенти започаткували лабораторні методи вивчення розумових операцій більш системно, а когнітивна антропологія, що стала формуватися, розширювала дослідження людського мислення в соціокультурному контексті, в різних культурних умовах. Мозок та розум є настільки складним об'єктом дослідження, що, вочевидь, не може обмежуватися однією дисципліною, а повинно враховувати дослідження різних напрямів та культурні відмінності в способах мислення. Традиційно філософи не проводять систематичних емпіричних спостережень і не будують обчислювальних моделей, але ця тенденція змінюється. Залишаючись важливою теоретичною базою для когнітивної науки, оскільки вона займається фундаментальними питаннями, що лежать в основі експериментального та обчислювального підходу до розуму, філософія збагачує та змінює свої традиційні уявлення про свідомість, спирається на експериментальні дослідження та вбудовує свої теоретичні надбання в загальний базис експериментальної науки. Вічні філософські питання набувають нового смислу: співвідношення розуму і тіла, природа пояснень, мова, пізнання, уявлення, сприйняття, навчання, інтелект, пам'ять, прийняття рішень та міркування. Когнітивні дослідження включають поведінкові експерименти, обчислювальне та математичне моделювання, натуралістичні спостереження та крос-культурні польові роботи, нейровізуалізацію.

Нові експериментальні методи дали нам безпрецедентний доступ до внутрішньої роботи розуму та мозку, і це призвело до значного розширення наших уявлень про свідомість: від механізмів пам'яті та уваги до культурних процесів, що формують моральні міркування. Люди сприймають, обґрунтовують і приймають рішення і, як наслідок такої

розумової діяльності, виробляють поведінку, яка впливає на інших людей. Спочатку когнітивна наука робила акцент на вивченні когнітивної обробки та процесах пізнання (Smith 1999, Robbins and Aydede 2009). Книга «Втілений розум» (Varela, Thompson and Rosch 1991) була спробою використати в когнітивній науці феноменологічні методи, розроблені в роботі Моріса Мерло-Понті. Нещодавні теоретичні роботи висунули ідею про дуалізм суб'єктів, що виникають, щоб пояснити єдність досвіду в різних модальностях мозку (Michael H. Herzog, 2020).

Коли група вчених-когнітивістів під керівництвом Рейко Савада досліджувала те, як активуються різні області мозку людини при самоусвідомленні свого візуального «Я» – візуальної самопрезентації, включаючи написані імена рукописними буквами, вони виявили кордони між фізичними та психічними аспектами візуальної саморепрезентації. Можна розділити людський мозок на мозаїку анатомічно та функціонально чітко виражених, просторово суміжних областей (коркових ділянок та підкіркових ядер), як необхідної умови для розуміння того, як працює мозок. Ці області відрізняються один від одного мікроструктурною архітектурою, функціональною спеціалізацією, зв'язками з іншими областями та впорядкованою внутрішньо-обласною топографічною організацією (наприклад, карта візуального простору в зорових кортикальних зонах). Повноцінний аналіз кори головного мозку було зроблено групою вчених під керівництвом Метью Ф. Глассера та опубліковано в одному із самих авторитетних журналів «Nature» у 2016 році. Метою когнітивної науки є розуміння принципів інтелекту з надією, що це призведе до кращого розуміння розуму та навчання та до розробки інтелектуальних пристроїв. Візуалізація мозку передбачає аналіз активності мозку під час виконання різних завдань. Це дозволяє зв'язати поведінку та функції мозку, щоб допомогти зрозуміти, як обробляється інформація.

Когнітивна наука з її експериментальною базою та теоретичні доробки філософії в своєму поєднанні можуть дати багато нових результатів в пошуках «невловимої» духовної сутності людини, і не тільки в метафізичному контексті. Нові дослідження в когнітивістиці та історичні доробки філософії виводять нові обриси внутрішнього світу людини, її свідомості, усвідомлення свого «Я», тощо.

Література

1. A multi-modal parcellation of human cerebral cortex Глассера Nature Matthew F. Glasser, Timothy S. Coalson, Emma C. Robinson, Carl D. Hacker, John Harwell, Essa Yacoub, Kamil Ugurbil, Jesper Andersson, Christian F. Beckmann, Mark Jenkinson, Stephen M. Smith & David C. Van Essen, // Nature, 2016. - volume 536.- P. 171–178.
2. Robbins, P., Aydede, M. A short primer on situated cognition // The Cambridge handbook of situated cognition Cambridge.- University Press, 2009. P. 3–10.
3. Varela, F. J., Thompson, E., Rosch, E. The embodied mind: Cognitive science and human experience. The MIT Press, 1991.
4. Eliasmith, C. How to Build a Brain: A Neural Architecture for Biological Cognition, Oxford: Oxford University Press, 2013.
5. Churchland, P. S. Brain-wise: Studies in Neurophilosophy, Cambridge, MA: MIT Press, 2002.
6. Hofstadter, D., & Sander, E. Surfaces and Essences: Analogy as the Fuel and Fire of Thinking, New York: Basic Books, 2013.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРОВОЇ СТИЛІСТИКИ ТА ФОРМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗГОРТКИ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ В СУСПІЛЬСТВІ МЕРЕЖ

Воробйова В.Є., Ягодзінський С.М.

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

На зміну інтенсивності наукових комунікацій фахівці з наукометрики вказували із середини 70-х років XX століття [1, с. 180-210]. Невпинне зростання наукових публікацій, конференцій, форумів, круглих столів та інших форм і способів інформаційного обміну між вченими змусили філософів і філологів актуалізувати проблему трансформації *жанрової стилістики* наукового тексту (а у подальшому – наукового дискурсу в цілому), а також форм реалізації так званої *інформаційної згортки*. І якщо у 70-90 х роках минулого століття були спроби централізованого зберігання та обробки результатів наукових досліджень, їх стандартизації й контролю над поширенням, то збільшення можливостей інформаційних мереж, відкритість інформаційного простору змусили по-іншому підійти до питання автентичності наукової інформації, визнання наукових здобутків вчених та інтеграцію нових знань і технологій в тло соціальної реальності.

Не останнім фактором перегляду стилю наукових робіт та вимог до інформаційної згортки отриманих висновків було зростання обсягу наукових публікацій. Відрізнити наукову інформацію від популярної чи антинаукової, визначитись із науковим авторитетом дослідників, їхнім внеском в ті чи інші здобутки, забезпечити поширення актуальних даних науковому товариству та отримати від нього рецензії, відгуки, результати перевірки виявилось непростю задачею. Її вирішення, очевидно, потребувало залучення систем автоматизованої обробки інформації. Але останні вимагають *стандартизації*, особливої *жанрової стилістики* та відмінного від попередніх етапів розвитку науки *способів представлення результатів* наукової праці.

Одним із перших поняття згортки інформації проаналізував В.В. Налімов, який зауважував, що дана проблема «вперше була чітко сформульована..., коли виникла необхідність компактного представлення результатів спостережень у формі, зручній для опублікування» [2, с. 41]. Дійсно, сьогодні мало хто з учених має змогу приділити достатньо часу для опрацювання монографій, тоді як статті, реферати, анотації знаходять гідне місце в науковій комунікації. Ефективними стають максимально стислі, але змістовні повідомлення, в яких відображається не стільки процес дослідження, скільки його результати, а також шляхи перевірки даних і способи їхнього практичного застосування. Такі вимоги є свідченням трансформацій жанрової стилістики наукового дискурсу, домінування в ній різних видів неформального спілкування. Підтвердженням суттєвих змін у структурі сповіщення про результати наукової діяльності В.І. Карасик вважає сучасне відношення до жанру дисертації, яка відіграє скоріше роль формального «ритуалу, що фіксує ініціацію нового члена наукового співтовариства» [3, с. 279], аніж спрямована на виявлення інтелектуальних здібностей дослідника, його здатності до ведення наукової діяльності.

Науковий дискурс (наука у сукупності із оновленими жанрами та стилями наукової комунікації) розширює перспективу дослідника, дає свободу діям учених, сприяє консолідації їх сил, поглиблює міждисциплінарну співпрацю, залишаючи при цьому простір для індивідуальної творчості, не регламентуючи і не обмежуючи її. *Форма представлення наукового продукту стає частиною його змісту*, елементом наукової раціональності. В підсумку *ніщо, що не може бути представлено науковій спільноті у відповідному жанрі та інформаційній згортці, не вважається продуктом науковим*.

Дискурс, у тому числі й науковий, – це завжди контроль за результатом, спосіб організації хаосу, перетворення його на порядок. Справді, він сприяє розгортанню діалогів, дебатів, суперечок, але поряд з цим вимагає перетворення їх на раціональну продуктивну,

зв'язну та завершену дискусію. Це змушує переглянути співвідношення традицій та інновацій у науковому дискурсі. Сьогодні їх протиставлення не може бути зведене винятково до старого і нового, ядра та периферії, оскільки традиція й інновація набувають рис інтерсуб'єктивності. Зміна *архітектури сучасного наукового дискурсу* приводить до висновку, що суб'єктом наукових традицій і науки як культурної традиції в неklasичний та постнеklasичний періоди її становлення є наукове співтовариство. Воно не тільки акумулює, переосмислює норми, принципи, ідеали відповідної сфери діяльності, а й виробляє критерії науковості, доцільності, об'єктивності наукового знання. При цьому рушійною силою інновацій є зіткнення наукових груп, їх цілей, інтересів і наукових пріоритетів.

Зміна носія традицій та інновацій в науці від норм раціональності до раціональності комунікативної (консенсусної) впливає на характер пізнавального процесу в частині його нормативності. Традиційна концепція норм запропонована в 50-60-х роках ХХ ст. Р. Мертоном. Як відомо, він виокремив такі імперативи наукової діяльності: універсалізм, колективізм, безкорисливість та організований скептицизм. Окрім цих ознак, які стосуються індивідуальності вченого, вчений сформулював характеристики наукового співтовариства, розглядаючи його як основний об'єкт соціології науки. Узагальнюючи його погляди, Е.М. Мірський зробив висновок, що для ефективного функціонування наукове співтовариство повинно мати: 1) сукупність спеціальних знань, а також засоби їх збереження, трансляції, уточнення; 2) змогу самостійно обирати своїх членів, розробляти методику їх підготовки; 3) зацікавлення соціального оточення в результатах діяльності її членів; 4) систему професійних форм нагороди та критерії кар'єрного зросту; 5) інфраструктуру, яка забезпечуватиме ефективну співпрацю науковців [4, с. 35]. Тут виявляється прагнення вчених досягти реалізації основної мети науки – отримання істинного знання, пошук об'єктивних закономірностей і причинно-наслідкових зв'язків.

Ми зупинимось на іншому аспекті, який обережно був висловлений, але не розвинутий Р. Мертоном. Соціолог усвідомлював, що вчені – це в першу чергу люди, з притаманними їм психологічними особливостями, ілюзіями, мріями, корисливими цілями. Відповідно, згадані норми, скоріше за все носять не імперативний, а регулятивний, настановний характер. Цю думку розвинув А.В. Юревич, який зазначав: «За всіма колективними суб'єктами наукового пізнання стоїть у кінцевому підсумку окремих учених, бо мислять все ж не абстрактні суб'єкти, не наука загалом, а конкретні люди» [5, с. 35]. Творче мислення не завжди підпорядковане строгим логічним законам. Воно оперує не стільки поняттями, скільки образними схемами, які залишаються осторонь обмежень формальної логіки й вербальних засобів вираження думки. Це зв'язано з тим, що вироблені раніше поняття є дискретними, уніфікованими та охоплюють лише деяку частину дійсності й не можуть цілісно відобразити реальність так, як її уявляє дослідник через систему асоціацій, ілюзій, метафор. Виражаючи думку психологів науки, А.В. Юревич притримується позиції, що система норм, запропонована Р. Мертоном, чинить тиск на особистість ученого, перетворює його на логічний, раціональний інструмент з пошуку нового знання.

Але як це реалізується в науковому дискурсі? Як наукове товариство, колектив поставиться до норм, чи буде вимагати їх неухильного дотримання? Новітні дослідження в галузі психології і соціології науки, а також лінгвістичні дослідження мови наукових комунікацій показують, що *орієнтація на істину не є домінуючою в наукових комунікаціях*. Як правило, дискусії носять більш глибинний психологічний характер, а норми та ідеали часто не тільки стають перепонами на шляху прогресу науки, а й заважають адекватній акумуляції набутого знання і побудові на його основі наукової картини світу.

Зрозуміло, що окреслені проблеми безпосередньо стосуються формування сучасного наукового дискурсу, його стилістики та форм представлення наукової продукції. Так, В.В. Ільїн переконаний, що обґрунтованим слід вважати те знання, в якому істина задана суб'єкту примусовим чином [6, с. 63]. Не дивлячись на таку радикальну заяву, критерії науковості

автором розглядаються як нормативна самосвідомість науки. Саме вона визначає її відмінність від антинауки, а також внутрішні дисциплінарні правила організації наукової діяльності. Аналіз співвідношення традицій та інновацій приводить філософа до думки щодо неминучості «ломки норм», які визначали обличчя класичної та некласичної науки. Отже, науковий дискурс легітимізує дискусію щодо норм, розглядаючи їх не тільки в контексті опозиції «догматизм-релятивізм», а й пов'язуючи з культурним контекстом, індивідуальністю дослідників, традиціями та інформаційно-технологічним прогресом.

Окреслені трансформації науки особливо помітні в умовах входження суспільства в інформаційну еру, коли проблема комунікацій, збереження традицій, ідеалів, норм наукової діяльності змінюється під впливом розвитку та впровадження електронно-обчислювальної техніки. Завдяки їй став можливий вільний і швидкий доступ учених до новітньої наукової інформації, інтерактивний обмін повідомлень у науковому середовищі та оперативне реагування на їх зміст. Майже одночасно із впровадженням інформаційних технологій виникло поняття «інформаційного вибуху», сутність якого полягала в значному і нерідко невмотивованому збільшенні інформації. Постала проблема її переробки, ідентифікації, захисту, зберігання, знищення, аналізу. За цих умов дослідникам уперше вдалося виокремити і дослідити таку неформально існуючу організацію, як наукове співтовариство, виявити його основні функції, підтвердити зв'язок між розвитком форм наукового спілкування та продукуванням нових знань. Поряд з цим розробка розгалуженої сітки інформаційних комунікацій дозволила досить швидко залучити до вирішення наукових завдань не тільки необхідні масиви інформації, а й відповідних спеціалістів. Такий підхід змушує кожного вченого бути учасником комунікативної дії, причетним до відкритого за характером і самоорганізованого за типом співтовариства.

Втім провідні фахівці з наукознавства стверджують, що «незважаючи на ґрунтовну проробку інформаційного значення наукової комунікації, методологічне і соціологічне її значення, роль у формуванні нового наукового знання ще потребують розробки та пояснення» [7, с. 11]. Так, Л. Флек приходить до висновку, що «обмежена своїм стилем мислення система безпосередньо не сприймає нових ідей» [8, с. 58]. Щоб увійти до неї вони мають бути переосмислені так, щоб відповідати існуючим критеріям і нормам. Інколи саме це стає предметом і головним завданням організації наукових комунікацій. При цьому замкненість, до якої прагне домінуючий стиль мислення, створює гармонію між пізнаним, тим, що пізнається, і суб'єктом пізнання. Але поступово з накопиченням наукових аномалій виявляється, що вказана гармонія – лише ілюзія, руйнування якої болісне й довготривале. Дослідник вважає, що така ситуація є достатньою підставою для введення в наукознавство такої категорії, як «мисленнєвий колектив».

Зі сказаного можна зробити висновок, що проблему комунікації в науковому дискурсі потрібно розглядати не лише в методологічному аспекті (як це притаманно представникам герменевтики), а й враховувати низку психологічних, особистісних якостей учених та відповідний стан культури. Адже, як відмічають філологи, поряд з класичними перепонами на шляху до комунікації сьогодні відчутним є мовний бар'єр, який викликаний інформаційним перенасиченням наукового простору, що актуалізує проблему мовних ігор як складових наукового дискурсу. В умовах інформаційного суспільства *дослідник ризикує не стільки залишитися не зрозумілим, скільки загубленим у вирі інформаційного хаосу. Через це мовні засоби в науковому дискурсі мають бути направлені не лише на забезпечення інформативності, а й на організацію впливу на читача*, що спонукатиме його до діалогу.

Окреслені реалії свідчать про зміну жанрової стилістики науки, що виражається в пошуку нових форм трансляції наукового результату, а також інформаційної згортки, яка вже є першою ланкою переходу абстрактного теоретичного знання в технологію, в інструмент зміни світу. Останнє дозволяє нам припустити поступову еволюцію поняття «вчений» від людини, яка зайнята особливим видом інтелектуальної діяльності, до виконання ним ролі системного

інженера, системного інтегратора, для якого знання – це лише один із елементів архітектури наукового дискурсу.

Список наукових джерел

1. King D.W., Donald D., Roderer N.K. Scientific journals in the United States: Their production, use and economies. – Stroudsburg: Hutchinson Foss Publ, 1981. – 319 p.
2. Налимов В.В. Вероятностная модель языка. О соотношении естественных и искусственных языков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Наука, 1979. – 304 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Под ред. В.С. Степина и др. – М.: Мысль, 2001. – Т. 3. – 692 с.
5. Юревич А.В. Социальная психология науки. – СПб.: Изд-во РХГИ, 2001. – 352 с.
6. Ильин В.В. К вопросу о критериях научности знания // Вопросы философии. – 1986. – № 11. – С. 63-71.
7. Онопрієнко В.І. Комунікація в науці як умова створення нового знання // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2004. – С. 11-14.
8. Флек Л. Возникновение и развитие научного факта: Введение в теорию стиля мышления и мыслительного коллектива / Пер. с англ., нем., польск. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 220 с.

LANGAGE ≠ «МОВА» ≠ «МОВЛЕННЯ» В «ЕСЕ ПРО ПОХОДЖЕННЯ МОВ...» Ж.-Ж. РУССО І В «ДЕЩО ПРО ГРАМАТОЛОГІЮ» Ж. ДЕРРІДА

Гайдамачук О.В.

***Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна***

Читаючи «Есе про походження мов /*langues...*», Ж. Дерріда помічає, що Ж.-Ж. Руссо розрізняє мовлення (*parole*), конкретні мови (*languages*) й мовну діяльність/ мову як таку (*langage*) [1, 327; 2, 403]. Більше того, він вказує, що, перш ніж заглибитися у міркування про походження конкретних мов, Руссо протягом початкових семи глав здебільшого мислить про «*langage en general*» [1, 328; 3, 230; 2, 403]. Це розрізнення важливе як для Руссо, так і для Дерріда. Отже, слід на нього зважати, попри те, що ні англійська, ні українська, ні російська мови не мають прямого відповідника для перекладу слова *langage*. Як наслідок, у перекладах це розрізнення здебільшого цілком нівельовано, що спотворює ключові тези як Руссо, так і Дерріда. Але звернімо увагу: навіть за браком точного терміна в нашій мові ми здатні зрозуміти зміст французького слова контекстуально.

Семантичне поле слова *langage* включає: 1) функцію вираження думки та спілкування між людьми, реалізовану через мовлення; 2) будь-яку систему знаків, що дозволяє спілкуватися; 3) систему вираження і спілкування, аналогічну людській мові; 4) спосіб самовираження, специфічний для групи чи окремої людини. Отже, змістовно *langage* перевищує «мову» і «мовлення», узяті разом, причому останні не є його складниками [4, 22]. Вважаємо доцільним перекладати його як «досвід мовленнєвої діяльності⁵», тобто з антропоцентричним акцентом,

⁵ О. Просяник віддає перевагу перекладу *langage* як «мовна діяльність» з акцентом на функціональності. Крім того, вона докладно аналізує *langage* як здатність, як людську досвідну діяльність, як функціональне узагальнення мови і

через який, власне, Дерріда і намагається його замінити *письмом*⁶. Або як найзагальнішу абстракцію – «мова мов» чи «мовність мови» (як культурну універсалію).

Руссо розгортає своє дослідження мовних витоків з метою насамперед з'ясувати джерело мовної діяльності як природно-культурного феномену (структурне першоджерело), а вже потому – виявити причини відмінностей конкретних мов (емпіричне першоджерело). Першим соціальним інститутом Руссо вважає мовлення (*parole*), причому мовну діяльність (*langage*) винайшли самі люди [5, 359], завдяки своїй природі, бо з наявних у людини зору і слуху досить і одного з них для формування досвіду мовної діяльності (*langage*) [5, 363]. Тобто він шукає витoki універсального першоджерела мовної діяльності людини на межі її переходу від природи до культури чи від дикості й варварства – до цивілізації. Осердям мовної діяльності він схильний вважати *інтонацію*, з якою завжди-вже «змагається» артикуляція. І це «змагання», зокрема, інтерпретується як тягла боротьба слуху із зором, в якій історично Руссо відчуває тенденцію переважання зору (й артикуляції).

Потрібно розуміти, що в традиційній структурі стосунків *langage-langue-discours-parole* письмо ділить місце з усним мовленням / *parole* як його письмова форма⁷. Якщо *langage*, як ми домовилися, читаємо «досвід мовної діяльності» чи «мовна діяльність», то *langue* – це конкретна мова як знакова система, *discours* – це соціальна інтеракція («двобічний лінгвальний контакт» [4, 125]), а, відповідно, *parole* – це індивідуальний мовленнєвий акт [4, 117]. Оскільки Дерріда за жодних обставин не визнає письмо мовленням і читає жест не інакше як *письмо-для-ока*⁸, щоби максимально ослабити всі зв'язки зі звуком і, відповідно, слухом, то й запит Руссо на німе пра-суспільство він сприймає як мрію про «суспільство мовчазного письма» [1, 342; 2, 417], а не мовлення у зоровій культурі. Балансуючи на межі *заяв* і *описів* Руссо й послідовно дослухаючись саме до описів, Дерріда ставить письмо вище за *langage*, а зір – вище слуху. Саме воно, а не «мова», як подано у перекладах, через власне знецінення виявляється затопленим повинню письма [1, 15-16; 2, 119-120], що нібито таким чином відновлює свою «свободу».

Отже, якщо Руссо мислить джерелом *langage* – *інтонацію*, бо більше довіряє слуху, то Дерріда, довіряючи зору, вичитав у його *описах*, що насправді ним мала бути артикуляція як *alter ego* письма. Отже, саме письмо – шукане, але не визнане Руссо, першо-джерело *langage* [1, 333-334; 2, 409; 335/ 410], [1, 339; 2, 414], [1, 377; 2, 450] – мовної діяльності, мови як такої чи мовності мови як такої включно з її функціональним наповненням (історично й актуально), реалізованою мовною здатністю й мовною компетенцією – і всього того, що конститує людину як людину і живить її прагнення до над/не-природного. Як наслідок, людина живе тим, що плає себе як людину і те середовище, в якому вона почуватиметься людиною. І якщо досі таке середовище знане як *природа* і *культура*, то Дерріда додає в цей ряд ще й письмо (Назва другої частини «Дещо про граматику» так і називається: «Природа, культура, письмо»). Письмо, з якого, за Дерріда, все почалося і яке започатковує генеалогію *langage* і *langues*, нині

мовлення і як динамічну систему знакових відношень. [4, 4]. Доданий нами «досвід» до «мовної діяльності» зсуває акцент на акумуляцію пам'яті мовної діяльності.

⁶ Стосовно «письма» в «...Граматику» теж треба бути чутливим до нюансів, зокрема, назва першої частини «L'écriture avant la lettre» англійською звучить «Writing before the Letter», а російською – «Письмо до письма». Англomовна версія ближча до оригіналу, бо зберігає у семантичному полі гру значень «письма як написання / друку», «письма як почерку», «писання як навички», «письма як грамоти», «письма як адресованого листа», послання, повідомлення, як «букви-літери» й як літератури.

⁷ Практичне використання мови – мовлення – має різні форми: *усне, жестове, знакове, письмове, предметне, тактильне тощо*. Так дозволяє мислити зміст цих понять українська мова, тоді як у французькій мові матимемо тут проблему, на яку звертає увагу О.Просяник. Так само, як Дерріда (і до нього – Руссо), Ф.де Соссюр «виразно використовує термін *parole* для підкреслення акустико-артикуляційного висловлення на протизагу письму» [4, 118]. Дерріда запевняє, що письмо дискриміноване усним мовленням, що, можливо, переконливо звучить у французькій мові, але дуже суперечливо – в українській.

⁸ Й «афонічна пунктуація», згідно з Дерріда, – «письмо» для ока.

виробляє поточне середовище існування сучасної людини, включно з так званою віртуальною реальністю.

Література

1. Деррида Ж. О граматологии: Пер. с франц. Н. Автономовой – М.: Ad Marginem, 2000. – 511 с.
2. Derrida J. De la Grammatology. Paris: Les Editions De Minuit, 1967. – 447p.
3. Derrida J. Of grammatology: Transl. by G.Chackravorty Spivak, – Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1998. – 360 p.
4. Просяник О. Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції: Монографія. – Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2018. – 276 с.
5. Rousseau J.-J. Essai sur l'origine des langues, in Collection complète des oeuvres, Genève, 1780-1789, vol. 8, in-4. P. 355-435. Édition en ligne www.rousseauonline.ch version du 7 octobre 2012 <http://www.rousseauonline.ch/Text/essai-sur-l-origine-des-langues.php>.

ОНТОЛОГІЧНИЙ РЕЛЯТИВІЗМ В. В. О. КВАЙНА

Глущенко Є. В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Тема онтологічної відносності та зобов'язань є однією з центральних в аналітичній філософії В. В. О. Квайна, ідеї котрого є наразі актуальними [3]; ці питання входять до двох провідних течій *аналітичної онтології* та *філософії мови*. Віллард Ван Орман Квайн є визнаним експертом в напрямку філософії мови, а також аналітичним філософом, який долучив онтологічні проблеми в обіг питань філософії мови. Вважаємо доречним приділити увагу його поглядам на питання щодо особливостей реалізації онтологічних зобов'язань взаємовідношення *раціональності* і *смыслу*. Для розкриття цих питань наведемо декілька прикладів з його творів відносно поданого питання в яких можна визначити аналіз його думок і ідей відносно проблем релятивістського компонента в онтології Квайна; а також тих питань, що стосуються безпосередньо питань онтологічних зобов'язань.

Історично, ідеї Квайна належать до переломних, і зміни з міркування заборони або відхилення метафізики, а разом із нею і питань онтології, що були притаманні аналітичній філософії до 50-х років ХХ століття, були такими, що змогли відтворити місце і роль метафізики, а разом із нею і онтології до числа важливих проблем філософії [2, с. 9]. Із розквітом філософії, яка належить до постмодернізму та подібних течій виникла низка питань щодо метафілософських проблем, що в аналітичній філософії відобразилося як питання проблематизації реїстичних ідей і разом із ними тих питань, що стосуються статусу самої філософії, як спроможної відтворювати деякі з подібних питань. В цьому плані філософія Квайна виступила на захист філософських ідей, як таких, що не відрізняються від наукових. Ймовірно, що проблема онтологічних зобов'язань із цим пов'язана найбільш тісно [4, с. 90].

Квайн звертається до проблеми онтологічних зобов'язань в контексті проблематизації питань логіки, зокрема, логік більших порядків; розвиваючи питання семантики логіки та математики, філософ звертається до проблем невизначеності перекладу, а також до критики емпіричних підходів науки. В подальшому ці два шляхи наводять Квайна на думку відносного, як онтологічної відносності, так і онтологічних зобов'язань [1, с. 5-6].

Враховуючи особливості низки питань теорії дескрипцій, таких як, проблеми іменування об'єктів, а також визначення їх статусу, Квайн вдається до розгляду кола питань, що є суттєвими для вирішення статусу остенсивних визначень. (В цьому пункті з'являється питання про неможливість однозначного обґрунтування перекладу.) Далі, відома критика дистинкції *аналітичне/синтетичне* розглядається ним наступним науковим кроком до поняття онтології та її проблем. Сумнів можливості виокремлення суто *аналітичних* чи суто *синтетичних* понять змушує автора вдатися до номіналістичних питань, від яких перехід до онтологічної проблематики має прямі шляхи [1, с. 7-10].

Квайн формально визначає, що таке онтологія – це все те, що відповідає на питання *що може існувати?*, які умови покладаються на існування якоїсь речі? та *що саме існує?* і т.і., коли кожна з речей може бути визначена його максимою: *«Існувати – бути значенням змінної [в логіці предикатів]»* [2, с. 340]. Оскільки, останнє враховує можливість внутрішніх кореляцій онтологічних сутностей, а останнє проблематизуються питанням вибору коректної інтерпретації, але, враховуючи факт неможливості вибору однозначного перекладу, питання онтології переходить до необхідності з'ясування кореляцій вибору тієї чи іншої сутності в концептуальній схемі [4, с. 96-97].

Погляд на речі, або на те, що оточує нас в дійсності є лише способом розуміння реальності (=того, що оточує нас), або методом руху крізь реальність. Сама ж реальність може бути уявленою такою, якою людина забажає через те, що не існує якоїсь однієї абсолютно вірної інтерпретації. (Квайн наполягає не на тому, що не існує однієї вірної інтерпретації, а саме на тому, що ми не можемо вказати яка з-поміж інших інтерпретацій є правильною.) Концепти, в цьому випадку, є тим, що можна назвати корекцією речей або ситуацій – корелятом того, що відчувається; тобто, комплекс інтенціональних компонентів (який, ймовірно, має функціональний зв'язок із конотацією) лише моделює залежність самого сприйняття і його агентів. Таким чином, чим сильнішим є наш інструмент опису дійсності (тобто, більша наявність виразних і описових засобів наявна в такій мові), тим на більш потужну концептуальну схему відображення дійсності можна очікувати. Сила ресурсів останньої дозволяє наблизитися до вирішення питань того, чим є і які онтологічні зобов'язання ми можемо мати в тому чи іншому випадку.

Оскільки ми не можемо бути впевненими в том, в якій мірі явлення дійсності: речей та подій, було сконструйовано за допомогою концептуалізації, вважається доречним розуміти маючим невеликі шанси наближення до найбільш дійсної серед інших репрезентації реальності. Онтологія, в цьому разі, конструюється нами лише як релятивна, або така, що має тільки внутрішні залежності чи відсилання, і немає зовнішніх регуляторів. Враховуючи останнє, пошук можливих корелятів онтологічних зобов'язань може бути перенесеним із метафізичної площини, в площину, наприклад, естетики чи етики – саме в це напрям вважався таким, в якому відбувалося формування філософії мови Квайна [3].

Отже, демонструючи перехід від питань мови, зокрема, епістемологічних дистинкцій, проблем перекладу, і далі – номіналізму, Квайн розробляє онтологію із внутрішньо зорієнтованим принципом, якій потребує вияснення питань того, за якими принципами утворюється та чи інша річ в концептуальній схемі, що виступає не відображенням, а тільки корелятом бачення світу.

Література

1. Куайн У. В. О. С точки зрения логики: 9 логико-философских очерков / Пер. В. А. Ладова, В. А. Суровцева; под общ. ред. В. А. Суровцева. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 272 с.
2. Куайн У. В. О. Слово и объект. Перевод с англ. М.: Логос, Праксис, 2000. – 386 с.

3. Стролл А. Аналитическая философия: двадцатый век / пер. с англ. В. В. Целищева. Сер. Библиотека аналитической философии. – М.: Канон+ РООИ «Реабилитация», 2020. – 384 с.
4. Макеева Л. Язык, онтология и реализм. [Текст] / Л. Б. Макеева ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом. Высшей школы экономики, 2011. – 310, [2] с.

ПЕДАГОГІКА КУЛЬТУРИ БОГДАНА НАВРОЧИНСЬКОГО

Гончаренко О. А.

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна*

Богдан Наврочинський (1882–1974) – польський педагог та історик педагогіки. Вершиною творчого життя Наврочинського більшість його дослідників вважають працю «Духовне життя. Нарис філософії культури» (1947), яка є такою очевидно через те, що написана у час Другої світової війни, «перед війною [автор] написав би її по-іншому або може не написав би взагалі» (Nawroczyński 1947, S. 5). Ця праця також позначає певну межу у творчості вченого: міжвоєнний час автономного розвитку у царині педагогіки та повоєнний час змагань за власні погляди в умовах радянського панування у Польщі, яке змусило його у надзвичайному порядку перейти у 1948 році на пенсію, й лише у 1957 році він повернувся у Варшавський університет на кафедру теорії та організації шкільництва. Праця «Духовне життя. Нарис філософії культури» (1947) – ключ до розуміння філософської педагогіки науковця, якою він, як вважає сучасний дослідник польської філософії виховання Славомір Штобрин, означив загальновідому сучасності царину «філософія освіти» (Sztobryn 2012, S. 261).

Підставами філософської педагогіки Наврочинський визначав педагогіку культури, підставами якої він вважав педагогіку культури, яка виникла у Німеччині в результаті досліджень культури, здійснених Вільгельмом Дільтесом, Вільгельмом Віндельбандом та Генріхом Рікертотом. Так, зокрема, у праці «Сучасні педагогічні напрями» (1934) Наврочинський зазначив, що для педагогів культури метою виховання є власне культура: «Проте під культурою вони розуміють не тільки витворені культуральні блага, але також духовний процес, що відбувається на підставах цих благ» (Nawroczyński 1987, S. 516). У цьому процесі науковець розрізняв:

- 1) розуміння і використання готових культуральних благ;
 - 2) витворення нових культуральних благ;
 - 3) формування нових поколінь на усталеній культурі до дієвої та творчої участі у ній
- (Nawroczyński 1987, S. 516).

Культуральним життям з позицій педагогіки культури вчений визначив неперервне зусилля, спрямоване на утвердження найвищих цінностей у людських справах, а вихованням – реалізацію культури в людині, що розвивається. Тим самим Богдан Наврочинський погодився з польським і російським педагогом культури Сергієм Гессеном, що «виховання є нічим іншим, як тільки культурою індивіда» (Гессен 1995, С. 35), та німецьким педагогом культури Георгом Кершенштайнером, що «виховувати – означає поширювати культурні цінності, інакше кажучи, релігійні, наукові, мистецькі, моральні, державнополітичні ідеали, та робити їх сподвижними максимами прийдешнього покоління» (Кершенштайнер 1918, С. 17).

Автору «Сучасних педагогічних напрямів» імпонував вихід педагогіки культури за межі національної та державної педагогіки, зокрема ствердження Гессеном відповідності мети виховання цілям культури та доведення, що національного виховання як особливого виду виховання, поряд з вихованням моральним, науковим і художнім, немає й не може бути (Гессен 1995, С. 36); а також визначення Кершенштайнером метою державногромадянського виховання

здійснення моральної громадськості, що є ідеалом культурної та правової держави (Кершенштайнер 1918, С. 35).

Також Наврочинський зазначив вихід педагогіки культури за межі індивідуалістичної та соціальної педагогіки, зокрема її синтез індивідуального й соціального у вихованні на підставі ідеї німецького соціолога та філософа Фердинанда Тьоніса про спільноту як реальне та органічне життя, на відміну від ідеї суспільства як ідеального та механічного утворення (Тьоніс 2005, С. 18).

Про розвиток польським науковцем ідей педагогіки культури свідчать його філософські погляди на виховання.

У статті «Нативізм, емпіризм і педагогічний конвергізм» (1926) Наврочинський визначальним принципом у вихованні назвав конвергенцію нативізму та емпіризму, оскільки вважав, що внутрішні й зовнішні чинники не виключають один одного, а взаємно доповнюються: «У царині теорії виховання це веде до порушення меж як так званої індивідуалістичної педагогіки, так і соціальної. Теорія виховання, побудована на принципі конвергенції, буде прагнути до єдності цих двох точок зору у широкому синтезі» (Nawroczyński 1926, S. 104). Таку точку зору Богдан Наврочинський сформував під впливом поглядів німецького філософа Вільяма Штерна, який у праці «Про людську особистість» (1923) доводив, що немає такої людської риси, про яку можна було б сказати, що вона є вродженою чи набутою, оскільки кожна риса є як вроджена, так і набута, а також, що важливішим у співвідношенні внутрішніх та зовнішніх чинників є якість, а не кількість (Stern 1923, S. 100). Таку точку зору Наврочинський сформував під впливом поглядів німецького філософа Штерна, який у праці «Про людську особистість» (1923) доводив, що немає такої людської риси, про яку можна було б сказати, що вона є вродженою чи набутою, оскільки кожна риса є як вроджена, так і набута, а також, що важливішим у співвідношенні внутрішніх та зовнішніх чинників є якість, а не кількість (Stern 1923, S. 100).

Проблемі конвергенції у вихованні польський педагог присвятив окрему працю «Учень і клас. Педагогічне дослідження, пов'язане з навчанням та організацією шкільного класу» (1923), в якій він обґрунтовував тезу, що «у шкільному класі пульсує не тільки колективне життя, але також індивідуальне життя окремих учнів» (Nawroczyński 1923, S. 53), тому педагогіка повинна брати до уваги внутрішні та зовнішні чинники: «Виховання, подібно як бог Янус, має два обличчя: одним звертається до індивіда, а другим – до суспільства. Інакше кажучи, виховання, відіграючи таке важливе значення у житті людського індивіда, є одночасно соціальним процесом, без якого жодне суспільство не може ані вижити, ані розвинути» (Nawroczyński 1929a, S. 105).

У статті «Два педагогічних реалізми» (1938) вчений обґрунтував важливість у вихованні практичного та онтологічного реалізму, спростовуючи твердження, наче найвищі ідеали через свою абстрактність не відіграють жодної ролі у вихованні, а єдиними його чинниками є географічні, біологічні й деякі культурні умови. На думку науковця, «повне і глибоке виховання завжди діє за допомогою чинників реальних, але водночас було завжди спрямоване на світ найвищих цінностей» (Nawroczyński 1938, S. 26). Це означає, що піднесення добробуту, соціальні реформи, політична свобода є умовами піднесення рівня моралі та освіти, які, проте, не можуть замінити собою виховних ідеалів, тому що відмова від них загрожує безцільністю у вихованні, а, отже, втратою автономії, хаосом. Так виховання перетворюється на частину адміністративної діяльності держави, що добре «гармонізує» з тоталітарною системою, але не відповідає принципам демократії.

Питання національного виховання Наврочинський порушив у розвідці «Виховне завдання нашого покоління» (1929), яка перегується із його статтею «Проблеми національного виховання» (1929). Виховання науковець розумів як формування людей завдяки тривалому впливу на їх розуми та характери, яке «буде тим досконалішим, чим краще комусь удасться

згуртувати людей під знаменем свого ідеалу при одночасній пошані до їхньої індивідуальності» (Nawroczyński 1929a, S. 105). На відміну від біологічного процесу, який забезпечує тяглість суспільного життя, виховний процес, вважав учений, забезпечує тяглість духовного життя, тому для забезпечення тяглості людському суспільству не достатньо народжувати дітей: «їх треба ще виховувати» (Nawroczyński 1929a, S. 106). Залежно від темпу розвитку суспільства Б. Наврочинський розрізняв два типи виховання: традиціоналістський (ретроспективний) та еволюціоністський (проспективний).

Традиціоналістський тип виховання пов'язаний з повільним темпом розвитку суспільства, в якому люди, не помічаючи змін, які відбуваються довкола них і в них самих, схильні думати, що вони живуть у раз і назавжди усталеному світі на основі непорушних принципів і вічних догматів. Виховання за повільного темпу розвитку суспільства передбачає життя нових поколінь в умовах, звичних попереднім поколінням. Вихователь за такого типу виховання має на меті пристосувати вихованця до відомих згорі умов та принципів.

Еволюціоністський тип виховання пов'язаний зі швидким темпом розвитку суспільства, в якому люди не стоять на місці, а йдуть уперед, усвідомлюючи, як незмірно вони вдячні своїм предкам, але прагнуть до їх перевищення, щоб наступні покоління також були кращі, стійкіші та щасливіші за них. Виховання за швидкого темпу розвитку суспільства передбачає підготовку нового покоління до життя в умовах, невідомих попереднім поколінням. Вихователь за такого типу виховання концентрує увагу на особливостях і потребах вихованця, на розвитку його здібностей, на його індивідуальності.

Стрімкий темп розвитку суспільства у XIX столітті Наврочинський вважав викликом для виховання не тільки тому, що це вимагало конвергенції традиціоналізму та еволюціонізму у ньому, але головним чином тому, що в плинному житті людині потрібно шукати оперття для свого характеру у самій собі: «Тому що як по-іншому вона може стати самостійною?» (Nawroczyński 1929a, S. 111). Виховання за таких обставин, на думку науковця, повинно: вдвигатись у внутрішній світ вихованців, щоб здобути для своїх цілей народжуване у них почуття власної гідності разом з прагненням до свободи та незалежності; виявляти розуміння перехресних напрямів сучасного життя; виявляти багато творчості, щоб не застигти в одному шаблоні, а постійно доростати до швидкоплинних індивідуальних і суспільних потреб.

Такий філософський погляд Наврочинського на виховання ґрунтується також на його розумінні поняття народу, з-поміж різних ознак якого – власна територія, єдність раси, єдність мови, єдність релігії, спільність інтересів, довголітнє підлягання послідовному порядку – тільки спільну традицію та пам'ять про спільні поразки і перемоги, дорогі імена великих людей, які є неначе уособленням національного характеру та ідеалів, і національні пам'ятки вчений вважав необхідною його ознакою: «Тому що народ також, як говорять сучасні соціологи, є культуральною групою, головним вузлом якого є спільна культуральна традиція, яка у різних народів набуває різного відтінку» (Nawroczyński 1929b, S. 7). З цього погляду суттєвими ознаками народу як культуральної групи Б. Наврочинський також визначив: 1) здатність до перетворення чужих культуральних впливів на свою духовну власність; та 2) особливу творчість у різних царинах культурального життя. З огляду на це сенс національного виховання він вбачав «не тільки у переказі того, що вже було, але також у творенні чогось нового» (Nawroczyński 1929b, S. 8). Отже, людина найкраще розвине свою особистість тільки тоді, коли цілями виховання будуть не національні чи державні цінності, а загальнолюдські – абсолютні – цінності.

У контексті педагогіки культури цінною є теж праця Наврочинського «Шукаймо людину» (1964), в якій ідеться про необхідність гуманістичної культури у вихованні. На думку вченого, педагоги вчать дивитися на людину очима зоолога, антрополога, гігієніста, психолога, соціолога, економіста, статиста, юриста, але так вони втрачають з очей людину у тому сенсі, в якому її розуміє гуманіст, тому що саме така людина впливає на результати

навчання й виховання і що більше – є рушієм цих процесів. Науковець звертав увагу на те, що часто педагогів цікавлять більше методи навчання і виховання, аніж сама людина: «Тому вона починає зникати. Її заступають якісь фрагменти, якісь схеми. У зв'язку з цим педагогічні процеси втрачають гуманістичний і гуманізуючий характер» (Nawroczyński 1968, S. 186). Щоб завадити легковаженню особистістю у вихованні, Наврочинський запропонував поглянути на людину не тільки крізь призму таких педагогічних фактів, як навчання і виховання, а й крізь призму зустрічі: «З ким? З чим? – Перш за все з людиною, але не тільки, а також зі *справами* людини, які говорять про людину» (Nawroczyński 1968, S. 188). Це означає, що зустріч, відповідно до теорії дій та витворів, не є лише фізичним фактом, але й психічним або психофізичним фактом, а, отже, духовним фактом, який не можна організувати чи запланувати, а тільки шукати та віднайти як у самій людині, так і в її культуральних витворах, наприклад, щоденниках, письмових роботах тощо. Ідеться про те, що зустріч є культуральним фактом, можливим лише у духовному житті.

Педагогіка культури Наврочинського доводить, що педагогічні факти сягають своїм корінням реального буття, проте перебувають у світі культуральних – духовних – фактів. Такий підхід ученого до педагогіки не виключав водночас її наукового обґрунтування, яке стало можливим завдяки дослідженням тих самих філософів культури, які змінили погляд на предмет і метод гуманітарних наук, протиставляючи їхню окремішність природничим наукам. Це був контраргумент позитивістському догматизму, наче усі науки подібні до природознавства. У праці «Сучасні педагогічні напрями» (1934) Наврочинський щодо цього писав, що «наукою прокотилась хвиля нового гуманізму, несучи з собою зацікавлення людиною і культурою» (Nawroczyński 1987, S. 239).

Література

1. Гессен, С.: Основы педагогики. Введение в прикладную философию. «Школа-Пресс», Москва (1995).
2. Кершенштайнер, Г.: Що таке державногромадянське виховання. Нові виховнічі шляхи, Раштат-Київ (1918).
3. Тьоніс, Ф.: Спільнота та суспільство. Дух і Літера, Київ (2005).
4. Nawroczyński, B.: Dwa realizmy pedagogiczne. Kultura i Wychowanie. t. 6. z. 1, 14–26 (1938).
5. Nawroczyński, B.: Natywizm, empiryzm i konwergizm pedagogiczny. Przegląd Filozoficzny. t. 29. z. 1–2, 99–105 (1926).
6. Nawroczyński, B.: Szukajmy człowieka. W: Nawroczyński, B. O wychowaniu i wychowawcach. Dwanaście studiów pedagogicznych, s. 181–207. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa (1968).
7. Nawroczyński, B.: Uczeń i klasa. Zagadnienia pedagogiczne, związane z nauczaniem i organizowaniem klasy szkolnej. Skład główny w Książnicy Polskiej Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Warszawa (1923).
8. Nawroczyński, B.: Współczesne prądy pedagogiczne. W: Nawroczyński, B. Dzieła wybrane, t. I. s. 483–548. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa (1987).
9. Nawroczyński, B.: Zadania wychowawcze naszego pokolenia. W: Nawroczyński, B. Swoboda i przymus w wychowaniu. Siedem rozpraw pedagogicznych, s. 103–116. Wydawnictwo Nasza Księgarnia, Warszawa (1929a).
10. Nawroczyński, B.: Zagadnienie wychowania narodowego. Przegląd Pedagogiczny. t. XLVIII (13). z. 2, 7–8 (1929b).
11. Nawroczyński, B.: Życie duchowe. Zarys filozofii kultury. Księgarnia wydawnicza F. Pieczętkowski i SKA, Kraków-Warszawa (1947).

12. Stern, W.: Die menschliche Persönlichkeit. Johann Ambrosius Barth, Leipzig. <https://archive.org/details/b29817079/page/n5> (1923). У доступі з 21 вересня 2017.

13. Sztobryn, S.: Bogdan Nawroczyński jako historyk filozofii wychowania. W: Sztobryn, S., Wasilewski, M., Rojek, M. (red.) *Pedagogika Filozoficzna*. tom IV. *Metamorfozy filozofii wychowania. Od Antyku po Współczesność*, s. 261–267. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź (2012).

LIMIT-EXPERIENCE AND FREEDOM

Horodyska Olga

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, Ukraine

The contemporary world is presented for now as very multileveled and various and for human one it seems that there is the unlimited and easily achievable reality around him/her. However we consequently lost as the notion about real limits as the feeling and practice of real freedom. For human one to be free means to accept the underlying awareness of limited life and world. The boundaries are everywhere and human's freedom must be constituted despite and in accordance with all those limits which compose the entire human's life diversity. Long progressive development built an illusion that human is able to overcome any problems in spite of definite global challenges, continuous subtle presence of power in private life and certain crisis of traditional democratic mechanisms. Indeed in democratic society “political discussions revolve around health and subjects who are encouraged to govern themselves. Concepts such as governing, conducting and care are also highly relevant when investigating subtle, productive rather than repressive forms of power in practices of healing and care, or in small pedagogical communities and collectivities that seek well-being and tend to be based on goodwill, benevolence and free choice” [4, p. 460]. And it's useful to emphasise the last component of the contemporary life experience and human's self-realisation – free choice.

Obviously free choice as a mode of freedom which we mentioned must be understood as the underlying awareness of limited character of life and world. This awareness always conflicts with illusion of limitless many times demonstrated in frame of different cultural and social forms though there must be clearly asserted that limitless is not freedom, and we must not mix them. It is human's “omnipotence” which built an illusion of limitless although it is the issue for another research. In opposite to this freedom is the natural and deeply inherent element of human's life and experience which principally distinguishes human one of any other creatures in the world. Even if for someone there is another illusion that freedom doesn't exist yet. Famous French thinker Jean-Luc Nancy insists that freedom must be “the element or fundamental modality of being, as soon as being does not precede existence, or succeed it, but is at stake in it” [3, p. 19]. He develops his ideas of freedom experience as the only fundamental condition of human's existence: “That there is no existence, that nothing exists, or at least that no one exists, except in freedom, is the very simple proposition that philosophy not only will always have indicated or foretold, but will always have more or less clearly recognised as its own most motif and motivation, the *primum movens* of its enterprise” [Ibid.]. Freedom becomes the condition, the driving force, the basic form and the aim of human experience that is existence, life. Moreover he claimed that “ontology must become an “eleutherology” does not constitute, in this sense, a discovery” [3, p. 20]. For the record, eleutherology could be interpreted as a theory of freedom inasmuch as Eleutherios (“the liberator”) was the epithet of Dionysus (sometime Zeus) and sometime Eros, the famous rule and limit breakers in Greek tradition, and it is not a coincidence.

Nancy rightly interprets freedom as the absolute mode of any experience and the purest form of limit-experience (the concept widely investigated previously by Michel Foucault). He even specifies the notion of freedom experience: it is the experience that freedom is experience. It is the experience of

experience. But the experience of experience is nothing more than experience itself: “trying the self at the self’s border, the immediate testing of the limit which consists equally in the tearing apart of immediacy, by the limit, the passage of the limit, which passes nothing and which does not surpass itself, but which *happens*, in the sense that “*it happens*” and in the sense that “*man infinitely surpasses man*”” [3, p. 87]. And in this context Nancy’s experience of freedom entirely coincides with Foucault’s limit-experience concept. Foucault discusses limit-experience “as experiments that question the current conceptions of the boundaries of possible experience. Limit-experiences in this context mean strong, almost unlivable personal experiences” [4, p. 452]. Nancy almost echoes Foucault when describing tight knot of freedom, experience and existence. He notices that freedom of existence and existence of freedom are “the experience of having nothing given, nothing founded, the experience of owning no capital of experience, the inaugural experience of experience itself... Here (and now), existence tries itself before and beyond itself, it traces and crosses the limit of its being-thrown-into-the-world, it tests its every chance of existence... experience does not experience anything, but it experiences the *nothing* as the real that it tests and as the stroke of luck it offers” [3, p. 86]. So real human freedom deals initially with searching for own limits and therefore it is the absolute mode of limit-experience.

Nevertheless there is one more relevant issue of freedom experience interpreted as limit-experience. Free trying of oneself always leads as to the open field of possibilities as to the emptiness capable to devour, destroy any self. As there was rightly conveyed by Martin Jay “the journey of experience is a dangerous one without any assurance of home-coming, as the Latin root – *ex-periri*, which also gives us the word peril – suggests” [2, p. 166]. Thus real freedom it’s obviously comes down to the experience of experience’s difference in itself. Or rather: “experience of experience’s difference, it is the *peril* of the crossed limit that is nothing other than the limit of essence (and therefore existence), the singular outline of shared being” [3, p. 87]. As we already mentioned existence of freedom is a dangerous practice without any guarantees of not only one’s safe but not even one’s survival. Surely there are some well-known and visible forms of experience which in the process of free self searching may be evaluated as the uncrossable limits for the one who pretends to keep oneself. Foucault for example names three areas where human one loses the one’s own basis and needs to accept only some external conditions: “So that in these three areas – madness, delinquency, and sexuality I emphasized a particular aspect each time: the establishment of a certain objectivity, the development of a politics and a government of the self, and the elaboration of an ethics and a practice in regard to oneself” [1, p. 116]. It means as a rule no free experience because dangerous experience doesn’t presuppose simply defending of some external menaces. True peril is to lose oneself that is similar to death, disintegration, vanishing of the self, and there is no any insurance. Experience is “an attempt executed without reserve, given over to the *peril* of its own lack of foundation and security in this “object” of which it is nor the subject but instead the passion, exposed like the pirate (*peirates*) who freely tries his luck on the high seas” [3, p. 20]. Such strong image is appropriate here if we remember the old traditional interpretation of big water. From ancient Greece up to late Middle ages see, ocean and other big water areas were the place of death and destruction with no time and no freedom. Freedom was only in narrow human world, and being out of it meant to accept experience of death and vanishing. Surely as other travellers pirates tried their luck in far journeys and it was their free choice however they changed their known “here” for unknown “there” and became the slaves of blind space without real freedom. It was the cost of their free choice.

For the moment freedom often remains the simple possibility to do something and to act in certain manner mostly without any consequences. Such primitive sense of freedom is the basic condition of the specific human type existing for first of all not to take any responsibility for the current events nor in society neither in one’s own life. Besides human one is put into the complicated system of political relations, social rules, moral norms etc. and all these limits, on one hand, form definite limited area of life and, on other hand, this system promises long, comfortable, safe and prosperous life with no need to cross any limits. The paradox is that the result of such safe comfortable human life is existence

far from unknown uncrossable limits. Nevertheless as humans we have to remember the crucial thought of the genius philosopher set out in *Critique of Pure Reason* and try to follow it: ‘For the issue depends on freedom; and it is in the power of freedom to pass beyond any and every specified limit.’”

References

1. Foucault M. Ethics, subjectivity and truth. The essential works of Michel Foucault 1954-1984, trans. by Robert Hurley and others. Vol.1. New York: The New Press, 1997.
2. Jay M. The Limits of Limit-Experience: Bataille and Foucault. *Constellations*. No 2. 1995. P. 155-174.
3. Nancy J.-L. The experience of freedom. Stanford University press, trans. from French. Stanford: Stanford University Press, 1993.
4. Tirkkonen Sanna. What Is Experience? Foucauldian Perspectives. *Open Philosophy*. 2019. Vol. 2. P. 447–461 <https://doi.org/10.1515/opphil-2019-0032>.

CORPORATE MISSION DEVELOPMENT AS A KEY STAGE IN THE FORMATION OF CORPORATE CULTURE

Dmytrenko M. Y.

Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine, Cherkasy, Ukraine

It is a matter of common fact that corporate culture sets the formal and civilizational framework for professional activity in various organizations. Becoming a member of such an organization, a person coordinates his/her life plans and strategy with the requirements and opportunities of corporate culture. In this sense, corporate culture can be defined as a medium between the individual and the organization. Corporate mission statement is one of the most important stages in the formation of corporate culture, which helps both employees and the environment to assess the social role of the organization.

The purpose of the research is to investigate the nature of corporate mission, analyse its functions and highlight its features.

Corporate culture study is only making its first steps among domestic scholars who focus mainly on the general ideas of the phenomenon. Foreign researchers and practitioners, namely K. Albrecht, J. Conger, J. Kunde, B. Nanus, M. Whitley explore various aspects of the above problem. Many of them go into the description of a vision rather than the mission. However, we consider the term “mission” to have a much broader meaning.

We define the mission of the organization as a brief expression of the function it must perform in the society. The corporate vision is followed by the development of the mission. It is a clear idea of management about the common values (ideal) to which the organization should strive. The mission is expressed through clearly defined ideas, goals and objectives that determine the specifics of the organization. The organization’s policy is based on them. It is a detailed documented strategy for the implementation of internal and external goals. The mission statement reflects every facet of your business: the range and nature of the products you offer, pricing, quality, service, marketplace position, growth potential, use of technology, and your relationships with your customers, employees, suppliers, competitors and the community [1].

Corporate mission statement is believed to be a sign of developed entrepreneurship and a formative part of the commercial authority of the organization. In a functional sense, any organization should be aimed at developing a mission. However, this goal may not meet public needs, reflect the interests of a narrow group of people or be immoral and anti-social. In this case, it makes sense to talk

either about the lack of mission, or about the possible substitution or disguise of the real goal, that is, about double standards.

We share the idea of Hirota, Kubo, Miyajima and Hong that mission statement is a tool to articulate the management's beliefs, convictions, perspectives and approaches in regard to the firm's purpose, social responsibility and achievable inspiring goals. Thus, mission statement communicates not merely the future desirable state of a firm. Rather, it explicitly expresses the long embedded corporate identity, corporate purpose, and strategic intent in a very succinct form. [2].

Based on the literature review it can be pointed out that corporate mission performs two important functions – external and internal. The external function of the mission is to provide the subjects of the external environment with objective information about the philosophy and purpose of the organization; the means it uses in its activities; resources it owns; image it forms; morality it follows communication tools through which it interacts with partners, competitors and consumers. The internal function of the mission is to promote unity within the organization, combine the goals of the enterprise and the goals of the employees, identify employees with the organization, form a favourable internal organizational climate, and expand motivation. Mission gives meaning to the changes that are expected by people; evokes a positive virtual image of the future; corresponds to the history, culture and values of the organization, etc.

There are two approaches to developing a strategic mission: broad and narrow. A broad approach to maximizing strategic potential and flexibility defines the mission in general terms and avoids linking the company strategy to any limited range of products or services, consumer groups or management technology. The advantages of a broad approach include the achievement of strategic advantages through a wide range of products, focus on numerous market segments and consumer groups, flexibility in management. The disadvantages are the erosion of market focus and the company image, the decline in management efficiency due to organizational instability.

The narrow approach lies in an effort to strengthen the focus of the strategy and make the most efficient use of strategic resources of the company, on the contrary, concentrates the strategy on the production of a limited range of products, limited market segments, consumer groups. The narrow approach, on the one hand, avoids a number of disadvantages inherent in the broad approach, as it increases efficiency through specialization, makes more specific market and consumer orientation of the enterprise, but, on the other hand, narrows prospects only beyond specialization and reduces the flexibility of production response to the market situation, serving new customers.

Having analysed the comprehensive mission statement, we have highlighted the features a mission should have to be successful. It is due time. It reflects the socio-perspective needs of the society and meets the expectations of the majority of the population. It is formed clearly enough for all people interacting with the organization and for all members of the organization. The formulation of the mission excludes different interpretations and at the same time leaves room for creative and flexible development of the organization. The market success of the mission will be determined by the extent to which it meets national characteristics, national ideas, and people's expectations. If the development of the mission involves specifying the principles or ways of its implementation, they must also be socially promising, law-abiding and mutually beneficial. The mission indicates the features and strategic advantages of the company, the features of its philosophy, values, ethical principles, attitudes to employees, which characterize the uniqueness of the company and allow it to stand out from many others; the mission should inspire, motivate, humanize the employee and his/her work [3, p. 86-87].

Thus, mission development is a hard, time-consuming and painstaking work that requires constant coordination of the views and desires of the leaders of the organization. It is very difficult to connect this or that type of mission with a certain culture. Indirect communication is exercised through the scope and strategy of the organization. In general, for example, for hierarchical culture there are no special priorities in the choice of a mission.

In our opinion, spiritual management is doomed to become the most important tool for management in the future, because it is the only protection against the complexity of new products and the speed of market changes. To be strong, companies must be bold and innovative.

References

1. Mission Statement Entrepreneur : веб-сайт. URL: <https://www.entrepreneur.com/encyclopedia/mission-statement> (дата звернення: 10.10.2020).
2. Corporate mission, corporate policies and business outcomes: evidence from Japan : веб-сайт. URL: https://www.researchgate.net/publication/247618474_Corporate_mission_corporate_policies_and_business_outcomes_Evidence_from_Japan (дата звернення: 10.10.2020).
3. Фетискин Н.П. Социально–психологическая диагностика развития личности и малых групп. М. : Психотерапия, 2000. 490с.

ФІЛОСОФІЯ PERFORMANCE: РОЗДУМИ ПРО ПІДГРУНТЯ СУЧАСНИХ ТІЛЕСНИХ ПРАКТИК

Дольська О.О.,

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна*

Постановка проблеми. Ще на початку XX ст. переживання людини отримали статус «одномірних» (Маркузе), бо філософія зафіксувала граничну звуженість сфери чуттєвого. Сьогодні філософія підкреслює суттєві зміни при розгляді антропологічних питань [1], бо в центрі її уваги опинилися теми тілесного, емоційного, психічного, що дає можливість розширити горизонт розуміння людини. Сучасні наковці зв'язують організацію свідомості із періодом стадії Людини Емоційної. Це, за умов сучасних науково-філософських поглядів, є другою стадією розвитку людства. Її початок датують 50-100 тис. років, а кінець досить трудно і позначати, і прогнозувати. Цей процес пов'язаний із складністю якісної організації психіки людини та формування свідомості (в такому контексті робота свідомості має стати пріоритетною на фоні активності підсвідомого). Така людина (неоантроп) в науці отримала ім'я Номо Sapiens. Основними характеристиками Людини Емоційної стали: формування на основі нейронного комплексу підсвідомого комплексу свідомого; формування психіки в її сучасному вигляді; формування та розвиток цивілізації. Ця стадія передуює стадії Людини Розумної та характеризується домінуванням у повсякденному житті психіки підсвідомого над свідомістю.

Аналіз літератури. На мій погляд, аналізувати емоційну складову з урахуванням презентації тіла треба починати, спираючись на наше повсякдення, і це стане найкращим доповненням до роздумів П'ятигорського, Мамардашвілі, Щедровицького, Лакоффа, Джонсона, Каку, D. J. Chalmers та ін. про формування нашого мислення за умов розширеного розуміння значення тілесного у формуванні психіко-інтелектуального людини (нагадаю хрестоматійний вислів А. Бергсона: «Думка спочатку пов'язана з діями. Саме по формі дії був відлитий наш інтелект»). Недарма феноменологічні роздуми стали набувати такого розмаху саме у сучасні часи (я навіть не буду виписувати імена тих, хто йде в цьому напрямку, бо їх масштабна кількість вражає); філософсько-культурологічні аспекти активно посилюються медичними напрямками в дослідженні людської тілесності (К. Ясперс, В. Вернадський, Ч. Ломброзо, Ю. Г. Фролова, С.В. Алексеев та ін.); про значення тіла для античних мислителів нам нагадали представники сучасної французької історичної школи (Ж.-П. Вернан, М. Детьен, Дж. Сіссе, П. Відаль); активізувалися дослідження з питань про роль спорту не тільки як технологій тіла, але і

як світоглядної позиції (Crossley N., Gordon C, Hart G., Klein A, Schuhnan S.); особливе місце займають питання людської сексуальності (роботи Ж. Лакана, Ж. Бодріяра, В. Райха, М. Фуко, Е. Фрома, І. С. Кона та ін.); активізувалися роботи по дослідженню ролі та значення молитви, медитацій, де присутні зосередженість на собі або Абсолюті (будь-які дослідження наслідків та реакцій від релігійних молитов, медитацій йоги тощо) [2]. Особливої уваги набувають дослідження гніву, сміху, радощів (цікавою є назва книги А. Дамасіо «Ошибки Декарта: эмоция, разум и человечески мозг» (рос. переклад), який стверджує, що за емоціями стоїть тіло). Тому в центрі нашої уваги емоції та їх роль у формуванні інтелектуального, конкретно – емоції в ситуації перформансу або про роль емоційної презентації тіла із подальшим її впливом на розвиток інтелектуального людини.

Основна частина. Займаючись феноменом тілесної раціональності, я звернула увагу на феномен *performance*: описуючи, редагуючи, пояснюючи будь-які дії, пов'язані із використанням тілесних можливостей, рухів тощо, як правило використовують цей термін. Ми можемо фіксувати сам феномен *performance* у відносинах між чоловіком та дружиною, хлопцем та дівчиною, сусідами (отже в побутовій сфері), у викладанні, в театрі, в освітній практиці, бізнесі, спорті, сексі, Мас-медіа. А останні політичні виступи, дебати, обговорення? Ну ніяк без цього феномену.

Я почала досліджувати його значення і розуміння, відштовхуючись від початкового визначення *performance* – «рівень майстерності», «результативність». Однак термін має набагато більше значень. Щоб зрозуміти характер цього дійства Р. Шехнер (професор Тішевської художньої школи при Нью-Йоркському університеті, головний редактор журналу *The Drama Review*) написав надзвичайно цікаву книгу «*Performance Studies: Introduction*», в якій досліджує *performance* у масмедіа, спорті тощо. Ілюстративний матеріал величезний [3]. Свого часу я досліджувала феномен повсякдення, і маю сказати, що в останньому усі сфери уваги Р. Шехнера займають масштабну частину нашого життя (а якщо відштовхуватися від досліджень повсякдення М. де Серто, то, я б сказала, що все наше життя є реалізацією цього самого перформансу). На мій погляд, якщо ми поставимо завдання проаналізувати наші рухи у поведінці із дитиною, із жінкою/чоловіком, із керівництвом тощо, то маніпулювання тілесними рухами і наслідковими емоціями стане величезним за об'ємом предметом уваги та дослідження.

Отже, базове значення, якщо відштовхуватися від тез відомого американського науковця, будь-яка дія/перформанс виступає в якості оформлення/створення реальності (яка нам потрібна в даний час). Це процес оцінюється нами як технологія процесу розробки та створення реальності. В результаті – перед нами конструктивна діяльність і розробка знань у вигляді технологій (знання як). А саме буття, сконструйоване за таким знанням, виступає як «кінцева реальність». На думку Р. Шехнера, таке буття, може бути, як статичним, так і активним, лінійним або круговим, може розширюватися або скорочуватися, бути матеріальним або духовним. Нагадаю, за Гераклітом, в одну й ту ж річку не можна увійти двічі. Так і наші емоції, викликані тілесними техніками: однаково двічі не можна реалізувати «знання-як», тому що його реалізація (технологія) завжди буде різною. І кожний наступний перформанс передбачає подолання цієї «кінцевої реальності», створюючи все нові і нові її обрії.

Р. Шехнер ставить акцент на трьох значеннях терміну перформанс при створенні реальності: «*to perform*» означає робити щось на певному рівні, відповідно до визначення стандартом, досягти якогось успіху або результату, тобто відзначитися. Тому перше значення слова «перформанс» – це виконання, яке означає просто «зробити щось на хорошому рівні». Друге значення пов'язане із поданням. У різних видах мистецтва «*to perform*» означає показати спектакль, уявлення, танець, концерт, показати шоу, тобто це швидше «представляти», «грати роль». Однак слід звернути увагу, що в повсякденні дієслова *to perform*, *is performing* означають якусь дію, яка не просто пов'язана із поданням. Це скоріше спектакль, мета якого досягнути

певного враження. Для цього треба зробити щось з метою епатажити публіку, вразити її якимись деталями, незвичайної барвистою палітрою дій і подібними речами, тобто реалізувати «to perform» в сенсі «to show off». Отже, керування враженнями здійснюється за допомогою умінь мого тіла. Третє значення performance: тілесний досвід стає особливою дією, яка буде формувати враження, формувати розуміння реалізації знання, показувати саме знання в дії, тобто його можна позначити, як саму технологію реалізації знань. Знання реалізується раціональним шляхом, але його появу «провокує» тільки тілесний досвід, бо рух тіла, його кінетизм стає поштовхом до раціонального настрою. Тобто рухові дії сприяють реалізації «знання-як», підкреслюючи їх роль як поштовх до інтелектуального зростання. Вміле володіння тілом відкриває абсолютно нове знання (знання-як) – знання про технологію реалізації на практиці за допомогою жестів та рухів. При цьому тілесна раціональність виступає основною детермінантою в цьому процесі [3].

Наші тілесні практики (а якщо спиратися на Моса – «техніки тіла») орієнтовані на когось/щось. Перформанс існує тільки у відносинах «між», на кордоні, між чимось і чимось, коли наша мета полягає в тому, щоб показати, як зроблена якась річ. Мета такого показу – її развешествление (пробачте за русизм). Емоції від тілесних практик направлені як ззовні, так і внутрішньо. Для людини – це внутрішній ресурс і зовнішній одночасно, бо тіло вже має досвід застосування рухів та жестів. І завдання при перформансі – показати усі свої здібності. Особливого значення набуває перформанс, де є виконавець і глядачі (у бізнесі, спорті, сексі, політиці, масмедійних програмах тощо). Дії людини, звернені до глядачів, утворюють з аудиторією єдине ціле, яке можна представити у вигляді стрічки Мебіуса. Стрічка Мебіуса – це петля, поверхня або лист. Її придумав математик Мебіус, а вивчає її така математична дисципліна, як топологія. Вона досліджує загальні властивості фігур, що зберігаються при таких безперервних перетвореннях, як скручування, розтягування, стиснення, згинання та інші зміни, не пов'язані з порушенням цілісності. Дивною і неповторною особливістю такої стрічки є те, що вона має всього одну сторону і край. Стрічкою Мебіуса символізується якась інтерактивність між усіма складовими будь-яких звернень, змагань, спілкувань, комунікацій, що і призводить до її складності і цілісності. Наприклад, на політичних дебатах, спортивних змаганнях тощо цілісність загострена активністю з боку електорату, вболівальників, медіа. Не випадково відчуття перформанса посилюється саме там, де медійні засоби активні.

Сьогодні все частіше стали говорити про тіло, яке знаходиться в просторі, вчиться певним діям в показниках просторово-часового характеру і здобуває знання, завдяки своїм природньо/соціальним можливостям. Ми нагадуємо, що некласична епістемологія неможлива без урахування «знання-як», реалізованого тілесними практиками, мабуть саме тому тіло має таку найвищу оцінку для людини [5]. Говорити про такий тип знання стало можливим завдяки еволюційній епістемології, в якій мова йде про залежність пізнання від тілесної організації живого організму. Про такий тип знання говорить і конструктивістська епістемологія, в якій стверджується, що можливості пізнання і навчання не тільки залежать від можливих дій живого організму, але й виникають завдяки йому, а життєві смисли конструюються живими істотами відповідно до їх тілесної структурної організації.

Висновки. Про емоції, викликані нашими діями у ситуації перформансу, необхідно говорити як про такі, які «тягнуть» за собою інтелектуальні зрушення. Останні реалізуються в якості «знання-як». Спираючись на можливі техніки тіла, людина відтворює новий емоційний ряд, «перекачування» якого здійснюється за рахунок перформансу. Я б сказала, що перформанс в цьому виступає як механізм по створенню нових умов роботи психіки як індивідуального, так і колективного характеру. Активність підсвідомості немовби «готується» інтелектуальною «подушкою» свідомості, що, по всій видимості, підсилює роль роботи саме свідомості, а не підсвідомого. А ця теза дає нам підґрунтя для наступного висновку: за рахунок тілесних практик наші інтелектуальні можливості зростають.

Література

1. Olga Dolska, Olga Gorodiskaya, Jakov Tararoyev. Anthropological dimension of constructivism in the culture of Presence // Studia Warmińskie. Vol 56 (2019), p. 105-121. // <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/48157> (WEB OF SCIENCE).
2. Дольская О. Тело как предмет научно-философского анализа в философии XXI в. // Tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos konferencijos tezių rinkinys 2020 gegužės 21-22 d. Marijampolė ir Kaunas, Lietuva. International scientific-practical conference theory and practice: problems AND PROSPECTS BOOK OF ABSTRACTS 21st–22nd of May, 2020. Marijampole and Kaunas, Lithuania. P. 42-43. // <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/48151>.
3. Schechner R. Media editor – Sara Brady. Performance studies. An introduction. Third edition. (2013) / Richard Schechner // <http://uhimik.ru/33319/33319.pdf>.
4. Dolskaja O. Time to think about bodily rationality (the stands of the sporting events are empty!) // Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos. Mokslinių straipsnių rinkinys. Theory and practice: problems and prospects. scientific articles. Kaunas 2020. P. 37-46. // <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/48155>.
5. Дольська О.О. Тіло як цінність: шлях до тілесної раціональності в умовах кризи моралі епохи модерну // Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22 травня 2020 р. Харків: Мадрид, 2020. С. 247–251. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/46925>.

ПАРАДИГМИ ЛОГІСТИКИ

Євсєєв С.Є., Тодріна І.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури, м.Харків, Україна

У міру розвитку модерної економічної системи України значну актуальність набувають господарчі процеси, орієнтовані на задоволення різноманітних потреб ринку, побудови та розвитку ринку споживача. Ефективну реалізацію цих процесів здатні забезпечити логістичні методології, що дозволяють оптимізувати увесь ланцюг товарних поставок: від матеріально-технічного забезпечення до розподілу продукції та сервісної підтримки.

Парадигми логістики тісно пов'язані з чотирма етапами її еволюційного розвитку. До них відносять:

- аналітичну;
- технологічну (інформаційну);
- маркетингову;
- інтегральну.

Навколо цих фундаментальних парадигм сконцентрувалися західні наукові школи, групи дослідників та логістичні спільноти.

Аналітична парадигма являє собою первісний класичний підхід до логістики як теоретичної науки, яка займається проблемами управління матеріальними потоками у виробництві та обігу. Прикладом концентрації досліджень навколо аналітичної парадигми є американські університети, в яких логістика – одна з основних навчальних дисциплін.

Аналітична парадигма заснована на ґрунтовній теоретичній базі, яка використовує у дослідженнях методи і моделі теорії управління запасами, дослідження операцій, економічної кібернетики, методи математичної статистики, тощо. Характерною особливістю застосування аналітичної парадигми є побудова достатньо складної економіко-математичної моделі, яка

відображає специфіку логістичної проблеми, яка вирішується. Подібні моделі потребують великого об'єму початкової інформації і розробки складних алгоритмів прийняття рішень у логістичному управлінні, а практичне їх застосування (виходячи з визначених вище особливостей) звужується в основному до внутрішньовиробничих логістичних систем. Для більшості фірм, зацікавлених в інтегральному підході до логістичних досліджень, аналітична парадигма є незручною.

Технологічна парадигма з'явилася у 60-х років XX століття та тісно пов'язана із бурхливим розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій. Філософія даної парадигми полягає в тому, що з однієї сторони, можна сформулювати загальну проблему управління матеріальним потоком логістичного об'єкта, а з іншої – синтезувати інформаційно-комп'ютерне забезпечення вирішення проблеми.

Теоретичною основою технологічної парадигми є системний підхід, який застосовується як для моделювання самих логістичних об'єктів, так і для синтезу систем інформаційно-комп'ютерної підтримки. Основні стратегії логістичного управління полягають в тому, щоб автоматизувати тривіальні завдання та використовувати інформаційно-комп'ютерну підтримку для вирішення більш складних логістичних завдань. При цьому автоматизація усього процесу управління матеріальним потоком не є внутрішньою метою даної парадигми. Практичним прикладом використання технологічної парадигми є широко розповсюджені системи MRP (Manufacturing Requirements/Resource Planning) / DRP (Distribution Requirements/Resource Planning), які застосовуються у внутрішньо фірмовому плануванні і управлінні запасами та закупівлями матеріальних ресурсів а також постачанні кінцевої продукції споживачам.

Зазначимо, що логістичні системи, побудовані на принципах технологічної парадигми, не є достатньо гнучкими і динамічними відносно сучасних вимог розвитку ринкової економіки.

З початку 80-х років XX століття і по теперішній час у низці розвинених країн світу в процесі синтезу логістичних систем фірм часто застосовується маркетингова парадигма. Моделі, що використовують дану парадигму, мають за мету описати та пояснити відношення між логістичною системою та можливостями фірми у конкурентній боротьбі. Синтезована логістична система повинна реалізувати стратегічну мету фірми – стратегію конкуренції на ринку збуту кінцевої продукції, що потребує вирішення таких маркетингових завдань, як дослідження ринку, визначення позицій фірми на ринку, прогнозування попиту на продукцію, тощо.

Науковою базою маркетингової парадигми є переважно економічні і соціальні дисципліни (економіка підприємства, управління персоналом, системи управління якістю, маркетинг), а математичну основу складають в основному теорія ймовірностей, математична статистика.

Необхідно зазначити, що моделі, які використовують в якості основи маркетингову парадигму, є достатньо абстрактними, мають велику розмірність, багато змінних носять якісний характер, що ускладнює отримання простих аналітичних рішень.

Прикладом використання маркетингової парадигми є LRP-система (Logistics Requirements Planning) – система контролю вхідних, внутрішніх і вихідних матеріальних потоків на рівні фірми, територіально-виробничих об'єднань і макрологістичних структур. Система відома також під назвою "Supply Chain Management System" (система управління логістичним ланцюгом).

В сучасних умовах, на практиці фірми, як правило, комбінують використання трьох вище зазначених парадигм. Проте в останні роки широкого розповсюдження набула нова логістична парадигма, яку більшість дослідників називають інтегральною. З своєю суттю вона є подальшим розвитком маркетингової парадигми, враховуючи при цьому нові передумови розвитку бізнесу на сучасному етапі, до яких можна віднести наступні:

- нове розуміння механізмів ринку і логістики як стратегічного елементу у конкурентних можливостях фірми;

- нові перспективи інтеграції між логістичними партнерами, нові організаційні відносини;

- радикальні зміни у технологічних можливостях (гнучкі виробництва, інформаційно-комп'ютерні технології), які надали нові можливості контролю та управління в усіх сферах виробництва та реалізації продукції.

Прикладом застосування інтегрованої парадигми логістики є концепції JIT (just-in-time – точно у строк), TQM (Total Quality Management – загальне управління якістю), інтегровані системи дистрибуції, тощо.

На інтегральній парадигмі базувалося створення такої логістичної системи, як ISCIS (Integrated Supply Chain Information System) – інтегрованої інформаційної системи, що обслуговує логістичний канал. ISCIS реалізує інтегровану координацію логістичних систем та ланок на мікро- та макrorівнях, як по матеріальних, так і по інформаційних потоках за допомогою режиму on-line обробки інформації у телекомунікаційних мережах.

Інтегральна парадигма успішно використовується в процесі синтезу макрологістичних структур. В якості прикладу можна навести створення світової мережі центрів торгівлі (Trade Point) в рамках міжнародної програми ООН з підвищення ефективності світової торгівлі (програма UNCTAD).

ФІЛОСОФІЯ І СТРАТЕГІЯ ООРГАНІЗАЦІЙ

Євсєєв С.Є., Тодріна І.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури, м.Харків, Україна

В сучасних умовах організації (фірми) у своїй господарчій практиці прагнуть досягнути стратегічної керованості. Стратегічно керовані організації спираються на усвідомлену філософію своєї діяльності, за для втілення якої керівництво формує сукупності узгоджених між собою довгострокових цілей.

Філософія організації розглядається як сукупність змістів і цінностей існування організації, яка знаходить свій прояв у цінностях, що приймає та реалізує персонал. Цінності, у свою чергу, базуються на нормах, що регулюють діяльність організації на усіх рівнях.

Поки існує організація (фірма), вона завжди має певну філософію, незалежно від того, чи усвідомлює це керівництво компанії, чи ні. Як правило, в організації культивується система цінностей (змістів), які є найвищою цінністю для її засновників та керівництва (в чиїх руках знаходиться чисельні владні засоби підтримки елементів організаційної філософії, обраних саме ними). Інша справа, якою є філософія організації – конструктивною, творчою, перспективною для організації, або руйнівною, тупиковою.

Організація, за своєю природою є специфічним соціальним організмом. Вона, як будь який живий організм, прагне до збереження та зміцнення свого положення відносно більш крупних утворень (систем), домагаючись розширення власних можливостей у досягненні цілей.

Сенс існування успішних організацій, як правило розповсюджується за їх межі і має суттєву соціальну спрямованість, тобто підтримується суспільними потребами. Це означає, що виживають та розвиваються лише ті організації, які є затребуваними, корисними. У випадку орієнтації лише на власні корпоративні цінності, організації втрачають життєздатність під впливом конкурентних дій організацій, більш чутливих до ідеї створення суспільної корисності.

Сенс (зміст) – це дещо незмінне, фіксоване, проте ніколи не досягне до кінця, підсумок логічних операцій. Сенс однозначно є надіндивідуальним.

Розвиваючи власну філософію, усвідомлюючи сенс своєї діяльності, її цінність, організації переслідують цілком утилітарні цілі, досягнення яких, у свою чергу, дозволяє отримувати конкретні результати, що сприятимуть довгостроковому успіху.

Можна виділити наступні функції філософії організації:

- породження солідарності (змісти та цінності, які усвідомлюються та приймаються персоналом організації, узгоджують активність співробітників, формують певний резонанс у зовнішньому середовищі організації);
- створення універсальних орієнтирів у поведінці та діяльності персоналу (цінності та змісти можуть бути конкретизовані та застосовані до різноманітних практичних ситуацій, навіть нестандартних);
- породження глибинної усвідомленості діяльності кожного співробітника та організаційних одиниць (відділів, служб);
- створення впізнаваного вигляду організації у зовнішньому середовищі;
- отримання підстав для визначення обґрунтованих критеріїв в процесі наймання, атестації, мотивації і стимулювання персоналу, прийняття рішень про створення нових продуктів, управління якістю, тощо.

Філософія і стратегія розглядаються як найбільш впливові управлінські інструменти, що забезпечують довгостроковий, поступальний розвиток організації у мінливому зовнішньому середовищі. В організаціях, де філософія і стратегія усвідомлюються керівництвом, їх основні положення зафіксовані у різноманітних документах (кодекси, меморандуми) та відображені в елементах фірмового стилю, оформленні приміщень, рекламі.

Відповідно організаційні стратегії розглядаються як сукупність довгострокових цілей організації, спрямованих на втілення її філософії.

Організаціям не завжди притаманне стратегічне управління. Це суттєво відрізняє стратегії від філософії організації. Організація може бути не стратегічною, або мати стратегічне управління лише в окремих сферах діяльності. До ознак організації, яка має стратегію можна віднести:

- цільове бачення майбутнього (бажане для організації майбутнє визначене у цільових формулюваннях, які дозволяють побачити доступний для вимірювання результат діяльності);
- постановку цілей на гранично можливу для прогнозування часову перспективу;
- ритмічні витрати ресурсів в інтересах досягнення поставлених цілей.

Для формування стратегічного бачення майбутнього стану організації застосовується модель, яка включає шість провідних стратегій.

Базові стратегії організації – це стратегії продукту, просування продукту, персоналу.

Стратегія продукту розглядається як центральна, системо утворююча сукупність стратегічних цілей організації, пов'язаних із створенням продуктів та послуг, спрямованих на зовнішнє середовище. Те, що створює організація, визначає усі управлінські процеси, потребує узгодження зі стратегією виробництва усіх інших продуктів. Оптимальне прогнозування потреб зовнішнього оточення становить основу стратегічного цілевизначення та прийняття рішень у сфері стратегії продукту.

Цілі, які формує організація в межах стратегії просування продукту, спрямовані на процеси, які відбуваються з часу виробництва товару чи послуги до їх отримання кінцевим споживачем.

Стратегія персоналу будується з урахуванням специфіки продукту та прийнятих способів його просування. Основні політики, що застосовуються – це найм, кадровий моніторинг, навчання та розвиток, мотивація та стимулювання, взаємодія та контроль.

До наскрізних стратегій організації можна віднести стратегії ресурсів, конкуренції та інновацій. Стратегія ресурсів передбачає управління інформацією, часом, матеріальними ресурсами, фінансами. Зокрема, політика управління часом як організаційним ресурсом,

принципово важлива, оскільки час є єдиним ресурсом, який не можна поповнювати. Втрати в управлінні часом створюють критичні за своїм впливом ризики, компенсувати які часто неможливо.

Стратегія інформації набуває сьогодні важливого значення, оскільки володіння інформацією є провідним конкурентним чинником діяльності організації, самостійним продуктом, що постійно зростає у ціні.

Стратегія конкуренції передбачає такі види політики: інформаційна, економічна, фізична безпека, управління відповідно до стандартів діяльності конкурентів, лобіювання.

Найбільш важливо для стратегії конкуренції досягнення виразного контрасту порівняно з іншими організаціями, що діють у галузі. Успішність організації передбачає надання зовнішньому та внутрішньому середовищу унікальної користі унікальними засобами.

Основні політики стратегії інновацій – управління змінами, створення технологій змін. Організація із стратегічним управлінням, має точні стратегічні формулювання та ритмічні витрати ресурсів для досягнення стратегічних цілей.

Отже філософія і стратегії організації тісно пов'язані між собою. У філософії компанії, що гармонійно розвивається, присутні сенси, пов'язані з усіма стратегіями.

ПРЕСТИЖ ПРОФЕСІЙ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАКТИКА ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Козлова О.А.

Харківський національний університет будівництва та архітектури, м.Харків, Україна

Поняття престижу в останній час досить широко використовується як у науковому обороті так і у повсякденному житті. Так, наприклад, політики і журналісти досить часто говорять про необхідність підвищення престижу в суспільстві професії вчителя, лікаря або військовослужбовця. Мета нашої роботи – проаналізувати соціологічні та філософські погляди на поняття престиж, зокрема професійний престиж, та емпіричні дослідження феномена професійного престижу за кордоном та в Україні.

Якщо звернутися до лінгво-семантичного аналізу поняття престиж, то термін «престиж» походить від латинського слова *praestigium*, що означає ілюзію або чарівність. У французькій мові *prestige* має також прямий переклад – чарівність, зачарування, в подальшому (в німецькій мові) вже трактується як авторитет, вплив і повага. У тлумачному словнику С. І. Ожегова дається таке визначення: «престиж – вплив, повага, яким користується хтось або щось». Синонімічний ряд слова «престиж» також досить чітко передає повсякденне значення цього слова – це авторитет, авторитетність, вага, вплив, впливовість, гідність, значимість, привабливість, реноме, репутація, слава, повага.

У науковому співтоваристві з моменту виникнення поняття престижу отримало численні інтерпретації. Одні розуміли його як «суму всіх винагород, що випадають на долю даної професії», інші – як комбінацію виконуваної роботи і робочої ситуації, треті – як похідну освіти і доходів або освіти і відповідальності.

У сучасній соціології престиж професії як соціальний феномен вивчається в рамках теорії соціальної стратифікації, соціальної нерівності, соціальної структури і досить уважно під різними кутами зору розглядається в соціології професії. Дослідження престижності занять спочатку зародилися в США в рамках структурно-функціональної парадигми, але в подальшому поширилися і по всьому світу. За столітню історію вивчення цього явища було проведено близько двохсот різних досліджень з використанням різних методик, які проводять ранжирування професій і на цій основі виводять числові індекси. Серед зарубіжних соціологів ХХ в. найбільший внесок у дослідження престижу професії внесли П. Блау, М.Є. Данкан, Дж.

Каунтс, К.К. Норт, Дж. Отіс, Д.Г. Петерсон, П.К. Піне, Дж. Портер, П.Г. Россі, М. Сміт, Д. Треас, Д.Дж. Трейман, П.А. Вітт, П.К. Харт, Р.У. Ходж.

У вітчизняній соціології радянського періоду престиж професії широко і відкрито не вивчався, тому що це не відповідало офіційної державної ідеології, основний посыл якої втілювався у дитячому віршику «Все профессии - важны, все профессии - нужны!». Тобто всі професії в СРСР були значимі і необхідні для побудови безкласового комуністичного суспільства, тому їх ранжирування було неможливо. Однак окремі дослідження, що зачіпають питання престижності занять, все ж проводилися у зв'язку з професійною орієнтацією старшокласників. До їх числа можна віднести роботи В.В. Водзинської, В.Л. Оссовського, В.І. Паніотто, М.Х. Тітми, Якуби О.А. та інших. У сучасній Україні теорія та практика вивчення цього питання представлена досить мало, що відкриває широке поле для вивчення і аналізу престижу різних професій. Переважна більшість публікацій з цієї тематики з'являється на інтернет-порталах з пошуку роботи та працевлаштування або контексті профорієнтаційної роботи із старшокласниками.

У соціологічному дискурсі це поняття, як правило, розглядається як порівняльна оцінка суспільством або групою і її членами соціальної значущості різних об'єктів, явищ – їх позиції і положення в суспільстві, властивостей і характеристик, символів і знаків цих властивостей. Таким чином, престиж стає прикладним еквівалентом репутації і інтерпретується як повага до статусу, що склалася в суспільстві. На поточний момент поняття престиж стало загальнонауковою категорією, яка розглядається, з одного боку, як спосіб винагороди (заохочення) у вигляді суспільного визнання, авторитету, поваги, якими користується об'єкт в суспільстві (індивід, група, соціальний інститут), з іншого – як інтегральна оцінка, яка є результатом співвіднесення соціально значущих характеристик суб'єкта зі шкалою цінностей, що склалися в даному суспільстві.

Престиж – це соціокультурний феномен, суб'єктивний за своєю природою, так як відбивається в суспільній свідомості, але при цьому має об'єктивні підстави, що знаходять своє відображення в соціальній структурі суспільства.

Проблемно-предметне поле престижу (соціального престижу, професійного престижу) можна представити в такий спосіб:

- відображення в суспільній свідомості реального положення в системі суспільних відносин індивіда, соціально-професійної групи, трудового колективу і т. і., що характеризує той вплив, яким вони користуються в суспільстві;

- міра визнання суспільством заслуг індивіда: результат співвіднесення соціально значущих характеристик суб'єкта зі шкалою цінностей, що склалася в даній спільності;

- значимість, авторитет, повага, вплив, якими наділяються в суспільстві різні види діяльності;

- громадська оцінка положення окремої людини або соціальної (професійної) групи в соціальній системі;

- суб'єктивна оцінка соціальної пошани або репутації, пов'язана з родом занять.

Тобто, можна дійти висновку, що престиж професії пов'язаний із доходом, рівнем освіти, статусом, привабливістю професії, але не складається тільки із них. На нашу думку, престиж професії – це авторитет, повага до професії з боку суспільства, репутація професії в соціумі, її положення в ієрархії щодо інших професій в уявленнях людей.

Престижність професій як теоретичний конструкт багато в чому пов'язана з рівнем необхідної освіти і доходом, який отримують професіонали завдяки рівню довіри до своєї діяльності. У сучасному інформаційному суспільстві ми стикаємося з дещо суперечливою картиною: на перших позиціях в рейтингу престижності, як в європейських країнах і США, в Україні залишаються дохідні професії адвоката, юриста, лікаря, економіста, банкіра. У той же час сьогодні виявляється, що займатися дуже шанованою в суспільстві діяльністю з дуже

високим рівнем довіри – вчити дітей в школі – значить мати абсолютно не престижну з суспільної точки зору професію.

Тому одною з характеристик сучасного ринку праці є збіг уявлень українців про дохідні і престижні професії. Так, найприбутковіші і є найпрестижніші, при цьому вони не обов'язково повинні бути шанованими, навпаки, шанованими є самі неприбуткові види діяльності, а це, як правило, традиційні професії – лікарі, вчителі, викладачі. Потрібно сказати, що за радянських часів було навпаки. Престиж визначався не прибутковістю, а іншими факторами, наприклад, соціальною значимістю професії. Тепер же у багатьох існує думка, що якщо людина працює вчителем або інженером, то вона невдаха, яка не змогла влаштуватися у житті.

Слід зазначити, що дослідження престижу професій мали в першу чергу емпіричний характер та ґрунтувались на результатах соціологічних досліджень і центральним питання цих досліджень була методологія виміру престижу. Перше таке дослідження було проведено американським науковцем Дж. Каунтсом у 1925 році. Він запропонував 372 школярам із різних штатів розташувати 45 професій в порядку зменшення їхнього соціального статусу. Він зробив висновок, що і школярі із різних штатів, і вчителі (які долучились до опитування пізніше) однаково оцінюють престиж більшості професій. Перші місця в цьому рейтингу зайняли професії лікаря, банкіра, викладача коледжу. Також він ввів в науковий обіг поняття «social standing», яке означає вагу, репутацію, положення професії на певній щаблі ієрархії. Це поняття використовується сучасними науковцями, які досліджують рейтинг професій.

Перше репрезентативне дослідження престижу професій було здійснено в 1947 році на базі Національного центру вивчення громадської думки NORC (США) під керівництвом С.С. Норта і П. К. Хатта. Вибірка, що репрезентує населення США, склала 2920 осіб. Респондентам пропонували для кожної з 90 запропонованих професій вибрати твердження, яке найбільше відповідає вашій особистій думці щодо суспільного становища даної професії в цілому. Тверджень було п'ять: «найкраще», «хороше», «середнє», «трохи нижче середнього», «низьке». Також був передбачений варіант «не знаю», якщо респондент мав труднощі відповісти або не був знайомий з такою професією. Отримані дані переводилися в 100-бальну шкалу: «найкраще» – 100, «хороше» – 80, «середнє» – 60, «трохи нижче середнього» – 40, «низьке» – 20 балів. Потім для кожної професії вираховувався середній показник, він і виступав значенням в рейтингу престижу даної професії. Друге фундаментальне дослідження зробили в 1963 р в тому ж Національному центрі вивчення громадської думки NORC Р. Ходж, П. Сігел і П. Россі. Перша частина цієї роботи полягала в повторенні опитування Норта - Хатта, друга - в проведенні порівнянь з попередніми дослідженнями. Вибірка включала 651 респондента. Найпрестижнішими професіями, на думку американців, були - Суддя Верховного суду, лікар, фізик-ядерник, науковець. Важливо зазначити, що подібні дослідження у США стали досить регулярними і вони показали, що рейтинг професій залишався незмінним майже 60 років. Але в сучасному інформаційному суспільстві з'являються нові професії, нові класифікатори професій і нові вимоги суспільства до престижу професій. Тому актуальність подібних досліджень досить висока.

Важливий аспект аналізу престижу професії – виявлення привабливості професії. За результатами аналізу теоретичних і емпіричних досліджень можна зробити висновок, що ієрархія престижності професій відносно мінлива і залежить від:

- соціально-культурних та економічних змін, що відбуваються в суспільстві;
- домінуючої системи цінностей або панівної ідеології;
- рівня і якості життя населення;
- спрямованості соціальної політики держави;
- активності членів професійних співтовариств, результатів процесу «професіоналізації зсередини», практики взаємодії професіоналів з різними соціальними інститутами (освітою, владою, ЗМІ і т. і.).

Так, спираючись на данні з відкритих джерел (зокрема на в результаті опитування, проведеного Міжнародним кадровим порталом Head Hunter Україна) ми бачимо, що найбільш престижними українці назвали професії ІТ-спеціаліста, лікаря і підприємця (бізнесмена). А найменш престижними залишаються робочі спеціальності, професія водія та зайнятість у сфері послуг. Ситуація стає більш зрозумілою, якщо подивитися, за яким принципом респонденти визначають престижні та непрестижні професії. 77 % опитаних вважають, що головним показником престижу професії є розмір заробітної платні; на другому місці – ступінь складності й відповідальності праці (47 %); трохи більше третини (35 %) впевнені, що престиж професії визначається суспільною корисністю; ще 13% думають, що на те, чи є професія престижною, впливає тривалість необхідної освіти; кожен десятий головним складником престижних професій бачить наявність пільг.

Таким чином, можна дійти висновку, що показник престижності професій – це результат суб'єктивного сприйняття. Основним соціально-психологічним механізмом побудови ієрархії престижу професій є переломлення в свідомості індивідів соціальних уявлень про різні види діяльності, про професійні співтовариства або окремих професіоналів, які формуються в масовій свідомості протягом певного часу під впливом ряду факторів. Емпіричні дослідження доводять, що сьогодні молоде покоління обирає не професію як таку з її функціонально-змістовними аспектами і технологічним потенціалом, а намагається визначити свій майбутній статус виходячи зі своїх уявлень про професійне положення, яке отримують своє відображення в образі професії.

Соціально-професійна структура суспільства постійно перебуває в динаміці. «Світ професій мінливий і різноманітний; їх символічні кордони, що охороняються традиціями і буквою інструкцій, поступово стираються або заново перемальовуються. Одні професії пішли в минуле, інші лише зміцнюють свій статус, треті виявилися витісненими на узбіччя».

ТРАНСФОРМАЦИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19 (НА ПРИМЕРЕ КИТАЯ)

Колотова Л.В.

*Национальный аэрокосмический университет им. Н.Е. Жуковского
«Харьковский авиационный институт», Харьков, Украина*

Пандемия COVID-19 стала глобальным вызовом для всего человечества в начале XXI века. Кризис, спровоцированный данным бедствием, стал глобальным не только вследствие территориальной распространенности (в октябре 2020 года данное заболевание зафиксировано в 188 странах мира), количеству инфицированных, заболевших и погибших (соответственно, более 37 миллионов больных и более 1 миллиона умерших по данным на это же время), но и в результате последствий, затронувших все стороны социальной жизни. Ученые по всему миру уже сейчас отмечают как результат пандемии экономический спад, рост безработицы, политическую нестабильность, социальную напряженность, кризис системы образования (среднего и высшего) и здравоохранения. Вполне закономерно предположить, что столь значимые внешние факторы станут причиной изменения внутренних элементов социальной системы, например, социальных ценностей.

Закономерность (на первый взгляд) первенства китайских ученых в изучении трансформации социальных ценностей оказалась случайным совпадением, что, однако, нисколько не умаляет ни значимости полученных данных, ни их достоверности. Китай стал первой страной, где коронавирус спровоцировал пандемию, и первой страной, сумевшей справиться с ней (хотя бы с первой волной) и оценить нанесенный ущерб во всех сферах, что делает этот опыт бесценным для мирового сообщества. В рамках проведения ежегодного онлайн-исследования,

посвященного изучению социальных ценностей, в числе респондентов оказались жители Китая, попавшие в условия самоизоляции (таких оказалось порядка 2000 человек). В 2020 году исследование проводилось с 23 января по 13 марта, что позволило сделать замеры до введения карантина и после (водораздел прошел 5 февраля, по приблизительной дате перехода большинства китайских провинций в режим карантина). Таким образом, удалось зафиксировать реальные сдвиги в общественном сознании жителей Китая в разгар жесточайшего кризиса.

С распространением пандемии и расширением ее масштабов жители Китая все больше внимания стали уделять вопросам личной гигиены, соблюдению социальной дистанции и выполнению рекомендаций и инструкций по безопасности. Другими словами, самоконтроль и дисциплина стали залогом выживания и благополучия, т.е. жизненно важными ценностями.

«Нетерпимость к индивидуалистичному поведению» как критерий тесно связан с предыдущим показателем. Абстрактность формулировки в условиях пандемии имеет конкретное наполнение, а именно: доказано, что сдержать распространение COVID-19 возможно только совместными усилиями всех жителей. Следовательно, граждане, не соблюдающие меры безопасности, установленные правительством, представляют угрозу не только для себя, но и для всех окружающих. Таким образом, встает вопрос о социальной ответственности. Поэтому вполне закономерно, что терпимость к индивидуалистичному поведению резко упала после введения карантина.

Достаточно логично встраивается в систему индикаторов значимость соблюдения этикета в повседневной жизни китайцев. В то же время, следует отметить, что понятие самого этикета несколько трансформировалось под влиянием требований времени. В условиях пандемии в Китае синонимом хороших манер стало ношение маски и соблюдение социальной дистанции, а несоблюдение этих мер, соответственно, воспринимается как неуважение.

Показательно, что в условиях смертельной угрозы, свобода как абсолютная ценность становится гораздо менее значимой. Более того, она начинает восприниматься как потенциальная опасность. Достаточно провокационная формулировка утверждения «If you give people too much freedom they abuse it» («Если вы дадите людям слишком много свободы, они злоупотребляют ею») была поддержана подавляющим большинством респондентов данного исследования после введения карантина.

Следующий показатель достаточно специфичен и вряд ли станет универсальным. В ходе исследования жители Китая продемонстрировали рост уровня доверия социальным институтам (который, например, в Украине традиционно низкий), а именно: системе образования, госслужащим и китайским компаниям. Также исследователи отметили тот факт, что люди стали больше доверять друг другу. В представленном отчете построены гистограммы, демонстрирующие рост доверия по позициям «Education», «Civil servants», «Companies, originating in my country», «Ordinary people». Примечательно, что политические институты (включая государство), силовые ведомства, система здравоохранения, а также средства массовой информации здесь не упомянуты, в то время как именно они могли бы осветить реальную картину с уровнем доверия.

Полученные данные показали, что пандемия стала прекрасной возможностью для создания благоприятного имиджа и получения общественного признания. Китайцы выделили здесь две профессиональные группы: врачи и филантропы. Медики, рискуя жизнью ради спасения больных, абсолютно заслуженно пользуются уважением, которое в кризисные периоды возрастает экспоненциально. А вот персоны, обладающие финансовым могуществом, нечасто пользуются народной любовью и уважением, скорее воспринимаются рядовыми гражданами негативно. Активная помощь населению в условиях пандемии (спонсирование бесплатного тестирования, масок, разработка вакцины, помощь другим странам и т.д.) дает возможность преодолеть предубеждение и заработать благотворительной деятельностью

признание соотечественников. Так, в Китае, личность Джека Ма – миллиардера и филантропа – стала поистине легендарной за время пандемии.

Уже сейчас очевидно, что последствия пандемии COVID-19 станут долгосрочными. По мнению ряда ученых данный кризис знаменует собой конец целой эпохи и возникновение новой цивилизации, опирающейся на обновленную экономику, кардинально перестроенные системы образования и здравоохранения. Уже не в первый раз человечество сталкивается с негативными последствиями глобализации. И, как оказалось, есть вещи страшнее экономического кризиса. Но, если вирус действует одинаково на биологические организмы, то социальные последствия могут быть не столь схожими, поскольку будут определяться, в том числе, национальными особенностями (национальными чертами характера, традициями, религиозными установками, образом жизни и т.д.). Представляет несомненный научный и практический интерес проведение подобного исследования в Украине, в других странах Европы и мира, и сравнение полученных результатов с китайскими. Представленное исследование поставило массу вопросов о том, станет ли модель изменения ценностей в китайском обществе универсальной для мирового сообщества, насколько она будет устойчивой и эволюционируют ли зафиксированные ценностные сдвиги в социальные тренды в дальнейшем? Ответы на них позволят адаптироваться в новых условиях властям и бизнесу, всем социальным институтам и организациям.

Пока же можно отметить, что данные, полученные китайскими учеными, внушают оптимизм. По их мнению, сегодняшняя пандемия приведет к росту коллективистских ценностей во всем мире. Только коллективные действия могут сдержать распространение вируса COVID-19. Возможно, именно эта угроза станет поводом для человечества собраться, самоорганизоваться, проявить все лучшее, что выработала человеческая культура и вновь сделать востребованными такие ценности как организованность, дисциплина, социальная ответственность, милосердие, взаимовыручка, бескорыстная помощь. Человечество в XXI веке встречает масса вызовов, противостоять которым возможно только сообща, всем глобальным миром.

Список литературы

1. Социальные последствия пандемии COVID-19 и инклюзивность. [Электронный ресурс]. // Режим доступа: <https://ach.gov.ru/upload/pdf/Covid-19-inclusion.pdf>.
2. Не ковидная участь: как пандемия влияет на социальные ценности. Опыт изучения Китая. [Электронный ресурс]. // Режим доступа: <https://magna-tech.org/news/ne-kovidnaya-uchast-kak-pandemiya-vliyaet-na-sotsialnye-tsennosti-opyt-izucheniya-kitaya/>.
3. Образование: от закрытия учебных заведений до возобновления их работы [Электронный ресурс]. // Режим доступа: <https://ru.unesco.org/covid19/educationresponse>.
4. COVID-19 и Высшее образование: Отучиться от прежних навыков ради создания системы образования на будущее. [Электронный ресурс]. // Режим доступа: <https://www.un.org/ru/85374>.

РИЗИКИ І НЕБЕЗПЕКИ СВІТУ БЕЗ ФІЛОСОФІЇ

Корабльова Н.С.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У День філософії, мабуть, є потреба у рефлексіях стосовно власного академічного досвіду викладача і тих феноменів колонізації життєвого світу, який розгортається довкола: бажаних «фреймів війни» (Джудіт Батлер), «виборів», «коронавірусу», Громадянського суспільства, яке намагається формуватися, тобто тих режимів сприйняття означених феноменів, які провокують появу нових концептів для теоретичного оснащення суспільства стурбованого

пошуком абсолютного телосу національної громадянської єдності, здатності протистояти пропаганді, розрахованій на «широкі маси трудівників». Це стимулює професійну роботу у тій логіці патернів соціального життя, яке довкола [2]. Розгортатися у професії, значить виконувати ролі: викладача, громадянина, науковця, вдаючись до філософської рефлексії «залученого життя». Але на відміну від викладання, де – рефлексія постфактум, громадянська позиція людини інтелектуальної професії потребує продукування концептів, які б впливали на правила гри, замикаючи академічний досвід з запитами на зміни. У цій дузі перетину смислів філософом генерується нова реальність, про що завважив Зігмунд Бауман, стверджуючи, що поняття глобалізація, ідентичність тощо продукуються філософами, а потім «під них» підлаштовують життя. Надзвичайно самовпевнено, але, дійсно, філософ здатний розмічати реальність, означати точки референції, змінювати кодифікацію на іншу, реалізуючи волю до публічності. При цьому ним рухає ілюзія, що усі цього потребують, але це його капітал – здатність продукувати концепти [11]. Фалес першим відкрив ту істину, що суспільство потребує такої галузі виробництва, як «виробництво» ідей, чим і почали займатися філософи, особи з певним філософським беграудом, які володіють філософським словом, здатні провокувати спів-мислення, спів-знання. Сучасний філософський досвід включився в новий режим думки через виклики, кризи, жахи, у які провалюється довколишній світ. Р. Ранс'єр зазначав, що політика з'являється тоді, коли в політичне поле залучаються «неучастные». Аналогічно філософія стає частиною життєвого світу, коли перетворюється на практичну філософію, стає тим гедзем (Сократ), шершнем, який жалить, порушує спокій, залучаючи до пошуків істини, яка стає безкінечним рухом філософування на шляху до комунікації між мислячими людьми у проясненні ситуації і самих себе. Хто філософує, той слухає і чує людей, спрямовує свою волю на спільноту, пов'язує свою долю з долею людського буття у світі. Отже філософія – це не просто визнання, вона у постійній боротьбі за самоствердження [7].

Розмірковуючи над долею філософії у сучасному світі, скористаюсь технологією аргументації запозиченою у реформаторського богослова Джеймса Сміта, професора філософії в Коледжі Кальвіна (Мічиган, США), який у книзі «Церква і постмодернізм: як знайти місце в церкві Ліотару, Фуко і Дерріда?» розглядає вплив постмодерністської думки на християнську церкву. Основна ідея – зробити «Несвяту трійцю» (постмодерністів) своїм союзником. Кожному з «Несвятої трійці» Сміт присвячує окремий розділ, на його початку (для ілюстрації думки, Сміт розповідає про художній фільм, який, як він вважає, найкращим чином ілюструє ідею (Сміт формулює цю ідею, спростовує помилкові і поверхневі уявлення про неї) і зазначає, який вплив повинна мати ця ідея на християнську церкву доби постмодернізму (до речі усі ці фільми я переглянуло онлайн).

Скористаюсь і я фільмом, переглянути який мені підказали студенти, назвавши його сленговим словом «трешевий» – «Філософи: урок виживання» (США, Індонезія), режисер – Джон Хаддлс. Сюжет і задумка з серії «простіше не буває». Групі студентів коледжу в Джакарті викладач філософії замість випускного іспиту пропонує провести цікавий експеримент – катастрофу, яку можна перечекати в бункері. Інтрига у тому, що студентів 20, а в бункері 10 місць, попередньо кожен учасник експерименту витяг папірець, на якому написана його спеціальність. Застосувавши логіку, керуючись установкою, що у майбутнє треба взяти лише ті спеціальності, які допоможуть цивілізації відновитись, треба вирішити, хто вартий вижити (потрапить в бункер), а хто помре. Зрозуміло, що філософ, гравець на арфі, поет до таких не віднесені, але... Цікавими і аналогічними оцінкам моїх студентів були і «лайки» на цей фільм: «Ця пародія, напевне, тільки лежала біля підручника з філософії»; «Навіть гейхрень примудрилися вставити»; «Цікаву філософську ідею спустили в унітаз»; «Якщо в цьому класі дійсно кращі студенти, то наш світ приречений і без цивілізаційних катастроф» тощо.

Як бачимо, досить влучні означники, але це не арт-хаусне кіно, бо воно стимулює думку, його рефрен – логос чи патос. Вчитель Ерік, маючи і особистий інтерес через зв'язок з однією зі

студенток, як викладач філософії, апелюючи до логіки, рефлексії, дискурсивності, намагається вплинути не стільки на логіку студентів, скільки на афективні режими їх світовідчуття. Тут, як зазначають філософи, ми наштовхуємося на подвійну герменевтику: перший рівень інтерпретації – психологічна обумовленість студентського досвіду цінностями їх життєвого світу і другий – «участне мислення» (М. Бахтін), тобто таке мислення, яке задіяне у смисловому конституванні вчинку. Можливість задіяти при аналізі феноменолого-герменевтичну традицію (Гайдеггер, Гадамер) дозволить вести мову про живу історичність (В. Дільтей) як по відношенню до цивілізації, яка має вижити, так і по відношенню до суб'єктивності (особи студентів). Саме філософія здатна відстежити смислову траєкторію, як афекти стимулюють вчинки, демонструють обумовленість афективних режимів мотивацією, транслують ціннісну установку і виконують обумовлену функцію [3]. Афект є парадигматичним об'єктом біовлади і контролю. У підсумку – механізми влади (викладач виступає у цій ролі), викликають супротив у людей здатних до розмірковування і аналізу, їх намагання підтримувати бажані настрої в спільноті відповідно вмотивовані [7].

Філософський аналіз емоційної налаштованості розуму в конституванні суб'єктивності (Гусерль і версії феноменології) є предметом феноменологічного відгалудження філософії, здатної виявити укоріненість емоцій і афектів в структурі мотивації особи, яка проживаючи історичність (Дільтей) потрапляє в ситуацію, яка спонукає до аналізу і рефлексії комунікативного досвіду співтовариства [9].

Цим інтелектуальним тропом я скористалась, щоб зрозуміти те, як філософська думка може бути обумовлена афективно, може не співпадати з пануючими в спільноті афективними режимами і емоційними диспозиціями. Рефлексія може мати інше емоційне походження і афективно бути обумовленою ціннісною життєвою установкою людини здатної на вчинок. Герой Чіпс надав перевагу кохання перед життям. Хоча вчитель увесь час закликав керуватись логікою, у екстремальних ситуаціях пов'язувались логос з патосом і, як «лайкнув» один з переглядачів фільму: «Люди з розумним виглядом творять «лютую дичь». Цей мисленнєвий експеримент в рамках мисленнєвого експеримента довів, що «бути розумнішим не головне» (ще один «лайк»), бо бувають ситуації, коли треба вирішувати серцем, а не логікою, бо у логіки є межа. Як завважив один з героїв, є такі, які прекрасно живуть без філософії, «заштовхують чіпси в шлунок» і ніщо інше їх не турбує. При цьому акцентується функціональна похідна змісту філософського знання від спільноти.

Коли філософія постає компендіумом людської мудрості, вона активізує свої зусилля при розв'язанні будь-якого нестандартного завдання, змінюючи стратегію підходу до проблеми, допомагаючи «живій свідомості» орієнтуватись у «життєвому світі», стимулює і конфігурує акти свідомості при конституванні життєвих стратегій і проектів «турботи про себе». Через структурування душі (Платон) людина здатна підняти до «сонця істини» (інтерпретація платонівського міфу про «Печеру» М. Гайдеггером) чи «впасти в агресивність» консюмеристичної ідеології, «естетизувати себе» у акті «турботи про себе» (М. Фуко) чи домагатись Преображення (Г.Сковорода), трансгресувати між «мати» і «бути» (Е. Фромм) чи філософувати у безкінечній боротьбі за буття і себе у ньому, відвойовуючи власні клаптики у просторі буття. Варто згадати античних греків, які першими почали навчати технологіям життєтворчості, познайомивши з ними людство: спочатку європейське, а тепер і світове. Можливим це стало завдяки винайденій здатності до рефлексії, подвійності якої у тому, що, з одного боку – це особистісний досвід, а з іншого – наука філософія, яка дозволяє йти шляхом пізнання, наповнюючи категорії відповідним змістом. Так, категорія «Світ без філософії» – це пусте поняття (Ніщо), яке ще треба наповнити, перемагаючи ворогів філософії.

Перший ворог – життєвий інстинкт, який непрозорий для самого себе, він боїться погляду всередину себе. Як зазначав Сковорода, не у кожного вистачить сміливості зазирнути у ці «серцеві печери», щоб «дістатися самого дна», але якщо вистачить – то можна побачити ціну

власного життя, здійснити вибір себе, запалити «муки сум'яття». Важке завдання, тому і ненависть до рефлексії, яка спонукає до таких експериментів з власною долею. Отже, філософія дозволяє світ замкнути на себе (Сковорода «Кільце»), через рефлексію стати людиною присутньою у цьому світі. Сковорода радить: «учись збирати розкидані думки свої і повертати їх у середину себе, пізнаєш себе, пізнаєш усе, а не пізнаєш себе – ходитимеш у темряві і боїтимешся там, де страху й не було. Пізнати себе вповні, пізнати й здружитись із собою – се невід'ємний світ, правдешнє щастя і досконала мудрість...» («Кільце»). Сковорода як український Сократ застосовував метод маевтики, ведучи діалоги з «подорожніми», своїми друзями і учнями. Ідеї, запозичені з філософських праць, прочитаних ним, використовували як аргумент у суперечках, що піднімало ці буденні бесіди на рівень високого філософського напруження у практиці філософування, слугувало поштовхом для пошуку нових моделей життєтворчості слухачами та учасниками діалогів, стимулювало естетизацію (Фуко), інтелектуалізацію себе через філософські вправи, зміни себе (заклик Слотердайка «Ти мусиш змінити своє життя»). У такої особи формується здатність до супротиву сучасним технологіям перетворення людини на істоту з дресированою розумністю, якою легше маніпулювати, у якій зацікавлена Паноптична влада розлита у політичному полі сучасності (М.Фуко). Вороги і ті, що не знають філософії, чи вчилися їй «понемногу, чому-нибудь, да как-нибудь» («Свгеній Онегін» Пушкіна), тому і звинувачують філософію у «пустопорожній балаканині від якої не має користі», з радістю встромляючи їй «ніж у спину» [6].

Наступна проблема – здатність до філософії. За Платоном, вона є лише у обраних та і їм треба довго навчатися, щоб стати філософом. Недаремне Піфагор назвав себе не філософом (мудрецем), а шукачем, любителем мудрості. Подібної думки дотримувалася і Плотін, вважаючи філософів людьми обраними для особливого життя. Аналогічних поглядів дотримувалася Бенедикт Спіноза. Філософія як любомудріє існувала і у нашій вітчизняній традиції у Сковороди, Києво-Могилянській академії. Сучасній філософії імпонує позиція Канта, що кожен здатний оволодіти філософією. Є точка зору Р. Коллінза («Соціологія філософій: глобальна теорія інтелектуальної зміни»), що ті, кого вважають філософами, насправді виявились в потрібний час в потрібному місці, у вузлі інтелектуальної мережі і вдало артикулювали ідеї, які циркулювали у спільноті, отримавши визнання ідей і себе, бо «комунікативний процес створює мисленників в якості своїх вузлів».

Студент – особа, яка здійснює суто філософський вибір і оволодіває філософією у її дисциплінарних репрезентаціях, представлених вузівською програмою, яка має свої особливості і коди, здатні перетворюватися із закритих у відкриті і навпаки. Практична філософія необхідна для досягнення істини, за допомогою якої людина здійснює перетворення в собі, етика турботи про себе пов'язується з модною сьогодні *проблемою ідентичності*, яка стає центральною в моральній рефлексії особи. Вона позбавлена категоричних імперативів і тому дає надію будь-кому, а не лише обраним, турбуватися про себе, дозволяє людині певним чином дистанціюватися від соціуму, запобігає редукуванню власної моральної неспроможності до життєвих обставин, формуючи відповідальність перед собою. Оволодіти цим можна через філософську освіту, що дозволяє змінювати буття.

Філософія, а відтак і філософська освіта періодично переживали кризи і це не нове. Новим є те, що сьогодні все отримує конотації ризикового і вимагає вміння виходити з криз, відповідаючи на виклики часу, бо вони несуть не тільки загрози, а й позитивний потенціал. Щодо джерела віковічних запитань людського духу (Кримський) про смисли і коди історії, то виробляючи духовні продукти на ринок сучасного суспільства споживання, філософ потрапляє у жорсткі лещата конкуренції як продукувач концептів [4]. У такій ситуації філософський концепт виступає як уявлення про товар, подія як презентація цього товару (аналогічно товарам модних марок). І це той квазіринок з його домінантами конкурентної спроможності концептів в залежності від попиту на певні ідеї [11]. Чи можна віднести філософську освіту до сектору

«престижного споживання»? З огляду на те, що рентабельність філософії не вимірюється грошима, експлуатується її ідеологічна, міфотворча складова. Це доля не лише філософії, а й тих цінностей, які випрацювані її рефлексіями в історії європейської цивілізації. Сучасна ситуація, коли домінує «ситуйований розум», ініційований феноменологією, розум інструментальний (Ю. Габермас), розум цинічний (П. Слотердайк), головним способом буття філософії в культурі (аналогічно античній Греції) стає діалог міфу і логосу, але міф – політичний, а логос – не об'єктивний закон, чітке, сперте на послідовну думку знання, оформлене в слові, а логос сервісний, прислугуючий (У. Бек).

Філософські запити можуть міститися в релігії, художній літературі, живописі, кіно, екранних мистецтвах, так як запитальність властива не тільки філософії, запитальним є статус сучасного інтелекту. Існування філософських ідей в нефілософських формах культури свідчить про постійну потребу людини і суспільства осмислювати межові підстави свого буття. Але чи можуть вони замінити філософську рефлексію? Ні. На філософію можна покласти завдання використання енергії рефлексії у «мирних цілях» – продукування ідей і концептів, які б облагороджували суспільство. Філософська освіта – це і окуляри, що покращують зір у суспільстві «прозорості зла» (Ж. Бодрійар), яке страждає алергією на себе.

Сучасний університет переважно готує «технічно компетентних варварів», як зауважила Лі Бенніх-Бьоркман, професор кафедри політичних наук та управління Університету Уппсали зі Швеції [10]. Проблема глобального навчання та виховання шукає місце для філософії у сучасних «світових суспільствах», створюючи можливості для інкультурної філософії як співіснування різних філософських проєктів, «озвучених» національними мовами [5], які не тільки конкурують один з одним, але й підтримують світовий порядок на засадах демократії, є запобіжником становлення «постмодерного рабства», бо цінність філософії як підвалини європейської цивілізації означила Ліга Європи саме за маніфестування ідеї свободи.

Філософія може стати запобіжником «постмодерного рабства» за умови отримання молодою людиною пристойної освіти, яка дозволяє розкрити талант «сродної праці» (Сковорода), сформувати почуття власної гідності і плюс сучасна фахова освіта. Від такого фахівця можна очікувати відповідальної свободи, сприяння у конституюванні суспільства, яке реалізує цей принцип. Тому треба розрізнати освіту і підготовку кадрів. Це майже варварство, що освіта замінилась простою підготовкою кадрів. Студенти не знають куди і нащо їх навчають цьому. Кому вигідне таке становище? Професор Віденського університету Штадлер, виступаючи в Харківському педагогічному університеті, навів приклад, що багато років тому у Віденському університеті ввели норму, що кожен з випускників повинен був 2–3 роки обов'язково вивчати філософію, щоб хоча б раз у житті вияснити для себе – у чому сутність людини і для чого потрібна здатність до рефлексії.

Філософії властивий режим чутливості до тих базових величин, які утворюють середовище філософського життя, це – гуманітарні дисципліни, що утворюють блоки з певною методологічною базою, фундованою філософією. Раніше панувала Західна філософська думка, сьогодні фіксуємо не лише терористичні атаки в Європейському географічному просторі, а й атаки «мультикультуралізму з фокусом на Азію, Африку, Південну Америку» [8]. Усе це, як свідчить американський філософ Аллан Блум, «доводить до безладдя і занепаду систематичну університетську освіту» (*The Closing of the American Mind*). Необхідний контроль за системами цінностей, а не за окремими особами, бо суспільство визначає спільне життя, воно структурується зовнішніми інтересами, а філософська теорія – бар'єр на шляху до несвободи, щеплення проти її спокус.

Академічні свободи не привілей, а засіб існування інноваційного мислення, можливість знаходити проблеми і їх рішення. Університетський менеджмент та викладачі працюють а умовах фінансового тиску, що робить свободу проблематичною, а без неї вмирає ідея університету. В інтерв'ю з Лі Бенніх-Бьоркман, професором кафедри політичних наук та

управління Університету Уппсали (Швеція) Сергія Курбатова, шведка визначила академічну свободу як ситуацію, коли «особисто ти визнаєш проблеми, які намагаєшся вирішити». Серед недоліків української освіти назвала протиріччя між високим рівнем професійної підготовки викладачів та надмірною ієрархічністю та бюрократизацією системи вищої освіти. Лі Бенніх-Бьоркман подобається, що між нашими викладачами та студентами часто існують теплі міжособистісні стосунки, що важко уявити в Швеції. Професорка вважає, що це позитивно впливає на виховання та розвиток особистості у студентів [10].

Здатність формувати народ (Фіхте «Промови до німецької нації»), є місією філософії, однією з її чеснот. Народ тоді культивується як цінність, як спільнота, коли уособлює дух, здатний творити націю. Підживлювачем духу і стимулятором рефлексій щодо реалізації ідеї нації є філософія, особливо академічна, бо як би не підкреслювали практичну корисність філософії, її цінність у теоріях, філософія не рентабельна, не монітаризується і у цьому її пафос і призначення.

Література

1. Апель К.-О. Трансформация философии. Пер. С нем. / Перевод В. Куренной, Б. Скуратов. – М.: «Логос», 2001. – 344 с.
2. Бадью А. Теория субъекта (Пер. С франц. М. Ф. Гербовицкой). Образовательное животное: субъект между знанием и истиной. Политики субъективации в университете: образовательное событие. Под ред. Д. Ю. Короля, М. А. Гусаковского – Мн.: Центр БГУ, 2008. – с. 146 – 172 с.
3. Делёз Ж., Гваттари Ф., Что такое философия?: Пер. С франц. – М., СПб.: Ин-т экспериментальной социологии; АЛЕТЕЙЯ, 1998. – 288 с.
4. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. Під ред. Барбари Кассен. – К.: Дух і літера, 2009. – 576 с.
5. Култаєва Марія Філософія: життя після смерті. Німецький погляд на пост болонські реалії.// Філософська думка, 2011, №2. – С. 70–84.
6. Мор Георг. Чи потребують сучасні суспільства орієнтацій і чи може їх надати філософія.// Філософська думка, 2010, №2. – С. 68–83.
7. Мультикультуралізм як теоретична та практична проблема: орієнтири для освіти. Круглий стіл в редакції журналу «Філософія освіти» //Філософія освіти № 1 – 2 (10). 2017. – С. 6–28.
8. Ницше Ф. Почему я так мудр.// Ницше Ф. Сочинения в 2-х т. Т.2//Пер. С нем. – М.: Мысль, 1990.
9. Філософія освіти, 2013. №2 (13). – С. 58–63.
10. Пикетти Томас. Капитал в XXI веке. Москва: Ad Marginem. 2015. – 529 с.

ЗМІНИ У ФІЛОСОФІЇ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ ЕНЕРГЕТИКА ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Коростильов Г.Л.

***Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна***

У розвитку науки можна виділити такі періоди, коли змінювалися усі компоненти її складових. Зміни наукових картин світу супроводжувалися корінними змінами нормативних структур досліджень, а також філософських підстав науки. Ці періоди правомірно розглядати як глобальні революції, які змінювали тип наукової раціональності і все, що впливало на науково-технічні трансформації [1].

В середині ХХ ст. стався переворот в дослідженнях науково-технічного характеру, він отримав назву друга науково-технічна революція, в результаті якої відбулася трансформація індустріального суспільства в постіндустріальне. Саме в цей час можна позначити, як процес зрощення науки і техніки в єдину систему. Сьогодні значення науково-технічної революції пов'язують із винаходами та впровадженням таких технічних та технологічних досягнень, які викликають якісні зміни, як у виробництві, так і в освітній практиці. Про це пишуть відомі дослідники сучасного суспільства (Арон, Белл, Кастальс, Тоффлер та ін.).

Ми зосередимо нашу увагу на освітніх змінах і розглянемо філософію викладання дисципліни «Енергетика» для підготовки військового фахівця. На думку О. Дольської, в освіті завжди були свої наголоси у формуванні змістовної складової будь-якої дисципліни [2]. Ми згодні із цією тезою і зробимо порівняльний аналіз цього предмету за останні роки, щоб проаналізувати і логіку розвитку змісту дисципліни, і характер його оформлення.

Розглянемо в цілому змістовний характер дисципліни «Енергетика» в період СРСР до теперешнього часу. Це період трьох (в основному) підручників із домінуванням філософське-ідеологічних гасел. Взагалі сам навчальний процес був направлений на боротьбу із світовою капіталістичною системою із присмаком заполітизованого дихання. Призма ідеології могла спотворювати й такий, на перший погляд, неполітизований феномен, як змістовна складова дисципліни. Тому кожен підручник починався із вступу, де проводилася головна теза: «лампочка Ілліча» – це результат та досягнення роботи комуністичної партії [3].

Наприкінці ХХ ст. починає ми бачимо різкі зміни відносно і організації змісту, і в методології викладання. Порівнюючи стару систему і викладання, і її змістовного наповнення можна сказати, що за останні часи сформувалися різні школи [4]. А науково-технічна революція «змусила» орієнтується на новий формат змісту дисципліни. Сучасні школи за своєю ідеологією направлені на формування суто технічної школи із елементами удосконалення технологічного характеру. Кожна школа формується певними підставами, а саме: підґрунтя залежить від того, на яку елементну базу систем АСУ вони орієнтуються (полу провідникову чи мікросхему). Паралельно більше уваги приділяється комп'ютерному управлінню, автоматичним системам управління (АСУ) процесами генерації та перетворення електричного струму. Військовий фахівецький (статус якого – оператор енергетичних систем) становиться спостерігачем процесів, якими керує система АСУ. Сучасний фахівець втручається в процес генерації електричної енергії тільки в аварійних випадках. Тому, основний напрямок при підготовці військових енергетиків є не тільки вивчення фізики процесів генерації, як було раніше, але й активізація знань із автоматизації з наголосом на автоматизованому контролі [5].

Висновки. Ми спостерігаємо суттєві зміни у змістовній складовій дисципліни «Енергетика», мова йде, перш за все, про методологію викладання. Необхідно також додати, що і в старій системі навчання, і в новій є свої плюси та мінуси. Досить конструктивною стає відмова від такого важеля в освіті, як політизований контекст саме відносно «енергетичних» проблем суто вузького дисциплінарного характеру.

Література

1. Дольская О. А. Формирование нового дискурса техники в условиях перехода от техногенной цивилизации к антропогенной // <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/3805>.
2. Дольская О. А. Трансформации рациональности в современном образовании // <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/4847>.
3. Енергетика військових установок. Підручник. – Москва: Воєніздат, Академія ім. Жуковського, 1954.

4. Енергетичне забезпечення авіації. Підручник. – Вороніж: ВВАІУ, 1985.
5. Енергозабезпечення авіації. Техніка аеропортів. – Харків: Вид-во ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2020. Ч.1.

НУЖЕН ЛИ НАМ СЕГОДНЯ «ДУХОВНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ»?

Кравчик Антон
г. Хайфа, Израиль

Что такое духовность? Все проблемы общества, в конечном счете, упираются именно в образ духовности, который господствует в обществе. Почему сегодня духовность потеряла свое социально-культурное значение? Почему разговор о духовности сегодня кажется насмешкой и издевательством над страданиями обездоленных людей? С самого начала необходимо развести такие понятия как религия и духовность. «*Духовность и религия* коренятся в измерениях реальности, выходящих за грань строго эмпирически воспринимаемого, материального мира. Термин *религия* подходит для обозначения многих кодифицированных, институционализированных и ритуализированных проявлений общественных связей людей с Высшим. *Духовность* – это глубокое чувство принадлежности, целостности, соединенности и открытости бесконечному». Духовность значительно шире, чем религиозность. Религия – это социальный институт, сфера человеческой деятельности, которая предполагает веру в сверхъестественное существо и в то, что людям следует устанавливать личное отношение с этим существом или существами; определенные ритуалы и верования, которые санкционированы сверхъестественной реальностью; разделение жизни на священное и мирское; веру в то, что сверхъестественный мир сообщает о себе посредством человеческих посланников; попытку привести жизнь в гармонию со сверхъестественными замыслами; веру в то, что данное в откровении превосходит другие человеческие усилия понять мир; практику создания общества единоверцев. *Религия* – это система символов, которая работает на поддержание сильных, обширных и долговременных настроений и мотиваций, формулируя концепции общего порядка существования и облекая эти концепции такой аурой фактичности, что настроения и мотивации кажутся на редкость реалистичными. *Духовность* – это внутренний опыт индивида, когда он переживает Запредельное, о чем свидетельствует воздействие этого опыта на его поведение и индивид активно пытается привести свою жизнь в гармонию с запредельным. *Духовность* – это процесс, с помощью которого индивиды приходят к пониманию важности ориентации своей жизни на что-то нематериальное, что находится вне или больше их самих, который предполагает признание высшей силы или Духа и, по меньшей мере, некоторую зависимость от нее или от Него. По своей сущности *духовность* включает в себя все убеждения и действия, с помощью которых люди пытаются соотнести свою жизнь с Богом, или божественным бытием, или некоторой другой концепцией трансцендентной реальности. Существует ли духовность за пределами религии? Вышла ли духовность за пределы церковных стен? Именно позитивный ответ на эти вопросы постарался обосновать в своей книге американский психолог Р.Эммонс. В 1999 г. вышла известная книга Роберта Эммонса «Психология высших устремлений», где автор впервые попытался ответить на эти вопросы с позиции психологии личности. Эммонс исходит из определения веры как «предельной заинтересованности (захваченности, включенности, устремленности) всей целостной экзистенции (сфера существования) личности», данного известным экзистенциальным теологом Паулем Тиллихом. В такое определение попадает не только религиозная вера с ее обрядоверием и ритуальностью, но и любая интегративная деятельность человеческого духа. Эммонс предложил целевой подход к изучению духовности

средствами психологии. Он восходит к известной идее Св. Августина о том, что «стремясь к Целому, человек становится целостным». И. Кант определял человека как способность свободно и осознанно ставить перед собой цель как некое представление о возможных будущих результатах предпринятых человеком действий. Среди иерархии целей, которые человек может поставить перед собой, существуют высшие, такие как поиск сакральных смыслов, через которые он смог бы включить свою конечную жизнь во всеохватывающий горизонт или нарратив Высшего или Предельного. Эммонс приводит данные исследований психологов, которые указывают на то, что индивидуальная духовность благотворно сказывается на субъективном благополучии, переживании личностью собственной целостности, уменьшении конфликтности в системе индивидуальных целей и успешности в их достижении. Достижение целей может служить свидетельством психологического благополучия, т.е. «оцениваемого человеком уровня своей компетентности и своего Я в соотношении со своей личной иерархией целей. Между личным благополучием и отношением к духовному существу тесная связь. «Фактор веры», как оказалось, вносит значимый вклад в такие показатели качества жизни, как удовлетворенность жизнью, счастье, самоуважение, надежда и оптимизм и наличие в жизни смысла. Личность человека без высших духовных целей фрагментирована, т.е. раздроблена разнонаправленными импульсами и разрушающими желаниями. Когерентной и интегрированной личностью делают только предельные устремления к сакральным смыслам или подключение к сверхвысокочастотным вибрациям, которые по квантовой модели и создают поле духовности. Их можно найти в древних духовно-мистических традициях Востока и Запада. Под «духовностью» Р. Эммонс понимает способность к ТРАНСЦЕНДИРОВАНИЮ (от лат. «транс» - переход, «цензус» - граница), т.е. выходу за свои наличные пределы, способности к развитию, расширению сознания и пределов познания. Он писал: «духовность — это способ бытия и переживания, который реализуется посредством осознания трансцендентного измерения и который характеризуется определенными различимыми ценностями по отношению к себе, другим, природе, жизни и тому, что человек полагает Высшим. Трансцендирование описывают как фундаментальную способность людей, позволяющую человеку ощущать свою синхроничность с жизнью и развивать связь с человечеством, которая не может быть расторгнута даже смертью». По Эммонсу, духовным является тот, кто способен развиваться не независимо от его религиозных убеждений или церковно-конфессиональной принадлежности. Духовность, таким образом, вообще не идеологическая категория. Это — категория эволюционной эффективности, адаптивности к условиям окружающей жизни, область мотивации, успешности в достижении поставленных целей и реализации своего творческого потенциала. Все, что делает нас более приспособленным к жизни, является более духовным. Когда примитивное племя испытывало засуху, они во главе с вождем шли к шаману и тот, используя доступные ему методики опережающего прогнозирования (выраженные в терминах примитивной религии, т.е. мифоритуальной картины мира этого племени), вызывал дождь. Только духовность помогала выживать всему племени в условиях отсутствия научных знаний и технологий. С социологической точки зрения именно так понятая духовность позволяла сплотить племя во имя коллективного самосохранения и интегрировать социальную структуру племени. Эту способность использовать духовные ресурсы для решения проблем Эммонс называет «духовным интеллектом». Среди духовных ресурсов — вера (как духовная сила, а не как принадлежность к какой-либо деноминации), способность входить в высшие духовные состояния сознания, сакрализация как способность самомотивации, изучение священных текстов и практики духовных упражнений, глубины и широты духовной базы экспертных знаний о божественном, молитва, медитация и т.д. Таким образом, чем больше доступа к духовным ресурсам у вас имеется, тем более успешна ваша адаптивность, выше качество вашей жизни т.е. тем больше ваша духовность. «То, что не практично, то и не духовно (или

является лже-духовностью)», – говорит Р. Эммонс. Он писал: «Какое преимущество для психологического благополучия состоит в том, чтобы придерживаться духовных целей? Какой теоретический механизм может объяснить, что те, кто посвящает себя духовным целям, ведут жизнь более осмысленную и благодарную? Чтобы ответить на этот вопрос, нужно задуматься, в чем состоит суть духовных стремлений. Они могут выполнять укрепляющую функцию – люди более склонны проявлять настойчивость в этих стремлениях, не изменяя им даже в трудных обстоятельствах. Люди признают, что в современной культуре их духовные стремления не всегда встречают поддержку общества, однако они видят в них огромный смысл и получают пользу. Духовные стремления способны обеспечивать стабильность и поддержку во время кризиса благодаря переориентации людей на то, что обладает наивысшей значимостью в жизни. Возможно, самой важной из функций духовности является то, что она способна придать личности внутреннюю согласованность. Духовность может дать единую философию жизни и служить объединяющей и стабилизирующей силой перед лицом постоянного давления среды и культуры в направлении личностной фрагментации». Какие же адаптационные задачи решает духовный интеллект? Он гораздо эффективнее справляется со стрессами, внутренними конфликтами, страданиями и фрустрациями. Он имеет когнитивно-психологические инструменты соотносить себя с Целым, чтобы под ним не понимали, а не локализовать себя в замкнутых пределах своего узкого ЭГО – источнике большинства проблем. А именно из Целого приходит тем или иным образом из-Целение, т.е. необходимая духовная информация, как необходимо поступить именно в данной ситуации, чтобы максимально успешно ее разрулить. «Маяком духовного пути служит вера в некоторую власть или силу, которая трансцендирует обычное человеческое понимание. Такая вера есть источник, открывающий широкую перспективу и дающий чувство связи с превосходящим целым, присутствующее в непосредственном опыте человека. Эта глубокая духовная идентификация, которая трансцендирует рациональный расчет, позволяет людям смотреть дальше и без усилия ощущать конечные последствия на этом, высшем уровне своего функционирования, опытный ум становится не предателем долговременных интересов и заботы о других, а средством для их реализации», – писал Эммонс, обосновывая адаптивный характер трансцендентной, духовной ориентации в мире. «В основе различных типов интеллекта лежат специфические мозговые структуры. Ученые, изучающие мозг, начали исследовать нейронную основу религиозного и духовного опыта, как в терминах нейронных субстратов религиозного опыта, так и в терминах их изменения при мозговых дисфункциях. У религиозных переживаний, в частности, мистического опыта единения и общности, обнаруживаются специфические нейробиологические системы, преимущественно в лимбической области. Открытие этих нейробиологических механизмов подтверждает наличие оснований для рассмотрения духовности как вида интеллекта». Мистицизм есть осознание предельной реальности, принимающее форму чувства единства или общности, в котором исчезают все границы и объекты объединяются в одно целое. Эммонс приводит описание мистического опыта писательницы Алике Кейтс Шульман, который она испытала в поезде нью-йоркского метро: «Внезапно скучный свет в вагоне засиял с исключительной яркостью, пока все вокруг меня не засверкало неопишуемой аурой, и я увидела в ряду пестрых пассажиров напротив чудесную связь всех живых существ. Не почувствовала, а именно увидела. То, что начиналось как разрозненные мысли, выросло в видение, большое и объединяющее, в котором все люди в вагоне, вместе несущиеся под землей, как и все люди на планете, несущиеся вместе вокруг Солнца, – одна сплошная живая когорта – образовали одну единую семью, нерасторжимо связанную в необыкновенном и таинственном явлении жизни. Несмотря на наши бесчисленные поверхностные различия, мы были равны, мы были одно, просто будучи живыми в тот один момент из всего множества возможных моментов, бесконечно простирающихся назад и вперед. Видение наполнило меня переливающейся через

край любовью ко всему человечеству и чувством, что как бы ни были несовершенны и повреждены наши жизни, мы невероятно счастливы тем, что мы живем». Это пример такого трансцендирования как сущности духовности по Эммонсу. Почему в нашей стране происходит то, что происходит последние 6 лет? Потому что у нас доминирует узко конфессиональное, идеалистическое, по сути, сектантское представление о духовности, которое не включает в себя концепт «трансцендирования» и «развитие» сознания, а сводится только к лояльности к тем или иным «духовным» атрибутам и структурам организованной религии, или верность к определенным социальным институтам, точнее, религиозным организациям. В последнее время нам пытаются навязать еще более примитивное понимание духовности как сугубо этнокультурной, национально-бытовой проблематики (национальная одежда, языческие культы и т.д.). При всей государственной идеологии под названием «этнократия» у нас полностью отсутствует интегральное, универсальное поле духовности, в котором каждый мог бы найти свое, не подстраиваясь под общие шаблоны, но, развиваясь вместе со всеми, свободно реализовывать заложенный в нем духовный потенциал. Власть предрежащие сделали сегодня все, чтобы если не вообще заблокировать духовное измерение в обществе, то редуцировать, свести все сферы его жизни к максимально примитивным функциям репродуктивности и сугубо животным инстинктам выживания. Тогда как духовность как раз и должна была стать той сферой высших устремлений, которые как раз и не должны были позволить это сделать, т.е. выступить определенным противоядием, своеобразным антидотом против всего, что творится сегодня в стране. «Недооценка, а вернее, пренебрежение духовностью привело к нынешнему состоянию общества, которое оказалось ориентированным на низшие стороны человеческого бытия. Отсюда унижение человека как духовного существа, фактическое обесценивание свободы, достоинства личности и даже жизни. И только когда стало ясно, что попрание духовности в человеке ведет к умственной, моральной и профессиональной деградации, когда антидуховность, прикрываемая пустой псевдодуховной фразеологией, стала разрушительно сказываться на социальных и хозяйственных вопросах, многие спохватились, и дай Бог, чтоб не было поздно. Человеческая духовность не есть наше изобретение. Мысль человека отображает Мысль космическую, сознание человека отображает космическое Сверхсознание, духовность человека связана с высшим духовным планом бытия. Библия учит нас, что духовность человека заключается в том, что он есть образ и подобие Творца. Когда человеческая духовность приходит в состояние дисгармонии со своим первообразом, это влечет за собой духовные и нравственные недуги, духовную и нравственную гибель», - писал о.Александр Мень. Концепция Роберта Эммонса о духовном интеллекте способна, на наш взгляд, восполнить этот пробел в понимании духовности.

К МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭТОСА

Кузнецов А.Ю., Свящук А.Л.

Национальный аэрокосмический университет им. Н.Е. Жуковского «ХАИ»

г. Харьков, Украина

Когда философский мир кружился в поисках определения понятий, одним из камней преткновения выявился вопрос о понятии *человека*, его сущности. От мягкой мочки уха до способности смеяться и религиозности – перечень якобы существенности может быть продолжен. Однако из всех мизансцен поисков данного периода в истории философии остался анекдотический пример попыток определения сущности человека Платоном и Диогеном.

Бедный петух, ощипанный и скорее всего съеденный – вторая после Сократа жертва философских амбиций.

Так или иначе, если в истории различные философские концепции предлагали в качестве сущностного в определении человека и труд, и сексуальность, и заброшенность, и игру и прочее, то недавно умерший классик западноевропейской философии Бенно Хюбнер в качестве основания сущностного определения человека выносит понятие “скука” как экзистенциал существования человека, вызванный к жизни, как ни парадоксально, избытком свободного времени [1].

Но не каждый может справиться с даром, равным божественному. Когда-то Августин в своей теодицеи назвал главным даром творца свободу, и ответственность за распоряжение этой ценностью возложил на плечи ее обладателя. Впоследствии в сложной архитектуре христианской догматики данный постулат становится краеугольным как в интегральности, так и в деструкции религиозного этоса.

Умберто Эко в своих классических реконструкциях образа жизни средневекового монашества талантливо показал способы сублимации обитателей монастырей, довольно экзотические и многообразные в своих практиках. Из этих мизансцен можно сделать выводы, что администрация монастырей довольно ревностно относилась к свободному времени своих подопечных, всякими регламентациями и формами послушания не давая “скучать” монахам. С этим, на наш взгляд, и связано материальное благополучие как средневековых монастырей, так и других религиозных инициатив. Работа не только как источник существования, но и инструмент поддержания неформализуемого *этоса* становится функционалом различного рода идеологий, от религиозной до формационных.

Следует заметить, что понятие этос вводится в контекст наших размышлений далеко не всуе. Одним из опытов нашей работы над этим понятием было участие в конкурсе, объявленном Национальным фондом исследований Украины. Несмотря на скромный результат по итогам конкурса, мы убедились, что тема, поднятая в наших исследованиях, имеет право на существование.

Сегодня обычным стала риторика о смене всех укладов социальных субъектов, начиная с семьи и заканчивая государством. Столь же тривиальными являются суждения о глобализации, хайп на котором ловят даже маленькие девочки. Однако, остаются неизменными сущностными определенными основания, которые не меняют “тождественные с бытием определенности”, т.е. качества.

При всех опасностях, грозящих обществу – экономических, политических, террористических, биологических, медицинских и т.д. общество остается обществом, сохраняющим свою тождественность как общество. Например, как бы ни свирепствовал коронавирус, Украина как страна остается ею, как Германия остается Германией. Страну делают страной этносы и субэтносы, населяющие эту страну. Поэтому основной опасностью для любой страны, и прежде всего для Украины, является не сохранение единства сложившихся в Украине этосов, изнутри цементирующих в силу положительной комплиментарности страну как государство. Разрушение этой комплиментарности ведет к краху социального образования – вот в чем мы видим главную опасность на сегодняшний день и, соответственно, необходимость немедленного реагирования на эту опасность академическими возможностями, в том числе теоретическими исследованиями

Поскольку в Украине несколько этносов и, соответственно этосов, мы можем говорить о некотором универсальном образе, связывающем все этосы в рамках одного государства. В нашем понимании этим образом является Матрица, конвергирующая частные этосы и не позволяющая им доминировать как частное. Так как данная проблема является пограничной в плане ее предметности, мы считаем необходимым привлечение к ее исследованию специалистов разных предметных областей – философии, психологии, социологии, политологии.

Научная новизна исследований подобного типа заключается в изменении методологических подходов к изучению в рамках маргинальных периодов развития общества сложившихся социальных структур, прежде всего этносов.

Противоречивость концептуального аппарата, применяемого в исследованиях меняющейся социальной картины мира, особенно обществ транзитивного толка, не позволяет прийти к единому мнению относительно решения противоречий, раскалывающих социальные образования. Примеров этому за последнее время более чем достаточно (Крым, Донбасс, Сирия, США, Россия, Франция, Англия).

Украина является, на наш взгляд, именно таким типом транзитивного общества, в своей неопределенности, маргинальности ищущем основания, которые сохранят ее идентичность в эпоху социальных потрясений.

Поскольку существующие ранее методологические парадигмы не дали и не дают ожидаемых позитивных объяснений и рекомендаций, предлагается за существенное, базовое понятие принять концепт этоса, определяющего как феномены, так и эпифеномены социального.

Мы уверены, что адекватное описание феномена этоса в контексте субординации мозаики этносов в Украине (а таковых более сотни), позволит замедлить динамику центробежных сил в стране, а затем выйти на положительный баланс комплиментарности как в нашей стране, так и в мире.

Поскольку тема достаточно междисциплинарная, то и методология, и методы исследования субординуются с выделенными проблемными полями. В исследовании концептуального поля, охватывающего понятия «этос», «этнос», «субэтнос», «комплиментарность», неизбежно объединение как нормативного методологического анализа, в рамках которого формулируются конструктивные задачи, наработанные рекомендации, построен концептуальный каркас исследования, так и дескриптивного анализа, предусматривающего описание полученных данных.

Проблемой для выделенного предметного поля является почти полное отсутствие понятийного аппарата исследования этоса, что является, на наш взгляд, основной категорией в вопросах социальной динамики, социальной коммуникации и этнопсихологии.

Рядом с философскими методологическими подходами возможно широкое использование общенаучных принципов и форм исследования, куда войдут как содержательные общенаучные концепции, выполняющие методологические функции, так и формальные разработки и теории, связанные с решением достаточно широкого круга методологических задач. В то же время актуализируются методологические смыслы системного подхода, позволяющего рассмотреть структуру социальных образований, предусмотренные к использованию во всем многообразии апробированных методов, а также методов общей теории систем. Столь же эффективным представляется использование методологических оснований синергетики как междисциплинарного направления в научных исследованиях, где основное внимание акцентировано на согласованности взаимодействия частей в образовании структуры как единого целого. Отдельные методологемы теории этногенеза, этнологии, этнопсихологии также возможно использовать в исследовании.

Литература

1. Хюбнер Б. Произвольный этос и принудительность эстетики / Пер. с нем. – Мн.: Пропилеи, 2000. – 152 с. ISBN985-6329-40-X.

**ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ
У КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ВИБІРКОВИХ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВУЗІВ**

Кунденко Я.М., Гаплевська О.І.

*Харківський Національний університет будівництва і архітектури,
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», м. Харків, Україна*

Освіта є способом засвоєння культурної спадщини та входження в сучасний європейський та глобальний світ. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») визначається, що виховання в Українській державі повинне бути спрямованим на формування у підростаючого покоління етичної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної та світової духовної культури. Українська освіта за формою та змістом повинна не лише наближатися до європейських чи світових стандартів знань, а й стати потужним засобом освоєння й утвердження власної європейськості.

Проблемами сучасної освіти і системи виховання особистості у вищій школі займаються Андрущенко В.П., Гардашук Т.В., Завгородня О.Д., Ковалевська О.В., Кремень В.Г., Проценко О.П. та інші. Висвітлюються питання освітньої євроінтеграції, вивчається педагогічний експеримент щодо впровадження нової моделі освіти в навчальний процес, аналізується ситуація мовної освіти в Україні. Андрущенко В.П. у статті «Вища освіта в пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу» зауважує на те, що оскільки Болонський процес передбачає збільшення частки самостійної роботи студентів, надзвичайно актуальним є завдання навчити студентів працювати самостійно, розвивати в них творчість, ініціативність, навички активного наукового пошуку, критичність мислення, органічної потреби навчити вчитися. Необхідно відзначити, що з'явилися негативні тенденції в соціально-психологічних рисах молоді: значне зниження соціальної відповідальності, нерозвиненість культурних потреб, моральне відставання від інтелектуального. У таких умовах необхідними є раннє та об'єктивне фахове орієнтування, освоєння молоддю методів роботи по формуванню соціальної відповідальності, спонукання студентів до самовиховання, створення можливостей для всебічного наближення до такої системи цінностей, де на першому місці стоїть гідність людини. Здатність покладати відповідальність за чинені діяння на самого себе – якість, що характеризує високий ступінь адаптації особистості до можливих труднощів, які виникатимуть у трудовій діяльності, у міжособистісних відносинах, у вирішенні власних душевних конфліктів. Як вважають Проценко О.П. і Проценко А.П. у своїй монографії «Підприємництво як соціокультурна реалія: філософсько-антропологічний аспект», на характер успіху ділової людини вплинув перехід до інформаційного суспільства, який стався в другій половині ХХ століття в найбільш розвинутих країнах Європи і США. Спостерігається розширення меж в можливостей споживання і здійснення свободи вибору і свободи самовизначення індивіда, що обумовлює простір для пошуку і реалізації його успішної діяльності.

Формування абстрактного мислення у майбутніх фахівців, що навчаються у вищих наукових закладах відбувається завдяки вивченню соціо-гуманітарних дисциплін та філософії. У межах гуманітарного курсу по вибору для студентів технічного вишу нами пропонується курс «Філософія туризму або де «живе» філософія: онлайн подорож по світу». Фахівцеві академічної сфери, що займається гуманітарними науками в цілому і філософією як їх теоретичною основою, філософія туризму цікава як можливість практичного втілення теорії в практику життя студентів і суспільства. Це дозволяє досягти реалізації виникаючих ідей в спільному обговоренні та творчій діяльності.

Специфіка курсу «Філософія туризму або де «живе» філософія: онлайн подорож по

світу» полягає в системному підході, що передбачає концентрацію уваги не тільки на туризмі як культурному явищі, а і на соціальній комунікації в цілому (визначення її сенсу і призначення, виявленні основних видів і медіа-засобів). Крім того особливістю спецкурсу є освоєння теоретичного матеріалу в процесі практичного втілення його змісту самими студентами за наявності методичного забезпечення (практичні рекомендації і теоретична підтримка викладача) у формі діалогу та дискусії, що передбачає розвиток наявних навиків і способів спілкування. Основним способом їх вдосконалення пропонується поєднання різних комунікативних форм при викладі підбраного самими студентами матеріалу: усний виступ, текстове оформлення, електронна презентація, аудіо-візуальне есе. Введення в контекст занять кінообразу дозволяє поєднувати традиційні академічні методи навчання з оригінальними тренінговими прийомами і способами практичного закріплення. Побудований таким чином навчальний курс є способом розширити розуміння медіа-комунікацій, навчитися практичному вживанню цих знань з максимальним ефектом в житті і професійної діяльності. Крім того, необхідно враховувати, що туристичні мандрівки одержують нову онлайн-форму «віртуальних мандрів», що знімає протилежність зосередженості на своєму «життєвому світі» та жагу до освоєння «глобального всесвіту».

Курс «Філософія туризму або де «живе» філософія: онлайн подорож по світу» спрямований на осмислення основ сучасної філософії туризму в поєднанні її з практикою інтернет-технологій спілкування. Курс покликаний ознайомити студентів з досвідом світоглядного, пізнавального, комунікативного значення туризму як специфічного інституту і феномену загальнолюдської культури, крім того, підвищити загальний рівень філософсько-етичної компетенції, виховання вміння застосовувати отримані знання у міжособистісних стосунках, науковій та практичній діяльності.

Результатами навчання має стати отримання наступних компетентностей: вміння виявляти, ставити та вирішувати філософсько-моральні проблеми; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; здатність діяти соціально відповідально та свідомо; здатність приймати обґрунтовані рішення; сприяти ствердженню гуманізму в суспільстві та духовному розвитку особистості; здатність виховати вміння застосовувати отримані знання для аналізу різних соціокультурних явищ і у своїй професійній діяльності; здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенство права, прав і свобод людини і громадянина і України; здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння фундаментальних засад та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та розвиток техніки і технологій, використовувати різні види та форми активності для відпочинку та ведення здорового способу життя.

Ствердження європейськості та інтеграція до європейської культури ставить перед вітчизняною освітньою сферою надзвичайно складні й амбітні завдання, від вирішення яких значною мірою залежатиме майбутнє України. Болонський процес, до якого долучилася Україна, – важливий фактор практичної реалізації цього проекту, в якому на філософію покладається важливіша інтеграційна місія. Подальші дослідження можуть бути пов'язані з аналізом як позитивних, так і негативних явищ, що мають місце в освіті під час інтеграції України до європейського освітнього простору та розробкою нових гуманітарних спецкурсів, які є практичним втіленням теоретичних досліджень в освітніх закладах.

**ДІАЛОГ СХОДУ ТА ЗАХОДУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ
ПОЗАГРАНИЧНОГО ВИМІРУ ЛЮДИНИ
(за матеріалами роботи Організації Об'єднаних Націй)
Лобас В.В.**

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Харків, Україна / Австрія*

Тема взаємодії або особливостей культур Сходу і Заходу стала майже повсякденною в сучасних філософських, культурологічних, політичних, економічних дослідженнях. Вони присвячені вивченню подібності, відмінності або їхньої особливості. Найчастіше мова йде про їх протиставлення. Але рубіж XX і XXI ст. показав, що ця відмінність може мати позитивні перспективи. А початок XXI ст. змусив подивитися на Схід і Захід як неймовірно близькі і такі, що активно впливають один на одного. Сучасний філософ Н. Хамітов запропонував методологію метаантропології, яка знайшла своє продовження у «соціальній метаантропології» (Крилова). У центрі цього підходу - аналіз особистості і суспільства в трьох вимірах людського буття: буденному, граничному та позаграничному [1, 2, 3]. Для нас цей досить ґрунтовний проєкт дозволить подивитися і на історію репрезентації Йоги, і на її розвиток в сучасному світі абсолютно з нових позицій.

Буденний вимір людського буття пов'язаний зі смислами життя, які зосереджені на досягненні власної безпеки, на продовженні життя, на збереженні доброго здоров'я і т. і. Найчастіше він розвиває людину, але в той же час і не дає можливості відповісти на деякі виклики сучасного світу. Звідси – некритичність, несамотійність, нетворчий підхід до вирішення життєвих завдань. Граничний вимір людського буття – другий вимір. Цей пласт дозволяє фіксувати прагнення до творчості, пізнання, може навіть і до влади. Людині не вистачає справжніх розгорнутих проєктів по досягненню смислів життя, тому вона шукає такого стану, при якому безпека і стабільність набувають більшого значення.

Однак, на думку Хамітова, це уявна стабільність. Для повного розвитку людині необхідно формувати світогляд, спираючись на третій рівень – позаграничне буття. Незважаючи на те, що для світогляду особистості граничного буття притаманні критичність, здатність мислити аналітично, самотійно приймати рішення тощо (тобто фіксується відрив від буденності), на думку Н. Хамітова, - це помилка, тому що повнота життя можлива тільки тоді, коли присутній вектор розвитку в поєднанні з волею розуміння Іншого. Чому так важливий позаграничний рівень буття, позамежний етап життя, вихід за межі буденності і подолання його, подолання егоцентричної замкнутості на власній особистості? Він дає таку відповідь: «Можливість позаграничного виміру людського буття, для якого характерні воля до любові та свободи» [1, с. 67-68] формує філософський світогляд. Саме він формує не тільки «самотійність, критичність, творчий характер, але й системність і внутрішню цілісність» [1, с.219-220]. На цій основі Н. Хамітов робить висновок про те, що «філософський світогляд є ступінню зрілості особистісного світогляду» [1, с. 220].

Для формування такого світогляду школа Асанга -Йога звертається до багатьох прийомів, методів, програм. Школа має на великі досягнення в цьому питанні, вкладаючи особливі значення в розуміння соціального, особистісного, акцентуючи, перш за все, завдання формувати та активізувати діалог Сходу і Заходу. Загальною основою для реалізації цього завдання (де з'єднуються три складові - соціальна, особистісна та діалогічна) школа бачить в соціо-політико-культурному проєкті, який активно функціонує ось вже багато років в рамках роботи ООН. Якщо відштовхуватися від специфіки феномена Йоги, то саме ці складові і дають можливість не тільки зрозуміти, але і прийняти Йогу. За останні роки було проведено засідання за такими темами:

1. Lobas V. Spirituality and Justice (Духовність и Закон)// United Nations Vienna, 7.10.2019. Vienna, Austria. Пленаріум. URL: <http://www.upf.org/interfaith-programs/8725-spirituality-and-justice-discussed-at-un>.

2. Lobas V. You must be the change you want to see in the world (Ти повинен бути зміною, яку ти бажаєш бачити у світі) / World Interfaith Harmony Week in the UN (Всемирная неделя межконфессиональной гармонии в ООН) // United Nations Vienna, 31.02.2020. Vienna, Austria. Пленаріум. URL: <http://www.upf.org/interfaith-programs/8725-spirituality-and-justice-discussed-at-un>.

3. Lobas V. Spirituality for the World's Peace (Духовність для миру у світі) // UPF World Summit 2020 in Korea & World Interfaith Harmony Week 2020 in der UN in Wien (Всемирная неделя межконфессиональной гармонии в ООН) // United Nations Vienna, 07.03.2020. Vienna, Austria. Пленаріум. URL: <http://www.upf.org/programs/world-summit>.

4. Lobas V. Spiritual Youth Engagement for Global Action (Духовне включення молоді у глобальні дії) // UN International Youth Day (День молодежи в ООН) // United Nations Vienna, 18.08.2020. Vienna, Austria. Пленаріум. URL: <https://www.upf.org/youth-and-service/youth-upf?start=108>.

Особливої уваги заслуговують наступні засідання:

7.10.2019. United Nations Office, Vienna. Conference "Spirituality and Justice". Устна доповідь. URL: <http://www.upf.org/interfaith-programs/8725-spirituality-and-justice-discussed-at-un>.

31.01.2020. United Nations Office, Vienna. Conference. World Interfaith Harmony Week in the UN. Тема доклада "You must be the change you want to see in the world." URL: <http://www.upf.org/interfaith-programs/8725-spirituality-and-justice-discussed-at-un> (на цьому сайті є фото Президента школи В. Лобас з цієї конференції).

Це пов'язано із тим, що змістовний характер доповідей відповідає саме позаграницькому виміру людини. Пропонуємо мовою оригіналу оцінити їх. На мій погляд, це дасть можливість, з одного боку, відчутти кожному, хто читає це, умовно бути присутнім на засіданнях ООН, а, з іншого, – зануритись у фантастичний світ сучасної Йоги.

Part 1. About Mag. Viktoria Lobas. Viktoria Lobas is International Experienced Registered Yoga Teacher, Coach, Founder of "Asanga Yoga. Traditional Yoga Philosophy School". She studied Aerospace Engineering and Rocket science. After graduation she left to India, where she spent three years of full time life in ashrams. Back in Vienna in 2016. Viktoria started her PhD studies and this year she will get a Doctor degree in "Yoga Philosophy". Viktoria practices and teaches yoga, meditation and philosophy for more than 7 years and now working on her book.

Part 2. The Speech. Mahatma Gandhi famously said, "You must be the change you want to see in the world." Here, Gandhi is telling us that personal and social transformation go hand in hand. If we could change ourselves, the tendencies in the world would also change. As a man changes his own nature, so does the attitude of the world towards him.

There's another saying in neuroscience: "neurons that fire together wire together." More you run a neural-circuit in your brain, the stronger that circuit becomes. Like a muscle. The muscle you train – becomes stronger. The muscle you don't train – becomes weaker. This is why, to quote, "practice makes perfect", in our case, means – if we practice peace we become better in peace. Any quality or feeling, which you experience the most, will be more dominant and pop up more often. And how can each of us practice peace on a personal regular basis? Meditate. Several research studies have shown that practices, such as meditation, can physically transform the structure of your brain and thought patterns, known as neuroplasticity. If the brain changes the behavior will also change.

One of India's most influential people, a Master and Mystic Sadhguru says: „All that we have created is just a manifestation of our minds. So the most important part of creating what you want is

to first manifest it within your own mindscape”. What is powerfully established in your mindscape is naturally bound to find manifestation in actuality. Peace meditation is a powerful tool for creating peace and love within oneself and then carrying it out to the World. And to conclude with an empirical evidence I want to bring an example of Washington crime study in 1993, led by a famous quantum physicist John Hagelin. The project was funded with \$4.2 million. Within two months 2000–7000 monks in that area meditated and attempt to achieve a state of deep relaxation by concentrating on a particular mantra, twice a day for 20 minutes at a time. The idea of this quantum project was, that the relaxing effect will be transmitted through “a field of consciousness” that unifies all creation. Assumption of the study: the resulting stress-reduction in the city will directly lower the number of crimes. Does it sound possible? This study results shows 4 times drop in violent crime trend due to meditating group. All causalities are being included. The ancient land of India gave a message of peace and harmony to the world, to all humanity, but it did more: it gave a method, a technique, for achieving it. To me it seems that if we want peace in human society, we cannot ignore individuals. If there is no peace in the mind of the individual, how there can be real peace in the world. If I have an agitated mind, always full of anger, hatred, ill will and animosity, how can I give peace to the world? I cannot because I don’t have it myself. Enlightened persons have therefore said, “First find peace within yourself.” In such way I propose meditation as an essential individual daily practice for reaching peace in the world. And on this point I want to invite you for 3-minute meditation.

Part 3. 3 min practice of Meditation. Make yourself comfortable in your seat. And relax. Close your eyes. And keep them closed. Inhale deeply all the way down to your belly. And exhale. Your mind may be in different places. Occupied with different thoughts about various people or tasks. Gather your thoughts together and bring them back to your body. To their source. Connect your body and mind by bringing your attention to yourself. Feel your legs, upper body, arms, your head. Feel your body melting in the chair. Your mind is arriving in your body. You are bringing your thoughts back to their home. Now you are connected. You feel complete. And from here we go one level deeper. To your true self. To your true nature, which is unconditional unlimited love and joy. Your inner SUN, which is always there, even if you don’t feel it at all times. Imagine this Sun like a ball in your chest. Feel the warmth and the light of this Sun. Feel how your inner space becomes warm. You feel this warmth inside. With every deep inhalation the Sun becomes bigger and more intense. It moves down to your legs, to your feet. They also become warm. And then to your arms, hands, up to your neck, to your head. You are filled with this light and warmth. Your sun gets so strong that its rays begin to shine out of your chest... in all directions. It comes out to your skin. On the surface. Your skin begins to shimmer with the light. And all the space around you is filled with this sunshine. Your inner sun, your true nature shines from inside out. Every sun ray represents your inner love and joy... which you feel and people around you feel it too. And now... With the inner smile enjoy this feeling. Deeply breathe in and out. Take that smile with you for this day and don’t forget to share it with others. Slowly open your eyes. Look around. And smileeeee... This is peace. Harmony. Thank you.

Література

1. Философская антропология: словарь. Под ред. Н. Хамитова. – Киев: КНТ, 2011.
2. Хамитов Н., Крылова С. Философский словарь. Человек и мир. – Киев: КТН, Центр учебной литературы, 2006.
3. Хамитов Н. Философия: Бытие. Человек. Мир. Курс лекций. Киев: КТН, Центр навчальної літератури, 2006.

ОНТОЛОГІЯ КОНЦЕПТУ «РЕВОЛЮЦІЯ»
У ЛІТЕРАТУРНО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Є. П. КУШНАРЬОВА
Меліхова Ю.А., Юр'єв Є. Д
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

А чи не багатозначність мовить нашими вустами,
коли ми говоримо про однозначність?

Ж.Дельоз

Заангажована свідомість налаштована на те, що їй достеменно відомо все як «відбувалося насправді», тобто схильна задовольнятися «чистою» видимістю дійсності, заперечуючи, як очевидну передумову філософського аналізу, здатність до свободи мислення. Тому вирішального значення в процесі наукового дослідження набуває усвідомлення наявності іншого бачення реальності та її сприйняття через заглиблення в сумніви. Адже, «якби явища суспільного буття відкривалися з першого погляду, то будь-яке дослідження не мало б сенсу, коли ж ідеться про феномени суспільного буття, безпосередньо те, за чим спостерігається виявляється інколи зовсім протилежним тому, що відкривається шляхом пошуку [8, с. 77]. Отже, треба змінити ракурс мисленнєвого фокусування з судження на припущення і тоді безваріативна монодійна однозначність розгорнеться в поліфонічний «гомін» багатозначності, в якому потонуть оманливі «твердині істини», а перед свідомістю розкинеться простір багатозначності як поле мисленнєвих перемог та поразок із масштабними теоретичними наслідками.

Усвідомлення багатозначності українського суспільно-політичного універсуму, прагнення до його оновлення було ідейно-екзистенційним осердям літературно-публіцистичної діяльності Євгена Петровича Кушнар'єва («Кінь рудий. Записки контрреволюціонера», «Вибори і вили» та ін.). З першого погляду видається, що той, хто так сміливо назвав себе контрреволюціонером в активний період української політичної кризи 2004 року, схильний до спекулятивно-ідеологічного синдрому основою якого є заперечення революції через політичну конфронтацію з її творцями і епігонами. Проте більш уважний аналіз його доробку виявляє цікаву інтерсуб'єктивність аргументацій, діагностичний потенціал, творчу енергію, які, незважаючи на художньо-публіцистичний стиль викладення, мають наукове значення в осмисленні феномену революції.

Загалом форми дискурсивного буття концепту «революція» неодноразово ставали предметом досліджень. Та навіть побіжний аналіз джерел свідчить про існування теоретичної проблеми, пов'язаної зі складністю системного визначення, полісемантичністю та наявністю неабиякого методологічного потенціалу для подальших досліджень. Так, складається враження, що більшість науковців, особливо сучасних, не спрямовують зусилля на теоретичну розробку досліджуваного явища, а здебільшого намагаються пояснити сутність феномену через його категоріальні порівняння з суміжними поняттями: «свобода-необхідність», «традиції-новації», «соціальний прогрес-регрес» тощо, як правило, акцентуючи на ідіосинкратичності (підвищеній реактивності, яка не супроводжується утворенням антитіл) преференцій. Це дає привід взагалі сумніватися в доцільності й навіть можливості побудови універсальної теорії революції, оскільки «революція – це особливий різновид історичної практики з властивою атрибутикою «свобідної причинності», «випадковості», «спонтанності»» [7, с. 6], що призводить до метафоричного «блукання» концепту революції по «семантичним гніздам» історико-політичних контекстів у науковому дискурсі [7, с. 17-23].

Отже, аналіз наукових джерел виявляє сукупність суперечливих поглядів на революцію. По-перше, через її динамічну природу, яка характеризується мобільністю суб'єктів, сталою

мінливістю і, в спінозівському сенсі, діалектичною атрибутикою єдності позитивного і негативного в об'єктах аксіологічно складних для розуміння, що стає підґрунтям для критики метафізичної однозначності «новаторів». По-друге, через її ірраціональність, хаотичність, сумбурність, які в аристотелівському розумінні призводять до «охлократії». По-третє, через прогресивний характер, спрямований на зміну політичного й суспільного устрою, позитивний зміст соціально-ціннісного контексту на протигагу негативно спрямованій регресивній контрреволюції.

Саме з інтерпретацією концепту революції як зміни, що має позитивний характер для суспільства і політикуму не погоджувався Є.П.Кушнар'ов. Для нього революція – це пікова фаза соціально-політичної кризи, коли розпад суспільної структури набуває лавиноподібного характеру, спонтанного прояву невідомих раніше форм ідентичності та суб'єктності за якими, передусім, «розлом і незворотність». Тому виникає апокаліптичний образ рудого коня – втілення смерті в Новому заповіті: «І вийшов інший кінь рудий; і тому, хто сидів на ньому дано взяти мир із землі, і щоб вбивали один одного; і дано йому великого меча» [5].

Такий індивідуально-особистісний вимір сприйняття Кушнар'овим революції як аномії, соціально модифікованого хаосу в якому держава, економіка, право опиняються в стані дисфункціональності, виявляється в емоційній (але не екзальтованій) реакції на політичну діяльність, стрімку трансформацію здавалося б усталених поведінкових стереотипів колег-політиків, державних службовців, звичайних громадян. Звичайно, Кушнар'ов визнавав властиву революції, як процесу, певну внутрішню логіку, але різко відкидав її прогресивний поступ.

Ці думки Є.П. Кушнар'ова суголосні твердженням Бад'ю, який наголошував на тому, що не всі зміни є подіями, а часто тільки симулякрами подій. Наприклад, непередбачуваність, раптовість, дезорганізація звичного життєвого устрою насправді виявляють симулякрами події, а не подією [1, с. 20-24]. Саме тому, осмислюючи стратегію змін, Є.П. Кушнар'ов намагався чітко визначити вектор їх спрямованості через ґрунтовний аналіз методів реалізації, розуміючи справжню вартість неминучих помилок, можливих утрат і ризикованих перемог, оскільки кінцевий результат неможливо стовідсотково передбачити – він, як правило, відрізняється від очікувань: «Стан суспільства після революцій майже завжди можна описати відомими словами: хотіли, як краще, а вийшло, як завжди...Ось і виходить, що революція хороша тільки як спосіб спонукати владу до реформ і утримати від масштабних виборчих фальсифікацій» [4].

Час і сенс для Кушнар'ова поняття нероздільні. Революцію він вписує в глобальний контекст – Україна, Перу, Філіппіни, Польща, Киргизія тощо. Аналізуючи концепції «кольорових революцій», які Кушнар'ов називає штучними, він визнає, що такі революції не бувають повністю «рукотворними» (бо їх форма з наступним поваленням урядів, на його думку, досягається спланованими діями так званих «комівояжерів демократії»), а виникають унаслідок недолугої державної політики невдоволення народу владою тощо. Крім цього, Кушнар'ов засвідчує «креативність» системи підготовки революцій, наголошуючи: «Силою можна подавити революцію, але не підготовку до неї» [5].

Справді, як правило, революції не починаються з боротьби проти статус-кво чи боротьби за свободу як таких, вони розгортаються з конкретних багатоманітних і розосереджених точок спротиву. На цій стадії іде боротьба не проти «системи», а її ефектів, які викликають деструктуризацію. Отже, безумовним початком революції є стягування всіх розосереджених спротивів у один вузол універсальної боротьби, тобто надання їм єдиного змісту і спрямованості «структурності структури» [7, с. 27]. Кушнар'ов наполягає: «У світі, перенасиченому інформацією і при досить обмежених можливостях кожного окремо її осмислити, надзвичайно небезпечною стає тенденція маніпулювання так званою «суспільною думкою», якщо сказати точніше суспільними настроями. Емоції превалюють над розумом, і цим уміло користуються революціонери третього тисячоліття» [4].

Отже, можна по-різному оцінювати діяльність політика Є.П. Кушнарєва, ставитися до його літературно-публіцистичної творчості, однак набута протягом тривалого політичного досвіду емпірія спонукала його стати на шлях дослідницької самокорекції – внутрішнього діалогу про час і сенс, що виявив очевидну деструктивність політичної сили лідером якої він був, необхідність реконструкції її змістовного фундаменту та актуалізував потребу у виявленні власного особистісного ставлення до революції

На цьому аспекті-стадії осмислення Кушнарєв «занурюється» в філософсько-категоріальну сферу «вимірних стосунків»: міра, якість, кількість, радикальність, поступовість, реформування, еволюція. Саме еволюція, як «безперервна постійність» розвитку, реформістське оновлення (хай повільне і кількісне в межах даної якості), але без руйнування базової основи об'єкту приваблює його конструктивністю змістовного наповнення: «Вибори чи вили? Процедура чи бунт? Еволюція чи революція? Вибір.....Я був і залишаюся прихильником еволюційного шляху. Тієї еволюції як наростання і розгортання в безперервному часі однієї і тієї ж якості, протилежністю якої є революція як подія, як переривання спадкоємності та уведення в дію нового культурно-історичного часу» [4]. З одного боку, звучить як парафраз ніцшеанського заперечення проти філософського «подвоєння світу» (у цьому випадку – проти «подвоєння» революцій на її сутність і прояв останньої), але в цих думках – вільний акт сумніву, який виявляється у філософсько-політичній рефлексії: «Революційна доцільність не виправдовує грубого втручання в долі мільйонів людей» [5, с 280], оскільки «свободу можна набутися тільки в розбудовчій діяльності, яка примножує суспільне надбання і аж ніяк у діяльності руйнівній» [4].

Як бачимо, онтологічну природу концепту «революція» важко досягнути. Але цей досвід триває.

Джерела інформації

1. Badiou A. Infinite Thought. Truth and the Return to Philosophy / Tr. O. Feltham and J. Clemens. L-NY: Continuum, 2003. P. 129.
2. Бурова О.К. Человек и вещь. Философское путешествие в поисках партнерства. – Х.: Право, 2015 – 336 с.
3. Ж. Делез. «Различие и повторение». — ТОО ТК «Петрополис», 1998.—384с.
4. Кушнарєв Е. П. Выборы и вили. – К.: Довіра, 2007. – 272 с..
5. Кушнарєв Е. П. Конь рыжий. Записки контрреволюционера. – Харьков: Издательство «Харьков», 2005. – 280 с.
6. Пригожин И. Порядок из хаоса. – М.: Прогресс, 1986. – 312 с.
7. Революция как концепт и событие: монография: Вартумян А.А., Ильинская С.Г., Федорова М.М. – М.: ООО «ЦИУМиНЛ», 2015. –183 с.
8. Слотердайк П. Критика цинического разума – Екатеринбург : Изд.-во Урал. Ун-та, 2001. – 584 с.

ФИЛОСОФИЯ И МИР В XXI СТОЛЕТИИ

Мищенко В.И.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
г. Харьков, Украина*

Человечество вошло в новое тысячелетие с грузом проблем, оставшихся от века минувшего. Мы далеки от решения глобальных проблем цивилизации, агрессия, жестокость и насилие ещё живут в нашем обществе и сознании, наше обществоведение мало чем не отличается от социального знания прошлого столетия. Конечно, преемственность, как

связующая нить культуры, должна быть, но вне осмысления новых проблем философия, как источник креативности и генератор идей, не в силах обрисовать перспективы развития, дать понимание происходящего. Дифференциация научного знания коснулась и философии. В современной науке продолжается как дифференциация, так и интеграция научного знания, становится всё более значимой тенденция к единому целостному, холистическому мировоззрению, о чём пишут такие учёные, как М.В. Ковальчук, О.С. Нарайкин, Е.Б. Яцишина, указывая на тот факт, что наука становится всё более «целостным системным образованием» [2, с.7]. Привыкая анализировать, деля объект на части, мы часто обнаруживаем, что объект исследования сложнее, объёмнее тех привычных рамок, с которыми мы подходим к нему. Возвышенное, например, которое традиционно считается эстетическим чувством, включает и этическую сторону. Возвышенное предстаёт перед нами, как отмечают Г.В. Платонов и А.Д. Косичев, и понятием «нравственно-духовным, ибо органически смыкается с доблестью, героизмом, с идеей величия и достоинства человека, пафосом его жизни, борьбы и творческой деятельности» [5, с. 16].

Упрощённое представление о понимании, как стремлении разложить предмет исследования на составные части, затронуло и область философии, обществоведения. Деление общества на основные сферы жизни, безусловно, дало возможность глубже проанализировать каждую из них, но отсутствие целостности, холистического мировоззрения исказило реальность. Более того, духовная сфера оказалась оторванной от других, жизненно важных сфер жизни, зачастую был предельно сужен предмет её анализа. Концентрация духовного в отдельных, специфических видах человеческой деятельности (религия, искусство, журналистика, образование, наука) привело к исчезновению духовного из решающих сфер жизни. Духовное, как рефлексия, осмысление глубинных противоречий, говоря словами Н. Бердяева – «катастроф духа человеческого» [1, с. 10], не затронуло экономику, и она стала стремиться к безудержной экономической экспансии, навязывая не свойственные человеку потребности и, как следствие, все дальше взвинчивая и без того предельные для человеческого здоровья и психики темпы экономического производства. Какие жизнеутверждающие мировоззренческие идеалы может сформировать концепция общества массового потребления? Как современное общество может с его развитой энергетикой, атомными и формирующимися термоядерными электростанцией, мощными ГЭС, автомобильными, судостроительными, авиационными концернами, космическими технологиями может существовать в «постиндустриальном обществе»? Насколько дефиниции «информационное общество», «экономика знаний» с точки зрения требований формальной логики полноты и всесторонности анализа точно передают характер объекта исследования? Не являются ли данные концепции той моделью общественного устройства, которое существует вне жизненного пространства самого человека, его потребностей, активного участия, вне самой экономики и техники?

В социальной сфере оказалось все разложенным «по полочкам»: классы, нации, касты, страты, социальные институты и социальные роли, но за гранью социального анализа атомизированного общества, построенного на приоритете индивидуализма осталось то, что делает нас людьми: чувство сопричастности к своим соплеменникам. Зачем мы изучаем социальные связи и отношения, если исследование этих связей и отношений не даёт надежды на обретение единства с человеческим родом, если довлеющими постулатами остаются тезис Томаса Гоббса о «войне всех против всех», его утверждение, о том, что «человек человеку волк»? Философский курс «Сопричастность» может быть и должен быть основой в изучении проблем социальной философии, важным направлением формирования духовной личности, поскольку именно осознание сопричастности личности к обществу формирует «обострённое чувство жизненного несовершенства», а оно, по мнению А.И. Лосева, есть основа формирования подлинной интеллигентности и настоящей духовности. В нём возможно представить весь длительный путь становления человечества от «Осевого времени», когда, как

отмечал А.П. Назарян, ещё «в начале II тысячелетия до нашей эры не было выражения «чужая страна», «заграница», а было выражение «вражеская страна» [3, с. 5], – до формирования планетарной цивилизации, ноосферного общества. Актуальными представляются идеи о роли семьи, значении ценностей институтов материнства и отцовства.

Политическая сфера сегодня чаще предстаёт как арена борьбы различных политических сил за власть, полигон противоборства государств в достижении геополитических интересов, и в меньшей степени – как определение стратегии прорыва в будущее, развития социально ориентированного государства, научное обоснование политического менеджмента, как эффективного целедостижения в решении глобальных проблем цивилизации. Если политическая элита есть воплощение коллективного интеллекта нации, а главная роль интеллекта по мнению А.И. Субетто состоит в «управлении своим будущим» [7], элита должна стремиться к формированию стратегии достижения оптимальных моделей социального развития.

Нет гармонии и осмысленности и в самой духовной сфере. Благодаря усилиям исследователей в этой сфере, она постепенно приобретает особое звучание, символизируя в себе глубинные пласты подлинно человеческого, она уже не отождествляется с обычными информационными процессами в обществе, или психологическими состояниями личности, фиксирует в себе стремление к возвышенному, совершенному, гармоничному. Таким выражением стремления человечества к совершенству традиционно считалась культура. Н.К. Рерих отстаивал точку зрения, состоящую в том, что «Культура есть синтез возвышенных и утонченных достижений» [6, с. 42]. По мнению Мэтью Арнольда, отражает стремление человека к совершенству: культура ищет совершенство, позволяет выяснить, что является совершенством и сделать его преобладающим, заставляет искать его во всем человеческом опыте: в искусстве, в науке, в поэзии, в философии, в истории, а также в религии, призвана искать гармонию в совершенстве [11]. А. Швейцер считает важнейшей стороной культуры «прогресс духа» [9, с. 329].

К сожалению, в наше время культура стала обыденностью, она перестала выражать стремление к идеалу, а личность, лишённая идеалов, лишает себя возможности духовного развития. В учебниках по культурологии культура воспринимается в предельно широком смысле, как то, что создается человеком, как оппозиция природе и передается по традиции средствами языка и символов практического изучения и прямого подражательства. Культура становится синонимом определённой исторической эпохи, характеристикой конкретного общества. Не замечается, замалчивается, обходится вполне резонный вопрос: «Всё ли созданное человеком, все ли его деяния на протяжении истории есть культура?». Культура становится синонимом стандартизированных, свойственных для той или иной эпохи или конкретного общества действий, Данный подход нивелирует роль культуры для духовного развития, а порой и лишает её гуманистического смысла. Так А.Я. Флиер. в работе «Культура насилия», рассматривая культуру как «социальный опыт, обретенный человечеством или отдельным народом на протяжении его истории», на основании того положения, что насилие является «весьма распространенной формой целеориентированной и осмысленной человеческой деятельности», делает вывод о том, что «оно, безусловно, относится к перечню форм человеческой культуры» [8, с. 57].

В результате мы получаем девиации духовного: антидуховность, генерирующую ненависть и агрессию и бездуховность, как «зияющую пустоту» человеческого существования, а наше сознание заполняет так называемая «квазидуховность», о которой писали В.С. Писчиков и М.М. Холин [4], скатывание к «тотальной смысловой трансгрессии», на которую указывал М.В. Шугуров [10, с. 58], массового бездумья, и блуждания в «дебрях бесчеловечности» А. Швейцера [9, с. 51]. Мы формируем девиационную культуру в силу того, что наше представление об истории построено, на понимании истории, как истории войн, насилия и

дворцовых переворотов. Конечно, от фактов нашего противоречивого бытия в мире никуда не уйдёшь, но где История созидания цивилизации, которая бы демонстрировала торжество и победу человеческого духа, усилия людей самых разных профессий, достижения разных народов планеты? Не создав такую Историю, мы не сформируем подлинное представление о культуре, а не сформировав эти представления, не сможем формировать духовную личность.

Мы не можем говорить об истории созидания, человеческой культуре, не осознав основные этапы духовного развития человечества. На основании проведённых исследований автор выделяет этап формирования Катарсической духовности, формируемой в условиях космогенной цивилизации, направленной на освоение окружающего земного пространства и связанной с осознанием человечеством своего особого положения среди других живых существ, благоговением перед миром, которое сложилось в античности и средневековье, сформировавшим ценности космоцентризма и теоцентризма. Следующим этапом представляется Инновационная духовность, направленная на развитие личности, формирование культа человека, стремящегося к саморазвитию, Инновационная духовность формирует «понимание человека, как активного, деятельностного и творческого существа, направленного на использование объектов внешнего мира, покорение природы, борьбой за мировое пространство, ведения мировых войн и созданием оружия массового уничтожения. В условиях порождённого такой цивилизационной стратегией цивилизационного и экологического кризиса, а также кризиса духовного развития самого человека (антропогенного кризиса), связанного с фетишизацией свободы, утратой человечеством понимания свободы, как гармонии разума с миром, технологизацией мышления, ограничения способности разума быть открытым миру, а также виртуализацией, подменой жизненного мира человека в информационном сообществе, которое ошибочно воспринимается в качестве эталона и высшей стадии цивилизационного развития.

Современный этап духовного развития человечества анализируется автором, как этап интеллектуально-нравственной духовности, возникновение которого связано с цивилизационным, экологическим и антропогенным кризисом с одной стороны, а с другой – возможностями, которые открываются с формированием технотронного общества. Технотронное общество, переживающее ныне период эмбрионального развития, представляет возможность в формировании ноосферного общества, решения проблемы ресурсов и роста народонаселения на основе контролируемого технического развития, использования как конвергентных, так и геокосмических технологий, управления климатом и преобразования планеты, изменения её ландшафта, структуры почв, освоения зон подземного, стратосферного и подводного океанического обитания, управления потоками солнечной радиации, приходящими на Землю. Человечество сможет перейти к стратегии Контролируемого развития (более точно выражающую стратегию Устойчивого развития, не учитывающую роль интеллектуального управления и значения активного реагирования на вызовы; сама адаптивность и устойчивость определяется силой и точностью движения цивилизации). Оно сможет осуществить переход от планетарной – к планетарно-космической цивилизации, если современная информационная сфера будет преобразована в систему, которая не только будет формировать картину взаимодействующих механизмов и технических устройств (что лежит в основе современного состояния технотронного общества), но и постепенно оформится в виде Планетарного разума, способного формировать Эко-модель планетарных процессов, перейти к высшему этапу развития технотронного общества – цивилизации, осуществляющей Управление средой обитания. От системы, которая обеспечивает связь и коммуникацию, от «интеллектуальных тренировок» инфосферы в создании игровых устройств, она должна явиться важным инструментом цивилизационного созидания, инструментом, который может обеспечить освобождение человека от власти техники, преодоления этапа, когда человек был частью технического устройства в конвейерном производстве.

Важнейшим условием позитивного развития технотронного общества, реализации позитивного сценария развития ноосферы является обеспечение гармонии в развитии трёх важнейших компонентов: антропо-инфо-техносферы. Человеку важно обеспечить неуклонное развитие позитивного интеллекта – интеллекта, направленного на созидание, превращения нравственности в науку, о необходимости которого говорил Э.В. Ильенков, формирования новой Эко-морали, позволяющей осмыслить степень и глубину преобразования мира, масштабы сохранения прежних биоценозов на планете, новые моральные принципы общения с искусственным интеллектом, гуманоидными роботами, где мы, очевидно, не можем ограничиться тремя этическими принципами Айзенка Азимова, поскольку любая двойственная мораль будет расшифрована и может привести к катастрофическим последствиям. Возможно следует даже критически переосмыслить ту сторону категорического императива И. Канта, где выражаемое «стремление к всеобщему благоденствию» может быть основой реализации новой стратегии «покорения природы». Главная задача интеллектуально-нравственной духовности – формирование духовного облика личности, формировании духовного ядра технотронного общества – Homo Spiritus, реализующего свою свободу на основании этически сформированного разума, принципа гармонии в развитии антропо-инфо-техносферы. Интеллектуально-нравственная духовность не рождается на голом месте, она неразрывно связана с предшествующими типами духовности: формированием подлинного человеческого в катарсической духовности (преодоления инстинктов зверя) и утверждения её духа в развитии, стремлении превзойти самого себя. Вместе с тем, это и новое отношение к свободе, как гармонии духа, новое понимание техники и информационного общества, их диалектического синтеза в формировании нового мира.

Литература

1. Бердяев Н.А. Смысл истории. Опыт философии человеческой судьбы. Париж, 1969, – 269 с. // http://www.odinblago.ru/smisl_istorii.
2. Ковальчук М.В., Нарайкин О.С., Яцишина Е.Б. Конвергенция наук и технологий – новый этап научно-технического развития // Вопросы философии, 2013. – № 3. – С. 3–11.
3. Назаретян А.П.. «Мораль бронзы» и «мораль стали». Загадка осевой революции. // Философские науки 2007, № 12, – С. 5–26.
4. Писчиков В.С. Квазидуховность как превращенная форма духовности /ВС Писчиков, Н.Н. Холин //Актуальные проблемы духовности: сб. наук, трудов /Криворожск. гос. пед. ун-т; отв. ред. Я.В. Шрамко. - Кривой Рог: Изд. дом, 2006. - Вып. 7. — С. 12–22.
5. Платонов Г. В., Косичев А. Д. Проблемы духовности личности. Вестник Московского университета. 1998. № 2. С. 3–32.
6. Рерих Н.К. Культура и цивилизация. М. : «Междунар. Центр Рерихов», 1997. – 200 с.
7. Субетто А.И. Начала теории социального менеджмента качества (ноосферно-социальная парадигма) / Под начн. ред. Бобкова В.Н. – Спб. : «Астерион», 2012. – 284 с.
8. Флиер А.Я. Культура насилия // Новая Цивилизация. Междисциплинарный научно-практический сборник. Самара: Издательство Самарского научного центра РАН, 2007. – С. 57 – 69.
9. Швейцер Альберт. Культура и этика. / Пер. с нем. Н.А. Захарченко и Г.В. Колшановского. / Общая ред. и пред. В.А. Карпушина. М.: «Прогресс», 1973. – 344 с.
10. Шугуров М. В. Духовность и интенции свободного выбора: критический анализ современности. // Философия и современность, 2016. – № 1. – С. 56–68.
11. Connell, W.F. The educational thought and influence of Matthew Arnold / W.F. Connell. Taylor & Francis e-Library, 2002.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДУ «СВІТОВОГО КАФЕ» В ОФЛАЙН ТА ОНЛАЙН НАВЧАННІ

Міщенко М.М.

***Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна***

«Люди не можуть порозумітися, тому що бояться одне одного; а бояться вони через те, що не знають одне одного; а не знають вони одне одного, бо ніколи не спілкувалися між собою» – з цієї думки Мартіна Лютера Кінга-молодшого розпочинається розділ «Розмежування» книги Нікі Вокера «Чому виникають конфлікти» [2]. Серед досліджень сфери політики, економіки, великих соціальних груп та їх динаміки, автор говорить і про малі об'єднання людей, і шукає відповіді на питання, що ж заважає порозумітися індивідам з протилежними точками зору. В пошуках рішень конфліктних ситуацій виникає наступна думка: насправді, людям притаманне прагнення до згуртованості. Почуватися частиною чогось більшого, мати коло однодумців, бути визнаним як рівноправний учасник – важливо для кожної людини. Соціальність була і є важливою складовою людської істоти. Пошук відповідної соціальної групи – це і пошук того, хто Я, пошук своєї суті і потреба власної ідентичності.

Метод «світового кафе» – це і про малі соціальні групи, і про відчуття себе як частини цілого, і усвідомлення важливості думки кожного. Саме тому цей метод за останні 20 років став одним з провідних методів фасилітації у світі. Його батьками вважаються каліфорнійці Хуаніта Браун та Девід Ісаакс, що волею випадку створили перше «кафе» для комунікації і відкрили переваги такої організації людей. А їх книга [1] по сьогодні є настільною класикою для усіх, хто хоче зрозуміти і втілити цей метод пошуку рішень проблем, обміну думками, продукування нових ідей.

Прийняття відмінності Іншого та усвідомлення важливості Себе – це головні психологічні та філософські засади «світового кафе». Цей метод здатен як об'єднати для спільної роботи на досягнення мети геть незнайомих людей, так і переформотувати відносини між собою вже сталої групи. Невимушеність роботи разом та повага до кожного – головні умови реалізації «світового кафе». А в результаті – нові смисли та комунікативні інсайти.

Отже, організація «світового кафе» вимагає:

по-перше, фасилітатора. Це та людина, що організовує самі столи та скеровує їх роботу. Саме в її відомості – чітке формулювання головної мети «кафе» та тих питань, що виносяться до розгляду на кожен стіл;

по-друге, спонтанного розподілу всіх учасників на групи по 3-7 осіб;

по-третє, призначення «господаря» (або «хранителя») кожного столу, що буде записувати всі думки учасників столу. Для записів завчасно передбачені плакати, дошки із стікерами, чи спеціальні «скатертини», на яких вносяться всі записи (сьогодні їх можна придбати в магазинах з товарами для фасилітації);

по-четверте, динаміки: кожні 15-20 хвилин команди міняються столами, слухають від хранителя проблему, питання, і те, що вже запропонувала інша група. Додають своє;

по-п'яте, аналізу та синтезу напрацьованого. Коли групи по колу нарешті потрапляють до свого першого столу, з якого почався захід – це значить, що всі питання були розглянуті всіма групами, і тепер залишається підвести підсумки. На їх основі можна створювати нові проекти, міняти пріоритети та напрямки роботи компанії (якщо це сфера бізнесу), продукувати нові рішення старих проблем.

Ще Браун та Ісаакс в 1995 році помітили неймовірну продуктивність такої форми роботи. Жодна думка не залишається непоміченою, жодна людина не залишається непочутою. Найнезвичніші чи навіть абсурдні ідеї раптово отримують нові інтерпретації у іншої групи.

Метод «світового кафе» об'єднує різних людей з різними точками зору. Головна риса простору «кафе» – це безконфліктність та участь кожного в роботі, відсутність критики та робота на спільний кінцевий варіант. Подані думки та тези не мають авторства, вони синтезуються в підсумку в те, що буде рівно значущим для усіх учасників. Залагодження спірних, конфліктних ситуацій, коли непорозуміння стає гальмуючим фактором, забезпечуються динамікою заходу, зміною питань, над якими працюють групи. Можлива і зміна групи, коли людина пересідає туди, де працюють над конкретним питанням, про яке у нього з'явилася ще важлива думка, або просто в пошуках комфортного спілкування.

Не лише в компаніях, в сфері освіти також в групах можна спостерігати некомфортне психологічне середовище та закомплексованість студентів по відношенню одне до одного. Класичний варіант семінарського заняття у вигляді окремих виступів з доповідями часто відкриває сором'язливих студентів, таких, хто боїться критики, кому скованість заважає донести цікаві думки та ідеї. Інша проблема – психологічний бар'єр публічних виступів. Інтровертність долається залученням до малих груп. «Світове кафе» – це про неформальне спілкування. Як і в звичайному кафе спілкування супроводжується кавою, чаєм, смаколиками, теплом і посмішками. Оформлення фізичного простору важливе, – навіть столи краще розставити хаотично, а не в ряд. Фасилітатор (викладач) – не керуюча чи караюча інстанція, а спостерігач. Його присутність не домінуюча, а така, що скеровує в русло розмови, допомагає з формулюванням думки.

Ще одна позитивна риса методу «світового кафе» – це обмеженість в часі, потреба вирішення проблеми за короткий проміжок часу (сеанс «кафе» триває в середньому від 1 до 3х годин, в залежності від кількості «столів»). Це стимулює мозкову активність та залученість в роботу.

Колективне бачення проблеми – це підсумок роботи усіх. Для викладача це також змога зрозуміти, які сфери потребують додаткового вивчення, в яких темах студенти орієнтуються не так добре, чим цікавляться найбільше. Дистанційна освіта не є перепорою для цього методу. Той же Zoom має функцію розподілу учасників на так звані «кімнати», встановлення таймерів, графічні дошки й презентації.

Отже, організація «живого спілкування» має безліч переваг. Неформальне спілкування в поєднанні з фокусом на конкретних питаннях, збір інформації, вільний обмін думками, «мозковий шторм» та психологічна безпека учасників дають вражаючий результат. 1. Дослідження теми/проблеми. 2. Індивідуальний вклад кожного. 3. Згуртованість учасників події в роботі над спільною метою. 4. Нові інсайти. 5. Вміння говорити і слухати іншого.

Джерела інформації

1. Juanita Brown, David Isaacs, Margaret J. Wheatley. The World Cafe: Shaping Our Futures Through Conversations That Matter. Published May 1st 2005 by Berrett-Koehler Publishers, 2005. 264 p.
2. Вокер Нікі. Чому виникають конфлікти? Причини. Етапи. Розв'язання. Наслідки. – Х: Віват, 2018. – 80 с.
3. Офіційний сайт The World Café. URL: <http://www.theworldcafe.com/> (дата звернення: 14.11.2020).

ІНФОРМАЦІЙНА ІНВАЗІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ІНСТРУМЕНТ НЕОКОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Мотенко Я.В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Україна, м. Харків*

Оцінка перспектив інтеграції України до світового політичного, економічного та правового простору є предметом жвавих дискусій серед наукової і широкої громадськості. Однак прогресуючі компрадорські тенденції у вітчизняному соціально-економічному розвитку наприкінці XX - поч. XXI ст. викликають певні сумніви, щодо успішного майбутнього України як сегменту глобальної економіки. Аналіз геополітичного становища країни свідчить про досить високий ризик її перетворення на об'єкт неокolonіальної політики провідних держав світу. Важливим інструментом неокolonіалізму на сучасному етапі є опанування інформаційного простору експлуатованих країн, зокрема їхнього освітнього середовища. Метою пропонованої наукової розвідки є вивчення механізму застосування інвазійних інформаційних впливів у навчанні в умовах глобалізації освітнього простору.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій відкрив нові можливості для застосування технологій маніпулювання поведінкою широких народних мас. Насамперед відзначимо, що протягом останнього часу в Україні завдяки посередництву заангажованих електронних ЗМІ у громадську свідомість активно інфільтрується ідея ігнорування вивчення історичного національного досвіду. Натомість пропагується формування у молоді ідеології «громадянина світу» не обтяженого «зайвою» колективною історичною пам'яттю. Кінцевою метою такого інвазійного інформаційного впливу є «розчинення» національної свідомості, тобто ігнорування важливості національної історичної спадщини. Як наслідок громадянське суспільство, зберігаючи ззовні свої формальні ознаки перетворюється на конгломерат активних споживачів медійних технологій позбавлених усвідомлення відповідальності перед наступними поколіннями за свою країну.

Концепція формування «громадянина світу» знайшла своє відображення у низці міжнародних освітніх проєктів. Зокрема, повчальним у цьому відношенні є досвід Франції другої половини 1940-х рр. Завершення Другої світової війни стало початком руйнації європейської колоніальної системи. Намагаючись утримати країни «третього світу» у орбіті власних геополітичних інтересів західноєвропейські держави вдалися до методів «гібридної війни». Тобто, поєднання акцій військового втручання з інформаційними диверсіями спрямованими проти національно-визвольного руху в колоніях. Так, наприклад, концепція так званої «синтетичної географії» у Франції пропонувалася, як заміна традиційного вивчення національної історії. Учасників освітнього процесу переконували у відносності поняття «держава». Значно важливішим було усвідомлювати себе «громадянином світу». Звідси випливав закономірний висновок: навіщо, наприклад, боротися за державну незалежність Марокко, В'єтнаму або Алжиру? Девізом навчання було гасло «Звести до мінімуму поняття національності!». Замість вивчення карти своєї країни учні мали вивчати глобус. Знайомство з історією розпочиналося у 12-ти річному віці, але пріоритет надавався всесвітній історії. Викладачі мали виховувати в учнів ставлення до національної історії як до меншоважливого і загалом шкідливого явища. Адже вивчення історії власної країни змушувало згадувати про «історичні образи».

Отже, національні герої визнавалися, загалом, негативними персонажами, оскільки більшість з них були пов'язані з організацією антиколоніальної боротьби. Надзвичайно показовим було виховання в учнів негативного ставлення до революцій як історичного явища. Єдина революція, яка отримала позитивну характеристику була неолітична. Головним джерелом конфліктів пропонувалося вважати протистояння кочівників і землеробів.

Таким чином, у механізмі застосування інвазійного інформаційного впливу можна виділити наступні кроки:

- 1) домінування вивчення «планетарної» географії замість роз'яснення особливостей геополітичного становища конкретної країни;
- 2) витіснення з навчального процесу національної політичної історії;
- 3) свідоме ігнорування вивчення досвіду вирішення завдань по захисту національних стратегічних інтересів.

Підбиваючи підсумки, маємо визнати, що головним маркером, який свідчить про наявність в освітньому просторі певної країни ворожих інформаційних маніпулятивних технологій є пропаганда необов'язковості вивчення історичного досвіду її державотворення. Слід відзначити, що освітнє середовище України на сучасному етапі опинилося перед складним завданням. Об'єктивно існує необхідність сформулювати в учасників освітнього процесу компетенцій, що дозволять їм успішно соціалізуватися в умовах перманентного транснаціонального обміну інформацією, робочою силою і природними ресурсами. Водночас, набуття навичок спілкування у полікультурному оточенні повинно гармонійно співіснувати з історично-освітнім компонентом, який має забезпечити формування критично мислячого і активного громадянина, який визнає цінність власної держави.

ОНТОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОПИСЬ И «ДЛЯЩИЕСЯ СЛОВА»

Павленко А.Н.

Группа «Онтологии», Институт философии РАН, Москва, Россия

Предметом анализа настоящей работы являются два вновь вводимых понятия: «*онтологическая пропись*» (далее «*Пропись*») и «*длящиеся слова*». Понятие «*Пропись*» описывает онтологический объект, который обозначим символом « $\otimes$ ». Понятие «*Пропись*» охватывает в онтологическом пространстве две реальности: 1) мир *возможных* (не данных чувственно) объектов (S_e) и 2) мир *реальных* (чувственно данных) объектов (S_f), объединение которых составляет полный мир Прописи:

$$(1) \quad \otimes \leftrightarrow S_f \wedge S_e,$$

$$\text{причём, } (p \ \& \ \sim p) \notin S_e \mid (p \ \& \ \sim p) \notin S_f$$

Для анализа онтологической структуры Прописи введём несколько новых понятий (терминов).

Как мы помним, для анализа «понятий» ещё Пирсом было предложено различать три вида логических объектов: *знаки* (имена), *значения* знаков (имён) и *смыслы* знаков (имён). Однако выделяя «значения» и «смыслы» знаков, Пирс не интересовался вопросом о том – каково «время жизни» этих знаков и соответствующих им значений, а также - каково время жизни смыслов? Мы же рассмотрим ответ на заданный вопрос. Для его получения введём понятие «длящиеся слова». Под «длящимися словами» условимся понимать такие *слова*, которые обозначают или (1) *действие*, совершаемое и продолжаемое в течение некоторого времени, или (2) *объект*, существование которого длится во времени, или (3) *свойства и отношения*, имеющие длительность своего существования. Что даёт выделение «длящихся слов»? В первом приближении это даёт нам возможность разделить все слова на два типа: «слова длящиеся» (слова I типа) и «слова-точки» («слова сингулярные») (слова II типа).

1) *Слова длящиеся* – это «слова-черты». Они особенны именно тем, что их денотат их концепт имеют длительность существования больше мгновения (времени-нуль). «Слова-черты» являются отображением «отрезков-черт» Прописи [1].

2) *Слова – точки* – это такие слова, которые обладают свойствами сингулярности (они существуют «мгновение»).

Для анализа *длящихся слов*, прибегнем к помощи треугольника Пирса.

В треугольнике Пирса знак *выражает* смысл и *обозначает* предмет (значение). Присутствует ли в *длящихся словах* эта конструкция? Безусловно. Но *длящиеся слова* (имена-знаки) обладают еще одной компонентой - *временем*. Вопрос: что же длится во времени - знак, значение или смысл? Возможны три варианта ответа.

Первый ответ: *длится сам знак*, то есть термин, который мы употребляем в языке. Это верно. Но существовали народы, например, этруски, которые употребляли имя «вода», однако исчез и сам народ, и знак (имя) «вода», который они употребляли. Вместе с тем, мы не можем и отрицать тот факт, что имена-знаки *длятся* во времени.

Второй ответ: может *длиться объект* (класс элементов), который обозначается этим знаком. Например, с исчезновением тех же этрусков «вода» как объект никуда не исчезла. То есть, объект может существовать до возникновения знака-имени, во время его существования и после его исчезновения. Другими словами, *объект*, обозначаемый в человеческой речи *знаком-именем*, может длиться во времени без знака-имени. В этом смысле *денотат некоторого имени (знака) онтологически обладает большей основательностью, нежели знак его обозначающий*.

Третий ответ может сводиться к тому, что *длится смысл знака*, то есть тот смысл (*совокупность признаков и свойств, присущих обозначаемому знаком объекту*), который выражается этим знаком. Следует признать, что *свойство (признак) может существовать до возникновения знака, одновременно с ним и после его исчезновения*.

Теперь добавим к «значению» и «смыслу» ещё один параметр – «время» – и получим *мнимый тетраэдр «Прописи»* :

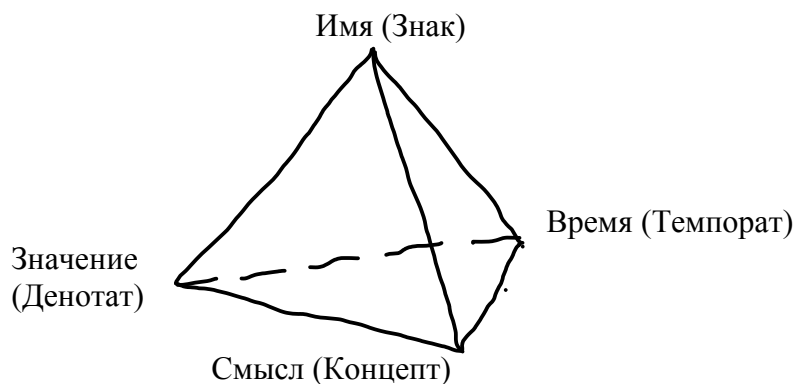

Рис. 1

В таком тетраэдре мнимой Прописи имя (знак) *обозначает* предмет «значение», *выражает* смысл (признаки объекта) и *фиксирует* время (дление значения и смысла). Обозначим эту характеристику («дление») -«темпоратом». Итог: имена (знаки) имеют собственное «время жизни» - *дление во времени*. *Пример длениа знака во времени:* имя (понятие) «импетус» просуществовало с 14 по 17 столетие, то есть более трех столетий[2].

Теперь поменяем угол зрения и переосмыслим тетраэдр *мнимой* Прописина Рис.1. Очевидно, что это была пирамида, «вершиной» которой был *антропоцентризм*, где имена и смыслы накрепко связаны с человеком.

Для этого изменим семантические акценты в *тетраэдре мнимой Прописи* так, что у нас, вместо «имени» (слова), в роли вершины пирамиды окажется «смысл». В результате получим *тетраэдр подлинной Прописи*.

Основание *переворачивания*: *смысл [как характеристика (признак или свойство) объекта] может существовать без имени и денотата, но ни денотат, ни имя не могут существовать без того или иного смысла.*

В результате получим *тетраэдр подлинной Прописи*, вершиной которого будет «смысл» (Рис. 2):

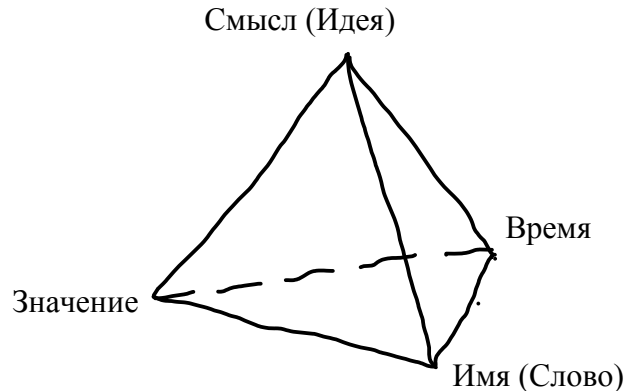

Рис. 2

Что это нам даёт?

1) Это даёт определенную устойчивость мира. В этот «осмысленный мир» *ничто противоречивое (бессмысленное) не сможет проникнуть*. В известной мере – это «непротиворечивость сама по себе».

2) Это не мир *антропоцентризма* и *антрополатрии*. Вершиной тетраэдра уже не является человек, *который даёт имена объектам*.

3) Смысл фундаментальнее и «имени» (антрополатрия), и «денотата» (позитивизм), поскольку денотат (объект) есть лишь осуществление смысла, который ему (объекту) всегда предшествует. Имя, тем более, вторично.

В *тетраэдре подлинной Прописи* на Рис. 2 получается, что смысл имеет (не имеет) своё значение, имеет (не имеет) своё имя-знак (слово), имеет (не имеет) длительность своего существования.

Литература

1. Pavlenko A.N. Long-timed words, Peirce triangle, tetrahedron of ontological Propis//ВестникРУДН, Серия «Философия», 2020, Т.24, № 2, С. 244-261.

2. Гайденко В.П., Смирнов Г.А. Западноевропейская наука в средние века. Общие принципы и учение о движении. – М. Наука, 1989.

ФЕНОМЕН ОСВІТИ В СИСТЕМІ КОЕВОЛЮЦІЇ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ

Пономарьов О. С., Харченко А. О., Чеботарьов М. К.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків, Україна

Істотне погіршення якості довкілля, що створює реальну загрозу існуванню людської цивілізації й людини як біологічного виду, значною мірою зумовлене господарською діяльністю людей та їхнім хижацьким ставленням до природи та її ресурсів. Ця ситуація привертає все більшу увагу не тільки біологів, екологів та інших фахівців, а й філософів, які прагнуть осягнути проблему глобально, запропонувати вченим, бізнесу й урядам раціональні шляхи і способи діяльності, здатні відвернути або принаймні істотно відсунути у часі катастрофу, що невпинно і невблаганно насувається на людство.

Оскільки ситуація, що склалася, істотною мірою залежить від людини та її діяльності, уявляється цілком очевидним, що пошуки слід починати з аналізу складної природи людини та її взаємозв'язків і взаємовідносин з природою. Природа людини є предметом дослідження філософської антропології. Її підходи, методологія й інструментарій дозволяють в ланцюжку «потреби – цілі – діяльність – результат», звичному для традиційних підходів, віднайти ще й такі елементи, як «досяжність цілей» та «наслідки для природи». У такому разі ми ближче підійдемо до розкриття взаємозв'язку і взаємозалежності людини і природи.

Одна з цікавих і надзвичайно важливих проблем сучасної і філософської антропології, і філософії природи полягає у визначенні сенсу людини, її місця у природному середовищі та характеру її взаємодії з природою. При цьому відповіді на ці складні проблеми філософи прагнуть отримати переважно в рамках теорії коеволюції. Вона виглядає привабливо, хоча насправді є досить тривіальною. Дійсно, людина є невід'ємною частиною природи як великої системи і еволюціонує разом з еволюцією природи. Цікаво, що ці процеси відбуваються з різною швидкістю та з різною інтенсивністю які, до того ж, ще й здатні змінюватися.

Слід підкреслити, що раніше протягом досить тривалого часу характерним проявом коеволюції була істотна залежність людини, її способу життя та сенсу еволюції від природи та змісту її еволюції. Вплив людини на природу та її еволюцію носив здебільшого локальний характер. Поступово еволюція людини призводила до все більшого за своїми масштабами та інтенсивністю її впливу на природу та все більшого за розмаїттям та обсягом використання її ресурсів. Істотне зростання чисельності людства та все більш глибоке пізнання зовнішнього світу змінювали характер коеволюції, посилювали можливості людини впливати на природу.

На відміну від інших елементів і підсистем в загальній метасистемі природи, людина діє цілеспрямовано, прагне використовувати природи без урахування можливості тієї шкоди, яку вона завдає при цьому природі. Слід зазначити, що мислячі особистості вже з давніх пір закликали до розумного природокористування. Так, свого часу ще Геракліт Ефеський говорив, що мислення велика перевага, і мудрість полягає у тому, щоб говорити істину і щоб прислуховуючись до природи, діяти у відповідності з нею. Однак протягом всієї історії свого розвитку люди переважно діяли з позицій задоволення своїх потреб.

Притаманна людині здатність мислити, а значить знати і розуміти, здебільшого була спрямована на знання можливостей, а не закономірностей коеволюції. Тому не випадково Альфред Адлер стверджував, що ми знаємо набагато більше, ніж розуміємо. А часто навіть розуміючи неприпустимість завдання шкоди природному середовищу, люди шукають радше виправдання своїх дій, ніж можливості альтернативних дій на шляхах природозаощадження. Результатом здатності мислити, притаманної людині, стало виникнення принаймні таких двох специфічних утворень, які тільки досить опосередковано можуть вважатися наслідками еволюції природи, що зумовила еволюцію людини.

Першим з цих утворень виявилася так звана техносфера як сукупність артефактів, що в природі не існували й не могли існувати у природі до людини і без людини і були створені саме

людиною з метою задоволення її потреб, перш за все у підвищенні комфортних умов її життєдіяльності. На жаль, недостатня продуманість та безсистемність діяльності по формуванню техносфери призвели до того, що вона вийшла з-під контролю людини як свого творця й почала функціонувати й розвиватися за власними закономірностями. Небезпека цього розвитку проявляється як у некерованості, так і у непередбачуваності його можливих наслідків. Тим більш, сьогодні вони здебільшого мають негативний характер, загрожуючи самому існуванню людини як біологічного виду.

Другим із зазначених утворень виступає ноосфера, яка являє собою сукупність усіх розумів, що взаємодіють між собою в системі складних і часом суперечливих зв'язків. Часто ноосферу розглядають як системну єдність природи, культури і цивілізації. При цьому якщо під культурою розуміється переважно духовна сфера, то цивілізація у її широкому розумінні, включає сукупність матеріальних артефактів, тобто, власне, і техносферу. Вказана єдність набуває особливого значення з тих пір, як культура і цивілізація за інтенсивністю свого впливу на природу, насамперед на біосферу та геосферу, досягають, за В. І. Вернадським, потужності, порівнянної з потужністю геологічних процесів.

Таке істотне зростання сили й характеру впливу людини на природу, яке кардинально змінило процеси коеволюції, значною мірою сталося завдяки поглибленню пізнання природи людиною та усвідомленого використання отримуваних знань задля досягнення певних цілей і задоволення зростаючих потреб. Водночас відбувалася й інтенсифікація процесів пізнання, необхідність у якій породжувала створення феномену освіти. Його поява виявилася дійсно революційним проривом, хоча й розтягнутим у часі. Освіта дозволила людині відносно швидко отримувати такий великий обсяг знань, який та самотужки не змогла б отримати й за все своє життя. При цьому система освіти звичайно дає знання у готовому, узагальненому, систематизованому та упорядкованому вигляді.

Разом з тим сприйняття і часто прийняття цих знань, по-перше, відбувається «на віру» і без будь-яких спроб сумніву чи бажання перевірки їхньої достовірності. По-друге, через цей характер сприйняття знань в учнів і студентів втрачається здатність і навіть потреба безпосереднього знайомства з природою та її явищами. Замість цього вони повною мірою задовольняються тим, що отримують від викладача, з підручника и з Інтернету. По-третє, внаслідок такого характеру освітнього процесу учні та студенти зовсім перестають критично мислити, не розвивають свій творчий потенціал.

Надмірно прагматичне ставлення людини до природи як середовища свого мешкання та джерела ресурсів для свого життєзабезпечення безпосередньо позначається й на цілях, змісті та характері освіти. В процесі своєї власної еволюції як похідної від еволюції людини освіта поступово, але неухильно все більше відходила від прагнення до світоспоглядання та світорозуміння. Її розвиток здійснювався і продовжує здійснюватися на шляху задоволення індивідуальних і суспільних потреб. Це посилює технократичний характер мислення і його істотне поширення й послаблює духовність і духовні цінності людей і суспільства у цілому.

Технічна і технологічна спрямованість освіти вважається пріоритетною, оскільки вона відповідає науково-технічному прогресу, стимулює його й готує для нього необхідне кадрове забезпечення. Однак саме поняття прогресу та розуміння його сутності і значення уявляється досить сумнівним. Не випадково ООН крім суто економічних показників на кшталт ВВП вводить для характеристики тієї чи іншої країни ще й показники якості життя та відчуття людьми себе щасливими. Вважаємо показовим, що показники цих двох груп характеристик практично в жодній країні не збігаються.

Така спрямованість освіти визначальною мірою впливає на характер еволюції людини і суспільства й на характер їхньої коеволюції з природою, що чітко веде нас до невідвортної катастрофи. І замість пошуку ефективних шляхів і способів зупинити цей «прогрес», освіта і наука виходять з позицій фіксації стану взаємодії та взаємовідносин людини і природи. Цей же

стан ґрунтується на егоїзмі людини, яка не турбується навіть про свій власний завтрашній день. Постійне зростання чисельності населення планети при прискоренні темпів скорочення її природних ресурсів робить еволюцію людини досить проблематичною.

Проблему ж виживання людства й плідного сталого розвитку неможливо вирішити за рахунок колонізації інших планет. По-перше, умови самого існування людини на них зовсім невідомі і скоріш за все істотно відрізняються від земних. По-друге, технічно неможливо навіть у досить віддаленому майбутньому пересилити на іншу планету кілька мільярдів осіб. По-третє, навіть якщо уявити, що два попередніх питання можуть бути успішно вирішені, постає ще одне – це переселення призведе до того, що люди й цю нову свою планету швидко перетворюватимуть звичним способом хижацького господарювання й відповідної коеволюції на непридатне для свого ж нормального існування середовище.

Таким чином, замість ненаукових фантазій про переселення необхідно формувати в суспільній свідомості відчуття відповідальності кожної особистості за дотримання, а краще й за поліпшення умов співіснування та коеволюції на єдиній Богом даній нам рідній планеті. Це завдання освіти вимагає нових підходів до розуміння світобудови й місця та ролі людини у світі. А це розуміння має виходити з необхідності гармонізації взаємовідносин у складній системі «людина – суспільство – природа – техносфера».

Ця гармонізація має передбачати формування нового світобачення і нової методології людської господарської діяльності, нового усвідомлення сенсу коеволюції та раціонального управління нею. Як пишуть І. В. Огородник, М. М. Кисельов та І. П. Стогній, «теоретичні побудови сучасного природознавства мають орієнтуватися на нову установку, яка, на відміну від класичної, спрямована на відображення світу «олюдненої» природи як людського світу» [1, с. 141]. Не можна не погодитися і з Ю. О. Мєлковим, на переконання якого, «ця установка щодо розгляду природи та людини в їх єдності може бути з належною повнотою реалізована не в природознавстві, принципово далекому від гуманітарних проблем, а саме у філософії, яка таким чином і займає приналежне їй місце, не зводячи свій предмет до предмета наук про природу чи наук про людину, але задаючись запитами про єдність світу й людини, про їх взаємопроникнення, їх взаємоперетворення» [2, с. 17].

У цьому відношенні достатньо перспективним уявляється синергетичний підхід до побудови концепції природи та її коеволюції з людиною. Саме він визнає нормою ідею про множинність можливостей виходу з точок біфуркації, в яких час від часу може опинитися складна відкрита дисипативна система, яка функціонує у полі дії великої кількості чинників. А саме такими виявляються і природні, і соціальні системи, і сама людина. Ми визначаємо це явище як принцип каузальної невизначеності. Його опосередковано підтверджує С. М. Ягодзінський, підкреслюючи, що «утвердження коеволюційної стратегії передбачає не лише усвідомлення впливу, а й усвідомлення небезпеки, оскільки поведінка системи, виведеної зі стану рівноваги, не піддається опису чи прогнозуванню» [3, с. 46].

На жаль, сучасна система освіти практично не передбачає знайомства студентів хоча б з основами синергетики, яка фактично виступає у якості потужної постнекласичної методології і являє собою міждисциплінарний інструментарій наукового дослідження. Тим більш, що й сама освіта підпорядковується синергетичним закономірностям. Їхнє знання або хоча б знайомство з ними могло б істотно мірою допомагати студентові у самонавчанні, саморозвитку та самовдосконаленні, що виступає однією з визначальних передумов успішної його самореалізації й досягнення життєвого успіху. А для цього він повинен бути здатним виявляти домінуючі чинники впливу на себе та своє життя й поведінку й відповідним чином адекватно реагувати на ці впливи.

Не випадково той же Ягодзінський впевнено стверджує, що «особливо небезпечною для само організованої відкритої системи є ситуація, коли одна з її частин починає домінувати над іншими». Вчений слушно наголошує на тому, що «саме це спостерігається у взаєминах природи і сучасного суспільства. Викликаний результатами людської діяльності біосферний дисбаланс

призвів до того, що природа стає залежною підсистемою, параметром цивілізаційного розвитку» [там само]. Вважаємо за доцільне додати, що під результатами людської діяльності слід мати на увазі й спрямованість навчання і виховання молоді.

Водночас не варто і категорично стверджувати, що освіта абсолютно не реагує на ту ситуацію, що склалася. Безумовно, її реакція є недостатньою і далеко не завжди адекватною. І це можна пояснювати і недостатньою екологічною свідомістю й відповідальністю системи управління освітою, і домінуючим впливом на освіту економіки й бізнесу, і відсутністю належної екологічної компетентності частини педагогічного складу. Кращі представники освітньої спільноти розробляли основи філософії освіти і вважали, що дитина повинна не лише розуміти, що вона житиме й діятиме у певному соціальному і природному середовищі й має бути готова до цього. Свого часу ще А. Дістервег стверджував, що виховання має ґрунтуватися на фундаментальних принципах природо відповідності, культуро відповідності та самодіяльності. Його сенс полягає у виявленні характерних індивідуальних здібностей і схильностей дитини і всебічного розвитку її творчості, фантазії, креативних здібностей та життєвої активності. Ідеї Дістервега розвиваються і сьогодні, хоча й не так широко, як хотілося б. Адже вони є вкрай актуальними в умовах надзвичайно мінливого світу, втрати духовних орієнтирів та панування технократичного типу мислення. Прикладом спадковості педагогічних принципів можна вважати ідеї В. О. Сухомлинського та його практичну освітню діяльність, в процесі якої він організовував для учнів екскурсії на природу й навіть проводив там заняття.

Ще одним прикладом стало поширення так званих «зелених шкіл», які орієнтовані на екологічне виховання й істотно змінюють саме уявлення про освіту. Тут вчать не просто любити природу, а приділяють особливу увагу екології. У спорудженні та обладнанні цих шкіл використовуються екоматеріали, і навіть папір вимагають витрачати економно. Так, у долині ріки Аюнг на Балі є досить екзотична школа без стін, дах якої тримається на бамбукових жердинах. Це допомагає дітям відчутти свою єдність з природою. Подібні школи існують в Шотландії, Данії, Об'єднаних арабських еміратах, Індії та інших країнах. Але все це, на жаль, лише поодинокі приклади.

На наше глибоке переконання, реальна можливість забезпечення екологічного змісту освіти та її належного місця в системі коеволюції людини і природи полягає перш за все у відповідній зміні парадигми професійної підготовки педагогічного складу. Мається на увазі отримання ними серйозної світоглядної та методологічної підготовки у спецкурсі з філософії освіти. Він повинен відображати глобальні проблеми сьогодення, визначальні тенденції їх еволюції та можливі шляхи і способи ефективного розв'язання. Не менш важливо формувати у них уміння аргументовано і переконливо впливати на суспільну свідомість й посилювати її екологічну спрямованість. Цей вплив має бути потужним і багатоаспектним, діяти на мораль, культуру, духовність, політику і право. Необхідно формувати у кожної людини глобальну спрямованість її свідомості та почуття власної відповідальності за сенс, результати і можливі наслідки її діяльності.

Характер коеволюції, в умовах якого людина пристосовувалася до природи та її змін, сьогодні змінився на такий, в умовах якого людина прагне пристосовувати природу до своїх потреб і бажань. Але при цьому людина недостатньо повно використовує можливості свого унікального дару, яким виступають її інтелект і здатність мислити. Разом з цими якостями вона залишилась егоїстичною, агресивною, жорсткою і жадібною істотою. Навіть існування таких регулятивних механізмів, як мораль і право, звичаї і традиції, відповідальність тощо не допомагають викорінити її негативні риси, в тому числі й хижацьке ставлення до природи. Тим більше, що ми відчутно спостерігаємо як природа захищається від спроб диктату з боку людини. І її можливості набагато більші, ніж сукупна міць людського суспільства. Тому забезпечення нормальної життєдіяльності і розвитку людини в гармонії з природою і суспільством вимагає істотного посилення педагогічного впливу освіти і соціуму буквально на кожну людину

незалежно від її віку. Цей вплив освіти повинен бути ефективним і цілеспрямованим на формування чіткої екологічної спрямованості людської свідомості.

Література

1. *Огородник И. В., Киселев М. М., Стогний И. П.* Социально-философские проблемы экологии. – К.: Выща школа, 1989.
2. *Мелков Ю. О.* Природа як предмет філософії // Філософія природи; монографія. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2006. – С. 9-19.
3. *Ягодзінський С. М.* Синергетична концепція природи: методологічний і культурологічний аспекти // Філософія природи: монографія. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2006. – С. 33-50.

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИЙ ЭТОС КАК УНИВЕРСАЛЬНАЯ ФОРМА ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ЧЕЛОВЕКА

Проценко О.П., Копина А.В.

Национальный аэросмический университет им. Н.Е.Жуковского «ХАИ», г. Харьков, Украина

В последнее время в пространстве социогуманитарных научных исследований все чаще встречается обращение к понятию этос, которое по содержанию не имеет четких смысловых границ, но тем не менее используется в некоторых устойчивых значениях в соотношении с другими понятиями для характеристики совокупной практической деятельности человека, связанной с реализацией его частого интереса, транслированного в систему определенных поступков и действий. Исходными в исследовании указанного феномена выступают созвучные и близкие по смыслу понятия «этика» и «этикет». Они связаны с представлением об индивидуальных особенностях человека и их проявлением в его поступках и действиях. При этом этика выявляет их нормативно-регулятивный потенциал в области морали, этикет обращен к манерам, технике осуществления, в то время как этос указывает на устойчивые тенденции поведения, связанные со стилем и образом жизни, целеполаганием, стратегией, наполняющей жизнь людей здравым смыслом, практической полезностью, рациональной упорядоченностью. Этос включает в себя и чувственно-эмоциональную бытийственность ментальной направленности, транслируемую в стереотип поступков. Как термин и как понятие, этос имеет в основе своего значения греческое слово, обозначающее нрав, характер, обыкновение, привычку, душевный склад, тому, что противопоставляется «физису» как органической, телесной природе человека. Понятие «этос» может характеризовать образ жизни и стиль поведения через вербальные формы, хранящие и транслирующие практический опыт людей: советы, поучения автобиографии.

Но прежде всего, понятие этос используется для обозначения некоторых устойчивых фактов человеческой деятельности: хозяйственных, экономических антерпренерских, профессиональных. Оно вмещает в себя нормативно-ценностную составляющую в социокультурных практиках, возвышающихся над уровнем повседневности, над средним уровнем моральной порядочности. Речь идет об опыте развитых в духовном отношении групп и сословиях а не о всем социуме» [1, с. 601].

В настоящее время актуализирован феномен предпринимательского этоса, получивший широкий спектр междисциплинарных исследований. Философско-антропологический анализ предпринимательства, как одного из видов человеческой активности, использует понятие этоса, чтобы обозначить круг вопросов связанных с рыночной экономикой, отмеченной противоречивыми ситуациями, переживаемыми людьми и обществом в целом, с перспективным

состоянием социума и пребыванием в нем человека. В задачу философской антропологии всех монополий структурного многообразия человеческого бытия и прежде всего его социально-экономической активности.

Интерпретация предпринимательского этоса базируется на двух подходах к пониманию собственно предпринимательства: более широко, как вида духовно-практической деятельности человека по реализации его частого интереса, и более узким, как проявления общественных отношений, возникающих на основе инициативной деятельности хозяйственных субъектов, нацеленных на получение полезного доходного продукта, действующих от своего имени, на свой риск и под свою ответственность.

Предпринимательский этос имеет четкие временные границы и конкретные условия своего возникновения и развертывания как самостоятельного элемента в структуре социума и жизнедеятельности человека. Его востребованность и конституирование свидетельствуют об изменении в экономической деятельности сфере духовной культуры и коммуникативных процессов, связанных с утверждением основ свободной индивидуальной деятельности и капиталистического хозяйствования в целом [4, с. 77–80].

К историческим предпосылкам становления предпринимательского этоса следует также отнести появление условий для утверждения принципов индивидуализма и рационализма: первого, как реализации частого интереса и свободы предпочтения видов продуктивной деятельности; прав на частую собственность; второго, не только как когнитивной составляющей, но и как жизненной мудрости, здравого смысла, участвующего в принятии решений, создании и реализации общественных благ, присвоении получаемого дохода и организации стиля и образа жизни.

Предпринимательский этос можно интерпретировать и как особого рода мировоззрение, которое способствует продвижению представлений о том, что каждый может реализовать свой личностный потенциал через частный интерес. Эта мысль была точно выражена в широко известном высказывании А.Смита. Смит утверждал, что «каждый отдельный человек... имеет в виду лишь собственную выгоду». При этом, «преследуя свои собственные интересы, он более действенным образом служит интересам общества, чем тогда, когда сознательно стремится служить им» [6, с. 335].

Ведущим принципом предпринимательского этоса выступают индивидуализм и рациональность. Их актуализация обусловлена тем, что человек, преследующий свой частный интерес через принятие решений, реализует и свой интеллектуальный потенциал, в котором превалирует разум. Последний находит себя в очевидных и вполне узнаваемых видах и формах: планировании, контроле, расчете, выборе и т.д.

Разум человека экономического, как силы стимулирующей предпринимательство, обращен к стохастическим законам (от лат. - догадка), которые носят вероятностный характер. Их постижение требуют особого состояния ума: способности догадываться, смекать, предполагать, предвосхищать [5, с. 66]. Для подтверждения того, что именно догадка стала началом свободного предпринимательства, перерастающего в расширенное производство, можно обратиться к примеру изобретения Ю. Мегги, великого мельника растворимой пищи, Леви Страуса – джинсов, Д. Пульмана – новых стандартов по обслуживанию поездов (введение спальных вагонов и вагонов ресторанов), Р. Хендлер - «купольного королевства» с куклой Барби во главе. И дальше: «рекламный гений» А. Ласкер, «продавец президентов» Ж. Сагал, П. Гелвин и компания «Motorola», Б. Гейтс и П. Аллен с компанией «Microsoft» и многие другие. За торговыми марками «Брокерд», «Липтон», «Нестле» «Сваровски» не только гениальные догадки, но и своевременное дело, труд, жизненная стратегия. «Понятие стратегии, - пишет П. Бурдьё, - это инструмент разрыва с объективистской точкой зрения и действием без агента... Она есть продукт практического чувства, как чувства игры, особой социальной игры,

исторически определенной, которая усваивается с детства через участие в социальной деятельности...» [2, с. 98].

Предпринимательский этос способствует созданию личностного образца предпринимателя и, визуализируя его деятельность, расширяет публичное пространство социума. Такой подход к пониманию предпринимательского этоса позволяет увидеть связь между экономической деятельностью и опубличиванием ее результатов, созданием идеального образа субъекта предпринимательства через систему маркетинговых коммуникаций, рекламы, PR, брендинга. Это в полной мере соответствует пониманию публичности, которое предлагает украинская исследовательница Л.А.Васильева, как искусственно созданную социально-коммуникативную реальность, которая ориентирована на успешную личностную презентацию и социальную репрезентацию индивидуально-личностных контентов с помощью постоянно обновляющихся техник и технологий [3, с. 51].

Опубличивая свое дело, труд, жизненную стратегию предприниматель неизбежно становится публичным человеком, который символизирует свою роль в коммуникативной культуре социума, создавая соответствующий код, легко запоминающуюся марку на основе собственных имен предпринимателей: «Прадо» (Миучиа Прадо), «Бенетон» (Лучиано Бенетон), «Ферреро» (Мигеле Ферреро) и т.д. И более того, опыт предпринимательства приобретает персонифицированные формы, находя себя в различных советах, поучениях, автобиографиях и дневниках. Они, как правило, принимают доступную литературную или научно-популярную форму изложения, что укореняет присутствие предпринимательского этоса в публичном пространстве социума. Такое наследие транслируется как бесценный опыт в будущие поколения, крылатыми фразами живет в лингвистическом пространстве всех времен и народов: Б. Франклин, Д. Карнеги, Н. Хилл.

Литература

1. Бакштановский В.И., Согомонов Ю.В. Этос / Этика: энциклопедический словарь. – М.: Годарики, 2001. – С. 600–601.
2. Бурдые П. Начала. – М.: Sosio-Logos, 1994. – 288 с.
3. Васильева Л.А. Людина публічна в культур-комунікативному просторі сучасності: Монографія. – Харків : Мачулін, 2019. – 368 с.
4. Проценко О.П., Проценко А.А., Предпринимательство как социокультурная реальность: философско-антропологический аспект: Монография. – Х.: Мачулин, 2017. – 208 с.
5. Разин А.В. Мораль и рациональность. // Человек. – 2004. – № 5. – С. 26–40.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Наука 1992. – 1140 с.

МИСТЕЦТВО І ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС

Северин Н.В., Северин В.Д.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
Харківська державна академія дизайну і мистецтв, м. Харків, Україна*

Будь-яка культура створює технологічну систему передачі інформації про духовні цінності свого часу, систему впливу на людину, що закріплює і передає від покоління до покоління універсальні цінності попередніх культур. Які ж цінності повинні були втілюватися у будь-якій культурі? Звичайно, такі трансцендентальні поняття, як істина, добро, краса. Це було усвідомлено людством з давніх часів. Краса оспівувалася у філософських творах, в архітектурі, скульптурі, живопису, графіці, декоративно-прикладному мистецтві, у музиці, поезії та прозі.

Так, у діалогах Платона стверджується думка про абсолютну цінність названих ідей, які перебувають на вершині духовного життя. Для Арістотеля дані ідеї мають вже ієрархічне буття: від істини («Про ідеї», «Органон») до добра («Риторика», «Евдемова етика», «Про душу») і далі до краси («Поетика») йде зростання їх абсолютної значущості. У Новий час, починаючи з І. Канта, ієрархічне буття цих ідей відображає навіть філософську і духовну еволюцію мислителів. Кантівська тріада («Критика чистого розуму» (істина), 1781; «Критика практичного розуму» (добро), 1788; «Критика здатності судження» (краса), 1790) переконливо свідчать про це. У Гегеля також простежується подібне звернення до краси («Наука логіки» (істина), 1812; «Енциклопедія філософських знань» (добро), 1817; «Лекції з етики» (краса). У Новітній час це переконливо продемонстрував Д. Лукач («Душа і форма» (істина), 1910; «Історія та суспільна свідомість» (добро), 1923; «Своєрідність естетичного» (краса), 1963) [4]. Іноді цінності в цій тріаді міняються місцями. Для Ф. Шеллінга та В. Соловйова найвищою цінністю є добро, і тріада постає у такому порядку: істина, краса, добро. Теза Ф.М. Достоевського «Краса врятує світ» найбільш глибоко виражає суть загальнолюдської культури. Глибина цього постулату полягає в тому, що людина, проникаючи в красу, проникає в істину, в добро, і цим вона врятується сама і врятує світ. Краса універсальна за своєю природою, вона інтегрує в собі всі людські цінності. Тому істинний художник, висловлюючи абсолютну красу, розкриває абсолютні ідеальні цінності будь-якої культури.

У мистецтві краса оспівується вже у творах ранньої класики Давньої Греції. Так, у V тис. до н.е. грецьке класичне мистецтво сприяло утвердженню основних принципів гуманістичного світогляду і культури. Храмова культура відзначалася тонким почуттям ритму і довершеністю композиції. Широко відомі фронтонні групи храму Афін Афайї на острові Егіні (близько 490 р. до н.е.) з фігурою богині Афін у центрі композиції. У трактуванні рухів, у поєднанні на обличчях воїнів, зображених у композиції, у фігурі Геракла все гармонійно, естетично, красиво. Ідеал гармонійно розвинутої прекрасної людини розкривається в образі «Дельфійського кучера» (к. 470 р. до н.е.), у бронзовій статуетці «Посейдона» (раніше вважався Зевсом Громовержцем, к. 460 р. до н.е.). Ідеал краси і сили людини розкривається в образі богині любові й краси Афродіти, яка народжується з піни морської (к. 460 р. до н.е.) [1]. Чітка гармонія форм і пропорцій, спокійна натуральність рухів притаманні її фігурі.

Увібравши в себе кращі зразки і досягнення грецької культури, римська культура (VI ст. до н.е. – к. V ст. н.е.) внесла в античний гуманізм нові риси світосприйняття. Художня культура Риму відзначалася великим різноманіттям і барвистістю форм, в ній були відображені риси, властиві мистецтву підкорених Римом народів, які іноді знаходилися на більш високому ступені культурного розвитку. У мистецтві Давнього Риму періоду розквіту провідну роль відігравала архітектура, пам'ятники якої й до нашого часу вражають своєю могутністю. Римляни будували акведуки, мости, дороги, гавані, укріплення, вбудовуючи ці об'єкти у міський та сільський ансамбль і пейзаж. Краса і могутність архітектури розкривається у розумній доцільності, в логіці структури споруд, в художньо точно знайдених пропорціях і масштабах, в лаконізмі архітектурних засобів, а не у пишній декоративності. Архітектура підпорядковувалась потребам населення, санітарним потребам, тому будувалися парадні вулиці з колонадами, арками, монументами. Так, «у архітектурний ансамбль найдавнішого форуму (VI ст. до н.е.) – площі, яка слугувала центром торгового життя столиці, ареною політичної діяльності, народних зборів, воєнних тріумфів, входили храми, базиліки, лавки торгівців, ринки» [1, с. 64]. Давні культурні надбання набувають нового вираження у світовій культурі епохи Відродження. В цей час були закладені основи сучасної науки, зокрема природознавства, високого рівня досягла література, яка завдяки виникненню друкарства здобула широкі можливості розповсюдження, склалася реалістична система у мистецтві. В основі культури Відродження полягав принцип гуманізму – утвердження гідності і краси людини, її розуму і волі, її творчих сил. Гуманістична життєстверджуюча культура Відродження носила світський

характер. Спрага пізнання реального світу і захоплення ним наповнили пафосом найбільш значимі твори художників Донателло, Боттічеллі, Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Мікеланджело, Дюрера. Живопис у зображенні людини та її середовища переживає небувалий розквіт.

Ідеали гуманізму відобразилися і в архітектурі – у гармонійному вигляді споруд, у класичній мові їх форм, в їх пропорціях і масштабах, співвіднесених з людиною. Провідним центром гуманістичної культури та реалістичного мистецтва була Флоренція. Намагання пізнати закономірності природи приводять до вивчення пропорцій людської фігури, анатомії, лінійної перспективи [1]. Значному розвитку архітектури сприяють Брунеллескі, Браманте. Скульптура займає чільне місце в культових спорудах. Справжнім реформатором італійської скульптури був Донателло. Торжество ідеалів ренесансної скульптури стверджує оголена статуя «Давид» (1430–1440). Кожна епоха на працьовувала і відображала свої, лише їй властиві риси, обумовлені особливостями історико-художнього розвитку. Загальнолюдські цінності знаходять своє вираження у конкретних формах людської діяльності, твори якої опредмечуються, транслиуються і передаються від покоління до покоління, залишаючись безцінним надбанням людства. Наприклад, «Голуб» Пабло Пікассо став символом не лише краси, але й символом бажаного і омріяного людством миру.

Новітні тенденції у сучасних формах мистецтва пов'язані з технічними та загальнокультурними змінами в суспільстві, завдяки чому з'являються нові види і різновиди мистецтва, які збагачують емоційний світ людини. Художник долучається до створення предметів духовно-матеріальної культури, серед розмаїття яких слід віддати належну увагу книзі, картині та відеокліпу. Усі вони підкреслюють яскраву творчу індивідуальність авторів, впливають на наші почуття, дають змогу відчувати радість спілкування з таким неординарним «співрозмовником». Так, у повсякденному житті під книгою ми розуміємо той тиражований предмет культури, який виник в результаті винаходу друкарського верстата в середині XV століття. Внаслідок цього відбулася культурна революція, до якої долучилися І. Федоров, І. Гутенберг, Ф. Скорина та ін. У більш широкому сенсі книгою можна вважати будь-який феномен духовно-матеріальної культури, який на основі тактильно-візуальної комунікації передає людині знання і образи світу. Звідси книгою є і шумерські глиняні таблички, створені в кінці III тисячоліття до нашої ери, і берестяні грамоти руського середньовіччя, і рукописні фоліанти середньовічної європейської і мусульманської культури.

У книзі поєднуються візуальне сприйняття слова і тактильне відчуття предмета, які підпорядковані розкриттю ідеальних цінностей – істини, добра, краси. Книга створюється не тільки письменником, а й художником, який насичує текст ілюстраціями, гармонізуючи просторово-тимчасове буття її тексту. Художник вирішує долю книги, оскільки завершальним штрихом є створення обкладинки, яка має бути змістовною і яскравою, щоб привернути увагу якомога більшої кількості читачів, які б, узявши її до рук, відчули гармонію художнього образу і змісту. Втілені у книзі ідеї та образи відіграють важливу роль у формуванні творчих потенцій, творчої уяви читача, виводячи його за межі наявного буття. Отже, краса, втілена у книзі, збережена художником, дає людині змогу перейнятися ідеями блага і добра, проводячи її через знання до істини, тобто до універсального буття.

Корені різних видів мистецтва нашого краю сягають часів давньої язичницької Русі. Як і архітектура храмів, розписи на стінах та іконопис ґрунтувалися на кращих візантійських традиціях і були покликані служити релігійним цілям. Адже створити й підсилити молитовний настрій у присутнього в храмі вірянина, змусити його забути все земне і поринути думкою до небесного було головним завданням церковного живопису в усі часи його існування [2]. Безсумнівним достоїнством давнього церковного живопису є вміння майстрів створювати величні і по-своєму красиві декоративні композиції.

Картина є динамічним естетичним феноменом. Завдяки композиції та сюжету вона створює певний простір, який може бути естетично освоєний тільки в темпоритмі, природному

для людського сприйняття. Живописне зображення, зазвичай, існує в конкретній комунікативній структурі тієї чи іншої культури. Будь-яка картина розгортається для нас не лише у просторі, але й у часі. Існуючи в різних жанрах (портрет, пейзаж, натюрморт, історичний жанр, побутовий жанр, іконопис, анімалізм), картина відтворює як внутрішній світ, так і зовнішній, виховує, допомагає зрозуміти світогляд, устрій певної епохи, характери, звичаї, традиції певного народу. Завдяки головному засобу виразності – кольору – вона здатна викликати різні почуття, асоціації, підсилювати емоційність зображення. Живописне зображення існує не лише на полотні, але й у духовному і фізичному просторі, створюючи неповторну атмосферу буття певної культури. У процесі створення картини всілякі технічні чи технологічні способи побудови живописного простору і розкриття тимчасового буття образів підпорядковані головній меті – через красу проникати в добро і рухатися до істини. При цьому великого значення набуває уява, тобто творче перетворення світу і розкриття його можливих тенденцій.

Картину краще споглядати «у оточенні інших поверхонь, які не є картинами», тобто вона має вписуватися за допомогою різних експонатів у певний інтер'єр. І це є принциповою відмінністю картини від відеокліпу, який сьогодні займає чільне місце на арені повсякденної масової культури.

Кліпова культура зайняла свою нішу і стала яскравим аудіовізуальним способом репрезентації внутрішнього змісту сучасної людини. Поява кліпу створила «коротку реальність», де можливий слабкий зв'язок окремих епізодів між собою і множинність постійно змінюючих один одного поглядів на один і той самий предмет. Саме невеликий хронометраж кліпу створює особливий спосіб компонування матеріалу, який дає змогу виокремити смислове ціле через «хітове приватне» або «аттрактивне приватне». Ідея і відповідна їй емоція не потребують глибокого занурення і тривалої рефлексії, завдяки чому відеокліп органічно включається у процес формування культури масмедіа в рекламних та розважальних цілях [3]. Це порівняно молодий жанр, який сьогодні набув найрозповсюдженішого аудіовізуального формату, що синтезує пісню та відеоряд на екрані. Його мета – за допомогою різних світлових, звукових, вербальних, музичних, часто не лише позитивних, але й негативних, емоційних аттрактивних ефектів привернути увагу глядача, «зачепити» його, здійснити емоційний тиск на його психіку.

Музичний кліп має полікодовий тип тексту, що включає три складові: вербальний (в усній або письмовій формі), музичний (мелодичний) та іконічний (образотворчий, зображений відеорядом). Поєднання усіх компонентів забезпечує повне оволодіння увагою реципієнтів, або максимальну аттрактивність [2]. Ставши явищем повсякденним і звичним, відеокліп як представник сучасної культури виступає постачальником своєрідних візуальних «фóрмульних розповідей» (Д. Кавелтіб). Відеокліпи зрозумілі та цікаві для значної кількості людей, оскільки вони відволікають від дійсності, розважають, створюють бажаний ідеальний світ. За будь-яких обставин людина чекає і шукає розваг. Володіючи компенсаторною функцією, відеокліп знімає стрес, сприяє витісненню негативної сфери людського підсвідомого. Це особливо актуально в сьогоднішніх умовах, коли через пандемію з коронавірусом люди не мають змоги тісно спілкуватися, відвідувати церкву і знаходити там втіху, заспокоєння. А відволікання від навислої небезпеки, тяжких роздумів завдяки відеокліпам заспокоює та приводить людину до тями, і вона намагається творити благо не лише для себе, але й для інших.

Однак відеокліп можна бачити тільки «в його поверхні», він не передає тієї духовної атмосфери, у якій живе сучасна культура, а лише інформує про будь-які речі, товари, людей, справи. Відеокліп створюється за допомогою кінематографічного монтажу, який має створити не новий образ і сенс, а переконливо вселяти і відтворювати задану модель повідомлення. Створення відеокліпу базується, головним чином, на фантазії, тобто на такому наборі несумісних елементів, який має відкрити не щось нове, а підтвердити переконливість

запропонованої моделі реклами, інформації, знання. Хоч він і не прагне піднятися до художнього рівня, однак є документом, який фіксує події свого часу.

Отже, предмети духовно-матеріальної культури роблять значний внесок у загальний розвиток людства та підвищують його естетичний рівень. Вони вчать нас бути упорядкованими, обережними, уважними один до одного і в політичному, і в повсякденному житті.

Між мистецтвом і технікою існує певний з'язок, в результаті якого відбувається вдосконалення технічного потенціалу самого мистецтва як художньої творчості. Техніка сприяє трансформації мистецтва у зовсім нові жанри, раніше недоступні, і така трансформація відкриває для мистецтва нові горизонти. З розвитком техніки змінюються образний лад і матеріальні можливості архітектури, пластичних мистецтв, музики і техніки. Технічне накопичення фактів, їх систематизація і обробка на електронно-обчислювальних машинах активно впливають на структуру і розвиток художньої культури в цілому, підвищують критерії соціально-естетичної значущості продукovanого виробництвом мистецтва, естетичних ідеалів і смаку народу.

Література

1. История зарубежного искусства: Учебник / Изд. 3-е, испр. и доп. / Под ред. М.Т. Кузьминой, Н.Л. Мальцевой – Москва: Изобразительное искусство, 1983. – 488 с., ил.
2. История русской живописи. – Москва : КСМО, 2010. – 608 с., ил.
3. Шеметова Т. Клиповая культура или некоторые подходы к описанию музыкального клипа / <https://cyberleninka.ru/article/n/klipovaya-kultura-ili-nekotorye-podhody-k-opisaniyu-musykalnogo-klipa>.
4. Яковлев Е.Г. Эстетика: учебное пособие. – Москва: Гардарики, 2000. – 464 с.

СИЛЛОГИСТИКА АРИСТОТЕЛЯ – В ОСНОВАНИИ ДЕДУКТИВНОЙ ЛОГИКИ

Семко М.А., Ларинцева Н.В.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
г. Харьков, Украина*

В современном мире огромное внимание уделяется логике, и освоение ее проблем требует глубокого понимания, в первую очередь, ее объекта и предмета как науки, уяснения методологической роли для конкретного вида деятельности. При этом решаются не только теоретические задачи. Познание предмета логики имеет большое практическое значение, поскольку означает освоение прикладного характера логики, ее нормативных требований, а также превращение их в норму собственной мыслительной деятельности [1].

Одним из ее отцов-основателей был Аристотель (384–322) – великий греческий ученый, который осознал специфику логики как особой области философского знания, наиболее полно и широко рассмотрел её в статусе науки о доказательстве истины и определял в качестве органа философского знания, орудия философской мысли. Цель, поставленная Аристотелем, заключалась в том, чтобы изложить сущность доказательства как метода обоснования знания, а также выявить основные законы любого спора, схемы защиты разумных тезисов, в связи с чем очевидным становится значение разъяснения законов мышления с точки зрения логики и логический анализ языка как средства мышления.

Центральным разделом логической системы Аристотеля является *учение о силлогизме* (греч. syllogismos- «выведение следствия»). Теорию силлогизма условно можно разделить на три части: логические формы силлогизма, изложение в «Первой аналитике»; приложения логических форм силлогизма для поиска истины, рассматриваемые во «Второй аналитике»;

использование логических форм силлогизма для анализа «ходячих мнений», анализируемое в «Топике» [2].

Так как логика Аристотеля есть главным образом логика терминов, то определения природы понятия и отношений между понятиями были предметом его внимания. Особенно важным для него было выяснение свойств общего. В учении об общем, как и в других частях философии Аристотеля, логическое поставлено в зависимость от онтологического. Общее определяется как то, что относится ко многим предметам в силу их природы. То, что во многом относится к существенному, дает понятие о роде. То, что стоит в связи с родом и может быть выведено из рода, есть свойство. Если свойство по природе отличает целую группу предметов рода от другой (других) группы, то такое свойство дает понятие о виде. Если к свойствам рода и вида присоединяется свойство единичного предмета, выделяющее его и отличающее его от всякого другого, то такое свойство дает понятие о том, что собственно принадлежит предмету, о его собственном признаке [3].

Никакое понятие не может быть, согласно Аристотелю, полностью адекватно своему предмету. Во всяком отдельном предмете, кроме «характеризующего его свойства, есть некий неопределенный субстрат, в котором коренится и на котором выступает свойство, отличающее этот предмет от других. Субстрат этот сам по себе уже неопределим, не может быть выражен в понятии. Именно поэтому единичный предмет не может быть исчерпан посредством понятия и адекватно отображен в нем [3].

Одними и теми же свойствами могут обладать несколько субстратов. Поэтому, каким бы конкретным ни было понятие, под него возможно подвести, по крайней мере в мысли, несколько предметов [3].

Свойства, которыми отличаются друг от друга чувственно воспринимаемые предметы, Аристотель называет случайными свойствами. От них он отличает особенные свойства, особенности. Хотя они принадлежат всем предметам, но они не входят в понятие вида, не характеризуют предметы как составляющие вид [3].

Понятие, отдельно взятое, не образует предложения. Но и простое соединение понятий также еще не есть речь. Для того чтобы возникла речь, необходимо возникновение высказывания. Это происходит, когда соединение понятий содержит утверждение одного о другом или, напротив, отрицание. Там, где это произошло, имеется налицо предложение (суждение) [3].

Аристотель классифицирует предложения, разделяя их на четыре группы. Одну из них составляют утвердительные и отрицательные предложения; в первых понятия соединяются, во вторых отделяются друг от друга. Вторую группу составляют истинные и ложные предложения. Для логики Аристотеля, в частности и в особенности для его теории силлогизмов и доказательств, различение истинных и ложных предложений фундаментально. В обосновании этого различения сказывается первенство онтологического аспекта: истинными предложениями Аристотель называет те, в которых утверждается соединение понятий таково, каково соединение их предметов в действительности, или разделение-понятий таково, каково разделение их предметов в действительности. Ложными он называет те предложения, в которых либо соединяется то, что разделено в действительности, либо разъединяется то, что в действительности соединено [3].

Соединение обоих оснований классификации предложений дает четвероякое их разделение на: 1) утвердительные истинные; 2) отрицательные истинные; 3) утвердительные ложные; 4) отрицательные ложные [3].

Третье основание для классификации предложений определяется характером их общности. То, что высказывается в предложении, может относиться к одному предмету или к их множеству. Предложение, в котором высказывание относится к одному предмету, – единичное. Предложение, в котором высказывание относится ко всем предметам известного вида, – общее.

Предложение с высказыванием не о всех, а о нескольких предметах вида – частное. Кроме того, Аристотель выделяет предложения, называемые неопределенными. Это предложения, в которых неясно, указывается, к какой именно части класса предметов относится высказывание, например: «Удовольствие не есть добродетель» [3].

Четвертое основание для классификации предложений – способность их быть высказываниями о возможности, действительности и необходимости. При различении этих трех видов предложений имеется в виду не отношение мыслимого к нашей мысли, а способность предложения отображать реальное состояние, т. е. нечто, относящееся к самой сущности предметов. В этом смысле, например, возможным считается не то, что признается таковым, а то, что возможно само по себе [3].

Аристотель выделяет три вида возможного. Перечислим эти виды, по Стагириту. Это, во-первых, возможное в обычном смысле, т. е. то, что, будучи одним, может перейти в другое. Все, что может стать иным, может быть определено, как это иное в возможности. Во-вторых, существует возможное, которое на деле всегда существует только в качестве действительного. Так как оно действительно, то тем самым оно и возможно, но оно никогда не встречается как возможное, а лишь как действительное. Таковы, например, небесные светила. Они вечны, не возникли ни из какого предшествующего им состояния, не могут перейти ни в какое иное состояние. Действительность – единственный присущий им вид существования. В-третьих, существует возможное, которое вечно остается только возможным и никогда не переходит в действительность. Такова, например, величина, большая всякой другой величины; нельзя не признать ее возможной, но она не может стать действительной: как бы велика она ни была, но как только ее обозначают известным числом, оказывается, что посредством прибавления к нему может быть получено еще большее число.

Главная и наиболее оригинальная часть логики Аристотеля – его теория силлогизма и теория доказательства. В учении о силлогизме он сам сознавал себя пионером и признавался, что на создание этой теории он затратил большой труд.

Аристотель – основатель формальной логики. Он мог стать им вследствие сделанного им фундаментального для всей логики открытия. Исследуя строение силлогизмов, он все термины в них представляет буквами, т. е. вводит в логику переменные. Уже древний комментатор Аристотеля Александр правильно указал на цель этого нововведения: Аристотель, говоря словами Я. Лукасевича, «представил свою теорию в буквенной форме, *stoiceia*, для того чтобы показать, что заключение получается нами не как следствие содержания посылок, а как следствие их формы и сочетания; буквы являются знаками общности и показывают, что такое заключение будет следовать всегда, какой бы термин мы ни избрали». Например: «Если А высказывается о всяком В и В высказывается о всяком С, то А высказывается о всяком С». Очень точно эту функцию переменных характеризовал в логике Аристотеля другой древний комментатор – Иоанн Филопон: «Ты дашь общее правило, беря буквы вместо терминов... общую речь опровергает и один пример. Когда мы ищем общее правило, то требуется или обозреть все частные случаи (что является невозможной и бесконечной операцией), или же мы получаем уверенность благодаря общему правилу. Теперь это общее правило дается посредством букв: ими можно пользоваться, по произволу подставляя вместо букв любой материальный термин» [3].

Из этого взгляда на переменные вытекает весь характер логики Аристотеля. Логика эта не есть конкретное учение о конкретных вещах или терминах, не есть учение о «человеке», «смертности» и «Сократе» («все люди смертны», «Сократ – человек», «следовательно, Сократ смертен»). Логика – наука о законах силлогизмов, выраженных в переменных, а не наука о приложении этих законов к примерам или конкретным терминам. Силлогизм Аристотеля вовсе не есть вывод типа: «Всякое В есть Л; всякое С есть В; следовательно, всякое С есть Л». Только

под влиянием логики стоиков силлогизм Аристотеля был истолкован как вывод, вроде указанного. У самого Аристотеля силлогизм — импликация указанного выше типа:

Если А присуще всякому В
и В присуще всякому С,
то А присуще всякому С [3].

Это адекватный пример аристотелевского силлогизма. В нем две посылки, представляющие конъюнкцию, образуют антецедент импликации. Первая посылка: «Если А присуще всякому В», вторая «В присуще всякому С». Консеквент этой импликации: «А присуще всякому С». Общая формула всей импликации: «Если а и b, то g». В традиционной логической литературе до самых последних десятилетий этот характер аристотелевской теории силлогизма понимался неточно: силлогизм рассматривался как вывод, в то время как у самого Аристотеля нигде он не выступает в качестве вывода со словом «следовательно». Отличие силлогизма — импликации Аристотеля — от вывода традиционной логики имеет важное значение. Как импликация силлогизм Аристотеля есть предложением потому должен быть либо истинным, либо ложным. Напротив, традиционный силлогизм как вывод может быть правильным или неправильным, но не может быть истинным или ложным, так как он не предложение, а ряд предложений, не спаянных в форму единства [3].

Поскольку указанное здесь различие между аристотелевским силлогизмом и его пониманием в традиционной логике как вывода не проводилось до самого последнего времени, прав Я. Лукасевич, говоря, что «и по сей день мы не имеем изложения подлинной аристотелевской логики» [3].

Форма силлогизма характеризуется числом переменных, их расположением и, кроме того, так называемыми логическими константами (постоянными). Две из них не представляют специфических характеристик аристотелевской логики и входят как часть в более широкую и более основную логическую систему. Это соединения, выражаемые союзами «и» и «если». Кроме них, имеется еще четыре постоянных, специфически характерных для логической системы Аристотеля. Это отношения между общими терминами: 1) «быть присущим всякому», 2) «не быть присущим ни одному», 3) «быть присущим некоторому» и 4) «не быть присущим некоторому». В схоластической логике эти отношения обозначались соответственно латинскими символами А, Е, I и О. На этих четырех отношениях при посредстве соединений «и» и «если» построена вся теория силлогизма Аристотеля. Теория, эта есть система истинных предложений, или, согласно терминологии Лукасевича, «положений», касающихся констант А, Е, I, О, [3].

Аристотелевская логика предполагает свое применение только к общим терминам — вроде: «животное» или «млекопитающее». Но эти термины собственно характеризуют не саму его логическую систему, а лишь сферу ее применения [3].

Анализируя формы силлогизма, Аристотель выделил три основных вида (три «фигуры»), в которые могут быть сведены все отдельные его «модусы», т. е. случаи с их различиями в членах конъюнкции, образующей антецедент, а не в консеквенте. Принципом, на основе, которого Аристотель разделил модусы силлогизма на фигуры, оказалось положение среднего термина в качестве субъекта или предиката посылок. «Мы узнаем фигуру, — говорит он, — по положению среднего термина». Цель силлогизма — обосновать отношение А к В. Для этого необходимо найти нечто общее как для А, так и для В. Найти его возможно тремя способами: 1) посредством утверждения А относительно С, а С относительно В; 2) посредством утверждения С относительно их обоих; 3) посредством утверждения А и В относительно С. «Отсюда очевидно, — поясняет Аристотель, — что всякий силлогизм необходимо строится по какой-нибудь из этих фигур». В этой схеме А — предикат силлогистического заключения, В — его субъект, а С — его средний термин. В первой фигуре средний термин — субъект по отношению к А (к «большому» термину) и предикат по отношению к В (к «меньшему» термину). Во второй

фигуре средний термин — предикат, а в третьей — субъект по отношению к большему и меньшему терминам [3].

Аристотель разделил все силлогизмы на «совершенные» и «несовершенные». «Совершенные» силлогизмы — это, по сути, аксиомы силлогистики: не требующие доказательства и недоказуемые самоочевидные утверждения. «Несовершенные» силлогизмы лишены очевидности и доказываются. [3].

Если не существует термина среднего по отношению к А и В, то предложение «А присуще В» будет «непосредственным». Недоказуемые непосредственные положения, или «начала», составляют фонд основных истин [3].

Аристотель указывает способы, сведения всех модусов второй и третьей фигур силлогизма к модусам первой. В системе логики Аристотеля сведение есть не что иное, как доказательство модусов второй и третьей фигур в качестве теорем при помощи модусов первой фигуры. Для логической теории Аристотеля сведение — необходимая составная часть этой теории [3].

Аристотель развил систематическое исследование силлогистических форм. В нем он, во-первых, доказывает истинность некоторых из них и, во-вторых, доказывает ложность остальных. Подробности этого исследования принадлежат не истории философии, а логике, где они и рассматриваются [3].

Литература

1. Демидов И.В.. Логика: Учебное пособие для юридических вузов / Под ред. доктора философских наук, проф. Б.И. Каверина. — М.: Юриспруденция, 2000 — 208 с.
2. Билецкий И.П., Кузь О.Н., Черненко В.А. Логика: учебное пособие для студентов вузов / И.П. Билецкий, О.Н. Кузь, В.А. Черненко. — К.: Кондор, 2007. — 148 с.
3. Владимир Соловьев [Текст] / В. Ф. Асмус. — М. : Прогресс, 1994. — 208 с.

СООТНОШЕНИЕ КОГНИТИВНОГО И ЦЕННОСТНОГО ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЭТИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ И. КАНТА

Смоляга М.В.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
г. Харьков, Украина*

Исследования проблем современной эпистемологии показали, что ее дальнейшее развитие возможно осуществить, лишь рассмотрев познание в его антропологических смыслах и аспектах, стремясь преодолеть тем самым абстрактный гносеологический подход, упускающий из виду и по существу утрачивающий в качестве своего предмета человека как такового. В современную эпистемологию приходит новое видение и самого познания, его теории как эпистемологии, и понимания ценностей, их особой роли, не только внешней, но и имманентной знанию, неотъемлемой от познавательной деятельности в целом. Возникает потребность заново осмыслить предложенную в работах И. Канта концепцию трансцендентального и диспозиционного подходов к ценностям, а также более основательно использовать опыт естественных и гуманитарных наук в этой сфере. Все это делает особенно актуальным обращение к трудам И. Канта, посвященным этическим проблемам научного познания.

Одной из важнейших особенностей кантовской теории является диалектика теоретического и практического разума. Как представляется, философское разграничение

познавательного и ценностного восходит к его противопоставлению теоретического разума, направленного на познание сущего, и практического, обращенного к человеческой морали – особому миру должного. В этом мире господствует нравственный закон, абсолютные свобода и справедливость, стремление человека к добру. Мир морали автономен и не может быть познан с помощью теоретического разума. Кант неоднократно подчеркивал, что последний оказывается бессильным перед многими им же самим сформулированными вопросами этического порядка. В их числе, например, вопрос о том, как может человек быть заинтересован в исполнении нравственного закона, противного его естественным стремлениям. Если теоретический разум должен был «начинать с созерцания... с чувственности, только от них перейти к понятиям... и завершиться основоположениями» [2, с. 58], то метод практического разума, а, следовательно, и метод познания «мира должного», ценностей – иной. Здесь необходимо «от общего, т.е. от морального принципа через подведение возможных поступков под это общее идти к заключению, а именно к субъективному определению воли...» [2, с. 75]. В этой работе мы вновь встречаемся с феноменами первой «Критики»: временем как условием внутреннего созерцания, чувственностью и рассудком, дискурсивным и интуитивным, внутренним и внешним опытом, но контекст уже другой, здесь они рассматриваются как проблемы эмпирического субъекта. Теперь можно обсуждать «обвинения и оправдания» чувственности, доказывать, что чувственное созерцание и мысль об объекте зависят «не только от свойств объекта представления, но и от свойств субъекта и его восприимчивости»; рассматривать способность познания как способность обозначения. Но вместе с тем опять, как и в первой «Критике», подчеркивается неправомочность смешения психологического (прикладного) и логического (чистого) сознания, что, например, делается в случае отождествления психологами понятий внутреннего чувства и апперцепции как свободной интерпретации понятия Канта. Как известно, каждая интерпретация Канта несет на себе следы герменевтического принципа «понять автора лучше, чем он сам себя понимал». Соответственно высвечиваются те смыслы, которые могут присутствовать в текстах Канта только имплицитно, а главное появляется возможность развить кантовскую проблематику в интересующем интерпретатора направлении.

Учение Канта о регулятивных функциях, максимах чистого разума, а также об априорных основоположениях, выражая идею активности субъекта, подводит вплотную к проблеме ценностных, мировоззренческих предпосылок, оснований, идеалов и норм, выявлению их фундаментального значения, наряду с эмпирическим знанием, в становлении теории. Именно здесь заложена возможность расширить представления о ценностях и их социокультурной природе, а также их роли в самом знании, его росте и развитии, построении и обосновании, что приобрело особое значение в связи с развитием учения о социокультурной обусловленности познания. Кант, исследуя априорные основоположения и принципы познавательной деятельности, по существу, характеризует такие эпистемические формы, в которых органически сочетаются собственно когнитивные и идущие от социальной практики, культуры регулятивы и принципы, т.е. тем самым намечаются пути философско-теоретического рассмотрения проблемы «когнитивное – ценностное». Если сегодня традиционно и утверждается, что под влиянием ценностей происходит «деформация» познания, его результатов, то Кант видел причины ошибок и иллюзий теоретического разума как раз в отсутствии контроля со стороны морального сознания. Но в то же время он не обольщается относительно интенций практического разума, который старается включить теоретический разум в свои границы. Отсюда естествен тот выход, который видит Кант: «Быть может, когда-нибудь удастся постичь единство всей способности чистого разума (как теоретического, так и практического) и можно будет все выводить из

одного принципа, а это неизбежная потребность человеческого разума, который находит полное удовлетворение только в полностью систематическом единстве своего познания».

Таким образом, в фундаменте познавательной деятельности лежит соотношение теоретического и практического разума, или, в современной интерпретации, – диалектика когнитивного и ценностного, их взаимопроникновение и взаимодополнение. Только в этом случае разум не сможет вольно гипостазировать мыслимое, но не существующее, будет введен в рамки гуманистических требований, а также могут быть преодолены различного рода иллюзии, видимости, возникающие из нравственных идеалов справедливости, всеобщего блага и т.д.

Литература

1. Микешина Л.А. Эпистемология ценностей / Л.А. Микешина. – М. : РОССПЭН, 2007. – 439 с. (Серия «Humanitas»).
2. Кант И. Основоположения метафизики нравов / И. Кант. Собр. соч. в 8 т. Т. 4. – М. : Прогресс, 1994. – 354 с.

ДУХОВНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ДИСКУРСЕ ФИЛОСОФИИ ЭКОНОМИКИ

Сталин А. В.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
г. Харьков, Украина*

Философская часть общественных наук все еще находится в стадии формирования. Это относится и к философии политологии, и к философии правоведения, и к философии социологии, и даже к философии экономики — бесспорного лидера в перечисленном ряде концепций [1]. В отличие от экономической теории, анализирующей конкретные формы экономических отношений, структурные элементы экономики, философия экономики ориентирована на понимание общих, универсальных закономерностей развития хозяйственно-экономического мира. В центре ее внимания находятся принципиальные вопросы природы экономики, тенденции формирования материальных условий жизни человека и общества в целом. Философский угол зрения предполагает также выявление сущности *поведения* и *деятельности* человека в экономической сфере. [2]. *Философия экономики* — новая, активно формирующаяся отрасль философского знания. Развитие этого направления соответствует усилению влияния рыночных принципов организации социума на все сферы жизнедеятельности человека, а также акцентирует необходимость развития именно практической философии на современном этапе. В этом плане определенный научный интерес вызывает анализ проблемного поля *философии экономики*, подходов к его осмыслению, особенностей эмпирической базы и методологического инструментария [3]. Это и выступает *целью* подготовки данного доклада.

Проблемные поля современной философии экономики. В.А. Канке отмечает, что «состояние современной отечественной философии экономики с ее все еще не преодоленным советским наследством таково, что приходится соответствующий образец искать за рубежом.» [1, с.4]. Из зарубежных авторов, в развитии философии экономики более других преуспели англичане и американцы. В частности, речь идет о трудах М. Фридмана, М. Блауга, Д. Хаусмана, Т. Хатчисона, Б. Колдуэлла. По мнению В.А. Канке, во-первых, авторы книг и основополагающих статей о философии экономики, как правило, тяготеют к экономике в значительно большей степени, чем к философии наук и, тем более, к философии. Во-вторых, в философии науки они ориентируются исключительно на традицию, идущую от британских и, отчасти, американских философов. Достижения континентально-европейской философии с ее

по преимуществу немецкими и французскими корнями учитываются лишь эпизодически. В работах англосаксов явно преобладают неопозитивистские, и особенно постпозитивистские, ориентиры. Даже интереснейшие наработки американских аналитических философов, в частности У. Куайна, Д. Дэвидсона, Х. Патнэма, Р. Рорти, по сути, не используются. В-третьих, пытаясь справиться с динамизмом современного научного знания, экономисты-методологи ориентируются в основном на работы представителей исторической школы в философии науки, т.е. на идеи К. Поппера, И. Лакатоса, Т. Куна и, в значительно меньшей степени, П. Фейерабенда. На взгляд В.А. Канке, эти идеи нуждаются в существенной трансформации. Но, судя по оцениваемым работам, их авторы затрудняются это сделать. В-четвертых, экономисты-методологи ориентируются на образцы, задаваемые философией физики. Положения этой науки довольно часто некритически переносятся в философию экономики, что приводит к подмене принципов. Отмеченные выше слабые стороны современной философии экономики свидетельствуют о разрыве, существующем между экономикой и философией науки. Философы и экономисты живут как бы на различных планетах. В противном случае их контакты были бы более тесными. [1, с.4-5].

Вклад в развитие философии экономики внесен также украинскими учеными, такими как И.А. Чернов, Т.П. Глушко, И.И. Малый, М.И. Дыба, В.О. Зубов, Н.О. Полищук, Н.И. Дяченко, Д.Е. Муза, О.П. Нестеренко, И.С. Старовойт и др.

Актуальные направления философских исследований экономики. Предметным полем философии экономики, по мнению исследователей, выступает осмысление социально-философских аспектов собственности, денег, принципов распределения, основные этапы развития экономической философии, проблемы соотношения экономики и политики в современной мире, пути и формы дальнейшего экономического роста. Можно утверждать, что современная философия экономики развивается по нескольким направлениям: философия хозяйства, философия собственности, философия товара и денег, философия экономической политики, хозяйственная этика. Большую роль также играет философско-методологический анализ основ экономики, а также категориальный анализ экономического познания. И.А. Чернов отмечает, что развитие современного философско-экономического знания происходит в теоретическом контексте двух таких направлений, как *философия бизнеса* и *философия хозяйства*. [3, с.114-115]. Определение сущности и соотношение последних в контексте общего философско-экономического знания нуждается в основательном исследовании.

На наш взгляд, в данном отношении особо актуальными является проблема усиления духовного компонента философии бизнеса и проблема выделения экологического компонента в философии хозяйства. В этой связи основной функцией экономики как целостной мировоззренческо-методологической системы является определение принципов и методов эффективного функционирования как хозяйства, так и бизнеса в контексте конкретной социально-экономической системы. Проследивая основные векторы современного философско-экономического анализа, особого внимания, по нашему мнению, в сфере философско-экономических исследований требуется *усиление анализа духовных компонентов экономики*. В частности, духовность является необходимым условием для достижения социальной или производственной группой цели ее деятельности. В данном контексте духовность рассматривается как одно из важнейших свойств, присущих человеку или производственной структуре, а не как религиозность. Современные исследователи духовности пишут о противоречиях между научно-техническим прогрессом и духовностью человека. В настоящее время не существует философского обоснования мысли о качестве человека, в том числе о его духовности, что требует исследования данной проблемы и взаимосвязанных вопросов.

На примере крупных корпораций можно увидеть, что система ценностей или оформляется в виде устава организации, и тогда мы имеем свод этических, корпоративных норм и правил поведения, или это неписанные правила, которые распространяются далеко за пределы

рабочего места и графика работы. Все эти правила и понятия, взаимодействуя друг с другом, структурируются и находят целостность, образуя корпоративный дух. Соответствие системы ценностей человека этому духу и определяет его духовность.

Литература

1. Канке В.А. Философия экономической науки: Учеб. пособие. / В.А. Канке. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 384 с.
2. Самсин А.И. Основы философии экономики: Учебное пособие для вузов. / А.И. Самсин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 271 с.
3. Чернов И. А. Философия экономики: проблемы и подходы к осмыслению / И.А. Чернов // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2007. – Вып. 29. – С. 113–118. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgvzdia_2007_29_13.

СКЛАДОВІ КРИЗИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сутула О. А. Григор'єва С. В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

м. Харків, Україна

В глобалізованому світі на формування геополітичних інтересів впливає повна перевага країни в економічній, технологічній, соціальній, культурній, військовій сферах перед іншими країнами. Сьогодні більшість провідних геополітиків вказують на той факт, що геополітичні інтереси держав є прагматичні, якщо не сказати егоїстичні. В разі потреби можна вдаватися до таких засобів як політичний і економічний контроль, пресинг, шантаж, тиск, махінації.

Безпека держави виступає домінуючим геополітичним інтересом, одним з елементів національного інтересу держави, що забезпечує йому поряд з іншими елементами оптимальне існування. Всі інші ресурси держави (природні, демографічні тощо) розглядаються крізь призму військової сили, максимізації можливостей компенсації недоліків місця розташування держав або їх коаліцій. Оскільки в сучасних умовах боротьба за сфери впливу, яка досягала розмаху боротьби за перерозподіл світу, ведеться в першу чергу економічними засобами, то економічна міць і комплекс умов, що її забезпечують, стають одними з найважливішими, але аж ніяк не одиничними показниками геополітичного впливу держави.

Відомо, що розвинуті країни Заходу складають шосту частку людства. Ці країни використовують близько сімдесяти відсотків світових ресурсів, що не залишає ніяких шансів досягнути такого рівня добробуту значно більшої частки населення Землі. Тим паче, що у міру зростання дефіциту ресурсів розвинуті країни роблять все, щоб зберегти їх для себе та пропонують всім іншим, в тому числі і тим країнам, яким ці ресурси належать, обмежувати їх використання. З часом, боротьба за контроль, володіння, перерозподіл ресурсів буде мати більш жорсткий характер.

Сучасна світова економіка має ієрархічну, пірамідальну структуру, де кожна держава займає своє місце і виконує свої ролі. Тільки декілька десятків країн з ринковою економікою знаходяться на верховітті цієї піраміди, а більшість країн, які також мають ринкові структури, є її підвалинами.

На жаль, Україна в цій системі виступає в якості донора для розвинутих країн. Для перетворення України у високорозвинуту, впливову державу необхідно зрозуміти механізми функціонування сучасної світ-системи, потенційні шляхи і варіанти змін. Також необхідно вже зараз приймати рішення, які будуть хоча б частково перекривати ті канали, за якими конкурентоспроможні ресурси перетікають до специфічних структур, і навпаки – розширювати

ті, завдяки яким вони мають доходити до населення. Звичайно, такий метод суперечить інтересам олігархічного капіталу. Тому, що він вказує на вилучення і перерозподіл на користь суспільству значної частки його прав, влади та прибутку. А тому для їх захисту капітал буде використовувати конкретні адміністративні та силові ресурси.

Зазначимо, що такий цивілізаційний підхід в рамках наздоганяючої модернізації потребує декілька десятиліть великих зусиль всього суспільства, а найголовніше – його консолідацію навколо стратегічної мети розвитку.

Незважаючи на те, що на глобальному рівні Україна виявилася залежною від світових політичних, економічних, військових організацій, на регіональному рівні, виходячи зі своїх об'єктивних можливостей і геополітичного розташування, наша держава має реальні передумови для затвердження в ролі регіонального політичного лідера. Для цього, разом із урахуванням закономірних амбіцій і національних інтересів, їй потрібно поступово посилювати конструктивний вплив на загальну ситуацію в регіоні, до якого вона належить. Відмітимо, що для входження України у впливову, реально діючу міжнародну систему потрібна вага геополітична детермінанта. Таким детермінантом можуть виступати геополітичні принципи політичних акторів, які мають політичну владу та здатні ухвалити політичне рішення.

На жаль, необхідно констатувати той факт, що українська геополітична невизначеність компрометує не тільки державу, а й вищих посадових осіб. Ейфорія, пов'язана з виборами Президента України в 2019 р., швидко змінилась на синдром політичної втоми та апатії. В більшості випадках політична еліта виявилася нездатною вирішувати загальнодержавні проблеми. Не спрацював механізм стримувань і противаг діяльності владних структур; не вдалося запровадити верховенство закону в усіх сферах громадського життя. Лобіювання регіональних, кланових, групових та інших інтересів не сприяють формуванню загальнонаціональної згоди, а навпаки, порушують інтегративні тенденції.

Політична еліта України відноситься до «роз'єданого» типу еліт, що панує при нестабільних режимах влади, яким властиво коливання між авторитарними та демократичними формами правління. Для даного типу характерні наступні риси: ситуативність союзників, нерозбірливість їх визначень щодо переконань і норм політичної поведінки, схильність до конфронтаційних методів діяльності, зазіхання на правомірність існування тих чи інших соціально-політичних інститутів. Роз'єднаність української політичної еліти більш виглядає як кон'юнктурною, ніж принципово світоглядною. Отже, для успіху геополітичних трансформацій необхідно досягнення консолідації еліти задля ефективної реалізації національних інтересів; становлення у перспективі консенсусної еліти, яка забезпечує гармонізацію різних інтересів у політичному полі.

Разом з цим, однією зі складових української кризи виступає невизначеність геополітичного вектора розвитку країни політичними партіями. На це вказує часткова або повна зміна зовнішньополітичного напрямку в програмах політичних сил від виборів до виборів.

Звичайно, сучасні тенденції глобалізації вимагають від політичних сил створення універсальної геополітичної ідеології, якій притаманні компромісні, толерантні та соціальні принципи діяльності. Але характерною особливістю українських політичних акторів є той факт, що більшість з них не реалізують свої гасла та месенджі на практиці.

Парадокс української партійної систему полягає в тому, що сучасні політичні партії не є організаціями, які виростили з надр громадянського суспільства, вони утворилися раніше, ніж склалися соціальні групи, інтереси яких ці партії повинні представляти в органах влади. Тому партії не змогли знайти чітку соціальну адресу і виконувати функції посередника у стосунках між громадянином і державою. На жаль, такі політичні сили тяжіють до адміністративно-господарських груп, для яких характерен кумулятивний ефект влади.

Обмеженість, копірвання у внутрішньополітичному протистоянні, перебування у стані перманентних виборів не надають змоги українським політичним акторам міркувати глобально.

На жаль, вони абстраговані від стратегічного планування, а тому зовнішня політика України не спрямована на розбудову та зміцнення власних геополітичних і геоекономічних факторів. Тільки через реформи внутрішньої політики, які призведуть до покращення в економічній, політичній, духовній, військовій сферах, Україна створить новий геополітичний простір із необхідними геостратегічними вимірами, орієнтаціями, векторами та рівновагами, які будуть реально впливати на світову геополітику.

ЛОГИКА И РОСТ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ – II

Тарароев Я.В.

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»

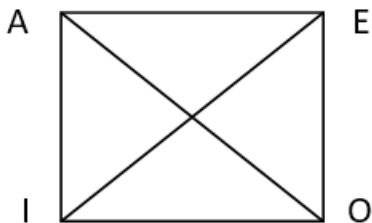
Харьковская государственная академия культуры

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Харьков, Украина

Данная работа будет посвящена критике антикумулятивистского подхода, утверждающего не накопительный, дискретный и не преемственный характер роста научного знания. Разумеется, весьма ограниченный объем данной работы позволяет высказать основные мысли только тезисно и схематично, более аргументированный вариант высказанных здесь соображений нуждается в гораздо большем объеме. В данной работе возможно привести лишь последовательность кратких аргументов.

Одним из родоначальников антикумулятивистского подхода является К. Поппер. Следствием его модели развития науки является тезис о том, что любое новое знание, полученное в рамках науки, является лучше знания старого, прежде всего в силу своей новизны. И старое, и новое научное знание будут опровергнуты, и поэтому и то и другое знание согласно К. Попперу есть ложь, но в силу того, что старая теория появилось раньше новой, все её особенности (методы опровержений, методы критики) будут менее совершенны, чем теории новой. Конечно, недостатки старой теории связаны с тем, что она объясняет меньшее количество фактов более сложным образом, однако, следуя К. Попперу, если обе теории, в конечном итоге ошибочны, то это недостаток старой теории вызван тем, что она появилась гораздо раньше, чем теория новая. Все это можно проиллюстрировать на простом примере. Всем нам из повседневного опыта известен тот факт, что любое тело, вес которого мы можем ощутить, поднятое над поверхностью Земли, падает вниз. Этот факт в истории науки объяснялся в трёх теориях: Аристотеля, И. Ньютона и А. Эйнштейна. Согласно подходу К. Поппера теория Ньютона была лучше, чем теория Аристотеля, а теория Эйнштейна была лучше теории Ньютона, прежде всего потому, что теория И. Ньютона была создана позже, чем теория Аристотеля, а теория А. Эйнштейна была создана позже, чем теория Ньютона. При этом, разумеется, теория И. Ньютона описывал больший круг явлений, чем теория Аристотеля, а теория Эйнштейна описывала больший круг явлений чем теория Ньютона. Однако сравнение по логическому объёму этих теорий не является основным. И.

Ньютон фальсифицирует Аристотеля. С момента появления ньютоновской теории гравитации аристотелизм объявляется ложным, по крайней мере, в объяснении причин падения тел. Аналогичным образом ситуация разворачивается и с А. Эйнштейном. Созданием и эмпирической проверкой ОТО он фальсифицирует теорию Ньютона и она, согласно попперовскому подходу, с этого момента считается ложной, даже несмотря на то, что продолжает, в полном соответствии с

эмпирическими данными описывать и даже предсказывать широкий круг явлений. В основе такого подхода у К. Поппера лежит принцип фальсификации, который он выдвинул в 1934 году в работе [1]. Сам принцип имеет вполне строгие логические основания. Он формулируется К. Поппером как противоположность неопозитивистского принципа верификации, который требовал необходимость верифицировать, т.е. подтвердить в эмпирическом опыте каждое научное высказывание. Однако, как оказалось, это невозможно сделать. Действительно, высказывание «Все тела притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними» (закон всемирного тяготения И. Ньютона) невозможно верифицировать эмпирически, поскольку множество всех тел бесконечно, и мы не можем за конечное время эмпирически опробовать каждый элемент этого множества на его способность притягивать другие элементы этого же множества. Однако К. Поппер верно замечает, что мы можем опровергнуть это высказывание. Для этого достаточно обнаружить хотя бы одно тело, которое не притягивает, а например, отталкивает другие тела, или притягивает их, но с другой силой. Мы можем найти одно такое тело, особенно если мы будем предполагать теоретически, где искать, нам нет необходимости проверять для этого бесконечное множество тел, мы вполне можем ограничиться конечным множеством. Опровергнуть, или же фальсифицировать (в терминологии К. Поппера) любое высказывание, это значит признать его ложным. Однако науку не интересуют ложные высказывания, продуктивную и эвристическую ценность представляют высказывания истинные, поэтому задачей развития науки, и следующим шагом за фальсификацией является установление истинного высказывания. Суждение «**Все** тела притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними» является общеутвердительным суждением (**A**). Как общеизвестно из логики, согласно логическому квадрату, из ложности общеутвердительного суждения (**A**) следует истинность частноотрицательного (**O**) (см. Рис.). Частноотрицательное суждение будет звучать следующим образом (**O**) «**Некоторые** тела **не** притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними» и оно будет истинным. Однако частноотрицательные суждения так же малопродуктивны с точки зрения научной ценности, науку интересуют, прежде всего, общие и утвердительные суждения, поэтому, интерес на предмет истинности или ложности будут представлять общеотрицательные суждение (**E**): «**Все** тела **не** притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними», и частноутвердительное суждение (**I**) «**Некоторые** тела притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними». Как общеизвестно из логики, в ситуации, когда истинным является частноотрицательное суждение, невозможно установить истинность или ложность частноутвердительных и общеотрицательных высказываний. Т.е. при истинности суждения (**O**) суждение (**E**) может быть истинным, тогда суждение (**I**) должно быть ложным, или наоборот, суждение (**E**) может быть ложным, тогда суждение (**I**) должно быть истинным. И в данном случае это является принципиальным моментом как с точки зрения утверждения правоты подхода К. Поппера, так и с точки зрения его критики.

К. Поппер исходит из следующих соображений. Как уже говорилось выше, альтернативой, которая сменила теорию И. Ньютона, является теория А. Эйнштейна. Согласно этой теории, тела падают на Землю не в следствии взаимного притяжения тел, а в следствии деформации массивными телами (в данном случае планетой Земля) пространства-времени. Методология К. Поппера предполагает признать устаревшими, а значит ложными представления И. Ньютона, и соответственно истинными новые воззрения А. Эйнштейна. С точки зрения такой методологии тела действительно не притягиваются, и, следовательно, истинным будет высказывание (**E**) «**Все** тела **не** притягиваются друг к другу с силой, прямо

пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними». Тогда, в полном соответствии с правилами логического квадрата, частноутвердительное высказывание **(I)** «*Некоторые* тела притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними» будет ложным.

Однако против этих тезисов (об истинности высказывания **(E)** и ложности высказывания **(I)**) можно выдвинуть серьёзные возражения. Суть этих возражений заключается в возможности эмпирической верификации этих двух высказываний. Саму причину падения тел мы не можем верифицировать непосредственно, её верификация происходит опосредованно, через эмпирическую верификацию следствий той или иной теории. Если говорить конкретно, о теории тяготения И. Ньютона и А. Эйнштейна, то по своим следствиям они во многом совпадают, и теория А. Эйнштейна отличается от теории И. Ньютона так называемыми релятивистскими эффектами. Однако эти эффекты становятся значимыми в особых, специфических физических условиях, несовместимыми с условиями физического существования человека (сильные гравитационные поля, которые создают очень большие массы, и скорости, близкие к скорости света). Современная наука, и прежде всего её приборная база, позволяет зафиксировать эти эффекты в гораздо меньших масштабах. Например эффект ускорения (по отношению к поверхности Земли) времени мы уже можем зафиксировать на околоземных спутниках, что и обеспечивает точность космических систем глобального позиционирования. Но этот пример (спутники) – на данный момент фактически единичный случай учёта релятивистских эффектов в макром мире, т.е. в мире нашего непосредственного существования, в мире нашей повседневности, т.е. в слабых гравитационных полях. Согласно общей теории относительности наши наручные часы (а значит и наше личное физическое время) идут быстрее, когда мы находимся на 15 этаже, чем когда мы находимся на 1 этаже, наша масса меньше, когда мы летим в самолёте, чем когда мы едем в поезде метро, наш рост меньше, когда мы едем в лифте, чем когда выходим из него. Однако все эти эффекты столь малы и незначительны, что никакой прибор в сколь угодно обозримом будущем не способен их будет зафиксировать. Это означает, что для описания этих, и значительного количества подобных им процессов, мы не только можем, но и должны пользоваться ньютоновским подходом хотя бы потому, что этот подход гораздо проще в смысле математического формализма. Вопрос о причинах падения тел в нашей повседневности есть вопрос, прежде всего, практических знаний, навыков и умений использовать эти знания себе на благо. И в таком случае большей ценностью обладают те знания, с которыми это делать легче. Вопрос о теоретических концептуальных основаниях в этом случае есть вопрос вторичный и несущественный, оба ответа (притяжение тел и деформация пространства и времени) в своей практической ценности идентичны, но ньютоновский ответ в малых гравитационных полях и при малых скоростях более прост. И это позволяет признать, при ложности суждения **(A)** «*Все* тела притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними», суждение **(I)** «*Некоторые* тела притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними» является истинным. Но тогда, в соответствии с правилами логического квадрата, суждение **(E)** «*Все* тела *не* притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними» будет ложным.

Как аргумент в пользу истинности суждения **(I)** можно добавить ещё следующее. Если для описания процесса роста научного знания использовать концепцию научных парадигм Т. Куна [2], то можно констатировать, что переход от парадигмы И. Ньютона, к парадигме А. Эйнштейна происходит, прежде всего, в коренной смене одного элемента парадигмы, который Т. Кун назвал «метафизические общеметодологические представления и

концептуальные модели». Концепт гравитации, как «взаимное притяжение тел» меняется на новый концепт гравитации как «искривление пространства-времени». Безусловно, онтологически это два различных понятия. Однако другие элементы парадигмы, а именно символические обобщения и формализованные конструкции общепринятые для всех, система ценностей – предсказательная сила, простота, красота и тому подобное, и образцы-примеры хотя бы отчасти были сохранены. Общематематические подходы были расширены (в частности в общей теории относительности стало широко использоваться тензорное исчисление), что, однако, не уменьшило роль классического дифференциального и интегрального исчислений, которые являются математической основой теории тяготения И. Ньютона. Так же в теории А. Эйнштейна была сохранена основная терминология предыдущей теории И. Ньютона, как собственно и символические обозначения, но там, где это было необходимо, она была расширена или изменена, но в целом можно говорить о частичном заимствовании новой теорией элементов старой. Здесь уместно вспомнить принцип соответствия Н. Бора, согласно которому в предельном переходе, в рамках математического формализма, новая теория должна давать старую теорию [3]. Для релятивистской и классической механики этот принцип реализуется в полной мере. Если в релятивистской механике очень большую, но конечную скорость света c положить равной бесконечности, то весь математический формализм механики релятивистской перейдет в математический формализм механики классической, а релятивистские эффекты исчезнут.

В отношении системы ценностей, то, здесь можно утверждать отсутствие серьезных изменений, значительная часть этой составной парадигмы Ньютона была заимствована парадигмой Эйнштейна. И, наконец, в отношении «образцов-примеров» ситуация та же, что и в отношении «символических обобщений и формализованных конструкций». Фактически все образцы-примеры ньютонианства заимствует себе и эйнштейнианская парадигма, добавляя к ним те, которые как раз и относятся к тем случаям, в которых специфика теории А. Эйнштейна проявляется или в полной мере, или только частично.

Таким образом, мы можем говорить, о том, что новая парадигма сохранила некоторые, весьма значимые элементы парадигмы старой, перенесла часть себя из старого в новое, и в этом смысле, может быть и фигурально, но мы так же можем утверждать, что «**Некоторые** тела притягиваются друг к другу с силой, прямо пропорциональной произведению их масс и обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними», по крайней мере те, для которых вышеуказанные заимствования корректны, прежде всего, для слабых гравитационных полей и скоростей, небольших, относительно скорости света.

Таким образом, приведя аргументы в защиту истинности высказывания **(И)**, мы можем утверждать, что с точки зрения логики и роста научного знания разумнее и аргументированнее выводить из опровержения общего научного суждения **(А)** (первого шага в развитии новой теории), истинность частноутвердительного суждения **(И)**, а не истинность общеотрицательного суждения **(Е)**, как это делает К. Поппер. Из вывода К. Поппера получается дискретная прерывистость развития науки, тотальный нигилизм как основная цель научной деятельности, всякое отсутствие преемственности, традиций и последовательности в развитии научного знания. В предельном приближении тогда наука – набор случайных действий и идей, отвергающих предшествующие идеи и действия. Это методология приводит к антиисторицизму, сторонником которого был К. Поппер.

Если же мы принимаем истинность частноутвердительного суждения, то это означает последовательность, преемственность и глубокую традицию в развитии науки. Достаточно подробным анализом исторического материала можно показать (как это было сделано в работе [4]), что ньютонианство представляет собой существенно расширенный, дополненный и переработанный аристотелизм, тогда как эйнштейнианство частично содержит в себе ньютонианство. Отрицание общеутвердительного суждения **(А)** и истинность

частноутвердительного суждения (**I**) означает, что развитие науки в целом можно описать следующей схемой: на первом шаге происходит отрицание имеющейся общности, и то, что было общим, становится частным. Это отрицание есть отрицание не *качества*, а *количества*, и суть этого отрицания в установлении конкретных границ применения того, что раньше границ не имело (замена «*Все*» на «*Некоторые*»). После этого шага старая теория является не ложной, она имеет конкретные границы использования (слабые гравитационные поля для теории Ньютона, возможно даже указать некоторые особые случаи, в которых справедлив будет аристотелизм). Становление новой теории (например, теории А. Эйнштейна) как *качественное* изменение содержания научной теории есть следующий шаг в виде обобщения, обобщения на новом, более общем и абстрактном уровне, в отношении которого уровень нашей повседневной реальности выступает частным, конкретным случаем. Таким образом, рост научного знания есть не смена старых, становящихся ложными научных теорий новыми, истинными теориями. Рост научного знания есть постоянный процесс обобщения, переход от общего к частному для установления границ, а затем от частного к общему, т.е. выход за эти границы, но уже на качественно новом уровне. Такой механизм, как механизм развития именно научного знания является необходимым не только для естественных, но и для социальных и гуманитарных наук, и базирующихся на них идеологий, тогда как в настоящее время мы наблюдаем обратную тенденцию: разрыва традиций, хаотизации и фрагментаризации социально-экономической действительности.

Литература

1. Поппер Карл. Логика научного исследования. – М.: Республика, 2005. – 447 с.
2. Кун Т. Структура научных революций. – М.: «АСТ», 2003. – 605 с.
3. Бор Нильс Избранные научные труды в 2-х томах. – Т.2. – М.: Наука, 1971. – 678.
4. Тараров Я.В. Онтологические основания современной физики и космологии. М.: УРСС, 2011. – 264 с.

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ КОРДОНІВ ТІЛЕСНОСТІ У ДОБУ ПОСТМОДЕРНУ

Титар О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м.Харків, Україна

Сентенція цієї статті зводиться до того, що наше життя все більше обмежується, обмежується нами самими, тож проблематика нашого *opus* має психологічно-антропологічне спрямування.

Нами вводиться поняття обмеженого (секвенція, викроєного, секвентованого життя – *secvention, secvention life*), що може привести в деяких випадках до втраченого, загубленого життя (*lost life*).

У одного відомого психолога та коуча з притягання в своє життя багатих наречених Б. наводиться випадок швидкого побачення на березі моря, коли раптом багатий та перспективний жених виявляється ницим та злиденним покидьком, що може запропонувати жінці лише три безкоштовні або майже безкоштовні речі – прогулянку вздовж моря, філіжанку кави та секс. Єдиною коштовною річчю, яку має кавалер, є гараж, де він проживає і куди він приводить закохану жінку. Історія (зі слів нареченої) завершується хепі-ендом – жінка швидко викликає таксі та зникає з обрію. Ми можемо посміятись над невдалим женихом та невинуватою корисливістю жінки, як вимагає жанр повчальної оповіді-анекдоту, але ми не будемо це робити.

Для нас це привід задуматись над обмеженнями, які накладає сучасне життя та жорсткими сценаріями слідування цим обмеженням.

Ані демократичні, ані тоталітарні суспільства не уникають цих обмежень, а намагаються їх підкреслити.

Мислячи категорійно, виділимо чотири основні види таких обмежень у сучасній культурі:

- просторові (їх намагаються притримуватись демократичні суспільства, даючи заборони, обмеження у вигляді допуску/не допуску);

- часові (улюблена форма релігій та релігійного досвіду, обмежувати життя, обіцяючи компенсацію – рай чи блаженну вічність, протестантська етика вперше це поєднала з капіталістичними умовами, коли час почав вимірюватись як гроші);

- фінансові (від Чиказької школи економіки, яка вважає, що все економічне, а звідси і соціальне життя, можна контролювати, контролюючи грошову масу, до прикладів соціальної держави скандинавського типу, коли державі вигідно сплачувати за громадянство, а не за працю, переводячи у фінанси час життя представників держави);

- тілесні (від становлення людини сучасного типу до тілесних практик модерну, розібраних фукольдівцями).

Модерн пов'язує тілесність людини з розумністю, людина розумна має логіку, тим самим відрізняючись від нерозумної природи, у проєкті Просвітництва дикун ще не має логіки, лише структуралісти, а за ними постмодерністи відкривають логіку дикуна (починаючи з К. Леві-Строса). Тим самим структуралісти відроджують своєрідний аристотелізм.

«У деяких тварин, хоч і є уява, але розуму, логосу, у них немає» (Арістотель, «Про душу», Г 3, 428, а 23-224) фіксує Арістотель у своїх працях. Логос-розум – це спільна ознака людини як окремого виду, що відрізняє людину від алогічної природи.

Одним з перших у християнській антропології природу людини та її тілесність пов'язує з логікою та розумом Максим Сповідник.

Щоб окреслити кордони тілесності, обмеженість людини, секвенцію людини без втрати її видових ознак, тобто сказати про обмеженість людини і не образити її, Максим Сповідник використовує поняття «іпостась» (усія).

Іпостась у концепції Максима Сповідника утворюється завдяки синтезу рис, що відносяться до іпостасі та видової природи людини. Завдяки ряду унікальних ознак, присутніх у людині, вона вирізняється з-поміж інших, вона не є обмеженою твариною, але розумною та діяльною істотою, саме тією, якою ми можемо її бачити протягом її існування.

Іпостась людини співвідносна з її індивідуальним буттям. Людина є обмеженою, «секвентованою» своєю гріховною природою, але не втраченою («загубленою») ані для Бога, ані для людства. Ось таке визначення сам Максим Сповідник надає для поняття іпостасі: «Іпостась – це те, що властиво деякій речі, виділяє та описує спільне та неописане, як особливе, на прикладі власне людини» [1, с. 35].

Іпостась завжди є певним проявом природи, її існування неможливо без неї. Також Максим Сповідник насамперед приділяє увагу поняттю логос, який є одним з ключових у формуванні філософської думки, але варто зазначити, що воно постає не в такому чіткому вигляді, як іпостась та природа.

Для Максима Сповідника здатність до мислення є і логосом, і творчим розумом, що долає антропологічні кордони. Це ідея Бога, сенс усього. Суспільство і природа нас обмежує, але людська тілесність завжди освячена розумом та Логосом, тому надає нам безмежність, здатність трансцендентувати.

Тому Максим Сповідник доречно каже про те, що кожна природа існує завдяки логосу, а саме поняття логосу тотожно з поняттям сутності, втрата сутності сприймається нами як найсуровіше обмеження, втрачене життя. Логос узагальнює у собі безліч логосів. Завдяки

існуванню логосів відбуваються божественні хвилювання, які відтворюють у собі сутність божественних думок. Логос є незмінним, на відмінну від того, що існує навколо нього, кожному логосу відповідає своя унікальна природа, логос є початком, метою речі та її кінцем одночасно.

Розглядаючи Бога як логос, він каже про те, що все створене Богом є його часткою, яка прямує до нього, межею цього руху є досягнення божественної мети: антропологічний кордон весь час пересувається, він є підтримкою для руху, і зникне при наближенні до Бога. Всі люди мають у собі божественну частку, тому що вона закладена у логосі, яким є Бог.

Таким чином, речі, люди, протягом усього свого існування прагнуть до об'єднання з логосом, Богом, вічний потяг до досконалості змушує нас болісно сприймати кордони і обмеження, що є помочами при прямуванні до логосу (розуму) і Бога, і одночасно важкими перепонами при просуванні неправедним шляхом.

Висновки.

Ми розрізняємо поняття обмеженого (секвенція, секвентованого життя – *secvention life*) і поняття втраченого життя (*lost life*). Коли загальна концепція філософії доби модерну зводить будь-які обмеження до втрати та нестачі, то філософія доби постмодерну, як і традиційна християнська православна антропологія, говорить про необмеженість розуму людини (її логосу) як прояву логосу та творчого розуму Бога, а отже можливості долання антропологічних кордонів через досконалу тілесність.

Як сциєнтичні оптимісти також одразу накреслимо чотири категорії виходу з цих обмежень та подальшим їх відкиданням:

- долання кордонів – природне замість заборон – рішення: від «наївної» людини Просвітництва, «природної людини» Ж.Ж. Руссо до відновлення природи, екологічних рухів та культу дикості, який нібито вирішує цивілізаційні заборони (акцентування природного, а не людського);

- любов, дарування часу, в тому числі і християнська модель (модель Максима Сповідника);

- обмін та взаємність цього обміну, свобода вчинку;

- фізична досконалість та самостійність, властива давнім грекам та прибічникам дзен (наприклад, концепція поєднання фізичної та технічної досконалості у роботі Роберта М. Пірсіга «Дзен і мистецтво піклування за мотоциклом»).

Література

1. Петров В.В. Максим Исповедник: онтология и метод в византийской философии VII в. / В.В. Петров, РАН, Ин-т филос. – Москва :ИФРАН, 2007. – 200 с.

К ПОНИМАНИЮ ОНТОЛОГИЗАЦИИ МОРАЛИ

Трусей Л.Г.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Харьков, Украина*

В докладе рассмотрены мнения ряда ученых философов на проблему единства бытия и морали в условиях осмысления парадигмы дальнейшего развития человечества и человека. На этой основе сформулированы основные направления научных исследований.

Актуальность состоит в решении проблем дальнейшего развития человечества в условиях глобального кризиса человечества и поиска ответов на вопрос: «Что делать?».

Глобальный исторический прогресс человечества являет собой грандиозный по своим масштабам естественный процесс постепенного, многотрудного, медленного совершенствования земной жизни людей как уникально-разумных представителей живого мира.

Состояние нашего общества и человечества в целом, особенно конца XX начала XXI столетий, выдвинуло перед человечеством ряд проблем, среди которых на первые места выходят проблемы духовности. Особое место рассмотрения современного состояния духовности учеными выделяется такой аспект, как диалектическое влияние духовных (моральных) факторов на социальное бытие, а также закономерности и возможности морального моделирования будущего, и, следовательно, прогнозирования, что представляет исключительную сложность таких явлений. Поэтому и исследованы они недостаточно.

Неразвитость научных знаний в этом смысле не позволяет системно исследовать характер и сущность единства духовного и материального, что позволило бы обосновать возможные направления более рационального, научно обоснованного построения земного бытия. К сожалению, в русле неолиберальных руководящих воздействий на все человечество, оно оказалось вне нравственно-духовных критериев и общественно необходимых для развития обществ норм морали. Именно нравственная константа сегодня, оставаясь фундаментальной, получила статус актуального императива и вне ее сознательной практической реализации все разговоры о выживании человечества являются пустопорожними словами, лишь способствующими у-*ничто*-жению человека и жизни [1].

Полисистемный кризис жизнедеятельности человека, развернувшийся с новой силой с 2008, но преподнесенный политическими элитами, СМИ и, что прискорбно, учеными лишь как финансово-экономический, даже не рассматривался в нравственно-ценностном – жизнеспасительном аспекте.

Предложенная Чешковым М.А. новая концепция развития раскрывает новые горизонты методологии исследования современной реальности, которая учитывает много факторов: роль субъекта, цели и процессы мыслетворчества, ценностной составляющей и т.п. [2]. Однако, сегодня приобретают фундаментально-актуальное значение не только понимание современной реальности, но прежде всего и то, что эволюционно-историческая дилемма XXI века является не просто рядовой, но определяющей ближайшее будущее – бытие/небытие человека, природы, планеты Земля.

Для выживания человека, спасения самого себя и Природы становится архиважным мировоззренческое концептуальное знание, в котором онтологизированная мораль (морализованная онтология) станет фундаментом, на котором возводится все здание миропонимания и миродействия человека во имя будущего как вполне определенной целеполагающей творческой жизнедеятельности. Переход к постижению новых знаний создает новую научную картину мира, когда человек наконец-то осознает насколько многоуровневое, сложное и взаимозависимо бытие и насколько ограничена современная научная парадигма без взаимодействия бытия и духовно-нравственного припоминания-возрождения жизнеохраняющих (спасительных сегодня) ценностей. Здесь мы выходим на проблему появления (формирования) нового человека (человека будущего). Ответственность за это в первую очередь лежит в сфере образования как фундаментальной сферы формирования будущего. Соответствуют ли этому современные гуманитарные дисциплины, преподаваемые в системе образования (именно так: системе, включающей все этапы формирования человека будущего: образование родителей, дошкольное, школьное, профессионально-техническое и все виды высшего образования)? Если судит в целом о состоянии нашей жизни, то очевидно, что нет. В рамках появления в ближайшем будущем новых научных теорий может, например, появиться новая теория под названием «Прикладная онтология». Попытки, только попытки, уже есть [3]. Суть ее, основное содержание состоит в прикладном характере всеобщих философских понятий как

инструментария для построения и организации жизнедеятельности человека. Тем более, что современность ставит очень серьезные претензии к наукам и, в частности, к философии.

В этой связи уместно привести мнение Осипова Ю.М., одного из создателей Академии философии хозяйства (2009): «...Сегодня всякий раз приходится констатировать все угасающий интерес к мировоззренческим, а соответственно и к философским обобщениям. Калейдоскопичность уже не в одной ускользающей от науки реальности, но и в самих блуждающих головах ученого сообщества. Наука больна и не в состоянии сосредоточиться. Сосредоточение на глубинном и главном – уже не только не задача науки, но и необратимая невозможность. Это как раз и знаменует собою конец науки – как органичного знания об органичном же мире. Науке, отбросившей философию и мировоззрение, можно уже ставить памятник, разумеется, постмодернистский: то ли памятник как пустоту, то ли пустоту как памятник. Если что и остается сегодня от науки, так это не более чем функциональная инженерия, служащая, кстати, все же суперкапиталу и все той же суперстоимости [4]. Такое длинное высказывание приведено в связи с очень важным вопросом, который поднял автор. И претензии к науке очень серьезные.

Другой, не менее известный мыслитель, Тейяр де Шарден, внимание которого в своем исследовании феномена человека направлено на обоснование будущности человека/человечества. В этом плане интересны его мысли о действии к единению, ибо «в конечном счете, человечество определимо именно как дух», а «дух в нашем понимании – это в сущности способность к синтезу и организации», когда в ноогенезе «время и пространство действительно очеловечивается, или скорее сверхчеловечивается», когда универсум и личность «возрастают в одном и том же направлении и достигают кульминации друг в друге одновременно» [5]. Не менее важно мнение Д. Питерсона: «...через возвышение и развитие личности и через готовность каждого взять на себя бремя Бытия и вступить на героический путь. [6].

Философия хозяйства, основоположником теории которого является С.Н. Булгаков, исходит из центральной идеи о человеке как трансцендентальном субъекте хозяйства, а потому в ее центре стоит антропология – учение о человеке в природе. Поэтому, логика размышлений о хозяйстве приводит к тому, что «центр тяжести в исследовании проблемы экономизма все более передвигается от политической экономии в сторону философии» [7].

Многие мыслители и философы описывают будущие общества и государства каждый на свой лад. Рассмотрим некоторые из них. Ноам Хомский в своей работе «Государство будущего» рассматривает и сравнивает классический либерализм и либертарианский социализм, отдавая предпочтение либертарианскому социализму [8]. Жак Фреско разработал шикарный Проект «Венера» — разработанный технократический проект общественного строя, близкий к утопическому коммунизму, частично анархизму. Целью проекта является создание «ресурсо-ориентированной экономики», основанной на широком применении технических и технологических решений, позволяющих увеличить получение энергии и освоить для человека новые сферы обитания, снизить необходимость работы человека в производственной сфере. Предполагается, что опора на существующие природные ресурсы, технологические новшества и приёмы обеспечит для человеческого общества устойчивое развитие. При этом либо игнорируются, либо сознательно отвергаются экономические законы [9]. Эрих Фромм акцентирует внимание на том, что индустриальный век не сумел выполнить своих обещаний. Социализм и коммунизм очень быстро из движения за новое общество и нового человека превратились в ту силу, которая провозгласила идеал буржуазной жизни для всех: универсальный буржуа как человек будущего. Радикальный гедонизм и беспредельный эгоизм не ведут и не могут привести также к «хорошей жизни», не могли стать ведущими принципами экономики. В средневековом обществе, а также во многих других высокоразвитых и примитивных культурах, экономика определялась некоторыми этическими нормами..., были

составной частью теологической морали... и, следовательно, подчинялось нормам гуманистической этики. Капитализм XVIII века постепенно осуществил радикальные перемены: экономический аспект поведения был вынесен за рамки этических и других ценностных систем [10]. Все их предложения очень интересные, но в то же время страдают неполнотой, что позволяет осмысливать направления их мыслей, но не позволяет применять на практике во всей полноте. Ограничение применения их теорий связано с тем, какое место при этом занимает сам человек и, естественно, каким он должен быть.

Люди в своей повседневной жизнедеятельности, как в экономической сфере, так и в других сферах жизнедеятельности создают свои принципы, ценности, идеи, категории, которые в первую очередь соответствуют своим отношениям к различным сторонам жизни в обществе, а с другой стороны заключают ростки методологии (систему принципов, методов и способов построения и организации теоретической и практической деятельности людей), как инструмент понимания конкретно-исторической сущности морали. Мораль в своем историческом развитии имеет двоякую основу: 1) является продуктом социальной действительности, исторического времени, так как настоящее, существующее есть развитие из прошлого в ходе исторического эволюционного процесса и 2) в то же время является продуктом непосредственной деятельности человека в органическом единстве объективного и субъективного этой деятельности, формой осознания этой деятельности, в отношениях в социальной среде как первооснове осознания себя личностью и отношения к самому себе.

Изменения материальных условий общественного бытия в будущем, скрытые тенденции коренной ломки надстройки как следствие изменившегося базиса общества обязательно предваряются опережающим моральным отражением. Дарио Соммэр писал: «Но мало кто понимает, что духовное развитие не означает развитие только одной стороны жизни человека в ущерб другой. Например, нельзя жить мистикой и созерцанием, забыв о материальном мире. Невозможно разделить дух и материю, так как они образованы одним и тем же видом энергии. Развиваться духовно означает переместить в свою сущность все то, что обычно находится в личности. Рост будет происходить изнутри наружу, а не наоборот» [11].

Причина этого – в неавтономности морали, в определенности ее и непосредственно и опосредовано материальными условиями общественного бытия. Мораль является способом духовно-практического освоения мира. Благодаря этому, моральная деятельность вплетена во все другие сферы жизнедеятельности человека в качестве нравственного аспекта, как бы «модулируется» жизнедеятельность моралью. Осознание человеком как отражение все практических отношений его к миру, предполагает ценностную оценку, общественное одобрение устоявшихся форм общения, стереотипов социальной практики: транслируются не просто устоявшиеся, а нравственно ценные формы организации жизнедеятельности, а также нравственно ценные способы изменения окружающей действительности, социального бытия.

Выводы. Понимание процессов морального моделирования, особенно влияние его результатов на ориентацию общественного человека на развитие возможного и желаемого будущего бытия, уже сейчас может существенно повлиять на процессы формирования человека будущего и может быть основой создания системы образования в настоящем. В таком случае мы подходим к пониманию онтологизированной морали, в которой есть составляющая, характеризующаяся особой сферой жизнедеятельности, отношений и сознания, которые непосредственно связаны с освоением уже сейчас социального будущего. Осознание возможного будущего моральным сознанием возможно только в том случае, когда субъект морали активно включается в практическую деятельность и воздействует на изменения действительности. На данном этапе развития человечества мы понимаем, что имеется такое бытие (реальность), как виртуальная реальность, в которой возможно осмысление будущего бытия, моделирование различных абстрактных вероятностных вариантов будущего, формирование критериев выбора лучших вариантов будущего. Трудности при этом состоят в

том, який інструментарій при цьому застосовується. Очевидно, що емоційно-чуттєве, абстрактне, ціннісно-орієнтоване може показатися соціальною утопією, але вони пов'язані з формуванням в моральному свідомості передових, прогресивних поглядів і наближають нас до створення строгої наукової теорії онтологізації моралі, яка вже на науковому рівні надасть можливість моделювання майбутнього. На наш погляд, найбільш адаптованою для моделювання соціальних процесів підходить нова теорія, вік якої не більше 50 років. Це теорія гіперкомплексних динамічних систем (інваріантне моделювання) [12]. Все це стане предметом подальших досліджень.

Література

1. Задорожний Г.В. Государство развития как насущный проект спасения-служения-возрождения украинской нации. Доклад на научном коллоквиуме по проблеме «Эволюционно-историческая дилемма XXI века. Харьков, 2011.
2. Чешков М.А. Идея развития: необходимость и возможность реинтерпретации // Общественные науки и современность, 2004, № 5, с. 93.
3. Бабич В.П. Прикладная онтология: монография // В.П. Бабич, В.А. Могилко, В.М. Онегина. – Х.: “Типография Мадрид”, 2013.
4. Осипов Ю.М. Переворот в экономике и в науке // Философия хозяйства, 2001, № 4, - С. 276.
5. Тейяр де Шарден П. Феномен человека: Сб. очерков и эссе: Пер. с фр. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002, - 356, 361, 373, 387.
6. Джордан Питерсон. 12 правил жизни, противостояние от хаоса. – СПб.: Питер, 2019, 466 с. (Серия «Сам себе психолог»).
7. Булгаков С.Н. Философия хозяйства //Булгаков С.Н. Соч. в двух т. Т 1. – М.: Изд-во «Наука», 1993. – С.307.
8. Хомский Ноам. Государство будущего. – М.: Изд. Альпина Паблишер, 2012, 104 с. Подробнее: <https://www.yakaboo.ua/gosudarstvo-buduschego.html>.
9. Жак Фреско. Проект Венера, на livelib.ru: <https://www.livelib.ru/author/234628-zhak-fresco>.
10. Эрих Фромм. Иметь или быть? Пер. Э. Телятникова. – Изд. Премиум, 2014 – 231 с.
11. Дарио Салас Соммер. Мораль XXI века. Пер. с исп. – М.: Изд. София, 2004. – С. 422–528.
12. Мелюта А.Н. Гіперкомплексні динамічні системи. – Львів: Вища школа, 1989. – 118 с.

ПРО ПОЧУТТЯ ТА ЇХНЮ ІЄРАРХІЮ

Фідровська М. Г.

***Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна***

Почуття завжди, ще з часів античності вважалися чимось високим і божественним, люди розуміли, що здатність кохати – це не просто потреба у розмноженні чи пуста функція організму, за почуттями крилося щось високе і шляхетне, якась неземна здатність, яка дарувала мудрість і розуміння.

Навіть саме слово «філософія» має відношення до любові, оскільки всі ми знаємо, що воно з давньогрецької перекладається, як любов до мудрості.

Але так склалося у філософії, що основною частиною душі, на яку спиралося пізнання у філософії, яка сама стала об'єктом пізнання філософії і через яку подалі почали визначати людину, стала раціональність і інтелект в той час, як почуття залишилися так би мовити майже повністю поза філософським дискурсом. Не дивлячись на те, що основа Європейського суспільства – Християнство, любов називало головними двома заповідями, тим не менш в Західній філософії все менше звучало слово «любов». У філософії Східних отців церкви любов називалася головною суттю існування людини, бо заради того, вважали святі отці, щоб поділитися Своєю Любов'ю, Бог і створив людину. Тим не менш, у суспільстві і в філософії боротьба з почуттями у кінці-кінців привела до формування рудиментарної теорії у психології, яка на сьогодні все ж вже була переглянута, теорії, де було сказано, що почуття начебто заважають людині мислити, бо є залишком звіриних інстинктів і що їх треба подавляти.

Розум і розумність зводилися певний час у філософії у максимум, так раціоналізм торкнувся свого апогея у персоні Декарта, який сказав «Мислю, отже існую».

У цих тезах я пропоную подивитися детальніше на людське існування. Усім відомо, що процес чуттєвого пізнання відбувається безперервно, поки ми не спимо, ми так чи інакше, свідомо чи несвідомо сприймаємо цю реальність, і можемо навіть не звертати уваги на ці сприйняття, так, що вони просто викарбовуються у нашому несвідомому.

Чуттєве і почуття не випадково мають одного кореня, справа в тому, що по суті вони також мають одну природу. Все, що подразнює і збуджує відноситься до почуттів або емоцій. Справа в тому, що інформація потрапляє в нас також через подразнення і збудження і вже потім аналізується розумом, це відомо з фізіології, тож можна сказати, що почуття це первинне у пізнанні і відчуття також треба віднести до почуттів.

Крім того, те, що ми бачимо і те що відчуваємо так чи інакше викликає у нас переживання і певні почуття, тож ми можемо бачити, що людина поки не спить постійно має почуття, тож можна сказати слід за Декартом, «Відчуваю, отже існую».

Література

1. Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – М.: Издание Московской Патриархии, 1990. – 1372 с.
2. Вилюнас В.К. Основные проблемы психологической теории эмоций. – М., 1984. – 320 с.
3. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений. – М., 1976. – 143 с.
4. Декарт Р. Рассуждение о методе // Любимов Н.А. Философия Декарта. – СПб, 1886.
5. Как должны сочетаться разум и чувства, портал Психологос, Н. И. Козлов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.psychologos.ru/articles/view/kak-dolzhy-sochetatsya-razum-i-chuvstva-vop-zn>.
6. Философия любви в 2 т. – Т1 ; [под общ.ред. Д. П. Горского]. – М.: Политиздат, 1990. – 510с.

ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Фролова О. В.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, г. Харьков, Украина

Философское сообщество решает сегодня проблему, которая никогда ранее не возникала. На протяжении долгого исторического периода человек имел роскошь анализировать переломные моменты в истории после их осуществления. Удалённость от событий давала возможность сравнивать, сопоставлять, включать события в контекст более глобальных процессов. Это было допустимо до того момента, пока не произошло осознание факта, что

дальнейшая жизнь человечества находится под угрозой не столько внешних катастроф, причины которых никак не зависят от деятельности людей (например, столкновение Земли с космическими телами), сколько с причинами, корнящимися в деятельности самого человека. То есть, человек вынужден анализировать не условия и закономерности жизни, а искать возможности выживания. Мы должны исследовать процессы не со стороны, как результаты свершившегося, а анализировать изнутри, как непосредственные участники совершающегося. Эта новая ситуация бросает вызов возможностям человеческого сознания.

Синкретизм человека и природы на первых этапах развития человечества не противопоставлял человека миру. Миры внутренний и внешний сосуществовали в гармонии. Между человеком и миром не существовало преграды ни естественной, ни искусственной. Парадокс развития заключается в том, что становление человека, по крайней мере на первых этапах, осуществляется только за счёт изменений внешнего мира, уничтожения предустановленного единства. Человек конструирует себя, осознаёт свои границы в мире, только внося в этот мир изменения и, в конечном счёте, нарушает изначальную гармонию, не осознавая этого, так как само осознание – результат отделения себя от мира. Постепенно изменения, вносимые во внешний мир, изменяют этот мир до такой степени, что человек, глядя в него как в единственное доступное ему «зеркало», перестаёт узнавать себя. По образному выражению Мартина Бубера, человек осознаёт тот ужасный факт, что «он есть отец демонов, властителем которых он больше не может быть». То есть, приходит понимание того, что мир не только изменился, но он больше не подвластен человеку. Можно было бы сказать, что наконец у человека спала пелена с глаз, и пришло осознание того, что он не венец творения с неограниченной властью, а лишь равноправная его составляющая, но опасность в том, что он уже не равноправен, а подчинён результатам собственной деятельности.

Антропоцентризм, с определённым социальным подтекстом, господствовал в построении картины мира достаточно долгий период времени, но сегодня, без пересмотра методологической подоплёки самого понимания места человека в мире, уже невозможно дальнейшее обеспечение его выживания. Важным является осознание различия понятий «центральное» и «особое» в понимании места, которое отводится в системе самому человеку. «Особое» место кем-то должно было определиться. Либо внечеловеческий разум установил собственную иерархию и назначил человека «главным», либо сам человек, на основе своих взаимоотношений с миром, во многом зависящем от его познавательных способностей, поставил себя в исключительное положение. Когда речь идёт о «центральном» месте, рассматривается объективно сложившаяся структура, где центр не имеет особых привилегий, а является точкой, по отношению к которой выстраиваются другие элементы. Таким образом, можно сказать, что вся «особенность» центрального места заключается в том, что оно так определено, а не в тех предпочтениях, которые из этого вытекают. К сожалению антропоцентризм часто сводился к особому статусу человека в природе, где всё должно было подчиняться его интересам, существовать ради него. На самом деле, центральное место человека в мире определяется тем, что сам мир простирается от него; его сознание делает его ответственным не только за его жизнь, но и за жизнь всего живого и существование неживого.

Современность поставила перед нами проблему беспрецедентно быстрых изменений внешнего мира по отношению к индивидуальному течению жизни. Причины данного явления коренятся как в ускорении информационных потоков, обеспечиваемом открытиями и разработками новых научных технологий, так и в увеличении средней продолжительности жизни в первую очередь в развитых странах. Чем короче продолжительность жизни, тем вероятность попасть в жернова перемен была меньше. Первые тревожные сигналы прозвучали в медицинском сообществе. Течение традиционных заболеваний у людей преклонного возраста проходит атипично, иногда кажется, что это совсем другое заболевание. Меняется и тяжесть протекания болезни, что хорошо наблюдается на примере пандемии COVID-19. Выдвинута

гіпотеза о том, что предпочтение вируса к старшему поколению, вызвано более высоким содержанием у пожилых людей белка ACE2, который нарабатывается с возрастом, и именно этот белок является «входными воротами» для вируса. Геронтология получила возможность ставить и изучать новые проблемы, для которых прежде не было объекта исследований. Чем дольше живёт человек, тем больше изменений во внешней реальности он должен отрефлексировать, а, если учесть, что сама реальность многократно убыстряется, то процесс адаптации становится самостоятельной проблемой, требующей осмысления.

Сегодня мы наблюдаем с каким трудом перестраивается средняя и высшая школа в связи с дистанционным обучением. Ведь десятки лет нарабатывались методики преподавания, где учитель и ученик общались непосредственно, где важным являлась чувственная коммуникация, задействующая информацию от всех органов чувств. Онлайн обучение не только заставляет осваивать новые знания в области технического обеспечения процесса, что, несомненно, усложняет работу преподавателям с традиционным опытом, оно лишает их возможности применять этот опыт в определённых сферах. Посредник, в виде гаджета, создаёт новую реальность, к которой не так легко привыкнуть и воспринять. Чем дальше человек уходит от прежней картины мира, складывающейся на основе непосредственного контакта с окружающей реальностью, тем больше возникает вопросов о перспективах этого движения.

Проблема отчуждения человека, существовавшая в философии с момента возникновения самой философии, но заявившая о себе в предметном исследовании в эпоху Просвещения, всё в большей мере требует сосредоточения не на экономических, а на личностных аспектах. В разработках, посвящённых анализу капиталистических отношений, отчуждение рассматривается как теоретически конструируемая модель бытия человека в мире, на практике не всегда им осознаваемая. Капиталистические отношения выступают причиннообразующим фактором, отрывающим индивидуальное бытие человека от того, что составляет его сущность. Но XXI век серьёзно поменял структуру общественных отношений. Всё чаще социум оказывается в ситуации кризисов. В связи с ускорением информационно-технологических изменений промежутки между кризисами сокращаются, а человек всё в большей степени не на теоретическом, а на практическом, эмоционально-чувственном уровне ощущает свою оторванность от мира, который сам создал.

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧА

Хвостікова М. А., Акоп'янц Н.М.

***Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна***

Процес глобалізації виставляє все більше нових вимог до усіх сфер нашого життя. В умовах змін суспільно-політичних та соціально-економічних процесів, стрімкого розвитку інформаційнокомунікаційних технологій, активізації економічної, освітньої, наукової та культурної інтеграції України до загальноєвропейської і світової спільноти, реформування системи вищої освіти (перехід до дворівневої підготовки) актуалізується необхідність пошуку нових концептуальних підходів до професійної підготовки фахівців у галузі перекладу. Професійна підготовка сучасних перекладачів спрямовується на формування й подальший розвиток їх професійної компетентності та конкурентоспроможного рівня кваліфікації, передання глибоких теоретичних знань і практичних умінь й навичок у сфері перекладу.

Узагальнюючи наведені у науковій літературі визначення, переклад – це складний вид людської діяльності, що потребує не лише знання іноземної мови, а й культури, традицій,

звичаїв країни, мовою якої здійснюється переклад. Саме тут постає питання компетентності перекладача, цей термін означає сукупність знань, умінь, навичок, що дозволяють перекладачеві успішно виконувати свої професійні обов'язки. До базових складових перекладацької компетентності відносять знання та уміння, необхідні перекладачеві під час усіх видів діяльності, а до специфічних – лише ті, що необхідні під час конкретного виду перекладу (усного, послідовного, письмового).

Науковець П. Кастберг виділяє чотири найважливіших складники компетенції спеціалізованого перекладача: загальна лінгвістична компетенція (у вихідній та цільовій мовах), термінологічна компетенція (у вихідній і цільовій мовах), фонові знання, перекладацька компетенція [5, с.4].

З середини двадцятого сторіччя мовознавцям довелося докорінно змінити своє ставлення до перекладацької діяльності і розпочати її систематичне вивчення. Необхідність лінгвістичного вивчення перекладу обумовлювалась і завданням масової підготовки перекладачів. Для задоволення величезної потреби в перекладачах в багатьох країнах були створені перекладацькі школи, факультети та інститути, перед якими постало завдання забезпечити в певний період часу підготовку великої кількості перекладачів з високим рівнем кваліфікації. Відтак, виникла потреба у розкритті сутності перекладацького процесу, виділенні лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що впливають на його хід і результати.

У США раніше, ніж у багатьох інших західних країнах, з'явилися перші спроби підійти до перекладу з лінгвістичного погляду, що й створило підґрунтя для подальшого розвитку системи професійної підготовки перекладачів.

Найпліднішими для розвитку лінгвоперекладацьких досліджень виявилися 70-ті роки ХХ століття. За період з 1970 по 1980 роки було опубліковано більше наукових праць з лінгвістики перекладу, ніж за попередні 20 років. Саме в цей час були розроблені теоретичні концепції німецьких науковців О. Каде, А. Норберта, К. Райс, В. Вілса та К. Норд.

К. Райс разом з Х. Фермером є засновниками концепції «Скопос», яка стала основою теорії перекладу. «Скопос» – це мета, призначення або функція певного тексту, а завдання перекладача є переклад даного тексту зі збереженням його функції, таким чином, щоб він став функціонально еквівалентним до тексту оригіналу. Саме тому найкраща передумова реалізації успішного перекладу є саме це сформована професійна компетентність перекладача [4, с.1].

Розвиток лінгвістичної теорії перекладу сприяє усвідомленню суспільством необхідності визначати перекладацьку діяльність як самостійний вид професійної діяльності та виокремлювати підготовку перекладачів з-поміж інших споріднених галузей професійної підготовки (зокрема, лінгвістики). Французький дослідник Х. Аїксела на основі аналізу бібліографії публікацій міжнародних видань з проблематики перекладознавства та перекладу як професійної діяльності визначає три основних періоди розвитку світової наукової думки у цій площині:

- до 1950 року (питання спеціалізованого перекладу взагалі не піднімалось дослідниками);
- 1951 – 1990 роки (проблеми спеціалізованого перекладу висвітлені у незначній кількості (близько 7%) праць);
- з 1991 року (активне обговорення проблематики спеціалізованого перекладу та підготовки спеціалізованих перекладачів) [5, с.6].

Основними напрямками спеціалізації професійної підготовки перекладачів є такі:

письмовий перекладач, усний перекладач (конференційний усний перекладач), літературний перекладач (спеціалізація: перекладознавство, література, кінематограф), медичний перекладач, економічний перекладач (спеціалізація: економіка, фінанси, комерційний

(діловий) перекладач), юридичний (судовий) перекладач, релігійний перекладач, технічний перекладач.

За останні 20 років швидко глобалізація в світі, розвиток науки і техніки, процес впровадження автоматизованих систем управління стали поштовхом для розвитку саме сфери технічного перекладу. Передумовою розвитку цього виду перекладу є підвищення ролі іноземних мов як важливого засобу міжкультурного спілкування зумовлено поглибленням міжнародних зв'язків України, її інтеграцією до загальноєвропейських та світових структур.

За І. Алексеевою, можна виділити такі професійні вимоги до технічних перекладачів:

1. Перекладач повинен володіти знанням іноземної мови на рівні, близькому до білінгвізму, а також знанням культури народу, який говорить цією мовою.

2. Не менш важливою умовою успішності його професійної діяльності є активне володіння основними мовними жанрами та основними типами тексту як рідної, так і іноземної мови.

3. Перекладач зобов'язаний постійно поповнювати активний словниковий запас обох мов.

4. Обов'язкове володіння технічними прийомами перекладу. До них відносяться мнемотехніка (прийоми запам'ятовування); навичка перемикання на різні типи кодування; навичка мовної компресії та мовного розгортання; навичка застосування комплексних видів трансформацій описового перекладу, генералізації, антонімічного перекладу, компенсації.

5. Обов'язковою професійною вимогою є чітка дикція, відсутність дефектів мови.

6. Перекладач повинен володіти професійно поставленим голосом, а також знати способи його відновлення в разі перенапруги [3, с.2]

Основною проблемою підготовки перекладачів є відсутність предметів технічного спрямування під час навчання та переважання гуманітарних предметів, що не дає достатніх знань, що потрібні під час перекладу спеціалізованих текстів.

Магістр з технічного перекладу, на відміну від фахівця з іноземних мов, філолога, лінгвіста, – це професіонал, який не тільки вільно володіє кількома іноземними мовами та рідною мовою, а й має глибокі спеціалізовані знання з обраної науково-технічної предметної галузі, які закріплені під час практики в реальних умовах наукової комунікації. В Україні є необхідність висококваліфікованої підготовки магістрів з технічного перекладу, оскільки така підготовка істотно впливає на якість перекладів.

Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки та сучасних технологій обробки інформації в останні десятиліття призвів до появи різноманітних комп'ютерних засобів перекладу, зокрема програмного забезпечення для перекладу, електронної бази лексики, інструментів локалізації, онлайн словників тощо. Однак, університети, що займаються підготовкою технічних перекладачів ще не встигли переналаштувати систему освіти на новий шлях, саме тому вони потребують докорінних змін задля якісної підготовки спеціалістів міжнародного рівня. Саме повільний темп змін та пристосування до старої системи і є головними проблемами сучасної підготовки перекладачів в Україні.

Список використаної літератури

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: учеб. пос. / И. С. Алексеева. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2004. – 352

2. Беседіна Є. В. Концептуальна модель професійної підготовки конкурентоспроможних перекладачів в умовах диверсифікації вищої освіти.

3. Дудіна О. В. Передумови розвитку магістерської підготовки з технічного перекладу в Україні / Серія: Педагогічні науки / Випуск 174, 2019.

4. Левицька Н.В. Проблема професійної підготовки перекладачів у теоретично-педагогічних дослідженнях / Хмельницький національний університет / «Young Scientist», № 7 (22) July, 2015.

5. Мартинюк О. В. Становлення професійної підготовки спеціалізованих перекладачів / Мартинюк О. В / Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2014.

6. Чадина, И. С. К вопросу о методике подготовки переводчиков на современном этапе / И. С. Чадина. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2016. – № 3 (107). – С. 1106–1108.

СПІВАВТОРСТВО В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Храбров Г.О.

*Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна*

Глобалізація знання, інформації й технологій неможлива без широкого обміну й колективного співробітництва, але так само вона була б обмеженою, якби не відбувались суттєві зміни в розумінні процесів, що стосуються авторського права й інтелектуальної власності. Переворот, що відбувається у засобах масової інформації та індустрії розваг засвідчує, що саме масове співробітництво, звісно за умови оволодіння новітніми технологіями, які стають все більш доступними, має все більше значення і в сенсі ринкової активності, і в сенсі оволодіння свідомістю мас в сучасному інформаційному суспільстві. Ринки, де діяли так звані «професіонали», все більше завойовуються «аматорами», що презентують нові, дуже часто цілком альтернативні, продукти й послуги. Тож йдеться й про десакралізацію, й, так би мовити, *аматорізацію* авторства, що перетворює кожного на атомізованого співавтора величезного, безкінечного, множинного й тиражованого тексту чи інтертексту. Кожен може долучитись до створення і динамічного поширення новин за допомогою ПК чи смартфона, створити фото/відео-сюжет, аудіофайл, додати допис і розмістити на інформаційному каналі месенджера, на кшталт Telegram, або створити відеоролик і розмістити на YouTube чи TikTok, написати щось в Вікіпедії. Зрештою продукція компаній, що створюють програми для комерційного телебачення, або виробляють фільми сьогодні також залежить від блогосфери. Саме тому, що нічим не контролювана, хоча, можливо, й скерована певним попитом, творчість, в інтенсивному процесі співавторства випереджає будь-які владні вертикальні структури. Разом з тим, йдеться про фундаментальний зсув, що відбувається в зміщенні акценту від привласнення і приховування знання/інформації до вільної трансляції і відтворення знання й інтелектуального продукту за принципами дару і відкритого доступу, що визначає перспективу масової співпраці, кооперації, співавторства, коли вільні взаємозапозичення дають можливість оживляти знання, формуючи все більш складні мережі його циркуляції й трансформації.

Цей процес визначається розвитком технологій, інтелектуалізацією життя, все більшим значенням знання і як наслідок – трансформацією відносин власності. Саме інтернет-технології створюють простір відкритого доступу до знання, мобільного обміну інформацією, і разом із тим – надають можливості не лише для безмежного споживання результатів творчості/пізнання але відкриває можливості їх примноження через вільний обмін. Таким чином, постійно розмиваються кордони авторського права, що найбільш помітно користувачам новітніх комп'ютерних технологій і програмного забезпечення, які дають змогу сучасним митцям реалізовувати свої творчі проєкти за принципом семплування, науковцям залучати механізми, що полегшують співробітництво і поживляють дослідницькі пошуки, дозволяють створювати інтернаціональні дослідницькі команди за принципом блокчейну, підприємствам дають

можливість виробляти нові засоби виробництва і прискорювати продукування нових товарів, долаючи застарілі капіталістичні і бюрократичні обмеження.

Визначальними стають співпраця і співавторство, які дозволяють практично реалізувати те що можна назвати процесом узагальнення свободи. Відтак йдеться про постпропреативну економіку знань, коли відкриваються наукові лабораторії для спільних досліджень, або компанії не борються, а заохочують зростання он-лайн спільнот, які здатні швидко залучати мільйони учасників. Зрештою конкуренти можуть успішно співпрацюють в розвитку прогресивних наукових ініціатив, що прискорюють темпи розвитку їх галузей. Очевидними стають переваги масової співпраці, так що ймовірними є проєкції згідно з якими мережеві способи організації поступово замінять традиційні корпоративні структури і створять нову економіку і новий добробут. Зростання доступності інформаційних технологій надає інструменти і для співпраці, і для створення цінностей практично кожному. Тому разом із тим кожний окремо постає як автор, що має багато можливостей для творчості, а мільйони можуть об'єднуватись в самоорганізовані спільноти для співавторства, але в кожному випадку всі разом створювати динамічні нові продукти і послуги і кидати тим самим виклик найбільшим і найбагатшим світовим корпораціям, які базуються на принципах капіталістичного авторського права і копірайта.

На нашу думку, низка цих явищ і процесів може бути охарактеризована і узагальнена як *апропріація* авторства. Йдеться про певну тенденцію, що характеризується процесами *при-/від-*своєння, розмиття авторства передовсім в контексті авторського права, коли ключову роль відіграє радше передача «свого» творіння іншому як *спів*творцеві, ніж намагання обмежити доступ до нього через привласнення. Йдеться не стільки про користь від присвоєння, скільки про можливість вільної трансляції і відтворення інтелектуального продукту як дару, йдеться про перспективу «масової співпраці», співавторства, коли вільні *взаємозапозичення* дозволяють оживляти мережу знання.

При цьому, концептуалізуючи ці процеси в позитивному ключі, ставлячи акцент на можливості вільного запозичення інтелектуального/культурного продукту, не можна забувати і про ризики апропріації, на яких наголошують критики так званої *культурної апропріації*, ризики, які пов'язані з властивістю домінуючих капіталістичних культур асимілювати і перекручувати все, що вони присвоюють [див.: 3]. Зрештою в екзистенційному плані слід звернути увагу й на застереження Джарона Ланьєра, який у «Цифровому Маоїзмі», написаному для Edge, зауважує, що спільноти на кшталт Вікіпедії уособлюють нову форму «онлайнового колективізму», в якій окремі голоси тонуть в каламутному анонімному потоці загальної посередності [2]. Адже і справді будь-яка алгоритмічно й назагал анонімно створена система, що виробляє метаінформацію, не лише майже знищує унікальні сліди її множинних творців, але й позбавляє такої етичної складової, як відповідальність, що загрожує утворенням тоталітарної системи, що ґрунтуються на колективізмі, який може призводити до пригнічення людей. Так само є ризики пов'язані з тим, що творчість, інтелектуальна діяльність в цьому аматоризованому просторі орієнтуються не на вдосконалення ремесла, а на вираз емоцій і афектів, не на строгий стиль, а на контамінацію стилів. Тож «смерть автора» тут постає в техніках колажу, практиці *sampling* («творення за зразком»), різних симуляціях тощо.

Проте ці ризики можна розглядати і як можливості для трансформації капіталістичних відносин, і для розкриття унікальних голосів в потоці колективної творчості, адже нові твори, як от прикладом, музичні ремікси не обов'язково означають просте запозичення-копіювання, але й модифікацію, прикрашання, доповнення, оновлення та суміщення з іншими елементами. Більш того, вони дають можливість відчувати себе продюсером, учасником творчого підприємства, людиною, яка ділиться своїми творами з іншими. Тож, як зазначають автори Вікіноміки, «цифрова технологія безмежно розширює технологічні можливості участі в креативній роботі» [1]. Певною мірою тут, можливо, вже йдеться не про реактивність, а *креативну активність* у ніцшеанському сенсі – вільну гру уяви й творчості, коли замість того, щоб пасивно поглинати

продукти масової культури, нарешті ми можемо самі щось створювати, самі просувати свої творіння, співпрацюючи і комунікуючи з іншими, що все більше постають як наші *спів*автори.

Література:

1. Тапскотт Д., Уильямс Э. Викиномика. Как массовое сотрудничество изменяет всё: [электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.e-reading.club/book.php?book=144620>.
2. Lanier J. Digital Maoism: The Hazards of the New Online Collectivism". [Электронный ресурс] // Edge Foundation, Inc. May 29, 2006. – Режим доступа: https://www.edge.org/conversation/jaron_lanier-digital-maoism-the-hazards-of-the-new-online-collectivism.
3. Young J.O. Cultural Appropriation and the Arts. Oxford : Wiley-Blackwell, 2008. 168 p.

ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК СУЧАСНИЙ ТИП НАСИЛЬСТВА: СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ

Чалапко В. В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Наприкінці ХХ та особливо у ХХІ сторіччі спостерігаються глибинні процеси переформатування міжнародних відносин, прискорення динаміки соціокультурних, економічних та інформаційно-комунікаційних процесів. В цей же час, посилюється боротьба між найбільш впливовими суб'єктами глобальних відносин, що у свою чергу призводить до появи нових видів насильства та засобів їх реалізації: інформаційна війна, гібридна війна, інформаційно-психологічні атаки, кліматична зброя, нанозброя тощо.

Поняття «гібридна війна» було введено в науковий обіг американським вченим М. Маклюеном, який доводив, що засоби масової комунікації є новим стратегічним ресурсом держави та обґрунтовував, що сучасні війни відбуватимуться в інформаційному просторі [1]. З точки зору вітчизняних науковців, гібридну війну у загальному вигляді розуміють як воєнні дії, що здійснюють шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя. Перетворення на зброю (weaponization) відбувається не тільки в медійній сфері. Так само в прямому сенсі у ролі зброї, яка завдає ураження різного рівня системам противника, застосовуються всі інші невійськові засоби ведення гібридної війни [2, с. 19].

На думку Р. Гленна, конфлікти 21-го сторіччя вже давно можна виділити в окремий тип, який можна було б назвати гібридною війною. Використовуючи термін «гібридної загрози», Р. Гленн визначає її як: будь-якого супротивника, який одночасно і адаптивно використовує певну комбінацію політичних, військових, економічних, соціальних та інформаційних засобів, та конвенційних, нерегулярних, катастрофічних, терористичних і підривних/кримінальних методів та способів ведення війни. Така тактика ведення війни може включати в себе поєднання як державних, так і недержавних учасників конфлікту [3].

В той же час, окремі дослідники зазначають, що гібридна війна не є принципово новим типом насильства, а її елементи використовувались супротивниками у війнах протягом всього існування людства. Зокрема, В. Кравченко наголошує, що гібридна війна не є абсолютно новим явищем в світовій історії. В тій чи іншій мірі, деякі аспекти такої форми протистояння можна було помітити у Пелопоннеській війні, використанні римськими полководцями нерегулярних варварських формувань, війні за незалежність США, американо-в'єтнамській війні, концепції

«затяжної революційної війни» Мао Цзедуна, боротьбі Хезболли проти ізраїльських сил безпеки, чеченських угруповань проти російської армії. Ознаки гібридної війни, в тій чи іншій мірі, можна помітити у війні Росії проти Грузії в 2008 році, коли Росії вдалося органічно поєднати безпосередню військову операцію з елементами інформаційно-психологічної, економічної та кібервійни. Приміром, нарковійна у Мексиці з 2006 року призвела до загибелі понад 50 тисяч людей. Однак, хрестоматійним прикладом використання гібридної війни є конфлікт між Хезболлою та Ізраїлем. Починаючи з 2006 року ліванському недержавному угрупованню вдалося апробувати нову модель бойових дій, поєднавши регулярні і нерегулярні форми боротьби. Хезболла використовує зброю, яку раніше могли собі дозволити лише регулярні військові формування (протитанкові і протиповітряні ракети, безпілотні літальні апарати). Проте, в останнє десятиліття загрози від гібридних конфліктів поставили під сумнів можливості міжнародної спільноти адекватно реагувати і запобігати відповідним формам військово-політичного втручання. В середині 1980-х років ізраїльський військовий теоретик М. ван Кревельд спрогнозував, що з одночасним зниженням інтенсивності міждержавних війн відбудеться зростання політичних конфліктів за участю нерегулярних збройних формувань, терористів, партизанів, польових командирів. В 2009 році міністр оборони США Роберт Гейтс під час виступу в Сенаті вперше публічно звернув увагу на нові загрози для національної безпеки і оборони від гібридних воєн. Ці вказує на те, що ми до сих пір не розуміємо, як боротися проти гібридної війни, в умовах якої противник прагне затягнути тривалість конфлікту, нівелювати поняття «перемога», залучити цивільне населення і дискредитувати державу опонента в очах міжнародної спільноти. Гібридні війни, на думку Ф. Хоффмана, можуть бути мультивузловими, тобто здійснюватися, як державними, так і недержавними акторами. До головних суб'єктів такої форми насилля він відніс Іран, Китай, Росію і Північну Корею [4, с. 142].

Сучасні гібридні війни піднялись на значно вищий технологічний щабель й набули міжнародних масштабів. Форми та методи гібридного протистояння «збагачуються» з кожним роком, а їх небезпечність невпинно зростає. При цьому виробити універсальні методи протистояння гібридному насильству достатньо складно, враховуючи появу новітніх інформаційно-комунікаційних засобів впливу.

Проаналізуємо поняття «гібридна війна» у сучасному науковому дискурсі. Існують різні варіанти визначення сутності гібридної війни:

- 1) військова стратегія, яка поєднує звичайну війну, малу війну та кібервійну;
- 2) атака з використанням ядерної, біологічної, хімічної зброї, саморобних знарядь для терористичних атак та інформаційного тиску;
- 3) складна та гнучка динаміка бойового простору (battlespace), яка передбачає швидку реакцію та адаптацію учасників протистояння;
- 4) сучасний вид партизанської війни, яка поєднує сучасні технології та методи мобілізації (Біл Неметт, підполковник Корпусу морської піхоти США);
- 5) основний метод у асиметричній війні, яка ведеться на трьох умовних фронтах – серед населення конфліктної зони, тилового населення та міжнародної спільноти (полковник Армії США Джек МакКуен) [5, с. 22–39].

Деякі дослідники, наголошуючи на застосуванні комбінованих засобів насильства під час гібридної війни, все ж таки наполягають на базовому характері інформаційної складової (інформаційно-психологічне насильство) у розумінні сутності гібридних протистоянь. Так, М. Сенченко доводить, що гібридна війна має низку ознак, характерних саме для неї. Йдеться, в першу чергу, про інформаційні, психологічні, ідеологічні складові такої війни. Суто воєнні дії тут мають прихований характер. Кожна з вищевказаних складових такої війни несе свій зміст, але дуже часто вони між собою пов'язані. Наприклад, якщо інформаційна війна має своїм завданням працювати з інформацією, то психологічна оперує емоціями, але мета їх діяльності

одна: вплинути на менталітет конкретної особи (групи осіб), надати особистісному світогляду необхідного, вигідного ініціатору конфлікту змісту. Причому інформаційну складову потрібно вважати основною, що дає змогу оцінювати її навіть не як складову, а як нову форму введення таких дій, саме – інформаційна війна. Метою інформаційної війни є безпосередній психологічний вплив на людей для формування їхнього менталітету в необхідному напрямі [6, с. 14–15].

Отже, гібридна війна являє собою більш витончену форму насильства у порівнянні з класичними війнами та передбачає застосування як прямих, так і прихованих засобів впливу суб'єкта на об'єкт. Гібридні форми насильства спрямовані, в першу чергу, на підкорення свідомості противника, паралізацію або спотворення його когнітивно-світоглядних орієнтирів. У цьому контексті Г. Яворська зазначає, що для явища гібридної війни питання розуміння та сприйняття подій є особливо значущим, оскільки під час гібридних воєн на перший план виходить проблема інтерпретації основних складових когнітивного фрейму військового конфлікту (бойового зіткнення), таких як: 1) сторони конфлікту (противники), 2) предмет «суперечки» (проблема, яку передбачено розв'язати шляхом війни), 3) мета сторін, а також супровідних складників фрейму: 4) інтенсивність боротьби, 5) тривалість конфлікту, 6) інструменти, 7) способи та засоби ведення бойових дій, 8) просторова та часова локація подій і, нарешті, 9) кінцевий результат (складові частини фрейму військового конфлікту наведено з урахуванням даних ресурсу Frame Net щодо загального фрейму «ворожого зіткнення» (hostile encounter), який на лексичному рівні включає іменники війна (war), битва, боротьба та інші поняття з цього ряду) [7, с. 45]. Як зауважує А. Єрмолаєв, будь-яка війна загалом, й особливо війна гібридна – це специфічний спосіб ведення діалогу, коли смисли й думки аргументуються за допомогою сили. Але не слід забувати, що в діалозі крім двох сторін, що спілкуються, завжди присутня й третя сторона, – що слухає. На думку вищезначеного дослідника, «мовчазний третій» – той або ті, хто не має своєї сформульованої «правди», шукає відповідь у самому діалозі, в якому домінують уже заявлені «правди». Але якщо в мирному діалозі головна мета його учасника – спроба показати істинність своїх поглядів і пропозицій, то у війні як діалозі – це знищення супротивника як можливого конкурента в боротьбі за правду. Війна – це завжди діалог на знищення [8].

Можна стверджувати, що гібридна війна як форма насильства, передбачає застосування всіх можливих засобів переформотування суспільної свідомості країни (об'єкта нападу): нівелювання традиційних цінностей у такій країні, переписування історії з точки зору інтересів агресора, створення у суспільстві атмосфери сприйняття та лояльності щодо дій нападника – їх інтерпретація як позитивних, обґрунтованих, навіть «корисних» для народу на який здійснюється напад. Окрім методів інформаційно-психологічного насильства у гібридній війні застосовуються інші засоби та технології підкорення, які мають як традиційний, так і нетрадиційний характер. Так, доповнюючи вищезначені роздуми, Ю. Радковець констатує, що гібридна війна характеризується такими методами, як підкуп, залякування, злочинність, викрадення людей, мародерство, насилля проти цивільних, захоплення державних установ, організація і проведення терористичних актів [9, с. 38].

Таким чином, гібридна війна стала своєрідним трендом ХХІ сторіччя. Вона передбачає здійснення комплексних заходів задля підкорення країн та народів. Гібридне насильство спирається в першу чергу на інформаційно-психологічні методи впливу на суспільну та індивідуальну свідомість, при цьому інші форми насильства мають також важливий характер і застосовуються в залежності від ситуації. Гібридна війна має свої етапи розгортання й особливості реалізації у конкретно-історичних умовах. Однією з найважливіших особливостей гібридної війни є «розмитість» та латентність межі між станом війни та миру – прихований характер впливу на супротивника, який може не усвідомлювати, що проти нього вже ведуться бойові дії у інформаційному просторі. Гібридна війна – це насамперед боротьба на когнітивно-

ментальному, інформаційно-психологічному, духовно-культурному рівнях за домінування ідей, переконань, світоглядних настанов між окремими народами, державами, цивілізаційними системами.

Література

1. Маклюен Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. – Москва; Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
2. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ: НІСД, 2017. – 496 с.
3. Glenn R. Thoughtson «Hybrid» Conflict. Small Walls Journal. 2009. URL: <http://www.smallwarsjournal.com/mag/docs-temp/188-glenn.pdf>. (дата звернення: 7.06.2020).
4. Кравченко В. Ю. Теорія «Гібридної війни»: український вимір. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 2. – С. 139–148.
5. Арзуманян Р.В. Определение войны в 21 веке. Обзор XXI ежегодной конференции по стратегии Института стратегических исследований Армейского военного колледжа, 6–8 апреля 2010. – Ереван, 2011. – 60 с.
6. Сенченко М. І. Латентна світова інформаційна війна. – Київ: ФОП Стебеляк, 2014. – 384 с.
7. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. Стратегічні пріоритети. Серія : Політика. 2016. № 4. – С. 41–48.
8. Ермолаев А. В нашей политике начался глубочайший кризис лидерства. 2016. Часть II. URL: <https://frazua.ua/interview/18.07.16/248761/andrej-ermolaev-v-nashej-politike-nachalsja-glubochajshij-kризис-liderstva-chast-ii.html> (дата звернення: 8.06.2020).
9. Сенченко О. Новий виклик людству – гібридна війна. Вісник Книжкової палати. 2017. – № 5. – С. 41–45.

СТО РОКІВ ЗАБУТТЯ: ПРО ДОЛЮ КНИГИ ОСВАЛЬДА ШПЕНГЛЕРА «ЗАНЕПАД ЄВРОПИ» В СРСР

Чаплигін О.К., Сук О.Є.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна

Освальд Шпенглер (1880–1936) німецький філософ, історик і культуролог. Його книга «Занепад Європи», що вийшла в світ у 1918 році стала найгучнішою інтелектуальною сенсацією свого часу і викликала запеклу полеміку, що тривала до початку 30-х рр. XX століття. На підтримку Шпенглера висловились філософи Георг Зіммель, Хосе Ортега-і-Гассет, історики Едвард Майер, Арнольд Тойнбі, соціолог Пітірім Сорокін, письменник Ернст Юнгер; серед противників - філософи Бенедетто Кроче, Отто Нейрат, письменник Франц Кафка, соціолог Фердинанд Теніс, теолог Ернст Трельч.

Сказати, що ім'я Освальда Шпенглера не було відомо в радянському філософському середовищі, було б неправдою. Візьмемо Філософський енциклопедичний словник (М., 1983 року), в якому зазначалося, що це німецький філософ – ідеаліст, представник «філософії життя», що його основна праця мала сенсаційний успіх. Відзначається також, що «в 20-х роках це - публіцист консервативно-націоналістичного спрямування, близький до фашизму», проте в 1933 році він «відхилив пропозицію про співпрацю» з нацистами. Більш того, «гітлерівський режим Шпенглер піддав бойкоту»[1]. Знали ми в загальних рисах і концепцію О. Шпенглера, який

губився в ряду тих, хто протиставив «єдино вірному марксистському вченню про історію» свою концепцію історичного процесу як зміни культур, які не пов'язані одна з одною і в кінці кінців переходять в цивілізацію. Але приблизно такими ж були концепції російського мислителя М.Я. Данилевського, англійця А. Тойнбі та інших філософів [2].

Вже після виходу першого тому книги О. Шпенглера в Німеччині в 1918 році вона була переведена на інші європейські мови і за кілька років витримала 32 видання і мала величезний вплив на читаючу публіку. Не була оспоронь і Радянська Росія - Ф. Степун отримав екземпляр книги, присланий йому з Німеччини. Мовного бар'єру, як відомо, для тодішніх професорів не існувало, він прочитав книгу, дав почитати своїм знайомим, і в результаті народився збірник «Освальд Шпенглер і Занепад Європи», виданий в 1922 році видавництвом «Берег», що складається зі статей чотирьох авторів – самого Ф. Степуна, С. Франка, М. Бердяєва і Я. Букшпана. У «Передмові» зазначалося, що пропонований збірник статей про книгу Шпенглера об'єднаний спільністю світогляду його учасників. Спільне між ними лише в свідомості значущості самої теми - про духовну культуру і її сучасну кризу.

Говорячи про німецького автора, зазначалося, що «книга його представляється учасникам збірки надзвичайно симптоматичною і примітною ... Головне завдання збірника – ввести читача в світ ідей Шпенглера. Автори намагалися по можливості відтворити об'єктивний зміст ідей автора. Таким чином, резюмували автори, читач з чотирьох оглядів повинен отримати досить повне уявлення про цю, без сумніву, видатну книгу, що стала культурною подією в Німеччині [3].

І, дійсно, читаєш статті і нічого поганого не бачиш: ніякого захвалювання, навпаки переважає зважений критичний аналіз. Так, наприклад, Ф. Степун, віддає належне ерудиції автора, його широкій вченості, яка поєдналася в Шпенглері «з глибоко усвідомленою і принципово проголошеною антинауковістю філософського мислення. Його книга дихає повним презирством до всіх питань сучасної наукової філософії, до питань методології та теорії знання». Справжніми філософами Шпенглер вважає Шопенгауера, Вагнера і Ніцше, Маркса і Дюринга, Геббеля, Стріндберга і Бернарда Шоу. У світлі такої ненауковості «велика вченість Шпенглера справляє на сучасний науковий погляд дивне враження чогось марного, невикористаного, неприкаяного, чогось емпірично живого, але трансцендентально мертвого, якоїсь трагічно святкової краси пишного похорону». Шпенглер, на думку Ф. Степуна, – виражений скептик, поняття абсолютної істини для нього не існує.

І хоча помітно, що автор писав свою книгу в стані одержимості, однак часом «прикро опускається до деякої особистої зарозумілості, майже гордовитості». Ф. Степун також зазначає, що в основі книги не лежить апарат понять, в основі у нього – організм слів. При цьому Шпенглер заперечує значення таких традиційних філософських понять як час, причинність, пізнання, історія. У його барвистих визначеннях: наприклад, «історія є світ, зів'ялий в образі»; природа – «світ, зів'ялий в понятті», і, відповідно, історичне пізнання – є споглядання або добування зі світу історію, а пізнавати взагалі – добувати зі світу природу ».

Шпенглер проти наукового підходу до історії, який для нього є методологічною нісенітницею, він вважає за краще відкрити їм фізіономіку, розглядаючи її як «артистичну практику духовного портретування». Всі досягнення науки, мистецтва, релігії, політики, побуту, пейзажу певної епохи автор розглядає виключно як «символічні образи переживань історичної душі, що портретується». Претендуючи на об'єктивність викладу історичного матеріалу, Шпенглер надзвичайно суб'єктивний, він розриває єдиний історичний процес на окремі культурні утворення, він – релятивіст, але претендує на об'єктивність свого споглядання історії.

Головна вісь всіх Шпенглеровських роздумів – протилежність культури і цивілізації. Культура – це могутня творчість душі, що зріє, розквіт високого мистецтва, дія державної ідеї.

Цивілізація – це вмирання створюючих енергій в душі, проблематизм світовідчуття, заміна питань релігійного і метафізичного характеру питаннями етики і життєвої практики.

У мистецтві – це розпад монументальних форм, швидка зміна чужих стилів, розкіш, звичка та спорт. У політиці – перетворення народних організмів у практично зацікавлені маси, панування механізму і космополітизму, перемога світових міст над сільськими далями, влада четвертого стану.

««Цивілізація, таким чином, за Шпенглером, являє собою неминучу форму смерті кожної себе культури, що зжила себе. Долі культур аналогічні, але душі культур нескінченно різні. Кожна культура ... оперезана своєю фатальною самотністю». Це ж чекає в кінці-кінців і західноєвропейську культуру і цивілізацію. «Немає ніякого єдиного людства, немає єдиної історії, немає розвитку, немає і прогресу». Є тільки скорботна аналогія кругообертання від життя до смерті, від культури до цивілізації. Шпенглер одночасно – романтик, містик і людина сучасної цивілізації ... Але в суперечливості побудов Шпенглера – «своєрідна художня правда, глибина і виразність» книги.

Що ж стосується зображення Шпенглером конкретних питань розвитку культур – зокрема, античної та фаустовської (західноєвропейської), то при викладі цього матеріалу Ф. Степун не приховує свого захоплення перед талантом (умінням) Шпенглера, який зумів дати дивовижне за цілісністю, ємністю та конструктивністю творіння. Ф. Степун намагається на закінчення відповісти на три питання: чи є оригінальним Шпенглер? Чи правий він? У чому причина успіху його книги?

На перше з них відповідає негативно, ставлячи автора в один ряд з Гете, послідовником інтуїтивізму, яким виглядає Шпенглер, далі – Ніцше (з приводу передчуття європейського декадансу, вмирання європейської культури). У цьому ж ряду знехтувані Шпенглером професори філософії – Зіммель, Ейкен, Кон, Евальд, а також російські мислителі І. Киреевський, М. Данилевський, В. Соловйов, Ф. Достоевський, Л. Толстой ... Ф. Степун зауважує, що можна було б дуже довго продовжувати відстежування співзвуччя Шпенглера з його попередниками і сучасниками, та все ж, якби навіть вдалося довести, що в «Занепаді Європи» немає жодної безумовно нової думки, оригінальність Шпенглера, як філософа не похитнулася би. Справа в тому, що це – "не метафізична побудова і не науково-логічне дослідження; воно дивовижно точно появлене, нове в європейській душі переживання; воно оригінальне не як думка, але як звук».

Оригінальність Шпенглера, як філософа культури, полягає в тому, що він не належить до тих мислителів позитивістів, що схильні бачити в цивілізації найбільш досконале обличчя культури, але не належить і до тих релігійно налаштованих філософів ..., що бачать в цивілізації маску померлої культури ... В обличчі сучасної цивілізації Шпенглер безмежно любить якийсь жагучий передсмертний порив європейської культури ...

Але, звичайно, головним є питання – а чи правий Шпенглер? І тут, при наявності багатьох фактичних помилок, слід визнати правоту автора в тому, що це його погляд на історію, що він відображає свій життєвий світ. Ф. Степун визнає разом з тим, що «якби книга Шпенглера з'явилася до потрясінь світової війни і революції, вона не мала б у Європі і, перш за все в самій Німеччині, і половини того гучного успіху, який очевидно випав їй на долю. Вчені поставилися б до неї скептично, як до роботи талановитого дилетанта, широкі ж кола інтелігенції ніяк не прийняли б пророцтва про смерть.

«Порожнім дивацтвом пролунала б вона може бути в самовдоволеній атмосфері її занадто паперової культури та занадто сталеві цивілізації».

Війна, яка забрала мільйони життів, на думку Ф. Степуна, породила «якісь нові тривожні почуття, відчуття крихкості людського буття та ланцюга часу, що розпався», почуття недовіри до «розуму життя, до логіки культури і обіцянок зарозумілої цивілізації, до відчуття вулканічної природи будь-якого історичного ґрунту». До цього слід додати втрату віри в науку, як верховну

силу культури і «криза релігії і науки, що відбувається в багатьох європейських душах». Адже «наука, непогрішний творець європейського життя, виявилася в роки війни страшною руйнівницею. Всі її економічні та політичні розрахунки були несподівано перекинуті життям».

«І ось на її місце вченим та практиком Шпенглером висувається дух мистецтва, дух ворожіння і пророцтва, можливо, як передвістя якогось нового поглиблення релігійного містичного життя Європи».

У такому ж помірному-критичному дусі в рамках філософської рефлексії викладені судження інших трьох авторів збірника. Так, С. Франк зазначає безсумнівну значимість книги Шпенглера (ця книга «є безперечно сама блискуча і чудова», але вона «далеко не найглибша і плідна»). На початку вона зачаровує читача, але в міру зрілих роздумів «сила чар слабшає», цьому сприяють виснажливі повторення одних і тих же ... переливів думки, їх одноманітність, незавершеність, «їх безпліддя».

«Зберігаєш вдячне почуття до дивовижного таланту автора, який дав нам доторкнутися до тих глибин буття, з яких б'є живе джерело духовної творчості, але відчуваєш також, що сам автор лише ковзає вздовж цих глибин, а не міцно в них вкорінений. Зрештою, книга Шпенглера – створення «занепадника», епігона, спадкоємця безмірно багатой культури, яку він тонко відчуває, але яка не животворить його самого і продовжувати яку він безсилий. Більш, ніж абстрактний зміст його думок, безпосереднє враження від власної духовної особистості автора переконує нас в «занепаді» або, принаймні, в кризі західної культури».

Далі С. Франк аргументує свою точку зору з приводу наступних недоліків концепції Шпенглера: історичний релятивізм, заперечення наявності єдиної історії людства, розрив між абсолютним і відносним в історії і абсолютизація останнього. Філософ також розкриває ряд протиріч в концепції Шпенглера і недвозначно заявляє про те, що в роздробленні європейської історії на абсолютно різноманітні, замкнуті в собі і відчужені один від одної культури «міститься явно применшення і спотворення вже досягнутого історичного знання». Схема історії Шпенглера – упереджена, вона «суперечить єдності і безперервності історичного розвитку». Великі культури, які він аналізує, «суть не замкнуті і відокремлені острови, а великі хвилі історичного процесу, які стикаються одна з одною, часто зливаються в ще більш широкі хвилі, часто стикаються з хвилями іншого виміру, так що порушується всяка чіткість ритму в підйомі і занепаді окремих хвиль».

Завершує С. Франк статтю заявою, що те, що переживає в духовному сенсі Європа, є не загибеллю західної культури, а глибокою її кризою, в якій одні великі сили відмирають, а інші народжуються. І «якщо не найглибшим і плідним, то у всякому разі, самим чудовим і яскравим симптомом цієї кризи є книга Шпенглера».

Критично по відношенню до книги німецького мислителя налаштовані також інші автори збірника – М. Бердяєв та Я. Букшпан, про що говорять навіть заголовки їх статей: «Передсмертні думки Фауста» і «Нездоланний раціоналізм».

Книга Шпенглера, і збірник статей про неї викликали численні відгуки в пресі: – Вишеславцев, Сорокін, Браудо, Деборін, Ваганян, Базаров, Бобров, Преображенський, Луначарський – представники найрізноманітніших філософсько-світоглядних течій і напрямів опублікували свої відгуки в різних виданнях.

Відразу ж, після виходу «збірника чотирьох» був здійснений переклад з німецької мови першого тому «Занепаду Європи», причому, почали публікувати відразу два переклади: Н. Ф. Гореліна і переклад під редакцією А. А. Франківського. Однак в першому випадку вийшов лише I-й том, а в другому опубліковано і того менше: тільки його половина [4].

До масового читача в нашій країні книга О. Шпенглера дійшла майже через 100 років. Спочатку, з подання В. Леніна автори російського збірника були занесені до списку тих, кого висилали на так званому «філософському пароплаві» за кордони радянської Росії, потім сама книга була заборонена, до неї у спецхранах допускалися лише «надійні дослідники». Її автора

критикували, але у загальній формі, не звертаючись до аутентичного тексту. Лише у період «пребудови» стало можливим видати книгу німецького автора.

Література:

1. Философский энциклопедический словарь – М.: Советская энциклопедия, 1983. – С. 784.
2. Философский энциклопедический словарь – М.: Советская энциклопедия, 1983. – С. 134.
3. Освальд Шпенглер и закат Европы. – М.: Берег, 1922. – 95 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.kzotov.info\(library/25-sh/pe/ngeer.htw.\)](http://www.kzotov.info(library/25-sh/pe/ngeer.htw.))
4. Шпенглер О. Закат Западного мира. Очерки морфологии мировой истории. Полное издание в одном томе / Пер. с нем. – М.: Издательство Альфа-книга, 2010. – 975 с..

ОСВІТНІ ПАРАДИГМИ В УМОВАХ ВИЖИВАННЯ

Чхеайло І.І.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна

Сучасна глобальна ситуація, яка створює несприятливі умови для виживання людства, вимагає більш високої духовної культури життєдіяльності особистості. Проблема теоретичного осмислення духовного самовизначення особистості в умовах виживання поставлена в нерозривному зв'язку із способом мислення, системою цінностей та діяльністю сучасної людини. «І тут, - за влучним висловом С.Б. Кримського, - виявляється подвійна роль філософії, яка не тільки виступає як смислотворчість життя, але водночас не уникає авантюри духу, бо сподівається наблизитись до безконечного, абсолютного, вічного та незбагненого» [1].

Для виживання людства необхідний новий світогляд, який ставить інтереси людства як цілого вище інтересів будь-якої із його частин. Сьогодні, щоб вижити людство повинно об'єднатися і діяти узгоджено як єдине розумне співтовариство. Глобальні проблеми сьогодення виправдано знаходяться в центрі сучасних дискусій, тому що вони порушують ряд принципових питань, саме тих, що стосуються майбутнього суспільства та природи і їх виживання. Чим більше ми розкриваємо проблеми нашого часу, тим більше переконуємося, що їх не можна осмислити окремо одна від одної. Це системні проблеми, тобто взаємозалежні. Ми стоїмо на порозі змін у світогляді, свідомості, а отже, і на порозі змін наукових парадигм. Нині немає більш термінової, невідкладної проблеми, ніж духовне та інтелектуальне відродження особистості та духовна єдність людства.

Традиційні рішення уже не підходять. Антропоцентрична парадигма в світосприйнятті та усвідомленні людиною себе у світі, що поступово здає свої позиції.

Нова парадигма ґрунтується на постматеріальних цінностях, таких як особистісні виміри, етичні, естетичні та інтелектуальні сторони людського буття. Вона передбачає співіснування колективізму з толерантністю щодо індивідуального вибору особистості.

Невихованість, криза світогляду в цілому ставлять сьогодні під загрозу саме існування природи та людства як її частини. У свідомості більшості людей криза світогляду часто породжує відчуття беззахисності. Вони почувають себе покинутими у чужому для них, байдужому та безглуздому світі. Відбувається тотальне відчуження людини від природи, соціуму, Іншого, культури, освіти, самої себе. Особливістю сьогодення є те, що саме такий стан набуває у повсякденності тотального характеру, що свідчить про необхідність усунення світоглядної кризи, подолання багатоманітних форм відчуження людини в сучасному глобальному світі.

Глобалізація світу має позитивні і негативні наслідки. Глобальна освіта, в свою чергу, виступає ефективним засобом позитивного розвитку процесів глобалізації, оскільки тільки

освічене суспільство і освічене людство може критично і розумно протиставити позитивні процеси розвитку негативним, уникнути анархії і насильства. Саме глобальна освіта може забезпечити активну участь світової науки і громадськості в управлінні світом в новому тисячолітті. Людство, стурбоване своїм виживанням, все більше звертається до проблем освіти, її розвитку і вдосконалення, оскільки вже зараз з'ясовується, яким буде нове століття – проінформованим або неосвіченим, гуманним або агресивним.

Під поняттям «глобальна освіта» будемо розуміти інтернаціональну освіту, що розвиває планетарне мислення і свідомість, організацію процесу навчання відповідно до сучасних освітніх стандартів, нових інформаційних та навчальних технологій.

В новому тисячолітті проблеми освіти стають пріоритетними у всьому світі, оскільки вони визначають виживання кожної країни окремо і планети в цілому. Перед суспільством стоїть стратегічна задача виховання освіченої і відповідальної особи, здатної забезпечити не тільки власну життєтворчість, але і розумну життєдіяльність інших людей. Кожній людині необхідно отримати комплекс екологічних, економічних і юридичних та інших знань для виживання в тривожному, швидкоплинному і взаємозалежному світі.

Зміст сучасної освіти повинен складатися з наступних основних напрямів: вивчення систем (економічних, політичних, екологічних, технологічних); вивчення гуманітарних цінностей (загальних і різнопланових); вивчення універсальних проблем (війна і мир, права людини, навколишнє середовище); вивчення глобальної історії (розвиток глобальної системи, гуманітарних цінностей) [2].

Усвідомлення того факту, що майбутнє виживання людства не обмежується лише економічним зростанням, а визначається в більшій мірі рівнем культури та інтелектуального розвитку людини, підвищило увагу до її освіти та виховання. За словами Е.Фромма, розвиток визначатиметься не стільки тим, що людина має, скільки тим, хто вона є, що вона може зробити з тим, що має [3]. Зростання уваги до значення людини викликано низкою стійких тенденцій у світовому розвитку, з яких найбільш істотні для системи освіти наступні: усвідомлення імперативу виживання і глобальної відповідальності кожної людини за майбутнє планети; виявлення ознак постіндустріального суспільства; визнання об'єктивної необхідності багатогранності, гнучкості мислення у сприйнятті світу; зміцнення ролі освіти як джерела ідей для відповідального ухвалення політичних рішень; усвідомлення безпосереднього впливу підготовки майбутніх фахівців на конкурентну спроможність вітчизняної продукції на світових ринках і на добробут нації.

Якщо людство своєю основною метою вбачає виживання, то воно також має турбуватися про засоби, необхідні для цього. І. Кант стверджував, що на відміну від інших, людський рід повинен бути вихований у відповідності до своєї долі. Таким чином, необхідність засобів виживання включає виховання та освіту. Людина «здібна до виховання, і воно необхідно їй і в навчанні, і в дисципліні» [4]. Виховання та освіта покликані формувати в людині її духовний світ, високі моральні цінності, які базуються на категоріях добра та любові, співіснування усього живого.

У ХХІ столітті освіта, на думку В.Г. Кременя, повинна відповісти на п'ять історичних викликів [5]. Перший виклик полягає в необхідності забезпечити високу функціональність людини в умовах, коли зміна ідей, знань та технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна поколінь людей. У цьому контексті система освіти повинна також знайти раціональні схеми співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій та людською здатністю творчо їх опановувати.

Другий виклик полягає в забезпеченні оптимального балансу між локальним та глобальним для того, щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була спроможна жити та діяти в цьому світі, нести частину відповідальності за нього.

Третій виклик полягає в досягненні високого рівня демократизації суспільства. Освіта повинна сформувати на суспільному та індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, права кожного залишатися самим собою відповідно до своїх природних задатків.

Четвертий виклик полягає у виробленні в людини здатності до свідомого та ефективного функціонування в умовах небаченого ускладнення відносин у глобалізованому, інформаційному суспільстві зі збільшеною комунікативністю життя та інформаційною насиченістю середовища життєдіяльності.

П'ятий виклик є спробою мінімізації асиметрії між матеріальністю та духовністю, культивування у кожної особистості поглядів і переконань, основаних на національних традиціях та принципах конструктивізму і толерантності.

На цивілізаційні виклики постіндустріального суспільства пропонується дати відповіді, головними з яких є функціональна адаптація людини до техногенного простору, яке якісно та кількісно ускладнюється, та абсолютизація на новому світоглядному та технічному рівні принципу антропоцентризму, що межує з людським волюнтаризмом.

Фактично ж на даному етапі розвитку перед людською цивілізацією стоїть один виклик: або вона знаходить можливість для свого виживання, або припиняє існувати як вид *Homo sapiens* [6]. На цей виклик повинна відповісти система освіти. Сформувати новий тип мислення, в основі якого є почуття особистої відповідальності людини за свій родовід, за фізичне і психічне здоров'я нащадків за добробут нації покликана освіта та виховання.

Таким чином, вирішення проблеми виживання у сучасному світі закономірно порушує питання освіти та виховання. Освіта в глобальному суспільстві відкриває величезний світ інформації і дає можливості для успішної і компетентної діяльності на світовому рівні; дійсно, з її допомогою можна стати "людиною світу" – це реальність сучасної глобальної освіти. Перспективи, ще більш оптимістичні, особливо в період, коли освіта вступає в якісно новий етап – міжнародну інтеграцію, яка є результатом розвитку і поглиблення попереднього етапу – інтернаціоналізації – і доведення його до рівня інтеграції національних систем. Для інтеграції стають характерними зростаючі за рахунок злагодженої міжнародної освітньої політики взаємне зближення, взаємодоповнення і взаємозалежність національних освітніх систем, синхронізація дій, що досягається на основі регулювання їх наднаціональними інститутами, поступове переростання національними освітніми системами своїх державних рамок і зародження тенденцій до формування єдиного освітнього простору як найефективнішої форми реалізації задач майбутнього.

Література

- 1.Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 718 с.
- 2.Мид М. Культура и мир детства. – М.: Просвещение, 1988. – 248 с.
- 3.Фромм Э. Иметь или быть? / Пер. с англ.; общ. ред и посл. В.И. Добренев. 2-е изд., доп. – М.: Прогресс, 1990. – 336 с.
- 4.Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / пер. с нем. Кант И. Сочинения в шести томах. – М., 1966. Т.6. – С. 349–587.
- 5.Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття // Урядовий кур'єр. 2003. – № 23. – С.7–8.
- 6.Крисаченко В.С. Стратегія виживання виду *Homo sapiens*. Філософська і соціологічна думка. 1992. – № 10. – С. 12–50.

О ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ФИЛОСОФИИ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА

Шаблевская И.Ю.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Харьков, Украина*

Тема пользы и вреда философии для жизни остается актуальной не только потому, что становится темой конкурса творческих работ по философии, но еще и потому что в системе философского образования и, в целом, высшего образования в нашей стране последние несколько лет происходят значительные изменения (такие, как защита диссертаций по собственным правилам, проведение общенаучных курсов по философии в форме онлайн-курсов, изменение вида вступительных испытаний при поступлении на программы магистратуры), но и потому что буквально на наших глазах в Интернете разворачивается дискуссия между популяризаторами науки [1] и философами [2] о том, нужна ли вообще философия современным образованным людям. Таким образом, можно определить проблему данного вопроса как проблему статуса философии в современном обществе, ее значение для жизни современных людей – ее явные, скрытые, истинные и ложные польза и вред. При этом, необходимо рассматривать эту проблему не с позиции этики, а в ключе философской антропологии в отношении нашей актуальной повседневности, осмысляя как личный опыт, так и опыт, представленный в различных академических и публицистических источниках.

Объективный ответ на вопрос о роли философии в жизни человека, можно получить путем анализа изменения значения философии на разных этапах человеческой жизни (детство и юность, поступление в вуз, его окончание и последующий переход ко взрослой самостоятельной жизни как в академии, так и за ее пределами), а также в общем заключении о философии как об определенном мировоззрении и образе жизни. Значение философии на разных этапах человеческой жизни (детство и юность, поступление в вуз, его окончание и последующий переход к взрослой самостоятельной жизни как в академии, так и за ее пределами), а также в общем вопрос о философии как об определенном мировоззрении и образе жизни.

При попытке рассуждать о пользе и вреде философии для жизни, мы можем занимать любую из сторон и приводить множество аргументов, включающие отсылки к классикам и современникам, личный опыт, данные исследований и популярные очерки. Философия может быть полезна для жизни, когда она своевременна или «вневременна», преподносится профессионалами ярко и конструктивно, когда она связывается с конкретными жизненными обстоятельствами обращенного к ней человека. Кроме того, философия полезна в тех случаях, когда она организует, направляет или позволяет прийти к новым идеям, то есть, когда она может быть применима к современности, или, напротив, когда получается обосновать своевременность ее проблем и методов. С другой стороны, философия может быть вредна, когда она представляется в виде сомнительной репутации, когда формализм перевешивает содержание, и когда философия служит лишь удобным термином, прикрывающим собственное невежество, предубежденность или неготовность идти навстречу жизни и знанию. В занятии философией есть своя специфика, гарантирующая одновременно значительную свободу и ответственность философа, как минимум, в том, что он пытается ставить себя в один ряд со множеством людей, чьи идеи создали современный мир в привычном для нас виде, а также в том, что философствующий развивается через свой творческий процесс, который за счет отсутствия окончательных ответов не имеет обозримых границ.

В настоящее время философия не только имеет возможности пересечения с актуальными для общества научными исследованиями, но и сохраняет приоритет и самостоятельность в изучении различных вопросов, оставляя философствующему большую свободу и

ответственность. То есть, философия, будучи востребованной сама по себе, может быть полезна тем, кто смотрит на конкретные научные области со стороны, предлагая новые и альтернативные решения. В то же самое время, чрезмерное использование этой возможности может привести к определенным заблуждениям. Кроме того, философия и философское образование позволяют человеку, пришедшему в философию не сразу, а, например, из конкретной научной области, расширить свой кругозор и научиться свободно размышлять над проблемами, которые его интересуют, формулировать их, и действовать в выбранном направлении более целенаправленно. Подобный подход к жизни, мировоззрение, связанное с занятием философией, с ее изучением – это стиль жизни, это способ сделать жизнь интересной – ведь даже сама скука, отчаяние, ощущение бессмысленности жизни и даже страх смерти может стать источником интересных для философа размышлений.

Философия может выступать в качестве не просто абстрактной дисциплины, «умственной гимнастики», но стать способом обращения к трансцендентному, механизмом постижения божественного, возможностью разрешения жизненных трудностей и событий, кажущихся несправедливыми, а также инструментом переосмысления жизненного опыта. Такой подход позволяет обратить любое явление повседневности в качестве философской проблемы.

Многие области интересов современных философов могут пересекаться с актуальными интересами современных ученых, как представителей естественных наук, так и гуманитариев, однако недостаточное знакомство с изучаемыми областями. Отсутствие узкой специализации в научной области, даже при наличии широкого кругозора или узкой специализации в философском направлении, способны как избавить философствующего от ограничений и привести к концептуализации новых идей, меняющих науку, так и привести к абсурдным или бесплодным заблуждениям[3]. Кроме того, возможны ситуации, когда первое будет неотличимо от второго.

Занятия философией могут быть также и полезны современному человеку по следующим причинам – они позволяют организовать знания, работать с различными информационными источниками и даже создавать их, они дисциплинируют ум и позволяют изучать как всеобщие, так и конкретные вопросы. Таким образом, философия сама по себе не может быть однозначно полезной или вредной, как инструмент она зависит от того человека, в чьих руках она находится. Поэтому вопрос о пользе и вреде философии надо адресовать не самой философии, а обычным людям и специалистам, сталкивающимся с ней и использующим ее для поиска ответов на свои вопросы. Возможно, для этого процесса важна конечная цель, когда многообразие вопросов и идей обретает общность в поиске истины как необходимого идеала познания, к которому надо стремиться.

Список литературы

1. Панчин А. Зачем науке философия? Url.: <https://www.facebook.com/scinquisitor/posts/10219685214626833> (29.08.19).
2. Левин С. Философия нужна для решения философских вопросов. Ответ на заметку Александра Панчина «Зачем науке философия?» Url.: <https://syg.ma/@sergei-levin/filosofiiia-nuzhna-dlia-rieshieniiia-filosofskikhvoprosov-otviet-na-zamietku-alieksandra-panchina-zachiem-naukiefilosofiiia> (29.08.19).
3. Нагель Т. Что все это значит. Очень краткое введение в философию. М., 2001. 84 с.

ОБЩЕНАУЧНЫЙ ФЕНОМЕН СИСТЕМО-СИНЕРГЕТИКИ И ЕЕ ЭВРИСТИЧЕСКИЕ СМЫСЛЫ (ЗАПАДНЫЙ КОНТЕКСТ ИСТОРИИ ВОПРОСА)

Шалаев В.П.⁹,

Поволжский государственный технологический университет, Йошкар-Ола, Россия

Сегодня уже стало обычным делом помянуть синергетику в научных дискуссиях о научной методологии и философии науки. Здесь пойдет речь о системно-синергетической интерпретации синергетики, как междисциплинарного научного феномена. Действительно, как в своей научной лексике, так и в научной модели понимания мира, синергетика это, действительно системно-синергетика. Рассмотрим исторический контекст данного вопроса. В качестве него, здесь мною предложен западный контекст зарождения и развития этого феномена в мировой философии и науки. Важно отметить, что своими истоками системно-синергетика, без сомнения, обязана методологическим поискам естественно-научного знания. Двигаясь в этом направлении, нельзя не заметить тот существенный вклад в становление и развитие системно-синергетического направления в естественнаучной области, что, безусловно, принадлежит синергетике и ее создателям - И. Пригожина, Г. Хакена, Г. Николиса, И. Стенгерса и других ученых. С самого начала синергетика возникает как наука *о самоорганизации мира, явлений и процессов в нем*. И если Г. Хакену принадлежит формулировка самого понятия, то И. Пригожину и его школе в наибольшей мере – выработка ее основных тем, законов и принципов. Центральными идеями синергетической теории последних стали самоорганизация и необратимость времени, а пафосом – создание научной картины «Вселенной, открытой флуктуациям, способной рождать новое, в которой господствует необратимость» [3, с. 216].

И хотя формулировка термина «самоорганизующиеся системы» была рождена в рамках кибернетики У. Р. Эшби в 1947 г., тем не менее, лишь в синергетике он приобрел центральную, всеохватывающую роль. Именно это часто дает повод в современной науке говорить о синергетике как теории самоорганизации, в рамках которой не только удалось соединить идею самоорганизации с идеей «познания как нового диалога между человеком и природой», актуальной нашему времени, но и существенно расширить область ее распространения на широкий класс явлений различной природы: физических, химических, биологических, экологических, социальных [2, с. 17, 25]. Исходным пунктом синергетических изысканий стало стремление к изменению господствующей до сих пор механистической картины мира в науке.

Какова же новая, предлагаемая синергетикой, картина мира? По мнению И. Пригожина, «каждый великий период в истории естествознания приводит к своей модели природы и мира. Для классической науки такой моделью были часы, для XIX в. – периода промышленной революции – паровой двигатель. Что станет символом для нас? Наш идеал, по-видимому, наиболее полно выражает скульптура – от искусства древней Индии или Центральной Америки доколумбовой эпохи до современного искусства. В некоторых наиболее совершенных образцах скульптуры, например в фигуре пляшущего Шивы или в миниатюрных моделях храмов Герреро, отчетливо ощутим поиск трудноуловимого перехода от покоя к движению, от времени остановившегося к времени текущему. Мы убеждены в том, что именно эта конфронтация определяет неповторимое своеобразие нашего времени» [3, с. 66].

⁹ **Авторская справка:** Шалаев Владимир Павлович, доктор философских наук, профессор, декан факультета социальных технологий Поволжского государственного технологического университета, Гланвый редактор научного журнала SocioTime, г.Йошкар-Ола. E-Mail: shalaevvp@volgatch.net

Исследуя центральное свойство мира – самоорганизацию, И. Пригожин связывает ее прежде всего с неравновесностью систем, отмечая, что «вдали от равновесия могут спонтанно возникать новые типы структур. В сильно неравновесных системах может совершаться переход от беспорядка, теплового хаоса, к порядку...». «На несколько антропоморфном языке можно сказать, – продолжает ученый, – что в состоянии равновесия материя «слепа», тогда как в сильно неравновесных условиях она обретает способность воспринимать различия во внешнем мире (например, слабые гравитационные и электрические поля) и «учитывать их в своем функционировании» [3, с. 54, 56]. Именно в неравновесности, по мнению ученого, заключается «тайна» самоорганизации, ибо в ней – условие возможных изменений и развития системы в более сложное состояние, адекватное требованиям среды.

К важнейшим понятиям синергетики относятся также *бифуркация* (состояние системы, вблизи которого перестает действовать закон больших чисел и где небольшая флуктуация может послужить началом эволюции в совершенно новом направлении) и *открытые системы* как господствующий тип систем мира в целом, к которому прежде всего относятся биологические и социальные образования, в том числе такие, как города и клетки, изоляция которых от окружающей среды, из которой они черпают все необходимые для своего существования средства, неминуемо приведет к их гибели [4, с. 180, 181]. С этим связывают ученые и сущность самоорганизации, которая заключается в способности систем (прежде всего, живых) достигать в неблагоприятной среде нового «порядка через флуктуации». Как правило, процесс этот представляет собой переход системы из одного стабильного состояния в другое через момент хаоса, высшая точка которого и есть бифуркация.

Одним из центральных положений синергетики в этом смысле является вывод о том, что, как отмечает И. Пригожин, «в сильно неравновесных условиях процессы самоорганизации соответствуют тонкому взаимодействию между случайностью и необходимостью, флуктуациями и детерминистическими законами. Мы считаем, что вблизи бифуркаций основную роль играют флуктуации или случайные элементы, тогда как в интервалах между бифуркациями доминируют детерминистические аспекты». Примером такой самоорганизации, с точки зрения ученого, является, в частности, феномен возникновения жизни на Земле, молодость которой – несомненный аргумент в пользу того, что жизнь – результат спонтанной самоорганизации, произошедшей при благоприятных условиях [4, с. 234, 235].

Тем самым теория самоорганизации выступила еще и как «диалектический камертон», зафиксировавший на уровне своих «эмпирических обобщений» целостный образ мира в его движении и покое, предложив синергетическую модель преодоления бреши «между бытием и становлением – двумя противоречащими друг другу понятиями, одинаково необходимыми для достижения согласованного описания того странного мира, в котором мы живем» [4, с. 272].

Другим важнейшим феноменом синергетики (наряду с самоорганизацией), безусловно, является «*переоткрытие времени*». Исходной точкой исследований времени для И. Пригожина стало неприятие позиции классической динамики, запечатлевшей статический взгляд на природу, где время – лишь параметр, а будущее и прошлое равнозначны, начиная с Дж. Бруно, утверждавшего единство, бесконечность и неподвижность Вселенной, и кончая А. Эйнштейном, убеждавшим в иллюзорности времени. Существенную роль в становлении нового подхода к восприятию времени в науке, безусловно, сыграло развитие эволюционной теории и термодинамики.

Зафиксированный во втором начале термодинамики рост энтропии как самопроизвольной эволюции системы позволил сформулировать идею «стрелы времени» (направленности времени). Ее пример – космологическая стрела, фиксируемая в рамках теории расширяющейся Вселенной Фридмана и Леметра.

При этом, в частности, И. Пригожин вовсе не отрицает обратимых процессов внутри Вселенной, считая их сосуществующими с необратимыми. В конечном счете, весьма близка

тектологическому закону исторических наслоений синергетическая идея о том, что в мире «сосуществуют в неразрывной связи различные времена и ископаемые различных эпох» [4, с. 272].

Определенные заделы осуществлены синергетикой и в осмыслении синергетичности социальных процессов, наличия в них явлений бифуркационного характера, малых флуктуаций, способных приводить системы к состоянию порядка и др. Отправной точкой стала убежденность в рациональной способности человека влиять на ход социальных и социально-природных процессов, хотя и в ограниченной степени. С точки зрения синергетики, неустойчивый мир, в котором малые причины порождают большие следствия, не произволен. Ибо даже «если флуктуация становится неуправляемой, это еще не означает, что мы не можем локализовать причины неустойчивости, вызванной усилением флуктуаций» [4, с. 269, 270].

Размышляя, в частности, над моделированием сложности и возможностями управления ею (прежде всего в области общественной жизни), синергетика пытается выйти на ключевые принципы управления экономическим развитием регионов. Обращая внимание на сильную обратную связь, существующую между различными сферами общества, И. Пригожин отмечает, что «даже если начальное состояние совершенно однородно, то одной лишь игры случайных, не контролируемых моделью факторов, таких как место и время закладки различных предприятий, достаточно для нарушения симметрии – появления зон с высокой концентрацией активности и одновременным спадом экономической активности в других областях и оттоком из них населения» [4, с. 263, 265]. Научиться управлять игрой случайных факторов, таким образом, – важнейшая задача человека, «вооруженного» синергетическим методом.

Раскрывая глубокий социальный смысл идей синергетики, нельзя не подчеркнуть (вслед за И. Пригожиным), что ныне «человеческое общество представляет собой необычайно сложную систему, способную претерпевать огромное число бифуркаций, что подтверждается множеством культур, сложившихся на протяжении сравнительно короткого периода в истории человечества. Мы знаем, что столь сложные системы обладают высокой чувствительностью по отношению к флуктуациям. Это вселяет в нас одновременно и надежду, и тревогу: надежду на то, что даже малые флуктуации могут усиливаться и изменять всю их структуру (это означает, в частности, что индивидуальная активность вовсе не обречена на бессмысленность); тревогу – потому, что наш мир, по-видимому, навсегда лишился гарантий стабильных, непреходящих законов...» [4, с. 379].

Здесь важно отметить, что *прикладное направление синергетики* – довольно развитое явление в современной западной науке. Его методологической основой, безусловно, выступает феномен самоорганизации. По мнению одного из представителей данного направления К. Майнцера, теория сложных систем – реальный инструмент выбора подходящей стратегии «использования энергии климата, достижения благосостояния с учетом циклов и состояний равновесия в экономико-экологической системе» [1, с. 54]. Столь же существенное значение синергетическая модель социального управления приобретает и в области проблемы развития современных городов. При этом чрезвычайно важен учет именно «нелинейных взаимодействий», сложность которых, сопряженная с социальным фактором, накладывает на человека особую ответственность за будущее цивилизации, дальнейшее развитие которой во многом связано с овладением этой сложностью [1, с. 55].

Характеризуя прикладной аспект синергетики (по своей сути новый подход к оценке возможностей человека в мире), необходимо подчеркнуть культивируемую в ней идею открытого (нового) *диалога человека и природы*, носящего экспериментальный характер и предполагающего «активное вмешательство, а не пассивное наблюдение», во многом напоминающее сократовское майевтическое искусство постижения истины. Именно этот диалог стал сущностью современной парадигмы развития естественных наук, все больше становящихся открытыми «для всего неожиданного, которое больше не рассматривается как результат несовершенства знания или недостаточного контроля» [4, с. 379]. И именно посредством этого

сегодня в значительной степени становится возможен решающий диалог между естественнонаучным и социогуманитарным мироощущениями.

Одним из наиболее интересных и продуктивных примеров адаптации системно-синергетической парадигмы (в ее синергетической форме) в западных научных исследованиях к конкретным объектам научных исследований является модель «самоорганизующейся Вселенной» Э. Янча, основой которой стал феномен самоорганизации. По мнению ученого, самоорганизация биологических и социальных систем есть по существу кооперация, спонтанно формирующаяся эволюция структур, в которой равновесие понимается как состояние стагнации и смерти, отклонение от которого и есть показатель самоорганизации, осуществляющей обмен энергией и веществом структуры со средой (метаболизм). В этом смысле именно автопоэтические (самовоспроизводящиеся) системы, выступая дополнением структур и функций, устойчивости и пластичности, делают возможным само существование самоорганизации [5, с. 10].

Господствующим принципом самоорганизации Вселенной, по мнению ученого, выступают кооперация и взаимодополнительность (симультанность), преодолевающая дифференциацию микро- и макроэволюций в универсуме, взаимопорождающих друг друга [5, с. 85]. В целом же основой эволюции выступает эмерджентность – открытое обучение, творчество новых форм, тесно связанное с нарушением симметрии, в частности, нарушением симметрии пространства и времени (возникновение наследственности у прокариотов, например) [6, с. 16].

Не менее существенным примером укорененности системно-синергетических смыслов в современной западной науке во все большей степени становится сама наука. Так, исследуя синергетику мышления (синергетику процессов развития научного знания), Г. Фолмер отмечает: «Процессы получения новых идей, плодотворных понятий, продуктивных гипотез, теорий или моделей, мощных правил, алгоритмов или вычислений, эффективных оценочных процедур, интересных проблем, экспериментов или аргументов – все эти процессы могут быть описаны как переходы от информационного беспорядка к информационному порядку. Синергетика, по-видимому, имеет достаточные возможности, чтобы пролить свет на эти процессы» [8, с. 251].

Другие современные западные ученые (М. Штадлер и П. Крузе, например) не менее определенно указывают на ее «золотое звено», утверждая, что лежащая в ее основе «теория самоорганизации, представляет собой многообещающий новый подход к пониманию функционирования когнитивных систем. Синергетические понятия позволяют объяснить внезапное возникновение макроскопических свойств на основе взаимодействия элементов на микроскопическом уровне. Благодаря этому синергетика дает возможность разрешить старую для гештальтпсихологии проблему спонтанного формирования порядка в когнитивных системах» [7, с. 47-48].

Сегодня, системно-синергетика стала важным научным инструментом социально-гуманитарного знания и общественной практики, в том числе в области теории и практики управления, и, прежде всего в области анализа сложных самоорганизованных систем, и управления ими. Ей по-прежнему нет равных в области адекватного анализа диалектики хаоса и порядка в развитии сложных систем [См. 9; 10; 11; 12; 13; 14].

Литература

1. Майнцер, К. Сложность и самоорганизация / К. Майнцер // Вопросы философии. – 1997. – № 3. – С. 48–61.
2. Паркинсон, С. Н. Законы Паркинсона / С. Н. Паркинсон. – М.: Прогресс, 1989.
3. Пригожин, И. От существующего к возникающему: время и сложность в физических науках / И. Пригожин. – М.: Наука, 1985. – 327 с.
4. Пригожин, И. Порядок из хаоса / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986.

5. Яковлев, И. П. Цикличность и тип социальной системы / И. П. Яковлев // Циклические процессы в природе и обществе (периодич. изд.). – Вып. 2. – Ставрополь, 1994. – С. 101-104.
6. Янч, Э. Прогнозирование научно-технического прогресса / Э. Янч. – М.: Прогресс, 1974. – 586 с.
7. Laslo, E. Introduction to systems philosophy: Towards a new paradigm of contemporary thought / Forew. By Lynn Bertalanffy / E. Laslo. – New York, 1972. – 328 p.
8. Volmer, G. New problems for an Old Brain – Synergetics, Gognetuon, and Evolutionary Epistemology / G. Volmer // Synergetics – From Microscopic to Macroscopic Order. – Berlin, 1984.
9. Шалаев В.П. Философское знание на переломе эпох в пространстве глобального капитализма: в поисках нового статуса // Socio Time / Социальное время.-2016.-N 1(5).- С.31-50.
10. Шалаев В.П. Из истории системосинергетики в пространстве отечественного и западного социально-гуманитарного знания // Socio Time / Социальное время. – 2017. – № 1(9). – С. 80–100.
11. Шалаев В.П. Социосинергетика: истоки, теория и практик в современном мире. – Йошкар-Ола, 1999. – 272 с.
12. Шалаев В.П. Актуальная синергетика: человек и общество в эпоху глобальных трансформаций. – Йошкар-Ола: ПГТУ, 2013. – 184с.
13. Шалаев В.П. Управление как философско-синергетическая проблема: в поисках новой парадигмы // Труды БГТУ. Серия: История, философия, филология. –2013. – № 5(161). – С. 67–72.
14. Шалаев В.П. Синергетическая теория творчества: опыт философского анализа // Труды БГТУ. Серия: История и философия. – 2017.– № 2 (203). – С.67–72.

ФІЛОСОФІЯ МОВИ ЯК ОДИН З ПРОВІДНИХ НАПРЯМКІВ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ. СЕНС ТА ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Шкурченко А.Ю., Акоп'янц Н.М.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Харьков, Украина*

Мова – складний предмет багатьох досліджень, здебільше не тільки лінгвістичних. Мова містить у собі суттєвий науковий потенціал, через це виступає об'єктом вивчень багатьма науками, у тому числі й філософією. Причому, якщо брати проблему поняття «мови» з філософського боку, можна виявити багатоповерхову поетапну заглибленість у визначення цього поняття. Мова – це не тільки набір знаків, символів, не тільки засіб комунікації та інструмент самовираження людини. Мова несе в собі ще й сенс «простору». При цьому, мова – це не звичайний простір «світосприйняття», це простір внутрішнього світу людини, який формується навіть на несвідомому рівні, через рефлекторні причинно-наслідкові зв'язки. Саме тому «усвідомлення» мови з філософської точки зору здається складно здійсненою задачею, а знаходження «тотожності сенсів» під час інтерпретації мовного сенсу - навіть неможливим. Як наголошував відомий лінгвіст Фердинан де Соссюр, неможливо змалювати світ таким, яким він є, оскільки він насправді не є таким. Світ – це лінгвістичний конструкт, а його образ визначається мовою. Мова – це сітка впорядкування [6, ст. 36], накинута на хаос дійсності. Не ми розмовляємо мовою, а мова говорить нами.

Філософія мови, хоч і є складовою частиною філософії освіти, постає одним з найбільш досліджуваних напрямків сучасної філософії в цілому. Мовна проблематика є актуальною для великої кількості сьогоденних досліджень. Проте, «силу» своєї актуальності проблема вивчення

та дослідження мови набула тільки в 20 ст., і це нерозривно пов'язано з історичним контекстом етапів розвитку людства. Перші спроби осмислення феномену мови сягають ще античної філософії [2, ст. 62] – наприклад, у працях Аристотеля або діалогах Платона. Але розвиток поглибленого вивчення мовної природи в умовах Стародавньої Греції був неможливим через умовний розподіл загальної мовної реальності на окремі мовні реальності різних соціальних верств населення. Таким чином, ці відокремлені мовні реальності були замкнені в собі, і це робило неуявною можливість усвідомлення мови як «загального соціального простору». Складна розрізненість античного соціуму не давала розвиватися мові в її ширшому плані, тому мовна проблема залишилася здебільше непомітною в працях античних філософів, якщо навіть порівнювати її з самою соціальною проблематикою досліджень праць Аристотеля. Так, він визначав людину як «соціально-політичну істоту» [1, ст. 11], при цьому це відокремлення носило здебільше соціальний характер (тобто належність до певного соціуму). Саме тому мовна проблема періоду Античності повністю полягала в соціальній диференціації тих, хто цією мовою говорив, а значить, у диференціації самої мови.

У 20 сторіччі відбувається «лінгвістичний поворот», згідно з яким аналіз мови розуміється як ключ до філософського дослідження мислення та знання [3, ст. 135]. Відповідно до цього, мова стає провідним об'єктом лінгвістичних досліджень та філософських праць. Хоча проблематика мови поставала ще в період класичної філософії, але в працях того періоду мова репрезентувалася лише як інструмент вираження думки та мислення загалом, бо саме мислення було провідним предметом класичної філософії, а мова – його знаряддям [4, ст. 59]. 20 сторіччя відзначилося повним переосмисленням концепції ролі мови в різних сферах її використання, а також виникненням деконструкції соціального значення та призначення мови. Від цього недоцільно було б відділяти «теорію лінгвістичної відносності», розроблену американськими лінгвістами Едуардом Сепіром та Бенджаміном Уорфом, яка інтерпретує мову своєрідним оптичним фокусом, за допомогою якого людина сприймає дійсність [5, ст. 137]. Б. Уорф окремо розглядав ідею, що природу мову зрозуміти неможливо, і кожна мова нав'язує своєму носію свою картину світосприйняття [4, ст. 61]. Тобто, носії різних мов сприймають оточуючий світ по-різному. Такими ж висновками оперували відомі дослідники лінгвістичних та граматичних особливостей мовної проблеми – Вільгельм Гумбольдт, Жак Бодрійяр та Ернст Кассіер, - концепції яких складають основу філософського розуміння проблеми трансляції одного мовного сенсу в інший.

Сучасна концепція мовної реальності світосприйняття має чітко зрозумілу лінгвофілософську природу. Історично філософія мови розділена на парадигми, і найголовнішими з них виділяють три: 1) семантичну (яка спирається на «філософію імені», головний концепт класичної філософії щодо мовної проблематики); 2) синтаксичну (яка спирається на «знак» як головний предмет філософії мови) та 3) прагматичну (яка вивчає використання знаків та мови, тобто є «філософією думки») [2, ст. 67–68]. Важно зазначити, що існує ще й більш детальне розділення на парадигми, причому «парадигма імені» є доволі широкою сферою вивчення розуміння мови, хоча для сучасного спектру досліджень мовного світосприйняття ця парадигма, маючи в основі концепцію «називання предметів», не являє собою досконалу основу вивчення розуміння мови. З іншого боку, соціальний аспект мовного використання є логічно провідним напрямком розуміння філософії мови в умовах сучасної деконструкції поняття сенсу та міжкультурних взаємодій. Крім того, в мовленнєвій діяльності є дві сторони – індивідуальна та соціальна, - причому, одну не можна зрозуміти без іншої [5, ст. 138]. Але беручи до уваги комунікативну функцію мови як передуючу в рамках сьогоденного суспільства, неможливо не спиратися на такі поняття філософії мови як «сенси» та його «інтерпретація».

Сенс – дуже широке філософське, і не тільки, поняття, розуміння якого може бути різним. Причому, стосовно філософії, не всі питання розуміння сенсу є науково раціональними.

Це, якоюсь мірою, викликає парадокс, який полягає в тому, що питання, націлені на розуміння концепції сенсу, позбавлені сенсу. Наука загалом розрізняє не один конкретний «сенси», але безліч його окремих одиниць. Для філософії ж це питання, як і подібні йому питання допустимої багатомірності відповідей, без припущення при цьому одного «правильного» її варіанту, розцінюється як здебільше суб'єктивне. Ставлячи проблемою дослідження інтерпретацію, тобто передачу, сенсу, необхідно знайти певний еквівалент цьому поняттю, який міг би хоч частково розкрити сутність проблеми передачі самого сенсу. У більш спрощеному варіанті під сенсом можна розуміти «думку», «ідею», «концепцію» або навіть саме «розуміння». Для розв'язання філософської проблеми інтерпретації сенсу такі еквіваленти є надто спрощеними. В даному аспекті сенс постає як «світосприйняття» або цілий окремий «соціокультурний контекст». Отже, у такому випадку, трансформація сенсу переростає від «способу передачі думки» до «спробу пояснення одного світосприйняття реаліями іншого».

Для розуміння такої складної задачі перекладу (тобто самозрозумілої інтерпретації) можна привести нескладний приклад. Візьмемо назву лондонської вулиці Даунінг-стріт (Downing Street). При дослівному перекладі ця назва буде сприйматися в нашому мовному розумінні як звичайна назва вулиці, яка розміщена десь на території Лондона. Але для соціально-територіального мовного простору принаймні хоча б Лондона назва цієї вулиці має окреме переносне значення – «британський уряд», бо саме на цій вулиці розміщені будівлі урядового сектору. У нашому мовному просторі передати це розуміння можливо описом, але не можливо зберегти той самий соціокультурний сенс при передачі однієї лише назви цієї вулиці.

Таким чином, відбувається зіткнення з проблемою, яку філософ Ганс Георг Гадамер охарактеризував як «злиття горизонтів» [4, ст. 61–62]. При перекладі відбувається не просто підбір еквіваленту, який міг би найбільш повно передати значення певного сенсу іншого мовного середовища, а інтерпретація соціокультурного пласту значень одного середовища за допомогою зовсім інших засобів зовсім іншого середовища, при цьому зберігаючи загальний логічний сенс обох понять, які відрізняються. Для детальнішого розуміння можна навести також приклади унікальної англійської та української лексики, вживання якої неможливо трансформувати в інший мовний простір. Слово *earworm* дослівно перекладається як «вушний черв'як», але має на увазі «нав'язливу мелодію». Зрозуміло, що пряма трансформація цього слова не відповідає інтерпретації сенсу його використання в англійському середовищі. З іншого боку, у нашому мовному просторі існує сленговий вираз «пісня заїла в голові», пов'язаний насамперед з історично-контекстним «заїданням пластинки». При перекладі англійською також неможливо передати смислову частину виразу, пов'язану зі словом «заїдати», бо англійським тотожним виразом виступає *broken record* (дослівно – неробоча пластинка). Таким чином, на різних мовних просторах відбувається «злиття горизонтів» різних засобів передачі тотожного сенсу.

Доречним буде також використання спостережень Умберто Еко, відомого італійського письменника-філософа, щодо власного перекладацького досвіду та перекладу його творів. Сам У. Еко сприймав мову, з філософської точки зору, як «енциклопедію» або «словар» [3, ст. 137]. Він стверджував, погоджуючись з Гадамером, що при перекладі тексту з однієї мови на іншу в сенсі цього самого тексту відкривається додатковий потенціал тлумачення [7, ст. 18]. Переклад, при цьому, додає свій критичний внесок до розуміння сенсу тексту. Інтерпретацію він відокремлює від перекладу, надаючи їй головну роль в передачі конотативного сенсу. У. Еко також підкреслює, що частина відтінків сенсів може «зчищатися» під час перекладу, а його якість також залежить від кількісного аспекту, тобто від уникання «додавання зайвого зі збільшенням об'єму». Таким чином, інтерпретація сенсу – складний, але не ідеальний спосіб його перекладу, трансформація, завдяки якій транслюється частина сенсу, але втрачається окремий її відтінок.

Загалом, існує точка зору, що неможливо здійснити ідеальний переклад, тобто повно й точно інтерпретувати сенс одного мовного простору засобами іншого. З філософського боку, це є логічним, бо не існує певного «еталону», за яким можна вимірювати одночасно й глибину, й точність перекладу певного унікального сенсу. Принаймні, певний «стандарт» при подібній інтерпретації може вважатися лише тимчасовим, тобто неякісність перекладу однозначно можна оцінити, але справжня якість розуміється в конкретний момент за конкретних умов, і може бути спростованою в подальшому. Таким чином, переклад сприймається як кантівська «річ сама по собі» (Ding an sich) [4, ст. 66-67]. Справжній сенс при перекладі, в будь-якому разі, залишається частково втраченим, тобто інтерпретація сенсу є річчю непоясненою. Отже, можна охарактеризувати проблему перекладу та інтерпретації сенсу як дійсно філософську проблему, у відношенні до якої можна пропонувати різноманітні задуми щодо її розв'язання, але знаходження точного, «еталонного» засобу реалізації такої факт, інтерпретації в даному випадку не здається можливим. І це можна вважати доречним, якщо брати до уваги той що навіть мова є простором неосяжних для людини знань і розумінь, який твориться самою людиною.

Список використаної літератури

1. Аристотель. Собрание сочинений в 4-х томах [Текст] / Аристотель. – Москва: Мысль, 1983. – Том 4. – 830 с.
2. Гончаров В.І. Проблеми філософського осмислення мови [Електронний ресурс] / В.І. Гончаров // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Філософія. – 2013. – Вип. 41(2). – С. 62–73. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2013_41\(2\)__7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2013_41(2)__7).
3. Кожевников Н.Н., Данилова В.С. Философия языка и предпосылки научной лингвистической картины мира [Электронный ресурс] / Н.Н. Кожевников, В.С. Данилова // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Аммосова. – 2010. – Том 7, № 4. – С. 134–138. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofiya-yazyka-i-predposylki-nauchnoy-lingvisticheskoy-kartiny-mira/viewer>.
4. Медведев В.И. Перевод как философская проблема [Электронный ресурс] / В.И. Медведев // Философия и культура. – 2018. – № 6. – С. 58–67. DOI: 10.7256/2454-0757.2018.6.26078 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26078.
5. Погасій Л. П. Мова як предмет філософської рефлексії: особливості й закономірності [Електронний ресурс] / Л. П. Погасій // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Вип. 69(1). – С. 136-140. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2017_69\(1\)__21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2017_69(1)__21).
6. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики /Ф. де Соссюр. – Київ : Основи, 1998. – 324 с.
7. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе [Текст] / У. Эко. – Москва: АСТ: CORPUS, 2015. – 736 с.

**PROBLEMS APPLYING OF THE CRIMINAL LIABILITY FOR A LEGAL ENTITY
AND THEIR ANALYSIS IN CASE LAW: EXPERIENCE OF LITHUANIA**

Olegas Beriozovas, Dalia Perkumienė
Kazimieras Simonavičius university, Vilnius, Lithuania

Amendments of Article 20 of the Lithuanian civil code (CC) were adopted on 10 November 2006 and amendments to Article 387 of the civil procedure code (CCP) were adopted on 10 November of the same year, which established in the case law an additional principle according to which the liability of a natural person is not necessary for a legal person to incur liability. Analyze of court cases observed that the criminal liability of a legal person does not exclude the criminal liability of a natural person if the natural person has organized, incited, or committed a criminal act. For example, in the period “M.V. from 2016 February 1 until 2016 September 28, 2002, in violation of the Government of the Republic of Lithuania November 19 by resolution no. 1797 a list of approved activities that may be carried out with a business license, which does not include activities as a pawnshop whose activities were illegally engaged in economic and financial activities. ' "In order to avoid tax liability, he has not registered an individual activity on the basis of a certificate or a legal person for the activity of a pawnshop, as required by law, without notifying his activities to the State Tax Inspectorate, and carrying out a pawnshop activity from 2016. February 1 until September 28, in the trolleybus ring "Naujininkai", in a pavilion rented in its own name, called "Lombardas", near *Dariaus ir Girėno* str. 8 house, in Vilnius, and obliging to manage his / her own activities as a natural person, individual activity on the basis of a certificate or legal person's pawnshop and accounting, Miroslavas Vincelovičius in the period from 2016. February 1 until September 28. illegally engaged in economic and financial activities without registering an individual activity based on a certificate or for the activities of a legal person's pawnshop and received income therefrom. When sentencing the accused Miroslav Vincelovičius, the court considers the nature and seriousness of the committed criminal offense. acts committed and sincerely regrets (Article 59, Paragraph 1, Item 2 of the CC), the absence of aggravating circumstances for his liability; as well as to the data in the case, which characterize the accused Miroslav Vincelovičius – a young person with a permanent residence, working in several workplaces, administratively punished, not convicted”.

In case law, legal persons are quite often prosecuted for fraud and forgery. For example, in the Criminal Case of the Supreme Court of Lithuania no. 2K-620-677 / 2015, it was established that “criminal acts – fraud and forgery of real documents – were committed by P. K. as the Production Director of UAB E., i.e. y. in the performance of managerial duties and having the right to represent this legal person, to take decisions on its behalf, to control activities, acting in the name and interests of the legal person. In addition, P. K. committed these criminal acts not only as the production director of UAB E., but also as a shareholder of this company, which, incidentally, is also confirmed by the cassator in his cassation complaint”.

In summary, the analyzed case law has observed that the criminal liability of a legal person is entailed by the legal person's illegal, commercial economic and financial activities, as well as the lack of a legal person's license for the activity for which it is required, illegal commercial, financial or professional activities regulatory economic and business practices and such illegal practices distort the principles of fair competition between market participants. In the case law, legal entities are also often

prosecuted for attempted fraudulently acquiring high-value foreign property, as well as for fraud and forgery, and for criminal fraudulent management or concealment, destruction or damage of accounting documents.

Conclusions

1. The criminal liability of a legal person is derived from the liability of a natural person, therefore, in order to prosecute a legal person, it is necessary to determine whether the relevant criminal act of a natural person has been committed.

2. A criminal act of a legal person is committed due to the negligence of a natural person, as a result of which a legal person may be prosecuted if the act has benefited from it or the act has been committed in its interests. Turning A condition for the assessment of the act of a legal person, taking into account the provisions of the Criminal Law regulating the grounds of criminal liability of a legal person, is a criminal act committed by a natural person.

3. The criminal liability of legal persons arises from natural persons, in most cases where the employees of a legal person commit illegal acts by criminalizing such legal person. Criminal liability under a legal entity arises in the presence of additional features: such as entrepreneurship or large-scale. These signs of criminal liability are inseparable from violations of business order.

4. The criminal liability of a legal person shall be incurred by the legal person for illegal, commercial and economic activities, as well as for not having a legal person's license for the activity for which it is required, illegal commercial, financial or professional activities in violation of laws and regulations; such unlawful conduct distorts the principles of fair competition between market participants.

5. In the case law, legal entities are quite often prosecuted for attempted fraudulently acquiring high-value foreign property, fraud, and forgery of documents. In case law, when analyzing the illegal and criminal activities of legal persons, it is quite common to find cases when one becomes a fictitious manager of a company for personal and financial gain. Criminal liability of legal persons is also provided for fraudulent management of accounting records or concealment, destruction, or damage of accounting documents.

References

1. Constitution of the Republic of Lithuania // State news, 1992, no. 33-1014.
2. Civil Code of the Republic of Lithuania. Žin. 2000, no. 74-2262.
3. Criminal Code of the Republic of Lithuania. Žin. 2000, no. 89-2741.
4. Code of Criminal Procedure of the Republic, 2002 March 14 No. IX-785, current wording until 03.04.2019, Art. 387 3 d. 5. The Prosecutor General of the Republic of Lithuania in 2018. November 22 recommendations on the application of criminal liability to legal persons, by Order no. I-362.
5. Sinkevičius, E. (2003), Problems of Criminal Liability of Legal Entities, Law: Vilnius University, 2003, vol. 48.
6. Drakšas, R. (2010), The Origins of Criminal Liability of Legal Entities, Jurisprudence, 2010, no. 4 (122).
7. Drakšas, R. (2011), Is the circle of legal entities that can be considered subjects of criminal liability reasonably restricted? Jurisprudence, 2011, no. 18 (4).

SOCIAL BUSINESS: FASHION AND/OR PROFIT?
Lecturer ODETA GLUOKSNYTĖ
Lecturer ŽIVILĖ MYRU
Marijampole University of Applied Sciences, Marijampole, Lithuania

The fashion of social business is enhanced by the state's incentive to employ people with disabilities and the desire to reduce social exclusion. More new businesses are classified as social. The Law on Social Business Development of the Republic of Lithuania defines the conditions for the creation and development of social business, providing for the conditions for the establishment of social business and the state incentive.¹

Relevance of the study by focusing more on social mission and consumer needs, social business taking over some of the functions performed by the state in the field of social welfare: reducing social exclusion, addressing inequalities and environmental issues, promoting social cohesion.

Benefits of Social Business

The European Commission Communication on the Social Business Initiative states that the EU social economy is made up of entities with a specific status (cooperatives, foundations, associations, mutual societies), many of which are social businesses and those with traditional status of a sole or joint stock company.²

The Social Business Concept of the Republic of Lithuania sets out the principles of managing organizations operating in the private sector that help achieve public sector goals, conduct commercial activities and create social value for society. According to this business concept, social business is geared towards the public interest, which expresses the various aspirations of a social nature that are emphasized and manifest in the life of modern society.³

According to Jakubavicius, Leichter, Stumbryte (2016), social business is a business with the main mission and purpose addressed directed social needs. Such a business may have additional goals, but they cannot prevail over social goals directed at society and its groups.⁴

For Melnik (2017), social business is primarily geared towards social interest driven public aspirations and/or has only a subordinate entrepreneurial economic purpose or none at all.⁵

How to recognize social business? While the traditional business model exploits the market for profit, social business tries to fill a niche that cannot be filled by public services. Social business activities can be identified by these distinctive characteristics of social business:⁶

- the primary purpose of social business must be focused on a social mission,
- it must carry on an economic activity and reinvest part of its profits in its core objectives,
- it must be financially and institutionally independent from the public sector,
- it must be transparent and accountable.

In order to assess benefits of social business, the researchers refer to the SOCIAL BUSINESS CONCEPT of the Republic of Lithuania, approved by the Minister of Economy of the Republic of

¹ Law of the Republic of Lithuania on Social Business Development [on 19/09/2019] Link: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/92e1cf8064c411e8b7d2b2d2ca774092>.

² European Commission. *Social Business Initiative: Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation*. Brussels, 2011.

³ *Social Business Concept of the Republic of Lithuania, approved by Minister of Economy of the Republic of Lithuania on 3 April 2015 by order No. 4-207*. 3.

⁴ Jakubavičius A., Leichter E. and Stumbrytė G. *Socialinio verslo plėtros Lietuvoje galimybių studija*. Tyrimas atliktas Lietuvos inovacijų centro ir asociacijos „Žinių ekonomikos forumas“, 2016 [on 15 10 2019]. Link: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/12778_soc_verslo_galimybiu_studija-20161209.pdf.

⁵ Melnik B. Socialinis verslas: kūrimo ir plėtros poreikiai. Viešasis administravimas, No 1-2 (53-54), 64-81. (2017).

⁶ Navasaitienė S. *Socialinio verslo iniciatyvos kaimo bendruomenėse. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija Žemės ūkio gamintojų organizacijų ir kooperacijos plėtros galimybės ir priemonės ES valstybėse*, 2017.

Lithuania on 3 April 2015 by order No. 4-207. 3. stating that social business has three main dimensions: entrepreneurship (ongoing commercial activity), social (pursuit of social goals) and management (limited profit sharing, transparent management).⁷

Based on the principle of social business benefits, more and more attention is paid to public well-being, rather than a financial benefit increase. Therefore, it cannot be just fashion.⁸

Therefore, social business encompasses principles and form of conducting business activities. How the process manifests itself in the application of business principles to social and environmental problems, how the activity is designed to solve social problems, by reinvesting profits without paying its stakeholders, and generates at least half of the proceeds from the sale of services or goods. In order to ensure delivery and accessibility of social services to all, social business must be flexible and able to attract different sources of material and intangible support to offer its goods and services to people on the lowest incomes, according to V. Kvietka (2015).

Another benefit of social business is social innovation, which is characterized by the dissemination of innovative social ideas that help to change social structures.⁹

Another benefit of social business is social innovation, characterized by dissemination of innovative social ideas that help change social structures.¹⁰

Professor Muhammad Yunus distinguishes these principles of social business:¹¹

the mission of social business is to solve a particular social problem in society (through social innovation or the application of successful practices); social business is financially sustainable and has a viable business model; social business does not pay dividends to investors – its purpose is not to maximize shareholder capital; profit is used to solve a social problem or is reinvested in social business development; social business works in harmony with the environment; employees are paid market-level or higher salaries, and their working conditions are better than of an average company; social entrepreneurs believe in what they do, so they enjoy their job and realize themselves.

According to N. Stropyte and M. Kairyte (2016), one of the indicators of social business is orientation to changes, which fundamentally transform the scale of the problem and find a new solution. Modern society's interest in social business is driven by the fact that it fills in a very important niche that neither business nor the state covers. Social business becomes more fashionable because of:¹²

- reducing social exclusion and identifying changes in today's society,
- the tendency of continuously aging population, which is leading to changes in social security and health services sectors,
- ongoing systemic change in education and sustainable development,
- initiatives to become responsible consumers of welfare services,
- beginning to follow the do-it-yourself principle,
- increasing civic participation in different contexts.

The impact of social business on modern society is growing. In order to obtain funding from a municipality or other public institution, a business must demonstrate its activities and impact on society and demonstrate the work it has already done. This presentation of transparency of activities has a

⁷ *Social Business Concept of the Republic of Lithuania, approved by Minister of Economy of the Republic of Lithuania on 3 April 2015 by order No.4-207. 3.*

⁸ Gembickienė V., Leonienė B. *Socialinis verslas – nauja galimybė stiprinti socialinę ekonomiką. Kauno Kolegija*, 2015.

⁹ Gembickienė V., Leonienė B. *Socialinis verslas – nauja galimybė stiprinti socialinę ekonomiką. Kauno Kolegija*, 2015.

¹⁰ Yunus, M., Moingeon, B. & Lehmann-Ortega, L. *Building Social Business Models: Lessons from the Grameen Experience. Long Range Planning*, 43, 309-325.13. 2010.

¹¹ Yunus, M., Moingeon, B. & Lehmann-Ortega, L. *Building Social Business Models: Lessons from the Grameen Experience. Long Range Planning*, 43, 309-325.13. 2010.

¹² Stropūtė N., Kairytė M. *Kurk Lietuvai. Kas daro socialinį verslą socialinių verslų? Gerosios užsienio praktikos analizė* January 2016.[on 10 02 2019]. Link: http://kurklt.lt/wp-content/uploads/2015/11/U%C5%B4esienio-%C5%A1ali%C5%B3-SV-vystymosi-ir-pl%C4%97tros-gerosios-praktikos-analiz%C4%97_Neringa-ir-Modesta.

positive effect on public confidence in private initiative. It acts as a catalyst in important areas of a society – economic growth, education, and social infrastructure.¹³

Impact of social business can be assessed by: motivating employees, solving environmental problems, assessing the quality of social services, ensuring participation of different social groups in society, ensuring measures to reduce social exclusion, integration of vulnerable members of society into the labour market and society, developing their social and working skills.

A salad bar "Mano Guru" operating in Lithuania is an example of social business. The company carries out economic activities – it provides catering services as well as the welfare of the social mission – it carries out a work reintegration program (it employs addicts who have left prisons).

Conclusions

1. Summarizing the concept of social business, it can be said to have distinctive features compared to traditional businesses - the goal is to measure social impact and benefit to society through job creation, social innovation, social cohesion to reduce social exclusion and inequality, as well as to help tackling environmental problems.

2. A society is influenced not only by development of social and work skills but also by a general image and reputation of a company. The better a company meets the expectations and needs of society, the more it becomes fashionable.

3. As social business is not able to solve all the problems of public concern, it is important to properly measure the impact of social business on a society, to find out which social business activities are not fashionable, but useful.

Recommendations

Social business not only opens up fashionable opportunities to solve social problems but can also help reduce operating costs by investing in environmental protection, improving health both of employees and a society as a whole, and creating a market for green goods and services.

References

1. Čižikienė J., Urmanavičienė A. *Adult Learning: Trends and Opportunities in the organization. Society. Integration. Education // Proceedings of the International Scientific Conference. Vol. 4, 2016.*
2. European Commission. Socialinių įmonių ateities svarbus Europos lygmens renginys, 15 January 2014. Link: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-20_lt.htm.
3. European Commission. Social Business Initiative: Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation. Brussels, 2011.
4. Gembickienė V., Leonienė B. Socialinis verslas – nauja galimybė stiprinti socialinę ekonomiką. Kauno kolegija, 2015.
5. Yunus, M., Moingeon, B. & Lehmann-Ortega, L. Building Social Business Models: Lessons from the Grameen Experience. *Long Range Planning*, 43, 309-325. 2010.
6. Jakubavičius A., Leichteris E. ir Stumbrytė G. Socialinio verslo plėtros Lietuvoje galimybių studija. Tyrimas atliktas Lietuvos inovacijų centro ir asociacijos „Žinių ekonomikos forumas“, 2016 [on 15 10 2019]. Link: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/12778_soc_verslo_galimybiu_studija-20161209.pdf.
7. Kvieska V. Socialinio verslo ir verslumo kompetencijų sąsajos ISSN 1392-9569 E-ISSN 2351-6011 Socialinis ugdymas / Sumanioji edukacija, 2015.
8. Lietuvos Respublikos socialinio verslo plėtros įstatymas [seen 2019-09-19] Link: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/92e1cf8064c411e8b7d2b2d2ca774092>.

¹³ Čižikienė J., Urmanavičienė A. *Adult Learning: Trends and Opportunities in the organization. Society. Integration. Education // Proceedings of the International Scientific Conference. Vol. 4, 2016.*

9. Lietuvos Respublikos socialinio verslo koncepcija, patvirtinta Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2015 m. balandžio 3 d. įsakymu Nr. 4-207. 3.
10. Lietuvos statistikos departamentas <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R166#/>.
11. Melnikas B. Socialinis verslas: kūrimo ir plėtros poreikiai. Viešasis administravimas, No 1-2 (53-54), 64-81. (2017).
12. Stroputė N., Kairytė M. Kurk Lietuvai. Kas daro socialinį verslą socialiniu verslu? Gerosios užsienio praktikos analizė 2016 m. sausio mėn.[seen 2019 0210].Link: http://kurklt.lt/wp-content/uploads/2015/11/U%C5%B4sienio-%C5%A1ali%C5%B3-SV-vystymosi-ir-pl%C4%97tros-gerosios-praktikos-analiz%C4%97_Neringa-ir-Modesta.
13. Navasaitienė S. Socialinio verslo iniciatyvos kaimo bendruomenėse. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija Žemės ūkio gamintojų organizacijų ir kooperacijos plėtros galimybės ir priemonės ES valstybėse, 2017.

RECENT LEGAL DEVELOPMENTS ON TRADE UNION FREEDOM

Associate Prof.Dr. Özgür Oğuz*¹⁴

Anadolu University Faculty of Law, Eskisehir, Turkey

Abstract. Every worker has the freedom to join or not to join a union; It will make sense as long as the employer does not discriminate on the grounds that the worker is a member of the union or not, and the freedom of union and working freedom can only be protected this way. Union compensation provides concrete assurance to the worker when there is an act of union discrimination against a worker by the employer in recruitment, continuation of the job and termination of employment, whether unionized or not.

Union freedom conceptually implies the free activity and participation of both individuals and trade unions. The right to trade union is regulated both individually and collectively, in a way that includes both positive and negative union freedom. Union freedom can only be achieved by developing an effective protection mechanism. This mechanism is possible through the regulation and implementation of union guarantees. In this context, assurance ensures the effectiveness of freedom.

Key Words: Labour Law, Trade Union, Compensation, Labour Contract.

Introduction

The most important of the union guarantees is the protection of the worker against the employer's behavior that constitutes union discrimination, especially the termination of the union. On the other hand, it is also necessary to impose sanctions against this act of the employer who violates the freedom of the union.

At this point, it is necessary to consider the issues that constitute the protection of the worker against union discrimination and therefore the basis of union assurance: the employer's obligation of equal treatment and the prohibition of discrimination. That is, the manifestation of the principle of equality regulated in the constitution in labor law is the obligation of the employer to behave equally.

Freedom of Trade Union Assurance

In termination due to a union reason, the reason why the union is rarely seen but actually based on the termination is mostly hidden behind other reasons or reasons included in the termination statement.

Union termination reasons are divided into two due to union membership and union activity. There are various aspects of union termination due to membership: The employer terminates the employment contract because the worker is a member of the union and, in rare cases, the employee is

¹⁴ Anadolu University Faculty of Law, Turkey ooguz1@anadolu.edu.tr

not a member of any union. In order for a termination due to the employee's membership to the union to be considered as a termination due to a union reason, the employee must have the right to be a union member.

If we consider the termination of the employment contract by the employer because the employee is not a member of the union that the employer wants, the reason for the employer to act in such a behavior is primarily the thought that the collective labor agreement that will be in force at the workplace will be signed under better conditions for him.

The employee is obliged to prove that the employer discriminates based on union reasons. The worker can prove that the discriminatory behavior of the employer is based on union reasons with any evidence, including hearing witnesses.

In terms of liability in union compensation, as it is frequently encountered in practice, in business relations where sub-employer-main employer is in question, according to doctrine, non-discrimination due to union reasons is included within the scope of the prohibition of discrimination regulated in Article 5 of the Labor Law.

In this article, which is titled as the guarantee of freedom of union, it is aimed to protect the employee against the acts of discrimination based on trade union reasons that may be brought by the employer in the recruitment, continuing work and termination of his job. The most important assurance this article provides to workers is union compensation. Union compensation is the indemnity that the employer pays to the employee due to the discrimination based on union reasons in recruitment, continuation of the job and termination of the job, which is a deterrent for at least one year's wage. Despite the shortcomings and criticism in the provisions regarding trade union compensation;

The fact that the lawmaker distributes the burden of proof in order to protect the worker and the amount of compensation is an effective assurance because it is very difficult to prove.

Workers are free to form a union, not to form a union, to join or not to be a member of the union of their choice, or to engage in or not to engage in trade union activities, or to participate or not participate in union activities. The union rights and freedoms of the workers are regulated in many national and international sources. All these resources are important in terms of securing relevant rights and freedoms and, in this context, as a deterrent and concrete sanction as a trade union compensation guarantee.

Conclusion

There may also be competition for individual and collective trade union freedoms. Whether individual union freedom and collective union freedom clash, whether one should be given superiority or not is debated in the doctrine. According to an opinion in the doctrine, although the freedom of trade union is a double right; First of all, individual trade union freedom is a fundamental right. Individual union freedom should be preferred to collective union freedom, as long as it does not pacify the union. Since individual freedom is the basis of collective freedom, unions cannot violate individual freedom while exercising collective freedom.

References

1. AKYİĞİT, Ercan, Toplu İş Hukuku, Ankara, 2015.
2. ÇELİK, Nuri & CANIKLIOĞLU, Nurşen & CANBOLAT, Talat, İş Hukuku Dersleri, Ankara, 2017.
3. DEMİR, Fevzi, Sendikalar Hukuku, İzmir 2007.
4. EKMEKÇİ, Ömer, Toplu İş Hukuku, İstanbul, 2018.
5. NARMANLIOĞLU, Ünal, İş Hukuku II – Toplu İş İlişkileri, İstanbul, 2013.
6. SUR, Melda, İş Hukuku Toplu İlişkiler, Ankara, 2019.
7. SÜZEK, Sarper, İş Hukuku, İstanbul, 2018.
8. ŞAHLANAN, Fevzi, Sendikalar Hukuku, İstanbul, 1995.
9. TUNÇOMAĞ, Kenan & CENTEL, Tankut, İş Hukukunun Esasları, İstanbul, 2016.

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF INHERITANCE BY LAW

Dalia Perkumienė¹⁵, Antonio Silva¹⁶

Vytautas Magnus University, Lithuania. Extremadura university, Spain

Introduction

Relevance of the topic

Inheritance is the transfer of the property rights and obligations of a deceased natural person and some non-property rights to his heirs. Inheritance in Lithuania is by law and by will. It is inherited by law in cases where there is no will or it is challenged. In the absence of heirs, either by law or by will, the estate of the deceased passes to the state by inheritance. It should be noted that according to the law, only natural persons who were alive at the time of the deceased's death and children born after the deceased's death may inherit, in addition to the state. For a person to acquire an inheritance, he must accept it. The heir is deemed to have accepted the inheritance when he starts managing the inherited property.

The problem analyzed in the work is relevant both theoretically and practically, as it tries to reveal the essence and importance of the regulation of inheritance according to the law by analyzing the laws, various scientific legal literature on this topic, as well as case law.

Object of research: legal aspects of legal inheritance.

The aim of the work: to analyze the legal aspects of inheritance according to the law.

Research methods: summary of scientific literature analysis, systematic and comparative analysis, analysis of legal acts, logical - analytical method.

Keywords: inheritance, inheritance by law, inheritance, heirs, acceptance of inheritance.

The concept and problems of inheritance by law

The law of inheritance is an institute of civil law, the norms of which regulate the transfer of the property of a deceased natural person (testator) and his or her property rights and, at the same time, duties to the heirs. Inheritance is the transfer of the property rights and obligations of a deceased natural person, as well as some non-property rights to his heirs. May be inherited by law and / or will [Commentary on the Civil Code of the Republic of Lithuania..., 2003].

It should be noted that in the event of the deceased's death, or when the court declares him or her dead, his or her property, property rights and obligations do not expire. These rights pass to the heirs of the testator, and if there are no heirs or they renounce the estate, the rights and obligations of the deceased take over the state. According to Article 5.1 of the Lithuanian Civil Code. 2 d. tangible and intangible objects, property rights and property obligations of the testator, in cases established by law - intellectual property and other property rights and obligations in cases established by law may be inherited.

By law, an inheritance occurs when a person has not left a will, the will is declared invalid, or the person may be assigned a compulsory share under the will. The place of origin of the estate is the last permanent residence of the testator and, when it is not known, the location of the property or the main part of it. The place of residence is the place where the natural person resides permanently or mainly. Thus, the place of origin of the estate may not coincide with the place of death of the natural person.

In the People's Republic of China, the Law of Succession of (hereinafter 'the PRC') was promulgated in 1985 with the aim of protecting the citizens' right to inherit private property in accordance with the Constitution of the PRC. This is the first law after the founding of the PRC to regulate specifically the matters on succession, although the tradition of succession has long been residing in the Chinese history. It is held that the earliest Chinese law of succession was established in

¹⁵ Vytautas Magnus University, Lithuania.

¹⁶ Extremadura university, Spain.

the dynasties of Xia and Shang around 2070 BC to 1046 BC [The Earliest Law of Succession in Chinese History, Contemporary Law Review, 1996].

The legal regulation of inheritance in different foreign countries is quite similar, but there are also some differences. In France, for example, the principle of universal inheritance applies, according to which the estate as a whole consists of all the estate of the testator. To the legal heirs, the deceased's estate passes immediately after the person's death. Legislative heirs in France can accept an inheritance in two ways: 1. in a simple manner, when the heir accepts all the debts of the testator upon acceptance of the inheritance; 2. by accepting an inventory inheritance, in which case the inheritance will be separated from the heir's property and the heir will not be liable for the debtor's debts. It should be noted that the French Civil Code distinguishes between four lines of legal successors [*Code Civil des Français, Code Civil*].

In Spain, the main laws relating to the inheritance issues are: (1) the Civil Code; (2) the Rules of Civil Procedure; (3) the Judicial Organic Law; (4) the relevant regional regulations of the Autonomous Communities; and (5) the Hague Convention of 5 October 1961 on the Conflicts of Laws relating to the Form of Testamentary Dispositions. As to the succession that occurs in Spain, several significant points can be summarized. First, there is no distinction made between foreigners of different nationalities or religions. Any person can acquire property in Spain by way of inheritance. Second, the ownership of real property is regulated by the laws of the region where it is situated (*lex rei sitae*). Third, the inheritance of most assets (excluding real property) is regulated by the law of the deceased's nationality, irrespective of the nature of the property or the country where they are located [International succession..., 2010].

It should be noted that in Germany [*Bürgerliches Gesetzbuch, BGB*], as in Lithuania, the previous rows of heirs exclude the heirs of other rows from inheritance. If there are several first-degree heirs, they inherit the property in equal parts. Under the first general principle of Article 1967 of the German Civil Code, the heir is liable for all the debts of the testator. The difference from Lithuanian civil law is that in Germany the heir can limit his liability only to the amount of the estate by establishing guardianship for the estate or announcing a competition. In England, the legal relationship of succession is governed by the 1925 Act. and 1952. laws. Under those laws, on the death of the testator, all the assets he has occupied pass to the administrator of the estate on a trust basis. The administrator of the estate decides on all matters concerning the distribution of property to the heirs. It should be noted that the property can also be sold by distributing the money received to the heirs or divided in kind.

Conclusions

1. Inheritance is the transfer of the property rights and obligations of a deceased natural person and of some personal non-property rights to his or her heirs by law and / or will.

2. The subjective right of inheritance to the legal heirs may not arise if at least one of the testamentary heirs has such a right.

3. The grandchildren and great-grandchildren of the decedent shall inherit in accordance with the law together with the first or second-degree heirs, in cases when at the time of the occurrence of the inheritance there is no living parent of their parents who would be the heir.

4. The surviving spouse shall inherit in accordance with the law or with his or her first or second heirs. With the first row, the spouse inherits one quarter of the estate. If there are more than three heirs, the spouse inherits in equal shares with the other heirs.

5. The heir must accept the inheritance in its entirety or refuse it in full. It is not allowed to accept part of the inheritance and refuse the other part.

6. The heir must submit a written declaration of acceptance of the estate to the notary of the place where the estate originated. The application may be submitted to the notary by the heir himself or by a person authorized by him.

References

1. *Code Civil des Français, Code Civil*, CC, <http://codes.droit.org/PDF/Code%20civil.pdf>.
2. *Bürgerliches Gesetzbuch, BGB*, <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>.
3. Baranauskas E., Kiršienė J., Pakalniškis V. Civil law. Mykolo Romerio universitetas, 2007.
4. Gaivenis V., Valiulis A. Inheritance of property. Questions and answers. Vilnius, Justitia, 2002.
5. Mikelėnas V. Civil law. Kaunas, Vijusta, 1998.
6. Vileita A. Commentary on the Civil Code of the Republic of Lithuania. The fifth book. Inheritance law. Vilnius, Justitia, 2003.
7. Dickson B. Introduction to French law. Pitman publishing, London, 1994.
8. International succession, 2010. Oxford: Oxford University Press.
9. HE Lixin, XIE Meishan, et al, 2004. Proposed Amendments to the Part of Law of Succession of the Draft Code of Civil Law, Xiamen University Law Review, vol. 2, pp. 251-301.
10. GUO Hongyu, Problems in the Law of Succession and the Amendments and Improvements, China Notary, vol. 6, pp. 28-33, 2010.
11. WU Guoping, Focus on the Amendment and Betterment of the Law of Succession, Cross-strait Legal Science, vol. 3, pp. 29-30, 2010.

DEBATING OVERTOURISM AND UNDERTOURISM IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS

Rasa Pranskūnienė, Dalia Perkumienė

Faculty of Bioeconomy Development, Vytautas Magnus University Agriculture Academy, Lithuania

Research background: The discussion regarding overtourism and undertourism tourism in the context of human rights is needed, as nowadays the debates on tourism, as challenging phenomenon, are becoming more and more active. In recent years, various world media and international economic forums have been increasingly discussing the phenomena of overtourism and undertourism. Tourism is associated with the processes of globalization, experiencing (as yet) an uncertain trajectory of growth, and generating and distributing its benefits and costs, this has to be emphasized, because tourism has for a long time (and often still) been uncritically perceived as an alternative to heavy industries, as it is considered light, clean, low-impact, and non-consumptive (Perkumienė and Pranskūnienė, 2019). In 2020 the global health crisis, caused by the COVID-19 pandemic, hit the world and has widened the concepts of overtourism and undertourism. Just half a year ago, the travel and tourism industry still ranked almost 9 percent on the world economic map markets. However, the global pandemic crisis stopped the sector suddenly and became a challenge of unprecedented proportions. Researchers point to a long-standing problem of managing the impact of tourism, which is not well conceptualized. Without silencing the debate on excessive tourism flows and volumes, the phenomenon undertourism is discussed and understood as a desire to travel to extremely little-visited, unknown, not-so-popular, but still interesting places. It is important to point out, as we have travelled so far, we will not travel in the future, so the usual forms of tourism will have to change. After the end of the pandemic, we will probably not return to our usual way of life at all. It is no coincidence that insights into the concept of the "new normality" are increasingly heard in the world's media, and it is noticeable that the world societies face the challenge of creating a "new normal". As Higgins-Desbiolles (2020) notices, that the arrival of COVID-19 has been viewed as a watershed moment and in terms of tourism, the unthinkable has happened. While previously the industry was grappling with concerns of

overtourism, we suddenly have been catapulted into a collapse of the entire sector, Galvani et al. (2020) point out, that the COVID-19 pandemic is a once-in-a-lifetime experience for everyone on planet Earth, as there has never been an event in the recorded history modern humankind, that has affected everyone on the planet to the same degree as COVID-19. How the situation of the COVID-19 pandemic changed the notions of overtourism and undertourism? Thus, in the debate on overtourism and undertourism in the context of human rights, it seems important to discuss critically not only the concepts themselves in the context of human rights, but as well in the context of unpredictable COVID-19 pandemic times.

Purpose: The aim of this article is to consider the changing meaning of overtourism and undertourism in the context of nowadays travel challenges.

Debating these tourism notions, the following questions are opened up: how overtourism notion is interpreted in nowadays tourism? How is undertourism interpreted in nowadays tourism? How are overtourism and undertourism interrelated with human rights and the global health crisis? All these questions lead to rethink the meaning overtourism and undertourism and calls to a broader discussion for the future development of tourism research.

Research Methodology: This integrative review paper seeks to undertake the discussion about the meaning overtourism and undertourism in the context of human rights. For this paper, the integrative review approach outlined by Whittemore and Knafl (2005) was adopted: “the integrative review method is an approach that allows for the inclusion of diverse methodologies, and contributes to the presentation of varied perspectives on a phenomenon of concern”. According to Russell (2005), the integrative literature review has many benefits to the scholarly reviewer, including evaluating the strength of the scientific evidence, identifying gaps in current research, identifying the need for future research, bridging between related areas of work, identifying central issues in an area, generating a research question, identifying a theoretical or conceptual framework, and exploring which research methods have been used successfully. An integrative review is a specific review method that summarizes past empirical or theoretical literature to provide a more comprehensive understanding of a particular phenomenon, as Whittemore and Knafl (2005) mention, well-done integrative reviews present the state of the science, contribute to theory development, and have direct applicability to practice and policy. Integrative reviews include diverse data sources which enhance a holistic understanding of the topic of interest. Additionally, Whittemore and Knafl (2005) noted that integrative reviews are the broadest type of research review method that allows for the simultaneous inclusion of experimental and non-experimental research in order to more fully understand the phenomenon being studied. According to the authors, an integrative review may also combine data from theoretical as well as empirical literature, as noted. The aim of this integrative review is not only to analyze general scientific opinions but also to interpret the various aspects that are associated with the notion of overtourism and undertourism. It will be done five stages for this review (Whittemore and Knafl, 2005): identification of the problem, a search of the literature, evaluation of the data, analysis of the data, and presentation. According to Torraco (2016), integrative literature reviews offer valuable contributions to the literature and are distinctive forms of research. Thus, this integrative review approach was adopted to undertake the discussion about overtourism and undertourism in the context of human rights.

Results: The integrative analysis of the academic, media and legal literature sources reveals large diversity in the definitions of overtourism and undertourism. The critical aspects of overtourism and undertourism (overtourism interpretations in nowadays tourism, undertourism interpretations in nowadays tourism, overtourism and undertourism relation with the global health crisis in the context of human rights) should lead to rethink the meaning of nowadays tourism as well.

Novelty: This integrative analysis contributes to deepening tourism knowledge and reveals the critical insights to the academic debate. According to Perkumienė and Pranskūnienė (2019, 2020), the relationship between the rights of travellers and the local population's right to live where they please is closely related to the concept of freedom of movement in the context of overtourism and it can be noted that the rights of travellers are clearer and better protected, and the interpretation of the rights of the local population is too broad and not as effectively expressed. As for the legal relationship between the traveller and the local resident, it is important to point out that overtourism is associated with the fact that the rights of travellers, who are tourists moving for entertainment and consumption purposes, are not equivalent to the residents' rights – local residents and those people who have changed their place of residence (Perkumienė and Pranskūnienė, 2019). As well, it is important to mention, as Gretzel et al. (2020) point out, despite emergent questioning of the growth paradigm for tourism already before the crisis, much of the current discourse around tourism during and after the pandemic is colored by the notion that tourism as a “demand-driven” economic activity needs to be “stimulated” so that it can “grow” again. We all together should rethink the notions of overtourism and undertourism opening up broader discussion for the future development of tourism research. The aim of the study to debate the processes of overtourism and undertourism through the human rights seems important. The phenomena of overtourism has got more media and academic attention in recent years, but the and phenomena of undertourism is in the stage of initial research, so when discussing the challenges of overtourism and undertourism, we inevitably have to talk about the human rights, especially the right to travel. It should be noted that the right to travel is closely related to the concept of freedom of movement of a person in the context of overtourism and undertourism, so it is appropriate to analyse the relationships between the traveler and the local population living at the epicentre of tourism.

Keywords: overtourism, sustainability, undertourism, Covid-19 challenges, human rights, right to travel.

References

1. Galvani, A., Lew, A.A. and Perez, M.S. (2020). COVID-19 is expanding global consciousness and the sustainability of travel and tourism, *Tourism Geographies*, DOI: 10.1080/14616688.2020.1760924.
2. Gretzel, U., Fuchs, M., Baggio, R., Hoepken, W., Law, R., Neidhardt, J., Pesonen, J., Zanker, M. and Xiang, Z. (2020) e-Tourism beyond COVID-19: a call for transformative research. *Information Technology & Tourism*, 1–17. Advance online publication. Available at: <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00181-3> (accessed 25 July 2020).
3. Higgins-Desbiolles, F. (2020). Socialising tourism for social and ecological justice after COVID-19. *Tour Geogr.* <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1757748>.
4. Perkumienė, D. and Pranskūnienė, R. (2019). Overtourism: Between the Right to Travel and Residents' Rights. *Sustainability*, 11, 2138.
5. Pranskūnienė, R. and Perkumienė, D. (2020). Debating the Right to Travel. In Oskam, J.A. (Ed.) *The Overtourism Debate*, Emerald Publishing Limited, pp. 27-42. <https://doi.org/10.1108/978-1-83867-487-820201004>.
6. Russell CL. An Overview of the Integrative Research Review. *Progress in Transplantation*. 2005;15(1):8-13. doi:10.1177/152692480501500102.
7. Torraco, R.J. (2016). Writing Integrative Literature Reviews: Using the Past and Present to Explore the Future. *Hum. Resour. Dev. Rev.*, 15, 404–428.
8. Whittemore, R. and Knafl, K. (2005). The integrative review: Updated methodology. *J. Adv. Nurs.* 52, 546–553.

COVID-19 PANDEMIC AND TOURISM: ADAPTATION, RESTRUCTURING, SUSTAINABILITY

Biruta Svagzdiene¹, Arturas Simanavicius¹, Edmundas Jasinskas¹, Dalia Streimikiene²,

¹*Lithuanian Sports University, Kaunas, Lithuania*

²*Institute of Sport Science and Innovations, Lithuanian Sports University, Kaunas, Lithuania*

Introduction

Relevance of the topic. The COVID-19 pandemic in the tourism sector caused an unprecedented crisis. The closure of state borders, global travel restrictions, orders to stay at home have caused serious problems for the world economy. International travel bans have affected more than 90 percent of the world's population, and primary statistics on the losses suffered by organizations organizing flights, cruises, accommodation and other tourism services have shown a detrimental effect on the tourism sector (Gossling, Scott, & Hall, 2020). There is already speculation about what the tourism sector will look like after the COVID-19 pandemic, and there are both negative and more optimistic prospects for the tourism sector to recover as it has in previous crises. However, there is already evidence that the crisis caused by COVID-19 will be somewhat different, more transformative for the tourism sector. Various government intervention programs that provide financial, informational and other assistance to the tourism sector will help recover from this sudden market turmoil, but this halt has also provided a unique opportunity to learn, explore actions taken during this pandemic and develop new plans for a more efficient global tourism market. to deal with this type of crisis. To increase the resilience of the sector to unexpected problems, as well as to choose a more sustainable tourism path, new business models, transition to more ecological and sustainable tourism (Ioannides & Gyimothy, 2020). It is necessary to study the effects of the pandemic on the tourism sector from different perspectives, because even after controlling the situation, returning to normal work and trying to compensate for the losses, it is important to apply the knowledge gained to increase the tourism sector's resilience.

The aim of the work: to reveal the adaptation, transformation and resilience of the tourism sector in the context of the COVID-19 crisis.

Research methods: summary of scientific literature analysis, systematic and comparative analysis.

Disclosure of the consequences of the COVID-19 pandemic for the tourism sector

With the sharp rise in the number of COVID-19 cases worldwide, travel restrictions have been introduced in all states. Until 2020 At the end of March, most countries in the world introduced restrictions on movement, with some countries closing their borders to all arrivals and others partially closing their borders to those arriving from certain countries (Gossling et al., 2020). The impact of the pandemic in the tourism sector will be unevenly distributed and the impact of COVID-19 is already noticeable in the international, economic and social spheres.

It is likely that a pandemic could worsen already strained trade relations between certain countries, which could lead to shortages of goods or influence various price increases. It has to do with the economic situation. Companies in the tourism sector suffer significant monetary losses. Airlines, accommodation companies, organizers of mass international sports events (e.g. the postponed Summer Olympics in Tokyo 2020, UEFA Euro 2020), cruise tour operators are projected to suffer huge losses (Gossling et al., 2020; Yeh, 2020). It is estimated that in 2020 120 million jobs directly related to tourism could be lost (Sigala, 2020). The difficulties faced by companies and the loss of jobs reduce the demand for tourism. Number of international tourists in 2020 may decrease to 78 percent compared to 2019. (Sigala, 2020), which will lead to economic deterioration. Various political decisions, such as social distance or the closure of borders, have contributed to the decline in demand for tourism services by restricting free movement, canceling various events that promote communication between people. It is such restrictions that can increase mistrust among people, discrimination, especially in countries with large numbers of immigrants. The impact of a pandemic on the tourism sector can be divided into three

other phases: response, adaptation and transformation. The response phase describes what happened in the tourism sector when the pandemic started, the adaptation phase describes how tourism-related organizations tried to adapt to the crisis in the short term, and the transformation phase describes how the tourism sector should adapt to the pandemic in the long term.

Although the crisis has had many negative consequences for the tourism sector, there are also positive aspects. This force changes to be made in order to survive, to correct certain existing mistakes, to take action, to restructure so that the sector can change successfully after the crisis. To successfully achieve their goals, everyone (tourists, tourism service providers) will have to adapt to new standards, such as the wider use of information technology. State institutions and departments should play an important role in this stage. The introduction of information technology will provide more opportunities for decision-making, which would provide more freedom, allow the choice of contactless services. The necessary solutions to manage flows could help avoid similar crises (Sigala, 2020). Perhaps the most important changes should be made at the national and international levels. Tourism policy makers have a unique opportunity to change the global tourism system and reorient to sustainable tourism development (Gossling et al., 2020). Due to significantly reduced travel, productive activity, pollution in various parts of the world is lower, and air quality is currently at its best in the last decade (Ioannides & Gyimothy, 2020). In an effort to revitalize the tourism sector, it is necessary to analyze the consequences of the COVID-19 pandemic in order to prepare for other similar crises (Ioannides & Gyimothy, 2020; Sigala, 2020). Prepared plans and strategies should increase the resilience of the tourism sector to other unforeseen situations. Another important aspect is open communication. Appropriate communication should also be chosen at the level of tourism organizations – they should also contribute to the promotion of sustainability ideas, linking their brands to socially responsible behavior.

Conclusions

The COVID-19 pandemic has forced a change in the tourism sector. The sector had to react abruptly to the crisis. Travel was interrupted, tourists had to return to their home countries, movement was restricted. Organizations had to refund money for canceled trips or offer compensation. In order for the tourism sector not to stop working altogether, adaptation was needed - moving services to online spaces, applying new communication strategies, promoting socially responsible behavior, and performing teleworking. State financial support was provided to tourism organizations. Although the crisis has led to significant losses, it has also provided a unique opportunity to transform the tourism sector in the future - to make it more sustainable, greener and digital.

In order to build the resilience of the tourism sector to potential crises, it is necessary to analyze the actions taken during the crisis. Exploring good and bad practices will help develop new strategies to deal with unforeseen situations. It is important to explore the sector at all levels - micro, which is related to people (tourists, sector workers), meso, which is related to organizations (private and public sector), and macro, which is related to the tourism system itself, policy making and society.

References

1. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-20.
2. Ioannides, D., & Gyimóthy, S. (2020). The COVID-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path. *Tourism Geographies*, 1-9.
3. Yeh, S. S. (2020). Tourism recovery strategy against COVID-19 pandemic. *Tourism Recreation Research*, 1-7.
4. Prayag, G. (2020). Time for reset? COVID-19 and tourism resilience. *Tourism Review International*, 24(2-3), 179-184.
5. Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, 117, 312-321.

**ПАНДЕМІЯ ЯК НОРМА:
ФІЛОСОФСЬКЕ І ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ МОЖЛИВИХ СОЦІАЛЬНИХ
НАСЛІДКІВ**

Бойченко М.І.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
Інститут вищої освіти НАПН України, м.Київ, Україна*

Ситуація з глобальним поширенням covid-19 та пов'язана з цим зміна соціальних умов життя людини стала подією, безпрецедентною за своїми масштабами та задіяними організованими засобами боротьби, запобігання та подолання негативних наслідків. Втім, цей прецедент має усі шанси на повторення [1]. Відповідно, постає питання про те, щоби суспільство підготувало інституційну відповідь на можливі рецидиви пандемії – постійно розширюється перелік хвороб, які можуть смертельно загрожувати людині і при цього все легше передаються від хворих до здорових. Однією з найбільш важливих таких інституційних відповідей має стати правова – розробка необхідної правової регламентації дій в умовах надзвичайної ситуації подібного типу. Втім, така правова відповідь передусім має базуватися на рамковій філософській концепції правового режиму надзвичайної ситуації.

Незабаром в Україні вийде друком переклад знаменитої праці сучасного італійського філософа Джорджо Агембена «Homo sacer» [2], у якій він проводить радикальне розрізнення між запровадженням у демократичній державі надзвичайного стану і тихим, але невідворотним сповзанням сучасних держав у стан «держав винятку», які без оголошення надзвичайного стану діють так, ніби мають необмежені повноваження вирішувати долю своїх громадян без їхньої участі. Людина позбувається у такій державі усіх своїх прав, непомітно до неї починають ставитися так, ніби до особи, яка не має фактично ніяких прав. Це ситуація в'язнів нацистських концтаборів, з тією лише різницею, що у нацистів усе було доволі відверто і цинічно, а в сучасній державі людина майже до останнього зберігає ілюзію, що має надійні права, а усі їхні порушення є прикрими випадковостями, які неодмінно будуть подолані, а хибні дії держави та інших інституцій щодо неї будуть виправлені, негативні наслідки усунуті, а винні у їхній появі покарані. Втім, існує реальна перспектива, що у зв'язку з такими надзвичайними подіями, як пандемія covid-19, обмеження прав людини стануть систематичними, а покарання за грубе порушення прав людини не буде взагалі – у зв'язку з форс-мажорними обставинами. Пандемія чи технологічні катастрофи, інші природні катаклізми чи інші антропогенні халепи – але громадяни все частіше потраплятимуть у ситуації повного безсилля себе захистити, а держава, потужні корпорації (медичні, військові тощо) все частіше матимуть спокусу скористатися своїми надзвичайними повноваженнями, які важко або навіть неможливо буде зупинити чи навіть частково контролювати.

Чи можлива альтернатива такому розвитку подій? Його можна спробувати відтермінувати, наскільки це можливо, але неможливо в корені унеможливити і принципово відвернути настання ситуації перманентного переходу з одного надзвичайного стану в інший. Таким чином, назріла необхідність правового врегулювання таких перманентних надзвичайних ситуацій. Вочевидь, вже неможливо надавати владі диктаторські повноваження – як це робили з часів римської республіки, коли Помпей Великий міг по кілька разів приймати статус диктатора, але завжди повертати повну владу республіці по завершенню своїх надзвичайних повноважень. Вочевидь, певні суспільні інституції відтепер мають отримати постійні надзвичайні повноваження, однак все ж у певних межах: суспільство має зберігати свій демократичний статус. Адже втрата базових демократичних прав і свобод громадян неминуче призведе до втрати мотивації цих громадян до активної суспільної діяльності: таке суспільство очікуватиме неминуча стагнація і навіть гірше – воно виявиться нездатним до гнучких, альтернативних, швидких і адекватних відповідей на нові множинні виклики.

Таку ситуацію намагався осмислити свого часу Ульрих Бек у своїй праці «Суспільство ризику», однак очевидно, що та перспектива, яка вимальовується в нинішній ситуації є набагато гіршою за найпесимістичніші припущення цього німецького мислителя, висунуті ним 35 років назад, у 1985 році [3]. Сучасне суспільство стоїть не на порозі ризиків, а на порозі катастроф. І питання стоїть не про раціональні дискусії, а про боротьбу за елементарне виживання в умовах вкрай обмежених ресурсів. Якщо Бек ще міркував про більш продумане використання і примноження ресурсів та їх конкурентне застосування, то нині мова йде про те, що людство виявило себе перед раптовим дефіцитом засобів для подолання кризи – навіть у найбагатших країнах світу! Мова має йти вже не про помірковане споживання наявних ресурсів, а про формування стратегічних засобів виробництва, які можуть бути перепрофільовані і перенаправлені будь-якої миті на нові, непередбачувані цілі. Це потребує не лише дисципліни і мобілізації, це потребує, передусім, нового способу мислення і готовності змінювати узвичаєний спосіб життя, покидати буквально все, жертвувати майже всім – заради виживання власного і близьких людей. Для цього треба бути готовим інвестувати не у власність, а у здоров'я, не те, щоби у розкіш, а навіть те, що здається необхідним, зменшити до мінімуму. Перегляду підлягають не лише необмежений туризм і розваги, але сама доцільність суспільства споживання.

Для того, щоби людину не позбавили всього, вона має захистити найдорожче для себе так, щоби його неможливо було забрати. Але для цього людина має змінити власну ціннісну ієрархію, свій спосіб життя, свої життєві пріоритети. Життя короткими цілями і відчутними близькими ефектами діяльності набуває вищого пріоритету. Єдине, що не може підлягати такій оптимізації, що зберігає свою стратегічну цінність – життя і здоров'я дітей: це єдина стратегічна мета, заради якої варто жити. Людство повертається до базових цінностей еволюції – і у цьому немає нічого дивного.

Усе це має знайти своє правове відображення – передусім у Конституції кожної країни. Інакше кількість повсякденних порушень законів і самої Конституції приведе до ситуації правового нігілізму, від якої застерігає Агамбен. Демократичні цінності мають позбутися свого обтяжливого буржуазного вантажу захисту прав власності, натомість демократія повинна більш жорстко захищати життя і свободу кожного громадянина. Якщо не можна уникнути того, щоби пандемія стала новою нормою суспільного життя, слід зберегти гуманістичну ситуацію самосвідомості і самозабезпечення людиною своїх базових природних прав у цих антигуманістичних умовах, а для цього заздалегідь внести необхідні зміни у базові соціальні інституції – зокрема і правові. Лише таким може бути надійне підґрунтя стійкого розвитку суспільства і саме на це має бути спрямованою передусім освіта для стійкого розвитку.

Список використаних джерел

1. Бойченко М. (2020) Освіта і освітні дослідження під час пандемії COVID 19: філософський погляд на біологічні підвалини ситуації. *Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження: Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти (26 червня 2020 р.)* / За ред. С. Щудло, О. Заболотної, Л. Загоруйко. – Дрогобич : ТЗОВ «Трек-ЛТД», 2020. – С. 24-28.
2. «Священна та проклята людина» Джорджо Агамбена (2018). *Філософська думка*. № 5. С. 116-120.
3. Бек У. (2000) *Общество риска: На пути к другому модерну* / пер. с нем. В.Седельника и Н.Федоровой. М: Прогресс-Традиция, 384 с.

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Вергун В.Г.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

До основних компонентів права, як наукової дисципліни належать : онтологія права, гносеологія права, антропологія права, аксіологія права, історія філософії права, праксеологія права. Основними функціями філософії права є світоглядна, гносеологічна, аксіологічна та виховна.

В реалізації своїх пунктів філософія права взаємодіє з іншими суспільними, гуманітарними та спеціальними науками. Вона тісно пов'язана з практикою формування правової свідомості, вихованням освіченої, теоретично підготовленої і методологічно озброєної особи, як суб'єкта правової культури ХХІ ст.

Існує безліч визначень сутності філософії права, деякі з них:

- Філософія права – це особлива область наукового знання, що досліджує світоглядну суть права, його сенс і призначення, тобто предметом виступає юридичний світогляд (Алексеев)
- Філософія права – це особлива наука про пізнавальні, ціннісні і соціальні основи права.
- Філософія права – це вчення про сенс права, тобто вчення про те, через які універсальні причини і універсальні цілі людина встановлює право.

Філософія права передбачає здатність суб'єктів правосвідомості, обмірковуючи факти правового життя, виходити за межі суто правового підходу, осмислювати їх в контексті загальних філософських категорій світорозуміння, таких, як добро і зло, свобода і поневолення тощо. Проте на філософію права вплинуло — історичне роз'єднання між філософією права і правознавством. Поки юристи займа лись виключно тлумаченням і систематизацією норм позитивного права, філософія права розроблялась особами, які мало причетні до правознавства. Одні вивчали право, яким воно є, навіть не замислюючись про те, яким воно повинно бути, а філософи створювали ідеальне право, не знаючи яке воно в дійсності. Це роз'єднання триває і до сьогодні. Філософія права, як і загалом філософія, не може, не втративши свого філософського характеру, стати спеціальною наукою, як кримінальна і цивільне правознавство. Сама теорія пізнання права, досліджуючи умови пізнання нами норм права, може скласти один з питань філософії права, але не весь її зміст.

Філософія права виникає в межах філософії.

Ще античні мислителі обговорювали співвідношення права і справедливості, права і закону, права і сили тощо. В епоху Просвітництва виникла перша самостійна філософсько-правова система – теорія природного права. Близьким до цієї теорії був Іммануїл Кант.

Зовсім інший підхід мав Фрідріх Гегель. Він створив грандіозну філософську систему і написав спеціальну працю «Філософія права». Праця складалася із трьох частин. Це – «Абстрактне право», «Етика», і «Моральність».

Буржуазне суспільство потребувало всебічно розвиненої юриспруденції, і філософію права розробляли переважно як правову теорію, ототожнюючи її предмет із предметом теорії права. Однак, наприкінці 19 ст. фахівці з філософії права перешли від вивчення чинного права та реального правопорядку до ідеальних, духовних засад права. Саму «ідею права» тлумачили із позиції неокантіанства чи неогегельянства.

Марксизм у дослідженні філософсько-правових проблем виходив із принципів діалектичного та історичного матеріалізму, абсолютизувавши класовий аспект і абстрагувавшись від загальнолюдського, національного та особистісного. Він розглядав право як піднесене на рівень закону волю панівного класу і відповідно обмежував предмет філософії права інструментальною сутністю права та умовами його оптимального використання для досягнення проголошеної марксизмом утопічної мети – побудови комунізму.

Друга половина 20 ст. у філософії права ознаменувалася виникненням феноменологічного напрямку як реакції на панування неокантіанського підходу. Представники нового напрямку зробили предметом своїх досліджень онтологію права, розуміючи під нею деяке ідеальне буття права, певних правових цінностей, сутностей, що є підвалинами реальних правових категорій та норм. Протягом останніх десятиріч формується також екзистенціальна філософія права, що зосереджується на аналізі конкретних юридичних ситуацій в аспекті суб'єктивних переживань, які їх супроводжують.

У СРСР філософсько-правові дослідження велися, але спеціальної навчальної дисципліни «Філософія права» у вищих навчальних закладах не було; деякі її підрозділи (правову аксіологію, правову онтологію тощо) викладали у курсі теорії держави і права.

Зараз на пострадянських кранах філософія права відновлюється у своїх правах і як наукова, і як навчальна дисципліна. Дискусія щодо предмета філософії права, кола дослідження нею проблем, триває. Зокрема, український вчений академік Національної академії правових наук України О. М. Костенко, виходячи з теорії соціального натуралізму, сформулював так зване «основне питання» філософії права: «Що є право? Право – це витвір Природи чи Людей, а якщо того і іншого, то яка роль Природи і яка роль Людей у творенні права?». Залежно від вирішення цього питання філософія права отримує два основні напрями – «правовий натуралізм» і «правовий позитивізм».

Право – «силовий» нормативно-ціннісний регулятор поведінки людей, тесно пов'язаний із силовим впливом на осіб, із владою. Право – так само, як і влада – потребує підтримки «з боку», у духовній підтримці, освяченні права. Є дві історичні обставини, які підготували передумови для формування особливої науки – філософії права.

Перша – це диференціація єдиних монопольних звичаїв при переході суспільства від первісного стану до цивілізації, їх розщеплення, виділення з юридичними нормами (правом), також – моралі, корпоративних норм, власне норм-звичаїв. Особливо істотним виявилось виділення в духовному житті суспільства моралі, що стала основою особливої галузі знань – етики. Саме тут намітилися перші підходи до світоглядного освячення права.

Друга обставина, яка підготувала формування філософії права, – це розвиток духовно-інтелектуального життя суспільства, все більше утвердження у всіх проявах життєдіяльності людей сили розуму, особливо в тих його проявах, коли він не засмічений і не спотворений імпульсами підсвідомості, темних інстинктів і пристрастей. Блиснувши як вікове осяяння в античності, сила розуму повною мірою розкрилася в ренесансній культурі і особливо – в епоху Просвітництва. Первинними, предфілософськими формами освячення права, надання йому високозначимого статусу стали:

- етичне обґрунтування дійсних закономірностей і юридичної практики;
- обґрунтування законів, правосуддя через особливу категорію – природне право.

Етичне обґрунтування права має загальнолюдське значення. Воно характерне для всіх історичних епох і країн, для всіх світоглядних та ідеологічних систем. Релігійно-етичне обґрунтування чинних законів, правосудних установ та їхніх рішень збіглося з потребами влади, панівних політичних сил. Таке обґрунтування мало в основному апологетичний характер: вон обездоганно, без будь-якої аргументації виправдовувало і навіть звеличувало будь-яке необхідне владі (і церкві) законодавче, адміністративне або судове рішення; або ж, давало безумовну підставу його блокування або скасування в ім'я вірності догмі. І з цієї точки зору інквізиційний процес, середньовічні юридичні порядки, вся юридична практика і дійсність тієї пори представляють собою з'єднаний продукт і політичних реалій і відповідних традиційних цивілізацій, і релігійно-етичних вірувань тодішніх епох. Універсальне значення для права загальноетичних (релігійно-етичних) початків призвело до того, що поступово затверджувалась думка про пріоритет етики над правом, особливо про те, що право являє собою деякий «мінімум моралі».

Існує ще одна негативна сторона даного процесу. Це та обставина, що надання святості дійсним юридичним нормам перекриває можливість їх критичного опрацювання, а звідси – саму можливість становлення ідеологічнонейтральних дисциплін, як юридичний позитивізм, аналітична юриспруденція тощо.

Етичні (релігійно-етичні) вірування, що обґрунтовують юридичні настановлення і порядки теократичних та інших релігійних суспільств, стали передумовою для ідеології права – того напрямку духовно-інтелектуального опоясання права, коли воно «виводиться» з певної світоглядної системи і пов'язується з політико-власними реаліями сьогодення. Такого роду духовно-інтелектуальні форми так і залишились межами етики і релігії, не отворивши особливих, самостійних гілок знань.

Друга первинна форма духовного освячення права – це пояснення дійсних законів правосуддя через категорію природного права. Таким чином, ще на початкових фазах духовно-інтелектуального осягнення права можна чітко розрізнити два загальних напрями, які, часом перехреснюючись і збігаючись, представляють все ж різноплосинні орієнтації в розумінні й обґрунтуванні права.

ОБРАЗ «ТВОРЧОЇ ТА ГІДНОЇ СТАРОСТІ» В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ І В ПЕРІОД НОВОГО ЧАСУ

Гаєвая О.В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Осмислення феномена старості в епоху Відродження проходило в руслі підвищення ролі людини в антропоцентричній картині світу. Людина розглядається як самоцінний і самодостатній вольовий суб'єкт, який визначає в більшості випадків свою долю.

На думку історика кінця XIX ст. М.С. Кареліна, характерними рисами людини епохи Відродження були:

- інтерес людини до самої себе, до свого внутрішнього світу;
- інтерес до зовнішнього світу, переважно до іншої людини;
- переконання у високій гідності людської природи взагалі і в невід'ємному праві людини розвивати свої потреби;
- інтерес до навколишньої дійсності, оскільки вона впливає на людину.

Талант, творчий потенціал особистості і висока місія людини в освіченому суспільстві стають ушанованими, і значними. Ці якості людини зводяться в ідеальні уявлення про чесноти, під якими гуманісти мали на увазі душевну шляхетність, високу обдарованість, спрагу пізнання, неприборкану енергію, прагнення до дій, сміливість.

Видатні гуманісти – такі як Ф. Петрарка і Б. Мікеланджело – присвятили питанням старості і змісту життя значне місце в своїй творчості.

Особам високого таланту, нестримної енергії, які були визнані за життя їх сучасниками, Петрарці і Мікеланджело було вкрай важко змиритися з короткочасністю земного буття. Петрарка не тільки присвятив цілий ряд своїх творів "вічним питанням" – Життя і Безсмертя, а й виділив цілу "рубрику" в своїй творчості, назвавши її "Старечі листи", в якій детально виклав своє ставлення до феномену старості.

Спираючись на християнське розуміння сутності особистості людини як органічної єдності душі і тіла, Петрарка трактує змістовні характеристики старості з позиції завершеності життєвого шляху людини. При цьому старість настає в трьох можливих формах:

а) тілесна (фізіологічна старість);

б) старість душі, що виявляється з позиції морального вдосконалення, яка може наступати до настання фізіологічної старості, (мудрість);

в) духовна старість (духовна зрілість), яка виступає, як гармонія душі і тіла.

Ідея завершеного життя в світогляді Петрарки - це не тільки подолання страху смерті, а й, найголовніше, – націленість на активне і творче життя до глибокої старості.

Цицерон одним з перших висловив думку, що старість – це свого роду хвороба. Петрарка розглядає старість з позиції перетворення людини, підвищення її якісного душевного стану: "старість – хвороба тіла, здоров'я душі".

Одним з гігантів Високого Відродження в галузі образотворчого мистецтва, скульптури та архітектури, по праву вважається Мікеланджело Боунарроті. За думкою відомого мистецтвознавця Бернарда Бернсона, творчість Мікеланджело більше, ніж все сучасне мистецтво, зміцнює нас силою буття.

Нам не часто дано випробувати такий високий життєвий підйом, який ми відчуваємо, дивлячись на його Адама на фресці "Створення людини". Коли ми дивимось на Бога, що створює Адама, нас захлюстує хвиля настільки концентрованої життєвої енергії, яка може обрушитися лише при небувалих світових подіях.

У своїх віршах Мікеланджело наслідує традицію неоплатонічної філософії, він передає свої роздуми і тривоги з приводу не тільки дисонансів сучасного життя, а й глибоку печаль з приводу нерозв'язності вічних питань буття – Життя і Смерті, самотності творчої особистості і прагнення знайти Безсмертя.

Сприйняття старості в Новий час в основному негативний, а ставлення до літніх носить саркастичний характер; лише в XIX ст. виникає образ респектабельного старця з гідним способом життя. Сформувалася нова парадигма світорозуміння, в якій найважливішою осовою ідеєю виступив принцип самозбереження.

Його практичне використання, стосовно феномену старості, призводить до спроб її нового осмислення, що найбільш повно представлено в філософських позиціях з цього питання Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Дефо, Г. Лейбніца, І. Канта, Г. Гегеля і Л. Фейєрбаха.

Вік людини, на думку Ф. Бекона, визначається не тільки його роками, скільки характером і якістю життєвого досвіду. Оцінюючи стійкі якості молодих і літніх, Бекон рельєфно описав властиві цим віковим групам риси. На його думку, кажучи сучасною мовою, амбіції молодих завищені, їм бракує досвіду і самокритичності. В цьому Бекон вбачає слабкість життєвих орієнтирів молодих, легковажність при постановці цілей і засобів їх досягнення.

Літні, в силу свого життєвого досвіду (часто негативного), більш докладні і завбачливі. У той же час для них характерна інша крайність. Вони "занадто багато заперечують, занадто довго радяться, занадто мало ризикують, занадто скоро каються і рідко доводять справу до повної перемоги, задовольняючись середнім успіхом".

Дані зіставлення характерних рис молодих і старих Бекон проводить з прагматичних позицій – запропонувати свої рекомендації щодо практичного використання в рамках одного колективу – як молодих, так і старих. Істотний внесок у формування світоглядних поглядів на соціальну підтримку літніх вніс І. Бентам, англійський філософ і юрист, прихильник буржуазного лібералізму, який в своїх працях проповідував необхідність поставлення в обов'язок держави виконання ряду соціальних функцій, пов'язаних з наданням допомоги бідним і старим, турботи про виховання і освіти нижчих шарів суспільства.

Виступаючи поборником законодавчої діяльності з метою поліпшення життя суспільства, він сформулював ключові ідеї для багатьох соціальних реформ, які були здійснені в Англії в період між 1830-1850pp.

В кінці XVII- початку XVIII ст. в громадській думці країн Західної Європи зростає почуття соціальної відповідальності, в зв'язку з чим пропонуються різні проекти соціальних

реформ ...

Наприклад, в Англії в 1693р. Даніель Дефо опублікував "Нариси про проекти", і ряд інших робіт, в яких запропонував серію проектів, спрямованих на організацію товариства взаємодопомоги і створення системи соціального страхування. Для цього він одним з перших поставив питання про необхідність пенсійного забезпечення осіб, які втратили працездатність. З цією метою пропонувалося організувати контори по пенсійному забезпеченню всіх бажаючих з працездатного населення на принципах добровільного страхування. Проект Дефо передбачав систему заходів по наданню кожному застрахованому необхідної матеріальної допомоги в разі хвороби і втрати працездатності, оплату візиту лікаря і утримання в госпіталях, а також виплату пенсій особам, які втратили здоров'я. Діяльність пенсійних контор, на думку Дефо, повинна поширюватися також на вдів загиблих матросів шляхом виплати їм регулярного допомоги, на сім'ї купців-боржників, що перебувають у в'язницях.

Феномену старості приділяє свою увагу і великий німецький філософ І. Кант, який розглядає це явище з морально-етичних позицій. Згідно Канту, кожна особа гідна поваги вже в силу своєї приналежності до людського роду, більш того, кожен повинен претендувати на повагу інших, а борг поваги покликаний встановлювати гармонійні відносини між людьми.

Таким чином, для світовідчуття Нового часу властиве прагнення мислителів Нового часу висунути філософські та природничо-наукові ідеї, що пояснюють суть людського життя і старіння, що вилилося в розвиток уявлень про необхідність соціальних реформ, підтримки незаможних і людей похилого віку.

Ада Роговцева, народна артистка СРСР, Герой України, яка, є представником похилого, благородного віку, красива і мудра жінка, і, яка затребувана в професії досі, каже про свій вік так: "Я не щаслива, я поховала чоловіка і сина. Йде війна, гинуть люди, від цього я нещасна теж. Але це не звільняє мене від того, щоб бути доброю і уважною до людей. Треба приймати тепло людське і радісно віддавати, тому що Життя триває" ...І це теж грань Щастя і Мудрості...

Якщо пов'язати проблеми Епохи Відродження і Нового часу з Сьогоденням, то можна дійти висновку, що найбільша правда в тому, що Людині в поважному віці потрібна не сама Робота, як Робота. Людині, (якщо дозволяє це її стан здоров'я), потрібна Улюблена Справа, те, що приносить їй Радість, навіть коли вона витратила всі сили. І вона буде при цьому внутрішньо щаслива. Це дасть їй енергію, яка підніме її і буде підживлювати як «powerbank». Дійсно соціальна держава повинна і мусить допомогти людям шляхетного віку визначитися з улюбленим захопленням, допомогти його знайти або реалізувати, або, якщо людина вже визначилася, бути для когось мотиватором і помічником в якійсь справі у житті. І це завжди дасть енергію вставати щоранку, діяти, і бути щасливим!

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ, ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ НАЦІЇ

Гаряєва Г.М., Корпан А.В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Значення права як одного з основних регуляторів суспільних відносин розкрито в літературі досить повно. Що стосується релігії, то, незважаючи на очевидну необхідність всебічного дослідження її соціальної ролі для матеріалістичного розуміння історії, деякі сторони цієї проблеми розроблені недостатньо.

У літературі аналіз ролі релігії в антагоністичних класових формаціях часто зводиться до характеристики її як форми суспільної свідомості, що сприяє збереженню вигідних панівним

суспільним прошкам порядків, до вказівки на те, що вона освячує класове панування та експлуатацію, примирює пригноблених з їх безправним становищем. Тим часом значення релігії в житті суспільства не обмежується виконанням цих функцій. Будучи одним з соціальних регуляторів, релігія активно впливає на поведінку людей, на суспільні відносини. Останнім часом в релігієзнавчій літературі з'явилися вказівки на виконання релігією регулятивної функції, однак сутність цієї проблеми не розкривається. Релігійні норми, за допомогою яких і здійснюється релігійне регулювання суспільних відносин, взагалі не згадуються ні як структурний елемент релігійної системи, ні в якості різновиду соціальних норм. Недооцінкою нормативної сторони релігії, відсутністю глибокого аналізу її регулятивної функції, очевидно, в основному і пояснюється те, що питанням співвідношення релігії та права не надовалося належної уваги.

Тим часом дослідження цих питань має важливе значення для з'ясування закономірностей духовного життя суспільства і соціального розвитку, взаємозалежності різних компонентів суспільної надбудови. Без аналізу взаємозв'язку релігії і права як регуляторів суспільних відносин важко розібратися в генезі, історичному розвитку і функціонуванні соціального регулятивного механізму, розкрити деякі особливості релігії і права. Тому співвідношення права і релігії варто розглядати як істотну проблему юридичної науки, релігієзнавства та історичного матеріалізму в цілому.

В юридичній літературі проблема співвідношення права і релігії також не знайшла достатнього висвітлення. Співвідношення права і релігії може бути розкрито лише з урахуванням їх зв'язків з базисом, з іншими підсистемами надбудови, з державою. Право виникає разом з державою, не може існувати без нього і розділяє його історичну долю. Держава встановлює правові норми і забезпечує їх виконання. Юридичні установи є, як правило, державними органами. Співвідношення права і релігії носить конкретно-історичний характер і змінюється в різних суспільно-економічних формаціях. Дослідження його особливостей з урахуванням місця, часу і соціальних умов допомагає виявити спільні риси і сторони співвідношення права і релігії, характерні для антагоністичних класових формацій, показати його принципову відмінність.

Представлена робота є спробою дослідити проблему співвідношення релігії, держави і права в їх історичному розвитку, дати відповідь на поставлені вище питання.

Говорячи про релігійні норми, слід мати на увазі, що заповідь, правило поведінки-це лише одна з її складових частин. Крім того, норма включає вказівки на священне джерело правила поведінки і на надприродні засоби його забезпечення.

Релігійні норми володіють всіма необхідними ознаками соціальної норми.

Релігійна норма, як і інші соціальні норми, має загальний характер, який проявляється в наступному: – по-перше, релігійна норма виступає як масштаб, зразок для поведінки віруючих людей в тій чи іншій обстановці, як еталон певних відносин; – по-друге, її приписи відносяться не до конкретного індивіда, а до більш-менш широкого кола людей: до послідовників даної релігії або до якоїсь частини їх.

Передбачаючи конкретні варіанти поведінки в типових життєвих ситуаціях, релігійні норми впливають на волю і свідомість людей, формують їх соціальну поведінку і тим самим регулюють відповідні суспільні відносини, які проявляються перш за все в діях або бездіяльності їх учасників. Одна зі специфічних особливостей цих норм полягає в тому, що вони регулюють і такі відносини, які знаходяться поза сферою впливу інших соціальних норм, відносини, що виникають при відправленні культу.

Релігійні норми найчастіше мають авторитарний характер, формулюються як веління, які необхідно виконувати всупереч вимогам будь-яких інших норм аж до прямої заборони слідувати останнім. Кожна релігія, посилаючись на волю надприродних сил та істот, вимагає від своїх послідовників сліпої дисципліни, неухильного дотримання своїх приписів.

Релігійні норми відрізняються від моральних, правових та інших соціальних норм насамперед тим, що мають своєю основою релігійні, а не небудь-які інші ідеї і уявлення, нерозривно пов'язані з вірою в надприродне. При відсутності уявлень про можливості впливати в тому чи іншому напрямку на надприродні властивості, зв'язки і істоти втрачають всякий сенс як будь культові дії, так і пов'язані з ними норми. Те ж саме можна сказати і про релігійні заборони.

Релігійні норми розглядаються віруючими людьми як веління надприродних сил або їх представників на землі - верховних служителів культу.

Однак зв'язок релігійних норм з релігійними ідеями та уявленнями не завжди помітний. Не у всіх релігійних приписах міститься вказівка на їх священне походження. У таких випадках про наявність зазначеного зв'язку свідчать специфічні засоби забезпечення виконання релігійних приписів: загроза надприродною карою і обіцянка нагороди від надприродних сил. Виконання релігійних норм забезпечується також покараннями, застосованими до порушника священнослужителями. З виникненням держави і права до цього додається кримінальна покарання за так звані релігійні злочини, а потім і несприятливі цивільно-правові наслідки у випадках недотримання деяких релігійних норм.

З перемогою революції назавжди припиняється багатовіковий союз між правом і релігією. Природно, що релігійні установи приймають усі залежних від них заходів для пристосування релігії до нових соціальних умов, збереження впливу релігійної ідеології на маси, до того, щоб віруючі неухильно виконували приписи релігійних норм, як збереглися від минулого, так і знову створюваних.

Співвідношення релігії та права в цих умовах характеризується принципово новими рисами.

Більшість культових та організаційно-функціональних норм, що регламентують внутрішньоцерковну діяльність, нейтральні по відношенню до права, оскільки регулюють суспільні відносини, які знаходяться поза сферою правового регулювання. Разом з тим певна частина релігійних норм має своїм об'єктом ті ж суспільні відносини, що і право, які відносяться не тільки до внутрішньоцерковної сфері, але і до самих різних областей громадського життя, оскільки деякі конфесійні організації намагаються у своїй діяльності вийти за рамки задоволення релігійних потреб громадян.

У цих випадках діє загальна закономірність, характерна для співвідношення правових норм з соціальними нормами попередніх формацій, які продовжують діяти в нашому суспільстві (звичаї, моральні та релігійні норми): якщо останні не суперечать правовим розпорядженням, право не перешкоджає їхньому функціонуванню. В іншому випадку, в силу верховенства закону над будь-якими іншими соціальними нормами, право забороняє громадянам слідувати розпорядженням конкуруючих норм, аж до встановлення кримінальної відповідальності за порушення цієї заборони. Терпиме ставлення до соціальних норм, що орієнтує громадян на протиправну поведінку, несумісне з принципами законності.

Поділ законами людей за конфесійною ознакою являло собою іншу сторону спроби роз'єднати і протиставити трудящих за ознакою національною, а дискримінація осіб неправославних сповідань-частина національного гніту і нерівноправності. Закони проголошували і закріплювали «голове і чільне» становище православної церкви, її особливу роль в суспільному житті, надавали їй численні привілеї. Держава всяко сприяла місіонерській діяльності православної церкви, насильницькому зверненню до православ'я осіб інших сповідань, чинило свавілля щодо «Іновірців».

Правові акти повністю підпорядковували школу церкві, санкціонували теологічну спрямованість навчання у світських навчальних закладах, викладання в них «закону божого», церковно-слов'янської мови і церковної історії, ввели церковну цензуру літератури для навчальних закладів та нагляд за ними конфесійних організацій, узаконили підготовку церквою

викладачів для «початкових училищ всіх розрядів». У країні функціонувала розгалужена система навчальних закладів різних конфесій: церковно-приходські і недільні школи, єпархіальні та жіночі духовні училища, духовні семінарії та академії, мектебе, медресе, хедери та ін. Держава і право розглядали релігійне виховання дітей як громадянський обов'язок батьків, всіляко заохочували релігійно-пропагандистську діяльність численних «просвітницьких» церковних товариств, видання релігійної літератури, використання будь-яких інших засобів духовного закабалення народу.

У декреті РНК РРФСР від 23 січня 1918 «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» зазначилося, що «Кожний громадянин може сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої. Таким чином декрет передбачив, що «дії державних та інших публічно-правових громадських установлень не супроводжуються ніякими релігійними обрядами або церемоніями», скасував релігійну клятву і присягу, відніс до виключної компетенції цивільної влади ведення актів цивільного стану.

Самі по собі моральні норми, не потребують такого ступеня інституціоналізації, якщо вони виступають у вигляді особливого інституційного феномена, і, таким чином, в принципі їм не потрібно ні формальне закріплення, ні забезпечення організованої примусовою силою. Вони діють через оцінку вчинків людей, через механізм громадської думки.

Цілком зрозуміло, що в суспільстві з складною соціальною структурою, з класовими антагонізмами мораль якісно різноманітна, і з правом багатогранно взаємодіє пануюча мораль.

Право ж, хоч і належить до області духовного життя людей, являє собою за основними своїми характеристиками спробу зовні об'єктивувати інституційний соціальний регулятор, який здатний опосередковувати найрізноманітніші відносини.

Так що право і мораль при усій їхній глибокій єдності – явища, які в рамках єдиної нормативної системи регулювання не перебувають у одному ряду. Вони не можуть складатися в такий прямолінійний залежності, коли одне (мораль) є основним і вихідним, а інше (право) – похідним і залежним.

Право і мораль – два своєрідних, самостійних інститути соціального регулювання, вони взаємодіють, але взаємодіють саме як особливі, суверенні явища, кожне з яких при опосередкуванні суспільних відносин виконує свої особливі функції і має свою особливу цінність.

Необхідно відзначити і таку грань проблеми, про яку в дещо іншій площині згадувалося раніше. Прийнято вважати, що право-жорсткий, суворий регулятор, а мораль – більш м'який, не настільки суворий, в більшій мірі відповідний духовним витокам у життя людей і тому має дальню перспективу в своєму існуванні і в розвитку суспільства. У такій оцінці моралі і права, безсумнівно, правильно те, що для права дійсно характерна найбільш висока, так сказати, гранична (для сфери духовного життя) зовнішня об'єктивізація, інституціоналізація і звідси велика чіткість, суворість і формалізованість регулювання, і те, що воно концентрує жорсткі державно-примусові заходи впливу. Однак якщо розглядати мораль і право більш детально і, зокрема, в плані того, наскільки органічні для них заборони і дозволи, то подібна оцінка потребує уточнень, і досить значних.

Перш за все, заборони, які містяться в праві «прийшли» в нього з пануючої моралі. І заборони елементарного, загальнолюдського гуртожитку, і заборони специфічно соціального, нерідко узкоклассового змісту, покликані забезпечувати недоторканність, захист даного ладу, – все це за своїм походженням є вимоги пануючої моралі. Самі ж жорсткі державно-владні заходи впливу сходять до держави і, строго кажучи, не характеризують безпосередньо правовий зміст юридичного регулювання, його специфіку. Більш того, при режимі законності вони тому-то і виражаються в праві, що таким шляхом можливо їх упорядкувати, тобто обмежити чіткими рамками, досягти єдності застосування, підпорядкувати єдиними принципами, суворої процедури.

Взаємозв'язок права і моралі полягає в тому, що при всій самостійності, суверенності вони все ж перебувають у глибокій єдності. З цієї точки зору право повинно бути морально обгрунтовано, мати свого роду легітимацію з позицій пануючої, загальноприйнятої моралі. Є тут і принциповий сутнісний момент. Право покликане втілити, актуалізувати, зробити реальною одну з вищих моральних цінностей, що має загальноцивілізаційне значення, - справедливість. Чи не випадково тому категорії «право», «правда», «справедливість» на всіх етапах цивілізації розглядалися як щось єдине, нероздільне.

З даних позицій цілком обгрунтовано бачити в праві нормативно закріплену справедливість. І треба думати, ця характеристика права настільки істотна, що при висвітленні його загальних параметрів, його сили, самої суті того, що виражено в понятті «правові начала» (або «дух права»), зазначену характеристику потрібно поставити в один ряд з іншими і бачити в праві як явища цивілізації і культури не тільки вираз високої впорядкованості і гаранта свободи автономної особи, але і втілення одного з вищих моральних принципів – справедливості.

Характеристика права як явища моралі має загальносвітоглядне, загальнотеоретичне значення, покликане доповнити раніше викладені положення, сформульовані з позицій цивілізації і культури. Вважаємо, подальший аналіз може розкрити подібне розуміння права з нових, принципово важливих сторін (тим більше, що навіть під кутом зору філософів-класиків право оцінювалося як мораль, яка регламентує правителя; звернімо увагу – правителя!).

Разом з тим було б невірним переводити зазначені характеристики на операційний рівень, пов'язаний з практичною юриспруденцією. Зокрема, суперечило б духу права та ідеї законності ставити саму можливість реалізації юридичних норм, їх застосування в залежність безпосередньо від моральних критеріїв і стандартів. Як вірно зазначено в літературі з посиланням на Р. Дворкіна, «моральні стандарти визначають конкретне вираження правових принципів і взагалі мають відношення до права виключно остільки, оскільки вони імпліцитно присутні в юридичних текстах, політично введені в правову систему». Надалі ми ще повернемося до цього питання і, розглядаючи співвідношення законності і моральних начал, побачимо, що відступ від встановлених законом загальних правил можливий лише у випадках і на підставах, які теж встановлюються законом.

У сучасних умовах проблема відповідальності (особливо позитивної) стоїть, як ніколи, гостро, оскільки незмірно зросла роль окремої людини в навколишньому світі, розширилася її свобода і в той же час залежність від зовнішньої соціальної та природної середовища. Збільшилося число ситуацій, при яких за людиною, крім власної совісті, немає іншого контролю. Прийняття суб'єктом будь-якого рішення, вибір того або іншого варіанта поведінки пов'язані з підвищеною відповідальністю за можливі несприятливі наслідки.

При цьому особливу злободенність набуває сьогодні питання про відповідальність політичних лідерів, державних діячів, особливо тих, хто волею долі опиняється біля керма влади, важелів управління. Своїми необдуманими, помилковими або волюнтаристськими діями і рішеннями вони можуть заподіяти (і заподіюють) величезної і непоправної шкоди суспільству, державі, громадянам. Але, як правило, ніякої відповідальності за це не несуть – ні моральної, ані політичної, ні тим більше юридичної. «Покерувавши» країною, вони йдуть у тінь і починають спокійно, «тихо-мирно» писати мемуари про дні свого владарювання. Втім, деякі пишуть і перебуваючи «при посаді».

Безвідповідальність і безкарність плодять нові зловживання і злочини, підривають правопорядок, дестабілізують суспільство, розкладають людей. Ще Ш. Монтеск'є зауважив: «Пориньте у причини всякої розбещеності і ви побачите, що вона виникає з безкарності». Звучить вельми сучасно і актуально. Підтверджується істина про те, що є два вірних способи розкласти націю - не карати винних і карати невинних.

ВЗАЄМОДІЯ НОРМАТИВНИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПРАВОВИХ АКТІВ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Кузьменко О. В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Розбудова правової держави в Україні обумовлює необхідність інтенсивної розробки теоретичних проблем правового впливу на суспільні відносини, дії механізму правового регулювання. Одними із найважливіших правових засобів механізму правового регулювання виступають нормативно-правові і індивідуально-правові акти. Без їх ефективної взаємодії неможливо говорити про ефективну реалізацію права, утвердження прав і свобод людини, дотримання принципу верховенства права, який, зокрема, передбачає єдність нормативно-правового регулювання і правозастосування. Питанням юридичної природи нормативно-правових та індивідуально-правових актів, їх ролі в механізмі правового регулювання присвячені наукові дослідження багатьох вчених, зокрема, Берченка Г.В., Богачової Л.Л., Євграфової Є.П., Малишева Б.В., Марченка М.М., Петришина О.В., Погребняка С.П., Селіванова А.О., Смородинського С.П., Тодики Ю.М., Христової Г.О., Цвіка М.В., Шевчука С.В., Яковюк І.В. та інших. У роботах цих та інших науковців останнім часом досліджуються різноманітні аспекти згаданої проблематики. Зокрема, аналізуються ознаки нормативно-правового акту з метою уточнення змісту зазначеного поняття, вивчаються категорії закону і кодексу як особливого його виду, досліджуються особливості підзаконних нормативно-правових актів, аспекти дії нормативно-правових актів у часі, просторі і за колом осіб. У сучасній юридичній літературі велика увага приділяється також вивченню особливостей індивідуально-правових актів, специфіки їх видів. Проте, на наш погляд, на сьогодні недостатньо досліджена проблематика взаємодії нормативно-правових і індивідуально-правових актів у механізмі правового регулювання в чотирьох аспектах. Перше: забезпечення функціонування нормативно-правових актів за допомогою індивідуально-правових актів. Друге: конкретизація нормативно-правових актів за допомогою індивідуально-правових актів. Третє: подолання недоліків нормативно-правових актів за допомогою індивідуально-правових актів. Четверте: припинення дії нормативно-правових актів шляхом видання індивідуально-правових актів.

З початку 70-х років ХХ ст. в СРСР набрав сили так званий рух за «широку концепцію права». Крім правових норм, прихильники цієї концепції пропонували включити до поняття права правовідносини (Піонтковський І.С.), правосвідомість (Миколенко М.М.), правосвідомість і правовідносини (Казимирчук Д.О.) тощо. Такі погляди на розуміння права зустріли заперечення іншої групи вчених, які підкреслювали, що настільки істотне розширення права, перш за все, принижує його нормативність (Алексєєв С.С.). Відповідно до цього підходу, плідним у дослідженні права і пов'язаних із ним інших правових явищ буде спроба не розширення поняття права, а визнання поряд з поняттям права більш широкої збірної категорії „правове регулювання”, що охоплює як право, так і правовідносини та інші правові явища. Категорія правового регулювання дозволяє більш глибоко пізнати правову реальність, відобразити юридичні явища в динаміці, розкрити органічну єдність усіх правових явищ і одночасно визначити місце кожного з них у системі правового впливу. Уперше категорія механізму правового регулювання була введена до наукового вжитку М.Г. Александровим, який обґрунтував складний процес здійснення права з позицій впливу останнього на суспільні відносини та визначив результат правового впливу. Надалі ці погляди були доповнені і розширені, що дало можливість говорити про теорію механізму правового регулювання. Сучасна юридична література характеризується наявністю двох підходів щодо визначення елементів механізму правового регулювання. Перший з них – це широкий підхід, що полягає у включенні до механізму правового регулювання усіх елементів

правової системи. Згідно з другим (вузьким) підходом він включає в себе лише ті елементи, які складають основу регулятивної функції права. Серед них виділяють: норми права, нормативно-правові акти, правовідносини, реалізацію права. На нашу думку, більш науково обґрунтованим є другий підхід. Слід погодитись з С.В. Бобровник, що механізм правового регулювання розкриває динаміку правової системи, а також характеризує дієвість, результативність права й охоплює ті елементи правової системи, за допомогою яких здійснюється специфічно-юридичний нормативний вплив права на суспільні відносини. Механізм правового регулювання є категорією, що включає в себе меншу кількість елементів, ніж правова система, оскільки не всі юридичні явища беруть участь у правовому регулюванні. Таким чином, ці поняття співвідносяться як частина та ціле. У процесі правового регулювання виділяються три головні стадії: 1) стадія формування і дії юридичних норм, що характеризується тим, що введені в правову систему норми загальним чином регламентують, направляють поведінку учасників суспільних відносин, установлюють для них той чи інший правовий режим; 2) стадія виникнення прав і обов'язків (правовідносин), яка характеризується тим, що на основі юридичних норм при наявності певних обставин (юридичних фактів) у конкретних суб'єктів виникають права й обов'язки; 3) стадія реалізації прав і обов'язків, що характеризується тим, що правила поведінки, що закладені в юридичних нормах і потім виражені в конкретних мірах поведінки для даних суб'єктів (у правах і обов'язках), втілюються в життя, здійснюються у фактичній поведінці учасників суспільних відносин, стають реальністю. Крім того, в процесі реалізації часто виникає необхідність у додатковій, факультативній стадії, що або передуює виникненню правовідносин, або покликана забезпечити їхню реалізацію. Це – стадія застосування права, що характеризується тим, що компетентний владний орган видає індивідуальний акт. Правозастосовна діяльність як додаткова стадія механізму правового регулювання або викликає виникнення правовідносин (передуює другій основній стадії), або „вклинюється” в уже існуючі правовідносини (на другій і на третій основних стадіях) і тягне їх зміну або припинення. Відповідно до зазначених стадій правового регулювання чітко виділяються чотири основних елементи механізму правового регулювання: 1) юридичні норми; 2) індивідуальні акти застосування права (факультативний елемент); 3) правовідносини; 4) акти реалізації прав і обов'язків. На стадії формування і загальної дії юридичних норм цілісну підсистему утворюють разом із нормами нормативні юридичні акти, акти правотворчої процедури, інтерпретаційні акти, систематизація, юридична техніка й ін.; на стадії виникнення прав і обов'язків разом із правовідносинами – юридичні факти, правосуб'єктність; на стадії реалізації прав і обов'язків разом з актами реалізації – забезпечувальні правозастосовні акти. Правові акти відіграють у механізмі правового регулювання неоднакову роль: вони або утворюють основу всього механізму юридичного регулювання (юридичні норми), або виражають правозастосовну діяльність компетентних органів (владні індивідуальні приписи), або втілюють правову активність учасників суспільних відносин і належать до заключної ланки механізму правового регулювання – реалізації прав і обов'язків. Разом із тим усі правові акти як зовнішні юридичні форми мають і загальні риси, що створює можливість використання загальної конструкції "правовий акт". Найбільш загальним чином усі правові акти можна поділити за ознакою нормативності на нормативні й індивідуальні (ненормативні) акти. Проте ми не ставили за мету дослідити взаємодію цих двох великих груп актів, а зупинимось лише на взаємодії нормативно-правових і індивідуально-правових актів. В контексті досліджуваної проблеми постає також питання про наявність так званих „змішаних” правових актів. В юридичній науці загальноновизнаним є твердження про те, що деякі акти носять яскраво виражений змішаний (різномірний, складний) характер. Як приклад наводиться закон про бюджет на майбутній фінансовий рік, у якому одночасно закріплені нормативні й індивідуальні приписи. В науці існують певні розходження щодо співвідношення змішаних актів із нормативно-правовими і індивідуально-правовими актами. Так, М.В. Цвік вважав, що коли в актах закріплені одночасно нормативні й індивідуальні приписи, то ”в такому випадку нормативними слід вважати ті акти,

більша і найбільш вагома частина приписів яких містять нормативні положення”. Проте пропозиція відносити до нормативних актів лише ті з них, в яких нормативні приписи складають основний зміст поставило би поза процесом удосконалення і впорядкування законодавства значну кількість актів, що містять одиничні нормативні приписи. Так само не може бути прийнята точка зору, представники якої вважають акт, який містить хоча б одне нормативне положення, в цілому нормативним актом, таким, що виступає джерелом права. Розходження між зазначеними позиціями зумовлено підходом до класифікації актів за принципом “*tercium non datur*”, згідно з яким акт в цілому може бути або нормативним, або ненормативним. Такий акт не можна вважати нормативним або ненормативним в цілому. В тій частині, в якій він містить індивідуальні приписи, його слід вважати актом застосування права, а в тій частині, де він має правотворчий характер – нормативно-правовим. Зручність змішаних актів полягає в тому, що в них зосереджуються всі (загальні і конкретні) приписи, прийняті з певного питання, що дозволяє не відривати норму права від індивідуального акта правозастосування не тільки за строками прийняття, а й за змістом, утворити єдиний елемент механізму правового регулювання. Проте за загальним правилом приписи різного характеру слід оформлювати в різних актах. Загромаджувати нормативні акти індивідуальними приписами небажано. У тих же випадках, коли буває доцільно мати в одному правовому акті нормативні і ненормативні приписи, важливо дотримуватись правил, що ставляться до актів із такими приписами.

Значення такого різновиду правових актів як змішані акти для нашого дослідження виявляється у двох аспектах. По-перше, взаємодія нормативно-правових і індивідуально-правових приписів може відбуватися в межах одного акта, який в одній частині є нормативно-правовим, а в іншій – індивідуально-правовим. По-друге, якщо при взаємодії один з актів є змішаним, то взаємодія може відбуватися лише з його відповідною частиною (нормативно-правовою або індивідуально-правовою). Значення нормативно-правових актів у механізмі правового регулювання полягає в тому, що за їх допомогою створюється найважливіша його ланка – нормативна основа. Вона може бути названа і нормативною правовою основою життя суспільства і держави. До середини 60-х років XX ст. в радянській юридичній науці панувало визначення нормативного акта як акта, що містить норми права. Таке визначення зустрічається і в сучасній юридичній літературі. Воно правильно відображає особливість переважної більшості нормативно-правових актів. У більшості випадків нормативний акт, яким оформлюється закріплення правових норм, містить й викладення цих норм. Однак не всі нормативно-правові акти охоплюються таким визначенням. Зокрема, нормативно-правові акти, які містять норми права є найбільш “типовими”, та в практиці правотворчості видається досить багато таких актів, які не містять правових норм, але мають важливе значення для їх встановлення, зміни змісту або сфери дії, а також для скасування чинності правових норм, що містяться в інших нормативних актах. Це, наприклад, акти (їх статті, пункти тощо) про затвердження Положень, Правил. В таких актах не викладено змісту правових норм, але їх прийняттям надається певна юридична сила тим нормам, які містяться в актах, що затверджуються. Часто приймаються акти про зміну редакції окремих норм без викладення зміненого змісту норми в цілому (нової редакції), а також акти про визнання раніше прийнятих норм такими, що втратили чинність. Такі акти не містять повного викладення змінених чи скасованих норм. Вони не є актами застосування норм права до окремого випадку, до конкретних осіб. Вони не можуть розглядатися як такі, що діють одноразово, оскільки їх правове значення зберігається до тих пір, поки діє основний акт, затверджений законом (постановою, наказом), або акт, норми якого змінюються. Акти про скасування правових норм (хоча вони можуть бути і не пов’язаними з чинними нормами) також не є актами застосування до одного або кількох випадків, а припиняють раз і назавжди дію норми, що скасовується, унеможливають її застосування взагалі. Акти, які спрямовані на затвердження, зміну або скасування дії правових норм, але не містять цих норм, можна розглядати як акти нормативно-допоміжного значення. Ці акти не охоплюються наведеним вище визначенням: вони не містять норм права. Однак на

практиці треба вирішувати їх долю при виданні нових актів, при скасуванні актів, що втратили силу тощо. Саме ця практика підтверджує значення названої категорії актів як актів правотворчості, як різновиду нормативних актів. Враховуючи викладене, правильне визначення поняття “нормативно-правовий акт” не може відволікатися від призначення даного акту, від його “юридичної функції” та обмежуватись тільки вказівкою на необхідність відшукати викладення норм права в тексті даного акту. Таке визначення має виділяти як головну ознаку правотворче призначення правового нормативного акту, під яким слід розуміти акт, що оформлює встановлення, зміну чи скасування дії правових норм. Правотворчістю вважається як форма державної діяльності, спрямована на створення правових норм, а також на їх подальше удосконалення, зміну чи скасування. Виділяють дві ознаки правотворчого призначення: наявність у певному приписі загального, але достатньо визначеного об’єктивного критерію поведінки; цей припис вносить новий елемент в правове регулювання суспільних відносин. Тим самим розрізняються власні ознаки нормативності й ознаки правотворчого призначення нормативно-правового акта. Це потрібно для того, щоб, по-перше, віднести до нормативно-правового акта акт, що не містить приписів з ознаками нормативності, але має правотворчий характер (наприклад, акт про зміни чинних нормативно-правових актів); по-друге, не відносити до нормативно-правового акту акт, що має ознаки нормативності, але не має правотворчого характеру (наприклад, рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції України). Найбільш дослідженими юридичною наукою є зовнішні ознаки нормативності. В тих чи інших варіантах вони наводяться багатьма вченими. Залишаючи без розгляду несуттєві для практики розбіжності у формулюваннях, зазначимо, що загальновизначеними зовнішніми ознаками нормативності юридичних актів та їх приписів, можна вважати: 1) неконкретність адресату (“відсутність індивідуально-визначено адресата”, “розповсюдження дії припису на невизначене коло осіб або організацій”, “загальний характер, неперсоніфікованість їх змісту”). Іноді відрізняють неконкретність та неперсоніфікованість адресату. Такий підхід дозволяє визнати нормативний характер, наприклад, актів щодо компетенції, структури та штатного розкладу певних органів чи організацій, оскільки вони стосуються не конкретних фізичних осіб, а будь-яких осіб, що обіймають відповідну посаду. При цьому саме персональний характер припису виступає абсолютним критерієм для визначення його ненормативності. Акт, що стосується конкретної особи або життєвого випадку, не може бути визнаний нормативним. Отже, персоніфікованість припису може використовуватись як негативна ознака в практичних цілях: акт, що звертається до конкретної особи, завжди ненормативний; 2) можливість неодноразового застосування припису (“невизначеність числа випадків, на які розрахований нормативний припис”, “багаторазовість застосування до передбачених нормою типових ситуацій”). На нашу думку, правильніше було б говорити про “неодноразову реалізацію” нормативного припису, оскільки застосування – тільки один із засобів реалізації норм права, однак в літературі застосовується саме така термінологія. Іноді можна зустріти неточну формулу “неодноразовість (періодичність) дії” нормативних актів. Такий підхід не є достатньо обґрунтованим, оскільки нормативний припис діє з моменту його прийняття нормотворчим суб’єктом та аж до його скасування, дія нормативного припису завжди постійна. В той же час, багато ненормативних актів потребують неодноразового виконання. Різниця полягає у тому, що індивідуальні акти припиняють свою дію в результаті їх повного виконання, а нормативні приписи не можуть бути припинені по волі їх виконавців. Таким чином, саме можливість неодноразового застосування вважається в літературі основною зовнішньою ознакою нормативності. Іноді не має значення визначений чи не визначений адресат припису, важливо, щоб він був розрахований на невизначене число випадків. Однак треба мати на увазі, що дана ознака безпосередньо стосується не диспозиції, а гіпотези правової норми; 3) зберігання дії припису незалежно від виконання. Ця ознака виходить з другої, однак вона є характерною рисою нормативних приписів на відміну від індивідуальних, дія яких вичерпується виконанням. Вихідним критерієм нормативності деякі вчені вважають первісність сформульованих у правових

актах прав та обов'язків. Проте, на нашу думку, первісність сформульованих прав і обов'язків є не ознакою нормативності, а є ознакою правотворчого характеру нормативно-правового акту. Отже, можна зробити висновок, що нормативно-правовий акт – це різновид юридичного акта, прийнятий уповноваженим суб'єктом правотворчості в межах його компетенції за визначеною формою та процедурою і спрямований на встановлення, зміну чи скасування норм права.

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФУ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Лисенко І.В., Лисенко А.М.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Харківський національний університет внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Працівники оперативних підрозділів Національної поліції України для ефективного виявлення, попередження та розкриття злочинів, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, виконання інших завдань оперативно-розшукової діяльності повинні володіти достовірною оперативною інформацією. Досить часто однією з найскладніших проблем, що виникають під час протидії злочинності є встановлення достовірності показань осіб причетних до підготовки до вчинення або вчинення злочину, очевидців, свідків та потерпілого. Наразі в Україні триває активне запровадження та розширення нових засобів щодо протидії злочинності. Саме розвиток технічного прогресу посприяв впровадженню в практичну діяльність оперативних підрозділів комп'ютерних поліграфів, як унікального пристрою для вимірювання психофізіологічних показників стану людини, який дозволяє переконатися в правдивості інформації, що надається зазначеними вище особами.

Наразі сучасні дослідники не визначались з єдиною термінологією розглядуваного пристрою. Найпоширенішою назвою є – поліграф (детектор брехні), як багатоцільовий прилад, призначений для одночасної реєстрації подиху, кров'яного тиску, біострумів мозку, серця, м'язів та інших фізіологічних процесів, тобто прилад, який фіксує фізіологічні зміни в тілі людини, яка тестується.

Аналізуючи концепцію застосування поліграфа в правоохоронній діяльності можна відзначити недоліки щодо нормативно-правового регулювання цього питання, відсутність стійкої стратегії та механізму його використання під час протидії злочинності. Дану проблематику в своїх працях досліджує О.І. Мотлях, на його думку в кримінальному судочинстві, на фоні позитивних зрушень в цьому напрямку, виникає низка проблемних питань, які потребують ґрунтового аналізу і фахової оцінки. Одним з яких є практична неврегульованість процесу застосування поліграфа в Україні, хоча натомість стан вітчизняного сьогодення засвідчує, що науково-технічний прилад поліграф періодично використовується в практичній діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України. Безперечно робота спеціаліста, що застосовує поліграф повинна здійснюватися з дотриманням вимог відомих нормативно-правих актів МВС України, Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Кримінального процесуального Кодексу, «Про засади запобігання і протидії корупції», «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплює в собі підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності та відповідно й для застосування поліграфа. Разом з тим в ст. 8 розглядуваного Закону не закріплено право підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність на застосування поліграфа під час виконання поставлених перед ними завдань. На нашу думку законодавча неврегульованість цього питання є значним недоліком, що впливає на систематичність використання поліграфа у боротьбі зі злочинністю.

Важливу роль в використанні поліграфа у вітчизняній правоохоронній діяльності відіграє міжнародний досвід. Так у своїй роботі В.В. Чернеї доводить, що ефективність застосування поліграфа під час проведення досудового розслідування злочинів переконливо доведено слідчою практикою в багатьох країнах світу. Зазначені технології підтвердили свою доцільність і тривалий час успішно використовуються в США, Ізраїлі, Туреччині, Польщі, країнах Балтії та інших державах під час добору певної групи кадрів державних службовців, проведення внутрішніх розслідувань, розкриття та розслідування резонансних злочинів. Відбувається постійне вдосконалення технологій діагностики психофізіологічних станів людини. Наприклад, у США винайдено так званий «мовленнєвий поліграф», що дає змогу оцінити ступінь збудження людини за записом її усного мовлення. Позитивною рисою мовленнєвого поліграфа, порівняно з класичним пристроєм, є відсутність фізичного контакту діагностичної апаратури з опитуваним. Для діагностики емоційної напруженості людини досить проаналізувати параметри її мовлення, записаного на матеріальному носіїві.

Сучасні науковці, спираючись на досвід правоохоронних органів зарубіжних країн щодо використання поліграфа під час протидії злочинності, виділяють три основні підходи до визначення правового статусу результатів отриманих при його застосуванні. По-перше, це – категоричне невизнання результатів застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень доказом у суді (Україна, Естонія, Ізраїль, Республіка Македонія, Молдова, Сінгапур, Словаччина тощо). По-друге, це – непряме визнання результатів застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень доказом у суді (Білорусь, Індія, Канада, Литва, Польща та Угорщина). По-третє, це – визнання результатів застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень доказом у суді (Латвія, Росія, Румунія, США та Японія).

Міжнародна співпраця та практика залученням провідних фахівців з інших країн для навчання українських спеціалістів – поліграфологів, є одним із дієвих способів підвищення ефективності використання поліграфа під час протидії злочинності. Нині для України є важливим аспектом організація єдиної системи детекції брехні в інтересах правоохоронних органів для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

Аналізуючи досліджувану тематику можна виділити низки проблем, які перешкоджають впровадженню концепції єдиної системи застосування поліграфічних опитувань, а саме:

- відсутність єдиних методик та стандартів застосування поліграфу;
- відсутність на законодавчому рівні правової регламентації права щодо використання поліграфа під час протидії злочинності підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- відсутність єдиного державного органу уповноваженого здійснювати навчання, сертифікацію та ліцензування підготовки спеціалістів-поліграфологів для державних органів, що діють за єдиними затвердженими та прийнятими стандартами;
- неефективне програмне та технічне забезпечення оцінки результатів використання поліграфа та їх належної перевірки.

Таким чином, для ефективного впровадження інноваційних технологій в діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів, у тому числі підрозділів поліції, необхідно законодавчо врегулювати засади використання поліграфа, розробити єдині стандарти методик його використання, а також способів легалізації отриманої інформації, яка дасть змогу використовувати її в якості доказів під час досудового розслідування злочинів. Що стосується способів легалізації отриманої оперативної інформації від особи, що тестується з використанням поліграфа, перспективним напрямком є розроблення методик опитування, під час яких з'ясовується не тільки причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, а й встановлення місць знаходження турпів, предметів, речовин, документів, які можуть приховуватися та можуть бути використані в якості речових доказів.

ІНТЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Мурадян Н.С.

НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», м. Харків, Україна

У давній філософії інтенціональність здебільшого позиціюється як спрямованість свідомості на світ, причому така дія визначається у контексті духовного начала й пізнання. Термін «інтенціональність» є відомим з часів Середньовіччя. Філософську ре актуалізацію цього терміна через багато років здійснив Ф. Brentano у праці «Психологія з емпіричного погляду» (1874р.): “Кожен психічний феномен характеризується тим, що схоласти Середньовіччя називали інтенціональною (чи ментальною) екзистенцією об’єкта, тим, що ми могли б назвати, хоча і не цілком однозначно, посиленням на зміст (який тут не слід розуміти у значенні речі) чи іманентною об’єктивністю. Кожен ментальний феномен включає у себе дещо як об’єкт, хоча у трохи інший спосіб, ніж це є в дійсності. В уявленні дещо зображується, у судженні – стверджується чи заперечується, у любові-любиться, в ненависті – ненавидиться і т. ін. [1, с.68]. Іншими словами, на відміну від середньовічних уявлень, у Ф. Brentano інтенціональність стає характеристикою психічних, суб’єктивних процесів.

Ф. Brentano розрізняє психічні й фізичні феномени. Внутрішнє сприйняття – джерело психічних феноменів. Інтенціональність – це властивість виключно психічних феноменів, ніщо в навколишньому світі не демонструє нічого подібного. Психічні феномени є тими явищами, що містять інтенціональні об’єкти іманентно. Сам по собі інтенціональний об’єкт – це своєрідна ментальна ідея, деякий психічний образ предмета відображення.

Ф. Brentano наголошує на тому, що інтенціональність – це певний зв’язок між психічним станом і об’єктом, до якого відноситься цей стан. Одним із аспектів інтенціональності є суб’єктивний – у сенсі переживання акту споглядання. Дослідити цей аспект інтенціональності, що відмежовує об’єктивні предмети і чуттєвий зміст власне переживань свідомості, прагнув Е. Гуссерль у своїй феноменології.

Інтенціональність – основне поняття феноменології Гуссерля, який запозичив це поняття у Brentano і зазначив його фундаментальною особливістю феноменологічної свідомості, яка відноситься до предметності об’єкта. Інтенціональність існує у вигляді єдиної структури акту покладання (ноезіс) і предметного змісту (ноеми), при цьому останній не залежить від існування предмету чи його даності. Мерло-Понті розглядає поняття інтенціональності не тільки як особливість актів пізнання, а як фундаментальне відношення людини до світу. Д. Серль стремився об’єднати лінгвістичне поняття інтенціональності з феноменологічним. Поняття інтенціональності є результатом взаємодії мови та інтенціональних ментальних актів.

Інтенціональність – одне з центральних понять аналітичної філософії та феноменології, яке встановлює особливе відношення між свідомістю, мовою і світом. У найзагальнішому плані воно означає здатність свідомості бути – спрямованою на. Термін походить від латинського слова – *intensio*, яке схоласти XIII–XIV ст. використовували для означення – того, що постає перед свідомістю в думці” [2, 144].

“Інтенціональність – поняття низки філософських учень, які фіксують особливість людської свідомості, що полягає в її спрямованості на певний предмет. У Сенеки *intention* – спосіб руху душі (*motus animi*). Нове життя поняттю інтенціональності надали Ф. Brentano та Е. Гуссерль” [3, 133].

Наведені визначення, окрім виокремлення певних смислових означень інтенціональності, актуалізують характерні моменти: 1) інтенціональність – спрямованість людської свідомості на предмети, або ж об’єкти, світу, сам Всесвіт і на породжені цією свідомістю психічні явища, які також є об’єктами; 2) інтенціональне буття таких явищ.

Інтенціональна правосвідомість людини приймає властивість спрямованості на певний об'єкт. Можливо, навіть на те, що раніше і не було явним. З'являються нові цінності, цілі, пізнання себе, саморозвиток особистості та усвідомлення відповідальності. Адже, відповідальність—усвідомлення індивідом, свого обов'язку перед суспільством, людством, розуміння в світлі цього обов'язку суті і значення своїх вчинків, діяльності, узгодження їх з обов'язками і завданнями, що виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку.

Можна виділити такі основні рівні інтенціональних структур:

- 1) рівень квазісемантичних інтерпретацій, де знак виступає психічним образом - це вихідне, найбільш базове психологічне розуміння інтенціональності;
- 2) інтенціональність як індексація, знакові структури як індекси, маркери функцій, властивостей і відносин об'єктів;
- 3) інтенціональність як маркер значення знака, основа раціональної діяльності й феноменологічної редукції;
- 4) інтенціональність як царина смислових побудов, трансформація значення в ноєматичні структури;
- 5) царина особистих конотацій, інтенціональність як суб'єктивний, особистісний сенс;
- 6) нарешті, інтенціональні структури існують в інтерсуб'єктивному горизонті, представляють соціально-культурні аспекти ментальних станів і властивостей.

Дана класифікація є лише загальною схемою уявлення про інтенціональність і його відношення до проблеми розуміння, вона також може бути доповнена більш ретельною диференціацією самої суб'єктивності, введенням класифікації знакових структур, введенням часового параметра та ін.

Підсумовуючи, можна сказати, що не важливо, чи існує в реальності інтенціональний об'єкт. Лише життєві установки нав'язують нам прагнення шукати за інтенціональним процесом або думкою будь-який реальний об'єкт. Будь-який акт людської свідомості й розуміння сенсу має принципово інтенціональну структуру. Ментальність у цілому інтенціональна за своєю сутністю, вона завжди виявляється спрямованою на якийсь предмет, характер якого індіферентний самій структурі психічного. На прикладі пандемічного захворювання, інтенціональним об'єктом є виживання. Не завжди людство ставлять в умови виживання, але якщо відбулася умова та причина заради якої потрібно це зробити, то людина за своєю сутністю завжди прагне до життя не дивлячись ні на які перепони. Адже, життєві ситуації бувають різні і рідко коли можна на сто відсотків сказати, що «я ніколи не...». Коли свідомість людини спрямована на виживання, то будь-яке самообмеження якого раніше не було в теперішній ситуації не буде важким для здійснення задля життя. Життя - не просто те що дано, а є самоціллю кожного. Самовиживання за рахунок самообмеження вже не здається таким важким як з моменту його виникнення. З часом суспільство звикаючи до обмежень не помічає, що те що вважалось заважким для виконання давно вже стало буденними діями. Сприйняття правосвідомості індивідом та суспільством в цілому відбувається та передається із покоління в покоління. Шляхом руйнації традицій та цінностей життя, відсутність довіри до державного апарату та його інститутів відбувається певна деформація правосвідомості суспільства, а в кінцевому рахунку не усвідомлення законності та неправомірності своїх дій чи бездіяльності та хибне уявлення про правомірну чи неправомірну поведінку.

Література:

1. Brentano F / Psychology From an Empirical Standpoint / F. Brentano // Ed. By Linda L. McAlister. – London: Routledge, 1995. – 448p.
2. Вострикова Е. Интенциональность. Современная западная философия. Энциклопедический словарь / Под ред. О. Хеффе, В. С. Малахова, В. П. Филатова, при участии Т. А. Дмитриева; Институт философии. – М.: Культурная революция, 2009. – С. 144–145.

З. Мотрошилова И. В. Интенциональность. Новая философская энциклопедия: В 4-х томах. Т. II / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предис. В. С. Степин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. – М.: Мысль, 2010. – С. 133–134.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Перевалова Л.В., Окладна М.Г.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого

Академія військово-історичних наук і козацтва

м. Харків, Україна

Інформаційна безпека є складовою загальної безпеки, вона активно розвивається як у всьому світі, так і в Україні, глобальна інформатизація охоплює всі сфери держави – економічну, військову, політичну, промислову і т. ін.

Конституція України (ст.34, ч.2, 3) гарантує кожній людині право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Однак здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Забезпечення інформаційної безпеки держави здійснюється на підставі Конституції України, Законів України «Про національну безпеку України», «Про інформацію», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та інші. Важливе значення для забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки України мають такі нормативно-правові документи як Стратегія національної безпеки України та Доктрина інформаційної безпеки України.

Відносини, пов'язані зі створенням, збиранням, одержанням, зберіганням, використанням, поширенням, охороною та захистом інформації, регулюються Законом України «Про інформацію». Відповідно до цього Закону (ст.1) інформація - це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді; захист інформації - сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї [2].

Інформація грає величезну роль у забезпеченні усіх сторін життєдіяльності суспільства. Якщо раніше інформація оновлювалась кожні 5 років, то зараз вже кожний рік. Людство стає все більш залежним від інформаційно-комунікативних технологій, без яких сьогодні неможливо ні забезпечити безпеку, ні соціально-економічний розвиток. Розвиток Інтернету прискорило цей процес.

В епоху, коли данні про індивідів, організації зберігаються у різноманітних комп'ютерних системах, які часто не контролюються прямими користувачами, забезпечення інформаційної безпеки стає пріоритетним завданням практично у будь-якій сфері діяльності.

Розуміючи важливість інформації та необхідності її надійного захисту, держава на законодавчому рівні визначає основні напрями державної інформаційної політики:

- забезпечення доступу кожного до інформації;

- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [2].

Загрози інформаційної безпеки сьогодні є вкрай актуальною науковою та практичною проблемою, складність якої посилюється тим, що стосується пошуку механізмів її забезпечення як в середині країни, так й у глобальному інформаційному просторі.

Інформаційна безпека розглядається різними науковцями для визначення основних підходів до забезпечення національної безпеки держави в умовах глобалізації та інформатизації суспільства. Так, А.Ю. Нашинець-Наумова характеризує інформаційну безпеку України як сукупність життєво важливих умов функціонування суб'єктів (особи, суспільства, держави) в інформаційній сфері та суб'єктивних (правових, політичних, інформаційних, наукових, оперативно-розшукових) можливостей їх усвідомлення й контролю [3, с.10]. Б.А. Кормич визначає національну безпеку як стан захищеності держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує умови існування людини, держави і суспільства, які гарантовані Конституцією та законами України [4, с. 132]. В.К. Гасеський, В.А. Авраменко теж розглядають інформаційну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, що виключає можливість заподіяння їм шкоди через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації [5, с. 123]. Калюжний Р.А. вважає, що інформаційна безпека – це вид суспільних інформаційних правовідносин стосовно створення, підтримки, охорони та захисту бажаних для людини, суспільства і держави безпечних умов життєдіяльності, спеціальних правовідносин, які пов'язані з створенням, зберіганням, поширенням і використанням інформації [6, с. 18]. Слід відмітити роботу таких дослідників як О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов, які визначають інформаційну безпеку як безпеку об'єкта від інформаційних загроз або негативних впливів, пов'язаних з інформацією та нерозголошення даних про той чи інший об'єкт, що є державною таємницею [7, с. 86].

Таким чином, незважаючи на різноманітні визначення поняття «інформаційної безпеки», у загальному смислі інформаційна безпека означає захист інформації та інформаційних систем від незаконного доступу, використання, розкриття, руйнування, зміни або знищення.

Інформаційна безпека – це стан надійної захищеності культурного надбання країни, інтелектуальної власності господарюючих суб'єктів і громадян, а також спеціальні відомості, які складають державну та професійну таємницю. У більш широкому розумінні – це припинення несприятливого інформаційно-пропагандистського впливу на громадян країни, пов'язаного з поширенням ідей, ворожих інтересам держави, традиціям національної культури і правопорядку.

В науці існує досить широка класифікація інформаційних загроз. Серед головних інформаційних загроз національної безпеки України відокремлюють:

- загроза через інформаційний вплив іншої сторони на свідомість, підсвідомість, інформаційні ресурси та інші об'єкти інформаційної інфраструктури країни, нав'язати особистості, суспільству й державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати

їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямку;

- прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;
- викривлення, спотворення, блокування, замовчування упереджене та тенденційне висвітлення інформації;
- несанкціоноване її поширення;
- відкрити дезінформацію;
- інформаційну експансію з боку інших держав та руйнівне інформаційне вторгнення у національний інформаційний простір;
- виникнення і функціонування у національному інформаційному просторі держави непідконтрольних інформаційних потоків;
- поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості;
- повільність входження України у світовий інформаційний простір;
- недосконалість державної інформаційної політики та відсутність необхідної інфраструктури в інформаційній сфері та інші.

Захист інформаційної безпеки, як і захист суверенітету, територіальної цілісності та економічної безпеки, є найважливішою функцією держави, який досягається шляхом розробки та впровадження сучасних безпечних інформаційних технологій, побудовою функціонально повної національної інфраструктури, формуванням і розвитком інформаційних відносин тощо.

Вітчизняні науковці і дослідники пов'язують інформаційну безпеку з національною безпекою, розглядають її як невід'ємну складову національної безпеки, самостійним напрямком національної безпеки.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Загрозами національній безпеці України є явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. До національних інтересів України Закон відносить життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [8].

Інформаційна безпека займає особливе місце в системі національної безпеки держави. Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні, недосконалість організації державної влади та громадянського суспільства створюють широке коло внутрішніх та зовнішніх загроз інформаційної безпеки держави.

Державна політики по забезпеченню інформаційної безпеки знайшла своє відображення у документах, що закріплюють національні інтереси в інформаційній сфері, загрози безпеки та пріоритетні напрямки протидії цим загрозам.

Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента від 25 лютого 2017 року, визначає національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері. Держава у своїй політики в сфері інформаційної безпеки базується на принципах додержання прав і свобод людини і громадянина, поваги до гідності особи, захисту її законних інтересів, а також законних інтересів суспільства та держави, забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України [9].

Серед пріоритетних напрямків державної політики в інформаційній сфері щодо забезпечення інформаційної безпеки, відповідно до Доктрини, слід виділити:

- створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них;
- удосконалення повноважень державних регуляторних органів, які здійснюють діяльність щодо інформаційного простору держави, з метою досягнення адекватного рівня

спроможності держави відповідати реальним та потенційним загрозам національним інтересам України в інформаційній сфері;

- законодавче врегулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення з інформаційного простору держави, зокрема з українського сегмента мережі Інтернет, інформації, яка загрожує життю, здоров'ю громадян України, пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення територіальної цілісності України, загрожує державному суверенітету, пропагує комуністичний та/або націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими та їхню символіку;

- оптимізація законодавчих механізмів реалізації зобов'язань України в межах Європейської конвенції про транскордонне телебачення щодо держав, які не є підписантами зазначеної Конвенції;

- розвиток і захист технологічної інфраструктури, забезпечення інформаційної безпеки України;

- розвиток механізмів взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства щодо протидії інформаційній агресії проти України;

- недопущення використання інформаційного простору держави в деструктивних цілях або для дій, що спрямовані на дискредитацію України на міжнародному рівні та інші.

Указом Президента України від 14 вересня 2020 року введена в дію Стратегія національної безпеки України, яка є основою для розроблення багатьох документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації. Серед цих документів, які стосуються найбільш важливих проблем держави, таких як воєнна безпека, громадська безпека та цивільний захист України, економічна безпека, кібербезпека тощо, визначається необхідність розробки й Стратегія інформаційної безпеки держави [10].

Таким чином, інформаційна безпека розглядається як складова та важлива частина забезпечення національної безпеки України.

Забезпечення інформаційної безпеки сьогодні є проблемою не тільки для України, але й для усіх розвинутих країн світу. Тому важливим є міжнародне співробітництво між державами в рамках таких організацій, як ЄС, НАТО, ООН та ОБСЄ. Ця співпраця відіграє важливу роль у боротьбі зі зростаючою кількістю інцидентів, викликаних незаконною діяльністю в інформаційному просторі, що призводить до матеріальних і репутаційних збитків.

Європейська інформаційна політика здійснюється за такими напрямками: забезпечення доступу до інформації; створення національного інформаційного потенціалу; використання інформаційних ресурсів в національних інтересах; створення загальної системи охорони інформації; сприяння міжнародному співробітництву в галузі комунікацій та інформації; гарантування інформаційного суверенітету держав; розвиток інформаційної інфраструктури.

Список літератури:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

3. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія / А.Ю. Нашинець-Наумова. – Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 168 с.

4. Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України: Монографія. – Одеса: Юридична література, 2003. – 472 с.

5. Захист інформаційних ресурсів в інформаційно- телекомунікаційних системах. – К., 2001.

6. Калюжний Р. Питання концепції реформування інформаційного законодавства України / Калюжний Р., Говловський В., Цимбалюк В., Гузальок М. // Збірник «Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні». К.: НТУУ «КПІ», Міністерство освіти і науки України, СБУ. – К. – 2000. – С. 17–21.
7. Данільян О.Г. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації [Текст] : навчальний посібник / О.Г. Данільян [та ін.]. – Х. : Фоліо, 2002. – 285 с.
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р.// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
9. Доктрина інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25 лютого 2017 р.- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>.
10. Стратегія національної безпеки України: введено в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 р.- Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037#:~:text=>

KOZACZYŻNA I POLSKI ROMANTYZM KRAJOWY

dr Dominika Gruntkowska

Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, Rzeczpospolita Polska

Celem mojego wystąpienia będzie ukazanie obrazu Kozaków w literaturze polskiej. Moje wystąpienie nie rości sobie prawa do całościowego ujęcia tematu, ale ma za zadanie wskazać pewne główne tendencje i problemy, które wyłaniają się z nakreślonego przez polskich pisarzy obrazu. Celem mojego wystąpienia będzie przedstawienie tego, w jaki sposób postaci Kozaków i Siczki funkcjonują w literaturze krajowej polskiego romantyzmu. Powyższe zawężenie będzie przeze mnie czasami zarzucane na rzecz ukazania wcześniejszych oddziaływań, które wpłynęły na wykreowanie ich wizerunku w okresie romantyzmu, a także późniejszych – stanowiących schedę po wizerunkach wykreowanych przez romantyzm.

Romantyzm krajowy¹ tworzony był przez drugie i kolejne pokolenia romantyków. W przeciwieństwie do romantyzmu emigracyjnego nie wydał on żadnych wielkich dzieł, ale przejawia się w nim coś innego. Pomimo często nikłej wartości literackiej, w utworach zaliczanych do romantyzmu krajowego bardzo silnie ujawnia się znajomość specyfiki życia na terenach dawnej Rzeczypospolitej (ówcześnie znajdującej się pod zaborami). W literaturze romantyzmu krajowego niezwykle wyraźnie odznacza się zawsze światopogląd autora, a co za tym idzie, stanowi ona często doskonałe źródło w badaniu umysłowości tego okresu, a także dominujących paradygmatów myślowych. W analizie tzw. „szkoły ukraińskiej” w romantyzmie polskim, na plan pierwszy wysuwają się wzorce myślowe i przekonania, jakie żywiła polska szlachta wobec Ukrainy jako terytorium oraz Ukraińek i Ukraińców. W „szkole ukraińskiej” mamy do czynienia głównie z wyeksponowaniem aspektu społecznego, dotyczącego wzajemnych stosunków pomiędzy Polakami a Ukraińcami, a także ukazaniem roli, jaką projektowali Polacy dla Ukraińców w związku z polskimi dążeniami niepodległościowymi.

Zaliczany do twórców grona „szkoły ukraińskiej” Fisz zajął stanowisko w duchu tradycjonalistyczno-szlacheckim. Wskazywał na korzystne przemiany gospodarcze i kulturalne, które dokonały się na Rusi prawobrzeżnej w okresie jej przynależności do Rzeczypospolitej. Wziął w obronę politykę Polski przedrozbiorowej w kwestiach społecznych, narodowościowych i religijnych. Wskazywał na obywatelski i rycerski „chrzest” Kozaków, jako możliwy i dokonany jedynie dzięki Rzeczypospolitej, a także podważał istnienie ucisku chłopstwa na Ukrainie oraz prześladowania prawosławia. Racji swoich bronił zaciekle w licznych polemikach prasowych, także na łamach gazet i periodyków petersburskich, moskiewskich czy kijowskich.

Warto w tym miejscu także zauważyć, że sami Kozacy nieustannie „mylą się” polskim pisarzom z tak zwanymi „Kozakami dworskimi”, a więc służbą dworską przebraną za Kozaków, która była niezwykle popularna w polskich kresowych dworach.

Literatura powstała na dawnych wschodnich kresach dawnej Rzeczypospolitej niezwykle często porusza problem koliszczyżn. Podejście do tego tematu jest różne i zależne od konkretnego autora. Najogólniej można powiedzieć, że koliszczyżny wzbudzały albo całkowite potępienie, jak ma to miejsce w przypadku autorów takich jak Michał Czajkowski czy Zenon Fisz lub zrozumienie i

¹ Określenie to stanowi konieczne uzupełnienie, ponieważ polski romantyzm dzielimy ze względu na miejsce powstania na krajowy i emigracyjny.

poczucie towarzyszącego im tragizmu, jak ma to miejsce w przypadku Seweryna Goszczyńskiego – twórcy o silnie demokratycznym nastawieniu.

W przypadku koliszczyzny, która stanowi główny temat, a zarazem problem o charakterze filozoficznym, poematu Goszczyńskiego jego głównym dylematem jest przeciwstawienie wierności wobec Polski i przysięgi wierności uczynionej przez Kozaków wobec postulatów obrony praw ludności ukraińskiej i idei samostanowienia. Tragizm ujawnia się także w inny sposób w planie utworu - jest on mianowicie "tragizmem przedwczesnej rewolucji". Dominantą tragizmu w *Zamku kaniowskim* jest obecność nieprzezwyciężonych sprzeczności. Konflikt pomiędzy przeciwstawnymi racjami nie jest możliwy do rozwiązania, doprowadzenia do zgody, tam, gdzie byłaby ona możliwa, kończyłby się tragizm. Żadna z przeciwstawnych racji nie jest absolutna, każda strona posiada racje istnienia i jej zwycięstwo byłoby zarazem klęską pewnych wartości. Konieczność buntu, niemożność jego spełnienia w określonych warunkach historycznych, a jednocześnie brak możliwości zniesienia obecnej sytuacji ewokuje tragizm. Przedwczesność buntu sprawia, że dążenie do wolności i sprawiedliwości, które pchnęło Ukraińców do walki w 1768 roku, musi zakończyć się fiaskiem, a tym samym sprawia, że dochodzi do zniszczenia wielkiej idei. Seweryn Goszczyński dostrzega ucisk wprowadzony przez polskich panów na Ukrainie. Ustami głównego bohatera, Kozaka Nebaby, w ten sposób ukazuje konieczność podjęcia działań, zmierzających do położenia kresu samowoli polskich panów.

Michał Czajkowski określany był mianem kozakofila, powszechnie znana i uznana jest teza o jego uwielbieniu dla tradycji kozackiej i ukraińskiej. Pisarz przekonany było o konieczności sojuszu z Kozakami, bo tylko ten jest w stanie pozwolić na powtórne wybiecie się Polski na niepodległość. Wizja niepodległości i prawa do samostanowienia w przekonaniach Czajkowskiego nie obejmowała jednak Ukrainy, widział on w niej jedynie region potężnej Rzeczypospolitej, w czym nie różnił się od innych przedstawicieli polskiego romantyzmu. Kozaczczyzna była dla niego drogą do niepodległości, a także umitycznionym marzeniem, wspaniałą utopią stepowej swobody i odwagi Kozaków. Pisarza, znanego później jako Sadyk Pasza, nie interesowała Ukraina realnie istniejąca, podobnie rzecz ma się z Kozakami. Wielbił on i pragnął Ukrainy jako pięknego marzenia, mityzował ją w swoich utworach, niejednokrotnie zakłamując przy tym lub swobodnie traktując, realia i fakty historyczne.

W powieści Czajkowskiego, podobnie jak w utworach Grozy i Fisza, koliszczyzna jest tworem diabelskim. Świat, w którym się rozgrywa nie pozwala na tragizm, jest światem prostych i spolaryzowanych wartości. Również w świecie *Wernyhory* koliszczyzna jest po prostu zła, jest tworem szatańskim w chrześcijańskim świecie, a przez to nie może być tragiczna, może zostać tylko i wyłącznie potępiona. Wydaje się, że Czajkowskiemu zależy na tym, aby dokonać jasnego i klarownego podziału aksjologicznego w całym świecie powieści.

Warto przy tym zauważyć, że w polskim dyskursie literackim wielokrotnie dochodzi do przechwycenia tradycji ukraińskich i ich polonizacji. Wyraźnymi tego znakami jest uczynienie z Bohdana Chmielnickiego i Wernyhory postaci nie tylko sprzyjających Polakom, ale wręcz polskich patriotów. Natomiast rzekoma przepowiednia Wernyhory stanowiła polityczny falsyfikat, którego jednym z celów było przekonanie Ukraińców o konieczności uznania polskich dążeń niepodległościowych za swoje i przekonanie ich do tego, że jakiegokolwiek domaganie się przez nich prawa do stworzenia własnego bytu państwowego jest niczym więcej, jak tylko burzeniem postulowanej przez romantyków jedności i działaniem na szkodę dawnej Rzeczypospolitej.

МІРКУВАННЯ ЩОДО МІСЦЯ ПРАЦІ В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ
Вандишева-Ребро Н.В.
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна

Головне визначення сучасного суспільства полягає не в тому, що це суспільство індустріальне чи постіндустріальне, класове, демократичне або авторитарне. Сучасна культура існує в контексті глобалізації. Глобалізація – це суттєво нова якість історичної ситуації, в яку людство втягувалося протягом останніх п'яти десятиліть. У певному сенсі початком глобалізації як нової системи відносин у світі можна вважати 1989 рік, коли впала всесвітня система соціалізму. Проблема глобальних трансформацій світового порядку набула особливої актуальності в 90-х роках ХХ століття у зв'язку з появою тенденцій до зростання та злиття економічних, технологічних, інформаційних процесів між країнами усього світу. Глобалізація вже давно призвела до певних зрушень у культурному просторі, через процеси, що ми спостерігаємо у своєму житті, вже не існує локальний соціум, який би зміг самовизначитися поза світовою спільнотою. Самодостатнє, ізольоване від усіх існування стало не можливим, що позначилося на житті кожного з нас. Ця обставина змінює буття не лише малих народів чи суспільств, орієнтованих на традиційні цінності, а й відобразилась на існуванні всього людства. Феномен глобального суспільства створює новий контекст для сучасного цивілізаційного вибору, який можна зазначити як прилученість конкретного соціуму до певних цивілізаційно-культурних засад життя і відтворення цих засад у процесі власного існування. Цивілізаційний вибір актуальний не лише для новоутворених держав, котрі визначаються щодо пріоритетів свого соціального буття. Якщо глобальне суспільство – це не особливий соціальний лад, тоді це всепланетна система співпраці і співіснування різних соціумів і культур. Вона містить можливості існування світової спільноти як глибоко диференційованого в собі цілого. Сьогодні ми маємо визнати, що глобалізація чи «космічна свідомість», «планетарна свідомість» за визначенням Е. Тоффлера – це об'єктивна тенденція розвитку світового людства, коли місцеве трансформується в глобальне, коли місцеві традиції та ідентичність все більш залежать від загальних ідей та інститутів. Вирішальну роль у світовому розвитку відіграє розсунення західної цивілізаційної моделі.

Глобальне суспільство сьогодні уявляємо як інтерсуб'єктивну єдність всепланетного людства і лише в цьому сенсі воно є новим типом соціальності. Культурне розмаїття – це основа цивілізаційного багатства людства, і воно має особливе значення в епоху глобалізації. Водночас різна культурна ідентичність часто виступає причиною криз та конфліктів. Міжкультурний діалог, дискурсивне знайомство з поглядами інших культурних груп та їхнім баченням нас самих – це одне із найважливіших завдань ХХІ століття. Події останнього часу, пов'язані з боротьбою щодо пандемії, ще раз підтвердили наші уявлення про глобалізацію сучасного світу. Виявилося, що всі ми, незалежно від віку, національності, релігії, території й тощо, опинилися в однаковій небезпеці. Якщо раніше глобалізацію, з одного боку, критикували через стандартизацію та неспроможність в її умовах існування самобутніх культурних явищ й, навпаки, привабливим та позитивним в процесі глобалізації бачили начебто рівність всіх людей у ситуації вибору місця чи країни проживання. Сучасний світ перенапружився через міграційні процеси й перед нами постають все нові й нові виклики. Люди вишукують для себе більш безпечне, стабільне та більш оплачуване місце для життя. Кожна людина хоче гарно жити, бути щасливою, займатися улюбленою справою, працювати та отримувати гідну зарплатню. Але виявляється, що з останнім виникають великі проблеми і дуже багато питань. Не вистачає, насамперед, праці, розвинуті західні держави не можуть забезпечити своїх громадян гідною працею, що перетворилося в сучасному світі на ще одну глобальну проблему.

Супердержави навіть готові та пропонують своїм громадянам соціальні виплати замість

можливості працювати. На перший погляд, це виглядає як гуманний крок по відношенню до людини. Так це чи ні? Така позиція держави заслуговує на підтримку чи навпаки? Такі нагальні питання, що постають у сучасному суспільстві, натякають світовій науковій спільноті активно й серйозно досліджувати такий феномен як праця. Дивно, але праця як явище культури з'явилося з появою людини, тобто дуже давно, але лише в сучасному західному світі набуло популярності на рівні наукових досліджень. Приємно, що в українській філософії це явище ґрунтовно досліджувалося декілька століть тому неперевершеним Григорієм Савичем Сковородою [2]. Актуалізація розуміння праці та її місця в сучасній культурі, в житті сучасних людей свідчить про багатоаспектність цього феноменального явища. Виклики останніх років розбурхали та винесли на поверхню різноманітні складнощі, пов'язані з питанням щодо праці в сучасних умовах.

Останнім часом спостерігається зацікавленість дослідників відносно сучасного стану та подальшого розвитку найбільш розвинутих, стабільних суспільств-держав. Головна проблема таких благополучних держав полягає в тому, як зберегти й покращити те, що було досягнуто протягом останніх століть: високий рівень життя, соціальну політику, стабільність та відчуття щастя у людей. Прикладом такого дослідження може бути робота «Німеччина сама себе руйнує», автором якої є Тіло Сарацин [1]. Німецький науковець з'ясовує передумови формування благополучної Німеччини, а також наслідки з якими німці вже дуже скоро будуть мати справу. Одним з аспектів його дослідження стала праця як суспільне явище та її вплив на процес формування особистості. На перший погляд, держава доброзичлива до людини створила систему соціальної допомоги, але виявляється, що можливість працювати сьогодні вже не може отримати кожна людина в такій державі. Поступово через відсутність можливості працювати, втрачається й здатність до праці, натомість – з'являється цілий перелік нових викликів, проблем та питань.

Процес формування індивіду чи особистості в даному контексті, виявляється, цілком залежить від якості родинних зв'язків та способу життя батьків та від здатності людини справлятися з труднощами, викликами, а не від матеріальних чинників. У іншому випадку, спостерігаємо, що непрацюючі люди відокремлюються від суспільства, особливо в країнах, де існує соціальна політика з підтримки непрацюючих. Наслідком стає деградація духовна особистості, а матеріальний бік цієї деградації – це бідність. Інге Клепферу в своєму дослідженні «Бунт нижньої верстви» акцент робить ще на один аспект цієї проблеми: кількість малоосвічених людей, які живуть у стані бідності зростає, тому що вони переймають спосіб життя своїх батьків, які не працювали й не навчалися. В першу чергу це впливає на рівень інтелекту. За останніми дослідженнями інтелект є важливою ознакою сучасної людини та існує багато різних версій стосовно того, як і коли і кому він може передаватися. Приблизно 60 % інтелекту передається у спадок від предків, а 40 % відсотків можна пояснити впливом довкілля та оточення. Тобто якщо ми уявімо, що дитина сформувалася в родині, де звикли отримувати соціальну допомогу і цього вистачало для життя, наслідком буде людина позбавлена певною мірою якісного інтелекту, а також нездатна працювати та соціалізуватися.

Тож виходить, що наявність праці впливає на матеріальний, моральний, інтелектуальний бік розвитку людини та допомагає отримати відповіді, навіть, на певні екзистенційні питання. Завдяки праці людина здатна «бути», а не лише просто «мати». Людина розуміє та відчуває гордість, визнання, реалізує себе через соціальну активність. Праця надає життю сенс, а окремій людині дає опору – це вже філософський рівень розуміння цього явища. Не матеріальні цінності роблять людей щасливими, а сенс життя. Сенс життя не може виникати завдяки пасивній насолоді, бо з'являється в результаті продуктивної діяльності чи соціального обміну. Більшості людей у сучасному світі, коли всі є рівними, сенс надають повсякденні завдання, а саме – праця. Виходить, що суспільства, де з'являється можливість звільняти людей від необхідності працювати та отримувати все задля засобів прожиття, руйнують саму людину та її майбутнє як особистості.

Це яскраво доводить у своїй праці сучасний німецький дослідник Тіло Сарацин [1], коли стверджує, що праця формує безліч другорядних чеснот необхідних для життя людини у сучасному світі як то пунктуальність, точність, стійкість до розчарувань, співіснування у колективі й тощо. Потужну роль у цьому процесі відіграє жінка-мати, бо саме вона є взірцем для кожного з нас. Так звертаємо увагу на ще один аспект – це гендерний вимір. Останні дослідження доводять про те, що дитина, у якої мати працює, має вищий рівень інтелекту й більше можливостей. Доречним буде звернути увагу на певний гендерний аспект цього питання. У кожній сфері суспільного життя сьогодні, маємо на увазі, у наших сім'ях, нашому бізнесі й церквах, системі комунікацій, утворюються нові форми, але досі існує уявлення про суперечність між працею низького й працею високого рівня. Коли домашня господиня, виконує певну сукупність економічних функцій, вона виробляє для споживання її власною сім'єю, а не для ринку, не для суспільства. Тоді як чоловік виконує безпосередню економічну роботу, тобто відповідає за більш передову форму праці. Виходить, що чоловік рухається завжди у майбутнє, а жінка дбає про давню, більш відсталу форму, то вона залишається у минулому. Тому глобальне суспільство з часом виробляє та набуває нової форми уявлень про гендерні відносини. У багатьох культурах можна побачити, що саме збереженням та передачею фундаментальних знань про культуру й буття здавна займалася жінка, бо частіше лише вона була здатною керувати, наприклад, родовими відносинами. Український культурний простір є тому підтвердженням.

Щоденна примусова праця може бути страшенно нудною і тяжкою, але треба ушанувати центральну роль праці у людському житті, ба навіть для людського щастя. Так, можна актуалізувати такий важливий аспект щодо праці – це сродність чи покликання. Таким чином, працю можна розглядати з багатьох різних аспектів, наприклад, соціального, економічного, етичного, естетичного та інших. На сьогодні вже відомо та науковим шляхом доведено, що відсутність можливості працювати, а в сучасних умовах розвинутих технологій, призводить не лише до деградації окремої особистості, а й суспільства в цілому. Тому сучасний західний світ заходився досліджувати працю як явище та корегувати ставлення до всілякої соціальної допомоги. В умовах реалій культури ХХІ століття доречним буде визначити, що праця є природною потребою кожного. А дослідження щодо праці Г.С. Сковороди [2] набувають неймовірної актуальності і нам лише залишається погодитися та визнати, що протягом життя людина займається пошуком свого призначення, а коли знайде його – буде щасливою.

Література

1. Сарацин Т. Німеччина сама себе руйнує. / Тіло Сарацин – К.: Темпора, 2016. – 462 с.
2. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків–Едмонтон–Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. – 1400 с.

РИТМО-ІНТОНАЦІЙНИЙ ВИШКІЛ АКТОРІВ В ТЕАТРІ Л. КУРБАСА

Гайдамачук Ольга

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Очолити «Молодий театр», Л.Курбас на передній план ставив суто естетичні, а не політичні чи національні пріоритети [2, с.24], повертаючи «прямо до Європи і прямо до себе» без посередників і без взірців [2, с. 25]. Тобто Європа здавалося йому таким дзеркалом, в якому було варто шукати себе. Як режисер він насамперед зосередився на культурі сценічної мови [2, с. 20]. Майже щодня Курбас змушував акторів хором упродовж годин декламувати під

метроном у супроводі фортепіано текст п'єси, над якою вони працювали. Не всі актори витримували «диктатуру механічного пристрою», але ті, хто не полишив регулярного шліфування свого мовлення, зрештою підняли український театр на новий еволюційний рівень, за визнанням М.Вороного [2, с.21].

Панестетизм Курбаса підживлює його захоплення палітрою символізму [2, с. 40] – стилі, де нема нічого випадкового і натомість все насичене підтекстами, підсенсами, прихованими загадками і втаємничістю. Тому і ритм у творчій майстерні Курбаса завжди був дуже важливий, так само як і ритмічна узгодженість дій і реплік всіх задіяних у виставі акторів. Та попри «диктат» метронома, сам Курбас навіть слабкодушких акторів заохочував до «колективної творчості» потрібної в кожній випадку партитури інтонування, а не змушував «копіювати режисерські інтонації» [2, с.53]. Атмосфера експерименту охоплювала всіх без винятку, бо тільки так актори могли знайти відповідний ролі характер мовного, інтонаційного і пластичного вияву найістотніших психологічних станів для своїх персонажів [2, с. 56].

Опікування ритмом й інтонуванням залишалося актуальним для Курбаса і тоді, коли він експериментував з діапазоном естетичних засобів імпресіонізму та експресіонізму [2, с.:73, 92, 96, 98, 122, 138]. Та навіть в експериментуванні він прагнув покладатися на науку, а не на езотерику. Так, вважаючи, що центральна справа культури – мистецтво виголошеного слова [139], і гостро відчуваючи брак культури сценічної мови, керівник «Березоля» спробував вирішити цю проблему з допомогою авторської системи постановки акторського голосу професора Й.Куніна, попри своє скептичне до неї ставлення через відсутність наукового обґрунтування. Не маючи альтернативи, він погодився використовувати цю систему тільки вибірково й адаптовано до потреб свого театру.

Методика Куніна спиралася радше на релігійну базу, тому Курбас мирився з нею тільки як з «гіпотезою». Вона залучала в процес налаштування голосу актора все його тіло, окремі «сфери» якого «відповідали» за певний інтонаційний регістр [2, с.140]. Таких «сфер» мислилося сім: лоб, ніс, горло, бронхи, легені з серцем, діафрагма і низ живота [1, с. 149–150]. А «видобувати» певну інтонацію потрібно було, посилаючи за нею голос у відповідну «сферу». Тобто сім «сфер» забезпечувало сім інтонаційних регістрів. Найхімернішим регістром є «мозкова» інтонація, бо не пов'язана, як решта, ні з емоціями (нудьга+роздратування, обурення+тривога, гнів), ні з рисами характеру (наївність, романтизм, оптимізм). І, за логікою розташування, «мозкова» інтонація так би мовити найхолодніша, неемоційна. Звідси голос може видобути тільки «сухий академічний тон». Пониження на один регістр – ніс – удоступнює інтонаційний діапазон від нудьги до роздратування. Аби лунали лірично-наївні інтонації, голос має бриніти у горлі. Якщо ж його пустити в бронхи, то має зазвучати захоплений романтизм, від якого вже зовсім близько і до відвертого оптимізму, який забезпечують легені і серце. На цьому рівні найлегше схибити, адже, щойно голос понизиться до діафрагми, від оптимізму не лишиться і сліду. Натомість вибухне обурення, страждання чи тривога. Найнижча «сфера» – низ живота – живить інтонації трагічного регістру: від гніву до нестерпного болю.

Таким чином, у системі Куніна тіло мислиться як інструмент, інтонаційний діапазон якого можна успішно застосовувати, щойно будуть опановані сім регістрів семи його «сфер» і щойно голос призвичаїться і налаштується видобувати доречну інтонацію. Природні емоції та емоційні стани беззастережно скеровують голос у потрібну «сферу» і вмикають відповідні регістри. Актора від аматора, на думку Курбаса, саме і відрізняє «вміння фіксувати знайдену інтонацію» [2, с.152], щоб потім у будь-який момент її відтворювати. Актору, який, за влучним визначенням Ж.Дерріда, є «рупором» (франц. *porte-parole* перекладається ще як «речник» або «представник»), що «навіть не живе, а віддає у позику свій голос» [3, с. 430/ 498], аби підтримувати попит на свій голос, потрібно майстерно оволодіти ним,

щоб вправно самостиратися в шпарині розриву між тим, що представляється, і тим, що представляє. Прикметно, що для Дерріда таким же «рупором» є буква.

Література:

1. Авдієва І. Про найкращу людину, яку я знала в юнацькі роки // Лесь Курбас: Спогади сучасників. Збірка за ред. В.С.Василька. К.: Мистецтво, 1969. – С. 145–153.
2. Єрмакова Н. П. Березільська культура: Історія, досвід / ПСМ НАМ України. – К.: Фенікс, 2012. – 512 с.
3. Derrida J. De la grammatologie. - Paris: les Editions de Minuit, 1967. - 448 с.

ПАМ'ЯТУВАННЯ, ПРИГАДУВАННЯ ТА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЯК НЕСКІНЧЕННЕ ПОВЕРТАННЯ ДО АНАЛІЗУ ДОЛІ РЕПРЕСОВАНИХ ПРОФЕСІОНАЛІВ ТА ВТРАТ, СПРИЧИНЕНИХ ТОТАЛІТАРИЗМОМ. ПРИГАДУЮЧИ ГРОМЕКО О.Є.

Годзь Н.Б.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Тоненькою вервечкою
За обрій колія лежить,
А може через обрій, з сонця,
До наших ніг біжить?
Не знаю, не могу це знати ще,
Лиш степ,
Трава шуршить-шорохкотить...
І серце стука в тиші,
І вітер в ухах аж дзвенить...
Дорога, споконвічна дорога,
Наш шлях у вічності Буття,
А степ, то віддзеркалення у Бога
Усього Космосу величності життя...

Наталія Годзь, Харків, Україна, 19.09.2020 р.

Традиції виконують двояку роль, але виходячи з позитивного їх впливу, саме вони підтримують, а підчас й відновлюють стабільність у суспільстві та науці. Філософія завжди виконувала й буде виконувати культуротрансляючу функцію й аксіологічну, ціннісну. Філософія та наука завжди притримувалися певних констант, стереотипових форм та низки надважливих етичних традицій. На цьому стояла, стоїть і будемо сподіватися, втримається більша частина людства (бо тут завжди присутній варіант вибору поведінки та цінностей норм) і вся філософська, наукова спільнота. Саме етичні традиції, традиції спостереження, фіксування, переосмислення та відновлення інформації та знання є надзвичайно важливими практичними задачами науки. Не дотримуючись традиції відповідності, традиції аналізу та перевірки знання порушиться уся будова не тільки науки, але й суспільства у цілому, оскільки наука теоретично й практично усе ж таки керує механізмами, за допомогою яких відтворюється виробництво, охорона здоров'я, освіта та правові норми, тощо... У фундаменті науки, як і самої філософії знаходиться базовий компонент – а саме, тяжіння до Істини, наукова чесність та відповідність моральним цінностям та нормам, некорисливість.

Бертран Рассел писав, що з того часу, коли люди навчилися вільно міркувати, їх дії

почали залежати від їх теорій відносно питання розуміння Зла та Добра, і це питання розуміння цих феноменів необхідно до розгляду як в минулому, так й в сучасному часі, оскільки для розуміння епохи чи нації (а ми додамо – народу) Б. Рассел вважав за необхідне ввести й розуміння філософії, а задля цього треба вже бути навченим філософствувати та розуміти її [3, с. 23]. Саме тому ми, як науковці і люди, які більшою мірою дотичні до філософського стилю мислення мусимо повертатися знов і знов до минулого, аби у його нетрях знайти або віднайти імена та події, аби досягнути ці події заново, виходячи з нових можливостей часу та інформації, в яких ми живемо [1], [2].

Наукова спільнота дає можливість за допомогою власних пошукових та експертних механізмів не тільки віднайти певні матеріали в яких прописано персоналії вчених, їх біографічні, виробничі дані, але й піддати їх науковому, й відповідно системному аналізу. Науковці у цій праці ідуть поряд з бібліотечними працівниками та архівістами. Саме така співпраця не тільки зумовлює циркулювання інформації та матеріалів, які пов'язані або дотичні, але й порушує додаткові пласти інформації, які згодом виявляються корисними для багатьох людей та установ (наприклад професійні спільноти, дослідники генеалогій, краєзнавчі та історичні музеї, родини пересічних громадян, які поширюють знання про історію власного краю та родини). Виводячи персоналії науковців, їх працю з периферії пам'ятування або навіть з штучно створених умов для нехтування та забування праць видатних професіоналів – будь то науковець, вчитель, лікар, інженер, тощо ми спільно відновлюємо дійсну картину історичного буття та відновлюємо морально-етичні ціннісні базові суспільні основи.

На жаль, людство поєднано не лише позитивними споминами та позитивною інформацією. Історія це пам'ятує а філософія за допомогою власних методів та методологічних прийомів не лише оцінює з точки зору аксіології або етичних настанов у цілому, але й створює певний нарративний матеріал для подальшої праці з ним у якому можливо знов і знов промовляти і промовляючи віднаходити певний сенс та зміст феноменам. Торкатися теми нашого дослідження важко. Жертва та жертвовність, відношення «кат» – «жертва» хоча й досліджуються, але в силу власної емоційності та болісності питання, певної заангажованості, завжди роблять дослідження важкими. Тоталітарні, деспотичні системи важкі як для тих, хто живе в них, так й для наступних поколінь, які народилися у тих, хто вижив або пережив цей жах. Насамперед страшними є демографічні порушення, спричинені масовими знищеннями інакомислячих. Режими жахають відсутністю множинності та альтернативності ідей у науці та виробництві, суспільному житті на той час. Нереалізоване майбутнє занадто масово притаманне як характеристика таким спільнотам. Викривлена правда, замовчувана істина, але ж кожне особисте життя має право на існування та самореалізацію і розвиток. Гуманістичні цінності саме тут нещадно знищуються, створюється нездоровий соціальний організм у якому існують примусовість та фальсифікація; подвійний стандарт та викривлене ставлення та розуміння істини.

Коли ми працюємо над цією темою найбільшу гіркоту почуттям дає цинічність ставлення до праведників та підміна реальних героїв на їх імітаторів. Досліджуючи матеріали життя лікаря-хірурга Громеко, ми бачимо кричущу несправедливість до професіонала і дійсно праведника, який власним життям, життям й поступками своєї родини (дружина вчителька і асистент чоловіка у разі потреби за операційним столом, син лікар, який помер спасаючи дитину, другий син інженер і натураліст-аматор, який все життя працював з юннатами) постійно це доводить. Ми філософи, ми боремося за Істину, якою б гіркою вона не була, але поряд з істиною завжди присутня Правда, саме та правда, яку замовчано на декілька поколінь. Матеріал досі збирається по крихтах, а розпочинався з спогадів власної родини, оскільки родини певний час жили поряд. Архівні матеріали або знищені, або розрізнені, оскільки історія родини – історія мільйонів невинно засуджених. Прямих нащадків немає. Важливими джерелами досі була усна пам'ять непрямих очевидців (починаючи з 1947 року приблизно) та архів Харківського СБУ

[12], нещодавно додалися оцифровані матеріали Харківського Національного Університету імені В.Н. Каразіна [11] та списки лікарів Російської імперії, та єдиний список за 1925 (6) рік у радянському союзі [4–9].

Олександр Євгенович Громеко народився у 1881 році в місті Павлодар Акмолинської області, його батько – Євген Костянтинович, про матір відомо лише ім'я Вікторія. Медичний факультет Харківського університету він закінчив у 1909 році. Нещодавно оцифровані й виставлені у електронному доступі списки студентів тогочасного університету та «Російські медичні списки» у яких, як ми дослідили починаючи з 1911 та по 1925 (26) рр. присутня інформація про Громеко (Громека), що дало неоціненний матеріал для подальших спроб пошуку хоч якихось джерел, де може згадуватися родина Громеко, насамперед медичного та педагогічного характеру. У списку студентів [11, с.64] на перший погляд звичайна таблиця, у якій кожному студенту відводилося лише один рядок дала нам надзвичайно багато інформації – по-перше, рік закінчення університету та спеціальність, групу де він навчався, прізвище студента Громеко О.Є. знаходиться під номером 215; по-друге, біля прізвища стоїть приписка, якої у інших сокурсників його не бачили, а саме – «Под.зач.Въ ополч.» – скоріш за все це підлягає зачисленню у ополчення», що наводить на думку що він був військовим хірургом. З усних джерел, начебто у роки першої світової він з дружиною, Єфросинією Автономівною Громеко (вчителька) ще й працював з пораненими. Пізніше, під час другої світової відповідно до матеріалів допитів та показань свідків [12] від витягав з палаючого танку з повним боєкомплектom на ст. Основа танкістів у кількості три людини (один з них виявився Героєм Радянського Союзу), під обстрілами неодноразово через колію ст. Основа на дошках особисто виносив з помічниками поранених. Далі – факультет медичний з припискою «9» (слід продовжити архівні пошуки у цьому напрямі), додамо, що як виявляється, студенти медицини єдині серед всіх студентів тогочасної Російської імперії не мали ПОЖИТТЕВО право змінювати свій отриманий фах. Це ще раз підкреслює високі особисті моральні якості тогочасних лікарів. Цікавим та інформативним є третій розділ таблиці у довіднику випускників університету – «звільнення від платні стип.» - написано «Харитон.» що скоріш за все означає, що Громеко Олександр Євгенович був особистим стипендіатом відомого українського мецената Харитоненка. На користь цього може слугувати й інформація про місце попереднього з університетом «виховання» – а саме Сумська гімназія (це ще два шляхи пошуку матеріалів про родину). Дата вступу Громеко до університету – 1903 рік, на той момент йому було приблизно 21-22 роки. До речі у списках студентів поки ми шукали інформацію на О.Є. Громеко було прізвище й Грузинцева, але цей пошук ми поки відкладаємо іншим дослідникам.

Ми пишемо не просто за лікаря Громеко О.Є., а за родину людей, які несли Просвіту по містечкам та селам України, тому неможливо оминати у споминах постать дружини – Єфросинії Автономівні Громеко – вчительки, помічниці у медицині (вона асистувала досить часто при операціях чоловікові), яка виховала не одне покоління людей по тим місцям, де й її чоловік лікував та народила й виховала двох чудових синів – інженера Євгена (1907 р.н. – відповідно, він народився скоріш за все у Харкові, під час навчання батька у університеті) та лікаря Олександра (ім'я точно не відоме) – останній, помер студентом –фельдшером, рятуючи дитину від дифтерії – сам, на жаль від неї заразився й помер... Відомо що Єфросинія Автономівна народилася у 1880 році [12].

У справі вказано, що лікар працював у передмісті Красний б. Псковської губернії у земській лікарні з 1910 по 1923 роки й тут же що з 1910–1923 сімейний лікар в селі Ново-Миколаївське Запорізької області, а з 1923 по 1928 рік працював на ст. Пологи. Ми вже знаємо що він з 1928 року приїхав та почав працювати на ст. Основа у місцевій тоді залізничній лікарні (яка діє до нашого часу, але вже під іншою юрисдикцією). Фахівці, яких ми питали за документацію того часу, кажуть що лікарня тоді належала у підпорядкуванні чомусь до Донецької залізниці, що ще більше ускладнює пошуки будь – яких матеріалів та хоча б одного

фото самого Олександра Євгеновича Громеко. Під час наступу фашистських військ на той час діючий головний лікар основ'янської лікарні А.С. Новомі*** (нерозбірливо) відмовився від своїх обов'язків і виїхав, залишивши лікарню і персонал з хворими та пораненими на завідділенням Громеко [12]. Під час і першої, і другої окупації міста Громеко не тільки зберіг працюючу лікарню, але й встиг у перший раз спасти декілька десятків червоноармійців роздавши їх по домівках Основи та пос. Жихорь. Він рятував лікарів від голодної смерті, оскільки інших лікарень тут вже не було, надавав фахову допомогу, на разі й породіллям з немовлятами, оперував, припиняв мародерство [12].

До речі, ми виявили часткову невідповідність матеріалів справи – оскільки у «Списках лікарів, ветеринарних лікарів, зубних лікарів та фармацевтів та аптек» починаючи від 15 березня 1910 року Громеко прописано як «Громека» – усі інші дані співпадають з нашими але у 1910 році він числився лекарем та служив земським лікарем у селі Солodka Балка Бердянського уїзду Таврійської губернії – по у порівнянні з матеріалами допитів подає невідповідність [4, с. 115], [5], [6], [7], [8], [9], міркуємо, що може він хотів когось захистити у цих місцинах оскільки у тій же справі зберігається розмитий зошит з листами працівників та місцевих мешканців які заступилися за Громеко, та аби їх не арештували він з дружиною намагався «втопити» цього зошита, аби чорнила розмилося – на зошиті написано «Изъят про попытке уничтожения при обыске» там ще були дані від врятованих пацієнтів (наприклад. Антоненко Лукерії, Чумак й т.п. випадки), лікарів, медперсоналу – людей, які не злякалися заступитися за правду [12]. Повертаючись до списків лікарів за 1910 – 1925(6) нам вдалося з'ясувати, що вже у 1911 році він дійсно працював у с. Ново-Миколаївське Олександрівського уїзду Катеринославської губернії [5, с. 115] – як ми бачимо, ця та подальша інформація співпадає й у допитах, й у джерелах електронних баз з матеріалами «Медичних списків».

Окремо надзвичайно важливим до дослідження є матеріали про його працю у Чубарівці (Пологи): в «Посвідченні» Чубарівського районного виконавчого комітету Запоріжської округи відділу Секретаріату від 1.09.1928 року за підписом Голови райвиконкому Башктова та секретаря Кобилешного, вказано, що О.Є. Громеко «енергічною суспільною працею» перетворив медичний участок в якому була лише одна кімната в п'ять робочих профільних кабінетів та лабораторію, окрім того в 1924 році було там же відкрито медичний будинок, у якому Громеко два роки працював безкоштовно головним лікарем і сам матеріально його оснастив й створив на його базі медичну установу, за час його роботи в ній жодна людина не померла. Саме за ініціативою О.Є. Громеко в Чубарівці (Пологах) було відкрито Дитячу Консультацію й до роботи змогли стати жінки, яких він запросив працювати. З 1926 по 1928 роки Олександр Євгенович Громеко був ще й Інспектором Охорони Здоров'я і знов-таки безкоштовно [12].

Як писав ще Сенека, «У всякій справі... досить значущою справою є самий спосіб як казати й як діяти» [10, с. 31]. Справу по реабілітації та повному опису буюграфії родини Громеко слід провести у повному розмірі, живі ще певні свідки, а доля цієї непересічної людини є долею усього народу. Він частина історії як певних містечок України, так і частина історії Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна, самої залізниці та залізничної медицини й Харкова. Як жаль полеглих солдатів, так й жаль безневинно розстріляних лікарів, тому справа чекає зрушення з місця, оскільки «Нема нічого найсумнішого, аніж довгий час залишатися у забутті» [10, с. 30].

Список літератури

1. Годзь Н.Б. Постаті. Пригадуючи та відновлюючи імена лікарів яких не мали права забувати: талановитий харківський хірург-гінеколог Громеко О.Є. / Н.Б. Годзь // Матеріали науково-практичної онлайн-конференції з міжнародною участю «Проблема людини у соціально-гуманітарному та медичному дискурсах») 28–29 травня 2020 р., м. Харків. – Харків :

ХНМУ – 2020 р., С.32–35., 160 с.,

2. Годзь Н.Б. Краткий анализ работы Гр. Грузинцева «Очерки по теории науки» / Н.Б. Годзь // Очерки по истории науки в России в начале XX века/ Под редакцией Н.Г. Баранец, Е.В. Кудряшовой. – Ульяновск: Издатель Качалин Александр Васильевич. – 2014. – 428 с., – С. 72–88.

3. Рассел Б. История западной философии: В 3 кн. / Б. Рассел // Пер. с англ: Подгот. текста В.В. Целищева. – СПб. : Азбука, 2001. – 960 с.

4. Российский медицинский список, изданный управлением главного Врачебного инспектора министерства внутренних дел на 1910 годъ (Списки врачей, ветеринарных врачей, зубных врачей, фармацевтовъ и аптекъ по свѣдѣніямъ къ 15 марта 1910 г. – Санкт-Петербургъ, Типография Министерства Внутренних дел.

5. Российский медицинский список, изданный управлением главного Врачебного инспектора министерства внутренних дел на 1911 годъ (Списки врачей, ветеринарных врачей, зубных врачей, фармацевтовъ и аптекъ по свѣдѣніямъ къ 10 марта 1911 г. – Санкт-Петербургъ, Типография Министерства Внутренних дел.

6. Российский медицинский список, изданный управлением главного Врачебного инспектора министерства внутренних дел на 1912 годъ (Списки врачей, ветеринарных врачей, зубных врачей, фармацевтовъ и аптекъ по свѣдѣніямъ къ 20апреля 1912 г. – Санкт-Петербургъ, Типография Министерства Внутренних дел.

7. Российский медицинский список, изданный управлением главного Врачебного инспектора министерства внутренних дел на 1913 годъ (Списки врачей, ветеринарных врачей, зубных врачей, фармацевтовъ и аптекъ по свѣдѣніямъ къ 20 апреля 1913 г. – Санкт-Петербургъ, Типография Министерства Внутренних дел. С.125.

8. Российский медицинский список, изданный управлением главного Врачебного инспектора министерства внутренних дел на 1914 годъ (Списки врачей, ветеринарных врачей, зубных врачей, фармацевтовъ и аптекъ по свѣдѣніямъ къ 1 мая 1914 г. – Санкт-Петербургъ, Типография Министерства Внутренних дел. С.132.

9. Российский медицинский список, изданный управлением главного Врачебного инспектора министерства внутренних дел на 1916 годъ (Списки врачей, ветеринарных врачей, зубных врачей, фармацевтовъ и аптекъ по свѣдѣніямъ къ 1 мая 1916 г. – Санкт-Петербургъ, Типография Министерства Внутренних дел.

10. Сенека Л.-А. О Благодеяниях / Л.-А. Сенека // Римские стоики.

11. Списокъ студентовъ императарскаго харьковскаго университета на 1908–1909 академический годъ – Харьковъ. Типографія «Печатное Дѣло». Клочковская ул. Д. № 5, 1909 г.

12. Транспортный отдел НКГБ южной железной дороги дело № 592 обвиняемого Громеко Александра Евгениевича 30.1.44/3/4/44 гг.

ХРИСТИАНСКАЯ «АНТРОПОЛОГИЯ ВОССТАНОВЛЕНИЯ» КАК ТЕМПОРАЛЬНЫЙ ИНДЕКС

Панков Г.Д.,

Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков, Украина

1. Постановка данной проблемы предусматривает прояснение двух значений в названии предложенной темы: 1) значения «антропологии восстановления», 2) значения темпорального индекса. Значение «антропологии восстановления» представляет собой авторскую конструкцию, созданную путем совмещения богословского дискурса с философским. Значение «восстановления» человека заимствовано из области сотериологической теологии,

выдвигающей спасение (освящение) человека в качестве стратегической задачи для каждой личности. Значение антропологии использовано из области философско-антропологического знания для того, чтобы ввести сотериологическую теологию в данный контекст (или охватить указанным контекстом богословский разговор о восстановлении личности).

Значение темпорального индекса представляет собой авторскую конструкцию, созданную путем совмещения метафизики времени (модификации философского дискурса) и семиотики в аспекте прагматики, однако не в синтактике и семантике. Здесь происходит отмежевание от филологической парадигмы истолкования знаков, интерпретация которых переводится в режим философско-культурологической парадигмы. В семиотике понятие индекса обозначает знак, который выделяется среди других знаков в системе определенной знаковой ситуации. Знаковая ситуация применительно к авторскому размышлению усматривается не в объекте, но в его интерпретации как механизма корреляции объекта с авторской интенцией, выражающей его личное желание увидеть его в желаемом регистре. Этим самым актуализируется феноменологическая семиотика, соотносящая значение знаков с означающим объект субъектом. В таком случае семиотическая прагматика позволяет решить вопрос: при каких обстоятельствах автором встраиваются те или иные знаки в горизонт предлагаемой им интерпретации.

В данной интерпретации ее автором встраивается фактор времени в качестве индекса, что выражает его желание выделить его для того, чтобы заострить на нем внимание реципиента. Заостряя внимание на факторе времени, введенного в контекст метафизического его осмысления, одновременно заостряется внимание на метафизике, значение которой осознанно актуализируется перед лицом попыток деактуализировать ее значение в интерпретации культуры. Темпоральный индекс как ситуация выделения значения времени становится ключевым контекстом интерпретации христианской «антропологии восстановления» как объекта изучения в настоящей публикации. Метаязык его интерпретации образуют дискурсивные практики метафизики, семиотики и персоналистической антропологии. Применительно к перечисленному методологическому ряду автор стремится восстановить пошатнувшийся авторитет метафизики путем ее корреляции с семиотической и экзистенциальной аналитикой.

Семиотическую индексацию следует рассматривать разновидностью духовного творчества, предметом которого является конструирование не объекта и не знаковой ситуации, в которой находится объект, но восприятие знаковой ситуации и объекта в ее системе. Конструирование собственного восприятия христианской «антропологии восстановления» охватывает как объект данного восприятия (то есть христианской «антропологии восстановления»), так и методологический способ его подачи. Своей собственной конструкцией восприятия изложенной ситуации автор стремится охватить ее восприятие со стороны реципиента, указав ему на востребованность индексации ряда значений, актуализированных в настоящей публикации.

2. *Значение восстановления представляет собой возвращение некоей утраты.* В христианской мысли суть восстановления (рекапитуляции) рассматривается в воссоздании гармонии между человеком и Богом, утрата которой произошла в Эдемском саду и регулярно происходит по вине человека. Речь ведется о духовном естестве человека, созданного по образу и по подобию Бога как идеальной антропологической модели. Однако грехопадение повлекло за собой отпадение от Бога, разлад в идеальной человеческой целостности, обезображение человеческого естества. Поэтому восстановление трактуется в виде возвращения человеку его первозданного идеального достоинства, которое возводится в новое качество подражания идеальной природе Иисуса Христа.

В христианской идее восстановления прослеживается органическая связь трех измерений темпоральности – настоящего, прошедшего и будущего времени в едином процессе

персонализации. В свое время блаж. Августин предложил понимание времени в его двояком измерении – в настоящем-прошедшем и настоящем-будущем. Первое измерение достигается благодаря памяти, второе – через ожидание и надежды. Оба они наделяются персоналистическим содержанием, вследствие чего осознание времени трансформируется из области привычного его восприятия в качестве физической величины в направление антропологической его ориентированности в модусе персоналистического дискурса.

Этим самым преодолевается односторонний сциентистский взгляд на время. Характерное ему эволюционное понимание времени в последовательной динамике прошедшего – настоящего – будущего заменяется циклической темпоральной моделью, при которой сознание воскрешает прошедшее время. Поэтому прошедшее время не уходит безвозвратно, но воспроизводится благодаря регулярному обращению к нему со стороны сознания. Это обращение актуализируется значением идеала, место которого отводится не только в будущем но и в прошедшем времени (миф о «золотом веке»). В ситуации будущего с данным временем коррелируется настоящее и прошедшее время (прошедшее – настоящее – будущее: идеал – утрата идеала – стремление к обретению идеала в новом качестве). Значение стремления связывает настоящее с будущим временем не только через набросок первого темпорального значения ко второму, но и путем обращения идеального будущего в настоящее в виде аттрактора. В результате, идеальное будущее как ожидаемый и желанный идеал присутствует в настоящем времени так же, как и прошедшее. Таким образом, дискретность и диахрония классической временной модели заменяется неклассической синхронической моделью, демонстрирующей органическое взаимодействие трех временных измерений в их соприсутствии в ситуации «здесь» и «сейчас».

3. *Восстановление падшего человека представляет собой динамику персоналистического бытия, или бытие личности во времени.* Данное состояние бытия оценивается качеством, определяемым в соответствии с ценностной шкалой традиции. Христианская аксиошкала настаивает на устремлении человека к идеалу святости, в котором усматривается реализация образа и подобия Бога как персоналистической заданности. Осуществление указанной задачи требует тщательной работы по очищению сердца и души, а также борьбы за душевную и сердечную чистоту против натиска страстей. Поэтому динамика жизни христианина наполняется ценностью подвижнической жизни, содержание которой составляют духовный труд и духовная борьба. Обращение сознания человека к святости означает его обращение в подвиг, что придает христианской подвижнической жизни героический смысл.

Восстановление представляется духовным творческим актом, предметом которого служит кардинальная реорганизация человека. Христианская аскетическая литература представила многочисленные образцы подвижников благочестия, опыт которых включает в своем содержании органическое сочетание духовной борьбы с напряженным духовным трудом, нацеленным к накоплению добродетелей для восхождения к идеалу святости. Оба указанные процессы наполняют содержание восстановления как временного акта. Реорганизуя состояние человека в модификацию идеальной личности, творческий акт не только использует время, но и организует его путем насыщения определенными ценностными значениями.

Таким образом, физическое время трансформируется в аксиологическое его состояние. В таком состоянии время уже не выглядит объективной реальностью, независимой от человека, но реальностью антропологической как состояния бытия-для-человека. В приведенной ситуации время обращается в пользу служения человеку для реализации поставленной им цели. В связи с изложенной ситуацией актуализируются императивы «цени время», «не разбазаривай временем и используй его эффективно, с пользой для дела». Фигура человека позиционируется фигурой хозяина времени, который обращает его в предмет собственной заботы, а забота о времени становится важным условием озабоченности вокруг вопроса о конечной судьбе. Онтически-

экзистентное восприятия времени возвышается на уровень его онтологическо-экзистенциального его видения, в контексте которого значение времени осознается в обустройстве идеала как искомого блага.

4. *Восстановление падшего человека рассматривается не только в качестве возврата утраченного по вине человека божественного образа, но также возвышением в новом качественном состоянии («новой твари»).* Этим качеством утверждается состояние святости как «обличение во Христа». Рекапитуляция, возвращающая человека в первобытное состояние «чистоты», указывает только на задачу очищения от рабства первородному греху, чтобы он был в состоянии устремляться к Христу. Поэтому прошедшее время «золотого века» становится необходимым условием для будущего времени не в силу значения космологической последовательности, но аксиологической динамики: обращение в идеальную ситуацию «вперед-себя» (выражение М. Хайдеггера) предусматривает условие обращения в идеальное прошлое, чтобы, воспользовавшись им, возвыситься до образа Иисуса Христа. Образ Божий как изначальный дар человеку от Бога должен реализоваться в бого-обновленном образе личности, облеченной в христоцентрическое состояние бытия. Таким образом, восстановление приобретает значение преобразования «во славу», когда «душевное» естество трансформируется в духовное состояние (1 Кор. 15 : 37–44).

Преобразование, о котором ведется речь, не ограничивается только охватом собственного естества человека, но распространяется на широкое поле его бытия в мире. Феноменальное его бытие характеризуется зависимостью от его законов, в том числе и от времени. Бытие-во-времени указывает на феноменальное свойство временности человека, жизнь которого продвигается к смерти. Смерть является пределом времени для каждого индивида, бытие которого выглядит бытием-к-смерти. Однако культура борется со смертью, что соответствует человеческой потребности победить смерть. В христианстве названная потребность реализуется посредством идеи воскресения, в которой выражена идея победы жизни над смертью. Культурным эталоном осуществления этой желанной идеи выступает Иисус Христос. Христианство как «религия подражания Христу» охватывает желаемым воскресением и идеалом вечной жизни сознание человека, побуждая его организовать свою жизнь в направлении святости. В таком случае в «антропологии восстановления» кардинальным образом меняется смысл временности человека: значение времени как бытия-к-смерти уступает место значению бытия-к-обновленной жизни. Время представляет собой условие для реализации желаемого блага, в котором полагается возвышение личности.

5. *Восстановление человека приводит к установке идеи его освобождения от временной зависимости.* Однако детемпорализация бытия человека не должна рассматриваться непосредственным следствием антропологического восстановления. Между восстановлением и свободой от временной зависимости расположены значения воскресения и спасения как конечные звенья восхождения к идеалу. Сотериологическая идея (идея спасения) содержит в себе два основополагающих аспекта – освобождение от феноменального бытия и достижение вечной жизни, преобразующей жизненное состояние человека в мире. Освобождение от феноменального бытия означает освобождение личности от временной детерминации. Бытие-во-времени должно уступить место бытию-в-вечности как желанному идеалу. Значение вечности отрицает значение времени, однако не обесценивает его. Время выглядит полигоном подвига восхождения человека к идеалу. Поэтому ценность времени обуславливается ценностью духовного подвига, которым подвижник призван заполнить время: время как бытие-для-человека приобретает значение времени-ради-блага человека. В императиве ценить время утверждается инструментальная ценность времени в отношении к высшему благу как финальной ценности.

6. Все изложенное выше демонстрирует *взаимопривязанность личности и времени* в отношении друг к другу. С одной стороны, время необходимо как условие для

персоналістическої самореалізації, тому імператив цінити час налаштовує свідомість подвижника к виділенню значення темпоральності серед інших модифікацій буття в разряд особой актуальності життєвого світа. Але для возвищення значення часу в свідомості особистості необхідно його аксіологічне насичення в орієнтуванні на цінність трансцендируючої особистості. Цим самим час виглядає не фізичним вмістилищем багаточисленних фрагментів буття, але «насиченим феноменом» і *персоналістически орієнтованим часом*. С одної сторони, час надає особистості можливість динамічного її буття, дозволяючи їй вийти за межі статичного дрейфа і устремитися в активний життєвий процес, перемагаючи на його шляху багаточисленні перешкоди і цим реалізувати свій персоналістический потенціал. С другої сторони, завдання персоналізації, в реалізацію котрої втягнуто час, в ціннісному сенсі возвишає його над значенням фізичного часу. Таким чином, не тільки особистість реалізується во часі, але і час реалізується в формі ціннісно-смыслового його наповнення.

Встречу між особистістю і часом організує персоналістическа думка – як світсько-філософська, так і релігійна. При цьому свідомість людини звертається до часу, а час підключається к інтересам людини. Інтерес людини к темпоральності супроводжується його прив'язаністю к цінності часу, а цінність часу прив'язується к інтересам особистості. Однак релігійна думка, включаючи християнську, націлює взаємоприв'язаність особистості і часу к божественній трансценденції, а божественну трансценденцію звертає до людини в його часовому бутті.

7. Ітак, *взаємоприв'язаність особистості і часу прослідковується в різноманітних горизонтах осмислення даної ситуації* – метафізическому, філософсько-антропологіческому (в варіанті персоналістическої дискурсивної практики), аксіологіческому, семиотическому, теологіческому. Але, крім перерахованих парадигмальних значень, слід виділити *герменевтический горизонт*, в систему котрого включені значення «антропології встановлення» і час в його метафізическому, філософсько-персоналістическому, аксіологіческому і семиотическому аспектах застосовно к християнській думці. Одночасно весь названий ряд значень, спільно з богословським дискурсом, виглядає в ролі інструмента інтерпретації розглянутої проблеми. «Антропологія встановлення» як темпоральний індекс представлена в формі актуальної проблеми широкого поля гуманітарної думки. Створена автором зустріч між значеннями особистості і часом виявилася зустріччю між різноманітними дискурсивними практиками в їх орієнтованості к філософському осмисленню культури людського буття.

КОЗАЦЬКА СТАРОВИНА В ГРАФІЧНОМУ МИСТЕЦТВІ ГЕОРГІЯ НАРБУТА

Петутіна О.О.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Академія військово-історичних наук і козацтва

м. Харків, Україна

100 років тому пішов з життя видатний майстер вітчизняної графіки Г.І. Нарбут (1886–1920). Його вважають одним із засновників українського стилю в образотворчому мистецтві 20–30-х рр. ХХ ст. Митець здобув визнання ще за життя, хоча були часи в нашої новітній історії, коли його замовчували та навіть звинувачували, приписуючи чужі йому, насамперед, політичні погляди. Нарбут завжди підкреслював свою «українскість», навіть у Петербурзі його не раз бачили у синьому камзолі з жовтими чоботами. Для одного із сатиричних журналів він створив власний герб, який підписав: «Мазепинець, полку Чернігівського, Глухівської сотні,

старшинский сын и гербов а амблемат живописец».

Традиційний побут хутора Нарбутівка (поблизу Глухова), успадкованого від предків-козаків, витвори народного мистецтва – писанки і витинанки, українські пісні та казки, повісті М. Гоголя формували його художній смак. А перші графічні твори, що їх копіював майбутній художник, були творінням неперевершеного майстра – природи. Дослідник творчості Г. Нарбута П. Білецький зазначає: «Незабаром зачарувала його чутка лише обранцям музика літер, накреслення яких стало для нього захопливим заняттям». Молодий хлопець зацікавився рукописами та першодруками і, «знайшовши зразок шрифту «Остромирова Євангелія», заходився вчитися писати стародавнім робом. Спочатку переписав «Поученія Володимира Мономаха до своїх дітей», а потім «Євангеліє від Матвія» [1, с. 6]. А ще глухівський гімназист вивчав стародавні споруди, з товаришами розкопував козацький вал. Саме у роки навчання у нього виникає цікавість до архівних документів, генеалогії, гербів, орнаментів козацької доби.

Роботи Нарбута, представлені на глухівських виставках напередодні закінчення гімназії, здобули визнання фахівців. Серед них начерки козацької тематики «Лірник» та «Сліпий з хлопчиком-поводирем» з Альбому 1906–1907 рр., що зараз зберігається в колекції Харківського художнього музею. Малюнок в них будується на чітких, як у старовинних гравюрах, лініях із застосуванням виключно чорного кольору, який підкреслює білий фон паперу.

Разом із братом Володимиром 1907 р. він вступив до Петербурзького університету на факультет східних мов, але незабаром обидва перевелися на історико-філологічний. В університеті Г. Нарбут навіть заснував художній гурток, бо переїхавши до Петербурга, він вже був індивідуальністю, яку відразу оцінили його вчителі – І. Білібін, а згодом Л. Бакст і М. Добужинський. Останній рекомендував талановитому студенту стажування у знаменитій в Європі студії Ф. Холлаші (Мюнхен, 1909) для подальшого удосконалення. Але Нарбута все більше захоплювала українська культура, що пізніше проявилось у формуванні власних поглядів на творчий метод в образотворчому мистецтві, зокрема графіці.

Рання його творчість дає уявлення про естетичні погляди митців об'єднання «Мир искусства», до якого він був причетний. Але поступово в індивідуальному стилі Г. Нарбута проявилася самобутність, що відрізняла його поміж інших «миріскусників» і споріднила з українською образотворчою спадщиною. Графічні роботи молодого митця до книжок «Теремок. Мизгир», «Дерев'яний орел» (1909), «Танцой, Матвію» (1910), «Іграшки» (1911), «Байки Крилова» (1912–1913), свідчать про віртуозне володіння технікою, здатність мовою графіки висловлювати власні переживання та думки. Останню роботу з її «силуетним стилем» мистецтвознавці навіть називають книгою «бездоганної архітектури» (О. Сидоров).

Щороку по кілька місяців Г. Нарбут жив у рідному маєтку, подорожував Україною, збираючи старовинні речі у панських садибах. Незабутніми були враження від руїн Остозького замку, Батуринського палацу, Кам'янська-Подільського з його величним архітектурним ансамблем. А ще він моделював одяг, проектував меблі, конструював іграшки, малював етикетки промислових виробів. І це був досвід дизайнерської діяльності, що тоді завойовувала Європу.

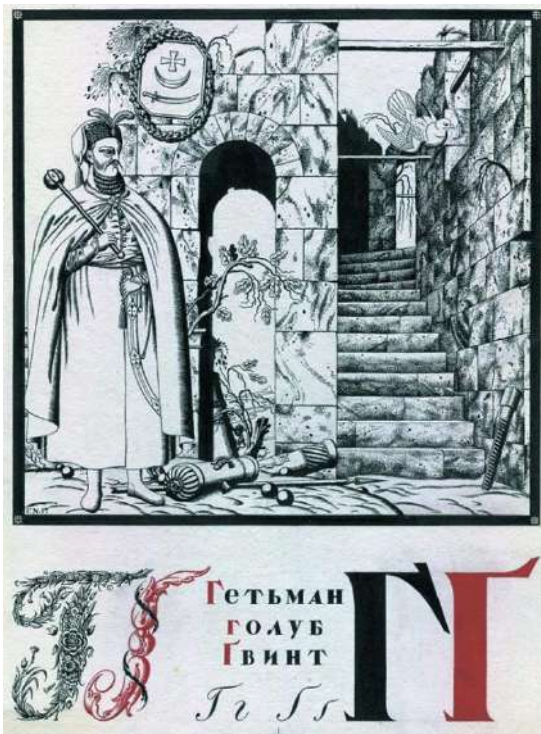
У Петербурзі Г. Нарбут затоваришував з відомими геральдистами В. Лукомським, О. Шарлеманем, С. Тройницьким. Став членом редакції журналу «Гербовед», намалював безліч гербів. В цій роботі він вже не тільки графік, а й історик-дослідник. Щодоалі, то більше заглиблювався Нарбут у художню українську старовину (декоративне мистецтво, козацькі портрети, народні картини тощо). Приятелював з видатним знавцем козацьких архівів В. Модзалевським та тонким цінителем української архітектури Г. Лукомським. Важливою подією для митця стала виставка «Ломоносов та елизаветинські часи» (1912), бо саме йому запропонували монументальні розписи для зали «Малоросія».

З особливим натхненням Г. Нарбут працював над ілюстраціями до книг української тематики, що видавалися в Петербурзі. Серед них роботи Г. Лукомського «Давня архітектура

Галичини» (1915) та «Старовинні садиби Харківської губернії» (1916–1917), «Герби гетьманів Малоросії» (1915) В. Лукомського та В. Модзалевського, обкладинка й малюнки до «Малоросійського гербовника» (1914–1916). В цих роботах автор виблискує всіма гранями свого таланту. Мистецтвознавець П. Білецький навіть порівнює їх із ліричними віршами [1, с. 16].

В Петербурзі, де Г. Нарбут прожив 10 років, він цілком сформувався як митець. Але у 1917 р. художник переїхав до Києва, в якому плідно працював три останні роки свого життя, створивши власний і неповторний графічний стиль.

Малоросія відходила в минуле, а українська мова впевнено набувала рівних прав із мовами інших європейських країн. Ще у 1916–1917 рр. Г. Нарбут розпочав роботу над «Українською абеткою», створивши 14 аркушів з оригінальними літерами та ілюстраціями. У Києві, вже 1919 р., художник продовжив цей проект, переосмисливши його концепцію. Образи стали виразнішими та комічними за змістом. У малюнках виявилось притаманне майстру поєднання фантазії, поетичності та віртуозного володіння художніми засобами графіки. Нарбут використовує різноманітні прийоми, що дали змогу в чорно-білих та кольорових малюнках утілити незліченну кількість образів.

«Г». Аркуш «Української абетки», 1917

Титульний аркуш збірки родинних документів Нарбута. 1917

На аркушах «Абетки» по дві літери. Кожна ліва – справжній твір образотворчого мистецтва. Права ж літера – зразок графічного дизайну. І цей синтез – ознака епохи, що поєднала і в той же час показала своєрідність двох видів естетичної творчості в сучасній культурі. Г. Нарбут одним із перших це усвідомив.

«Українська абетка» наповнена зображеннями з козацької епохи. Бароківі орнаменти та архітектура, козацьке вбрання та побутові речі, старовинні музичні інструменти, гетьманська булава, козацька шабля, а ще список, рушниця, гармата, навіть знаменита «чайка». В центрі ж аркуша «Г» – постать гетьмана П. Дорошенка.

Зараз немає фахівця, який би точно вказав, скільки літер намалював Нарбут. У виданні О. Савчука репродуковано всі оригінали 1917 та 1919 рр. Але відомі друкарські відбитки, що розмальовані автором в кольорах [5]. Митець уважав цю роботу своїм головним творінням, хоча і незавершеним. Найкращою і останньою сюїтою Нарбута назвав «Українську абетку» О. Сидоров [4, с. 104].

Аналізуючи твори художника, виконані в Україні, видно, як поступово змінювалася його творча манера та ширшав художній кругозір. Це була передусім своєрідна переробка форм українського барокко. Принципової різниці між оформленням книги «Товстолеси. Нарис історії роду» (1915), що створювалася у Петербурзі, та обкладинкою часопису «Наше минуле» (1918), виконаною у Києві, майже немає. В центрі композицій постаті на повен зріст, мальовані в душі козацьких портретів. На обгортці «Товстолесів» чернігівські храми, будинок Лизогуба, портрети П. Дорошенка, Д. Туптала та Паліихи. У «Нашому минулому» – київські споруди, постаті козака з рушницею і шляхтянки. Декоративно і площинно трактує художник козацьке вбрання. Але настроїв робіт різних, бо минуле – НАШЕ.

Козацькими портретами навіяна навіть графіка гральних карт. У «королях» представлено конкретних гетьманів з їхніми гербами, але в ставленні художника до минувшини помітна іронія. Це справжні дружні шаржі на козацьку старовину. Історичні постаті тепер для нього художній засіб, який допомагає створювати цілком нові образи, що наслідують бурлескний жанр традиційного вітчизняного живопису Нового часу. Так працює він над портретом кумедного гетьмана-авантюриста Тетері-Моржковського: на шапці – дірка, кінчик вуса відірвано, в руці не булава, а кварта горілки. У 1918 р. Нарбут створив ще один бурлескний образ родовитого шляхтича Л. Грабуздова, за висловом М. Рильського, надзвичайно яскраво національного у доробку. Вигадано було родовід цього хуторянина, що починався від Хама. Створювалися портрети Грабуздова, його власноручні малюнки, що пародіювали стилістику художника, друкувалися в періодичній пресі статті за його підписом, аж поки одна з газет не сповістила читачів про його смерть.

У Києві Г. Нарбут багато спілкувався з мистецькою елітою – П. Тичиною, О. Мурашком, М. Семенком, М. Зеровим, Л. Курбасом, А. Петрицьким. Особливі стосунки склалися у нього з В. Кричевським, який на той час вважався найкращим українським графіком; плідно співпрацював з М. Грушевським, навіть зберігав у нього свій архів. В особі Кричевського Нарбут зіштовхнувся з сильним конкурентом. Але це творче протистояння лише сприяло формуванню особистого українського стилю Нарбута. Коли 5 грудня 1917 р. було відкрито Академію мистецтв – перший в історії України вищий художній навчальний заклад, про заснування якого мріяв ще Т. Шевченко, ректором було призначено В. Кричевського, а Г. Нарбут очолив майстерню графіки. Але вже у 1919 р. ректором став Г. Нарбут. Шрифтом «Пересопницького Євангелія» він переписав свідоцтво про своє обрання на посаду, прикрасив його ренесансною буквицею на золотому тлі, бо мріяв залишити цей документ як історичну пам'ятку.

Разом з тим в його близькому оточенні були представники нової влади, серед яких – нащадки козацьких родів, що ностальгували за українською старовиною. Майже всі вони були русифіковані, але більшість з них свідомо поверталася до української мови і культури. Таким був передусім П. Скоропадський – нащадок брата гетьмана І. Скоропадського. Ці люди змогли не тільки зрозуміти, а й оцінити новий стиль художника, який вже сформувався на початку 1918 р. Як зазначає І. Дудник, це був «український шляхетський стиль, від якого віяло старою Гетьманщиною, але який, завдяки творчому переосмисленню, не сприймався архаїчно» [2].

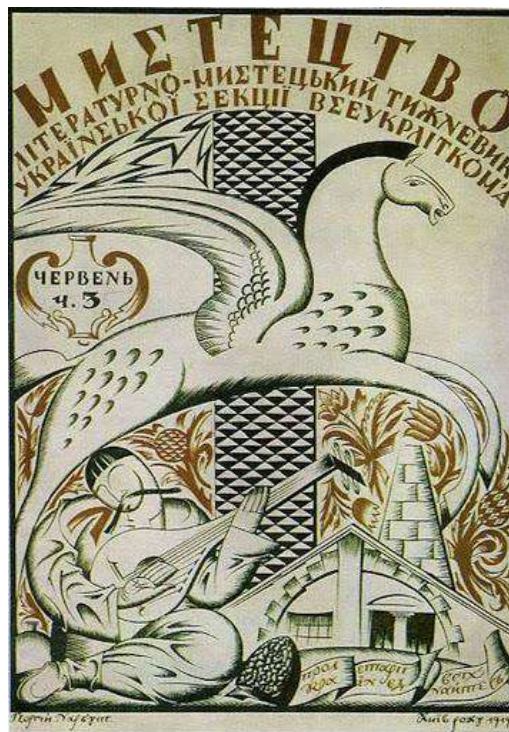
Із перших днів становлення державності художник брав участь у створенні герба та печатки України, грошових знаків, марок. Спочатку державну символіку УНР доручили розробляти В. Кричевському, але конкурс на кращі ескізи українських паперових грошей виграв Г. Нарбут. Розробляючи графіку купюри 100 карбованців, він застосував вишукані орнаменти в

дусі козацького бароко, декоративні шрифти та зображення знака князя Володимира – тризуба. За 52 дні до його офіційного прийняття як Державного Герба України, саме на грошах вперше з'явився знак княжої доби!

На замовлення Центральної Ради Нарбут виконав і зображення герба УНР, де на блакитному восьмикутнику – постать козака в обрамленні орнаменту з тризубом угорі. У проєкті державної печатки із зображенням козака з рушницею майстер, ймовірно, використовував зразки гетьманських печаток П. Дорошенка, І. Мазепи, К. Розумовського, П. Калнишевського. Тоді ж Г. Нарбут працює і над проєктом великого герба. На жаль, до нас дійшла лише його обкладинка. В ній, з одного боку, зображені фігури гетьмана, вченого та козака Мамаю, що, за задумом художника, символізували державне управління, якісну освіту та український менталітет, з іншого – робітник зі щитом, на якому зображений тризуб. До речі, обличчя всіх фігур схожі. Так поєднав автор історію і сучасність.

Титульна сторінка книжки В. Нарбута
«Аллилуя». 1919

Фронтоспіс журналу «Мистецтво». 1919

У 1919–1920 рр. художник і громадський діяч Г. Нарбут працював з небувалим піднесенням. Глибоким опануванням засобів українського образотворчого фольклору позначені останні роки його творчості. Вже не старшинські герби та пишні форми барокко, а «козаки мамаї», селянські вибійки, полтавські килими, опішнянська кераміка, – ось що надихало майстра. Він збагнув як ідейний, так і пластичний сенс постаті козака-бандуриста: Мамай для Нарбута – узагальнений народний образ. Художник не лише глибоко відчув його, а й з'ясував таємницю досконалості композиції, в основі якої кола різних діаметрів, що вписані у прямокутник. Краї картини, вертикалі списа, дубового стовбура становлять другу «лінійну мелодію» композиції, що контрастує з першою, підсилює виразність круглястих обрисів [1, с. 21].

У цей період Нарбут працював здебільшого в журнальній графіці, зокрема в «Мистецтві» – журналі, що видався М. Семенком та А. Петрицьким. І тут він черпав натхнення у зразках часів козацької України. Його як і раніше захоплювали стародруки, парсуни, міська культура

Нового часу. Це були зразки його «чистої графіки» – найбільша ощадність художніх засобів, мінімум ліній, плям при найвищій виразності цілого.

Перлиною в творчому доробку Г. Набута стала одна з останніх його робіт – ілюстрація до «Енеїди» І. Котляревського (1919) [3, с. 175–176].

Козацькі старожитності не просто надихали художника протягом усього його творчого життя. Вони стали складовою самобутнього стилю Г. Нарбута, без якого неможливо уявити процес формування національної ідентичності в українському суспільстві першої чверті ХХ ст. Видатний художник-графік перетворив Козаччину в справжнє естетичне явище сучасної вітчизняної культури.

Література

1. Білецький П.О. Георгій Нарбут : Альбом / П.О. Білецький. – К.: Мистецтво, 1983. – 119 с.
2. Дудник І. Від книжки до гривні. Український стиль Георгія Нарбута / І. Дудник // Режим доступу: <http://istpravda.com.ua/articles/2011/08/26>.
3. Петутіна О.О. До історії візуальної «Енеїди». / О.О. Петутіна // Філософія в сучасному світі : Матеріали міського наук.-практ. семінару 17–18 листопада 2017 р. – Х. : Точка, 2017. – С. 173–178.
4. Сидоров А.А. Нарбут // Мастера современной гравюры и графики : Сб. материалов. – М.-Л.: Госиздат, 1928. – С. 79–105.
5. Українська абетка. Малюнки Георгія Нарбута / передм. М. Ю. Філевич; упоряд. О. О. Савчук; художн. оформ. О. Г. Чекаль. – Х. : Видавець Олександр Савчук, 2020. – 64 с.

ДО 300-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Северин В.Д., Северин Н.В.

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

м. Харків, Україна

Григорій Савич Сковорода – самобутній український філософ, поет, педагог. Він народився 22 листопада (3 грудня) 1722 року в селі Чорнухи на Полтавщині у козацькій сім'ї. У віці дванадцяти років його віддали на навчання до Києво-Могилянської академії, де він з перервами навчався до 1753 року. Перерви були викликані перебуванням у Петербурзі, де Сковорода співав у придворній капелі цариці Єлизавети, поїздками у складі російської місії до угорського міста Токай для закупівлі вин, подорожами Польщею, Австрією, Угорщиною, Італією, Німеччиною, Словаччиною тощо. Тож можна сказати, що Сковорода обійшов не лише Україну, а й Західну Європу, познайомився з західноєвропейською культурою, з поглядами німецьких містиків. Хоча він не закінчив повного курсу академії, однак виробив свої самостійні філософські погляди. У поглядах Г. Сковороди поєдналися й києво-могилянська схоластика, і український православний традиціоналізм, і платонівська традиція, і навіть епікурейство.

Сковорода є одним із найяскравіших представників української культури та філософії Нового часу, великим українським мудрецем. Його безцінний спадок не втратив своєї актуальності до сьогодні протягом трьох століть і, очевидно, не втратить важливості навіть через багато століть потім.

У 2022 році українська прогресивна спільнота буде відзначати 300-літній ювілей з дня народження Г.С. Сковороди, який стане широкомасштабним святом, буде відзначатися на високому державному рівні, адже гідне вшанування пам'яті українського Першорозума – це критерій нашої культурності, освіченості, національної самоідентифікації.

Спадщина Г. Сковороди складає ядро української національної філософії. Справжній вчитель, він бачив свою місію у вихованні працелюбної і чесної людини. Він вірив, що щасливим може бути тільки той народ, у якого щаслива кожна людина. Український народ береже пам'ять про свого великого філософа. Його ім'я носить Харківський національний педагогічний університет. Його портрет зображено на українській 500-гривневій банкноті. Його ім'я носять українські вулиці і площі, а дослідженню його теоретичної спадщини присвячено сотні наукових досліджень.

Нетрадиційне буття, трансцендентальне й кардіоцентричне світовідчуття та своя, відмінна від інших, філософія характеризують цього українського демиурга та привертають до нього увагу дослідників. «Філософія серця» та софіологія Сковороди викликала зацікавленість і знайшла подальший розвиток у російській релігійній філософії (В. Соловйов, С. Булгаков, П. Флоренський). Філософія серця, яка в основних рисах виникла у Г. Сковороди, відображає основні риси національного світогляду, специфіку українського світосприйняття. Як стійка світоглядна позиція, вона закріплюється в українському романтизмі, виявляючи себе у творчості М. Гоголя, П. Куліша, Т. Шевченка, у працях М. Максимовича. Отже, і кращі філософи, і великі поети усвідомлювали, що серце їхнє було істинним місцем народження великих ідей.

Його спадок широко досліджений як у вітчизняній, так і в зарубіжній філософській думці. Однак сьогодні його спосіб життя та філософія викликають зацікавленість американських дослідників (Ф. Маттісен, Л. Едель та ін.), які бачать зв'язок між історією «українського Сократа» та «волденським усамітненням» американського філософа Генрі Торо, у яких вони відмічають притаманний обом конфлікт зі світом, нарцисизм, репрезентацію себе в ролі «одиначки», «відразу від багатства, достойне і опрощене життя» [1, с. 304].

Мандрівний спосіб життя Г. Сковороди став реалізацією його кардіоцентричної думки. Відомий вислів філософа про «світ», що «нагадує театр», та роль «простої, усамітненої» особи в ньому, пояснює його вибір. Такий симбіоз елліністичної ідеї «світ-театр» і сквородинського концепту «спорідненої праці», що сприяє обожненню людини, демонструє стиль життя українського мислителя.

Вже сьогодні український народ розпочав підготовку до відзначення ювілейної дати – 300-ліття від дня народження Григорія Сковороди. Важливу роль у цьому відіграють музеї України, що на сучасному етапі є центрами духовного відродження нації, які тісно пов'язані з інформаційно-комунікативним простором сучасної культури України.

У 1872 році у селі Іванівці (нині Сковородинівка) Золочівського району Харківської області відкрито музей Г. Сковороди. Він містить низку пам'яток першочергового значення, пов'язаних із життям та діяльністю великого українського філософа, поета, просвітителя Григорія Сковороди: будинок, де він провів останні роки і помер, улюблені місця поета, його могилу. У музеї зібрані експонати, що висвітлюють його життя і творчість, історію вивчення і вшанування його в Україні та світі.

Нова експозиція музею була створена у 2006 році. Експозиція розміщена в будинку, зведеному у XVIII столітті як садовий павільйон, що дає змогу краще розкрити життєвий шлях просвітителя України, вшанувати історичну спадщину мислителя та вивчати його творчий шлях у XXI столітті. До 300-літнього ювілею Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди має на меті створити експозицію, в якій буде спостерігатися творчий, оригінальний підхід до використання цифрових технологій.

Використання мультимедійних технологій дозволить розширити інформаційну складову експозиції, за допомогою технічних ефектів показати предмет в контексті віртуального простору з можливістю представлення атмосфери часу та специфіки існування предмету. Вносячи вагомий внесок у створення сучасних музейних експозицій як допоміжними засобами організації простору, так і цілими мультимедійними експозиціями, ці технології стають предметом експозиції, стверджуючи новий спосіб організації предметно-просторового

середовища.

Створення нової експозиції музею з впровадженням новітніх технологій (медіаінсталяції, ІТ-технологій, лазерних установок, голографічних зображень, саунд-арту, цифрового мистецтва та ін.) має розкрити глибинну та багатосимволічну філософію Григорія Сковороди. Створення експозиції у відповідності до вимог інформаційного суспільства, осучаснення методики подачі експозиційного простору – мета Всеукраїнського конкурсу на створення ескізного проєкту реекспозиції Національного літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди. Конкурс проводиться в один тур з 10 вересня по 3 грудня 2020 року включно на базі музею. Всі талановиті та здібні експозиціонери, шанувальники філософського спадку Г. Сковороди (спілки художників, спілки дизайнерів, навчальні заклади тощо) візьмуть участь у ньому. До розгляду приймаються ескізні проєкти, що виконані з впровадженням сучасних новітніх технологій. Перевага надається заявкам інноваційного та інтерактивного характеру. Безсумнівно, переможе найталановитіший. Завдяки таким творчим заходам українська спільнота зможе долучитися до нового висвітлення багатогранної, глибокої, багатосимволічної філософії Григорія Сковороди – філософа європейського масштабу.

Література

1. Пригодій С.М. Американський романтизм. Полікритика: Навч. посібник / С.М. Пригодій, О.П. Горенко. – К.: Либідь, 2006. – 440 с.

ІДЕЇ ХРИСТІЯНСТВА ЯК ПІДГРУНТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Семенов С.С., Гегечкори О.В., Васильковський О.Т.

Харківський національний університет повітряних сил ім. Івана Кожедуба

Національна академія Національної гвардії України,

м. Харків, Україна

Загальновідомо, що в розвитку економічної думки, а потім у становленні політичної економії як науки важлива роль належала християнському віровченню.

Створивши людей за своїм образом і подобою, Бог надав їм сили і можливість турбуватись про свій земний дім забезпечувати невтомною працею своє матеріальне і духовне благополуччя. При цьому важливим християнським принципом є участь усіх працездатних членів сім'ї у трудовій діяльності, в тому числі й власника господарства. У Біблії праця здебільшого описується як радість і благословення. Тому згідно християнського вчення здатність людини до праці і відповідно суспільно корисну трудову діяльність необхідно цінувати.

Якість – одна із основних біблійських вимог, що пред'являється до праці. Особисто Бог робив все ідеально і цього ж чекав від людей. Сумлінна, якісна праця може бути своєрідною реабілітацією будь-кого, в тому числі відновленням поваги до людини, у якої минуле було затьмарено негативною поведінкою, але потім вона «взялася за розум». Слово Боже закликає християн добросовісно працювати навіть тоді, коли за ними не спостерігає хтось із керівників або сам господар.

Особливою повагою згідно християнського вчення користується фізична праця. В біблійські часи в Ізраїлі люди займались в основному сільським господарством. Орати, сіяти, збирати врожай і молотити зерно – нелегка, але необхідна й почесна справа. Як свідчить Біблія, не цурався фізичної праці навіть Син Божий – Ісус Христос. Перебуваючи на землі, він добре освоїв теслярське ремесло. Не з розмов знали ціну фізичної праці також учні Ісуса. Біблія ратує за рівність фізичної і розумової праці, радить „отримувати насолоду в усіх роботах своїх, якими

хто займається”.

Християнське віровчення дає також поради керівникам і організаторам виробництва щодо необхідності запровадження різних форм колективної праці, визначення місця і ролі в господарській та суспільній кооперації її провідних учасників.

Будь-яка суспільно-корисна діяльність – це не безоплатна акція. На зорі християнства в жодній країні не могла навіть йти мова про затримку розрахунків по заробітній платі. Читаючи Старий Завіт, варто звернути увагу на те, що Бог при творенні світу відразу започаткував основи для економічної рівності всіх у суспільному середовищі. Адже Творець надав землю всім без винятку „синам людським”, тобто всьому людству разом і кожній особі окремо. А вже подальша доля людини залежала від неї самої, від її бажання, вміння, таланту та інших особистих якостей, від суб’єктивних та об’єктивних обставин (можливостей) творити благо собі і ближньому.

Один із фундаментальних законів економічної теорії відтворює тотожність праці і власності. Дія цього закону визначає як природну, так і загальноцивілізаційну логіку розвитку виробничого процесу. Дійсно, якщо абстрагуватись від впливу різних зовнішніх чинників, в своїй першооснові індивідуальна власність людини на її робочу силу не може бути відокремлена від продуктивної праці.

При визначенні права на власність, обґрунтуванні її священного характеру християнство враховує ще один важливий момент. Так, згідно Божої благодаті, люди мають різні здібності, нахили, інтереси. У суспільному житті також об’єктивно відбуваються процеси щодо розподілу праці, накопичення капіталу, розширеного відтворення виробництва тощо. Звідси власність може втрачати свою природну основу, і нею розпоряджається не той, хто безпосередньо створює матеріальні та духовні цінності, а той, хто використовує для цього найману робочу силу. В цьому немає нічого осудливого, протибожественного. Навпаки, як свідчить старозавітне вчення, надане тій чи іншій людині багатство, майно, надана людині влада на користування ними або щоб мати в них свою долю – це дар Божий.

Біблія наставляє не ховати зароблені або отримані іншим дозволим Богом шляхом гроші в скарбницю, а вкладати їх в справу, яка може принести прибуток. В християнському оточенні підтримується й така економічна акція або фінансова операція, як надання позики. В Святому Писанні неодноразово міститься вказівка на те, що господарювати слід обачно, співставляти бажання з наявними можливостями, не гнатися без відповідних розрахунків за наміченим результатом.

Християнство не засуджує багатство, яке нажите чесною працею, але не сприймає, як належне, сребролюбство, надмірне багатство, тим паче коли воно далось нечесно і використовується лише для особистого споживання. Біблія містить ряд важливих приписів стосовно отримання помірної прибутковості, справедливого ціноутворення, своєчасної і повної сплати податків, розподілу створеного валового продукту на користь знедоленим тощо.

Про вимоги щодо дотримання християнином законослухняності у справі сплати податків свідчать біблійські вказівки про необхідність застосування прогресивних ставок оподаткування та встановлення необтяжливих цін на товари і послуги. Християнство вважає великим гріхом ведення тіньової економіки. Воно накладає вето на отримання хабарів посадовими особами, здійснення інших службових правопорушень.

Велику соціально-економічну вагу несе євангельська теза про те, що більш сильні повинні нести немічі безсильних. Із запровадженням християнської релігії проголошується і повсюдно здійснюється на практиці концепція справедливого розподілу суспільного продукту, насамперед, надання соціальної допомоги нужденним громадянам, в основі якої лежала філософія любові до ближнього.

Святе Писання вимагає від державної влади, від державних діячів завжди дбати про задоволення насущних потреб населення. В біблійських книгах часто робиться наголос, що при хорошому правителі народ, як правило, живе в благополуччі. Можна вести мову й про деякі

інші принципи християнської економіки.

Література

1. Аникин А.В., Аникин В.А. Уильям Пэтти. [Текст] – М.: Экономика, 1986. – 94 с.
2. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета, Т.1. [Текст] – М.: Духовное просвещение, 1991. – 572 с.
3. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета. Т.2. [Текст] – М.: Духовное просвещение, 1991 – 621 с.
4. Гальчинский А. Историзм отношений собственности: методологические аспекты анализа [Текст] / Экономика Украины. – 1993. – № 9, С. 41–49.
5. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи в Україні. [Текст] – Тернопіль, 2001 – 68 с.

ДІАЛЕКТИКА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ТА МОНОКУЛЬТУРАЛІЗМУ

Сідак Л.М.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

Унікальність сучасного історичного етапу визначається взаємодією культур як наслідку глобалізації. Але подібна ситуація не нова. Уся історія людства – це шлях взаємодії культур. Вона подає широкий спектр паралельного співіснування, запозичень, інтеграції, протидії, поглинання, асиміляції, знищення мов, релігій, народів, імперій. Лише історія античного світу налічує безліч таких прикладів – від знищення культур та асиміляції до існування культурно-релігійних автономій (наприклад, іудейських провінцій у Римській імперії). Наслідки процесів взаємодії культур, які почалися ще в античному світі, можемо спостерігати й сьогодні: наприклад, створення на кельтсько-германському субстраті під тиском романізації й у подальшому християнізації та пов'язаних з нею процесів французької, іспанської, португальської націй.

Отож увесь спектр культурного різноманіття світу – це результат тривалого історичного процесу взаємодії культур. У цьому контексті практично неможливо визначити універсальні критерії «прогресивності», «корисності», «шкідливості» чи «прийнятності» різних форм культурної взаємодії. Зауважимо лише як приклад, що не тільки «титulyна» нація, панівна, традиційна для певного соціуму культура може бути агресивною щодо інших суб'єктів культурного простору. Так, лідери Німеччини, Франції та Великої Британії у 2010 р. були змушені визнати крах політики мультикультуралізму, яка свого часу дала чудові результати у Канаді та Австралії. Причиною стала агресивна поведінка мігрантів, які не могли чи не хотіли прийняти ціннісні орієнтири постхристиянської західної цивілізації.

Отже, кожен конкретний випадок, кожна історична ситуація потребують своєї виваженої оцінки. І практично завжди така оцінка (виважена чи ні, об'єктивна чи упереджена) відображається в конкретних нормативно-правових актах. Тому взаємодія культур – це також об'єкт правового регулювання, який впливає на увесь стан правопорядку. У зв'язку з цим можна згадати вбивство режисера Тео ван Гога в Нідерландах співвітчизником, сім'я якого жила в Нідерландах вже два покоління, але мала коріння в Марокко, і тому належала до іншої культури. Або масові заворушення емігрантів у Франції, злочини у Німеччині тощо й, нарешті, серія останніх терактів у Франції, причина яких, без сумніву, слід шукати у конфлікті культур.

Тому при визначенні української політики у сфері взаємодії культур, зокрема політики співіснування і взаємодії різних етнічних та релігійних общин, необхідно виходити з українських реалій, які є наслідком історичного процесу становлення сучасного українського суспільства. У тому числі прийнятність принципів політики мультикультуралізму для

українського соціокультурного середовища необхідно оцінювати, виходячи з української соціокультурної ситуації.

У широкому сенсі мультикультуралізм ґрунтується на визнанні різноманіття культур та їх однакової цінності. Але вже наявність заборони на законодавчому рівні певних релігій, ідеологій (наприклад, нацистської, різних видів екстремізму тощо) свідчить, що суспільство не готове визнати різні культури, субкультури тощо однаково цінними, а взаємодію з ними і навіть їх існування у соціокультурному просторі – однаково бажаними.

Мультикультуралізм – багатозначне слово, оскільки відображає багатогранний феномен. Зокрема, іноді воно означає визнання самоцінності культурного різноманіття суспільства, а відтак і політику запобігання асиміляції культур як в межах одного соціокультурного простору, так і на міжнародному рівні. Але повна культурна самоізоляція практично неможлива. Тоді слід говорити про межі мультикультуралізму та межі дозволеної чи бажаної культурної асиміляції. Наприклад, різні релігійні та етнічні меншини природно будуть мати культурну і навіть політичну орієнтацію на ті країни і ті суспільства, де відповідна нація чи релігія будуть титульною чи панівною. Це нерідко призводить до відцентрових тенденцій, які загрожують як територіальній цілісності, так й ідеологічній єдності суспільства [1]. Отже, необхідно на ідеологічному рівні визначати які запозичення і яку культурну експансію слід вважати прийнятними, а які шкідливими.

Як наслідок, виникає питання про критерії доцільності мультикультуралізму, а воно, у свою чергу, пов'язане з проблемою оцінювання різних культур, що стає аксіологічною проблемою. Цінність феномена – це його відношення до повноти буття суб'єкта. Відповідно, цінність соціального феномена – це його значення для наближення суб'єктів соціуму до повноти буття, тобто його значення для саморозвитку особистості.

Так, особистість може збагатити своє буття лише у взаємодії з іншими особистостями. Не випадково любов, тобто прагнення об'єднати своє буття з буттям іншого, – це основний прояв свободи особистості. Тому саморозвиток особистості можливий тільки за умови багатогранності, множинності, культурного різноманіття. Відтак, альтернативи мультикультуралізму не може бути. Але любов як інтенція має і патологічні форми – прагнення стабілізувати своє буття, відновити власні духовні стани, емоції тощо; це егоїзм у його первинному, антропологічному значенні. Водночас егоїзм має й етичну складову, й економічний та соціальний виміри, тобто проявляється в усіх культурних сферах. І саме прояви егоїзму в тій чи іншій культурі обумовлюють необхідність обмеження принципів мультикультуралізму. Отже, при визначенні політики у сфері міжкультурної взаємодії слід виходити з орієнтованості культур, ідеологій, етносів на саморозвиток особистості, збагачення її буття чи з орієнтованості на конфліктність, підміну духовного буття простою емоційністю тощо, тобто принципи мультикультуралізму об'єктивно потребують обмеження. Отже, маємо справу з діалектичною взаємодією двох протилежних потреб – існування суспільства потребує як застосування принципів мультикультуралізму, так і їх обмеження.

Культура – це результат духовної діяльності людини. Усі феномени, які існують завдяки проявам людської свободи, складають сферу культури, яка протистоїть природі, у якій все існує, з'являється і зникає закономірно. Зауважимо, що у цьому сенсі свобода і закономірність протистоять одна одній. Отже, культуротворення – це процес, який починається на індивідуальному, а розгортається на міжособистісному рівні. Водночас егоїзм на індивідуальному рівні унеможливорює саморозвиток особистості, а на соціальному – створює культурне середовище, яке перешкоджає йому. Сама потреба в саморозвитку особистості свідчить, що недосконалість існує як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях. Тому будь-яка культура несе загрозу подальшому розвитку. Водночас будь-яка культура має імунітет до таких загроз, механізми подолання егоїзму. Але при культурних запозиченнях, бездумному копіюванні культурних форм може виявитися, що прояви егоїзму, властиві іншій культурі, не

нейтралізуються. Нове для них культурне середовище не має механізмів боротьби з ними або механізми нейтралізації таких проявів виявляються неприйнятними, викликають «соціальну алергію». У таких випадках культурні запозичення мають негативну цінність. Це також стосується і співіснування культур, яке неможливе без взаємного впливу чи контактів. Різні механізми проявів егоїзму та їх подолання можуть стати джерелами конфліктності, деструктивності, екстремізму. Відтак, і відповідні форми мультикультуралізму слід визнавати небажаними, тобто саме співіснування культур потребує продуманого обмеження певних культурних проявів.

Серед негативних форм культурної взаємодії, які призвели до кризи політики мультикультуралізму у Європі, дослідники визначають, зокрема, такі: поширення екстремістських проявів як у середовищі емігрантів, так і (як реакція на них) – серед представників титульних націй; формування замкнених соціальних, економічних анклавів; перетворення окремих соціально-етнічних груп на політичну силу, яка проявляє відверті егоїстичні устремління; заперечення аж до проявів агресії представниками певних етнокультурних груп культурних цінностей тих народів, толерантністю яких вона користується [2, с. 48]. Слід визнати, що в Європі агресію мігрантів викликають саме деструктивні елементи егоїзму, розбещеності в сучасній європейській культурі. Така реакція – це елемент імунітету щодо проявів духовної недосконалості, деградації, який сформувався в їхній традиційній культурі. Водночас вона свідчить про неповагу до представників інших культур, тобто має елементи егоїзму. Але для європейця така реакція є цілком неприйнятною. Очевидно, що мультикультуралізм за умови співіснування досить несхожих культур потребує обмеження. Для Європи нагальною потребою є обмеження як егоїстичних проявів постхристиянської неязичницької цивілізації, так і екстремістської реакції на них емігрантського середовища. Принцип толерантності – це механізм злагодження проявів егоїзму західної цивілізації. Він виник у конкретному соціокультурному просторі. Але цей «імунний механізм» виявився безсилим при зіткненні з більш принциповою і безкомпромісною позицією емігрантів. Водночас «імунний механізм» реагування на культурні прояви, які неприйнятні для мусульман, спонукає до екстремістських дій. Вони, у свою чергу, викличуть схожу реакцію з боку європейців, що загрожує переростанням у «гарячу фазу» взаємодії культур.

У сучасному глобальному світі спостерігається нечуваний сплеск егоїзму та загроз, які він викликає – від соціальних та міжнародних конфліктів до економічних та екологічних криз. І непродумане застосування принципів ідеології мультикультуралізму відіграє у цих процесах не останню роль. Очевидно, що принцип толерантності можна і необхідно застосовувати як до представників інших культур, так і до релігійних, етнічних груп, які є їх носіями. Але неприпустимим є застосування цього принципу щодо недосконалості, ницості, проявів егоїзму як у власній культурі, так і в культурах, з якими доводиться взаємодіяти. При визначенні прийнятності принципів мультикультуралізму слід шукати рівноваги між цінністю збереження культур та обмеженням егоїстичних проявів її суб'єктів.

Література:

1. Козловець М.А., Михайлова М.О. Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC+%D0%B2+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96&oq=%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC&aqs=chrome.2.69i57j0l5j0i30l2.25090j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (дата звернення 15.10.2020).

2. Сударкина Х.В. Критика и кризис мультикультурализма (философско-культурологические аспекты). Вестник Калмыцкого института гуманитарных исследований РАН, № 3,

ЕТИЧНІ ОСНОВИ БУТТЯ ЛЮДИНИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стасевська О. А.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

В умовах викликів ХХІ ст. триває формування інформаційного суспільства – нової соціальної системи та складного культурного феномена, який виявляється не стільки як технологічний, скільки як соціальний процес та стосується багатьох аспектів людського існування. Це супроводжується зміною специфіки комунікативного процесу, трансформацією ціннісної структури, перетворенням самих інформаційних ресурсів як засобів електронної комунікації на невід’ємну складову існування людини, що поступово стають ядром функціонування всього суспільства. Стрімкий перехід до інформаційного етапу розвитку створює як для людини так й для всієї гуманітарної сфери нові загрози, вимагає привести у відповідність інформатизацію та етичні засади буття людини. Пріоритетність етичних основ буття людини в умовах наростання інформаційних процесів обумовлена зростанням відповідальності суб’єкта і необхідністю створення моральних регулятивів функціонування інформаційних технологій й опосередкованих процесів комунікації. На жаль нові цивілізаційні реалії демонструють відсутність єдності у розумінні системи етичних цінностей, непослідовність ціннісних орієнтацій особистості та суспільства: з одного боку, людина повинна існувати відповідно до нових вимог часу, з іншого – відповідно до вічних, традиційних, неформалізованих вищих цінностей.

Теоретичною основою осмислення проблеми етичних основ буття людини інформаційного суспільства є праці Ф. Вебстера, Д. Белла, С. Сибеля, М. Кастеллса, М. Постера, Ж.-П. Ліотара, Дж. Ваттімо та інших, в яких окреслюються основні риси поняття «інформаційне суспільство», також дослідження Ф. Фукуями, Дж. Бодріяра, К. Хейлза, Дж. Хакслі, Р. Етінгера, Н. Вострома, Е. Тоффлера, в яких визначаються особливості ціннісних основ інформаційного суспільства та специфічні риси людини даної епохи. До осмислення цієї проблеми також активно долучилися вітчизняні вчені: О. Данильян, В. Петрушенко, В. Петрушев, О. Пруднікова, С. Куцепал, В. Лук’янець, Н. Любенець, Н. Хамітова, В. Табачковський та інші.

Теоретики інформаційного суспільства в своїх роботах (зокрема Д. Белл «Настання постіндустріального суспільства: досвід соціального прогнозування» (1973 р.), Е. Тоффлер «Третя хвиля» (1980 р.), М. Кастельс «Інформаційна епоха: економіка, суспільство та культура» (1996–1998 рр.), Й. Масуда «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» (1980 р.)) активно зверталися до осмислення заявленої проблеми: вони визначали етичні основи нової реальності як еклектичні, плюралістичні, ситуативні, вважали, що базові соціальні та моральні цінності особистості піддаються перегляду, мають поступитися місцем цінностям вітальним, культивувати споживацтво, прагнення насолоди та нарцисизм. Зокрема Ф. Фукуяма в роботі «Великий розрив» (1998 р.) акцентує поширення таких явищ як дезорганізація сімейних відносин, збільшення злочинності, падіння довіри між людьми, зростання стану аномії, втрата орієнтації у житті через те, що старі норми деформовані або зруйновані, а нових ще немає. Проте, не можна не зазначити, що класики теорії інформаційного суспільства висловлювали свої міркування ще до створення глобальної Мережі, в той час як сучасна ситуація виявилася багато в чому залежною саме від цього глобального інформаційного ресурсу. Отже проблема формування та визначення етичних основ буття людини інформаційного суспільства знаходиться у стадії розробки, що характеризується лише «позначенням» безлічі складних

питань.

Життя людини завжди визначалось порівняно невеликою сукупністю усталених і, можливо, універсальних цінностей, які вона визнає й утверджує у своїй діяльності. Ціннісні орієнтації завжди дають відповіді на ключові питання буття: ставлення до природи, до себе, осмислення сутності людини. Зміну етичних характеристик людини нової реальності відзначали філософи ХХ ст.: – М. Бердяєв звертав увагу на таку трагічну особливість сучасності як перевага цивілізації над культурою та втрату сенсу людського існування; – Х. Ортега-І-Гассет наголошував на домінуванні «масової людини» в суспільстві; – Р. Гвардіні заявляв про появу людини, яка створює «некультурну культуру»; – Е. Фромм робив висновок про перетворення людини на маленький гвинт масштабної організаційної машини через втрату нею свободи. Отже інформаційне суспільство безумовно змінює людину, яка перестає бути активним й незалежним творцем культури та перетворюється у споживача готових її зразків. Етична позиція людини здебільшого характеризується таким явищем як конформність – схильність піддаватися думці групової більшості через реальний чи уявний зовнішній тиск. «Конформна поведінка», пристосування до думки інших в умовах інформаційного середовища викликає нездатність або небажання виробляти індивідуальну життєву позицію, власні світоглядні настанови, зумовлює ситуацію, коли оцінки, ціннісні орієнтації, смаки людина охоче запозичує. Інформаційне суспільство змінює етичні основи життя людини, підміняючи їх прагматичним інтересом, розрахунком, націленістю на прибуток. Загальновизнані та безсумнівні моральні цінності підпадають під «переоцінку», визнаються застарілими й «непотрібними», що спричинює нестабільність моральних імперативів, відчуження та «самовідчуження» людини.

Формування етичних основ буття людини інформаційного суспільства супроводжується такими явищами як: – плюралізм ціннісних орієнтацій, який іноді доходить до ціннісної анархії; – суттєвий перегляд існуючої системи цінностей загалом і, водночас, наповнення звиклих значень новими значеннями, в результаті чого протистояння традиційних та інноваційних цінностей посилюється [1, с. 17]. Інформаційне суспільство докорінно змінює етичні пріоритети людини: – колективізм поступається індивідуалізму (посилюється індивідуалізація способу життя людини, індивідуалізація споживання тощо) та зумовлює проблему самотності, а персоналізація обумовлює формування самодетермінованого індивіда, що прагне до визначення меж особистісного існування; – матеріальне превалює над духовним; – космополітизм доповнюється місцевим патріотизмом; – громадянський патріотизм замінюється національним; – творчість замінює креативністю; – свобода як запорука незалежності людської особистості перетворюється у вседозволеність та припускає свободу вибору самих моральних норм і цінностей; – толерантність оголошується об'єднуючим всезагальним принципом, але через «спрощенство» цей принцип трансформується у терпимість до всього, навіть до негативних, жахливих явищ життя; – людина із усталеною моральною позицією перетворюється на «гнучкий індивід», що здатний підлаштовуватись до будь-якої ситуації та легко піддається маніпулятивним технологіям; – перспективне бачення життя людиною втрачається через переважну орієнтацією на сьогодення; – інформаційне перевантаження людини унеможливорює її гармонійний розвиток, викликаючи її односторонність, а також породжує небажання, а потім й невміння концентруватися на головному.

Нові умови розвитку суспільства спричинили інформаційний вибух, який змушує людину переробляти масиви інформації за допомогою техніки (зокрема персонального комп'ютера). Поступово поширюються декілька ілюзій – про вилучення людини із творчого процесу та віру у надможливості системи Інтернет, що, у свою чергу стають причиною певного дисонансу: кількість інформації зростає у геометричній прогресії, але якість інформації накопичується досить повільно. Крім цього, глобальна Мережа (Інтернет) – система безцензурна, переповнена «інформаційним сміттям», різноякісною рекламною продукцією, неперевіреними фактами, безпідставними теоретичними та практичними припущеннями,

необ'єктивними даними, створюючи всі підстави для заплутування людей та маніпуляції свідомістю, а далі – до інформаційного протистояння [2].

Інформаційний бум утворює загрозу втрати «живого» спілкування між людьми, оскільки, інформаційні канали передають тільки моделі, які є лише віддзеркаленням реального життя, живих людей, навколишнього природного світу. Забуття елементарного факту – комп'ютер це лише засіб зберігання, передачі і обробки інформації, має далекосяжні небезпечні наслідки. Подібні трансформації в суспільстві змінили етичні основи життя, створили нову культуру, в якій інформаційні технології є визначальними, «згенерували» безсилу й самотню людину, яка має стереотипну свідомість, поведінку, потреби, обмежений культурний рівень, схильність до емпіричних, принципово атеоретичних знань. Все це разом утворює ситуацію ціннісної протрації, ціннісно-орієнтаційної плутанини людини, викликаючи життєву пасивність, апатію та соціальне розчарування [3].

Однією із причин пильної уваги до етичних основ життя людини інформаційної епохи є антропологічна криза, актуалізація проблеми самоідентифікації, нечіткість/розмитість моральних цінностей, настанов та орієнтирів, дисонанс нормативних регуляторів суспільного життя. Сучасна соціокультурна ситуація створила широкі можливості для маніпуляції свідомістю, через що людина втрачає здатність адекватно осмислювати буття, породила проблему збереження людської особистості як біосоціальної структури в умовах зростаючих і всебічних процесів відчуження. Високі технології вимагають відповідно високої загальнокультурної підготовленості людини, її духовної зрілості й моральної відповідальності. Порушення балансу на користь технології, а саме випереджальний розвиток технології відносно етичних засад, є однією з важливих причин дегуманізації більшості аспектів життя людини й суспільства. Це зумовлює втрату особистістю індивідуальності, певний радикалізм, нехтування такими суто людськими характеристиками, як совість, обов'язок, честь, гідність, відповідальність, що складають етичне підґрунтя буття людини. В таких умовах суспільство в своїх «морально-етичних пошуках» потребує адекватних знань про себе, своє місце в сучасності і в майбутньому, усвідомлення того, що істинна культура як основа буття людини є «найвищою цінністю», переоцінки етичних основ буття суспільства з позиції співіснування нових або оновлених цінностей з існуючими традиційними цінностями і нормами. Успішний і ефективний розвиток інформаційного суспільства неможливий без оптимального здійснення системної переоцінки моральних цінностей, що передбачає, з одного боку, науковий аналіз існуючого стану і вироблення тенденцій і напрямів можливих змін, з другого, практичну їх реалізацію.

Розвиток інформаційних технологій має очевидний вплив на комунікаційні процеси, трансформує ціннісні настанови, відкриває перед людиною нові перспективи його соціального буття, припускаючи збільшення відповідальності. В інформаційному суспільстві, з одного боку, зростає роль людини, людського фактору, з іншого – розвиток техніки призводить до витіснення людини із сфер суспільного буття. Моральна проблематика, її унікальність в інформаційному просторі породжена іншою комбінацією, поєднанням ціннісних установок і нормативних уявлень, що задаються людині. У сучасному світі власне морально-виховну, функцію у формуванні людини беруть на себе кіноіндустрія, реклама, шоу-бізнес, зірки шоу-бізнесу, місіонерські організації, Інтернет та ін. Так формується людина «мозаїчної культури».

Формування етичних основ буття людини нової інформаційної реальності на жаль не стало нагальним завданням державних інституцій, а перетворилося у справу суто приватного життя людини. Навіть у сучасних освітніх програмах закладів вищої освіти загальний курс «Етики» вилучений із переліку обов'язкових дисциплін, іноді трансформуючись у «Професійну етику» із досить звуженим прикладним тлумаченням моральних питань. Втім, на нашу думку, «Етика» як навчальна дисципліна навчає людину критично та самостійно мислити, аргументовано виробляти власну життєву позицію, формує моральний стрижень особистості, систему цінностей та моральних пріоритетів, допомагає критично обробляти невтримний безсистемний

потік інформації. Вихолощення соціогуманітарної компоненти в системі вищої освіти відбувається паралельно з процесом її прагматизації та застосуванням уніфікованих стандартів й «компетентностей». Орієнтація на професіоналізацію та вузьку спеціалізацію вищої освіти, що абсолютизується в інформаційному суспільстві, містить у собі загрозу руйнації цілісності особистості [4]. Сучасна система освіти побудована таким чином, що людина повинна самостійно орієнтуватися в світі моральних цінностей і смислів, самостійно здійснювати вибір на підставі багатоманітної «інформації», визначати ставлення до світу, до інших, до себе. Ми можемо констатувати, що в науковому дискурсі все більше з'являється досліджень, спрямованих на створення фундаментальної теоретичної бази інформаційної етики, яка враховувала б специфічні риси здійснення дій у віртуальному середовищі комп'ютерних мереж. Можна виділити такі напрямки етичних досліджень: комп'ютерна етика, інфоетики, віртуальна етика, мережева етика, кіберетика, нетикет, корпоративна етика Інтернет-спільнот тощо. Тобто вся етична проблематика інформаційного суспільства зведена до осмислення інформаційної етики як прикладної галузі знання.

Традиційні ж етичні знання та уявлення – аксіологічні та антропоцентричні, тобто вони безпосередньо стосуються взаємовідносин між людьми, в той час як проблеми інформаційної етики не передбачають безпосередньої форми цих відносин, а тому до них, певною мірою, не застосовуються. Рішення прикладних етичних проблем інформаційного суспільства неминуче вимагає філософської рефлексії, що виводить зазначену проблематику на більш високий теоретичний рівень. З одного боку, етичні проблеми інформаційного суспільства викликають необхідність вирішення і реалізації «вічних» проблем, у спробі винайдення відповіді на які формується власне людський спосіб буття, прагнення залишатися людиною за будь-яких обставин. З іншого боку, цивілізаційна оболонка буття неминуче породжує специфічні технології впливу на свідомість і поведінку людини, спричинює появу таких моральних проблем, які раніше просто не могли з'явитися, підриває можливості і основи людяності особистісного буття.

Важливою умовою розвитку інформаційного суспільства є етизація всіх складових буття людини, утвердження цінностей людської особистості, людських знань, людського спілкування. Водночас ця тенденція сповільнюється через сильний тиск прагматичних чинників, споживацьких настроїв, гедоністичних мотивів поведінки у суспільстві XXI ст.

Список використаних джерел

1. Данильян О.Г., Дзюбань О.П. Інформаційне суспільство: морально-етичний дискурс / О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань // Вісник «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Серія: Філософія. – № 2 (29) 2015. – Харків, Право. – С. 16-26.
2. 4 Битяк Ю. П. Маніпуляція свідомістю як проблема інформаційного суспільства / Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк // Інформаційне суспільство і держава: проблеми взаємодії на сучасному етапі. – Харків, НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування, 2012. – С. 24–28.
3. Стасевська О.А. Людина в пошуках ціннісних смислів в контексті культури постсучасності // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – №1(28), 2016. – Харків, Право. – С.58-68.
4. Стасевська О. А., Уманець О. В. Етична складова соціальної місії університету // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – № 4 (39), 2018. – Харків, Право. – С. 143-155.
- 5.

ЕСТЕТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЯК МАРКЕРИ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРИ ПОСТСУЧАСНОСТІ

Уманець О. В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

Культурний простір постсучасності, позначений плюралістичною множинністю рівноправних культурних форматів, значно проблематизує для людини перманентне та іманентне питання особистісного визначення естетичних орієнтирів.

Означена проблематизація детермінована загальним процесом переформатування системи ціннісних орієнтацій особистості в парадигмальних вимірах культури сьогодення. Тривала константність й передвизначеність для людини світоглядних настанов Нового та Новітнього часу, які були позначені й першістю наукової, філософської рефлексії, спрямованістю індивіда на самоідентифікацію в національному просторі та просторі держави, у світоглядних координатах постсучасності замінюються винятково інтенсивною мобільністю й суб'єктивізацією та інтенсивними зсувами в системі ціннісних настанов. Глобалізаційні та глокалізаційні вектори сучасної культури, віртуалізація та стереотипізація особистості, надцільність, аксіологічна неоднозначність і потенційна агресивність інформаційного простору формують суперечливу ситуацію накладання різних систем ціннісних орієнтацій, потенційної можливості одночасного самовизначення індивіда в різних культурних контекстах.

Комбінаторність різних систем аксіологічних орієнтацій не тільки детермінує високий градус аксіологічної напруги, а й значно проблематизує для людини постсучасності питання визначення шляхів самоздійснення. За цих умов особистість постає перед проблемою формування власної аксіологічної аури, вибору власного ціннісного вектору буття. Його певна позбавленість парадигмального світоглядного диктату детермінує фактичну безмежність свободи в конструюванні людиною постсучасності власного культурного ландшафту.

За умов деструкції чітко визначених та інтеріоризованих на рівні соціуму ціннісних імперативів та формування нової, мобільної аксіологічної системи людини та людства особливо наочною стає наявність суперечливих тенденцій – детермінант вибудовування особистісних аксіологічних настанов. Зумовлена суб'єктивізацією світобачення та ревізією ціннісних орієнтацій, відцентрова тенденція, містить у собі, з одного боку, нескінченний потенціал щодо їх індивідуалістичного урізнобарвлення. Проте, з іншого боку, закладаються й певні загрози щодо аксіологічної атомізації – герметизації індивіда у власному колі естетичних настанов та нівелювання меж його «вписаності» в аксіологічний ландшафт соціуму.

Доцентрова тенденція, зумовлена іманентною соціальною природою індивіда та перманентним прагненням пошуку ним спільних із соціумом шляхів духовного становлення, актуалізує питання особистісного осягнення духовним «першооснов», вищих духовних цінностей, й породжує інтегруючу спрямованість на пошуки алгоритмів сполучення в духовному житті індивіда тих ціннісних конструктів, які маркують різні культурні контексти.

У ситуації «розтягування – стискання» системи аксіологічних орієнтацій актуалізується значущість саме естетичних орієнтирів як конструктів аксіологічної «аури» та репрезентативних маркерів особистості. Такий модус самоідентифікації виникає не випадково. Процес набуття та інтеріоризації аксіологічних опор людини нерозривно пов'язаний як із визначенням меж співвідношення «я» та «ми», «я» та «світ», так і з визначенням ступеня свободи по відношенню до світу, конкретизованого в особистісному осягненні вищих духовних, зокрема й естетичних цінностей – гармонії, краси, ідеалу. «Згортаючи» та «зберігаючи» в собі культурну пам'ять історико-культурних епох, естетичні пріоритети виступають у статусі атрибутів духовності, показників прилученості особистості до культурного досвіду людства та водночас спрямовуючих векторів процесу самоідентифікації особистості.

Їх актуалізація у мультикультурному просторі постсучасності зумовлена не тільки

феноменологічною й онтологічною специфікою – особистісною та історико-культурною змістовною мобільністю, варіабельністю в діячості, в різних культурних контекстах. Надмасштабність масиву накопичених людством історико-культурних, національних, субкультурних, художньо-стильових, індивідуально-мистецьких тощо варіантів осмислення й відтворення сутності та специфіки духовних, естетичних цінностей резонує з їх плюралізмом у синхронії, детермінованим нюансами (в деяких випадках й радикально відмінними) осмислення й репрезентації в контексті культурних форматів – компонентів мультикультурного простору постсучасності.

Причини набуття естетичними пріоритетами статусу маркерів особистості постсучасної епохи вбачаються нами і в іншій площині. За умов високого ступеня імперативності інших регулятивів буття людини – правових, моральних, релігійних, наукових тощо – естетичні пріоритети постають як такі, що забезпечують внутрішню свободу індивіда в силу як нонімперативності, несанкціонованості та некодифікованості, так і потенційної динамічної змінюваності й сполучуваності різних їх варіантів. Як результат – індивідуалізована «версія» комплексу естетичних пріоритетів репрезентує іманентну духовну зернину особистості, маркує рівень інтеріоризації нею естетичних ідеалів людства в їх діячонно-синхронній комплексності та водночас віддзеркалює аксіологічну динаміку індивіда.

Проте саме діячонна й синхронна комплементарність й дифузійність, ризомність естетичних пріоритетів особистості на поч. ХХІ ст. та той ступінь свободи, який вони надають індивіду, проблематизують конструювання єдиного, цілісного, гомогенного культурного ландшафту постсучасності. Чинниками цієї проблематичності на рівні індивіда виступають не тільки розбіжності між площинами самореалізації особистості, маркованих і відмінностями атрибутивного в їх межах досягнення естетичних цінностей. Сутнісним чинником потенційної внутрішньої конфліктності естетичних пріоритетів на рівні соціуму видається можливим позиціонувати зміну статусів масової й аматорської культур, «кітчевізацію» та тиражованість культурного – мистецького продукту, комерціалізацію художнього виробництва. Однак не менш значимим фактором конфліктогенності естетичних пріоритетів індивіда та соціуму, постсучасності та накопиченого людством естетичного досвіду є рівень свободи митця в осмисленні та художньому відтворенні світу. Актуалізація та декларативна репрезентація анти-цінностей та фактична підміна ними вічних цінностей спонукає до постановки питання щодо відповідальності як митця – за естетичний резонанс творчості, так і особистості – за власний вибір естетичних маркерів особистості.

У цій ситуації, загрозливій щодо збереження ціннісної, естетичної цілісності людства, особливої вагомості набуває система освіти, зокрема вищої. В її контексті цілеспрямоване естетичне та художнє виховання набуває статусу інструменту формування естетичних – і ширше – аксіологічних орієнтирів особистості та механізму творіння нового культурного ландшафту, в якому естетичні пріоритети постають не тільки як маркери особистості, а й передусім як маркери ціннісної єдності людини та людства.

Література

1. Муха, Я. О. Естетична ситуація постмодернізму. *Людина. Світ. Суспільство (до 175-річчя філософського факультету). Дні науки філософського факультету – 2009*: Міжнар. наук. конф. (21–22 квіт. 2009 р.) : Матеріали доп. та виступів. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009, Ч. V. С. 47–49.
2. Стасевська, О. А., Уманець, О. В. Глобалізація – культура – ідентичність. *Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього* : зб. матеріалів ХХІ Всеукр. наук. конф. (м. Харків, 4 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 60–63.
3. Уманець, О. В. Аксіологічні орієнтири в сучасному художньому просторі. *Людина, культура, техніка в новому тисячолітті* : зб. матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Харків, 20–21 квіт. 2017 р.). Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2017. С. 32–34.

4. Уманець, О. В. Аксіологічні орієнтири особистості в контексті транскультури. *Культура в процесі духовно-морального розвитку глобального суспільства* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 лют. 2019 р.). Харків : ХНУТСТ, 2019. С. 24–30.

5. Морфологія культури : тезаурус /за ред. проф. В. О. Лозового. Харків : Право, 2007. 384 с.

1668 РІК: ХАРКІВЦІ ПРОТИ ЛЕГЕНДАРНОГО ОТАМАНА ІВАНА СІРКА

***Яковенко М.Г., **Россіхіна С.В., ** Кран М.О., **Аврунін О.О.**

***Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна**

****Харківський науковий парк «СИНЕРГІЯ», м. Харків, Україна**

Іван Сірко – один із символів України та козацтва, що став легендою ще при житті. Його вважали колдуном-характерником, про нього складали пісні й перекази, у яких він був втіленням відваги, вірності православній вірі й головним захисником народу від татар і турків. Сірко 15 разів переобирали кошовим отаманом та уважається, що він провів 65 битв і з усіх вийшов переможцем. Однак в одній він все-таки програв і відбувся цей бій під стінами Харкова [1-3].

В 1665 році в Москву прибув гетьман Лівобережної України Іван Брюховецький. У результаті його візиту були підписані Московські статті, по яких українські землі переходили під владу царя. Гетьманському уряду заборонялося мати дипломатичні відносини з іноземними державами, податки з населення (крім козаків) збиралися воєводами та на територію Лівобережної України вводилося 12 тисяч царських солдатів [4].

За здачу автономії Брюховецький одержав титул боярина, великі земельні наділи та наречену – князівну Довгорукову. Серед населення України росло невдоволення політикою гетьмана та в 1668 році проти влади царя та воєвод спалахнуло повстання. Брюховецький був ненависний всьому населенню Лівобережжя. Він зловживав своєю владою, призвав московських воєвод та як висловлювався Дмитро Яворницький: "виявив себе більшим гордієм і користолобцем"[3]. Однак саме він очолив повстання.

Український історик Яворницький так описував різку зміну курсу гетьмана: "Коли народні страсті вийшли за межі та здійснювся відкритий бунт, а бояри та воєводи звернулися до нього із проханням про захист, то Брюховецький спершу втратився та давав ухильні відповіді москвитянам. Але потім зважився схопитися за самий крайній засіб, а саме стати самому на чолі народного руху проти московських управителів...".

На допомогу Брюховецький призвав запорожців і гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка. На початку лютого 1668 року козаки осадили Чернігів, повстання поширювалося, а на Слобожанщині його очолив легендарний отаман Іван Сірко.

Сірко і його родина проживали в слободі Артемівка (сьогодні частина Мерефи), яку Іван Дмитрович сам заснував. Історичні джерела затверджують, що він кілька разів очолював козаків Харкова, брав участь у походах проти кримських татар, виїжджав на Січ і бував в Артемівці наїздами. Дмитро Яворницький писав, що Сірко: "...після свого повернення з походу на Крим та одержання за те похвальної грамоти від царя залишив з невідомої причини Січ і опинився в Слобідській Україні у званні полковника міста Змієва та завідувача козаків слобод Мерефи та Печенігів... Сірко особисто переконався в несправедливих діях московських воєвод та бояр в Україні, і тому, знісшись із Дорошенком, виступив на захист козацьких прав Слобідської України

проти Москви".

25 лютого 1668 року князь Барятинський послав Сірку лист, у якому наказував привести козаків під Ахтирку. Уже 17 березня князь доповідав цареві, що полковник встав на сторону зрадників. 4 березня 1668 року в слободах на Торських озерах (поруч із сучасним Слов'янськом) повстали місцеві козаки. У цей же час Сирко зі своїми прихильниками вийшов з Мерефи. Іван Дмитрович мав авторитет на півдні Харківського полку. Його підтримали козаки Змієва, Цареборисова, Маяцька, Валок, Мурафи. Однак у Харкові та Чугуєві змінити московському цареві відмовилися.

Видимо, Сірко розумів, що всі слобідські козаки його не підтримають. Тому ще 25 лютого він написав Брюховецькому лист, у якому просив надіслати в допомогу три тисячі козаків Полтавського полку. Підмога не прийшла, і перший хід виявився за харківцями, які на чолі зі своїм полковником Федором Ріпкою налетіли на Зміїв, зруйнували місто та забрали його пушки. Сирко вирішив не губити часу та перейшов у наступ.

Харківський воєвода Лев Ситін писав: "11 березня прийшов під Харків зрадник Івашка Сірко зі зрадниками черкаси, собрався з багатьма людьми, і переходять ріку Уди в 2 верстах від Харкова і хочуть іти під Чугуїв". Іван Дмитрович спробував взяти Харків, але зі стін його зустрів гарматний вогонь. Назустріч мерехтянцям і повсталим козакам інших слобод вийшли харківці на чолі із сотником Григорієм Донцем.

Сутичка закінчилася перемогою обложених. Козаки Донця гнали супротивника до Мерефи, де були захоплені особисті пушки Івана Сірка. У цей час полковник Федір Ріпка разом із чугуївськими козаками втихомирював повстання в Печенігах. Однак на допомогу гетьман Дорошенко надіслав татар і харківці повернулися до фортеці.

Взяти Харків приступом у Сірко не вийшло, але серед харківських козаків також були прихильники повстання. Уночі біля двадцяти чоловік на чолі з Іваном Кривошликом напали на дім Федора Ріпки. Полковника вбили, а сотніка Федорова закололи рогатиною. Однак, більша частина гарнізону не підтримала Кривошлика. Новим полковником харківці вибрали сотника Григорія Донця [5].

Йому була дана царська грамота, що є першим документом, що підтверджує існування Харківського полку. Вогонь повстання поступово затихав, і заколотники губили свої позиції. У квітні 1668 року Іван Сірко і його прихильники покинули територію Харківського полку. По даним Багалія, перед відходом вони ограбували село Борова, а через місяць спалили слободи Мартову та Колонтаєв.

Після невдалого повстання Іван Сірко приєднався до запорожців та боровся із царськими військами під Ахтиркою, а 26 жовтня прибув у Торговице, звідки влаштував походи в Крим. Коли в Київ приїхав татарський вельможа Тургач, він розповідав воєводі Шереметьєву, що Іван Сирко із запорожцями, донськими козаками та калмицькими вершниками в одному з походів убив три тисячі татар, а 500 чоловік взяв у полон.

17 червня 1668 року в степу поруч із Диканькою Дорошенко та Брюховецький зустрілися для обговорення подальших спільних дій проти Москви. Раніше вони домовилися, що Брюховецький стане гетьманом обох берегів Дніпра, однак всі пішло не за планом. На охорону Брюховецького напали люди Дорошенко. Лідера козаків Лівобережжя прикували до гармати та стратили за наказом союзника.

Обоє гетьмани були популістами, їх цікавила особиста вигода. Але Дорошенко виявився більш рішучим і усунув конкурента, що вже присягав Москві та міг зробити це знову. Підле вбивство Брюховецького озлобило запорожців і лівобережних козаків, які вибрали гетьманом Дем'яна Багатогірського. Від імені старшини він присягнув цареві Олексію Михайловичу.

У вересні 1669 року Дорошенко погодився піти під руку турецького султана і просив нового сюзерена направити в Україну яничарів. За договором до Османської імперії відходила правобережна Подолія. Гетьман зажадав, щоб запорожці припинили походи на Крим, але ті

відповіли, що після вбивства Брюховецького його влади не визнають. Почалося протистояння Дорошенко із Січчю.

В 1672 році Сірко був арештований полтавським полковником Жученко та переданий у руки царської адміністрації. Легендарного отамана відправили в заслання до Тобольську, однак через війну з турками його помилували. У грудні 1672 року Іван Дмитрович присягнув цареві та продовжив боротьбу за Крим. Через постійні набіги союзників Дорошенко – татар і турок – населення масово бігло із правого берега Дніпра на лівий.

Влада гетьмана Правобережжя слабшала, і він залишився без прихильників. Восени 1676 року Петро Дорошенко за посередництвом Сірка капітулював та присягнув московському цареві. Колишнього гетьмана Правобережної України відправили за Урал, де він став воєводою міста Хлинів (сучасне місто Кіров/Вятка). В 1684 року він одержав у правління підмосковне село Ярополец, де прожив 13 років.

Література

1. Федоровський Ю.Р.. Історія українського козацтва. – Луганськ, 2006. – с.95
2. *Юрій Мициук Ю.* Отаман Іван Сірко. РА «Тандем-У». Запоріжжя. 1999 (укр.).
3. Эварницкий Д.И. Иван Дмитриевич Серко славный кошевой атаман Войска Запорожского низовых казаков, тип. – Скороходова, С-Петербург, 1894 г.
4. *Багалея Д.И.* История Слободской Украины. – Харьков: Дельта, 1993. — 256 с.
5. <https://mykharkov.info/news/ivan-sirko-protiv-harkovtsev-pochemu-v-1668-godu-legendarnyj-ataman-shturmoval-harkov-39423.html>// П. Брагин. В 1668 году атаман Сирко штурмовал Харьков.

РОЗУМНІСТЬ ТІЛА ЯК ОСВІТНЯ ПРОБЛЕМА

Гомілко О.Є.

*Інститут філософії ім. Г. Сковороди Національної Академії Наук України
м. Київ, Україна*

Історія філософії більше схиляє до думки про те, що розум та тіло являють собою протилежні якості людини, завдяки котрим, за словами Джованні Піко делла Мірандола, вона або піднімається вгору як «посередник усіх творінь, рівня з вищими і володар над нижчими, тлумач природи завдяки проникливості почуттів, допитливості розуму та ясності інтелекту; посередник усіх творінь, рівня з вищими і володар над нижчими, тлумач природи завдяки проникливості почуттів, допитливості розуму та ясності інтелекту; посередник між незмінною вічністю і минушим часом»¹, або має шанс «виродитись в нижчі тваринні істоти»². Традиційно розум вивищує людину, тоді як тіло постає її деструктивним чинником як неконтрольована та змінна сутність. Прийнято вважати, що розум визначає природу людини та сприяє ослабленню руйнівного потенціалу тілесності. Дану мисленєву диспозицію фіксує дилема розуму та тіла, котра свою остаточну філософську завершеність отримує у Декартовому розмежуванні протяжності та мислення як незалежних субстанцій. Незважаючи на те, що спроби розв'язання даної дилема мають тривалу традицію, вона досі все ще визначає спосіб мислення про тіло та змушує говорити про необхідність його підпорядкування розуму.

Утім, дихотомічне розмежування тіла та розуму виявляє свої глухі кути як у теоретичній, так і практичній площині. Позбавлений тіла самосвідомий суб'єкт Декарта є досить умовною абстракцією, котра в умовах глобальних викликів сьогодення демонструє свою евристичну обмеженість. Те, що тіло являє собою фундаментальну ознаку людського буття, загально визнано сучасною філософією. Утім, визнання тілесності як ключового концепту людського буття не усуває його протиставлення розуму як ознаці раціональних здібностей людини. Тіло все ще асоціюється із спонтанністю, ірраціональністю та одночасно автентичністю. Отже, з одного боку, маємо визнання тілесності як фундаментальної ознаки людського буття, але, з іншого – воно постає як ірраціональна сутність. Відповідно розум спричиняє втрату достовірності людського буття. Тему репресивності розуму по відношенню до людини широко представлено у російській літературі та релігійній філософії, до прикладу, у творчості Ф. Достоєвського.

Сучасна філософія вбачає вирішення дилеми розуму та тіла не стільки у виході за межі їх протиставлення та розділення, скільки у зануренні у лоно їх онтологічної нероздільності. Тобто йдеться не про єдність чи то взаємодію окремих сутностей, котрими постають у парадигмі дихотомії тіло та розум, а про їх тотожність в якості маркерів сфери людського як його модусів, а не складників. Постає питання про онтологічний ресурс даних модусів або іншими словами про їх потенціал людського. Таким чином філософська думка про тілесність повертається від Декарта до Арістотеля, для котрого людина постає не у вигляді самосвідомого суб'єкту, а живої мислячої істоти.

Непродуктивність дихотомічного розуміння тіла та розуму обумовлена тим, що вона передбачає їх дезінтеграцію, так як інтелектуальні здібності та соматичні ознаки не мають між собою прямої кореляції. Відомо, що цим питанням переймався вже Декарт. Його листування до принцеси Єлизавети зосереджено на питанні про те, яким чином душа

¹ Джованні Піко делла Мірандола. Промова про гідність людини [пер. з лат. Назарія Назарова] // Всесвіт. – 2013. – № 11–12. – С. 44.

² Там само.

людини може спричиняти дію в тілі. Адже, якщо протяжність виключається як властивість душі, то як може душа впливати на тіло, що є протяжним? Цікаво, що відповіддю на дане питання стало визнання Декартом поруч з річчю протяжною та річчю мислячою *речі, що є єдністю душі та тіла*. А тому можна говорити, що Декарт виділяє не два, як це прийнято вважати, а три виміри існування світу, а саме – протяжність, думку та єдність душі та тіла³. Таке тлумачення Декартом взаємодії тіла та розуму більше виглядає як інтелектуальна інтуїція, а не аргументована філософська позиція. В історії філософії він залишається автором дуалізму, котрий розколює людину на дві незалежні субстанції – розум та тіло.

Тоді як Арістотель говорить про розум як характеристику людини, котру він розглядає в якості живої істоти. Бо мати розум, згідно його думки, означає бути спроможним за певних умов виявляти інтелект та волю. Тоді як наявність тіла у людини з необхідністю вказує на її належність до живих істот. Отже, людина – це така жива (тілесна) субстанція, котра має ресурс розумності. А тому, її розум є отілесненою сутністю, а тіло є потенційно розумним.

Якщо розум у культурі має можливість постійно навчатися, тобто набувати різних знань та вдосконалюватись, то тіло залишається без належної освіти та виховання. Культура спорту чи то догляду за тілом (наприклад, спа) не сягають його розумних горизонтів. Зазвичай тіло здобуває освіту неформально (за межами інституційного освітнього процесу) або інформально (в межах особистого досвіду). Формальна освіта тіла обмежується лише сферою фізичної культури та спорту. Варто зазначити, що саме ця сфера освіти виникла в античності з метою отримати контроль над тілом з боку розуму, таким чином його приборкуючи та дисциплінуючи. Філософія гімнастики – це нині забута, але актуальна в античні часи галузь філософських знань. Хоча зараз спостерігаємо відродження інтересу до філософії спорту. Г. У. Гумбрехт висловлює думку про те, що «можливо, жанр спортивного коментар став американською спеціальністю внаслідок безпрецедентної важливості спорту для освітньої системи США, особливо в університетах»⁴. Утім, спортивна освіта є тим сегментом освітнього процесу, котрий не виходить за межі дихотомії розуму та тіла. А тому її освітній ресурс є обмеженим.

Визнано, що тіло людини є продуктом культури, а не природи. Відповідно воно мусить бути розумним. Адже культура є втіленням здібності людини бути розумною, а не природною істотою. А тому людське тіло також має бути розумним. На жаль, як культура, так і тіло не завжди демонструють розумність. Чого лише вартє минуле століття із його світовими війнами та тоталітарними режимами? Проте, цей жахливий досвід має не відвернути нас від сприйняття себе як розумних істот, а змусити розширити горизонт можливостей раціонального, залучаючи до нього і тіло. Це закладає оптимістичну перспективу людини розумної або як ще ми себе називаємо *Homo sapiens*.

Варто зауважити, що *Homo sapiens* являє собою лише один із видів людей. Антропологічні дослідження підтверджують факт існування різних видів людей. До прикладу, неандертальці жили в один час з людиною розумною. Виявилось, що 1-4 відсотка унікальної людської ДНК мешканців Близького Сходу на Європи становить ДНК неандертальців⁵. Але лише *Homo sapiens* вдалось здійснити стрімкий еволюційний стрибок, котрий забезпечив їх домінування у природі. Це відбулось близько 70 тисяч років тому шляхом виходу людей із природи в культуру. До того люди жили в природі і про них можна було сказати, що «вони були тваринами, які не мали важливого значення та впливали на довкілля не більше за горил, світляків або медуз»⁶.

Здійснити стрибок із природи в культуру *Homo sapiens* змогли завдяки тому, що з невідомих нам причин навчились мислити, так як це не могли робити ні іншого виду люди,

³ Див. Гомілко О. (2002) Епістолярний спадок Декарта: діагноз – “зрада” раціоналізму // *Sententiae*. – № 5 (1/2002) – С. 3–10.

⁴ Гумбрехт Г. У. (2012) Похвала спортивній красі. Київ: Дух і літера, с. 27.

⁵ Див. Харарі Ю. Н. (2016) Людина розумна. Харків, клуб сімейного дозвілля, с. 29.

⁶ Там само, с. 14.

ні тварини, хоча і ті і інші по-своєму мислили. Йдеться про унікальну здібність людини розумної ментально виробляти уявне – те, що в реальності не існує. А це ідея, міф, фантазія, тобто абстрактні поняття. Виявилось, що такі поняття можуть об'єднувати для співпраці таку велику кількість людей, котра у природних умовах є неможливою. Наслідком цих змін стало вироблення різноманітних схем поведінки людей, де тілесна вправність відійшла на другий план. Бо успішність дій забезпечували не гострі пазури чи міцні щелепи, а спільні узгоджені міфом дії. Вироблення та зміна такого типу ідей в культурі з еволюційної точки зору відбувалось досить швидко. Людське тіло, котре й до нині генетично залишилось без змін, не встигало підлаштовуватись під них.

До прикладу, тягу сучасних людей до солодкої чи висококалорійної їжі пояснюють харчовими звичками наших доісторичних предків, коли доступ до їжі був вкрай обмеженим. У надмірній кількості така їжа шкодить здоров'ю та деформує тіло. Проте, у сучасному світі кількість людей з надлишковою вагою тіла постійно зростає⁷. Виявляється, що усвідомлення шкідливості надмірного вживання висококалорійної їжі рідко утримує людей від споживання смаколиків. Бажання смачно поїсти важко подолати знаннями про здорову їжу. Зазвичай, люди починають змінювати свої харчові звички більше під зовнішнім впливом – стан здоров'я, етичні міркування, а не у зв'язку із бажаннями самого тіла.

Доведено, що стрибок людини розумної на верхівку харчового ланцюга не було зафіксовано ні генетично, ні екологічно. Ось чому з розвитком культури, з одного боку, люди більше набувають самовпевненості, а з іншого відчують страх та тривогу перед майбутнім. Деградація сучасної людини у дикість – не безглузда вигадка. Адже, її тіло, включно із мозком, все ще містять архаїчні структури та функції. Зазначу, що при певних сприятливих умовах, а такими є цифрові форми культури, сучасна людина може перетворитись на дикуна. Тож важливим завданням культури є вироблення таких освітніх практик, котрі б розвивали розумність тіла, а не активізували у ньому дикість.

Сумнів у розумності тіла значною мірою додає мова. Велика кількість ідіом, метафор, фразеологізмів, котрі означають різні частини тіла або його функції -- як то: проковтнути язика, умивати руки, хапатись за голову, вправляти мізки та їм подібні здебільшого мають зневажливе значення. Особливо цим відзначається лексика матюків та лайки. У більшості випадків вона використовує генітальні, анально-фекальні або інші тілесні порівняння. Досвід свідчить, що ненормативна лексика вживається тоді, коли емоції граничні, слів бракує, а розум відступає. Складається враження, що брутальність тіла перемагає розум людини.

Однак, під сумнів брутальність тіла ставить мова тіла. Виявляється, що тіло має власну мову, котра багато у чому суперечить вербальним стереотипам. Вподобайки та смайлики – це запозичені із мови тіла символи, котрі свідчать про його розумність. Тіло промовляє невербально через жести, рухи, вирази обличчя, чуття, поставу, надаючи нам великий обсяг знань про наші переживання, емоції, почуття тощо. П'ять органів чуття – а це очі (зір), вуха (слух), язик (смак), ніс (нюх), шкіра (дотик, відчуття болю, температур мають свою мову та історію. Бо в різні часи їх роль в культурі змінювалась.

До прикладу, у сучасній культурі, котру нерідко називають візуальною, найбільш розвиненим чуттям вважають зір. Усе навколо підлягає унаочненню, а тому бачення стає домінантним. У філософії маємо різні його тлумачення. М. Фуко говорить про репресивний характер бачення, Оскільки тіло є субстанцією, що виробляє біль та насолоду, то саме через біль та насолоду ним можна маніпулювати. Суть владарювання влади над тілом Фуко вбачає у тому, що різноманітні дисциплінарні практики (школа, лікарня, в'язниця тощо) фокусуються на тілі як на візуальному об'єкті. Описуючи публічні тортури, Фуко говорить про «невидиму силу», котра «розгортається перед очима». Тоді як сучасна людина також у візуальний спосіб поневолюється, але шляхом перетворення в об'єкт нагляду, зокрема, безлічі камер на вулицях, торговельних центрів, аеропортах, готелях тощо. Тоді як Б. Спіноза, займається ретельним шліфуванням лінз тому, що вбачає аналогію між філософією

⁷ Див. [https://www.who.int/data/gho/data/themes/theme-details/GHO/body-mass-index-\(bmi\)](https://www.who.int/data/gho/data/themes/theme-details/GHO/body-mass-index-(bmi))

та зором. Він називає філософське доведення – очима душі та вірить, за словами Дельоза, у радість та зір.

Так як здебільшого ми вважаємо, що тіло говорить не само по собі, то визнаємо, що до цього його підштовхує розум. Втім, питання на кшталт :«Як наші фізичні стани впливають на наші ментальні процеси?» чи «Яким чином чуттєвий досвід переходить у ментальний?», говорять про зворотній напрямок, коли тіло скеровує розум. Уявимо, що ми відчуваємо голод. А тепер поміркуємо, *що* (тіло чи розум) змушує нас: 1) усвідомлювати, що ми голодні; 2) знайти правильне рішення, щоб вгамувати голод; Де поїсти? Що з'їсти? У який спосіб? Відповісти на ці питання, вважаючи тіло та розум є незалежними сферами людської природи, складно. Бо дуалізм розуму та тіла – це не лише їх розведення, але й перевага першого над другим.

Подолання дуалізму розуму та тіла через визнання їх фундаментальними властивостями людини як живої розумної істоти уможлиблює ці відповіді. Бо тоді ми не *маємо* тіло (у сенсі володіємо ним), а *є тілами*. Відповідно, якщо ми люди розумні, то й тіла у нас мають бути розумні. А тому, важливим освітнім завданням можна вважати імплементацію тілесного складника у тлумачення різного типу знань, лінгвістичну деконструкцію тілесних стереотипів, декодування та розвиток тілесної мови, вироблення тілесно зорієнтованих освітніх практик. Такі освітні перспективи призначені змушувати пам'ятати про те, що людське тіло - жива природна субстанція із такими генетично закріпленими структурами, котрі в умовах культури втратили сенс, але все ще мають силу над нами. Розумне тіло – це тіло, котре використовує цю силу як свій еволюційний ресурс, а не як фактор руйнації. Адже війни – це породження культури. Ефективне його використання передбачає його дослідження. То ж чим більше ми дізнаємось про тіло, тим більше у нього шансів стати розумним.

THE ETHICS APPLIED TO SPORT

Zine M. Barka

Professor of Public Finance University of Tlemcen, Tlemcen, Algeria

Abstract: If the practice of sport is a human right, as stated in the Olympic Charter, it also involves duties. The ethics applied to sport, beyond respect for the rules of the game, intend to observe a number of ever-increasing requirements, not only concerning athletes, whether amateur or professional. It is not only a question of preserving the spirit and the "values of sport" that are often undermined (doping, hooliganism, cheating, etc.), but also of promoting contemporary social values in sport (the principle of dignity, respect for equality between gender and preservation of the environment...).

With this in mind, national and international sports bodies have taken a number of measures in recent years to promote ethical sport: the 1999 International Olympic Committee Code of Ethics and the creation of a commission Ethics laws to strengthen the ethics of sport and the rights of athletes that requires federations to adopt an ethical charter; Charter of Ethics and Ethics, etc.

More fundamentally, this contribution attempts to answer the following questions in a more detailed presentation: What is the purpose of ethics and what image does it convey of sport? What is the situation of the spirit in sport at the international level? How has this spirit evolved in a globalized world? what lessons can be learned from this development? how does sport in Algeria compare to this transformation? Can we still talk about virtues in the world of sport?

Background of the study

The argument in this abstract is based mainly on the claim that the moral imperative of sport is derived not from specific rules or laws associated with it but from its intrinsic nature. As engaging in sporting practices inevitably require us to be pre-occupied with central principles such as fairness (and therefore justice), our encounters with notions of "fair play" and of a "level playing

field" provide practical examples of where sport and the moral inherently coexist. Though such encounters are contextualized through particular sporting environments, they nonetheless require sportspersons to acquaint themselves, contemplate and act upon moral principles, and elsewhere challenge and confront those whom they suspect do not.⁸

Reconciling Ethics and Sport: A Key Issue

Respect for sports ethics, the vector of values on which sport was based, is now being questioned. Faced with the problems of corruption, violence, drugs, extremism and other discrimination, sport reflects nothing more or less the societies in which it is part.

However, if sport wants to continue to bring benefits for the individual and societies (health, education, social integration, etc.), sport cannot ignore these challenges and should deeply reflect on its ethical values.

Like the Olympic movement, which defends the integrity and universal educational values of healthy physical activity, multiple sports organizations or government institutions are engaged in the fight for ethics in sport, whether in recreational sports or professional sports.

The 11th Council of Europe Conference of Ministers responsible for Sport, held in Athens on 11-12 December 2008, confirmed the crucial role of the Council of Europe and the Expanded Partial Agreement on Sport (APES) in the new challenges meets the concept of sports ethics. This political impetus was confirmed on 16 June 2010 by the Committee of Ministers, which adopted an update of the Code of Sports Ethics in its CM/Rec Recommendation (2010)⁹ to member states, underscoring the need for coordination between governments and sports organizations.

Alongside these institutional developments, researchers from multiple disciplines (philosophy, history, sociology, sports science, biology, etc.) have analyzed the issue of sports ethics.

The open and often critical approach to these academic and institutional initiatives has provided original insight and new expertise on a subject whose historical and philosophical foundation were already well established.

In the light of this work, it is now accepted that sport is not intrinsically carrying the values and morals that the most optimistic discourses have been willing to lend to it. Faced with the reality of the field popularized by the media and in the face of the difficulties faced by practitioners, it is also recognized that a change in governance methods and regulations is necessary.

Moral Imperative in Sport in Algeria: Some Examples

In Schools

Participants in an international symposium under the theme "Physical and Sports Activities, From Training to Citizenship" pleaded in December in Algiers for the integration of sports ethics into educational programmes in order to raise the sports physics practice in lifestyle in order to achieve a "good useful citizen" for society.⁹

In Football

The Professional Football League (LFP) has called on the professional clubs of Liges 1 and 2 to respect the sports ethics at the end of the season, at the risk of being severely punished. "The offending club will be sanctioned in accordance with the provisions of the existing disciplinary code," the league warned, adding that "the Disciplinary Committee is already monitoring" any such offences.¹⁰

Doping, Values and Anti-doping

Doping athletes undermine the regulatory value of fair play. The dynamics of sports competition and the constant quest for the slightest competitive advantage mean that in the absence of effective anti-doping programs, athletes will be pushed towards ever more radical and

⁸ Hardman, A., Jones, C. and Jones, R. (2010): 'Sports coaching, virtue ethics and emulation', *Physical Education and Sport Pedagogy*, vol. 15, no. 4, pp. 345–359.

⁹ <http://www.aps.dz/societe/82148-colloque-sur-l-integration-de-l-ethique-sportive-dans-les-programmes-pedagogiques>.

¹⁰ <https://www.sudhorizons.dz/fr/sports/sports/44442-la-lfp-somme-les-clubs-des-liges-1-et-2-de-respecter-l-ethique-sportive>.

experimental doping methods. No one can predict with certainty what the outcome of such a "doping race" will be, but what we can almost be sure of is that she will not be happy. The health of athletes, whether professional, amateur, adult or young, will be at risk.

Finally, the sense of the quest for sporting excellence would be profoundly changed. Rather than being sought in the development of natural gifts through work and in the acquisition of techniques, excellence would lie in the know-how of a pharmacologist or geneticist.

Athletes would become less the authors of their performances but the instruments developed by others. Athletes should be able to compete without resorting to performance-enhancing substances, with reasonable self-convinced that the field is "equalized". Fair play and health would be preserved, and athletes could seek to achieve the values they pursue in the quest for sporting excellence.¹¹

КОРОНАВИРУС КАК НОВАЯ ТОЧКА ОТСЧЕТА ГУМАНИЗМА

Гончаренко Л.А.

Харьковский национальный медицинский университет, г. Харьков, Украина

Человечество подвергается природным и социальным испытаниям на протяжении всей своей истории. Не стал исключением и год 2020, который войдет в историю как год появления коронавируса COVID-19. Он заставил обратить на себя внимание людей. Оказывается, человечество, с хронологической точки зрения, находится в гостях у вирусов, а сами вирусы смотрят на человечество как на добычу. И эти вирусы с завидной периодичностью приходят в форме эпидемий и прореживают род людской по принципу: «Кто не спрятался – я не виноват». В ответ на эпидемии люди, города и страны проявляют себя довольно эгоистично по отношению к себе подобным: отгораживаются, не делятся ресурсами, а в древние времена поступали еще более жестоко. Например, Македонский, Чингисхан и другие правители окружали города, пораженные эпидемией, и выжигали их, истребляя из луков всех тех, кто пытался вырваться из огненного плена, включая животных.

Человечество имеет огромные достижения в развитии науки, в частности, медицины, но сотни институтов, тысячи диссертаций и сотни тысяч вирусологов оказываются бессильными перед коронавирусом. Ученые утверждают, что существует 5 млрд. вирусов, по другим данным их 100 млрд., а изученными являются только 6 тысяч. Это означает, что человечество обречено на сожительство с вирусами, последствия которого предсказать невозможно. Более того, вирусы в чьих-то воспаленных умах и зловещих руках могут быть использованы против неугодных, непослушных или просто лишних людей на этой планете. Между тем, этим умам надо иметь в виду, что от вируса не скрыться нигде, он везде идет за человеком без разбора, – будь то президент или шахтер, миллиардер или безработный. Отсидеться за морями-океанами, как прежде, никому не удастся, – вирус не знает границ. Вирус не способен различать людей по социальным, возрастным, половым признакам или по политической ориентации, – в больнице важен только анамнез больного.

Коронавирус вскрыл все хронические болезни мирового сообщества в экономике, политике, логистике, торговле, медицине, образовании, культуре, спорте, туризме, – нет такой сферы человеческой деятельности, которая бы не была поражена или затронута. Главная же «заслуга» вируса состоит в том, что он ввел нас в состояние обостренного восприятия реальности, заставил человечество задуматься над необходимостью переосмысления ценностей, наполнения их утраченным гуманизмом.

Коронавирус оказался всепроникающим: такие безусловные достижения человечества как глобальная коммуникация и логистика дали сбой, и мировая экономика стала проседать.

¹¹ Thomas H. Murray, Préserver les valeurs et l'éthique sportives : la relation entre la lutte contre le dopage et les valeurs et l'éthique du sport, UNESCO, SHS/2010/PI/H/1 https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000188404_fre.

Многие страны оказались перед дилеммой: пожертвовать частью населения, но спасти экономику, либо реализовать гуманистическую функцию государства, – выполнить все карантинные мероприятия и спасти людей. В США и странах Европы предпринятые меры оказались недостаточными, и спад экономики оказался неизбежным. Резко возрос уровень безработицы, а социальная поддержка населения стала носить эпизодический характер («вертолетные деньги»). С наступлением второй волны пандемии стали уверенно предрекать ситуацию, аналогичную Великой депрессии в США 1920-30-х годов. Не исключено, что упадок экономики может спровоцировать внутренние конфликты (что уже проявилось в США), а они – смену политической власти. Тестирование экономики показало, что только сильные страны способны противостоять пандемии и выходить победителями, а слабые страны просят о помощи. Это огромное поле для проявления гуманизма.

Частный бизнес не изменил себе и, быстро разобравшись в новой парадигме существования мира, обратил трагическую ситуацию в собственную выгоду, действуя по принципу: кому пандемия – война, а кому – мать родна. Вне зависимости от страны, частный бизнес взвинтил цены на пассажирские перевозки, продовольственные и медицинские товары. Гуманизм уступил место профессиональному цинизму, когда, зачастую, люди и страны протягивают не руки помощи, а ладони для наполнения выгодой. Справедливости ради надо отметить, что некоторые бизнесмены, особенно в Китае, проявили гуманизм и участие, жертвуя ощутимые средства на борьбу с пандемией.

Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) оказалась неспособной оперативно противостоять эпидемическим вызовам даже на начальном этапе развития пандемии, перепоручив решение проблем на национальных уровнях. Усилия ВОЗ свелись к рекомендациям по самоизоляции и констатации печальной статистики. Сфера здравоохранения большинства стран оказалась неспособной эффективно противостоять эпидемии на национальных уровнях, объединить усилия по поиску вакцины и других средств защиты. Больницы оказались переполненными, сказалась нехватка медицинских средств и коек. За критерии спасения взяли не гуманизм, а возраст пациента и наличие у него медицинской страховки. Под стенами больниц люди умоляют о помощи, но получить ее не могут. Гуманизм уступил место цинизму, граничащему с социал-дарвинизмом.

Пандемия обострила эсхатологическое мышление, – люди стали все более ощущать свою смертность и беззащитность, оказавшись на краю нового мира. В пору говорить о появлении Номо Covidicus, – человека, живущего в условиях пандемии, опасющегося заболевания, накладывающего на себя ограничения и не признающего ограничения себя со стороны государства. От прежнего ощущения защищенности не осталось и следа. Если раньше от любой напасти можно было защититься лекарствами, получить квалифицированную медицинскую помощь, то теперь это оказалось доступно далеко не всем. Общество потребления доказывало всему миру, что за деньги можно решить любые проблемы. Но вирус разрушил представления о доступности всего, даже при наличии денег. В частности, в США одна треть населения не имеет медицинских страховок, что автоматически лишает их права на бесплатную помощь. А в Европе находятся 25 млн. мигрантов, которые существуют, в основном, во временных лагерях, и не всегда вправе рассчитывать на социальную поддержку. В июле 2020 года лидеры Евросоюза в течение двух дней так и не смогли договориться о помощи бедным странам, – все много хотят, а денег мало. Удивительно, что в цивилизованных странах, где улицы моют с шампунем, медицина оказалась не готовой к оказанию помощи всем своим гражданам. В США и странах Европы есть хорошие больницы, но в условиях пандемии они оказались доступными не для всех, – здравоохранение и фармацевтическая сфера стали частью бизнеса, оказанием услуг за деньги, а не служением нуждающимся. Шведский либеральный сценарий по выработке стадного иммунитета не сработал. Заболевших и умерших людей оказалось больше, чем в соседней Норвегии в десять раз. Идет процесс дегуманизации, – Запад оказался неготовым бороться за жизни своих граждан, а значит, перестал признавать жизнь человека ценностью. Это еще одно предупреждение человечеству.

Система здравоохранения некоторых стран оказалась неготовой к оказанию медицинской помощи всем социальным слоям населения. В этом смысле ситуация, описанная Н.В. Гоголем в бессмертном произведении «Ревизор», по прошествии двухсот лет, остается злободневной: «... насчет врачеванья мы ... взяли свои меры: чем ближе к натуре, тем лучше, – лекарств дорогих мы не употребляем. Человек простой: если умрет, то и так умрет; если выздоровеет, то и так выздоровеет» [1, с. 9-10]. Мир в эпоху пандемии напоминает страну невыученных уроков.

Коронавирус протестировал главные европейские ценности: свободу, толерантность, солидарность, гуманизм, и обнажил мировой кризис морали. Перед лицом испытаний проявились индивидуализм и политика изоляционизма. Природная сущность человека победила социальную. Закрывается Шенгенская зона: безвиз только для членов ЕС. Всех иностранных туристов выгоняют из гостиниц и из стран. Со второй волной пандемии целые страны уходят на самоизоляцию. Либеральный мир поставил свободу человека как ценность на высший пьедестал, а коронавирус его низвергает и устанавливает тоталитаризм с его организацией, дисциплиной, подчинением индивидов требованиям государства. Либерализм оказался более декларируемый, чем реализуемый. Неслыханное дело – людям стали запрещать встречаться в общественных местах силовыми указами; требовать соблюдения социальной дистанции и ношения средств защиты, вплоть до штрафов, введения карантина и комендантского часа с патрулированием полицейскими и военными (впервые со времен Второй Мировой войны); лишать права свободного перемещения как внутри страны, так и между странами, закрывая границы. Человек противопоставил вирусу не свой иммунитет, а свое эго. Приверженцы псевдоценностей, публично пренебрегая требованиями самоизоляции и усматривая в этом покушение на их свободу и зону комфорта, массово выходят на улицы и срывают маски. Тем самым они демонстрируют свое ложное представление о свободе, ставя ценности свободы выше ценностей морали. Сторонники либерализма не хотят принимать идею о том, что в критические моменты личностные амбиции должны уступить место принципам гуманизма, консолидации и организованности. Надо принять как медицинский факт, что альтернативы ограничениям нет. Ценность безопасности общества должна быть выше ценности индивидуальной свободы. Пандемия – это тест на религиозные ценности, на любовь к ближнему: не заражай, дистанцируйся. Самоизоляция – это тоже любовь к ближнему. Именно идеи гуманизма помогли человечеству возродиться из пепла костров инквизиции в самые сложные времена эпохи Возрождения.

Коронавирус тестирует эффективность тех или иных моделей развития общества. И мировой опыт показывает, что более жизнеспособными в противостоянии с пандемией оказываются страны, где тотально проявляется как социальная помощь гражданам, так и социальная ответственность граждан перед требованиями государства. В условиях пандемии успешно справляются с ситуацией не либеральные, а сильные государства, где есть четкая структура власти и подчинения. В США, как оплоте либерализма централизации власти, каждый штат борется как может: сколько штатов, столько и моделей борьбы с эпидемией, помноженной на внутренние протесты. Велика вероятность, что после победы над пандемией люди все более будут склоняться к модели социального государства, чтобы в кризисные моменты жизни не оказаться на обочине жизни.

Президент США Д. Трамп проявил государственный эгоизм: чтобы оправдать свое неэффективное управление страной и низкий уровень здравоохранения для незащищенных слоев населения, он использовал проверенную стратегию поиска врагов, на которых можно все списать, – виноваты ВОЗ как бесполезная организация, и коммунистический Китай, заразивший коронавирусом весь мир. Сам же Китай, как и другие страны (Вьетнам, Малайзия), оказались способными на сплочение перед вызовами, на высокую организацию и дисциплину, на жесткие меры в отношении нарушителей, а также и на социальную поддержку своих граждан. Западные страны начали эту борьбу с оглядкой на либеральные ценности и проиграли. На руководства Германии, Италии, Испании, Франции, Швеции,

Чехии, и еще некоторых стран снизошло просветление: оказывается, жесткие ограничения надо было вводить как можно раньше.

В самом начале эпидемии в Германии канцлер А. Меркель 18 марта 2020 года в Обращении к гражданам заявила: «Коронавирус драматически меняет жизнь в нашей стране. Наши представления о нормальности, общественной жизни, социальных взаимоотношениях подвергаются проверке на прочность. Со времен Второй мировой войны для нашей страны не было таких серьезных вызовов, где так важна наша общая солидарность» [2]. 16 марта 2020 года президент Франции Э. Макрон в Обращении к нации объявил об ограничительных мерах в стране, назвав борьбу с коронавирусом войной; на карту поставлено выживание европейского проекта. Президент также призвал проявить солидарность и ответственность [3]. Жесткие призывы прозвучали в Италии: «Дайте нам Муссолини», т.е. в переломные времена проявляется запрос на жестких лидеров. Образовалась некая растерянность перед беспомощностью и неизвестностью.

На тот момент, когда вакцину еще не создали, она уже стала оружием против других. США предложили частной немецкой компании производить разработку вакцины на их территории и только для американцев; заплатили французской фармацевтической компании 300 млн. долларов на разработку вакцины, но только для американцев. Французы этим фактом оскорбились, – и только. США угнали самолет из Китая с масками для Франции, – сработало право сильного. Около 100 стран внесли проект Резолюции в ООН, чтобы, кем-либо найденная вакцина, стала достоянием всех стран. Но США и Великобритания требуют оплаты, предвкушая прибыли за вакцину, которой у них еще нет. Тем самым, мир раскололся: религиозные ценности утрачены, а демократические не работают. Французские ученые в апреле 2020 года в целях ускорения проверки вакцины, чтобы не подвергать опасности жизни и здоровье добровольцев, предложили: «Давайте протестируем вакцину на неграх». Чистой воды расизм, укоренившийся в сознании европейцев еще со времен эпохи колониализма. В кризисные моменты проявился дефицит гуманизма. Руководители ряда западных стран продемонстрировали цинизм и пренебрежение теми ценностями, которые они ранее декларировали. Люди вырабатывают иммунитет против вируса, рискуя потерять иммунитет социальный. ВОЗ отодвигает победу над коронавирусом все дальше, осторожно называя конец 2022 года [4]. Комиссар Евросоюза Урсула фон дер Ляйен утверждает, что вакцина может появиться только к концу 2021 года, а вакцинация граждан ЕС начнется в 2022 году. При этом, она категорически отвергает возможность использования вакцины, разработанной Китаем или Россией. ЕС не может себе позволить отдать другим странам этот сегмент рынка и заказы на миллиарды евро, которых тогда лишатся европейские компании [5]. И снова политика поступает гуманистическими принципами.

Современные мыслители не способны охватить масштаб происходящего, никто не берет на себя смелость предсказать даже ближайшую перспективу развития социума. Человечество не осмысливает глубину трагедии и воспринимает реальность так, как ее описывал Э.М. Ремарк в романе «Черный обелиск»: «Но, видно, всегда так бывает: смерть одного человека – это смерть, а смерть двух миллионов – только статистика» [6, с. 49].

Рано или поздно человеческий разум одержит победу над коронавирусом, но мир уже не будет прежним. Человечество выйдет из пандемии с измененными представлениями о гуманизме. Придет время переосмысления ценностей и смысла жизни. Изменится всё. Люди должны задуматься над тем, чтобы жить яркой индивидуальностью, а не попасть в графы безликой статистики; на смену индивидуализму должен прийти дух коллективизма и совместного противостояния любым вызовам; извращенная экономика, когда, даже в условиях пандемии, богатые богатеют, а бедные беднеют, не отвечает ожиданиям тружеников, и потому она должна стать не бизнес-проектом, а народным хозяйством; медицина развивается, но для многих продолжает оставаться недоступной, а должна стать здравоохранением народа; коронавирус существенно подверг сомнению либеральные ценности и доказал, что, живя в зависимом мире, человек не может быть абсолютно

свободним, що пропаганда «открытого общества» – это химера, очередной бизнес-проект, за которым стоит чья-то выгода.

Пандемия и карантин погрузили все сферы жизнедеятельности человечества в самый глубокий кризис за всю его послевоенную историю. Никто не может спрогнозировать ситуацию с экономикой и ее последствиями. Хочется нам того или нет, но коронавирус еще долго будет оставаться главной темой в мировой повестке. С большой долей вероятности можно утверждать, что серьезные испытания еще впереди, и что новая точка отсчета гуманизма отодвигается до неопределенности.

Список литературы

1. Гоголь Н.В. Избранные сочинения. В 2-х томах. Т. 2. – М.: Худож. Лит., 1984. – 495 с.
2. Меркель назвала вирус самым серьезным вызовом со времен Второй мировой. – 18 марта 2020. [Электронный документ]. – Режим доступа: <https://nv.ua/world/countries/koronavirus-merkel-obratilas-k-nemcam-iz-za-pandemii-poslednie-novosti-50076496.html>
3. «Мы на войне»: Макрон о чрезвычайных мерах во Франции для борьбы с коронавирусом. – 16 марта 2020. [Электронный документ]. – Режим доступа: <https://www.rfi.fr/ru/франция/20200316>.
4. Сайт ВОЗ: Режим доступа: https://www.who.int/substance_abuse/facts/ru/.
5. Лидеры ЕС: У нас вторая волна Covid-19, и это минимум на весь 2021 год. – 30 октября 2020. [Электронный документ]. – Режим доступа: <https://easaily.com/ru/news/2020/10/30/lidery-es-u-nas-vtoraya-volna-covid-19-i-eto-minimum-na-ves-2021-god>.
6. Ремарк Э.М. Черный обелиск. М.: Пресса, 1992. – 432 с.

ПОНЯТТЯ ПРО РЕКЛАМУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Гришук Н.Ю.

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
м. Черкаси, Україна*

Термін "реклама" походить від лат. *reclamare* – викрикувати (у Давній Греції та Римі оголошення голосно викрикувалися на майданах та в інших людних місцях). Нині реклама є найдієвішим, отже, найзастосовнішим засобом впливу на покупців і споживачів. Однак досить складно знайти визначення поняття "реклама". Автор книги "Теорія і практика сучасної реклами" В. Музикант подає визначення реклами, схвалене у США в результаті конкурсу, проведеного журналом "Едвертайзінг Ейдж" [1, с. 121]. Реклама — це друковане, рукописне, усне або графічне повідомлення про особу, товари, послуги або суспільний рух, відкрито опубліковане рекламодавцем й оплачене з метою збільшення обсягів збуту, розширення клієнтури, одержання голосів або суспільної підтримки. Професор Північно-Західного університету США, відомий спеціаліст із маркетингу Ф. Котлер, дає таке визначення реклами [2, с. 118].

Реклама – це неособиста форма комунікації, що здійснюється за допомогою платних засобів поширення інформації з чітко зазначеним джерелом фінансування.

Рекламна інформація, насамперед, необхідна споживачеві, бо він – головна рушійна сила процесу продажу і від нього залежить, відбудеться процес купівлі чи ні. Реклама подає покупцеві інформацію про те, що існує товар певної марки, що він має отаку споживчу характеристику, тим-то відрізняється від подібних товарів, його можна придбати там-то і за отаку ціну. Покупець, для якого понад усе – престиж, може знайти інформацію про престижні фірми та супермаркети, про продавців модних товарів і новинок. Така інформація дає змогу порівняно забезпеченій людині, яка живе в економічно розвинутому суспільстві, якось вирізнитися і соціальне відмежуватися [3].

Перший крок у розробці рекламної кампанії – це визначення її цілей, котрі детермінуються попередньо прийнятими рішеннями, характеристиками цільового ринку.

У залежності від цілей виділяють 3 види рекламних звернень:

1. інформативна реклама;
2. реклама-переконання;
3. реклама-нагадування.

Інформативна реклама відіграє важливу роль на початковій стадії просування товару, коли її ціль – створення первинного попиту.

Реклама-переконання набуває особливої ваги на стадії конкурентної боротьби, коли компанія прагне створити стійкий попит на визначену марку товару. Більшість рекламних оголошень відносяться саме до цієї категорії. Інколи реклама-переконання перетворюється у порівняльну рекламу, ціль якої – встановити переваги певної марки товару шляхом порівняння однієї чи декількох її ознак з ознаками аналогічних товарів. Використовуючи порівняльну рекламу, компанія повинна бути впевнена, що вона володіє всіма необхідними аргументами для підтвердження заявлених переваг та адекватної відповіді на претензії власників конкуруючої марки. Використання порівняльної реклами є оправданим у тих випадках, коли вона впливає як на раціональні, так і на емоційні мотиви споживачів. Порівняльна реклама використовується для таких категорій товарів, як дезодоранти, зубна паста, пральні порошки, одяг, автомобілі та ін [4].

Деякі дослідники, зокрема А. Ю. Вуйма, виділяють наступні функції реклами:

- інформаційна – припускає поширення в масовому масштабі інформації про товар чи послугу, їхній характер, місця продажу і т.п.;
- економічна – стимулювання збуту товарів, а також вкладання інвестицій;
- просвітня – передбачає пропаганду різного роду нововведень;
- соціальна – спрямована на формування суспільної свідомості, посилення комунікативних зв'язків у суспільстві і поліпшення умов існування;
- естетична – націлена на формування смаку споживачів [5, с. 322].

Звичайно, реклама повинна інформувати про ціну товару, його особливості і характеристики. Але насамперед вона повинна спонукати до покупки. Реклама є необхідною, коли з'являється нова фірма чи товар, коли падає об'єм продажів або планується розширення ринку. У залежності від цих причин звертання до рекламодавця і виставляється мета рекламної компанії.

У залежності від того, які цілі та мету переслідує реклама, виділяють наступні її види:

1. імідж-реклама;
2. стимулююча реклама;
3. політична реклама;
4. бізнес-реклама;
5. суспільна реклама та інші [6].

Рекламна тема знаходить своє вираження в яскравому заголовку – девізі, який ще називають рекламним слоганом [9].

Рекламне звернення – засіб представлення інформації рекламодавця споживачеві, який має конкретну форму (текстову, візуальну, звукову, символічну та ін.) Не дивно, що у величезному та невпинному потоці інформації рекламне звернення, що представляє собою звичайний перелік переваг певного продукту, просто не буде помічене потенційними покупцями. Для того, щоб змусити когось прочитати або прослухати рекламне оголошення, у ньому повинно бути щось особливе і цікаве для споживача, при його розробці має виявлятися творча індивідуальність його творців [8].

Процес розробки рекламного звернення послідовно включає в себе визначення рекламної ідеї, побудову концепції та формування теми. Тема реклами повинна відповідати меті рекламної кампанії. Основою для розробки теми служать результати попереднього проведеного аналізу, котрий дозволяє оцінити переваги фірми і мотиви клієнтів з точки зору ринку. Необхідно добитися того, щоб клієнт запам'ятав хоча б назву продукту та фірму,

пов'язав їх з найсуттєвішою рисою (властивістю, перевагою) та з основним мотивом для покупки [7].

Отже, у наш час високих технологій, інформація стала чи не найдорожчою річчю. Люди платять гроші, щоб отримати інформацію, або ж навпаки – щоб надати її суспільству. Одним зі способів такого надання інформації є реклама. Причому реклама не у вузькому сенсі, як інформація про певний виріб, а у найширшому значенні цього поняття – як засіб інформування, переконання, впливу маніпуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говорун В.В., Шурыгина О.В. Психология в рекламе. – М.: Академия, 1996. – 478 с.
2. Барта Р., Майерс Д., Аакер Д. Рекламный менеджмент. – М.: Кросна-Леке.
3. Асеев В. Г. О диалектике детерминации психического развития // Принципы развития в психологии. – М., 1978.
4. Айзенберг М.Н. Менеджмент рекламы. – М: АГРОХОЛДИНГ, 1993. – 402 с.
5. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М: Просвещение, 1974. – 348 с.
6. Берн Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М., 1986.
7. Барта Р., Майерс Д., Аакер Д. Рекламный менеджмент. – М.: Кросна-Леке.
8. Бове К, Арене В. Современная реклама. – М.: Академия, 1995. – 314 с.
9. Сэндидж Ч, Фрайбургер В., Ротцолл К. Реклама. Теория и практика. – М.: Прогресс, 1989. – 228 с.

ЭКОЛОГИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА КАК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ ДУХОВНОГО ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА И ОБЩЕСТВА Дышкант Т. Н.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»,
г. Харьков, Украина*

Понятие «экология» появилось сравнительно недавно, в 1866 году и обозначает буквально обиталище, жилище. В самом широком значении под ним понимают взаимодействие живых организмов между собой и с их средой обитания. Среда обитания человека включает много составляющих, одной из которых является информационная среда.

Вопрос о том, что составляет сущность понятия «информация» и по сей день остается дискуссионным. Но нельзя отрицать двух факторов, во-первых, того, что информация представляет одну из первооснов нашего мира, во-вторых, что в мире культуры, ее преобразующая сила всегда связана с новизной.

Современная информация подается зачастую так, чтобы поражать психику человека и смущать его разум. Поражение связано с воздействием на эмоциональную сферу воспринимающего субъекта через его воображение и может иметь двоякий характер. Оно может быть связано с внутренними изменениями благоприятного свойства. Таковым, например, является катарсис - «очищение через сострадание», как говорил Аристотель. И хотя оно не происходит на уровне осознания, а осуществляется на уровне бессознательных переживаний, тем не менее, положительный эффект обеспечивает глубина идеи того произведения искусства, с которым человек взаимодействует. Поэтому Гёте и утверждал, что катарсис приводит к восстановлению душевной гармонии с помощью искусства.

Сейчас больше приходится констатировать поражение негативного свойства, как травму сознания. Описывая информационный взрыв, делают акцент на количественном росте информации, что делает невозможным ее полноценное усвоение. Но проблема, помимо прочего заключается в том, что значительное количество информации и не заслуживает этого усвоения. Новизна этого информационного потока, будь то новости, транслируемые

СМИ, либо развлекательные программы, не связана с глубиной и содержательностью идеи. Использование всех механизмов привлечения внимания, притягивает к ней, оказывает суггестивный эффект и это не позволяет замечать, что новизна становится мнимой, будоражащей воображение лишь на короткий период времени и информация забывается через пару дней, вытесняемая еще более шокирующей сенсацией. Сенсация - это слово двусторонней направленности. Оно одновременно обозначает и сильное, ошеломляющее впечатление от какого-нибудь события, сообщения, и само событие, сообщение, производящее такое впечатление. А поскольку конкурирующие СМИ, телепрограммы борются за своего потребителя, его буквально «бомбардируют» со всех сторон «сенсационными» сообщениями. Что происходит с психикой, мышлением, при постоянном поддержании их в состоянии возбуждения? Получаем невротического человека, с отсутствующим критическим мышлением (темпы подачи информации не оставляют времени на то, чтобы ее обдумать) и такое же общество. То есть вместо очищения, «обновления» происходит перенасыщенность, «загрязнение» внутреннего мира человека. Являясь вредоносной для эмоциональной сферы, подобная информация / дезинформация не предоставляет также и пищу для ума воспринимающего ее человека.

Мнимая, но поражающая воображение новизна, связана, помимо прочего с усиливающейся спецификацией, лишаящей понятие «человек» статуса родового и перемещающая его к закреплению на видовом уровне. Как писал об этом М. Эпштейн: «Есть бедные и богатые, мужчины и женщины, «гомо» и «гетеро», черные и белые, люди с доходом выше и ниже, жители маленьких и больших городов... а «человек» - это просто вредоносный миф или глупенькая абстракция...» [1]. Поскольку же истинный смысл борьбы с метанарративами в том, что они сужают поле спроса, сейчас, когда торгуют всем, даже идеями, то это фрагментирование также стремятся обернуть в фактор получения дохода. Организаторы информации, желая увеличить свою аудиторию и тиражи, применяют «закон малинового варенья», описанный Вайнбергом следующим образом: «Чем шире намазываешь, тем тоньше получается слой». Необходимость учитывать, возможно, кардинально противоположные интересы различных групп людей, выхолащивают информацию, лишают ее глубины. Например, какую новизну может содержать пьеса «Гамлет», написанная в далеком 1623 году? Только при серьезном, вдумчивом подходе к ней каждый новый читатель, выявляет в ней истинную новизну, связанную с глубочайшими экзистенциальными вопросами долга, предательства, любви и смерти. В современной же развлекательной индустрии форма подачи, выстроенная максимально толерантно ко всем возможным группам людей, совершенно закрывает содержание. И Гамлет может здесь предстать, страдающим от непонимания персонажем с нетрадиционной сексуальной ориентацией, Офелия - афроамериканкой («Неладно что-то в датском королевстве»), а Лаэрт - представителем преступной группировки.

Подобное можем наблюдать и в пределах собственного информационного поля. Программы, наподобие «Самый умный» или «Книжная корзинка», вытесняются «душевым стриптизом» «Детектора лжи» или же эпатажными сюжетами программы «Следствие ведут экстрасенсы». А то, что приоритет в подаче новостей сместился с нейтральной объективности, сопряженной с уравновешенной эмоциональностью, на эмоциональное потрясение зрителя, говорить девиз одной служб новостей «ТСН вражае» («ТСН поражает»).

Мнимая новизна оборачивает «информационный взрыв» в «информационный вакуум». И первое, и второе состояние многими ощущаются достаточно болезненно. Обрести избавление от него возможно, размышляя над тем, что важно и что неважно, что наполняет жизнь, а что просто убивает время.

В общем, экологический подход к очищению информационного поля должен осуществляться как на индивидуальном уровне - воспитание в себе избирательного подхода к получению информации на основе таких ее критериев как ее содержательность, глубина, полезность, то есть того, что составляет истинную новизну, так и на уровне владельцев СМИ - выстраивание политики своих контентов на основе приоритета познавательности,

полезности, объективности. Хотя тотальная устремлённость к получению прибыли существенно затрудняет информационную фильтрацию на втором уровне.

Литература

1. Эпштейн М. Информационный взрыв и травма постмодерна // Электронный ресурс: [file:///C:/Windows/system32/config/SYSTEM~1/AppData/Local/Temp/Rar\\$DI00.857/%20Эпштейн%20Михаил.%20Информационный%20взрыв%20и%20травма%20постмодерна%20%20royallib.ru.fb2](file:///C:/Windows/system32/config/SYSTEM~1/AppData/Local/Temp/Rar$DI00.857/%20Эпштейн%20Михаил.%20Информационный%20взрыв%20и%20травма%20постмодерна%20%20royallib.ru.fb2).

ДУХОВНІ ПОТРЕБИ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ГЕШТАЛЬТ-ВИМІРІ

Количева Т.В.

Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків, Україна

Сучасне життя вносить чимало коректив у свідомість людини : прискорений ритм життя, вплив інформаційного суспільства, нові цінності – все це змінює свідомість людини у умовах сучасного розвитку. Такі зміни відбуваються поступово, але все одно ми можемо бачити їх перетворювальний вплив на людину у ракурсі різного рода потреб людини: матеріальних, пізнавальних, духовних тощо. Цікавим буде розгляд гештальт-підходу духовних потреб особистості у сучасних умовах. Гештальт-підхід, який раніше використовувався суто у психології, зараз стає загальнофілософським підходом, тому що він охоплює багато сфер людського життя. При цьому, антропологічне значення гештальту, який прагне досягти своєї прегнантноі форми, полягає у тому, щоб нові ракурси дослідження, нові кути зору брали участь у створенні гештальту, незважаючи на їх ірраціональні моменти.

Якщо проаналізувати будь-які потреби людської особистості, а перш за все, духовні потреби, то доцільно відштовхуватись від категорії переживання, яке так чи інакше супроводжує будь-яку потребу. І.А. Погодін, директор Інституту Гештальту, відмічає, що «переживання ми не можемо контролювати прямо – ми можемо лише віддатися йому» [1, с.205]. Слід відмітити, що сучасна особистість цікавиться власним переживанням як окремим явищем, що живе майже своїм життям, на відміну від того, що ще не кілька десятиліть ми могли бачити так звану «заборону на переживання», в результаті чого людина не могла розібратись у своїх істинних потребах, у тому числі і духовних.

Розглянемо ключові потреби людини. Особливе значення має потреба у самоідентичності, яка дозволяє людині діяти у зв'язку з подальшими її завданнями. Людина втілює свою самоідентичність як на раціональному, так і на ірраціональному рівнях.

Важливо розглянути самоідентичність людини, яка містить у собі гру. Так самоідентичність також розкривається в рамках гештальт-методології у метаантропологічній парадигмі. Особистість людини є своєрідним психічним Всесвітом. У психотерапії концепт «гра» використовується у техніці психодрами. Автор Я.Л. Морено виділяє певні психодраматичні ролі, які розповсюджуються на усі сфери життя, і виділяє соціальні, соматичні, психічні, та трансцендентні рольові категорії. Стосовно зв'язку гри з самоідентичністю людини можна виразити думку, що самоідентичність людини народжується з гри. Я. Л. Морено стверджує, що особистість функціонує в ролях, тому що саме в ролі втілюється сутність особистості на ірраціональному рівні. Це може доводити різний характер спілкування конкретної особистості з різними людьми. Людина вимушена перебудовувати свою ідентичність, робити її гнучкою, вміти «домовитись» з собою з метою збереження цієї поєднання різних її аспектів. Сучасна людина розуміє самоідентичності.

Наступна духовна потреба – це потреба у самопізнанні та самоактуалізації. Ця потреба, яку зазначав ще А. Маслоу, набуває у сучасності специфічного трактування. Н. Хамітов у своїй книзі «Філософська антропологія. Актуальні проблеми» зазначає, що «динаміка поєднання буденного, граничного й метаграничного буття людини у напрямку до

метаграницного, що означає цілісність тілесного, душевного й духовного розвитку особистості може бути названа гідною самореалізацією людини» [5, с.81]. Тобто, метаантропологічний вимір самоактуалізації та самореалізації людини передбачає участь усіх процесів у формування комфортного існування особистості.

Також, важливою є потреба у відчутті щастя. Сучасна людина робить перегляд цього поняття, і відходить від традиційного трактування щастя як гедонізму: « Якщо щастя – це насолода, задоволення, або низка позитивних епізодів, то за визначенням кожна негативна емоція (а їх уникнути неможливо) є нещастям. Тож людина відчуває ефект сильно розгойданого маятника: зараз ти щасливий, але вже за мить тобі можуть зіпсувати настрій – і ти вже нещасний. Для гедоністів щастя – це період між двома нещастями. Гедонізм не забезпечує опірності до негативних емоцій, не пропонує жодних засобів для вироблення стійкості перед ними» [3, с.20]. Таким чином, щастя виступає як тимчасовий продукт, а сучасна людина прагне до комфорту навіть у таких питаннях, як самовідчуття, тому вона створює для себе нову концепцію щастя. Нова концепція щастя передбачає постійність, константність, яка створюється внаслідок усвідомленістю людиною своїх намірів, доцільності чи недоцільності своїх дій, здатності до реалізації своїх мрій та намірів: « Щастя не є самоціллю: щастя супроводжує успішну реалізацію доброго життєвого плану. Щасті –це не задоволення конкретного бажання. Досягнення жодної фрагментарної цілі не забезпечує щастя. Щастя – це рух за своїм життєвим планом» [3, с.25.] Щастя розуміється не як обмежений проміжок часу, а як довгостроковий процес, задля досягнення якого людина здатна вкладати свій час, зусилля, вміння, знання. Таким чином, традиційна мораль і наступні спроби заперечувати її з допомогою гедонізму, призвели до обмеженого розуміння щастя. Новим розумінням щастя є такий стан, при якому людина відчувала би себе щасливим, спираючись на внутрішню гармонію, а не на ефект контрасту між позитивними і негативними станами.

Окремим моментом слід розглянути взаємодія категорію моральності. Сучасний автор В. Погодін, вивчає гештальт-підхід і його участь у різних соціальних процесах, зазначає, що «мораль перетворилася, метафорично висловлюючись, в деяку форму культурного вірусу. Сучасна людина вже не усвідомлює обґрунтованість правил моралі, якими керується щодня» [2, с. 41]. Людина у сучасному світі намагається заперечувати правила моралі, критикуючи не завжди доцільні постулати, які лежать в їх основі. Сучасний індивід передбачає відсутність інтроектної дії моралі як обмежувача в сенсі пасивної повинності. У той же час, при цьому зберігається моральний аспект у його змістовно-етичній частині. Актуальною стає і ідея про те, що людина, перебуваючи в стані гармонії, задоволених потреб, виражених емоцій, відреагованих ситуацій, є набагато більш корисною, ефективною для себе і оточуючих, ніж такий індивід, який, за словами Ф. Ніцше, «приноситься в жертву і служить знаряддям» аспектів – всього того, що є щастям для людини в сучасному світі.» [4, с. 164].

Таким чином, духовні потреби особистості у сучасних реаліях проголошують знаходження особи в контакті з самим собою і з навколишнім світом з умовою розуміння своїх границь комфорту, а також, вміння виражати себе в своїх емоціях і афектах, не порушуючи границь комфорту оточуючих – ключові позиції методології гештальт-підходу. Такий погляд розширює обрії розуміння моралі в суспільстві і виховує нову формацію людей, здатних до творчості, рефлексії, адекватного самовираження

ЛІТЕРАТУРА

1. Погодин И.А. Психотерапия как путь формирования и трансформации реальности / Погодин И.А. – М.: ФЛИНТА: Наук, 2015. – 328.
2. Погодин І. Модерно-постмодерне суспільство та психічна норма: труднощі діагнозу //Форум психіатрії та психотерапії ФПДО Львівського національного медичного університету Д. Галицького, 2013. – том 13. – С.38–43.
3. Пурій Р. Луц У. Планування щасливого життя / Роман Пурій, 12. Уляна Луц. – Львів: Літопис, 2019. – 168 с.

4. Ницше Ф. Воля к Власти. Опыт переоценки всех ценностей/ Ф. Ницше. – М.: Культурная Революция, 2005. – 880 с.
5. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. / Н.В. Хамітов. – К.: КНТ, 2018. – 394 с.

ВИВЧЕННЯ МАТЕРИНСТВА В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Кулик А. В.

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
м. Черкаси, Україна*

Психологія материнства – одна з найбільш складних і мало розроблених галузей сучасної науки. Актуальність вивчення цієї галузі вивчається через певні суперечності між гостротою демографічних проблем, пов'язаних з падінням народжуваності, величезним числом сімей, що розпадаються, лавиноподібним збільшенням числа дітей-сиріт при живих батьках, та із зростанням числа випадків жорстокого поводження з дітьми

В сучасний час материнство займає незначне місце в ієрархії цінностей жінки, поступово витісняючись іншими цінностями, такими як: професіоналізм, пошуки матеріального благополуччя, прагнення до гедонізму та індивідуалізації [12]. Сучасні теоретичні та практичні дослідження, що вивчають проблему материнства підкреслюють важливість материнської поведінки для розвитку здорової та гармонійної дитини [10]. Дослідження проблематики прийняття та усвідомлення жінкою ролі матері є особливо актуальним, оскільки це дає змогу виокремити чинники та чутливі періоди, що можуть значно впливати на розвиток материнства.

В науковому світі материнство вивчають як складне явище, що є результатом взаємодії багатьох факторів: генетичних, біологічних, впливу родинного та соціального середовища. Материнство – це унікальний психологічний феномен, що має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Кожна культура має цілий інститут материнства, що включає в себе різноманітні способи виховання жінки як матері. Ці способи розраховані на те, що частину своїх функцій мати буде усвідомлювати, а частину – ні. У вітчизняній психології значну увагу приділяли вивченню материнського відношення, материнської (батьківської) позиції та дитячобатьківської взаємодії (Е. Ейдемільер, В. Гарбузов, А. Варга, А. Співаковська та ін.). Поведінка матері розглядається як джерело розвитку дитини та як суб'єкта пізнавальної активності, спілкування, самоусвідомлення (М. Лісіна, Н. Авдєєва, О. Смирнова, В. Перегуда). Дитина та матір розглядаються як складові єдиної динамічної системи, де вони набувають статус «матері» і «дитини», та взаємно розвиваються як елементи даної системи [12].

Глибокий аналіз літератури з проблем материнства представлений в роботах Г. Філіппової, де вона виокремлює культурно-історичний, біологічний, фізіологічний, психофізіологічний і психологічний аспекти вивчення даної проблеми [9]. Через призму культурно-історичного аспекту інститут материнства досліджується як історично обумовлений, видозмінений під впливом епохи (ці дослідження проаналізовано в роботах І. Кона, М. Мід, Е. Еріксона та ін.). Материнство як культурно-історичне явище в різні періоди розвитку людства володіло різним змістом, що, у свою чергу, відображалось і на феноменології індивідуальної готовності до нього як психологічного явища, яке є результатом інтеріоризації суспільних уявлень. З цього приводу відома дослідниця у галузі психології материнства Г. Філіппова зауважує, що материнство - це одна із соціальних жіночих ролей, тому якщо потреба бути матір'ю і закладена біологічно, суспільні норми й цінності роблять істотний вплив на його зміст і прояв у кожній конкретній жінки [9].

Якщо виділити всі основні напрями дослідження, то можна помітити, що материнство як психологічний феномен розглядається з двох основних позицій : материнство як забезпечення умов для розвитку дитини та материнство як частина особистісної сфери жінки. В науковому світі багато суперечностей відображено навколо проблеми «материнського інстинкту». Одні науковці стверджують, що материнська прив'язаність підкоряється виключно вродженим чинникам, які об'єднують людський рід з тваринним (Дж. Боулбі, К. Лоренц, Е. Панов та ін.) [3]. Властивість матері емоційно переживати заохочення від дитини, виражати свої емоції, у взаємодії з дитиною розглядається її природна особливість. Такої точки дотримується Д. Віннікотт, який говорить, що стан матері після пологів настільки особливий, що дозволяє їй безпосередньо переживати стан народженої дитини [4].

Материнська любов – це поняття, яке наповнюється в різні періоди історії різним змістом. Жінка стає кращою чи гіршою матір'ю в залежності від того, цінується чи знецінюється в суспільстві материнство [1]. Можливість кардинального порушення материнства свідчить про те, що інстинкт не відіграє головної ролі в поведінці матері. Виділяємо те, що інстинкт відводить увагу від проблеми власної активності жінки в рішенні стати матір'ю чи відмовитися від материнства. Материнство це одна із соціальних жіночих ролей, тому, навіть якщо необхідність бути матір'ю закладена в жіночій природі, то суспільні норми і цінності відіграють вирішальний вплив на прояв материнського відношення. Всі дослідження батьківського, зокрема материнського, відношення до дитини говорять, про те, що почуття матері, форми їх проявів, способи надання підтримки сильно відрізняються у різних матерів. Все це дозволяє зробити гіпотезу, що материнство не є повністю вродженим механізмом. Акцент на материнському інстинкті як на найбільш ситтєвій складовій психологічної готовності до материнства викликає вагання. Інстинктивна поведінка – чітко закріпленні в наслідуванні поведінкові форми [8].

Основи майбутнього материнства закладаються ще у глибокому дитинстві під час взаємодії з власною матір'ю [2], а на думку деяких авторів, і в пренатальному періоді [1]. Згідно з аналізом Н. Самоукіної, ще до народження дитини, майбутня матір до неї вже якось ставиться: любить і хоче, щоб вона народилася, чи сприймає майбутнє народження, як зайвий тягар, і народжує під тиском обставин. “Давно живемо без дітей і колись треба народжувати, потім буде пізно” тощо. [6]. Найголовнішим припускають є період до трьох років, коли відбувається формування основ особистості та ставлення до світу [7]. Далі розвиток материнства продовжується в ігровій діяльності. У процесі сюжетно-рольових ігор із ляльками в дочки та матері, та сім'ю у дівчинки відбувається формування та розвиток головних компонентів материнської сфери. Наступним визначають етап няньчення, який триває від 5–6 років до початку статевого дозрівання і містить досвід особистої взаємодії з іншими маленькими дітьми, спостереження за взаємодією дорослих із дитиною, спостереження за реакцією навколишніх об'єктів, які виконує материнські функції. З початком статевого дозрівання починається новий етап диференціації мотиваційних основ материнської та статевої сфер. Специфіка цього етапу виявляється в усвідомленні зв'язку між статевою і материнською сферою та конкретно-культурними і сімейними моделями статевої та материнської поведінки [7; 12].

Таким чином, материнство – складний феномен, який має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Материнство не забезпечується повністю вродженими механізмами, воно містить у собі біологічне прагнення до материнства, що перетворене інтеріоризованими соціальними нормами. На сучасному етапі материнство аналізується з точки зору особистісного розвитку жінки, психологічних і фізіологічних особливостей різних періодів репродуктивного циклу.

Материнство дає побачити унікальну ситуацію, яка пов'язана з розвитком самосвідомості жінки, яка проходить певний етап переосмислення батьківської позиції з власного дитячого досвіду, періодом інтеграції образу матері і дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеева Н. Привязанность ребенка к матери и образ себя в раннем детстве // Вопросы психологии, 1997. – № 4. – С. 3–12.
2. Анисимова К. Психологические особенности отношения к будущему ребенку у женщин во время беременности. // NB: Психология и психотехника. – 2014. – № 1. – С. 1–24, DOI: 10.7256/2306-0425.2014.1.11689.
3. Брутман В., Радионова М. Формирование привязанности матери к ребенку в период беременности // Вопросы психологии, 1997. – № 6. – С. 38–47.
4. Винникот Д. Маленькие дети и их матери. – М., 1998.
5. Мид М. Культура и мир детства. – М., 1989.
6. Мещерякова С. Психологическая готовность к материнству // Вопросы психологии, 2000. – №5. – С. 18–27.
7. Овчарова Р. Психологическое сопровождения родительства. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003.
8. Проскурняк О. Чинники та етапи становлення материнства // Практична психологія та соціальна робота, 2007. – №3. – С. 13–16.
9. Филиппова Г. Психология материнства: Учебное пособие. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002.
10. Филиппова Г. Материнство: сравнительно-психологический подход // Психологический журнал, 1999. – №5. – С. 81–88.
11. Шнейдер Л. Психология семейных отношений. Курс лекций. М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМОПресс, 2000.
12. Шнейдер Л. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. – Изд.4-е. – М.: Академический Проект; Трикста, 2008. – 736 с.

МОРАЛЬНОСТЬ И АМОРАЛЬНОСТЬ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ

Лебедев В. А.

*Украинский государственный университет железнодорожного транспорта
г. Харьков, Украина*

Массовую культуру традиционно представляют как средоточие зла и порока, прибежище низменных страстей, которая исключительно отрицательно влияет на ее потребителей. Мы же хотим показать, что дело как раз обстоит с точностью до наоборот: масскульт отстаивает и пропагандирует ценности, которые с определенной натяжкой могут быть названы гуманистическими.

Традиционное мифологизированное представление о массовой культуре связывает ее с пропагандой насилия, сексуальной разнузданности и жестокости. При этом тот факт что произведения классической культуры содержат значительное число сцен немотивированного насилия, внимание критиками не обращается.

В действительности:

1. К насилию в произведениях масскульта прибегают отрицательные персонажи, положительные же герои используют его лишь с целью восстановить поправленную справедливость (или с целью самозащиты).
2. Основной ценностью является семья, и многие неприятности главных героев связаны именно с отступлением от семейных ценностей (супружеская измена и т.д.).
3. Преступник, в отличие от произведений российского масскульта, практически никогда не становится главным положительным героем. Исключения лишь подчеркивают это правило.

В качестве наиболее серьезной и влиятельной оппозиции масскульту обычно называют контркультуру. Поэтому следует остановиться на их более подробном описании.

Под контркультурой понимается совокупность социокультурных установок, противостоящих фундаментальным принципам, господствующим в конкретной культуре. При этом контркультура поднимает на щит все то, что отвергалось и табуировалось в культурах официальной, массовой, общераспространенной.

В кинематографе масскульту противопоставляется артхаус – независимый, некоммерческий кинематограф. Его развитие в США было связано с противостоянием массовому голливудскому кино, попыткой создания более глубокого, эстетически качественному экранному продукту, рассчитанного на зрителя, отвергающего лекала «стандартной» продукции. В итоге, произведения артхауса нарушают этические и эстетические нормы, в них возможен любой уровень насилия, порнографические сцены, а показанные насильственные действия, при их запредельной жестокости, лишены причинно-следственной агрессии, обязательной для развлекательных жанров.

Массовая культура в современном мире выполняет функцию того, что М. Бахтин называет гротескным реализмом. Так же, как и в эпоху карнавалов, благодаря масскульту современный человек, живущий в западном обществе, возвращается к полноценному функционированию. Массовая культура есть своего рода бунт против добродетели. Она показывает то, что вызывает интерес у среднестатистического обывателя, смешит, ужасает, показывает те проявления сексуальной жизни, которые вызывают интерес (и осуждение) в обычной жизни и т.д. В то же время базовые нормы и ценности остаются неизменными.

ДИСКУССИЯ ПО АКТУАЛЬНЫМ БИОЛОГИЧЕСКИМ ПРОБЛЕМАМ В СВЕТЕ ДАОСИЗМА

Фу Хао, Юе Чжень, Фу Шутин, Кархардин И.В.

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина

Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця

Харьковский национальный педагогический университет им. Г.С. Сковороды

г. Харьков, Украина

Новосибирский государственный аграрный университет

г. Новосибирск, Россия

В 21 веке активное развитие технологий создает нам комфортные условия для жизни и деятельности. Однако резкий рост населения, быстрое экономическое развитие и в связи с этим увеличение потребления энергии и природных ресурсов и разрушение природной среды привели к возникновению ряда острых проблем во взаимодействии между “человечеством” и “природой”, в частности, в сферах экологической биологии, биоразнообразия, биотехнологий и т. д. Пандемия COVID-19 острела эти проблемы, и это побудило людей пересмотреть философский вопрос, заданный Платоном “Кто я? Откуда я пришел? Куда я иду?”.

Даосская философия: “道法自然” (“Дао фа цзы жань”) и “天人合一” (“Тянь жэнь хэ и”) справятся с современными биоэкологическими проблемами.

Современные люди уже в значительной мере обладают способностью изменять природную среду. Однако, наслаждаясь комфортной жизненной средой, созданной научно-техническим прогрессом, люди вовремя не осознают, что платой за это является все более серьезное загрязнение окружающей среды и в целом экологический кризис Земли [1].

“道法自然” (транслитерация: “Дао фа цзы жань”, перевод: “Дао следует законам природы”) - это философская мысль из монографии Лаоцзы “Дао де цзин”: “人法地、地法天、天法道、道法自然” (транслитерация: “Жэнь фа ди, ди фа тянь, тянь фа дао, дао фа цзы жань”). “道法自然” (“Дао фа цзы жань”) объясняет, что “Дао” имитирует или следует законам природы, т.е. принципы действия всего сущего подчиняются законам природы (“Дао, истинно сущий путь: вездесущее начало, всеобщий закон движения и изменения мира или

высший абсолют, источник всех явлений, из которого всё исходит и к которому всё возвращается). “Дао” - это подчинение законам природы. Всякая вещь существует в соответствии с естественным законом природы. И то, что подчиняется этому закону природы, будет жить в гармонии с внешним миром, а то, что нарушает его, будет конфликтовать с внешним миром. Это основная эпистемология и методология нашего отношения к природе.

Очевидно, что, хотя даосская философия начинается с “человека”, она вернется к “природе”. Чжуанцзы выступает за гармоничное сосуществование человека и природы и предлагает “天人合一”(транслитерация: “Тянь жэнь хэ и”, перевод: единство природы и человека). Более того, на основе онтологии и эпистемологии “天人合一”(“Тянь жэнь хэ и”) даосская философия сформировала этические принципы: относиться к другим, как к равным. В современном обществе уделяется все больше и больше внимания общественному атрибуту человека, но игнорируется природный атрибут человека. Часто говорят, что человек является социальным продуктом. Ставят социальный атрибут человека выше его естественного атрибута, и это приводит к противоречию. Даосизм считает, что человек и природа должны жить в гармонии. Человеческий эгоцентричный интеллектуализм абсурден, глуп и поверхностен. Человечество должно смотреть на мир с точки зрения бесконечности и преодолевать человеческую ограниченность, чтобы понять неизбежность существующего мира. Под концепцией “道”(транслитерация: “Дао”), зная вселенную и досконально понять жизнь. Следовательно, человек и природа - это живое сообщество. Уважать природу и чтить её - важное откровение даосизма. Так же, как Си Цзиньпин - генеральный секретарь ЦК КПК, сказал на Саммите ООН по биоразнообразию 30 сентября 2020 года: “Китай использует концепцию экологической цивилизации для руководства своим развитием. От традиционной китайской мудрости “道法自然”(“Дао фа цзы жань”), “天人合一”(“Тянь жэнь хэ и”) до новой концепции развития, основанной на инновации, координации, экологичности, открытости и совместном использовании, Китай ставит строительство экологической цивилизации на видное место, интегрирует это во все аспекты и во все процессы экономического и социального развития Китая и стремится построить модернизированную систему, в которой человек и природа живут в гармонии”[2].

“道通为一”(“Дао тун вэй и”) и “万物一齐”(“Вань ву и ци”) даосская философия отстаивает уважение к биоразнообразию.

В древности было выдвинуто понятие “人定胜天”(транслитерация: “Жэнь дин шэн тянь”, перевод: человек покорит природу). Древние люди считали, что человеческие силы могут преодолевать естественные препятствия и преобразовывать окружающую среду, потому что люди - разумные существа. В наше время большинство людей верит в “антропоцентризм”: человеческие интересы рассматриваются как источник ценности и основа для нравственной оценки. Люди считают, что они “властелины природы”, и природа служит человечеству. В связи с быстрым ростом населения среда обитания была серьезно разрушена, соответственно биологическое разнообразие разных видов также резко сократилось. Мы сталкиваемся с крупнейшим биологическим кризисом с момента исчезновения динозавров 6,5 миллионов лет назад, ныне каждый час в мире исчезает один вид [3]. В следующие 50 лет примерно 50% видов на Земле окажутся на грани исчезновения [4]. Чжуанцзы сказал: “以道观之，物无贵贱”(транслитерация: “И дао гуань чжи, ву ву гуи цзянь”, перевод: с точки зрения естественного здравого смысла нет разницы между всеми существами), “故为是举莛与楹、厉与西施、恢诡譎怪，道通为一”(транслитерация: “ Гу вэй ши цзюй тин юй ин、ли юй си ши、хуэй гуи цзюе гуай, дао тун вэй и”, перевод: будь то тонкий и мелкий стебель травы или высокая колонна двора, будь то девушка с уродливой внешностью или красивый Си Ши, по сути они фундаментально связаны и одинаковы). Чжуанцзы отстаивает мировоззрение о целостности жизни - “道通为一”(“Дао тун вэй и”), то есть все существующее имеет равное место, и надо уважать разнообразие жизни. Чжуанцзы в своей книге “Циву Лун” говорит о том, что “万物一齐”(транслитерация: “Вань ву и ци”,

перевод: все вещи в мире имеют одинаковый статус, и полагает, что все существующее имеет свою ценность и рациональность[6].

Хотя формы проявления жизни различны, они имеют схожие и равные значения по своему происхождению. Биоразнообразие - основа выживания и развития человеческого общества. Например, охрана разнообразия видов пшеницы имеет большое значение для повышения урожайности, улучшения качества урожая, повышения устойчивости к био- и абиотическим стрессам. Чжуанцзы считает, что все вещи не имеют различия, и все они обладают духовностью. Отличительные черты обусловлены различиями в знаниях воспринимаемого субъекта, так как приводит к разным пониманиям. “以道观之，物无贵贱；已物观之，自贵而相贱；以俗观之，贵贱不在” (транслитерация: “И дао гуань чжи, ву ву гуй цзянь ; и су гуань чжи, гуй цзянь бу цзай цзи”). Исходя из этого, даосизм выступает против неправильного подхода, а именно одностороннего подчеркивания полезности и бесполезности с точки зрения утилитаризма и искусственно разделения существующих видов на разные статусы. Все имеет свою собственную природу и ценность своего собственного существования. Если человек навязывает свою волю другим существам, это приводит к однообразию мира. Как заявил председатель Китая - Си Цзиньпин на Саммите Организации Объединенных Наций по биоразнообразию 2020 года: В настоящее время темпы исчезновения видов в мире ускоряются, а утрата биоразнообразия и деградация экосистем представляют собой серьезные риски для выживания и развития человечества. Коронавирусная инфекция COVID-19 напоминает нам о том, что человек и природа связаны общей судьбой. Мы должны работать вместе, действовать быстро, защищать природу в развитии, совершенствовать охрану природы и строить гармоничный и красивый дом для всего существующего [4]. Таким образом, мы должны разумно включать себя в природу, жить в гармонии с ней и уважать разнообразие жизни.

“有机事者必有机心”(“Ю цзи се чжэ би ю цзи ши”), остерегайтесь зла, приносимого биотехнологиями.

Современная биотехнология, представленная генной инженерией, клеточной инженерией, ферментной инженерией и инженерией брожения, быстро развивается. К примеру, с помощью трансгенной технологии была выращена партия генетически модифицированных культур такими характеристиками, как устойчивость к насекомым, болезням и гербицидам. Технология клеточной инженерии для культивирования гибридных пыльников в пробирке может значительно сократить цикл размножения (обычно ускорить на 2-3 года) и полезна для отбора по отличительным признакам. Нобелевская премия по химии за 2020 год присуждена французской ученой Эммануэль Шарпантье и американке Дженифер Дудна, которые совместно разработали метод редактирования генома – CRISPR-Cas9, получивший неофициальное название “генетические ножницы”. CRISPR-Cas9 – это метод, который позволяет осуществлять высокоточную и быструю модификацию ДНК в геноме, с его помощью может быть отредактирована и обработана любая генетическая последовательность (вырезка, удаление, перемещение и добавка) в организме, чтобы, в частности, вылечить какое-либо генетическое заболевание.

CRISPR-Cas9 также имеет свои недостатки, заключающиеся в том, что можно не попасть в мишень, то есть “генетические ножницы” могут разрезать ДНК в неправильных парах нуклеотидов или отклониться от первоначальной цели дизайна, вызывая случайное повреждение. Если их использовать для лечения болезней человека, это может иметь непредсказуемые серьезные последствия. Наука и техника - это обоюдоострый меч, который может принести человечеству как счастье, так и зло. В 2015 году группа китайских ученых применила технологию CRISPR-Cas9 на 86 человеческих эмбрионах для того, чтобы изменить - вылечить мутации, вызывающие бета-талассемию. Несмотря на серьезную научную значимость исследования китайских ученых, два главных научных журнала – Science и Nature – отказались опубликовать результаты, в частности, по этическим причинам. Из 86 эмбрионов точно поменять желаемый участок ДНК получилось только у 28 – очевидно, что успех невысокий. В 2018 году доцент Хэ Цзянькуя из Южного научно-

технологического университета в Шэньчжэне Китая объявил, что ему удалось отредактировать ген – CCR5, изменение которого должно снизить риск инфицирования СПИДом у новорожденных девочек-близнецов (Нана и Лулу) с помощью технологии CRISPR. После этого более ста китайских ученых подписали открытое письмо, в котором говорилось, что использование технологии CRISPR в экспериментах с участием людей связано с большими рисками и вызывает этические вопросы. “Генетическое редактирование эмбрионов”, касающееся глубокого изменения строения тела физических лиц, потрясло даосский взгляд на жизнь, основанный на “природе”. В то же время, технология редактирования генов также поставила под вопрос “взгляд на естественную жизнь”. Кроме того, имеют место следующие причины: 1): существует множество надежных способов предохраниться от СПИДа, и эта генетическая модификация заставила двух детей столкнуться с огромной неопределенностью; 2): этот эксперимент подвергает людей риску, потому что модифицированные гены в конечном итоге будут интегрированы в генофонд человечества через этих двоих детей; 3): этот эксперимент грубо нарушил этические принципы, не соответствует биоэтике.

Чжуанцзы: “有机械者必有机事，有机事者必有机心”[6] (транслитерация: “Ю цзи се чжэ би ю цзи ши, ю цзи ши чжэ би ю цзи синь”, перевод: Если будет машина, то появится спекулятивное дело; если будет спекулятивное дело, то повится спекулятивный мотив.). По мнению Чжуанцзы, инструменты, созданные людьми с их собственным разумом, разрушат природу всего в мире и превратят объективные вещи в объекты, удовлетворяющие человеческое тщеславие и амбиции. Инструменты создают отчуждённость и противостояние между человеком и природой. Поскольку люди не могут жить без инструментов, они непреднамеренно подчиняются инструментам и становятся их придатками. Хотя так Чжуанцзы, как и Лао-цзы, винит технологии в отчуждении истории и цивилизации, это безусловно отрицает историю и отвергает взгляд “диалектика и отрицание”, но Чжуанцзы смог предупредить два тысячелетия тому назад о “зле”, которое “инструментальная рациональность” может принести человечеству. Для нас важно рационально использовать новую биотехнологию или биоинструменты.

“Дао дэ цзин” в начале пишет: “道可道，非常道。名可名，非常名……”[5], (транслитерация: “Дао кэ дао, фэй чан дао. Мин кэ мин, фэй чан мин...” перевод: Законы природы можно понять и освоить, но это не то, что мы обычно знаем. Можно получить настоящую славу и прибыль, но это не та дутая репутация, к которой обычно стремимся). Лаоцзы считает, что “Дао” - мать всех вещей, а природа - это опора, жизнь рождается из “Дао” и возвращается в “Дао”. Учитывая это, при решении актуальных современных биологических вопросов мы должны уважать законы природы, подчиняться законам природы и возвращаться к законам природы. Итак, возвращаясь к вопросу Платона, можно ответить так, что мы – частица “Дао”, мы пришли из “Дао” и возвращаемся в “Дао”.

Список литературы

- 1: Одна из основных проблем, стоящих перед человечеством в 21 веке. Охрана окружающей среды. Цинхайская наука и технологии. 03 выпуск 2014. стр. 85–88.
- 2: Выступление на Саммите Организации Объединенных Наций по биоразнообразию (30 сентября 2020 г., Пекин) Президент Китайской Народной Республики Си Цзиньпин. Жэньминь жибао. 01.10.2020 страница 003.
- 3: Состояние биоразнообразия в мире (<https://www.bbaqw.com/cs/238840.htm>).
- 4: Анализ стратегии ландшафтной экологии и сохранения биоразнообразия. Ван Сяо, Окружающая среда и развитие, выпуск 08 2017. стр. 189–191.
- 5: Дао Дэ Цзин [М]. Лаоцзы. Пекин: Издательство новый мир, 2013.
- 6: Чжуанцзы [М]. Чжуанцзы. Шэньян: Издательство Вань цзюань, 2009.

ЗМІСТ

Кипенский А.В. ФАЛЕРИСТИКА ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ИЗ ИСТОРИИ СОВЕТСКОЙ НАГРАДНОЙ СИСТЕМЫ (К 75-летию завершения второй мировой войны)	3
Гутник М.В., Скляр В.М. НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ». 135 РОКІВ ВІД ПОЧАТКУ ДІЯЛЬНОСТІ	40

ФІЛОСОФІЯ У СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ

Andriukaitiene Regina IMPLEMENTATION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRINCIPLES HOW INNOVATIVE BUSINESS MANAGEMENT PHILOSOPHY AND PRACTICE	44
Вархола Михал ОСНОВНОЙ ИНСТРУМЕНТ СПЕЦИАЛИСТОВ ЛЮБОГО ПРОФИЛЯ	48
Knyvienė Indrė, Girdzijauskas Stasys, Moskaliova Vera MARKET CHANGE USING GENERAL INTEREST THEORY	51
Moroz Jacek JĘZYK I KOMUNIKACJA W DYDAKTYCE KONSTRUKTYWISTYCZNEJ	54
Аврунін О.Г., Россіхін В.В. «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ» та «ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ»	56
Алексеев І.Г. ЗАМІТКИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІДЕОЛОГІЙ ТА РЕЖИМІВ	58
Ашанін В. С., Мудрик В. І. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ	60
Badan A.A. THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN THE UKRAINIAN ENVIRONMENT	63
Безродный А.Г. ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА «ЖИЗНИ»	65
Білецький І.П. МІФ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ГЕОПОЛІТИКИ	69
Vasylieva Lyudmila, Chmykhun Svitlana THE PUBLICITY OF EDUCATION: CHALLENGES OF TODAY	73
Владленова І.В., Єрмоловський М.А. КОГНІТИВНА НАУКА ТА ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ СВІДОМОСТІ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ РАКУРС	76
Воробйова В.Є., Ягодзінський С.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРОВОЇ СТИЛІСТИКИ ТА ФОРМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗГОРТКИ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ В СУСПІЛЬСТВІ МЕРЕЖ	78
Гайдамачук О.В. LANGAGE ≠ «МОВА» ≠ «МОВЛЕННЯ» В «ЕСЕ ПРО ПОХОДЖЕННЯ МОВ...» Ж.-Ж.РУССО І В «ДЕЩО ПРО ГРАМАТОЛОГІЮ» Ж.ДЕРРІДА	81

Глущенко Є. В. ОНТОЛОГІЧНИЙ РЕЛЯТИВІЗМ В. В. О. КВАЙНА	83
Гончаренко О. А. ПЕДАГОГІКА КУЛЬТУРИ БОГДАНА НАВРОЧИНСЬКОГО	85
Horodyska Olga LIMIT-EXPERIENCE AND FREEDOM	89
Dmytrenko M. Y. CORPORATE MISSION DEVELOPMENT AS A KEY STAGE IN THE FORMATION OF CORPORATE CULTURE	91
Дольська О.О. ФІЛОСОФІЯ PERFORMANCE: РОЗДУМИ ПРО ПІДҐРУНТЯ СУЧАСНИХ ТІЛЕСНИХ ПРАКТИК	93
Євсєєв С.Є., Тодріна І.В. ПАРАДИГМИ ЛОГІСТИКИ.....	96
Євсєєв С.Є., Тодріна І.В. ФІЛОСОФІЯ І СТРАТЕГІЯ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	98
Козлова О.А. ПРЕСТИЖ ПРОФЕСІЙ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАКТИКА ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	100
Колотова Л.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ЦЕННОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19 (НА ПРИМЕРЕ КИТАЯ)	103
Корабльова Н.С. РИЗИКИ І НЕБЕЗПЕКИ СВІТУ БЕЗ ФІЛОСОФІЇ.....	105
Коростильов Г.Л., ЗМІНИ У ФІЛОСОФІЇ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ЕНЕРГЕТИКА» ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ	110
Кравчик Антон НУЖЕН ЛИ НАМ СЕГОДНЯ «ДУХОВНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ»?	112
Кузнецов А.Ю., Свящук А.Л. К МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭТОСА	115
Кунденко Я.М., Гаплевська О.І. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ВИБІРКОВИХ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВУЗІВ	118
Лобас В.В. ДІАЛОГ СХОДУ ТА ЗАХОДУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЗАГРАНИЧНОГО ВИМІРУ ЛЮДИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОБОТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ)	120
Меліхова Ю.А., Юр'єв Є. Д. ОНТОЛОГІЯ КОНЦЕПТУ «РЕВОЛЮЦІЯ» У ЛІТЕРАТУРНО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Є. П. КУШНАРЬОВА.....	123
Мищенко В.И. ФИЛОСОФИЯ И МИР В XXI СТОЛЕТИИ	125
Міщенко М.М. ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДУ «СВІТОВОГО КАФЕ» В ОФЛАЙН ТА ОНЛАЙН НАВЧАННЯ.....	130
Мотенко Я.В. ІНФОРМАЦІЙНА ІНВАЗІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ІНСТРУМЕНТ НЕОКОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	132
Павленко А.Н. ОНТОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОПИСЬ И «ДЛЯЩИЕСЯ СЛОВА».....	133

Пономарьов О. С., Харченко А. О., Чеботарьов М. К. ФЕНОМЕН ОСВІТИ В СИСТЕМІ КОЕВОЛЮЦІЇ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ.....	136
Проценко О.П., Копнина А.Н. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИЙ ЭТОС КАК УНИВЕРСАЛЬНАЯ ФОРМА ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ЧЕЛОВЕКА.....	140
Северин Н.В., Северин В.Д. МИСТЕЦТВО І ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС.....	142
Семко М.А., Ларинцева Н.В. СИЛЛОГИСТИКА АРИСТОТЕЛЯ – В ОСНОВАНИИ ДЕДУКТИВНОЙ ЛОГИКИ	146
Смоляга М.В. СООТНОШЕНИЕ КОГНИТИВНОГО И ЦЕННОСТНОГО ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЭТИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ И. КАНТА	150
Сталин А.В. ДУХОВНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ДИСКУРСЕ ФИЛОСОФИИ ЭКОНОМИКИ	152
Сутула О. А. Григор'єва С. В. СКЛАДОВІ КРИЗИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	154
Тарароев Я.В. ЛОГИКА И РОСТ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ – II	156
Титар Олена ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ КОРДОНІВ ТІЛЕСНОСТІ У ДОБУ ПОСТМОДЕРНУ	160
Трусей Л.Г. К ПОНИМАНИЮ ОНТОЛОГИЗАЦИИ МОРАЛИ	162
Фідровська М. Г. ПРО ПОЧУТТЯ ТА ЇХНЮ ІЄРАРХІЮ	166
Фролова О. В. ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ	167
Хвостікова М. А., Акоп'янц Н.М. ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧА	169
Храбров Г.О. СПІВАВТОРСТВО В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	172
Чалапко В. В. ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК СУЧАСНИЙ ТИП НАСИЛЬСТВА: СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ	174
Чаплицін О.К., Сук О.Є. СТО РОКІВ ЗАБУТТЯ: ПРО ДОЛЮ КНИГИ ОСВАЛЬДА ШПЕНГЛЕРА «ЗАНЕПАД ЄВРОПИ» В СРСР	177
Чхеайло І.І ОСВІТНІ ПАРАДИГМИ В УМОВАХ ВИЖИВАННЯ.....	181
Шаблевская И.Ю. О ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ФИЛОСОФИИ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА	184
Шалаев В.П. ОБЩЕНАУЧНЫЙ ФЕНОМЕН СИСТЕМО-СИНЕРГЕТИКИ И ЕЕ ЭВРИСТИЧЕСКИЕ СМЫСЛЫ (ЗАПАДНЫЙ КОНТЕКСТ ИСТОРИИ ВОПРОСА)	186
Шкурченко А.Ю., Акоп'янц Н.М. ФІЛОСОФІЯ МОВИ ЯК ОДИН З ПРОВІДНИХ НАПРЯМКІВ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ. СЕНС ТА ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЯ	190

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Olegas Beriozovas, Dalia Perkumienė PROBLEMS APPLYING OF THE CRIMINAL LIABILITY FOR A LEGAL ENTITY AND THEIR ANALYSIS IN CASE LAW: EXPERIENCE OF LITHUANIA.....	194
Odeta Gluoksnytė, Živilė Myru SOCIAL BUSINESS: FASHION AND/OR PROFIT?	196
Özgür Oğuz RECENT LEGAL DEVELOPMENTS ON TRADE UNION FREEDOM	199
Perkumienė Dalia, Silva Antonio PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF INHERITANCE BY LAW	201
Pranskūnienė Rasa, Dalia Perkumienė DEBATING OVERTOURISM AND UNDERTOURISM IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS.....	203
Biruta Svagzdienė, Arturas Simanavicius, Edmundas Jasinskas, Dalia Streimikiene COVID-19 PANDEMIC AND TOURISM: ADAPTATION, RESTRUCTURING, SUSTAINABILITY	206
Бойченко М.І. ПАНДЕМІЯ ЯК НОРМА: ФІЛОСОФСЬКЕ І ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ МОЖЛИВИХ СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ	208
Вергун В.Г РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА	210
Гасвая О.В. ОБРАЗ "ТВОРЧОЇ ТА ГІДНОЇ СТАРОСТІ" В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ І В ПЕРІОД НОВОГО ЧАСУ	212
Гаряєва Г.М., Корпан А.В. ВПЛИВ РЕЛІГІЇ, ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ НАЦІЇ	214
Кузьменко О. В. ВЗАЄМОДІЯ НОРМАТИВНИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПРАВОВИХ АКТІВ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	219
Лисенко І.В., Лисенко А.М. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФУ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	223
Мурадян Н.С. ІНТЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ	225
Перевалова Л.В., Окладна М.Г. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	227

КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Dominika Gruntkowska KOZACZYŻNA I POLSKI ROMANTYZM KRAJOWY	232
Вандишева-Ребро Н.В. МІРКУВАННЯ ЩОДО МІСЦЯ ПРАЦІ В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ	234
Гайдамачук О. РИТМО-ІНТОНАЦІЙНИЙ ВИШКІЛ АКТОРІВ В ТЕАТРІ Л.КУРБАСА	236

Годзь Н.Б. ПАМ'ЯТУВАННЯ, ПРИГАДУВАННЯ ТА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЯК НЕСКІНЧЕННЕ ПОВЕРТАННЯ ДО АНАЛІЗУ ДОЛІ РЕПРЕСОВАНИХ ПРОФЕСІОНАЛІВ ТА ВТРАТ, СПРИЧИНЕНИХ ТОТАЛІТАРИЗМОМ. ПРИГАДУЮЧИ ГРОМЕКО О.Є.....	238
Панков Георгий ХРИСТИАНСКАЯ «АНТРОПОЛОГИЯ ВОССТАНОВЛЕНИЯ» КАК ТЕМПОРАЛЬНЫЙ ИНДЕКС.....	242
Петутіна О.О. КОЗАЦЬКА СТАРОВИНА В ГРАФІЧНОМУ МИСТЕЦТВІ ГЕОРГІЯ НАРБУТА.....	246
Северин В.Д., Северин Н.В. ДО 300-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	251
Семенов С.С., Гегечкори О.В., Васильковський О.Т. ІДЕЇ ХРИСТИЯНСТВА ЯК ПІДГРУНТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ.....	253
Сідак Л.М. ДІАЛЕКТИКА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ТА МОНОКУЛЬТУРАЛІЗМУ	255
Стасевська О. А. ЕТИЧНІ ОСНОВИ БУТТЯ ЛЮДИНИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	258
Уманець О. В. ЕСТЕТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЯК МАРКЕРИ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРИ ПОСТСУЧАСНОСТІ.....	262
Яковенко М.Г., Россіхіна С.В., Кран М.О., Аврунін О.О. 1668 РІК: ХАРКІВЦІ ПРОТИ ЛЕГЕНДАРНОГО ОТАМАНА ІВАНА СІРКА.....	264

ДУХОВНЕ ТА ФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ

Гомілко О.Є. РОЗУМНІСТЬ ТІЛА ЯК ОСВІТНЯ ПРОБЛЕМА	267
Zine M. Barka THE ETHICS APPLIED TO SPORT.....	270
Гончаренко Л.А. КОРОНАВИРУС КАК НОВАЯ ТОЧКА ОТСЧЕТА ГУМАНИЗМА	272
Гришук Н. Ю. ПОНЯТТЯ ПРО РЕКЛАМУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ	276
Дышкант Т. Н. ЭКОЛОГИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА КАК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ ДУХОВНОГО ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА И ОБЩЕСТВА.....	278
Колычева Т.В. ДУХОВНІ ПОТРЕБИ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ГЕШТАЛЬТ-ВИМІРІ.....	280
Кулик А. В. ВИВЧЕННЯ МАТЕРИНСТВА В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ.....	282
Лебедев В. А. МОРАЛЬНОСТЬ И АМОРАЛЬНОСТЬ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ.....	284
Фу Хао, Юе Чжень, Фу Шутин, Кархардин И.В. ДИСКУССИЯ ПО АКТУАЛЬНЫМ БИОЛОГИЧЕСКИМ ПРОБЛЕМАМ В СВЕТЕ ДАОСИЗМА.....	285

Наукове видання

ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ
МАТЕРІАЛИ І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

**Філософські читання,
присвячені Всесвітньому Дню філософії, 75-річчю завершення Другої світової війни
та 135-річчю заснування Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»**

20-21 листопада 2020 р.

Відповідальні за випуск: д-р техн. наук, професор А. В. Кіпенський

Адреса редакційної колегії: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 79/2,
НТУ «ХПІ», факультет соціально-гуманітарних технологій
Тел.: (057) 7076396, E-mail: ip_dekanat@ukr.net

Формат 60×84 1/8. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура шкільна. Ум. друк. арк. 34,18.
Наклад 300 прим. Зам. № 3195. Ціна договірна.

Видавець та виготовлювач: ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
Через ФОП Гобельовська Л. П.
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11
Тел.: (057) 756-53-25
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК, № 4399 от 27.08.2012 р.
www.madrid.in.ua info@madrid.in.ua